МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ім. В. СТЕФАНИКА
Педагогічний факультет
кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи
Навчально-наукова лабораторія соціальної роботи

ЗБІРНИК

ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ

учасників VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції

«ТЕОРЕТИЧНІ, МЕТОДИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ»

м. Івано-Франківськ

2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Педагогічний факультет
кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи
Навчально-наукова лабораторія соціальної роботи

ТЕОРЕТИЧНІ, МЕТОДИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

збірник тез доповідей учасників VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди Міжнародного дня сім'ї і 80-річчя першого очільника кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи професора Ковбаса Богдана Івановича

15 травня 2026 року

Івано-Франківськ – 2026

УДК 167.1:373.66:371.122-03
Т 33

Рекомендовано до друку вченою радою Педагогічного факультету
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
(протокол № 13 від 28 травня 2026 р.)

Рецензенти:

Лісовець Олег Васильович – доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, проректор з наукової роботи та інноваційної діяльності Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Юрків Ярослава Ігорівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної педагогіки, проректор з науково-педагогічної роботи Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Редакційна колегія:

Зозуляк-Случик Р. В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Михайлишин Г. Й. – доктор філософських наук, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Сабат Н. І. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Сабат Н. В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Т 33 Теоретичні, методичні та практичні проблеми соціальної роботи : збірник тез доповідей учасників VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди Міжнародного дня сім'ї і 80-річчя першого очільника кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи професора Ковбаса Богдана Івановича; м. Івано-Франківськ, 15 травня 2026 р. / уклад. Н. І. Сабат, Н. В. Сабат; за ред. Р. В. Зозуляк-Случик, Г. Й. Михайлишин. Івано-Франківськ : Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2026. 433 с.

ISBN 978-966-640-632-6

До збірника увійшли тези доповідей та повідомлень учасників VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Теоретичні, методичні та практичні проблеми соціальної роботи». У наукових розвідках розглянуто питання сучасної сім'ї в контексті викликів російсько-української війни (2014 – 2026); розвитку соціальних послуг і сервісів в Україні та зарубіжжі; роботи соціальних працівників у контексті викликів російсько-української війни, у т.ч. у сфері підтримки ментального здоров'я; методики і технології соціально-педагогічної діяльності; основних напрямів підготовки фахівця в умовах суспільних реформ.

Збірник адресовано науково-педагогічним та педагогічним працівникам, психологам, соціальним педагогам/працівникам та всім, хто зацікавлений у розвитку соціальної роботи.

Матеріали розміщено в авторській редакції. Відповідальність за зміст матеріалів, їхню відповідність вимогам чинного правопису і достовірність фактів та статистичних даних несуть автори.

ISBN 978-966-640-632-6

© кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи, 2026
© Навчально-наукова лабораторія соціальної роботи, 2026
© КНУВС, 2026

ЗМІСТ

Вступне слово
Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи 13
Вітальне слово ювіляру
Роман ПЕТРИШИН – кандидат педагогічних наук, доцент 14

Андрейчук І.
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ФОРМИ ДОЗВІЛЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ І МОЛОДІ 16
Архипова С., Бєлова І., Нагайчук Н.
РОЛЬ ГРОМАДИ ТА НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У МЕДИКО-СОЦІАЛЬНІЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ 21
Баранецька З.
КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ МЕНТАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ 25
Березан В.
ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ СЕРВІСІВ В УКРАЇНІ 29
Борисова Ю., Гемай С.
ІНТЕГРАЦІЯ ПРОГРАМ ПІДТРИМКИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я В ESG-СТРАТЕГІЇ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ 32
Брижак Н., Нестерук А.
ГУМАНІСТИЧНИЙ ПІДХІД У ПІДТРИМЦІ ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ 35
Войтечко А.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ 38
Ворощук О., Джоголик Я.
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЗАКЛАДАХ ДЛЯ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ 43
Ворощук О., Ілюк І.
ПРОФІЛАКТИКА ШКІДЛИВИХ ЗВИЧОК СЕРЕД УЧНІВ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ 46

Ворощук О., Шлемко М.
ПРОФІЛАКТИКА НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ОСОБИСТІСТЬ ПІДЛІТКА 50
Галій Н.
ІНСТРУМЕНТАРІЙ МЕДИКО-СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ В РОБОТІ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ 53
Гнатківська Н.
ЗАХИСТ І ПІДТРИМКА МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ 56
Гоцуляк К., Гоцуляк В.
ПСИХОЕМОЦІЙНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ПЕДАГОГА ТА СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА 59
Гуменюк В.
РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ 62
Гуменюк Р.
РИЗИКИ ВПЛИВУ МЕДІА НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ 65
Гуріч В., Михайлик О.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ, ЩО ПЕРЕЖИВАЮТЬ КРИЗОВІ ЯВИЩА 67
Гуріч В., Петренко К.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПІДТРИМКИ 70
Джоголик М.
КЛАСНИЙ КЕРІВНИК ЯК ФАСИЛІТАТОР ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УЧНІВСЬКОГО КОЛЕКТИВУ 72
Дідух І.
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ ВІЙНИ: СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ 76
Дідух І., Болецька С.
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОГРАМИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ 79
Дідух І., Гренечко А.
ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЩОДО ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ 82

Дідух І., Кальмук Л.
СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ЯК ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ 85
Дідух І., Слободчук І.
ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФІЛАКТИКИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ 88
Дудзенко О., Онищук С.
ЕКОСИСТЕМА МЕНТАЛЬНОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ДОСВІД ПЕРШОГО ДОБРОВОЛЬЧОГО ХІРУРГІЧНОГО ШПИТАЛЮ ТА ВЕТЕРАНСЬКОГО ПРОСТОРУ «БРАСС» В ІНТЕГРАЦІЇ МЕТОДІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ, СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА ПОБУТОВОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ 91
Захарко О., Корнят Х.-М.
ТРАВМО-ЧУТЛИВИЙ ПІДХІД У СПІЛКУВАННІ З ДІТЬМИ ВЕТЕРАНІВ 95
Зозуляк-Случик Р.
ОСОБЛИВОСТІ ГРУПОВОГО КОУЧИНГУ В ПРОФОРІЄНТАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ 99
Зозуляк-Случик Р., Бойчук А.
ПІДГОТОВКА КАНДИДАТІВ У ПРИЙОМНІ БАТЬКИ ДО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ВТРАТУ АБО ДЕПОРТАЦІЮ 102
Зозуляк-Случик Р., Верста І.
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНОЇ ЧУТЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ТРАВМОВАНИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ 105
Зозуляк-Случик Р., Голубош Г.
РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІЙ ПІДТРИМЦІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 108
Зозуляк-Случик Р., Губський М.
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ З БАГАТОДІТНИМИ СІМ'ЯМИ 112
Зозуляк-Случик Р., Марчак В.-М.
ІНДИВІДУАЛЬНА КОРЕКЦІЯ РАННЬОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ 115
Зозуляк-Случик Р., Матрофайло Т.
ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЩОДО ПІДТРИМКИ СТАТЕВОРОЛЬОВОГО РОЗВИТКУ ПІДЛІТКІВ 118
Зозуляк-Случик Р., Прокопів С.
ВПЛИВ ВНУТРІШНЬОЇ МІГРАЦІЇ НА ПОШИРЕННЯ ВІЛ/СНІДу В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ 122

Зозуляк-Случик Р., Феденько В.
СУЧАСНІ МЕТОДИ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ СТАРШИХ КЛАСІВ 126
Зозуляк-Случик Р., Чомоляк Ю.
ВИКЛИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ 129
Ілійчук Л.
ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК РЕСУРС ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ТА ЗАХИСТУ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ 133
Климак П.
КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ ТА ТЕХНОЛОГІЙ ПРОГНОЗУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ 137
Клоновський Ю.
ГУМАНІСТИЧНИЙ ЗМІСТ СОЦІАЛЬНИХ СЕРВІСІВ: АКТУАЛІЗАЦІЯ СПАДЩИНИ ТЕОДОРА ЦЕКЛЕРА В УКРАЇНСЬКОМУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТАХ 142
Кобельська І.
КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ 146
Ковальчук І.
ПІДТРИМКА МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ 149
Комар І.
БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ ЯК ІНТЕГРАТИВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ 152
Кондур А.
ЕКОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНТЕГРАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ, ЕКОЛОГІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ 156
Корнят В., Корнят Х.-М.
ТРАВМО-ЧУТЛИВИЙ ПІДХІД У ПРАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД 161
Костюк О.
СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА СІМ'Я В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ, СТІЙКІСТЬ ТА НОВІ РЕАЛІЇ 164
Костюк О., Ступак Х.
ВПЛИВ ВІЙНИ НА МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ 169

Котломанітова Г., Кисла Д.
СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВЕТЕРАНІВ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД 173
Кримчак Л.
МІЖВІДОМЧА ВЗАЄМОДІЯ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З СІМ'ЯМИ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ: ТЕОРЕТИЧНІ МОДЕЛІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ 177
Кримчак Л., Азарова В.
СТУДЕНТОЦЕТРОВАНЕ НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ МЕНЕДЖЕРІВ 182
Кужла В.
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 187
Кундик Ю.
ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ 190
Лемко Г.
ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ SELF-CARE В НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ 194
Лемко Г., Василів І.
ПРОФЕСІЙНІ ФУНКЦІЇ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ У СТВОРЕННІ БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА 198
Лемко Г., Дімнич М.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ТА ПІДТРИМУЮЧОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 201
Лемко Г., Ковалик К.
ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ ПРОЯВИ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ У ДІТЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 204
Лемко Г., Сметанюк І.
ДІТИ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ 208
Ліба О., Катринець Т.
СТАНОВЛЕННЯ ЦІЛІСНОЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПОЧАТКОВОЇ ЛАНКИ ЯК АКТУАЛЬНИЙ ЗАПИТ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ 211

Лісіцкі А.
ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК РЕСУРС ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ РОДИН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 214
Мазничка А.
ГЕЙМІФІКАЦІЯ В РОБОТІ З ПІДЛІТКАМИ ГРУПИ РИЗИКУ 218
Мамалига А.
СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВІЙНИ 221
Мартиненко С.
КРИЗОВЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ 224
Марчук А., Гриньків Х.
УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ 228
Мись М.
ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ 232
Мовчан М.
ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ САМОТНІХ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ 237
Мочан Т.
СІМ'Я ЯК ОСЕРЕДОК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ 241
Мудрий Я.
ЦИФРОВІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ 245
Нановська Д.
ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ 247
Нісевич Я.
ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МОЛОДДЮ 251
Новак В.
ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ 254
Огірко О.
РОЗУМІННЯ СІМ'Ї В ДУХОВНІЙ СПАДЩИНІ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО 257
Оліяр М.
ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ 264

Оліяр М., Венгрин І.
ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ 268
Оліяр М., Мельник О.
ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО АКТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА 271
Оліяр М., Соломон А.
СУБ'ЄКТНІСТЬ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ 274
Оліяр М., Томин М.
РОЗВИТОК САМОСТІЙНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК АКТУАЛЬНА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА 278
Павленко О.
УСИНОВЛЕННЯ – ПРІОРИТЕТНА ФОРМА ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ: СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 282
Павлюк О.
СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ 288
Паненкова Ю., Паненкова Л.
ПСИХОЕДУКАЦІЯ В УМОВАХ ВІЙНИ 291
Пахолок З.
СІМ'Я, ДИСТАНЦІЯ І ВІЙНА: ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ТА ШЛЯХИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ 294
Пахолок Р.
ЦІННІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У ВИХОВНІЙ СИСТЕМІ СУЧАСНОГО ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ 298
Петришин Р., Гоцуляк В.
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ДО СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ РЕФОРМ 301
Петришин Р., Дейсак Ю.
ДИТЯЧІ ОЗДОРОВЧІ ЗАКЛАДИ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ 304
Петришин Р., Ковальчук О.
ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА 307
Петрунько Д.
ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ ДО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ 311

Пинило А.
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї 316
Приймак Ю.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ 319
Протас О., Хом'яківська Г.
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ 325
Протас О., Юречко Н.
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З БАГАТОДІТНИХ СІМЕЙ ЯК УМОВА ЇХ УСПІШНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ 328
Радченко О., Кондур О.
СІМЕЙНО-РОДИННЕ ВИХОВАННЯ ЯК РЕСУРС СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ ТА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 332
Рожанський Е.
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ З ІНВАЛІДНІСТЮ 336
Руда Н.
СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 341
Сабат Н. В.
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ У ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ДОСВІД ОКУПАЦІЇ 345
Сабат Н. В., Гергелюк С.
СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ ТА ПІДТРИМКИ МОЛОДІ 349
Сабат Н. В., Данилюк В.
СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ЧИННИК ЇХНЬОЇ УСПІШНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ 352
Сабат Н. В., Захарчук Н.
РОЛЬ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВПРОВАДЖЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ІНІЦІАТИВ 355
Сабат Н. В., Мудра І.
РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ЗАСОБАМИ АРТТЕРАПІЇ 359
Сабат Н. В., Стрипчук Т.
КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК МЕХАНІЗМ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ СІМ'ЯМ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ 363

Сабат Н. І.
ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ДОВІРИ ТА ПЕРВИННОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ КЛІЄНТА В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ 369
Сабат Н. І., Гуща Т.
ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ ТА ЕЛЕКТРОННІ СЕРВІСИ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ НАСЕЛЕННЯ 371
Сабат Н. І., Мигалюк В.
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ОПТИМІЗАЦІЇ ВЗАЄМИН МІЖ БАТЬКАМИ Й ПІДЛІТКАМИ 374
Сабат Н. І., Рожнів Н.
СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ 376
Сабат Н. І., Савчук Д.
ТАНЦЮВАЛЬНО-РУХОВА ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ ДОСВІДОМ ПСИХОТРАВМУЮЧИХ ПОДІЙ 381
Сидорчук Т.
ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДІ В ГУРТОЖИТКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ 385
Смолінська О.
СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ УНІВЕРСИТЕТУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ 389
Солдатова В.
ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ЖЕРТВАМИ СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА 392
Суровцева І.
ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД МІЖПРОФЕСІЙНОЇ КОЛАБОРАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ТА ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК 394
Тернова Л.
СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ОТРИМАННЯ ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ, ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ОСІБ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ: АЛГОРИТМИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ 397
Тесленко В.
ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ 402

Тимків Л.
ТЕХНОЛОГІЇ СКРИНІНГУ В СУЧАСНІЙ СОЦІАЛЬНІЙ ДІАГНОСТИЦІ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 405
Тимків Л., Харандюк О.
ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ У КРИЗОВИХ СТАНАХ 409
Ткачівська І., Грушецька Н.
ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ 411
Ходак М.
ФАХІВЕЦЬ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ЯК СУБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ 414
Чекменьова Н.
ПАРТНЕРСТВО ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНЦІВ У СЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ 419
Червінська І., Червінський А.
ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК РЕСУРС ВИЖИВАННЯ І ВІДНОВЛЕННЯ ПЕДАГОГА В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ 422
Чехович М.
ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ 426
Шлемко О.
РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ 428
Шуригін К.
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА АНАЛІТИКА ОСВІТНІХ ДАНИХ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ 431

КАРПАТСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

КОВБАС БОГДАН ІВАНОВИЧ

педагог • науковець • керівник

80 РОКІВ

Вельмишановні колеги, дорогі друзі, учасники конференції!

Щиро вітаю вас на сторінках збірника матеріалів VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, яка цьогоріч об'єднала нас навколо фундаментальних смислів людського буття – навколо цінностей Сім'ї, Соціального служіння та Наукової спадкоємності.

Наш академічний форум присвячений Міжнародному дню сім'ї, а також знаменному ювілею – 80-річчю від дня народження першого очільника кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи професора Ковбаса Богдана Івановича.

Символізм цього збігу вражає своєю глибиною. Сім'я як першооснова нації та духовне осердя суспільства була не просто об'єктом наукового інтересу Богдана Івановича – вона була його покликанням. Видатний вчений, мудрий педагог і будівничий нашої кафедри, він одним із перших в Україні обґрунтував синергію родинного виховання та соціальної підтримки. Його авторські навчальні курси з родинної педагогіки стали класикою, на якій зросло не одне покоління фахівців, а розроблені ним концептуальні засади взаємодії інституту сім'ї та громади сьогодні є міцним фундаментом сучасної української соціальної роботи.

Сьогодні ми з особливим трепетом і гордістю усвідомлюємо себе продовжувачами великих традицій, закладених професором Богданом Ковбасом. Сучасність ставить перед нами нові, надзвичайно складні виклики: у часи випробувань українська родина потребує не лише теоретичного осмислення, а й дієвого, фахового захисту, новітніх технологій соціально-педагогічної підтримки та плекання її стійкості. Збірник тез є яскравим свідченням того, що жива наукова думка не зупиняється. У доповідях учасників конференції – провідних науковців, практиків, аспірантів та студентів – гармонійно поєдналися вірність академічним традиціям родинної педагогіки та сміливий пошук інноваційних відповідей на запити сьогодення.

Висловлюю глибоку вдячність кожному, хто долучився до роботи конференції, за ваш інтелектуальний внесок та за невтомну працю задля благополуччя українських сімей і розвитку вітчизняної соціальної сфери.

Многая літа ювіляру! А всім авторам та читачам бажаю невичерпного натхнення, плідних наукових дискусій, віри у власні сили та якнайшвидшого переможного миру нашій спільній великій Родині – Україні!

З повагою та вдячністю ***Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК*** *– доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи*

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ЮВІЛЯРУ

Шановні колеги, дорогі гості, вельмишановний Богдане Івановичу!

Сьогодні ми зібралися тут не просто для того, щоб відзначити ювілейну дату у календарі. Ми зібралися, щоб вшанувати людину – людину, яка своєю працею, своєю відданістю і своїм серцем вписала яскраву сторінку в історію Карпатського національного університету імені Василя Стефаника та української педагогічної науки загалом.

Вісімдесят років – це не просто цифра. Це – понад п'ять десятиліть невтомної праці на ниві освіти. Це тисячі студентів, яким Богдан Іванович відкрив двері до знань, до покликання, до самих себе.

Шлях Богдана Івановича розпочався ще 1969 року – з класів сільських шкіл Прикарпаття, де він учив дітей любити історію і відчувати рідну землю. Директор Делівської та Жуківської шкіл – то не просто адміністративна посада, то – відповідальність за цілі покоління дітей, за їхнє майбутнє. І цю відповідальність Богдан Іванович ніс із гідністю та теплотою.

З 1985 року починається новий розділ його життя – університетський. Спочатку Івано-Франківський державний педагогічний інститут, потім – Прикарпатський національний університет, де він впродовж двадцяти років обіймав посаду проректора. Це були роки будівництва – буквального і духовного: закладались підвалини сучасного університету, формувалась його інституційна культура.

Але особливою сторінкою стало заснування і розбудова кафедри соціальної педагогіки. З 2005 по 2022 рік Богдан Іванович очолює цей науково-педагогічний осередок і перетворює його на справжню школу думки.

Хто такий добрий завідувач кафедри? Це той, хто не командує, а надихає. Хто не наказує, а підтримує. Богдан Іванович вирізняється саме таким стилем керівництва – на засадах взаємоповаги, відкритості та партнерства. Під його

проводом кафедра стала не просто структурним підрозділом, а живим колективом однодумців, об'єднаних спільною місією.

Наукова спадщина Богдана Івановича – вагома і змістовна. Тритомний навчально-методичний посібник «Родинна педагогіка», що отримав гриф Міністерства освіти і науки України, став настільною книгою для педагогів і соціальних працівників по всій країні. Посібник «Етика соціально-педагогічної діяльності» і досі є дороговказом для студентів, які обирають шлях служіння людині.

А наукові конференції! Починаючи з першої у 2013 році і до щорічної Всеукраїнської конференції з міжнародною участю «Теоретичні, методичні та практичні проблеми соціальної роботи» – усе це є свідченням того, що Богдан Іванович не лише сам займається наукою, а й творить наукове середовище для інших.

Держава і суспільство гідно оцінили цей шлях. Звання Заслуженого працівника освіти України, медалі, грамота Верховної Ради України, відзнака «Відмінник освіти України» – ці нагороди є заслуженим визнанням людини, яка присвятила себе іншим.

Але ми, хто мав честь працювати поруч із Богданом Івановичем, знаємо: найважливішою нагородою для нього завжди були – посмішки студентів, успіхи випускників, повага колег.

Шановний Богдане Івановичу! Від імені всіх присутніх – колег, учнів, однодумців – дозвольте сказати Вам щире і сердечне дякую. Дякую за роки відданої праці. За мудрість і терплячість. За відкритість і людяність. За те, що Ви завжди вірили – в науку, в молодь, в Україну.

Нехай здоров'я і бадьорість духу супроводжують Вас іще довгі-довгі роки. Нехай кожен новий день приносить Вам радість – від улюбленої справи, від рідних, від вдячних учнів.

Від колективу кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи – Роман ПЕТРИШИН, кандидат педагогічних наук, доцент

Ірина АНДРЕЙЧУК
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Сабат Н. В.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ФОРМИ ДОЗВІЛЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ І МОЛОДІ

У сучасному гуманітарному дискурсі проблеми всебічного розвитку особистості, її соціалізації та самореалізації дедалі частіше розглядаються крізь призму ефективного використання позанавчального та вільного часу. Вільний час виступає специфічним простором, у межах якого індивід має абсолютну можливість виходу за рамки обов'язкової, регламентованої соціумом діяльності й може долучатися до будь-яких пластів загальнолюдської культури та творчості. Саме характер наповнення цього часового простору значною мірою визначає як духовний та інтелектуальний потенціал окремого громадянина, так і вектор соціокультурного розвитку всього суспільства.

Особливої актуальності це питання набуває стосовно дитячого та молодіжного середовища. Становлення особистості, її фізичне змужніння, соціокультурна адаптація та моральне утвердження проходять у динамічну епоху, яка постійно висуває перед підростаючим поколінням нові виклики та завдання. У цих умовах дозвіллєва діяльність перестає бути просто паузою між періодами навчання чи виконання обов'язкових життєзабезпечуючих занять. Вона перетворюється на самостійну, високоорганізовану сферу життєдіяльності, що володіє колосальним особистісно-розвивальним, соціокультурним та виховним потенціалом.

Трансформація соціальних зв'язків, стрімкий технологічний прогрес та виникнення нових дозвіллєвих преференцій у молодіжному середовищі зумовлюють необхідність глибокого теоретико-методологічного переосмислення класичних підходів до класифікації напрямів та форм організації дозвілля. Традиційні патерналістські методи, спрямовані на суто директивний нагляд за вільним часом школярів, демонструють свою неефективність, поступаючись місцем людиноцентричним, гнучким моделям соціокультурної взаємодії.

Метою наукової розвідки є теоретико-педагогічний аналіз основних напрямів та структурно-функціональних форм дозвіллєвої діяльності дітей і молоді на основі

узагальнення концептуальних положень сучасного дозвіллєзнавства та визначення педагогічних умов оптимізації вільного часу підростаючого покоління.

Наукове осмислення феномену вільного часу свідчить про те, що він є однією з найскладніших соціологічних та педагогічних категорій. Головний соціокультурний зміст вільного часу полягає у внутрішній основі тієї діяльності, яку здійснює людина за межами необхідних годин навчання, праці, сну та інших фізіолого-гігієнічних чи побутових занять. На відміну від регламентованої діяльності, дозвіллєва активність базується на засадах добровільності, свободи вибору та самоцільності. Вона покликана задовольняти ті специфічні духовні, естетичні та соматичні потреби особистості, які об'єктивно не могли бути реалізовані у процесі виконання навчальних чи професійних обов'язків.

У педагогічній науці вільний час школярів, за умови його оптимальної та цілеспрямованої організації, трансформується у категорію «культурного дозвілля». Культурне дозвілля визначається як найбільш високоорганізована частина вільного часу молоді, що базується на соціально обґрунтованих принципах і виконує систему взаємопов'язаних функцій: соціалізуючу, освітню, творчо-розвивальну, рекреаційно-гедоністичну та функцію неформального спілкування. Подвійна природа дозвіллєвої діяльності полягає в тому, що з одного боку вона є невимушеною, спонтанною та суб'єктивно вільною, а з іншого – культуроформуючою, розвивальною та виховною.

Аналіз джерел показує, що проблема керівництва дозвіллям молоді хвилювала мислителів, починаючи з античних часів. Зокрема, Арістотель вбачав одне з головних завдань виховання у тому, щоб навчити дітей та молодь «правильно радіти» та «достойно користуватися власним дозвіллям». Він акцентував увагу на тому, що благородна за своїм змістом забава має не лише рекреаційне, а й глибоке інтелектуальне та естетичне значення, поєднуючи прекрасне із задоволенням.

У вітчизняній педагогічній думці фундаментальний внесок у розробку цієї проблематики зробив В. Сухомлинський, який застерігав від стихійного, некерованого наповнення вільного часу, оскільки воно здатне породити неробство, недбалість та духовну порожнечу. Видатний педагог-гуманіст наголошував на необхідності насичення часу дитини такими захопленнями, які б одночасно розвивали мислення, збагачували знаннями та вміннями, але при цьому в жодному разі не руйнували «чарівності дитинства». Відтак, організація дозвілля постає як складний двосторонній процес, у якому гармонійно поєднуються ненав'язливий педагогічний вплив вчителя та активна, вільна самодіяльність самої особистості.

Орієнтація на особистість як провідний соціальний принцип проектування дозвіллєвих систем вимагає чіткої диференціації ключових напрямів діяльності підростаючого покоління у вільний час. Зміст цих напрямів обумовлюється як

суспільними потребами у вихованні свідомого, культурного громадянина, так і суб'єктивними прагненнями та інтересами самої молоді.

У сучасному дозвіллєзнавстві виокремлюється кілька стратегічних напрямів, у межах яких розгортається дозвіллєва активність дітей та молоді. Охарактеризуємо їх детальніше.

Художньо-естетичний та культурологічний напрям орієнтований на задоволення потреб особистості в художній культурі, мистецтві та творчому самовираженні. Цей напрям охоплює заходи, пов'язані як з індивідуальним, так і з публічно-видовищним споживанням культурних цінностей. До нього відносяться систематичне читання художньої літератури, періодики, прослуховування музичних творів, перегляд кінематографічних та театральних шедеврів, відвідування музейних експозицій та художніх виставок. Окрім пасивного сприйняття, цей напрям включає активну художньо-творчу самодіяльність – заняття музикою, хореографією, образотворчим та театральним мистецтвом, участь у фестивалях, конкурсах та художніх змаганнях.

Фізкультурно-оздоровчий та спортивний напрям безпосередньо пов'язаний із задоволенням базової потреби молоді у підтримці здоров'я, фізичному розвиткові, загартуванні та відновленні психосоматичних сил після напруженої інтелектуальної праці. Він включає як регулярні заняття фізичними вправами, ранковою чи вечірньою гімнастикою, водними процедурами, так і участь у рекреаційному спорті, рухливих іграх, спортивних секціях, туристичних походах та відвідування масових спортивно-видовищних заходів.

Когнітивно-розвивальний напрям та самоосвіта спрямовані на підвищення особистісної майстерності, розширення світогляду та оволодіння новими видами діяльності поза рамками шкільної програми. Цей напрям задовольняє інтелектуальний голод підлітків та молоді, стимулює їхній інтерес до науково-технічної творчості, моделювання, вивчення іноземних мов, участі в інтелектуальних клубах, дискусійних панелях та різноманітних розвивальних гуртках.

Комунікативний та соціально-інтегративний напрям забезпечує реалізацію однієї з найважливіших потреб підліткового та юнацького віку – потреби в неформальному спілкуванні з однолітками. Цінність дозвілля для підлітків часто є значно вищою за цінність навчальної діяльності саме тому, що воно відкриває простір для вільного, нерегламентованого контакту, обміну думками, спільного пошуку сенсу життя та участі в діяльності неформальних об'єднань, гуртків чи соціально корисних волонтерських ініціатив.

Рекреаційно-розважальний напрям виконує важливу компенсаторну функцію, спрямовану на зняття психологічного й фізичного напруження, емоційне розвантаження та створення позитивного життєвого настрою. Розваги та ігри цього

напряму покликані відволікти учасників від насущних життєвих проблем та нівелювати наслідки стресових станів, викликаних соціальними чи навчальними чинниками.

Реалізація зазначених напрямів відбувається через розмаїття організаційних форм, які за своєю структурою та ступенем залучення суб'єктів суттєво відрізняються одна від одної. Класифікація дозвіллєвих форм базується на критеріях масовості, характеру взаємодії між учасниками та психологічного сприйняття діяльності.

Індивідуальні форми дозвілля передбачають самостійне заповнення вільного часу особистістю без безпосереднього залучення інших суб'єктів. До них відносяться домашнє читання, індивідуальні заняття технічною чи художньою творчістю, перегляд телепередач чи робота за комп'ютером, прогулянки наодинці з метою пасивного відпочинку, відновлення внутрішньої рівноваги та самооцінки власного «я».

Публічно-видовищні та масові форми характеризуються високим рівнем концентрації людей та орієнтацією на колективне сприйняття культуроформуючої інформації чи емоційного контенту. Це відвідування кінотеатрів, концертів, стадіонів, масштабних святкувань, театральних вистав та фестивалів. Масові форми мають сильний інтегративний потенціал, оскільки викликають колективне емоційне піднесення та причетність до загальних соціокультурних цінностей.

Групові та гурткові форми є найбільш стійкими інструментами педагогічного впливу та соціалізації підростаючого покоління. Вони реалізуються у межах гуртків за інтересами, творчих колективів, спортивних секцій, клубів молодих науковців чи волонтерських загонів. Такі форми поєднують у собі чітку структуру діяльності з високим ступенем свободи самовираження кожного учасника [1, с. 46–48].

Ігрові та інтерактивні форми займають особливе місце через генетичну та феноменологічну спільність дозвілля та гри. Гра виступає як самоцільна, безкорислива діяльність, що протікає у відокремленому просторі й часі відповідно до жорстко визначених, добровільно прийнятих правил. Вона супроводжується почуттям піднесення, емоційної напруги та несе з собою радість і розрядку. У дитячому та молодіжному середовищі ігрові форми (рольові, сюжетні, розважальні, спортивні ігри, конкурси та квести) містять колосальний потенціал для формування навичок ефективної соціальної взаємодії, розуміння необхідності дотримання правил спілкування та стимулювання прагнення до адекватного творчого самовираження.

Попри високу соціокультурну цінність дозвілля, вільний час за певних несприятливих обставин може становити серйозну загрозу як для самої особистості, так і для суспільства у цілому. Головною причиною виникнення таких деструктивних процесів є низький рівень дозвіллєвої культури молоді, відсутність

сформованих навичок раціональної та позитивної організації свого вільного часу, а також системні недоліки у діяльності державних та суспільних інститутів соціального виховання [3]. Коли діти чи підлітки мають виражену потребу цікаво заповнити вільний час, але не володіють усвідомленими культурними інтересами, не мають змістовних пропозицій з боку соціуму або позбавлені фінансово-технічних умов для їх реалізації, виникає стан хронічної нудьги та відчуженості. Це призводить до явища безцільного «вбивання» часу, марнування життєвих сил та заповнення часового бюджету елементами антикультури.

В умовах незайнятого або вимушено квазіорганізованого вільного часу стихійно формуються деструктивні неформальні колективи та угруповання. У таких середовищах підлітки прагнуть реалізувати свої нові соціальні ролі, проте через розмитість морально-етичних орієнтирів та вплив вуличної субкультури це часто виливається у прояви девіантної та делінквентної поведінки.

До найбільш небезпечних проявів антикультури в молодіжному дозвіллі відносяться зловживання алкоголем, поширення наркоманії, азартні ігри, комп'ютерна та ігрова залежність, а також вчинення правопорушень чи актів жорстокості заради розваги. Якщо дозвіллєва сфера позбавлена кваліфікованого керівництва та правильної педагогічної організації, вона з чинника розвитку та гармонізації перетворюється на руйнівний фактор, під впливом якого особистість деградує. Для протидії цим стихійним впливам у педагогічній практиці актуалізується застосування методів психологічного загартування, спрямованих на цілеспрямоване формування у молоді вміння диференціювати позитивні й негативні явища культури та чинити опір деструктивному тиску середовища.

Теоретичний аналіз проблеми свідчить, що вільний час дітей та молоді є унікальним соціокультурним резонатором, який віддзеркалює рівень духовності, життєздатності та перспективності всього суспільства. Перетворення вільного часу на справжнє культурне дозвілля можливе лише за умови глибокого розуміння його подвійної природи – як вільної, самоцільної творчої активності особистості та водночас як системно організованого, виховного простору.

Різноманітність напрямів (художньо-естетичного, фізкультурно-оздоровчого, когнітивного, комунікативного, рекреаційного) та багатство організаційних форм дозвіллєвої діяльності дають змогу забезпечити багатоаспектний розвиток підростаючого покоління. Особливе значення при цьому має ігрова сутність дозвілля, яка природним шляхом транслює молоді правила соціальної взаємодії та етику людського спілкування [2].

Водночас, загрози, пов'язані з девіантною поведінкою та поширенням елементів антикультури внаслідок низького рівня дозвіллєвої культури, вимагають від сучасної педагогічної науки відмови від формальних, ізольованих позаурочних заходів. Соціально-виховний потенціал вільного часу може бути ефективно

реалізований лише тоді, коли зміст та форми культурного дозвілля будуть чітко корелювати з реальними, об'єктивними потребами та духовними запитами самої молоді.

Список використаних джерел

1. Флегонтова Н. М. Педагогічна організація культурного дозвілля школярів : навчально-методичний посібник. Київ : Освіта України, 2007. 144 с.

2. Шинкарьова О. Д., Шинкарьова Н. Г. Організація дозвіллєво-рекреаційної діяльності : навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності А7 «Фізична культура і спорт». Полтава : Видавництво ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2025. 146 с.

3. Щерба Г. І., Яремкевич Р. В. Сучасні особливості організації дозвілля і відпочинку молоді в Україні: соціологічний аспект. *Наукові праці Донецького національного технічного університету.* Серія: педагогіка, психологія і соціологія. Вип. 3 (145). Донецьк, ДонНТУ, 2009.

Світлана АРХИПОВА
докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет

Інна БЄЛОВА
кандидатка економічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет

Неля НАГАЙЧУК
кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет

РОЛЬ ГРОМАДИ ТА НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У МЕДИКО-СОЦІАЛЬНІЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Медико-соціальна реабілітація є комплексним процесом, спрямованим на відновлення фізичного, психологічного та соціального функціонування особи після травми, хвороби або у разі наявності інвалідності. Сучасні підходи підкреслюють необхідність застосування біопсихосоціальної моделі, яка враховує не лише медичні аспекти, а й вплив соціального середовища на відновлення та участь у житті суспільства. У цьому контексті територіальні громади та неурядові

організації (НГО) відіграють критичну роль, оскільки вони забезпечують доступність послуг, соціальну підтримку та інтеграцію у суспільне життя.

Громада є найближчим соціальним середовищем людини, у якому відбувається процес відновлення соціальної активності, участі в суспільному житті та формування автономії.

Через розвиток інклюзивної інфраструктури, створення безбар'єрного простору та організацію соціально-культурних заходів громада забезпечує підтримку фізичного та психологічного функціонування осіб з інвалідністю, хронічними захворюваннями або ветеранів. Крім того, громада сприяє формуванню мереж взаємодопомоги та соціальних контактів, що зменшує ризик ізоляції та депресії і підвищує рівень соціальної включеності

Неурядові організації доповнюють державні служби гнучкими та інноваційними формами підтримки. Вони реалізують програми соціального супроводу, психосоціальної підтримки, професійної та освітньої реабілітації, допомагають особам з інвалідністю та ветеранам розвивати навички самостійного життя, формують мотивацію до професійної та соціальної реінтеграції. НГО виконують важливу роль у кризовій підтримці родин, сприяють профілактиці вигорання доглядальників та організовують групи взаємопідтримки, що допомагає зберегти емоційне здоров'я пацієнтів та їхніх родин.

Співпраця соціальних працівників із громадами та НГО дозволяє підвищити ефективність індивідуальних планів реабілітації, розроблених з урахуванням принципів Міжнародної класифікації функціонування (МКФ). Соціальні працівники координують міждисциплінарну взаємодію між медичними, соціальними та психологічними фахівцями, допомагають активувати ресурси громади та залучають НГО до реалізації конкретних заходів. Такий підхід забезпечує комплексну, безперервну та персоналізовану допомогу, спрямовану на відновлення соціальної ролі, самостійності та гідності особи.

Практичні механізми взаємодії включають спільне планування програм реабілітації, обмін інформацією про наявні ресурси та потреби, організацію волонтерства та наставництва, а також моніторинг результатів індивідуальних планів реабілітації. Важливим напрямом є адвокація прав осіб з інвалідністю та ветеранів на рівні місцевих органів влади, просвітницька діяльність і популяризація толерантного ставлення до вразливих груп.

До прикладу на Черкащині модель медико-соціальної реабілітації активно трансформується завдяки партнерству держави, місцевого самоврядування та громадського сектору. Громада виступає замовником і власником ресурсів, а неурядові організації (НУО) стають гнучкими провайдерами послуг, тестують інновації та забезпечують психосоціальний супровід.

Ось конкретні приклади такої взаємодії в області:

1. Розвиток інклюзивних центрів на рівні громад.

Показовим кейсом є місто Тальне, де в жовтні 2025 року було відкрито сучасне інклюзивне реабілітаційне відділення.

- **Участь громади:** органи місцевого самоврядування надали відповідне приміщення та здійснили організаційно-адміністративний супровід проєкту.
- **Внесок НУО та бізнесу:** реалізацію ініціативи забезпечив благодійний фонд «Mindy» за підтримки спільноти «Бізнес без бар'єрів» і ГО «Безбар'єрність». Проєкт функціонує за принципом *«соціальної франшизи»*, коли громадський сектор впроваджує у малих містах стандартизовані моделі допомоги, зокрема фізичну та ерготерапію, а також психологічний супровід.

2. Формування спеціалізованих хабів для ветеранів.

У місті Черкаси функціонують простори, що інтегрують медичну реабілітацію з заходами соціальної адаптації ветеранів.

- **«Ветеранський простір» (м. Черкаси):** ініційований Департаментом соціальної політики, центр працює у тісній партнерській взаємодії з ветеранськими громадськими організаціями. У межах його діяльності надаються юридичні консультації та психологічна підтримка, які є ключовими складовими комплексної соціальної реабілітації.
- **Центр соціальної адаптації та професійного розвитку ветеранів, членів їхніх сімей та осіб з інвалідністю створено при** Черкаському державному технологічному університеті, який позиціонується як університетський осередок, що інтегрує освітній, науковий і соціально-практичний потенціал для досягнення сталих результатів підтримки ветеранів,членів їхніх сімей та осіб з інвалідністю. Свою діяльність центр спрямовує на забезпечення системної підтримки цільових груп шляхом надання консультаційних, освітніх, інформаційно-методичних та профорієнтаційних послуг, спрямованих на підвищення рівня соціальної адаптації, психологічної стійкості, професійної спроможності та конкурентоспроможності на ринку праці.
- **Благодійний фонд «Центр фізичної реконструкції та навчання»:** фондом створено реабілітаційний центр для військовослужбовців, орієнтований на відновлення функціональних можливостей організму після тяжких поранень. Ініціатива повністю реалізується неурядовим сектором та відіграє важливу роль у зменшенні навантаження на державні заклади охорони здоров'я.

3. Ініціативи міжнародної та національної допомоги.

У Черкаському регіоні реалізуються проєкти, що поєднують ресурси меценатів, неурядового сектору та державних установ.

- **Центр RECOVERY (м. Черкаси):** на базі однієї з провідних обласних лікарень за підтримки меценатів, зокрема Фонду Віктора та Олени Пінчук, було створено високотехнологічний реабілітаційний простір. Центр є прикладом

ефективного інвестування НУО в інфраструктуру державної медичної установи з одночасним впровадженням інноваційних реабілітаційних протоколів, зокрема із застосуванням VR-технологій.

- **Благодійний фонд «Відкрите серце»:** діяльність фонду зосереджена на психологічній реабілітації військовослужбовців та підтримці членів їхніх родин. Таким чином організація заповнює критично важливу нішу у сфері ментального здоров'я, де можливості державних структур часто залишаються обмеженими.

Ці кейси демонструють, що ефективна підтримка ветеранів та реабілітаційні послуги створюються не лише державними структурами, а й завдяки партнерствам між владою, благодійністю, бізнесом та громадськими організаціями. Такий міжсекторний підхід дозволяє забезпечити широкий спектр послуг — від медичної та психологічної реабілітації до юридичної підтримки та соціальної адаптації – і робить ресурси більш доступними для ветеранів у різних регіонах.

Таким чином, громада та неурядові організації є не лише надавачами послуг, а й активними партнерами у системі медико-соціальної реабілітації. Їх участь дозволяє забезпечити неформальну підтримку, доступність ресурсів та активну соціальну включеність, а взаємодія з соціальними працівниками підвищує ефективність індивідуальних планів реабілітації та сприяє стійкому покращенню якості життя осіб з інвалідністю, хронічними захворюваннями та ветеранів. Роль громади та НГО у цьому процесі виходить за межі надання допомоги – вони формують середовище, де кожна особа має змогу реалізувати свої соціальні та професійні потенціали.

Список використаних джерел

1. Всесвітня організація охорони здоров'я. МКФ: Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я. 2001. URL: https://ergo-ukraine.com.ua/storage/files/МКФ.pdf (дата звернення: 18.04.2026).
2. Бойко О. В. Соціальна робота з особами з інвалідністю: теорія та практика. Київ : Знання, 2020.
3. Іваненко Т. М. Роль громадських організацій у медико-соціальній реабілітації. Соціальна робота в Україні. 2019. № 2. С. 45–52.
4. Карітас України. Мобільні паліативні та соціальні бригади: досвід реалізації програм. Львів : Карітас, 2023.
5. United Nations. Disability-inclusive development: guidance for local governments. New York: UN, 2018.
6. Центр RECOVERY: інноваційний реабілітаційний центр у Черкасах, проєкт Фонду Віктора та Олени Пінчук (з VR-обладнанням та мультидисциплінарним підходом). URL: https://chatgpt.com/c/6980c087-1314-832e-b7ac-0096a006d326 (дата звернення: 18.04.2026).
7. Центр соціальної адаптації та професійного розвитку ветеранів, членів їхніх сімей та осіб з інвалідністю. URL: https://https://veteran-center.chdtu.edu.ua/ (дата звернення: 19.04.2026).

8. Благодійний фонд «Відкрите серце»: центр психологічної допомоги та реабілітації для військових і їхніх сімей у Черкасах. URL: https://chatgpt.com/c/6980c087-1314-832e-b7ac-0096a006d326 (дата звернення: 19.04.2026).

Зоряна БАРАНЕЦЬКА
викладач Івано-Франківського фахового коледжу
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника

КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ МЕНТАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Важливість даної тематики зумовлена глибокими соціально-психологічними трансформаціями, що відбуваються в українському суспільстві. Воєнний стан супроводжується постійною загрозою безпеці, втратами, вимушеними переміщеннями, тривалим емоційним напруженням, виснаженням, тривожністю, що негативно впливає на психічне здоров'я як здобувачів освіти, так і педагогів.

Водночас освіта виконує не тільки навчальну, а й важливу психосоціальну функцію, забезпечуючи стабільність і допомогу в кризових умовах.

У цьому контексті особливої актуальності набуває пошук ефективних інструментів підтримки ментального здоров'я, які сприяють позитивному психічному здоров'ю, серед яких вагоме місце займають копінг-стратегії.

Аналіз літератури показує, що проблема копінг-стратегій знайшла відображення в роботах зарубіжних авторів. Зазначається, що феномен копінгу може вивчатись як у контексті повсякденних стресових ситуацій, так і в контексті реакцій на надзвичайні, що перевищують ресурси людини, вимоги (B. Compas, J. Connor, D. Osowiecki, A. Welch). Копінг-стратегії відіграють важливу роль у життєдіяльності особистості, зокрема, у забезпеченні її психологічного здоров'я. Так. R. Lazarus і S. Folkman вказують на те, що головне завдання стрес-долаючої (копінг-поведінки) полягає у забезпеченні і підтримці благополуччя людини, фізичного й психічного здоров'я, задоволеності соціальними відносинами.

Щодо дослідження особливостей копінг-стратегій під час війни в Україні, то тут можна назвати кілька досліджень, які присвячені цій проблемі, а саме праці Богучарова, Ткаченко, Храбан [1, с. 32-33]. Також проблема копінг- стратегій знайшла відображення в роботах таких вітчизняних науковців як: Ващенко, Дідух, Коваленко, Колчигіна, Носенко, Подорожня, Родіна, Титаренко, Шебанова, Щебанова, Ярош, авторів в яких розкрито сутність копінг-стратегій, їх види, роль

у стрес-долаючій поведінці особистості, окремі чинники, що впливають на вибір копінг-стратегій [3, с. 15].

Основною метою є теоретичне обґрунтування копінг-стратегій як інструменту підтримки ментального благополуччя педагогів і здобувачів освіти в умовах війни та визначення їх ефективних форм.

Вивчення копінг-стратегій є важливою складовою проблеми, яка стосується стрес-долаючої поведінки, або копінг-поведінки особистості. Як зазначає Н. Родіна, поняття «стрес-долаюча поведінка» та «копінг-поведінка» у даному випадку використовуються як синоніми [2, с. 24].

Поняття копінгу (від англійського слова «соре» – «перебороти», «впоратися», «подолати») розуміється когнітивні, емоційні та поведінкові зусилля особистості, спрямовані на подолання труднощів у процесі взаємодії людини з довкіллям [1, с. 33]. При цьому слід зазначити, що кожна зі складових має своє певне «навантаження».

Так, *когнітивні зусилля* особистості скеровано на аналіз проблеми, складання можливого плану дій, пошук альтернативних варіантів виходу із ситуації тощо.

За допомогою *емоційних зусиль* людина контролює свої переживання, шукатиме емоційну підтримку в оточення.

Поведінкові зусилля дають змогу досягти бажаного результату [2, с. 24].

Копінг-стратегії визначаються як свідомі зусилля особистості, спрямовані на подолання або зменшення впливу стресових факторів. Вони виконують адаптивну функцію, допомагаючи особистості зберігати внутрішню рівновагу та ефективність діяльності.

Варто відзначити, що на сьогодні існує багато класифікацій різних видів копінг-стратегій, які здійснюються за різними критеріями і використовуються для вивчення тих чи інших аспектів означеної проблеми.

Виділяють насамперед базові копінг-стратегії, до яких відносять:

- ✓ «розв’язання проблем»;
- ✓ «пошук соціальної підтримки»;
- ✓ «уникання».

Таким копінг-стратегіям притаманні свої специфічні характеристики.

Стратегія *«розв’язання проблем»* – це активна поведінкова стратегія, застосовуючи яку, людина прагне використовувати особистісні ресурси для пошуку можливих способів ефективного розв’язання проблеми [3, с. 19]. У педагогічній діяльності це проявляється через адаптацію освітнього процесу до нових умов, планування роботи, використання інноваційних технологій навчання.

Стратегія *«пошуку соціальної підтримки»* являє собою активну поведінкову стратегію, суть якої полягає в тому, що особистість для ефективного розв’язання проблеми звертається за допомогою і підтримкою до оточуючого її середовища

(сім'ї, друзів, колег) [3, с. 19]. Соціальна підтримка виступає одним із ключових ресурсів подолання стресу.

Стратегія *«уникання»* виступає як поведінкова стратегія, яка проявляється в тому, що людина прагне уникнути контакту з оточуючим світом, витісняє необхідність розв'язання проблеми. Зазначається, що уникнення забезпечує тимчасове зниження негативного афекту, зняття емоційної напруги, проте таке полегшення знижує мотивацію вирішувати проблему у майбутньому, мінімізуючи подальші спроби активного подолання [3, с. 19].

Копінг-стратегії можна підрозділити за ступенем їх ефективності та продуктивності. Говорячи про продуктивність копінг-стратегій, виділяють 18 стратегій копінг-поведінки, об'єднаних у три стилі.

Перший стиль – *продуктивне подолання,* яке спрямоване на розв'язання проблеми. Сюди відносять такі чотири копінг-стратегії: фокусування на розв'язанні проблеми (систематичне обдумування проблеми з урахуванням інших точок зору); наполеглива робота, сумлінне ставлення до навчання (роботи) і високі досягнення; фокусування на позитиві (оптимістичний погляд на речі, підтримка бадьорості духу); активний відпочинок (заняття фізкультурою і спортом).

Другий стиль – *проміжний* – орієнтований на отримання соціальної підтримки. Включає шість копінг-стратегій: пошук соціальної підтримки (прагнення поділитися своєю проблемою з іншими, заручитися підтримкою, схваленням); спілкування з колегами, одногрупниками, близькими друзями і набуття нових друзів; прагнення належати (інтерес до того, що думають про тебе інші, і дії, спрямовані на отримання схвалення); суспільні дії (пошук підтримки для розв'язання проблеми); звернення за професійною допомогою; пошуки духовної опори, читання духовної літератури.

Третій стиль – *непродуктивний* – не сприяє розв'язанню проблеми. Такий стиль представлений вісьмома копінг-стратегіями: неспокій (тривога за майбутнє загалом і своє майбутнє особливо); надія на диво (сподівання на краще, на те, що все само собою налагодиться); розпач (відмова від яких-небудь дій з усунення проблеми); розрядка (перенесення своїх невдач на інших, сльози, крик, тощо); ігнорування проблеми (свідоме блокування проблеми); самозвинувачення (суворе ставлення до себе, відчуття відповідальності за проблему); занурення в себе (замкнутість, приховування від інших своїх проблем); прагнення відволіктися, відпочити (використання таких способів, як читання книг, перегляд телепередач тощо) [3, с. 21-22]. Суттєвим для подолання стресу, є гнучке використання копінг-стратегій в різних ситуаціях.

Копінг-стратегії як ресурс ментального благополуччя передбачає здатність особистості ефективно функціонувати, реалізовувати свій потенціал та

підтримувати позитивний емоційний стан. У цьому контексті копінг-стратегії виступають ключовим інструментом, який забезпечує:

- ✓ зниження рівня стресу та тривожності;
- ✓ розвиток емоційної саморегуляції;
- ✓ підтримку мотивації до навчання і професійної діяльності;
- ✓ профілактику емоційного вигорання;
- ✓ зміцнення психологічної стійкості.

Копінг-стратегії для педагогів. Педагог виступає не тільки суб'єктом, але й провідником психологічної підтримки для здобувачів освіти. Ефективними є такі стратегії: розвиток навичок саморегуляції, раціональне планування діяльності, встановлення професійних меж, використання підтримки колег, рефлексія власного емоційного стану.

Копінг-стратегії для здобувачів освіти. Важливим є формування базових навичок подолання стресу: емоційна грамотність, розвиток навичок самоконтролю, залучення до творчої діяльності, підтримка соціальних зв'язків, формування позитивного мислення.

Водночас неефективні (дезадаптивні) стратегії, такі як уникнення, заперечення або ізоляція, можуть погіршувати психічний стан і знижувати здатність до адаптації.

Ефективна підтримка ментального благополуччя в освіті передбачає: впровадження програм психологічної підтримки, що включають:

- ✓ тренінги з розвитку емоційної компетентності;
- ✓ навчання технік саморегуляції;
- ✓ формування навичок стрес-менеджменту;
- ✓ використання цифрових ресурсів;
- ✓ створення безпечного освітнього середовища.

Копінг-стратегії є важливим інструментом підтримки ментального благополуччя педагогів та здобувачів освіти в умовах війни. Вони сприяють ефективній адаптації до стресових обставин, збереженню психічного здоров'я та забезпеченню стабільності освітнього процесу.

Розвиток копінг-компетентності має стати пріоритетним напрямом у системі психологічного супроводу освітнього середовища в умовах сьогодення.

Список використаних джерел

1. Карамушка Л.М. Копінг-стратегії персоналу освітніх та наукових організацій під час війни: рівень вираженості та зв'язок з психічним здоров'ям. *Журнал сучасної психології* №4 (27), 2022. С.31-40. URL: https://surl.li/kpvupu (дата звернення 03.05.2026).

2. Карамушка Л.М., Снігур Ю.С. Копінг-стратегії: сутність, підходи до класифікації, значення для психологічного здоров'я особистості та організації. *Актуальні проблеми психології.* Том І. Випуск 55. С.23-30. URL: https://surl.li/hjfrfo (дата звернення 02.05.2026).

3. Карамушка Л. М., Снігур Ю.С. Психологія вибору копінг-стратегії керівниками освітніх організацій: монографія. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2024. 188 с. URL: https://surl.li/gealet (дата звернення 04.05.2026).

Валентина БЕРЕЗАН
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ СЕРВІСІВ В УКРАЇНІ

Стрімка цифровізація, підсилена викликами повномасштабної війни та наслідками пандемії, радикально змінила архітектуру надання соціальних послуг в Україні. В умовах масової міграції, руйнування фізичної інфраструктури та обмеженості ресурсів, цифрові платформи стали єдиним надійним каналом комунікації між державою та вразливими категоріями населення. Побудова прозорої, гнучкої та інклюзивної системи соціальних сервісів неможлива без інтеграції мобільних застосунків, чат-ботів та систем на основі штучного інтелекту, що зумовлює необхідність систематизації та аналізу наявного цифрового інструментарію

Проблематика цифровізації соціальної сфери є предметом активних досліджень як в Україні, так і за кордоном. Значний внесок у вивчення соціальних послуг та соціальної роботи зробили вітчизняні вчені, зокрема І. М. Грига, А. І. Капська, О. О. Кравченко, Г. Ш. Коваль, К. П. Коваль, В. А. Скуратівський, І. М. Трубавіна та ін. Питання, пов'язані з інформатизацією та цифровізацією соціальних послуг, висвітлені у працях Т. А. Горан, Г. М. Гриценка, М. М. Данилюк, М. В. Дмитришин, Т. П. Єгорової-Луценко та ін. Проте комплексний аналіз використання цифрових технологій саме для оптимізації соціальних послуг в контексті сучасних викликів залишається недостатньо вивченим і потребує подальшого поглибленого дослідження.

Мета статті – здійснити класифікацію сучасних цифрових інструментів у соціальній роботі України та розкрити їхні можливості щодо підвищення доступності, оперативності та якості соціальних сервісів.

Цифрові рішення в сучасній соціальній роботі можна класифікувати за чотирма стратегічними рівнями:

1. Державні екосистеми та реєстри. Мобільний застосунок і портал державних послуг «Дія» [5; 8] та Єдина інформаційна система соціальної сфери (ЄІССС) [1] забезпечили перехід від паперового документообігу до

автоматизованого обліку. Впровадження Соціального вебпорталу електронних послуг Мінсоцполітики (2024) та цифровізація послуг для осіб з інвалідністю (зокрема, забезпечення допоміжним засобом реабілітації (ДЗР) онлайн з 2025 р.) допомогли мінімізувати бюрократичні бар'єри та прискорити призначення допомоги [7]. Державні реєстри осіб з інвалідністю, ВПО, пенсіонерів дозволили автоматизувати процеси верифікації даних та надання цільової допомоги.

2. Онлайн-платформи та веб-сайти для надання послуг. Це спеціалізовані платформи для телеконсультацій та онлайн-навчання, кейс-менеджменту і веб-сайти благодійних фондів та громадських організацій. Використання систем (на кшталт Open Social) дозволяє вести електронні справи клієнтів, забезпечуючи координацію між різними фахівцями [10]. Платформи для відеозв'язку (Zoom Healthcare, Microsoft Teams) стали базою для дистанційної психологічної та юридичної підтримки в умовах неможливості очного контакту [9].

3. Мобільні застосунки для ментального здоров'я та безпеки. Особливого розвитку набули сервіси психологічної підтримки та самодопомоги («Svitlo», «База», Better Me: Mental Health, VOS, Calm Harm, Rozmova, Happify, «Тиша», Spokiy, Wysa), які надають ветеранам та цивільним доступ до технік релаксації та кризових контактів 24/7 [2]. Вони сприяють підтримці ментального здоров'я населення, що є особливо актуальним в умовах війни. Також інтеграція «Системи 112» [6] та функцій екстреного виклику (SOS) [4] підвищила рівень фізичної безпеки отримувачів послуг.

4. Інтелектуальні чат-боти та ШІ-сервіси. Чат-боти («Юридичний порадник для ВПО», «Дитина не сама», «єДопомога») виконують роль автоматизованих консультантів, розвантажуючи «гарячі лінії». Вони забезпечують адресність допомоги (наприклад, пошук ліків через «Спитай Гриця» або житла через «SaveUA») та миттєвий зворотний зв'язок [3].

Впровадження цих інструментів забезпечує персоналізацію послуг через аналіз великих даних, зниження адміністративного навантаження на соціальних працівників та підвищення прозорості за рахунок цифрового сліду кожної операції.

Використання цифрових технологій відкриває широкі можливості для розвитку соціальних послуг, зокрема підвищення їх доступності, оперативності реагування, персоналізації допомоги, покращення міжвідомчої взаємодії та зниження адміністративного навантаження. Водночас існують і певні виклики, серед яких цифрова нерівність, недостатній рівень цифрових компетентностей населення та фахівців, ризики кібербезпеки та потреба у вдосконаленні нормативно-правової бази.

Отже, цифровізація соціальних сервісів в Україні є не лише відповіддю на кризу, а й стратегічним вектором розвитку галузі. Вони сприяють підвищенню ефективності, доступності та якості соціальної допомоги, особливо в умовах

кризових викликів. Використання мобільних застосунків та чат-ботів дозволило подолати географічні бар'єри та забезпечити інклюзивність послуг. Перспективи розвитку цифровізації соціальної сфери пов'язані з інтеграцією в неї інноваційних технологій, підвищенням цифрової грамотності населення та фахівців. Подальший розвиток вимагає посилення кібербезпеки, подолання «цифрового розриву» серед осіб похилого віку та вдосконалення нормативної бази для повної легітимізації цифрових інструментів у професійній діяльності соціальних працівників.

Список використаних джерел

1. Єдина інформаційна система соціальної сфери (ЄІССС). *Міністерство соціальної політики України*. URL: https://msp.gov.ua/e-servisy/yeisss
2. Заблоцька О. Медитації, трекери настрою та онлайн-психотерапія: 10 застосунків для підтримки ментального здоров'я. *СУСПІЛЬНЕ КУЛЬТУРА*. 2024. URL: https://suspilne.media/culture/847559-meditacii-trekeri-nastrou-ta-onlajn-psihoterapia-10-zastosunkiv-dla-pidtrimki-mentalnogo-zdorova/
3. Корисні чат-боти та сервіси, якими варто скористатися ВПО. *Дія. Безбар'єрність*. URL: https://bf.diia.gov.ua/articles/korysni-chat-boty-ta-servisy-iakymy-varto-skorystatysia-vpo
4. Мобільні додатки, що здатні допомогти під час небезпечної ситуації. *СИЛЬНІ*. 2023. URL: https://surli.cc/zfpuja
5. Рік незламності Мінцифри: військові послуги в Дії та інші топ-100 досягнень Міністерства. *Дія*. 2022. URL: https://diia.gov.ua/news/rik-nezlamnosti-mincifri-vijskovi-poslugi-v-diyi-ta-inshi-top-100-dosyagnen-ministerstva
6. Система 112. *Міністерство внутрішніх справ України*. 2021. URL: https://mvs.gov.ua/uk/ministry/projekti-mvs/informatizaciya-sistemi-mvs-ukrayini/sistema-112-ukrayini
7. Соціальний портал Мінсоцполітики. *Міністерство соціальної політики України*. 2024. URL: https://www.msp.gov.ua/e-servisy/soc-portal
8. Тимченко М. С. Розвиток сервісу «Дія» в умовах війни. Нові можливості публічного управління. *Public Administration and Regional Development*. 2022. № 17. С. 834–866. URL: https://www.researchgate.net/publication/368355017_Rozvitok_servisu_DIA_v_umovah_vijni_Novi_mozlivosti_pubilcnogo_upravlinna
9. Фамілярська Л. Л., Кльоц Л. А. Використання цифрових платформ відеозв'язку для організації психологічного консультування онлайн. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. Т. 92. № 6. С. 61–74. URL: https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/4908/2095
10. Community Collaboration Platform. *Open Social*. 2025. URL: https://www.getopensocial.com/

Юлія БОРИСОВА
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та
управління соціальними процесами

Станіслав ГЕМАЙ
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ІНТЕГРАЦІЯ ПРОГРАМ ПІДТРИМКИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я В ESG-СТРАТЕГІЇ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

Необхідність реалізації цілей сталого розвитку та виклики, пов'язані із повномасштабною війною, перетворюють корпоративну соціальну відповідальність (КСВ) в Україні на необхідний елемент стратегії бізнес-структур задля збереження конкурентоспроможності і, одночасно, внеску у розвиток громад та наближення перемоги. На сьогодні більшість великих компаній та частина середнього і малого бізнесу України розробляють і реалізують власні ESG-стратегії, що інтегрують екологічну (E – ecological) і соціальну (social) складові та ефективне корпоративне управління (government).

Важливим елементом соціально орієнтованих заходів корпорацій є в сучасних умовах програми підтримки психічного здоров'я, які спрямовані, переважно, на персонал, але можуть мати і більш широке призначення. Так, у 2019 році в Україні було створено національну безкоштовну гарячу лінію Lifeline Ukraine (за коротким номером 7333) для підтримки психічного здоров'я ветеранів та їхніх близьких з метою запобігання самогубствам. Провідні українські оператори мобільного зв'язку – спочатку *Vodafone*, згодом також і *Kyivstar* та *lifecell* – виступили стратегічними партнерами ініціативи. Сьогодні консультанти лінії підтримки надають кваліфіковану консультативну допомогу усім, кому це потрібно [1].

Внутрішніми стейкхолдерами корпоративних програм підтримки психічного здоров'я є наймані працівники: забезпечення їх доступу до пільгових або безкоштовних соціальних, медичних, психологічних і рекреаційних послуг дозволяє роботодавцю продемонструвати зацікавленість у їх фізичному та психологічному здоров'ї, соціальному благополуччі [2]. За результатами проведення у 2025 році конкурсу КСВ-кейсів, який щорічно охоплює офіційно працюючі в Україні компанії – міжнародні та вітчизняні, переможницею у номінації «Безпека співробітників/ць» стала українська компанія «Дарниця» та її «Програма

емоційної підтримки «Тримати рівновагу – це наше» [3]. Метою запровадження програми було зняття стигми звернення по психологічну допомогу, забезпечення простого і безпечного доступу співробітників/ць до підтримки, підсилення лідерів у роботі з командами та формування культури турботи як частини бренда роботодавця. Аналіз результатів впровадження програми показав, що нею скористалися протягом року 12% співробітників/ць компанії, а індекс лояльності клієнтів (*Net Promoter Score – NPS*) сягнув 86% [4].

В умовах війни підтримка психічного здоров'я працівників перебуває у фокусі особливої уваги керівництва компаній та є невід'ємним напрямом ESG-стратегій підприємств. У 2025 році частка працюючих в Україні компаній, що впроваджували власні wellbeing-програми, дорівнювала 37%; ще 13% вказували на наміри їх розпочати [5]. Водночас, попри позитивну динаміку, масштаби корпоративних програм на сьогодні залишаються обмеженими, що є вкрай несприятливим на тлі зростаючого рівня хронічної втоми і стресу працівників.

Фахівці з питань впровадження корпоративних програм підтримки психічного здоров'я підкреслюють важливість врахування низки принципів, що впливають на їх дієвість. По-перше, цей елемент КСВ та ESG-стратегій підприємств тісно пов'язаний з іншими; він не буде ефективно працювати, якщо роботодавець не додержується своїх зобов'язань (або навіть їх не декларує) із забезпечення базової безпеки працівників (своєчасна конкурентна заробітна плата, фізична безпека і ергономіка робочого місця, належні соціальні гарантії, інклюзивність, недопущення мобінгу і босінгу тощо).

По-друге, стан психічного здоров'я працівників суттєво залежіть від їх розуміння логіки і обґрунтованості стратегічних чи операційних змін всередині організації. Своєчасне, повне інформування персоналу із зазначених питань дозволяє не тільки мінімізувати рівень невизначеності та тривожності в колективі, але й підтримувати довіру до керівників і лідерів команд. Не менш важливими є горизонтальні зв'язки, що зміцнюються через спільні практики, неформальні обговорення, інструменти взаємодопомоги, ритуали подяки [6].

По-третє, важливим є забезпечення відповідності всіх внутрішньоорганізаційних процесів (прийняття у штат, заохочення персоналу, кар'єрне просування, звільнення, атрибути корпоративної культури і етики, прийняття управлінських рішень тощо) задекларованим цінностям організації. Це потребує аудиту відповідних процесів, використання постійного зворотного зв'язку для забезпечення їх прозорості, гарантування безпеки конструктивної критики або відкритого висловлення працівниками власних думок чи побоювань.

По-четверте, програми психосоціальної підтримки не будуть максимально ефективними, доки цьому заважатимуть територіальні, інформаційні бар'єри, упередження щодо психологічних і психотерапевтичних послуг. Тому

пріоритетним завданням для сучасного менеджменту стає масштабування інклюзивних практик, дестигматизація питань психічного здоров'я, забезпечення рівного доступу усіх категорій персоналу до ресурсів психосоціальної підтримки. Враховуючи можливі і, подекуди, обґрунтовані упередження щодо використання внутрішньоорганізаційних каналів надання послуг з психічного здоров'я, доцільно застосовувати практику аутсорсингу – залучення зовнішнього, незалежного надавача таких послуг. Подібна практика добре себе зарекомендувала в організаціях, що сьогодні є лідерами з впровадження програм психосоціальної підтримки персоналу.

По-п'яте, поведінка керівника повинна бути прикладом турботи про власне психічне здоров'я і небайдужості до психоемоційного стану оточуючих. Якщо лідер демонструє «героїчний трудоголізм», тренінги з вигорання для команди не працюватимуть; лідери самі потребують підтримки (коучинг, психотерапія), щоб залишатися опорою для підлеглих [6]. Компетентний керівник в сучасних умовах – це не тільки ефективний управлінець, організатор, професіонал своєї справи, але й людина, що активно-зацікавлено ставиться до проблем і запитів своїх підлеглих, націлена на їх ефективне розв'язання шляхом включення відповідних заходів у програми корпоративного соціального добробуту.

Узагальнення теоретичних засад та практичного досвіду вітчизняних підприємств, фірм, організацій дозволяє констатувати, що в умовах повномасштабної війни інтеграція програм підтримки психічного здоров'я в ESG-стратегії українського бізнесу трансформувалася з елемента додаткового корпоративного заохочення на критично необхідний інструмент забезпечення життєстійкості та збереження людського капіталу. Водночас, виявлена обмеженість масштабів наявних практик на тлі зростання потреб і запитів працівників у контексті поточних безпекових викликів актуалізує потребу в належному науково-методичному супроводі цієї діяльності. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають: у розробці стандартизованих методик оцінки ефективності ESG-стратегій і заходів підтримки психічного здоров'я як їх складової, у т.ч. з врахуванням вже напрацьованих вітчизняних методик та наявних міжнародних стандартів; у вивченні успішного досвіду впровадження психосоціального супроводу персоналу, включаючи вразливі категорії працівників (ветерани і ветеранки, люди з інвалідністю, ВПО, особи передпенсійного і пенсійного віку тощо), та виявленні ефективних інструментів його масштабування.

Список використаних джерел

1. Vodafone Україна. Щорічні звіти зі сталого розвитку. URL: https://www.vodafone.ua/company/investors/sustainability-reports

2. Борисова Ю. В. Програми корпоративного добробуту: досвід Італії. *Researching Advanced Horizons of Global Progress: Challenges and Innovative Concepts* : IV International scientific and practical conference. Seville : International Scientific Unity, 2023. С. 438 – 439.

3. Український бізнес і війна: унікальний каталог від CSR Ukraine / CSR-Ukraine: офіційний веб-сайт. URL: https://csr-ukraine.org

4. Платформа онлайн-освіти зі сталого розвитку *Impactorium. URL:* https://impactorium.org/uk/competitions/pharmaceutical-company-darnytsia/

5. Барометр ринку праці 2025 : Всеукраїнський аналітичний проєкт. URL: https://grc.ua/barometer

6. Метельська А. 5 ключів впливу корпоративної культури організації на психічне здоров'я співробітників / Проєкт «Психічне здоров'я для України» (Mental Health For Ukraine – MH4U). URL: https://www.mh4u.in.ua/hochu-dopomogty-blyzkym/5-klyuchiv-vplyvu-korporatyvnoyi-kultury-organizacziyi-na-psyhichne-zdorovya-spivrobitnykiv/

Надія БРИЖАК
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
теорії та методики початкової освіти

Андріані НЕСТЕРУК
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
4 курсу спеціальності 013 Початкова освіта,
Мукачівський державний університет

ГУМАНІСТИЧНИЙ ПІДХІД У ПІДТРИМЦІ ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна російсько-українська війна суттєво вплинула на психоемоційний стан дітей молодшого шкільного віку. Постійний стрес, вимушене переселення, повітряні тривоги, втрата відчуття безпеки та соціальної стабільності негативно позначаються на емоційному розвитку дитини, її навчальній мотивації та здатності до соціальної взаємодії. У таких умовах особливого значення набуває створення гуманістично орієнтованого освітнього середовища, у якому дитина відчуває підтримку, довіру, психологічну безпеку та емоційний комфорт. Саме тому проблема використання гуманістичного підходу в підтримці емоційного благополуччя молодших школярів є надзвичайно актуальною в сучасних умовах функціонування української освіти.

Проблему гуманізації освітнього процесу досліджували В. Сухомлинський, І. Бех, О. Савченко, В. Кремень, О. Пометун, Л. Гриневич, Р. Шиян та інші науковці. У своїх працях вони обґрунтовують необхідність побудови освітнього процесу на засадах дитиноцентризму, педагогіки партнерства, емоційної підтримки

та розвитку особистості дитини як найвищої цінності освіти. Зокрема, у педагогічній спадщині В. Сухомлинського особлива увага приділяється створенню атмосфери доброзичливості, довіри й емоційної підтримки дитини. Учений наголошував, що школа має бути «школою радості», де дитина почувається захищеною та значущою.

Сучасні дослідження І. Бех, О. Савченко, В. Кремень, О. Пометун, Л. Гриневич, Р. Шиян акцентують увагу на необхідності підтримки ментального здоров'я дітей в умовах війни. Науковці підкреслюють, що важливими чинниками емоційного благополуччя є позитивний психологічний клімат у класі, педагогіка партнерства, розвиток емоційного інтелекту та використання інтерактивних методів навчання.

Метою статті є аналіз особливостей гуманістичного підходу до підтримки емоційного благополуччя молодших школярів в умовах війни та визначення ефективних педагогічних практик його реалізації в сучасному освітньому процесі.

В умовах воєнного стану заклад освіти виконує не лише освітню, а й важливу психологічну та соціальну функції. Молодші школярі особливо потребують емоційної підтримки, відчуття стабільності та безпеки. Саме тому гуманістичний підхід стає одним із провідних принципів організації сучасного освітнього процесу. Необхідність створення безпечного та психологічно комфортного освітнього середовища закріплена у нормативних документах Нова українська школа. Зокрема, у Концепції Нової української школи наголошується, що школа має забезпечувати умови для всебічного розвитку дитини, формування її компетентностей, емоційного благополуччя та поваги до особистості [3, с. 6–8].

Важливу роль у підтримці емоційного благополуччя дітей відіграє вчитель, який має створювати атмосферу довіри, доброзичливості та взаємоповаги. У цьому контексті актуальними залишаються ідеї В. Сухомлинського про любов до дитини, віру в її можливості та необхідність виховання без примусу й приниження гідності. Педагог наголошував: «Без любові до дитини немає й не може бути вчителя» [4, с. 420].

Нормативною основою гуманізації освітнього процесу є також Закон України «Про освіту», у якому зазначено, що метою освіти є всебічний розвиток людини, формування її талантів, здібностей, цінностей і компетентностей, необхідних для успішної самореалізації та відповідального життя в суспільстві [3]. У статті 6 Закону серед основних засад державної політики у сфері освіти визначено людиноцентризм, рівний доступ до освіти, повагу до прав людини та забезпечення безпечного освітнього середовища.

Практична реалізація гуманістичного підходу в сучасній початковій школі здійснюється через використання інтерактивних методів навчання, ранкових зустрічей, формувального оцінювання та вправ на розвиток емоційного інтелекту.

Такі підходи передбачені Державним стандартом початкової освіти, який орієнтує освітній процес на формування ключових компетентностей, соціалізацію дитини та розвиток її емоційної сфери [2].

Зокрема, під час ранкових зустрічей учні можуть виконувати вправи «Мій настрій», «Коло компліментів», «Побажання на день», які сприяють емоційному налаштуванню та створенню позитивної психологічної атмосфери в класі. Ефективними є також творчі та дослідницькі завдання, які допомагають дітям виражати власні емоції та переживання через малюнки, казки, проєкти або колективні творчі роботи. Використання формувального оцінювання («Світлофор», «Дві зірки і побажання») сприяє підтримці позитивної самооцінки учнів, розвитку навчальної мотивації та створенню ситуації успіху.

Важливу роль у підтримці емоційного благополуччя молодших школярів відіграє педагогіка партнерства, яка передбачає тісну взаємодію між учителем, учнями та батьками. У Концепції Нової української школи педагогіка партнерства визначається як одна з ключових засад сучасної освіти, що ґрунтується на повазі до особистості, довірі, діалозі та співпраці між усіма учасниками освітнього процесу [3, с. 14–16]. В умовах війни саме співпраця сім'ї та школи дає змогу створити для дитини єдиний простір підтримки, турботи та емоційної безпеки. Доброзичлива атмосфера в класі, щире спілкування, підтримка однолітків і позитивна взаємодія з учителем сприяють формуванню в дітей почуття захищеності та впевненості у власних силах.

У контексті сучасних суспільних викликів, пов'язаних із воєнним станом, значення гуманістичного підходу в початковій освіті суттєво посилюється, оскільки діти молодшого шкільного віку особливо гостро реагують на стресові події, нестабільність та відчуття небезпеки. За таких умов школа має виконувати не лише освітню, а й підтримувальну та психологічно захисну функцію. Гуманістичний підхід спрямований на забезпечення емоційної безпеки дитини, підтримку її внутрішньої рівноваги, створення атмосфери довіри, прийняття та психологічного комфорту.

Особливого значення набуває уважне ставлення вчителя до емоційного стану учнів, уміння своєчасно помічати прояви тривожності, страху, замкненості чи емоційного виснаження. У сучасній практиці початкової школи ефективними є вправи на емоційне розвантаження, арттерапевтичні методи, ігрові технології, казкотерапія, дихальні вправи та хвилини психологічної підтримки. Такі методи допомагають дітям краще усвідомлювати власні емоції, знижувати рівень напруження та відновлювати відчуття психологічної стабільності.

Водночас гуманістичний підхід сприяє формуванню в молодших школярів життєстійкості, емпатії, здатності до співпереживання та взаємодопомоги. Через колективні творчі справи, спільні проєкти, бесіди про добро, підтримку й людяність

у дітей формуються моральні цінності та соціально значущі якості, які є особливо важливими в умовах суспільних викликів і кризових ситуацій.

Отже, гуманістичний підхід у підтримці емоційного благополуччя молодших школярів в умовах війни є необхідною складовою сучасного освітнього процесу. Його реалізація сприяє створенню психологічно безпечного освітнього середовища, забезпечує емоційну підтримку дітей та допомагає їм адаптуватися до складних життєвих обставин. Гуманістично орієнтована освіта дозволяє не лише зберігати психоемоційне здоров'я молодших школярів, а й формувати особистість, здатну до співчуття, взаємопідтримки та конструктивної взаємодії в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт початкової освіти : Постанова КМУ від 21.02.2018 № 87. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF
2. Закон України «Про освіту»: Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19
3. Концепція Нової української школи : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 груд. 2016 р. № 988 р. Київ : Кабінет Міністрів України, 2016. 40 с. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80
4. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Вибрані твори: у 5 т. Т. 2. Київ : Радянська школа, 1976. С. 419–657.

Андріана ВОЙТЕЧКО
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Сабат Н. В.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Підлітковий вік є періодом глибоких психологічних змін, що зумовлюють істотну перебудову структури особистості та трансформацію системи міжособистісних взаємин. Дорослішання супроводжується поступовим послабленням зовнішнього контролю з боку дорослих і посиленням прагнення до самостійності, що сприяє становленню власної ідентичності та розвитку внутрішніх механізмів саморегуляції. Перехід від зовнішньо зумовленої поведінки до внутрішньо керованої є ключовим показником психологічної зрілості підлітка. Водночас сучасні соціальні обставини, зокрема умови глобальних викликів та воєнного часу, можуть ускладнювати цей процес, впливаючи на темпи набуття

автономії та формування емоційної стійкості, що актуалізує необхідність наукового осмислення закономірностей підліткового розвитку для забезпечення ефективного психологічного супроводу [27].

Метою повідомлення є визначення соціально-психологічних особливостей розвитку сучасного підлітка.

В наукових дослідженнях підлітковий вік розглядається як один із найважливіших етапів онтогенезу. І. Мамчур підкреслює, що саме в цей період відбувається активне формування фізичного і психічного здоров'я, закладаються основи майбутніх поведінкових стратегій, а рівень психічної активності підлітка суттєво впливає на його здатність долати життєві труднощі та реалізовувати себе в дорослому житті [2, с. 101].

Проблема визначення вікових меж підліткового періоду залишається дискусійною, що зумовлено різними теоретичними підходами до періодизації розвитку. В. Немеш розглядає підлітковий вік як специфічний етап життєвого шляху, який у вузькому значенні охоплює 11-15 років, а в ширшому – 11-17 років; при цьому дослідник розмежовує власне підлітковий період (11-15 років) та ранню юність (15-17 років) відповідно до особливостей поведінкових реакцій [3, с. 94]. Натомість О. Амплєєва акцентує увагу на віці 15-17 років як періоді підлітковості, водночас зазначаючи, що загальні вікові межі цього етапу можуть коливатися в межах 12-17 років, а в окремих міжнародних порівняльних дослідженнях – до 19 років [1, с. 61]. Таким чином, варіативність у визначенні хронологічних рамок пов'язана як із різними науковими традиціями, так і з особливостями соціального контексту розвитку.

Підлітковий вік є одним із найкритичніших етапів онтогенезу, оскільки він супроводжується глибокими фізіологічними й психологічними змінами, що безпосередньо позначаються на емоційній рівновазі та поведінці особистості. У цей період відбувається кардинальна перебудова роботи нейроендокринної системи, яка зумовлює підвищену збудливість, емоційну лабільність та різкі зміни настрою.

Активізація процесів статевого дозрівання і потужний сплеск гормонів спричиняють появу абсолютно нових потреб, інтересів і переживань, пов'язаних із формуванням романтичних взаємин та усвідомленням власної статевої ідентичності. Тілесні трансформації змушують підлітка заново вибудовувати «образ Я», що нерідко супроводжується внутрішніми кризами, невпевненістю у собі та загостреним сприйняттям власної зовнішності.

Перехідний характер цього періоду, який екзистенційно поєднує в собі ознаки дитинства і дорослості, суттєво підвищує його вразливість у контексті особистісного становлення. Перебуваючи у своєрідному «міжчассі», підліток уже не хоче вважатися дитиною, але ще не має достатнього життєвого досвіду та

соціальних інструментів для функціонування у статусі дорослого. Цей внутрішній розрив породжує психологічний дискомфорт і фрустрацію.

Соціалізація підлітків на цьому тлі часто супроводжується високою конфліктністю, оскільки гостре прагнення до автономії, емансипації та самостійності вступає у жорстку суперечність із традиційними нормативними вимогами дорослого середовища (батьків, педагогів). Захищаючи свої кордони, підлітки нерідко вдаються до протестної поведінки, нігілізму та знецінення колишніх авторитетів, що є хоч і болісним, але необхідним етапом на шляху до формування зрілої та самостійної особистості. У структурі діяльності підлітка відбуваються суттєві зміни, які відображають трансформацію провідних потреб і мотивів. На передній план виходить інтимно-особистісне спілкування з ровесниками, а також залучення до суспільно значущої діяльності, що задовольняє потребу в самоствердженні та визнанні. Взаємини з оточенням набувають визначального значення для формування самосвідомості, оскільки саме через соціальну взаємодію підліток переосмислює власні можливості, статус і цінність. Система міжособистісних зв'язків істотно впливає на становлення самооцінки та світоглядних орієнтацій, задаючи напрям подальшого особистісного розвитку.

Особливістю цього вікового етапу є збіг соціально-психологічних трансформацій із періодом активного пубертату (статевого дозрівання). Формування статевого потягу та зростання інтересу до питань міжособистісних і статеворольових взаємин відбувається на тлі гормональних змін, що посилюють емоційну чутливість і внутрішню напруженість. Зазначені процеси впливають на структуру мотивів, самоставлення та поведінкові реакції підлітків, створюючи специфічний психологічний контекст їх розвитку в критичний період онтогенезу.

Також у підлітковому віці становлення особистості супроводжується поглибленням самосвідомості та зростанням потреби у соціальному визнанні, що істотно впливає на характер емоційного реагування. Соціальне схвалення набуває значення провідного мотиваційного чинника, який визначає спрямованість поведінки та способи самопрезентації в групі однолітків. За спостереженнями В. Пилипенка, поведінкові прояви підлітків значною мірою залежать від очікувань значущого оточення, що сприяє узгодженню емоційних реакцій із груповими нормами та поступовому формуванню навичок саморегуляції [5, с. 210].

Посилення потреби у самоствердженні та визначенні власного статусу серед ровесників зумовлює підвищення емоційної чутливості і уваги до емоційної складової спілкування. О. Петяк та В. Козельський зазначають, що здатність підлітків розпізнавати емоційні стани інших, регулювати власні переживання та адекватно їх виражати є важливою умовою ефективної взаємодії та підтримання позитивного соціального статусу [4, с. 90]. Розвиток цих умінь сприяє більш

усвідомленому включенню у міжособистісні стосунки та підвищує рівень соціальної активності.

У межах дослідження підліткового розвитку в сучасній психологічній науці простежується виражена різноспрямованість поглядів щодо гендерних особливостей емоційної сфери. Одна частина дослідників обстоює позицію індивідуального підходу, вказуючи на досить незначні, статистично малопомітні відмінності між хлопцями і дівчатами у безпосередньому вираженні базових емоцій. Натомість інша група науковців акцентує на суттєвій специфіці їхнього емоційного реагування, глибині переживань, а також на якісній відмінності використовуваних способів саморегуляції та копінг-стратегій. Ця дискусія підкреслює складність феномену, де біологічні чинники тісно переплітаються із соціокультурними маркерами.

У молодшому підлітковому віці, який є початковим етапом інтенсивної гормональної перебудови та нейроендокринних змін, істотних гендерних розбіжностей у формах емоційної експресії зазвичай не виявляється. Ця відносна однорідність зумовлена тим, що базові когнітивні структури та психічні новоутворення обох статей на цьому етапі розвиваються відносно синхронно, а соціальні очікування ще не мають вирішального диференційного впливу на поведінку. Психіка підлітків обох статей однаково реагує на первинні внутрішні кризи через прямі, часто імпульсивні або ситуативні емоційні реакції. Однак у процесі подальшого психофізіологічного дорослішання, соціокультурної соціалізації та остаточного особистісного структурування ситуація кардинально змінюється. Трансформація когнітивної сфери та формування стійкої Я-концепції починають відбуватися за різними траєкторіями під впливом біологічних та соціогенних чинників.

Дівчата-підлітки, випереджаючи хлопців у темпах психосоціального дозрівання, починають частіше демонструвати значно складніші, амбівалентні вербальні й невербальні способи вираження внутрішніх почуттів. Їхня емоційна сфера збагачується глибокою схильністю до емпатії, рефлексії та тонкого розрізнення найменших відтінків емоцій. У них формується здатність одночасно переживати та експресивно транслювати протилежні за знаком емоційні стани, що виражається у витонченій міміці, багатстві пантоміміки, а також у розширенні вербального арсеналу для опису власних переживань під час міжособистісної взаємодії.

У результаті таких виховних та суспільних патернів формуються відмінні вектори внутрішніх переживань. Для дівчат стають більш характерними емоційні стани сентиментального, меланхолійного та глибоко рефлексивного характеру; вони схильні до інтрапсихічного аналізу, самокопання та вербалізації своїх страхів чи тривог у колі однолітків.

Водночас хлопці, блокуючи прояви умовної «слабкості» (таких як сльози чи розгубленість), частіше виявляють зовні спрямоване роздратування, афективні спалахи або гнів. Така експресія маскує внутрішню вразливість, але водночас толерується і навіть підтримується патріархальними соціальними нормами й очікуваннями, які традиційно пов'язують маскулінність із силою, домінуванням та емоційною невразливістю.

Відмінності простежуються і в способах емоційної експресії в умовах напруження або фрустрації. У підлітковому віці дівчата частіше замінюють безпосередні фізичні реакції словесними формами вираження емоцій, демонструючи вищий рівень контрольованості поведінки, тоді як хлопці нерідко вдаються до імпульсивних або фізично зумовлених способів розрядки напруги. Такі особливості формуються під впливом соціального досвіду і очікувань значущого оточення та визначають специфіку емоційного реагування підлітків у процесі міжособистісної взаємодії.

Отже, підлітковий вік постає як складний і багатовимірний етап онтогенезу, у межах якого відбувається глибока перебудова особистісної структури, системи цінностей та способів взаємодії з оточенням. Інтенсивні фізіологічні зміни, активне становлення самосвідомості, зростання потреби в автономії та соціальному визнанні поєднуються з підвищеною емоційною чутливістю і нестабільністю, що зумовлює суперечливість поведінкових реакцій. Варіативність у визначенні вікових меж підліткового періоду відображає складність і динамічність цього етапу, однак можна визнати його визначальне значення для формування ідентичності, самооцінки та механізмів саморегуляції. Соціальне середовище, міжособистісні стосунки, гендерні очікування та сучасні суспільні виклики істотно впливають на характер переживань і способи самовираження підлітків, створюючи специфічний психологічний контекст їх дорослішання та подальшого особистісного становлення.

Список використаних джерел

1. Амплєєва О. М., Божко О. О. Особливості прояву вербальної агресії сучасною молоддю. *Габітус*. 2021. № 32. С. 61–65.

2. Мамчур І. Психологічні особливості входження підлітків до соціальних референтних груп. *Теоретичні і прикладні проблеми психології.* 2021. № 2 (55).С. 101–112.

3. Немеш В. І. Емоційна трансформація підліткового віку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2022. № 3. С. 93–95.

4. Петяк О. В., Козельський В. С. Особливості рефлексивного психологічного консультування підлітків у сучасному стресогенному середовищі. *Психологічні студії.* 2023. № 4. С. 89–101.

5. Пилипенко В. А. Профілактика ризикованої поведінки підлітків. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях :* матеріали

всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 220-річчю від дня заснування Університету, 7 листопада 2024 року. Харків, 2024. С. 210–213.

Оксана ВОРОЩУК
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи

Ярослав ДЖОГОЛИК
студент IV курсу ОР «бакалавр»
спеціальності «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЗАКЛАДАХ ДЛЯ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Сучасна соціальна політика України дедалі більше орієнтується на принципи інклюзії, гуманізму та забезпечення рівних прав для всіх категорій населення. Однією з найбільш вразливих груп виступають діти з інвалідністю, чисельність яких, на жаль, має тенденцію до зростання, зокрема і через воєнні дії. Поряд із медичною моделлю реабілітації все більшої ваги набуває соціальна модель, яка передбачає створення умов для повноцінної життєдіяльності дитини.

На відміну від лікувальної фізкультури чи медикаментозної терапії, соціально-педагогічна діяльність спрямована не на фізичне тіло, а на особистість дитини та її соціальне оточення. Головна мета – досягнення максимально можливої для даної дитини самостійності та інтеграції в суспільство.

Згідно із Законом України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», реабілітація осіб з інвалідністю – це «система медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних та інших заходів, спрямованих на відновлення та компенсацію порушених або втрачених функцій організму та здібностей до суспільної та професійної діяльності» [2].

Питання реабілітації осіб з інвалідністю, зокрема і дітей, та технології їх впровадження у своїх роботах описували О. Безпалько, І. Гриник, Т. Гусєва, Т. Дегтяренко, І. Олійник, І. Омельченко, Г. Романова, С. Толстухова та інші.

Так, соціально-педагогічна діяльність у реабілітаційних закладах виступає своєрідним містком між медичними процедурами та поверненням дитини в соціум, забезпечуючи її адаптацію, розвиток та соціалізацію.

Г. Романова відзначає, що «ключовим принципом соціально-педагогічної реабілітації є принцип нормалізації життя, тобто наближення умов перебування дитини з інвалідністю до звичайних, соціально прийнятих стандартів життєдіяльності» [5].

Для ефективної роботи в реабілітаційному центрі перед соціальним педагогом стоять такі завдання (Див. Рис.1):

Рисунок 1. Завдання соціального педагога в реабілітаційному центрі

«Ефективність соціально-педагогічної роботи в реабілітаційному центрі визначається ступенем інтеграції дитини в освітнє середовище та рівнем сформованості у неї навичок незалежного проживання після завершення реабілітаційного курсу» [4].

Робота в реабілітаційних центрах має низку особливостей порівняно зі звичайними школами чи дитячими садками. По-перше, склад дітей є гетерогенним (різні нозології: порушення опорно-рухового апарату, інтелекту, зору, слуху, розлади аутистичного спектру). По-друге, термін перебування часто обмежений курсом реабілітації (від 2 тижнів до 2 місяців), тому педагог має працювати у форматі інтенсивного втручання. Для цього соціальним педагогом можуть бути застосовані наступні форми роботи (Див. Рис. 2):

Рисунок 2. Форми роботи соціального педагога

Жодна робота спеціалістів не буде ефективною без підтримки сім'ї. Тому соціально-педагогічна діяльність, зокрема і в реабілітаційному центрі, обов'язково включає:

- Психолого-педагогічне консультування батьків щодо прийняття діагнозу та адекватних стратегій виховання.
- Навчання батьків технікам корекційно-розвивальної роботи в домашніх умовах (продовження реабілітації після виписки).
- Допомогу в оформленні документів, отриманні технічних засобів реабілітації та соціальних пільг (адвокаційна функція).

Попри позитивні зрушення, існують системні проблеми: недостатнє фінансування сучасного обладнання, дефіцит кваліфікованих кадрів (соціальних педагогів із знаннями спеціальної психології), паперова тяганина. Перспективним напрямом є впровадження міждисциплінарного підходу, де соціальний педагог працює в команді з реабілітологом, логопедом, психологом та лікарем, маючи спільний план реабілітації (індивідуальну програму).

Отож соціально-педагогічна діяльність у реабілітаційних закладах для дітей з інвалідністю є не другорядною послугою, а невід'ємною частиною комплексної реабілітації. Вона спрямована на подолання соціальної ексклюзії, формування

життєвої компетентності дитини та повернення їй відчуття власної суб'єктності. Ефективність цієї роботи, на нашу думку, залежить від трьох основних факторів, а саме: високої кваліфікації та особистісних якостей соціального педагога, створення безбар'єрного середовища в закладі та активної співпраці з родиною дитини.

Список використаних джерел

1. Дегтяренко Т.М. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних закладах освіти: навч.-метод. посіб. Суми: Університетська книга, 2021. 272 с.
2. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 06.10.2005 № 2961-IV (зі змінами та доповненнями).
3. Інклюзивна освіта: теорія і практика / за заг. ред. А.А. Колупаєвої. Київ : «АТОПОЛ», 2018. 300 с.
4. Омельченко І.В. Соціально-педагогічна робота з дітьми з особливими потребами в умовах реабілітаційного центру. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота.* 2020. Вип. 28. С. 145-152.
5. Романова Г. І. Технології соціально-педагогічної реабілітації дітей-інвалідів. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 184 с.
6. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. Т. Ф. Алексеєнко. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2019. 368 с.

Оксана ВОРОЩУК
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи

Іван ІЛЮК
студент IV курсу ОР «бакалавр»
спеціальності «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ПРОФІЛАКТИКА ШКІДЛИВИХ ЗВИЧОК СЕРЕД УЧНІВ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Проблема профілактики шкідливих звичок серед учнівської молоді належить до числа найбільш значущих у сучасному освітньому просторі. Період навчання в закладі загальної середньої освіти припадає на складний етап становлення особистості, коли відбувається формування світогляду, ціннісних орієнтирів та моделей поведінки. Саме в цей час підлітки виявляються особливо вразливими до впливу як позитивних, так і негативних чинників соціального середовища.

На даний час проблема поширення шкідливих звичок набуває особливої гостроти через активний вплив медіаконтенту на свідомість підлітків, якому вони постійно піддаються через власні смартфони. Тому в таких реаліях необхідно спрямувати зусилля на профілактичну роботу з попередження виникнення шкідливих звичок, адже не лише завдають непоправної шкоди фізичному та психічному здоров'ю дітей, але й призводять до соціальної дезадаптації, зниження успішності та формування асоціальної поведінки.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що питання запобігання таким деструктивним явищам у молодіжному середовищі, як пияцтво та алкоголізм, традиційно перебувають у центрі уваги дослідників різних галузей – психологів, педагогів, медиків, юристів.

Природу негативних звичок та їх профілактику у своїх роботах досліджували такі вчені О. Бердник, О. Добрянська, О. Кирилова, В. Лютий, Н. Максимова, В. Овсієнко, О. Пилипенко, С. Пушкар та інші.

Статистичні показники поширення шкідливих звичок серед українських підлітків викликають серйозне занепокоєння. У рейтингу тютюнопаління серед 11-річних наша країна перебуває на 6-му місці у світі, серед 13-річних – на 8-му, а серед 15-річних – на 3-му. Ситуація з алкоголем також є тривожною: Україна посідає 8-му позицію у віковій категорії 11 років, 16-ту – серед 13-річних та 20-ту – серед 15-річних. Крім того, щотижневе вживання алкоголю є звичним для 20% підлітків [3]. Наведені факти вказують на необхідність негайного впровадження ефективних профілактичних програм, здатних сформувати в учнівської молоді стійку орієнтацію на здоровий спосіб життя та відповідальне ставлення до власного здоров’я.

Науковці відзначають, що шкідливі звички являють собою небажані поведінкові стереотипи, які закріплюються через формування стійких психофізіологічних механізмів – динамічних стереотипів. Різновиди негативних звичок досить численні й здатні змінюватися під впливом різних чинників. Усталення звички відбувається не завдяки одиничній дії, а через її регулярне повторення в типових умовах [2].

Шкільний період є визначальним для оцінювання здібностей учнів. Емпіричні дослідження підтверджують, що рівень розвитку здібностей перебуває у тісному взаємозв'язку зі сформованими в особистості звичками. Термін «звичка» характеризується багатогранністю: він охоплює як усталений алгоритм дій або лінію поведінки, так і навичку, набуту внаслідок практичного досвіду, а також адаптацію до певних умов чи речовин, що може спричинити розвиток стійкої адикції.

Масове поширення таких шкідливих звичок, як куріння та вживання алкоголю, є об’єктивним індикатором зниження загального рівня культури в

соціумі. Як позитивні, так і негативні трансформації поведінки формуються здебільшого в процесі активної діяльності. Виходячи з цього, пріоритетного значення набуває свідоме спрямування активності дитини, оскільки за відсутності такого скерування вона обиратиме форми самореалізації, які не завжди є конструктивними.

Поруч із традиційним тютюном сучасні підлітки дедалі частіше обирають альтернативні варіанти куріння, зокрема електронні сигарети (вейпи). За останні вісім років вейп-культура значно поширилася серед молоді всього світу, зокрема й України. Цей новий спосіб споживання нікотину швидко вкорінився в нашій державі, і сьогодні серед активних вейперів можна побачити як дорослих, так і підлітків, а іноді й дітей. Статистика свідчить: близько 8% юнаків та дівчат 15–17 років використовують електронні сигарети. В Україні тривалий час продаж цих пристроїв, особливо дітям, не регулювався законодавчо через їхню некласифікацію як тютюнових виробів. Лише з 1 січня 2021 року, коли набув чинності Закон України № 3628, було заборонено продаж електронних сигарет і рідин до них неповнолітнім [5].

Для сучасного суспільства характерне також стрімке зростання зацікавленості підлітків до алкоголю. Вчені також вказують і на вагому роль кіно в популяризації пияцтва серед молоді. У кінострічках часто показують епізоди вживання спиртного, які поступово формують у підлітків схвальне ставлення до алкоголю. «Молода людина часто не може самостійно визначити своє ставлення до алкоголю, адже соціалізація «нав'язує йому вже вироблені штампи і стереотипи, які не завжди, на жаль, відповідають вимогам здорового способу життя». Саме тому активна протидія цим явищам є вкрай важливою» [6].

Описані вище тенденції засвідчують нагальну потребу в системній роботі, спрямованій на запобігання поширенню шкідливих звичок серед учнівської молоді. Вирішення цього завдання неможливе без упровадження ефективної профілактики, яка виходить за межі простого інформування про ризики.

Соціальна профілактика передбачає цілеспрямований вплив на фактори, що спричиняють виникнення шкідливих звичок. Її мета – створити безпечне середовище для розвитку дитини, сформувати в неї внутрішні механізми саморегуляції, відповідальності за власне здоров'я та здатність робити усвідомлений вибір на користь здорового способу життя. Такий підхід дозволяє не лише зменшити рівень поширеності негативних явищ, а й сформувати в підлітків стійкий імунітет до деструктивних впливів.

Тож нами було вирішено провести дослідження щодо поширення шкідливих звичок серед учнів ЗЗСО, а також провести профілактичну роботу з попередження цих негативних явищ.

Опитування проводилося за допомогою Google Forms і показало наступні результати: 60% опитуваних мають досвід вживання алкоголю; 13% підлітків вживають алкоголь регулярно; найчастіше вживання спиртних напоїв відбувається у власному домі, вдома у друзів; алкоголізм як хворобу, що потребує лікування, розглядають 80% респондентів; більше половини опитаних (54%) не мають у своєму найближчому оточенні друзів, які палять; у 62% випадків батьки ставляться негативно до паління та самі не палять; 75% опитаних не мали досвіду паління; 20% з тих, що палять, спробували це під впливом друзів.

З метою практичної реалізації профілактичних завдань на базі закладу освіти було проведено серію тренінгових занять для учнів, спрямованих на формування навичок здорового способу життя та свідомого ставлення до власного здоров'я. Особливу увагу було приділено формуванню в підлітків здатності усвідомлено оцінювати інформаційні впливи (зокрема через кіно та медіа), розпізнавати маніпулятивні техніки та вибудовувати власну поведінкову стратегію, що не суперечить принципам здорового способу життя.

Учасники тренінгу виявили активну зацікавленість, особливо під час рольових ігор, де моделювалися ситуації тиску з боку однолітків та пропозиції спробувати алкоголь, сигарети та вейп. Важливим результатом стало усвідомлення підлітками того, що відмова від шкідливих звичок є не проявом слабкості, а навпаки – ознакою зрілості, впевненості та відповідального ставлення до себе.

Отож проведене нами дослідження підтверджує, що проблема поширення шкідливих звичок серед учнівської молоді залишається надзвичайно актуальною, адже, незважаючи на позитивні тенденції щодо паління, високі показники вживання алкоголю підлітками свідчать про необхідність продовження профілактичної роботи з дітьми. Реалізована тренінгова програма засвідчила свою дієвість у формуванні в учнів не лише знань про наслідки шкідливих звичок, а й практичних навичок протидії негативному впливу, зокрема здатності усвідомлено відмовлятися від сумнівних пропозицій та критично оцінювати медіаконтент.

Список використаних джерел

1. Бердник О., Добрянська О., Рудницька О., Шевчук К. Поширеність поведінкових чинників ризику серед підлітків України. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2017. № 4. С. 3–12.

2. Вомиденко М. Д., Овсієнко В. В. Шкідливі звички та їх профілактика. *Педагогіка здоров'я :* Збірник наукових праць IX Всеукраїнської науковопрактичної конференції 27-28 вересня 2019 року. 2019. URL: http://surl.li/axkkh (дата звернення: 13.02.2026).

3. Дмитрієва О. В. Соціально-педагогічна профілактика негативних звичок підлітків у дозвіллєвій діяльності : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 231 «Соціальна робота: соціальна педагогіка» / наук. керівник Н. В. Заверико. Запоріжжя : ЗНУ, 2021. 102 с.

4. Контроль над тютюном і нікотином рятує життя. Здійснення контролю за дотриманням антитютюнового законодавства : методичні рекомендації / Ю. А. Сахно, М. М.

Гринишин, Д. І. Купира / ДУ «Центр громадського здоров'я МОЗ України», ГО «Життя». Київ, 2022. 63 с.

5. Про заборону реклами тютюнових виробів та електронних сигарет. URL: https://biz.ligazakon.net/news/220765_z-11-lipnya-v-ukran-zaboroneno-reklamutyutyunovikh-virobv-ta-elektronnikh-sigaret (дата звернення 13.02.2026)

6. Пушкар С. Г., Галій А. І. Заходи профілактики тютюнопаління серед підлітків. 2018. URL : http://surl.li/bqvd (дата звернення: 13.02.2026).

Оксана ВОРОЩУК
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи

Микола ШЛЕМКО
студент IV курсу ОР «бакалавр»
спеціальності «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ПРОФІЛАКТИКА НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ОСОБИСТІСТЬ ПІДЛІТКА

Стрімкий розвиток цифрових технологій та постійний потік інформації задає значний вплив на суспільство та всіх його членів. Особливим чином впливають соціальні інтернет-мережі, які через постійне «скролення» та можливість анонімності здатні викликати залежність та формують основи для девіантної поведінки. Особливої актуальності набуває проблема впливу соціальних мереж на підлітків, оскільки їх ментальне здоров'я є дуже вразливим у цьому віці. Тому необхідно докладати максимум уваги для профілактики негативного впливу соціальних мереж на підлітків.

Підлітковий період є одночасно кризовим і вирішальним щодо вироблення власного світогляду, системи моральних координат та соціальних умінь. Тому у цей період несформована критичність мислення та пошук авторитетів роблять підлітка особливо чутливим до негативного впливу соціальних мереж, що потребує цілеспрямованої профілактичної роботи.

Особистість підлітка з точки зору психології вивчали М. Богдан, Б. Вахула, Ю. Довгопол, Н. Максимова, Г. Мільчевська, Н. Сергєєва та інші.

Дослідженням впливу соціальних мереж на підлітків займалися такі вчені як Т. Вакуліч, В. Гончарук, Ю. Данько, Я. Шугайло, А. Юр'єва та інші.

Історія терміна «соціальна мережа» сягає 1954 року, коли соціолог Дж. Барнс уперше застосував його у своїй роботі – ще до появи інтернету як такого. Учений запропонував графічне зображення соціальних відносин, де люди позначаються точками, а лінії між ними відображають комунікацію. Така схема наочно показує, що будь-яка соціальна структура не є статичною, а постійно змінюється [6].

У 1995 завдяки Ренді Конраду року з'явився сайт Classmates.com – перший сервіс, який відображав концепцію сучасної соціальної мережі і став поштовхом для подальшого прогресу онлайн-спільнот [1].

Якщо раніше підґрунтям для взаємодії в соціальних мережах були спільні інтереси або характеристики (рівень достатку, стать, національність, релігія, професія), то останні десять років змінили цю парадигму. Сьогодні провідні платформи об'єднують сотні тисяч акаунтів користувачів, не зважаючи на те скільки їм років, де вони працюють, які мають звички тощо. І саме відсутність розмежувань створює для підлітків зону підвищеної вразливості, адже їх контент не адаптований до особливостей підліткової психіки. У зв'язку з цим ключовим завданням профілактики стає формування в підлітків здатності до критичного мислення, формування навичок безпечної поведінки в мережі та усвідомленого відбору інформації в її незліченному потоці.

В рамках курсової роботи цього нами було проведено дослідження поведінки підлітків у цифровому середовищі. За допомогою сервісу Google Forms було проведено опитування серед 40 учнів Белелуйської гімназії імені Наталії Кобринської Снятинської ТГ віком 12–15 років. Основна мета дослідження – вивчити особливості соціальних емоцій у підлітків із ознаками інтернет-залежності та оцінити вплив їхньої онлайн-активності на психоемоційний стан.

За результатами опитування нами було з'ясовано, що найбільш популярними серед підлітків є платформи TikTok, Telegram та Instagram. Також з'ясовано, що переважна більшість підлітків мають досвід активного користування цими платформами протягом від трьох до шести років, а також 49% підлітків щодня витрачають на соцмережі 3–5 годин. Абсолютна більшість (96%) користується соцмережами за допомогою додатків на смартфонах, що робить доступ постійним і майже безмежним. Це безпосередньо корелює з впливом на навчальну діяльність: хоча 40 % респондентів заперечують відстрочку домашніх завдань через соцмережі.

Опитування продемонструвало подвійну природу соціальних мереж: вони одночасно є для підлітків важливим засобом комунікації та простором для становлення власного «Я», проте також таять у собі небезпеку формування емоційної залежності та дезорганізації навчального процесу, спричинену браком умінь раціонально розпоряджатися часом

Саме тому нами було проведено провести корекційно-профілактичні заходи для мінімізації впливу соціальних мереж на свідомість підлітків. З учнями 7 класу

було проведено заняття «Деконструкція лайків», метою якого є навчити розрізняти реальну цінність людини та кількість лайків, розпізнавати автоматичні думки про соцмережі та формувати здорові альтернативи. З учнями 8-го класу було проведено заняття «Хто у телефоні?», яке мало на меті допомогти підліткам усвідомити приховані потреби, які «живуть» у їхній активності у соцмережах, та почати внутрішній діалог між ідеальним «Я» онлайн та реальними почуттями. З учнями 9-го класу було проведено заняття «Карта мого внутрішнього простору», метою якого було дослідити через мистецькі засоби співвідношення реального емоційного стану та його цифрового відображення, створити символічний простір для інтеграції досвіду.

Кожна з виконаних вправ націлена на конкретні проблеми, створюючи цілісний профілактичний вплив і формуючи у підлітків не просто обмежувальні навичок, а більш усвідомлене та критичне відношення до свого цифрового життя.

Отож соціальні мережі виступають вагомим чинником розвитку підростаючого покоління, надаючи широкі можливості для навчання, самореалізації та спілкування, але водночас створюючи суттєві ризики для психічного здоров'я. Завдання батьків та педагогів полягає не в тому, щоб відгородити підлітка від цифрового простору, а в тому, щоб сформувати в нього здатність усвідомлено, критично й безпечно діяти в цьому середовищі, використовувати його ресурси для власного зростання, не втрачаючи при цьому зв'язку з реальним світом, особистими цінностями та найближчим оточенням. Лише такий виважений підхід дасть змогу знизити ймовірність розвитку інтернет-залежності та забезпечити гармонійне формування особистості в умовах цифрової доби.

Список використаних джерел

1. Boyd, D.M., & Ellison, N.B. (2007). Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication.* URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x (дата звернення: 18.03.2026).

2. Evans M.A., Hare A.L., Mikami A.Y. Adolescent Peer Relationships and Behavior Problems Predict Young Adults' *Communication on Social Networking Websites. Developmental Psychology.* 2020.Vol. 46 (1). P. 46–56.

3. Вакуліч Т. М. Інтернет-залежність як новий вид адитивної поведінки. *Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова.* 2019. № 12.

4. Вахула Б.Я. Соціальні інтернет-мережі їхні функції та роль у формуванні громадянського суспільства. *Вісник Львівського університету. 2020*. Вип. 6. С. 311-319.

5. Гречановська О. В. Вплив соціальних мереж на психологічний стан та самооцінку української молоді. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. №4. 2023. URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/4_2023/11.pdf (дата звернення: 12.03.2026).

6. Юр'єва А. Вплив соціальних мереж на суспільство. *Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи.* 2015. № 7-8 (6). URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/10267/1/Yurieva.pdf (дата звернення: 16.03.2026).

Назар ГАЛІЙ
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
за спеціальністю А5 «Професійна освіта»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Науковий керівник – доктор філософських наук, професор Михайлишин Г. Й.

ІНСТРУМЕНТАРІЙ МЕДИКО-СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ В РОБОТІ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Сучасні трансформаційні процеси в системі охорони здоров'я та соціального захисту населення актуалізують необхідність інтеграції медичних і соціальних підходів до підтримки людини. Зростання кількості осіб із хронічними захворюваннями, інвалідністю, посттравматичними розладами, психоемоційними порушеннями та складними життєвими обставинами зумовлює потребу в комплексних формах допомоги, що виходять за межі традиційної клінічної практики [4, с. 139].

Сучасне розуміння здоров'я ґрунтується на визначенні Всесвітньої організації охорони здоров'я, відповідно до якого здоров'я є станом повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не лише відсутністю хвороб. Такий підхід вимагає розширення меж професійної діяльності медичних працівників та активного залучення фахівців соціальної сфери до процесу підтримки пацієнта. У зв'язку з цим особливого значення набуває розвиток медико-соціальної роботи як професійної діяльності, спрямованої на забезпечення комплексної допомоги людині шляхом поєднання ресурсів систем охорони здоров'я та соціального захисту.

Проблематика медико-соціальної роботи знайшла відображення у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, які досліджують питання інтеграції соціальних та медичних послуг, міжвідомчої взаємодії, соціальної реабілітації, соціального супроводу пацієнтів та діяльності мультидисциплінарних команд. У науковій літературі медико-соціальна підтримка розглядається як ефективний інструмент подолання наслідків захворювань, соціальної дезадаптації та обмежень життєдіяльності особистості. Водночас потребують подальшого наукового осмислення питання систематизації інструментарію медико-соціальної роботи та визначення його ролі в різних сферах надання допомоги.

Метою статті є обґрунтування сутності та значення інструментарію медико-соціальної підтримки, визначення основних технологій медико-соціальної роботи та аналіз особливостей їх застосування в сучасній практиці соціальної роботи.

Медико-соціальна робота являє собою комплексну діяльність, спрямовану на охорону, підтримку та відновлення здоров'я людини через інтеграцію медичних, соціальних, психологічних та педагогічних ресурсів. На відміну від традиційної біомедичної моделі, що зосереджується переважно на лікуванні патологічного процесу, медико-соціальний підхід орієнтований на особистість у цілісності її життєвих зв'язків та соціального функціонування.

Актуальність медико-соціальної підтримки зумовлена низкою чинників. Насамперед це необхідність реалізації біопсихосоціального підходу до здоров'я людини. Крім того, сучасні соціально-економічні виклики спричинили зростання кількості осіб із поєднанням медичних та соціальних проблем, які потребують тривалої комплексної підтримки. Важливою залишається також проблема недостатньої комунікації між пацієнтом, медичними працівниками та соціальним оточенням, що нерідко негативно впливає на ефективність лікування та реабілітації.

У системі охорони здоров'я соціальний працівник виступає повноправним членом мультидисциплінарної команди, виконуючи функції посередника, координатора, консультанта та захисника інтересів пацієнта. Його діяльність спрямована не лише на подолання соціальних наслідків захворювання, але й на створення умов для успішного повернення людини до повноцінного життя в суспільстві.

З огляду на функціональне призначення інструментарій медико-соціальної роботи доцільно поділяти на три основні групи: профілактичні, діагностичні та реабілітаційні технології [1, с. 28]. Охарактеризуємо їх детальніше.

Профілактичні технології спрямовані на попередження виникнення або загострення медичних і соціальних проблем. До них належать формування здорового способу життя, соціально-медичне консультування, інформаційно-просвітницька діяльність, а також розроблення індивідуальних програм профілактики для груп ризику. Застосування таких технологій сприяє збереженню здоров'я населення та запобігає соціальній дезадаптації.

Діагностичні технології передбачають комплексне вивчення соціальної ситуації клієнта. Важливе місце серед них посідають соціальне інспектування, оцінка потреб, соціальне картування та аналіз ресурсів громади. Завдяки цим методам фахівець отримує можливість визначити фактори, які впливають на стан здоров'я особи, виявити приховані ризики та розробити ефективний план допомоги.

Особливе значення має посередницька діяльність соціального працівника, яка полягає в організації взаємодії між пацієнтом, медичним персоналом, родиною та

представниками інших служб. Саме якісна комунікація часто визначає рівень дотримання пацієнтом рекомендацій щодо лікування та подальшої реабілітації.

Реабілітаційні технології становлять центральний компонент медико-соціальної підтримки. Вони включають соціально-психологічну реабілітацію, працетерапію, арт-терапію, анімаційні технології, організацію груп самодопомоги та інші форми соціальної терапії. Застосування цих методів сприяє відновленню соціальної активності, розвитку адаптаційних можливостей особистості та підвищенню якості життя.

Практика свідчить про ефективність використання медико-соціального інструментарію в різних сферах професійної діяльності. У паліативній та хоспісній допомозі соціальна робота спрямована на забезпечення максимально можливої якості життя пацієнта та його родини. Соціальний працівник допомагає вирішувати міжособистісні конфлікти, надає психосоціальну підтримку близьким, сприяє оформленню необхідних документів та організації догляду.

У сфері психіатрії особливого значення набуває психосоціальна реабілітація, спрямована на подолання стигматизації, відновлення навичок самообслуговування, соціальної взаємодії та трудової діяльності. Соціальний компонент значною мірою визначає ефективність лікування та профілактику рецидивів психічних розладів.

У педіатричній практиці медико-соціальна підтримка орієнтована не лише на дитину, а й на її сім'ю. Вона включає консультування батьків, профілактику соціальної ізоляції дитини, створення інклюзивного середовища та формування навичок самодопомоги при хронічних захворюваннях.

Не менш важливим є геріатричний напрям. Соціальна робота з людьми похилого віку спрямована на профілактику соціальної ізоляції, підтримання активного способу життя, розвиток комунікативних зв'язків та попередження когнітивних порушень. Досвід практичної діяльності свідчить, що соціальна підтримка часто має не менший вплив на самопочуття людини, ніж медикаментозне лікування [3, с. 42].

Вивчення міжнародного досвіду демонструє високу ефективність інтегрованих моделей медико-соціальної допомоги. У країнах Європейського Союзу та США успішно функціонують мультидисциплінарні команди, до складу яких входять лікарі, медичні сестри, психологи та соціальні працівники [2, с. 18]. Такий підхід забезпечує комплексне вирішення проблем пацієнта та сприяє зменшенню ризику повторних госпіталізацій.

Узагальнення теоретичних положень і практичного досвіду дає змогу запропонувати технологічний алгоритм медико-соціальної підтримки, що складається з чотирьох взаємопов'язаних етапів:

1) комунікативно-пропедевтичний етап – встановлення довірливих взаємин між фахівцем і клієнтом;

2) етап комплексної діагностики – оцінка медичних, психологічних та соціальних потреб особистості;

3) інтервенційно-технологічний етап – реалізація комплексу заходів соціальної підтримки та координація діяльності різних спеціалістів;

4) етап соціальної інтеграції – відновлення повноцінного функціонування особистості в суспільстві та підвищення якості її життя.

Медико-соціальна підтримка є важливим напрямом сучасної соціальної роботи, що забезпечує комплексний підхід до вирішення проблем людини шляхом інтеграції медичних і соціальних ресурсів. Основу інструментарію медико-соціальної роботи становлять профілактичні, діагностичні та реабілітаційні технології, які дозволяють ефективно реагувати на потреби різних категорій клієнтів.

Підсумовуючи, зазначимо, що інтеграція медицини та соціальної роботи сприяє підвищенню якості життя пацієнтів, покращенню результатів лікування та соціальної реабілітації. Перспективним напрямом подальшого розвитку є підготовка фахівців нового покоління, здатних професійно діяти на перетині медичної та соціальної сфер, а також удосконалення міжвідомчої взаємодії у процесі надання медико-соціальної допомоги.

Список використаних джерел

1. Громадське здоров'я у практиці сімейного лікаря : підручник / за ред. Є. Я. Склярова. Київ : ВСВ «Медицина», 2021. 288 с.

2. Інструменти mhGAP для громади : Програма дій із подолання прогалин у сфері психічного здоров'я ВООЗ (mhGAP) : тестова версія. Копенгаген : World Health Organization, 2021. 106 с.

3. Особливості надання медичних та соціальних послуг для вразливих категорій населення з використанням ґендерно-чутливого підходу : навч. посіб. / за заг. ред. А. О. Ярошенко. Київ : МБФ «Альянс громадського здоров'я», 2017. 112 с.

4. Титаренко Т. М. Практики збереження психологічного здоров'я особистості в умовах війни. *Тринадцяті Сіверянські соціально-психологічні читання :* матеріали Міжнар. наук. онлайн-конф. Чернігів, 2023. С. 138–142.

Наталія ГНАТКІВСЬКА
викладач психолого-педагогічних дисциплін, практичний психолог,
Чортківський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
імені Олександра Барвінського

ЗАХИСТ І ПІДТРИМКА МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна війна в Україні спричинила значні зміни у всіх сферах життя суспільства та стала серйозним випробуванням для психічного здоров'я населення. Особливо вразливою категорією є студентська молодь, яка перебуває на етапі професійного становлення, формування особистості та життєвих цінностей. Постійна небезпека, повітряні тривоги, інформаційне перевантаження, вимушене переселення, втрата близьких людей і нестабільність майбутнього негативно впливають на емоційний стан студентів. Значна частина молоді стикається з тривожністю, депресивними настроями, емоційним виснаженням та труднощами соціальної адаптації.

В умовах війни студенти змушені поєднувати навчання з роботою, волонтерською діяльністю або допомогою своїм родинам. Через дистанційний формат навчання частково втрачається живе спілкування між студентами та викладачами, що також впливає на психологічний стан молоді. Тому питання захисту і підтримки ментального здоров'я студентів набуває особливої актуальності та потребує комплексного підходу з боку держави, освітніх установ і соціальних служб.

Проблеми психічного здоров'я молоді в умовах кризових ситуацій досліджували багато українських і зарубіжних науковців. У працях сучасних дослідників висвітлюються питання психологічної стійкості, адаптації особистості до стресових умов, подолання тривожності та розвитку навичок саморегуляції. Науковці наголошують, що тривалий стрес негативно впливає не лише на емоційний стан людини, а й на її фізичне здоров'я, навчальну діяльність і соціальні відносини.

Дослідники підкреслюють важливість своєчасної психологічної допомоги студентській молоді, а також необхідність формування безпечного освітнього середовища. Значна увага приділяється ролі соціальних працівників, психологів та викладачів у підтримці молоді в умовах війни. Водночас проблема ментального здоров'я студентів потребує подальшого вивчення, оскільки воєнні події створюють нові соціально-психологічні виклики.

Метою статті є дослідження особливостей впливу війни на ментальне здоров'я студентів та визначення ефективних способів психологічної і соціальної підтримки студентської молоді в сучасних умовах.

Війна створює для студентської молоді умови постійного психологічного напруження. Молоді люди переживають страх за власне життя та життя рідних, невпевненість у майбутньому, труднощі у плануванні професійної кар'єри. Багато студентів змушені були змінити місце проживання або виїхати за кордон, що супроводжується соціальною ізоляцією, адаптаційними труднощами та втратою звичного кола спілкування.

Одним із найпоширеніших наслідків війни є підвищений рівень тривожності серед молоді. Студенти часто стикаються з емоційним виснаженням, порушенням сну, труднощами концентрації уваги та зниженням мотивації до навчання. Постійний перегляд новин і перебування в інформаційному просторі також негативно впливають на психоемоційний стан особистості. У деяких випадках тривалий стрес може призводити до розвитку депресивних станів або посттравматичного стресового розладу.

У таких умовах важливу роль відіграє психологічна підтримка студентів. Заклади освіти повинні створювати безпечне та сприятливе освітнє середовище, у якому молодь зможе отримати необхідну допомогу. Одним із ефективних способів підтримки є організація консультацій практичних психологів, проведення тренінгів зі стресостійкості, занять із розвитку емоційного інтелекту та навичок саморегуляції. Важливе значення також мають групи психологічної підтримки, які допомагають студентам відчути розуміння та підтримку з боку однолітків.

Соціальні працівники та психологи повинні сприяти формуванню в молоді навичок подолання стресу та розвитку емоційної стійкості. Ефективними є методи арттерапії, комунікативні тренінги, волонтерська діяльність і соціальна активність, які допомагають студентам відчувати власну значущість та корисність для суспільства. Волонтерство в умовах війни часто стає для молоді способом психологічної адаптації та можливістю підтримувати інших людей.

Важливим чинником збереження ментального здоров’я є підтримка соціальних зв’язків. Спілкування з друзями, родиною та викладачами допомагає студентам зменшити рівень тривожності та відчути емоційну безпеку. Значну роль також відіграє дотримання режиму дня, фізична активність, здоровий сон і обмеження надмірного споживання негативної інформації.

Особливої уваги потребують студенти, які пережили травматичні події, втрату близьких або вимушене переселення. Для таких категорій молоді необхідно забезпечити доступ до професійної психологічної допомоги та соціального супроводу. Важливим напрямом роботи є також профілактика емоційного вигорання серед студентів, які активно займаються волонтерською діяльністю або поєднують навчання з роботою.

Таким чином, підтримка ментального здоров’я студентської молоді є важливою умовою збереження її соціальної активності, успішності навчання та професійного розвитку. Формування психологічної стійкості молоді сприятиме не лише подоланню наслідків війни, а й активній участі студентів у відбудові держави в майбутньому.

Отже, війна має значний негативний вплив на психоемоційний стан студентської молоді та створює нові виклики для системи освіти і соціальної роботи. Підвищений рівень тривожності, емоційне виснаження, труднощі адаптації

та невизначеність майбутнього потребують комплексної психологічної й соціальної підтримки студентів.

Важливу роль у збереженні ментального здоров'я молоді відіграють заклади освіти, психологічні служби, соціальні працівники та сім'я. Організація психологічного консультування, тренінгів зі стресостійкості, груп підтримки та створення безпечного освітнього середовища сприяють покращенню емоційного стану студентів і формуванню їхньої психологічної стійкості. Підтримка ментального здоров'я студентської молоді є необхідною умовою її повноцінного розвитку та майбутнього відновлення українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Зозуляк-Случик Р. В. Основи соціалізації особистості : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Івано-Франківськ : НАІР, 2021. 223 с.
2. Максименко С. Д. Психологічна допомога особистості в умовах кризових ситуацій : навч. посіб. Київ : Ніка-Центр, 2020. 120 с.
3. Протас О. Л. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи в умовах суспільних викликів : монографія. Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2020. 384 с.

Катерина ГОЦУЛЯК
кандидат педагогічних наук, викладач
Івано-Франківського фахового коледжу
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника

Віолета ГОЦУЛЯК
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
1 курсу спеціальності І10 Соціальна робота та консультування,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ПСИХОЕМОЦІЙНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ПЕДАГОГА ТА СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Повномасштабна війна в Україні спричинила значні соціально-психологічні наслідки для населення, особливо для дітей молодшого шкільного віку як найбільш вразливої категорії. Діти перебувають у стані постійного стресу, тривоги, невизначеності, що негативно впливає на їхній психоемоційний стан, навчальну діяльність та соціалізацію. У таких умовах особливої актуальності набуває

проблема організації ефективної психоемоційної підтримки, яка повинна бути системною, доступною та міждисциплінарною. І враховувати індивідуальні особливості розвитку кожної дитини.

Важливу роль у цьому процесі відіграє школа як основне середовище соціалізації молодших школярів. Саме освітні заклади можуть забезпечити регулярну психолого-педагогічну підтримку через роботу практичних психологів, соціальних педагогів, класних керівників, а також через впровадження елементів емоційної розрядки в навчальний процес.

Ефективними є такі форми роботи, як арттерапія, ігрові методики, групові заняття з розвитку емоційного інтелекту та навичок саморегуляції.

Не менш важливою є співпраця з батьками, оскільки сім'я залишається ключовим чинником формування психологічної стійкості дитини. Проведення консультацій, тренінгів та інформаційних зустрічей допомагає дорослим краще розуміти реакції дітей на стрес і правильно реагувати на їхні емоційні потреби.

Таким чином, психоемоційна підтримка молодших школярів в умовах війни має бути комплексною та спрямованою на відновлення відчуття безпеки, стабільності й довіри до оточуючого світу.

Сучасні дослідження підтверджують, що значна частина дітей потребує психологічної допомоги: за результатами опитувань, близько 12% дітей мали потребу у психологічній підтримці, проте не всі змогли її отримати. Це свідчить про необхідність удосконалення механізмів надання допомоги та посилення ролі освітнього середовища як ключового ресурсу підтримки [1].

Проблема психоемоційної підтримки дітей в умовах війни активно досліджується як українськими, так і зарубіжними науковцями.

Зокрема, у працях Т. Ковбасюк та А. Озарчука розглядаються психосоціальні виклики освітнього середовища та обґрунтовується необхідність впровадження травмоінформованого підходу [2].

Дослідження О. Матвієнко та М. Химич акцентують увагу на важливості впровадження практик соціально-емоційного навчання як ефективного інструменту підтримки психічного благополуччя дітей. Водночас науковці наголошують на необхідності інтеграції педагогічних і соціальних технологій допомоги [3].

У роботах, присвячених молодшим школярам, зазначається, що в умовах війни у дітей значно посилюються тривожність, страхи та емоційна нестабільність. Це потребує комплексного підходу до організації підтримки, який враховує як освітні, так і соціальні аспекти розвитку дитини.

Обґрунтування особливостей психоемоційної підтримки дітей молодшого шкільного віку в умовах війни та визначення ефективних напрямів міждисциплінарної взаємодії педагога і соціального працівника є важливим.

Психоемоційна підтримка дітей молодшого шкільного віку в умовах війни має ґрунтуватися на принципах комплексності, безперервності та індивідуального підходу. Вона передбачає поєднання педагогічних, психологічних і соціальних методів впливу, що забезпечує гармонійний розвиток особистості дитини навіть у кризових умовах.

Одним із ключових напрямів є створення безпечного освітнього середовища. Учитель виступає не лише як носій знань, а й як емоційний підтримувач, який допомагає дитині адаптуватися до нових умов, знизити рівень тривожності та сформувати відчуття стабільності. Ефективними є такі методи, як ранкові зустрічі, вправи на емоційну регуляцію, арттерапія, казкотерапія, ігрові технології [4].

Важливу роль відіграє впровадження соціально-емоційного навчання, що сприяє розвитку емоційного інтелекту, навичок саморегуляції та комунікації. Дослідження показують, що регулярні короткі психологічні вправи в школі можуть знижувати рівень тривожності та депресивних проявів у дітей.

Соціальний працівник забезпечує соціальний супровід дитини та її родини, виступає посередником між сім'єю, школою та соціальними інституціями. Його діяльність включає оцінку потреб, консультування, організацію допомоги та захист прав дитини. Особливо важливим є залучення родини до процесу підтримки, оскільки сімейне середовище значною мірою визначає емоційний стан дитини.

Міждисциплінарний підхід передбачає тісну взаємодію педагога, соціального працівника, психолога та інших фахівців. Така співпраця дозволяє забезпечити цілісність допомоги, уникнути дублювання функцій і підвищити ефективність підтримки.

В умовах війни важливим є також розвиток громадських та волонтерських ініціатив, які доповнюють діяльність державних інституцій. Водночас дослідження показують, що рівень інституційної підтримки залишається недостатнім, що потребує подальшого вдосконалення системи соціальних послуг.

Особливо в частині забезпечення стабільного фінансування програм соціального захисту, розширення мережі спеціалізованих служб та підвищення доступності допомоги для вразливих категорій населення.

Крім того, актуальним залишається питання координації між державними структурами, громадськими організаціями та волонтерськими ініціативами, що дозволило б уникнути дублювання функцій і підвищити ефективність надання соціальних послуг.

Важливим напрямом удосконалення є також впровадження сучасних технологій соціальної роботи, зокрема цифрових платформ для обліку потреб населення, дистанційного консультування та оперативного реагування на запити клієнтів. Це особливо актуально в умовах воєнного стану, коли мобільність

населення обмежена, а потреба в психологічній, матеріальній та правовій підтримці зростає.

Таким чином, розвиток соціальної сфери в умовах війни потребує комплексного підходу, який поєднує державні механізми, громадську активність і інноваційні технології з метою забезпечення більш ефективного та адресного надання соціальної допомоги.

Отже, психоемоційна підтримка дітей молодшого шкільного віку в умовах війни є складним і багатокомпонентним процесом, який потребує міждисциплінарного підходу. Ефективність такої підтримки забезпечується через поєднання педагогічних, психологічних і соціальних технологій, активну взаємодію фахівців та залучення сім'ї.

Встановлено, що системна організація підтримки сприяє зниженню рівня тривожності, покращенню психічного здоров'я дітей та їх успішній соціалізації.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка інноваційних моделей психоемоційної підтримки в освітньому середовищі та вдосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії.

Список використаних джерел

1. Yelizarova O. та ін. Psychosocial support for schoolchildren in wartime Ukraine: community-based access and perceived helpfulness. *Conflict and Health*. 2026. URL: https://link.springer.com/article/10.1186/s13031-026-00762-9 (дата звернення: 02.05.2026).
2. Ковбасюк Т., Озарчук А. Психосоціальна та психоемоційна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни в Україні. *New pedagogical thought*. 2025. URL: https://npd.roippo.org.ua/index.php/NPD/article/view/781 (дата звернення: 02.05.2026).
3. Матвієнко О., Химич М. Благополуччя дітей та педагогів: дієві інструменти та практики психосоціальної підтримки. *Освітньо-науковий простір*. 2025. № 1(8). С. 64–74.
4. Литвиненко С. В. Психоемоційна підтримка дітей в умовах воєнного стану: практичні аспекти діяльності педагога. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2024. № 86. С. 112–116.

Віталіна ГУМЕНЮК
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Сабат Н. В.

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ

Сучасна система забезпечення прав дитини в Україні функціонує на основі міждисциплінарної взаємодії органів державної влади, закладів освіти, соціальних служб, медичних установ, правоохоронних органів та інститутів громадянського суспільства. У межах цієї системи ключове місце посідає соціальний педагог, професійна діяльність якого спрямована на створення умов для повноцінної соціалізації дитини, захисту її прав та попередження соціальних ризиків. Особливого значення діяльність соціального педагога набуває в умовах воєнного стану, коли збільшується кількість дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, зазнали психологічної травматизації, вимушеного переміщення або втратили належне сімейне середовище.

Соціальна педагогіка як галузь знань досліджує закономірності соціалізації особистості та визначає механізми надання допомоги людині у процесі її інтеграції в суспільство. Як зазначає О. Козирєв, соціально-педагогічна діяльність спрямована на організацію системної підтримки особистості у процесі соціалізації та створення умов для її позитивного розвитку [1, с. 25]. У цьому контексті соціальний педагог виступає не лише організатором виховного процесу, а й посередником між дитиною, сім'єю, освітнім середовищем та соціальними інституціями.

Місце соціального педагога у системі забезпечення прав дитини визначається комплексним характером його професійних функцій. Соціальний педагог здійснює виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, проводить оцінювання їхніх потреб, організовує соціально-педагогічний супровід, бере участь у профілактиці булінгу, домашнього насильства, бездоглядності та девіантної поведінки. Водночас його діяльність пов'язана із забезпеченням права дитини на освіту, безпечне середовище, соціальну підтримку та захист від будь-яких форм дискримінації. Саме тому соціально-педагогічна робота має міжвідомчий характер і потребує постійної взаємодії із службами у справах дітей, центрами соціальних служб, органами опіки та піклування, психологами та педагогічними працівниками.

У науковій літературі підкреслюється, що професійна діяльність фахівців соціальної роботи у службах у справах дітей спрямована насамперед на реалізацію принципу найкращих інтересів дитини та забезпечення її права на безпечне середовище розвитку. Ефективність соціальної роботи щодо захисту прав дитини залежить від своєчасного виявлення проблем, міжвідомчої взаємодії та комплексного супроводу сім'ї [3, с. 74–75]. У цьому процесі соціальний педагог виконує важливу координаційну функцію, забезпечуючи зв'язок між дитиною, батьками та відповідними суб'єктами соціального захисту.

Особливого значення соціально-педагогічна діяльність набуває в умовах війни. Воєнні дії спричинили зростання кількості дітей, які пережили втрату житла, вимушене переміщення, розлучення з батьками або психологічну травму. За таких умов забезпечення найкращих інтересів дитини передбачає не лише юридичний

захист, а й створення умов для психологічної стабільності та соціальної адаптації. Під час війни особливо важливими є міждисциплінарний підхід, забезпечення безперервності освітнього процесу, психологічна підтримка дітей та підтримання сімейних зв'язків [5, с. 72–74]. У зв'язку з цим соціальний педагог виступає одним із ключових суб'єктів підтримки дитини в кризових ситуаціях.

Важливою складовою діяльності соціального педагога є забезпечення прав дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю. В умовах війни питання доступу до освіти, соціальних послуг та реабілітаційної допомоги набули особливої актуальності. Соціальна підтримка дітей з особливими потребами повинна здійснюватися через координацію діяльності освітніх, медичних та соціальних установ, а також через впровадження інклюзивного підходу у сфері освіти [2, с. 141–143]. Соціальний педагог у цьому процесі забезпечує адаптацію дитини до освітнього середовища, сприяє комунікації між сім'єю та закладом освіти, а також допомагає у реалізації права дитини на рівний доступ до соціальних послуг.

Захист прав дитини у сучасних умовах розглядається не лише як правова, а й як соціально-педагогічна проблема. Ефективність захисту прав дитини залежить від рівня взаємодії між сім'єю, державними інституціями та фахівцями соціально-педагогічної сфери [4, с. 89]. Соціальний педагог у цьому аспекті виконує функцію раннього виявлення соціальних ризиків, профілактики порушення прав дитини та формування безпечного соціального середовища.

Таким чином, соціальний педагог займає важливе місце у системі забезпечення прав дитини як фахівець, діяльність якого поєднує педагогічний, соціальний та правозахисний компоненти. Його професійна діяльність спрямована на забезпечення найкращих інтересів дитини, захист її прав, підтримку сім'ї та створення умов для повноцінної соціалізації. В умовах сучасних соціальних викликів, пов'язаних із воєнним станом, роль соціального педагога суттєво зростає, оскільки саме він забезпечує практичну реалізацію механізмів підтримки та захисту дитини на рівні громади, закладу освіти та сім'ї.

Список використаних джерел

1. Козирєв М. П. Соціальна педагогіка : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 352 с.

2. Костіна В. Соціальна підтримка та соціальний захист дітей з особливими потребами в умовах війни в Україні. *Ввічливість. Humanitas.* 2023. Вип. 3. С. 138–149. https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.19

3. Моргай Л. Професійна діяльність фахівців соціальної роботи у службах у справах дітей. *Ввічливість. Humanitas.* 2023. № 1. С. 73–78. https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.10

4. Мудрий Я. С. Захист прав дитини як соціально-педагогічна проблема. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2023. № 86. С. 75–79. https://doi.org/10.32840/1992-5786.2023.86.13

5. Петрочко Ж., Датченко Н. Забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах війни в Україні. *Ввічливість. Humanitas.* 2023. Вип. 3. С. 70–78. https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.11

Руслана ГУМЕНЮК
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Сабат Н. В.

РИЗИКИ ВПЛИВУ МЕДІА НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ

В умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства, цифровізації та активного впливу медіа на всі сфери життя особливої актуальності набуває проблема формування медіаграмотності населення, зокрема підлітків. Сучасні підлітки є активними споживачами інформації з різноманітних медіаджерел, однак не завжди володіють достатніми навичками критичного аналізу, оцінювання та безпечного використання інформаційного контенту. В умовах інформаційних війн, поширення дезінформації, маніпуляцій та пропаганди, що особливо загострилися в Україні, формування медіаграмотності виступає важливим напрямом соціальної превенції.

Проблема формування медіаграмотності підлітків досліджують І. Безена, Т. Грубі, Н. Жила, В. Купчишина та ін., проте питання її впровадження як інструменту соціальної превенції в практиці соціальної роботи потребує подальшого наукового осмислення. Це зумовило вибір зазначеної теми.

У сучасну цифрову епоху медіапростір став одним із ключових інститутів соціалізації підлітків. Поряд із позитивними можливостями для навчання та комунікації, інтенсивне споживання медіаконтенту та інтеграція в соціальні мережі несуть у собі значні соціально-психологічні ризики. Оскільки підлітковий вік є періодом інтенсивного формування самосвідомості, рефлексії та пошуку власної ідентичності, деструктивні чинники віртуального середовища можуть суттєво деформувати цей процес.

Одним із найбільших ризиків медіавпливу є викривлення самооцінки та образу власного «я» підлітка. Соціальні мережі часто демонструють ідеалізовані, штучно створені стандарти зовнішності та успіху. Зважаючи на те, що підлітки надзвичайно чутливі до оцінок оточуючих, схильні турбуватися про свій вигляд і переживати острах глузувань, постійне порівняння себе з «ідеальними» блогерами призводить до невдоволення власним тілом, зниження самооцінки та розвитку

відчуття меншовартості. Брак підтримки реального статусу в соціумі чи віртуальному просторі може спровокувати гостре відчуття непотрібності, депресивні стани та тривожність [3, с. 135].

Другий вагомий ризик пов'язаний із трансформацією провідної діяльності віку – інтимно-особистісного спілкування з однолітками. Перенесення комунікації виключно у віртуальну площину звужує досвід реальної соціальної взаємодії. Прагнення за будь-яку ціну бути «своїм» у групі та потреба в афіліації у цифровому просторі часто набувають гіпертрофованих форм (гонитва за лайками, віртуальне схвалення) [2, с. 113]. Окрім цього, підлітки легко підпадають під чужий вплив через медіа, що загрожує їхнім залученням до деструктивних неформальних онлайн-спільнот, кібербулінгу, або ж до груп, які пропагують девіантну поведінку, жорстокість та агресію.

Третім аспектом є емоційна та поведінкова дестабілізація. Медіаконтент із високим рівнем насилля чи тривожних новин накладається на природну імпульсивність, підвищену збудливість та емоційну нестабільність підлітка. Це може посилювати фізіологічну агресивність, провокувати елементи деструктивної поведінки , а також викликати безпричинні зміни настрою, страхи та невпевненість. Через те, що підлітки часто діють імпульсивно і не завжди здатні до глибокого самоаналізу та повного усвідомлення наслідків своїх дій у мережі, вони стають вразливими до кібершахрайства, маніпуляцій свідомістю та формування екранної залежності, яка гальмує розвиток реальної самостійності та життєвої відповідальності [1, с. 56].

Таким чином, сучасні медіа можуть здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на процес соціалізації підлітків. З одного боку, вони відкривають широкі можливості для отримання знань, саморозвитку та комунікації. З іншого боку, існують ризики поширення фейкової інформації, інформаційних маніпуляцій, кібербулінгу, пропаганди насильства та інших негативних явищ. У зв'язку з цим формування медіаграмотності виступає важливим засобом мінімізації зазначених ризиків.

Список використаних джерел

1. Безена І. М. Медіаосвіта та медіаграмотність: освітні процеси формування компетентностей. *Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи :* матеріали наук.-практ. конф. Дніпро, 2023. С. 56–62.

2. Жила Н. В. Формування медіаграмотності учнівської молоді в умовах інформаційного суспільства. *Молодь і ринок.* 2021. № 3–4. С. 112–117.

3. Купчишина В., Грубі Т. Медіаосвіта як складова освітнього процесу. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України.* Серія: педагогічні науки. 2023. № 4. С. 134–142.

Володимир ГУРІЧ
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціології та соціальної роботи

Олександр МИХАЙЛИК
здобувач IV курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
Херсонський державний університет, м. Івано-Франківськ

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ, ЩО ПЕРЕЖИВАЮТЬ КРИЗОВІ ЯВИЩА

Сучасна сім'я як базова ланка суспільства стикається з безпрецедентними викликами, серед яких економічна нестабільність, вимушене переселення та наслідки воєнних дій. У таких обставинах діти стають найбільш вразливою групою, оскільки їхній розвиток безпосередньо залежить від здатності родини виконувати захисні та виховні функції. Кризовий стан сім'ї провокує зростання дитячої тривожності, агресивності та ризику соціальної дезадаптації, що робить пошук ефективних механізмів підтримки пріоритетом соціальної роботи.

Проблематику соціально-психологічної адаптації дітей із родин, що перебувають у складних життєвих обставинах, досліджували такі вчені, як І. Звєрєва, О. Безпалько, Я. Сікора, А. Капська, С. Максименко та інші. Попри значну кількість праць, питання інтеграції соціальних і психологічних чинників адаптації саме в практичній площині соціальної роботи потребує подальшого уточнення.

За мету роботи ми поставили здійснити комплексний аналіз механізмів соціально-психологічної адаптації дітей із кризових сімей та обґрунтувати зміст соціального проєкту для їхньої підтримки.

Соціально-психологічна адаптація розглядається як процес і результат встановлення гармонійних відносин між особистістю та її соціальним середовищем [1; 3; 5]. У соціальній роботі важливо розрізняти активну адаптацію, коли дитина енергійно взаємодіє з оточенням, та пасивну, що характеризується інертним реагуванням на правила [1, с. 26-27].

Процес пристосування дитини детермінується низкою чинників. Серед соціальних факторів ключовими є матеріальний добробут (бідність обмежує доступ до ресурсів розвитку), трансформація сімейних ролей (явище парентифікації, коли дитина виконує обов'язки дорослих), вплив найближчого оточення та макросоціальні умови, зокрема стан «подвійної вразливості» в умовах війни [4]. Психологічні чинники охоплюють емоційну стабільність, рівень тривожності, самооцінку та сформованість навичок саморегуляції [4; 5]. Для дітей з кризових

сімей характерна низька самооцінка через дефіцит батьківської підтримки та високий рівень тривожності у відповідь на сімейну нестабільність [7.

Ефективність соціальної роботи базується на активізації соціально-психологічних механізмів адаптації, зокрема:

- *соціальна підтримка:* створення системи допомоги, що забезпечує дитині відчуття безпеки та доступу до послуг [4];
- *ідентифікація та наслідування:* можливість зміни деструктивних об'єктів наслідування (батьків у кризі) на позитивний приклад фахівця соціальної сфери [7];
- *соціальне навчання:* засвоєння конструктивних норм поведінки через тренінги та групову взаємодію;
- *емоційна регуляція та копінг-стратегії:* розвиток уміння керувати емоціями та застосовувати дієві способи подолання стресу [6].

У роботі з кризовими сім'ями соціальний працівник відіграє багатогранну та ключову роль, виступаючи не лише як надавач послуг, а й як стратегічний посередник та фасилітатор змін. Відповідно до джерел, його діяльність базується на комплексному підході, що охоплює такі основні аспекти:

- комплексний супровід усієї родини: фахівець зосереджує увагу не лише на допомозі дитині, а працює з усією сім'єю для відновлення її стабільності та створення сприятливого середовища для розвитку. Це включає соціальний супровід, консультування та тісну взаємодію між родиною та соціальними інституціями;
- діагностична роль: соціальний працівник може проводити вивчення соціально-психологічного стану дітей (рівень тривожності, самооцінка) та особливостей сімейного середовища через анкетування, бесіди та спостереження;
- стратегічне посередництво: важливою функцією є мобілізація ресурсів громади та забезпечення доступу сім'ї до соціальних, медичних та освітніх послуг. Соціальний працівник допомагає подолати ізоляцію сім'ї, інтегруючи її у соціальні мережі підтримки;
- психологічна фасилітація та підтримка: робота зі створення безпечного простору і довірливого спілкування, що допомагає дитині та батькам розпізнавати емоції, знижувати рівень напруги та розвивати навички саморегуляції;
- роль позитивного соціального зразка: для дітей із кризових родин соціальний працівник може стати об'єктом позитивної ідентифікації, замінюючи деструктивні моделі поведінки батьків професійним і конструктивним прикладом для наслідування;
- нормалізація сімейних ролей: оцінка розподілу обов'язків у сім'ї (зокрема, запобігання парентифікації) та надання рекомендацій батькам щодо нормалізації домашнього мікроклімату;

– підвищення батьківської компетентності (консультаційна допомога батькам): навчання їх навичкам емоційної підтримки дітей, конструктивного вирішення конфліктів та створення безконфліктного спілкування у родині.

Отже, соціальний працівник є рушійною силою адаптаційного процесу, який допомагає дитині перейти від пасивного виживання у стресових умовах до свідомого опанування соціального простору та заміни деструктивних сценаріїв життєздатними моделями поведінки.

На основі теоретичних положень розроблено соціальний проєкт «Крок назустріч підтримці», ініціатором якого може виступати центр соціальних служб громади. Проєкт передбачає три етапи: діагностичний (анкетування та спостереження), основний (10 тренінгових занять за темами саморегуляції, комунікації та пошуку ресурсів) і підсумковий (оцінювання змін). Важливою складовою є паралельна консультаційна робота з батьками для покращення сімейного мікроклімату.

Зважаючи на вищенаведене, адаптація дитини з кризової сім'ї є тривалим багатофункціональним процесом, успішність якого залежить від поєднання внутрішніх психологічних ресурсів дитини та професійної соціальної підтримки з боку громади. Задіяння соціально-психологічних механізмів дозволяє компенсувати дефіцит сімейних можливостей, замінити деструктивні сценарії поведінки на життєздатні моделі та забезпечити умови для гармонійного розвитку особистості дитини в умовах сучасних викликів

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.

2. Бойко О., Горун Г. Самооцінка як важливий критерій становлення особистості. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/6245.

3. Гребенюк М. О. Самоідентифікація як механізм формування ідентичності особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2010. № 8. С. 219–227.

4. Костишин Е. І., Шевців Ю. О. Соціальна підтримка дітей, які постраждали від збройного конфлікту в Україні. *Публічне управління та соціальна робота*. 2024. Т. 1. С. 58–64.

5. Сікора Я. Б. Адаптація як об'єкт наукового дослідження: психолого-педагогічний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2022. Вип. 2(51). С. 135–139.

6. Тютюнник Л. Саморегуляція як психологічний феномен. *Вісник Національного університету оборони України*. 2025. № 5 (87). С. 207–215.

7. Шевченко Н. Ф., Кучинова Н. М. Психологічні чинники прояву тривожності дитини в родинному колі. *Наукові записки. Серія: Психологія*, (3), С. 79–86. https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-3-11

Володимир ГУРІЧ
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціології та соціальної роботи

Кіра ПЕТРЕНКО
здобувачка IV курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
Херсонський державний університет, м. Івано-Франківськ

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПІДТРИМКИ

Проблема соціально-психологічної адаптації осіб з бойовим досвідом в умовах сучасного воєнного протистояння в Україні набуває особливої актуальності. Зі зростанням кількості військовослужбовців, залучених до бойових дій, постає гостра потреба в ефективних механізмах їх повернення до цивільного життя, оскільки бойовий досвід зумовлює тривалі порушення психоемоційного стану, зміни соціальних ролей та ускладнення міжособистісної взаємодії.

Питання адаптації військовослужбовців досліджували такі науковці, як Н. Агаєв, О. Кокун, Н. Лозінська, О. Колесніченко, Я. Мацегора, І. Приходько та інші. Вони розкрили механізми бойового стресу та шляхи подолання дезадаптації, проте розробка практичних програм підтримки ветеранів у мирному середовищі залишається відкритою темою.

Мета нашої роботи полягає у висвітленні особливостей соціально-психологічної адаптації учасників бойових дій та обґрунтуванні програми формування навичок їхньої реадаптації до умов цивільного життя.

Процес переходу до мирного життя вимагає від особистості реадаптації – відмови від частини набутих у війську реакцій і формування нових моделей взаємодії з соціумом. Дослідження Н. Лозінської вказують, що до 40 % демобілізованих демонструють симптоми ПТСР, що суттєво впливає на соціальне функціонування [3].

В межах емпіричного дослідження (вибірка – 25 осіб) було використано методику О. Кокуна [2], опитувальник «ОСАДА» С. Яковенка та SF-36 [4]. Результати показали, що 40 % респондентів оцінюють власне самопочуття як середнє, а 32 % – нижче середнього. За методикою «ОСАДА» встановлено домінування станів психологічного напруження: субекстремальний рівень зафіксовано у 32 % опитаних, а скрутну життєву ситуацію – у 16 %. Показники якості життя за SF-36 підтверджують зони ризику у сфері психічного здоров'я

(низький рівень у 16 % осіб) та соціального функціонування (низький рівень у 24 %).

Для вирішення цих проблем розроблено програму розвитку навичок адаптації, що складається з 6 занять. Програма базується на інтегративному підході й охоплює навчання технік саморегуляції, роботу з копінг-стратегіями, відновлення навичок конструктивної комунікації в родині та формування індивідуального плану повернення до мирного життя.

Запропонована нами програма розвитку навичок соціально-психологічної адаптації складається з 6 занять, кожне з яких містить специфічний набір вправ, спрямованих на стабілізацію емоційного стану та відновлення соціальних зв'язків. Перелік основних вправ за структурою занять містить наступне:

Заняття 1. «Знайомство. Шлях від війни до миру»

«Знайомство»: представлення учасників та висловлення очікувань.

Психогімнастика «Зміна місць»: активізація групи та зниження напруження.

«Мої ресурси»: пошук внутрішніх опор, сформованих ще до бойового досвіду.

«Я до війни, я під час війни, я тепер»: візуалізація змін особистості через малюнок або символи.

«Гра з піском»: дихальна вправа для зняття тілесного напруження.

«Найщиріше побажання»: завершальна вправа на формування позитивного фону.

Заняття 2. «Самопочуття і контроль напруги»

«Малюнок самопочуття»: невербальне вираження поточного стану.

«Мій індикатор напруги»: визначення індивідуальних ознак перевтоми.

Техніки саморегуляції: відпрацювання дихання з подовженим видихом, заземлення та м'язової релаксації.

«Мій спосіб відновлення»: вибір найбільш комфортних технік для щоденного вжитку.

Заняття 3. «Ресурси адаптації і копінг-стратегії»

«Малюнок настрою»: моніторинг емоційних змін.

«Що мене підтримує, а що виснажує»: аналіз середовища підтримки та чинників втоми.

«Мій план відновлення»: складання реалістичного плану дій на тиждень.

Релаксаційна вправа: закріплення відчуття безпеки.

Заняття 4. «Гармонійні стосунки»

«Наші почуття»: робота над усвідомленням емоцій як основи стосунків.

Вправа з метафоричними картами «Соре»: аналіз стратегій взаємодії у складних ситуаціях.

«Лід і вогонь»: робота з тілесними відчуттями та емоційними станами.

Заняття 5. «Психологічна стійкість у повсякденному житті»

«Відчуй іншого»: розвиток емпатії через зчитування невербальних сигналів.

Психогімнастика «Командна взаємодія»: виконання спільного завдання без слів.

«Квадрат Декарта»: техніка для раціонального аналізу проблем та прийняття зважених рішень.

«Стилі комунікації»: навчання асертивній поведінці.

Заняття 6. «Мій план повернення до мирного життя»

«Мій шлях змін»: рефлексія особистого прогресу за час тренінгу.

«Мій план повернення до мирного життя»: планування конкретних кроків у сферах сім'ї, роботи та дозвілля.

«Моє коло підтримки»: визначення людей та організацій, на які можна спиратися.

Релаксація «Спокій і впевненість»: формування внутрішньої стабільності.

«Найщиріше побажання»: фінальна вправа на згуртування групи.

Програма побудована так, щоб учасники отримували практичні інструменти (дихання, релаксація, техніки комунікації), які можна застосовувати одразу в повсякденні,.

Таким чином соціально-психологічна адаптація ветеранів є багатовимірним процесом, успішність якого залежить від подолання психоемоційної напруги та відновлення соціальних зв’язків. Впровадження тренінгових програм дозволяє знизити рівень дезадаптації та сприяє повноцінній інтеграції захисників у цивільне середовище.

Список використаних джерел

1. Агаєв Н. А., Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. та ін. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців : метод. посіб. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2016. 234 с.

2. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності : монографія. Київ : Міленіум, 2004. 265 с.

3. Лозінська Н. С. Особливості психологічної травматизації військовослужбовців-учасників АТО : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Харків, 2019. 235 с.

4. Яковенко С. І., Лисенко В. І. Соціально-психологічна допомога при надзвичайних ситуаціях та критичних інцидентах : монографія. Київ : Центр соц. експертиз і прогнозів ІС НАНУ, 1999. 226 с.

Марія ДЖОГОЛИК,
вчитель математики
Задубрівського ліцею імені Богдана Ступарика,
с. Задубрівці, Коломийський район,

Івано-Франківська область

КЛАСНИЙ КЕРІВНИК ЯК ФАСИЛІТАТОР ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УЧНІВСЬКОГО КОЛЕКТИВУ

Сучасна система освіти функціонує в умовах постійних соціальних змін, цифровізації, військових викликів та підвищеного рівня психологічного навантаження на дітей. Учні дедалі частіше стикаються зі стресом, тривожністю, емоційним виснаженням, труднощами соціальної адаптації та міжособистісного спілкування.

За таких умов сьогодення заклад загальної середньої освіти дедалі більше виходить за рамки, не обмежуючись лише завданням передачі знань. Одним із ключових викликів стає створення безпечного, психологічно комфортного середовища, де кожен учень може розкрити свій потенціал. У цьому контексті роль класного керівника суттєво трансформується: він перестає бути лише наставником або контролером і дедалі частіше постає як *фасилітатор* – той, хто створює умови для розвитку, підтримки та самореалізації учнівського колективу [4].

Проблеми педагогічної фасилітації, зокрема і створення психологічно безпечного освітнього простору розглядалися у працях багатьох українських і зарубіжних учених, зокрема в роботах К. Гаутам, А. Дьяченко, О. Савченко, В. Кремень Н. Хупавцева та інших.

Традиційне розуміння ролі класного керівника часто зводилося до адміністрування, контролю дисципліни та організаційних функцій. Фасилітаційний підхід пропонує принципово іншу позицію: педагог стає посередником між учнем і навчальним середовищем, який допомагає долати перешкоди та знаходити власні сенси. Дослідження психологічних чинників фасилітаційного управління в середній школі підтверджують, що такий підхід суттєво впливає на академічну успішність, мотивацію та психологічне благополуччя учнів.

Ключові принципи роботи педагога-фасилітатора ґрунтуються на гуманістичній психології та передбачають:

1. **Безумовне прийняття та довіра.** Класний керівник із самого початку демонструє віру в особистість кожної дитини, її здатність до розвитку.
2. **Допомога у формулюванні цілей.** Учні не отримують готових інструкцій, а навчаються визначати власні цілі – як для мікрогруп, так і індивідуально.
3. **Визнання внутрішньої мотивації.** Педагог виходить із того, що кожна дитина має природну схильність до навчання, і завдання фасилітатора – не придушувати, а підтримувати цю мотивацію.

4. **Емпатійне розуміння.** Важливою є здатність відчувати емоційний стан мікрогрупи та кожного учня, розуміти їхні переживання.

5. **Активна участь у груповій взаємодії.** Педагог не залишається стороннім спостерігачем, а є повноправним учасником фасилітаційного процесу.

Психологічна підтримка учнівського колективу реалізується через систематичне використання інтерактивних форм роботи. Найбільш ефективними є тренінгові заняття, групові дискусії, вправи на згуртування колективу, арт-терапевтичні методики, кола спілкування, рефлексивні вправи, рольові ігри та проєктна діяльність.

Рисунок 1. Ефективні методи роботи класного керівника.

Важливим інструментом фасилітації є активне слухання. Класний керівник демонструє повагу до почуттів дітей, підтримує відкритий діалог, допомагає усвідомити власні емоції та знайти конструктивні шляхи розв'язання конфліктних ситуацій. Учні, які відчувають підтримку дорослого, швидше адаптуються до змін, легше долають труднощі та більш активно взаємодіють із ровесниками [1; 3].

Особливого значення фасилітаційний підхід набуває в умовах воєнного стану, коли значна кількість дітей переживає травматичний досвід, вимушене переселення, втрату близьких або постійний стрес. У таких умовах класний керівник має володіти навичками психологічної підтримки, кризової комунікації та емоційної стабілізації дітей.

Емпіричні дослідження, в яких взяли участь 57 учителів та 92 учні, засвідчили, що в класах педагогів-фасилітаторів учні демонструють значно вищу ініціативність у спілкуванні, ставлять більше запитань, проводять більше часу за вирішенням навчальних завдань та мають вищі показники когнітивного функціонування. Такі учні рідше пропускають заняття, показують кращу успішність з усіх дисциплін, а їхній IQ та креативність незмінно зростають протягом навчального року [4].

Ефективні методи роботи класного керівника наочно представлено на рис. 1.1.

Не менш важливою є співпраця класного керівника з практичним психологом, соціальним педагогом та батьками. Лише комплексний підхід дозволяє своєчасно виявити дітей, які потребують додаткової психологічної підтримки, та організувати відповідний психолого-педагогічний супровід.

Ефективність діяльності класного керівника значною мірою залежить від рівня сформованості його фасилітаційної компетентності. Вона включає комунікативні навички, емпатію, емоційну компетентність, уміння організовувати групову взаємодію, медіацію конфліктів, володіння сучасними інтерактивними методами роботи та здатність підтримувати позитивний психологічний клімат у колективі.

Отож, сучасний класний керівник виконує не лише організаційно-виховну функцію, а й виступає фасилітатором психологічної підтримки учнівського колективу. Його діяльність спрямована на створення сприятливого освітнього середовища, формування атмосфери довіри, взаємоповаги та психологічної безпеки, розвиток соціально-емоційних компетентностей учнів і підтримку їхнього психоемоційного благополуччя.

Застосування фасилітаційного підходу сприяє згуртуванню класного колективу, профілактиці конфліктів, розвитку відповідальності та самостійності учнів, формуванню навичок конструктивної комунікації. Перспективними напрямами подальших досліджень є розроблення програм підготовки класних

керівників до фасилітаційної діяльності та вивчення ефективності сучасних методик психологічної підтримки учнів в умовах післякризового відновлення освіти.

Список використаних джерел

1. Krishna Kumar Gautam, Dr. Reena Agarwal The New Generation Teacher: Teacher as a Facilitator. International Journal of Creative Research Thoughts (IJCRT). Volume 11, Issue 7 July 2023. URL: https://surl.li/inasha (дата звернення: 15.05.2026).

2. Дьяченко А. Соціально-психологічна компетентність класного керівника як критерій професіонального відбору в сучасній педагогічній практиці. 2018. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/268-273_6.pdf (дата звернення: 15.05.2026).

3. Роль класного керівника у формуванні колективу та індивідуальної підтримки учнів. 2025. URL: https://myrgorod.cprpp.org.ua/news/1739342688/ (дата звернення: 15.05.2026).

4. Хупавцева Н., Куриця Д. Психологічні фактори фасилітаційного управління класом у середній школі. *Проблеми сучасної психології.* 2022. № 57. С. 128–146.

Ірина ДІДУХ
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ ВІЙНИ: СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

В умовах війни в Україні особливої ваги набуває проблема психологічного благополуччя, соціальної адаптації та виховання дітей, які безпосередньо чи опосередковано постраждали від воєнних дій. Соціально-виховна робота з такими дітьми вимагає нових підходів, технологій та інтеграції психологічної підтримки у систему педагогічного впливу [1, с. 9]. Психолого-педагогічна підтримка дітей війни — це комплекс заходів, спрямованих на подолання наслідків психотравми, розвиток внутрішніх ресурсів, формування навичок саморегуляції, позитивного мислення та соціальної взаємодії. Вона реалізується через систему соціального виховання, що поєднує гуманістичні, терапевтичні й освітні методи [2, с. 15].

Війна в Україні радикально змінила соціально-педагогічний контекст виховання. Перед освітніми та соціальними інституціями постала необхідність переосмислити функції соціального виховання — від формування громадянських цінностей до надання психологічної та соціальної підтримки дітям, підліткам і молоді.

Соціальне виховання сьогодні – це не лише система морального й патріотичного формування, а інструмент збереження людяності, національної

ідентичності та стійкості суспільства. Під соціальним вихованням у воєнний період розуміють цілеспрямований процес соціалізації особистості, який передбачає:

- формування здатності до адаптації в умовах невизначеності;
- розвиток навичок саморегуляції, емпатії, взаємопідтримки;
- виховання громадянської активності та почуття національної гідності.

Основними напрямами соціального виховання стають:

1. Психологічна підтримка (пом'якшення наслідків травматичного досвіду дітей і підлітків);
2. Патріотичне та ціннісне виховання (плекання любові до Батьківщини, солідарності, взаємоповаги);
3. Інклюзивна та гуманістична педагогіка (включення дітей з різними потребами у виховний процес);
4. Громадянська освіта (формування розуміння свободи, прав людини, відповідальності за спільноту) [2, с. 13].

В умовах воєнних викликів головною метою соціального виховання є не лише засвоєння моральних цінностей, а й відновлення базового почуття безпеки, довіри та стабільності. Особливої уваги потребують діти, які втратили батьків, були евакуйовані або стали свідками насильства. Для них ключову роль відіграє індивідуальний підхід, побудований на емпатії, підтримці та партнерських відносинах[3,с.19].

Серед сучасних технологій соціального виховання дітей війни виокремлюються:

– арт-терапевтичні практики (малювання, ліплення, музика, театралізовані ігри), які допомагають висловити емоції через творчість, сприяють емоційному розвантаженню дітей, допомагають виражати переживання без слів;

– казкотерапія та метафоричні історії, що сприяють переосмисленню травматичного досвіду через символічні образи, дозволяють дітям і підліткам символічно переосмислити травматичні події;

– ігрова терапія та рухові методи, які знижують рівень тривоги, формують почуття контролю над ситуацією;

– психоосвітні програми, що формують у дітей знання про емоції, безпеку та взаємодопомогу;

– проєктні методики та волонтерські ініціативи — залучають молодь до соціально корисної діяльності, зміцнюють почуття значущості;

– цифрові комунікаційні технології — створюють простір для онлайн-виховання, дистанційної підтримки, формування спільнот підтримки;

– соціально-комунікативні тренінги, які сприяють відновленню соціальних зв'язків і навичок співпраці [4, с. 24].

Особливого значення набуває використання цифрових технологій у роботі з дітьми війни. Онлайн-групи підтримки, дистанційні заняття з психологом, інтерактивні освітні платформи дозволяють охопити більшу кількість дітей, які перебувають у різних регіонах чи за кордоном. Такі технології створюють простір безпечної комунікації, довіри та навчання навіть за межами формальної освіти [5, с. 7].

Психолого-педагогічна підтримка передбачає також роботу з батьками, опікунами, педагогами. Формування компетентності дорослих у сфері емоційної підтримки дітей є необхідною умовою ефективного соціального виховання. У цьому контексті важливим є впровадження програм посттравматичного зростання, тренінгів з ненасильницького спілкування, навчання навичкам кризового реагування [6, с. 12].

Соціальне виховання в умовах війни неможливе без урахування емоційного стану дитини. Тому важливо формувати середовище довіри, безпеки та прийняття. Педагоги, соціальні працівники й психологи мають виступати не як контролери, а як ментори, наставники, фасилітатори внутрішнього зростання. Ключові психолого-педагогічні принципи:

- Гуманізм і ненасильство;
- Підтримка замість покарання;
- Акцент на силі, а не на травмі — допомога дитині усвідомити власну стійкість, здатність долати труднощі [4, с. 11].

Ефективність соціально-виховної роботи з дітьми війни залежить від взаємодії трьох систем: сім'ї, школи та громади. Саме громада має стати середовищем соціальної безпеки, солідарності та виховання емпатії. Прикладами таких ініціатив є проєкти «Поруч», «UNICEF для дітей України», «Освіта без бар'єрів», які поєднують освітню і психологічну допомогу [7, с. 11].

Школа в умовах війни перетворюється на осередок соціальної стійкості. Освітні установи, громади, волонтерські центри та громадські організації співпрацюють у створенні середовищ підтримки.

Приклади успішних практик:

- проєкт «Поруч» (UNICEF, МОН України) – психолого-педагогічна допомога дітям і педагогам;
- «Освіта без бар'єрів» – забезпечення інклюзивності освітнього простору;
- «Діти війни» – арттерапевтичні табори та онлайн-групи підтримки. Соціальне виховання в умовах війни – це процес формування стійкої, емпатійної, морально зрілої особистості, здатної зберегти людяність у кризових обставинах. Його ефективність визначається:
- інтеграцією психологічної підтримки в освітній процес;

- співпрацею школи, сім'ї та громади;
- використанням інноваційних та цифрових технологій;
- гуманістичним підходом до кожної дитини.

Соціальне виховання стає фундаментом духовного відновлення України і одним із найважливіших напрямів післявоєнної реконструкції освітньої системи.

Таким чином, психолого-педагогічна підтримка дітей війни виступає основою сучасних технологій соціального виховання. Її ключовими принципами є гуманізм, партнерство, міждисциплінарність і цифрова доступність. Формування системи інтегрованої допомоги дітям, які пережили війну, є не лише педагогічним, а й моральним обов'язком суспільства, спрямованим на збереження людяності й духовного відродження України.

Список використаних джерел

1. Бондар В. Психологічна допомога дітям, які постраждали від війни. Київ : Освіта України, 2023. 210 с.
2. Савчук І. Соціальне виховання у кризових умовах: методи та технології. Львів : Світ, 2022. 184 с.
3. UNICEF Ukraine. Психологічна допомога дітям під час війни. Київ, 2023.
4. Литвиненко О. Арт-терапія в системі соціальної роботи з дітьми. Харків : Основа, 2021. 156 с.
5. Prometheus. Онлайн-курси психологічної підтримки для педагогів. URL: https://prometheus.org.ua
6. Петренко Л. Педагогічна взаємодія з дітьми у кризових ситуаціях. Одеса : ПНПУ, 2022. 198 с.
7. UNICEF, МОН України. Програма «Поруч»: звіт про реалізацію, 2024.

Ірина ДІДУХ
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Софія БОЛЕЦЬКА
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
IV курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОГРАМИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ

Сучасні соціокультурні умови розвитку суспільства ставлять перед системою освіти нові завдання, пов'язані не лише з передачею знань, а й з формуванням

особистісних компетентностей дітей. Однією з важливих складових гармонійного розвитку особистості є емоційний інтелект, який визначає здатність людини усвідомлювати власні емоції, розуміти емоційний стан інших людей, регулювати власні емоційні реакції та будувати ефективні міжособистісні взаємини. У зв'язку з цим розвиток емоційного інтелекту дітей набуває особливої актуальності у сучасній педагогічній та соціально-педагогічній практиці.

Емоційний інтелект розглядається як важливий компонент соціальної компетентності особистості. Він охоплює такі складові, як емоційна обізнаність, здатність до саморегуляції, емпатія, мотивація та соціальні навички. Розвинений емоційний інтелект сприяє формуванню позитивних міжособистісних відносин, ефективному вирішенню конфліктів, зниженню рівня агресивності та розвитку психологічної стійкості. Саме тому формування емоційного інтелекту дітей є важливим завданням соціально-педагогічної діяльності.

У процесі соціалізації дитина засвоює норми поведінки, емоційні реакції та способи взаємодії з іншими людьми. Проте сучасні умови життя, зокрема зростання інформаційного навантаження, поширення цифрових технологій, зниження рівня безпосереднього спілкування та збільшення соціальних стресів, можуть негативно впливати на розвиток емоційної сфери дітей. У зв'язку з цим особливого значення набуває впровадження соціально-педагогічних програм, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту. Такі програми орієнтовані на формування ключових компонентів емоційного інтелекту – емоційної обізнаності, саморегуляції, емпатії, соціальних навичок і мотивації – у процесі організованої діяльності.

Соціально-педагогічні програми розвитку емоційного інтелекту дітей являють собою систему організованих заходів, спрямованих на формування у дітей навичок розпізнавання, розуміння та регуляції емоцій, а також розвитку здатності до емпатії та конструктивної взаємодії з іншими людьми. Такі програми можуть реалізовуватися у закладах освіти, центрах соціальних служб, позашкільних установах та інших соціальних інституціях. Соціально-педагогічні програми розглядаються як спеціально організовані комплекси заходів, методів і форм роботи, спрямованих на розвиток особистості дитини у соціальному середовищі. Їхня особливість полягає у поєднанні педагогічного та психологічного впливу, що дозволяє комплексно вирішувати завдання емоційного розвитку. Як зазначає Т. Лисянська, ефективність розвитку особистості значною мірою залежить від цілеспрямованого педагогічного впливу, який враховує індивідуальні та вікові особливості дітей [3, с. 112].

Надзвичайно важливим та незамінним елементом сучасних соціально-педагогічних програм є систематичне використання інтерактивних форм і методів роботи з дітьми різного віку. На відміну від класичних репродуктивних підходів,

інтеракція передбачає активну взаємодію всіх учасників освітнього та виховного процесу між собою.

До спектра таких новітніх методик належать комплексні психологічні тренінги, сюжетно-рольові ігри, моделювання життєвих ситуацій, групові дискусії та дебати. Окреме місце посідають м'які терапевтичні інструменти: арт-терапевтичні методики (малювання, ліплення, пісочна терапія), казкотерапія та бібліотерапія, а також спеціалізовані психогімнастичні вправи, спрямовані на розвиток емпатії, емоційного інтелекту та базових навичок психологічної саморегуляції.

Практичне впровадження і синергія таких методів дозволяє створити максимально сприятливу, безпечну та підтримувальну атмосферу для безперешкодного емоційного самовираження дітей, де кожна дитина відчуває себе почутою та прийнятою. Окрім емоційного розвантаження, інтерактивна взаємодія ефективно формує навички конструктивної, безконфліктної комунікації, вчить толерантності, вміння слухати альтернативні погляди та аргументувати власну позицію.

У підсумку це суттєво прискорює успішну соціалізацію індивіда, мінімізує деструктивні поведінкові прояви та комплексно сприяє розвитку ключових соціальних і громадянських компетентностей, які є фундаментальною основою для подальшої інтеграції особистості в суспільне життя. Особливе значення у процесі розвитку емоційного інтелекту має формування у дітей здатності усвідомлювати власні емоції та керувати ними. У межах соціально-педагогічних програм дітям пропонуються різноманітні вправи, спрямовані на розпізнавання емоцій, аналіз емоційних ситуацій та пошук ефективних способів подолання негативних переживань. Це сприяє формуванню у дітей навичок емоційної саморегуляції та підвищенню їх психологічної стійкості.

Важливою складовою розвитку емоційного інтелекту є також формування емпатії – здатності розуміти емоційний стан іншої людини та співпереживати їй. Розвиток емпатії сприяє формуванню толерантності, взаємоповаги та позитивного ставлення до інших людей. У межах соціально-педагогічних програм розвиток емпатії здійснюється через групові вправи, обговорення життєвих ситуацій, спільну творчу діяльність та різні види колективної роботи.

Ефективність соціально-педагогічних програм значною мірою залежить від співпраці педагогів, соціальних працівників, психологів та батьків. Саме сім'я є важливим середовищем формування емоційної культури дитини. Тому важливим напрямом соціально-педагогічної діяльності є проведення консультацій, тренінгів та просвітницьких заходів для батьків, спрямованих на формування навичок емоційної підтримки дітей. Важливо, щоб програми були інтегровані в освітній процес і мали системний характер, а не обмежувалися окремими заходами.

Суттєву роль у реалізації соціально-педагогічних програм відіграє також створення позитивного соціально-психологічного клімату у закладах освіти. Дружня атмосфера, підтримка з боку педагогів, взаємоповага між учнями сприяють формуванню у дітей почуття безпеки та довіри, що є важливою умовою розвитку емоційного інтелекту.

Отже, соціально-педагогічні програми виступають важливим засобом розвитку емоційного інтелекту дітей. Їх впровадження у систему освіти сприяє формуванню у дітей емоційної культури, розвитку соціальних компетентностей та підвищенню рівня психологічної стійкості. Подальший розвиток таких програм має бути спрямований на удосконалення методів соціально-педагогічної роботи, розширення співпраці між освітніми та соціальними інституціями та створення сприятливих умов для гармонійного розвитку особистості дитини.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : підручник. Київ : Академвидав, 2013. 312 с.
2. Капська А. Й. Соціальна робота : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2015. 352 с.
3. Лисянська Т. М. Педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Каравела, 2019. 224 с.
4. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2013. 560 с.
5. Максименко С. Д. Психологія особистості. Київ : КМ Академія, 2011. 296 с.
6. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York : Bantam Books, 1995.
7. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. R. Emotional Intelligence: Theory, Findings, and Implications. Psychological Inquiry. 2004. № 15(3).
8. Про освіту : Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 14.03.2026).
9. UNICEF. The State of the World's Children: Emotional Well-being of Children. New York : UNICEF, 2021.

Ірина ДІДУХ
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Анастасія ГРЕНЕЧКО
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
IV курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЩОДО ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується активним впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери життя людини. Особливо важливу роль у житті дітей та молоді відіграють соціальні мережі, які стали невід'ємною частиною їхнього повсякденного спілкування, навчання та дозвілля. Соціальні мережі забезпечують широкі можливості для обміну інформацією, розвитку комунікативних навичок, самореалізації та участі у громадському житті. Водночас їх використання пов'язане з низкою ризиків, серед яких особливо поширеними є кібербулінг, поширення неправдивої інформації, інтернет-залежність, онлайн-шахрайство, порушення конфіденційності персональних даних та негативний психологічний вплив інформаційного середовища.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема формування безпечної поведінки учнів у соціальних мережах. Значну роль у вирішенні цієї проблеми відіграє соціальний педагог, діяльність якого спрямована на профілактику негативних соціальних явищ, сприяння гармонійному розвитку особистості та формування відповідальної поведінки в інформаційному середовищі. Соціальний педагог виступає посередником між учнями, батьками, педагогічним колективом та соціальними інституціями, сприяючи створенню безпечного освітнього середовища.

Одним із важливих напрямів діяльності соціального педагога є формування цифрової культури здобувачів освіти. Цифрова культура передбачає не лише вміння користуватися сучасними інформаційними технологіями, а й усвідомлення етичних норм онлайн-комунікації, здатність критично оцінювати інформацію, відповідально ставитися до поширення контенту та дотримуватися правил безпечної поведінки в мережі. Формування таких компетентностей сприяє розвитку у молоді навичок самозахисту в цифровому середовищі та допомагає запобігти негативним наслідкам неконтрольованого використання соціальних мереж.

Важливим завданням соціального педагога є проведення систематичної профілактичної роботи, спрямованої на попередження ризикованої поведінки в інтернеті. До основних напрямів такої роботи належать інформаційно-просвітницька діяльність, розвиток навичок критичного мислення, формування культури спілкування у цифровому просторі та виховання відповідального ставлення до власної цифрової репутації. Соціальний педагог має допомогти учням усвідомити потенційні загрози, що можуть виникати під час використання соціальних мереж, та навчити їх ефективним способам протидії таким загрозам.

Ефективність діяльності соціального педагога значною мірою залежить від використання сучасних форм і методів роботи. Серед них важливе місце займають тренінги, інтерактивні заняття, тематичні лекції, рольові ігри, групові дискусії та аналіз конкретних ситуацій. Використання інтерактивних методів сприяє активному залученню учнів до навчального процесу, формує навички самостійного прийняття рішень та допомагає краще усвідомити наслідки небезпечної поведінки в інтернеті.

Одним із перспективних напрямів удосконалення діяльності соціального педагога є впровадження спеціальних освітніх програм, спрямованих на формування цифрової грамотності та культури безпечної поведінки у соціальних мережах. Такі програми можуть включати теми, пов'язані з правилами безпечного користування інтернетом, захистом персональних даних, протидією кібербулінгу, формуванням навичок критичного аналізу інформації та розвитком культури онлайн-комунікації. Реалізація таких програм сприятиме підвищенню рівня обізнаності учнів щодо можливих ризиків цифрового середовища та допоможе сформувати відповідальне ставлення до використання інформаційних технологій.

Важливим аспектом удосконалення соціально-педагогічної діяльності є також налагодження ефективної співпраці з батьками. Батьки відіграють ключову роль у формуванні поведінки дітей у цифровому середовищі, тому підвищення їхньої обізнаності щодо ризиків використання соціальних мереж є важливим завданням соціального педагога. Проведення батьківських зборів, консультацій, семінарів та інформаційних кампаній дозволяє допомогти батькам краще зрозуміти особливості онлайн-активності дітей та навчити їх ефективним способам контролю та підтримки.

Окрему роль у формуванні безпечної поведінки учнів у соціальних мережах відіграє співпраця соціального педагога з педагогічним колективом закладу освіти. Спільна діяльність учителів, психологів та соціальних педагогів сприяє створенню комплексної системи профілактики інтернет-ризиків. У рамках такої співпраці можуть проводитися тематичні тижні цифрової безпеки, інтегровані уроки, виховні заходи та інформаційні кампанії, спрямовані на формування у здобувачів освіти відповідальної поведінки у цифровому середовищі.

Суттєвим напрямом удосконалення діяльності соціального педагога є використання можливостей самих цифрових технологій у профілактичній роботі. Зокрема, ефективними можуть бути онлайн-платформи, освітні вебінари, відеолекції, інформаційні блоги та соціальні кампанії в інтернеті. Використання таких інструментів дозволяє поширювати інформацію про правила безпечної поведінки у соціальних мережах серед широкої аудиторії та робить профілактичну роботу більш доступною і ефективною. Не менш важливим є розвиток у здобувачів освіти навичок медіаграмотності та критичного мислення. У сучасному

інформаційному просторі молодь часто стикається з великою кількістю недостовірної або маніпулятивної інформації. Тому соціальний педагог має сприяти формуванню здатності аналізувати інформаційні джерела, перевіряти достовірність повідомлень та протидіяти інформаційним маніпуляціям.

Таким чином, удосконалення роботи соціального педагога щодо формування безпечної поведінки у соціальних мережах передбачає комплексний підхід, що включає просвітницьку діяльність, профілактичну роботу, розвиток цифрової грамотності, співпрацю з батьками та педагогічним колективом, а також використання сучасних інформаційних технологій. Реалізація таких заходів сприятиме підвищенню рівня цифрової культури молоді, формуванню відповідального ставлення до використання соціальних мереж та створенню безпечного освітнього середовища.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2013. 312 с.
2. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2015. 352 с.
3. Биков В. Ю., Морзе Н. В., Бочков Ю. В. Цифрова трансформація освіти і науки: теорія і практика. Київ : Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, 2019. 192 с.
4. Концепція розвитку цифрових компетентностей громадян України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 берез. 2021 р. № 167-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 14.03.2026).
5. Livingstone S., Haddon L., Görzig A., Ólafsson K. Risks and Safety on the Internet: The Perspective of European Children. London : EU Kids Online, 2014. 352 p.
6. UNICEF. Children in a Digital World : The State of the World's Children Report. New York : UNICEF, 2017.

Ірина ДІДУХ
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Любомир КАЛЬМУК
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
IV курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ЯК ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

Сучасні соціально-політичні процеси в Україні, пов'язані з військовими діями та тимчасовою окупацією окремих територій, спричинили значне зростання кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО). За цих умов проблема соціальної підтримки людей, які були змушені залишити місце свого постійного проживання, набуває особливої актуальності. Внутрішнє переміщення супроводжується складними соціальними, економічними та психологічними труднощами, серед яких втрата житла, роботи, соціальних контактів, зміна звичного способу життя, необхідність адаптації до нових умов існування. У зв'язку з цим виникає потреба у створенні ефективної системи соціальної допомоги та підтримки таких осіб. Однією з важливих технологій соціальної роботи, спрямованих на вирішення цих проблем, є соціальний супровід.

Соціальний супровід у системі соціальної роботи розглядається як комплексна технологія надання соціальних послуг особам або сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах. Основною метою соціального супроводу є створення умов для подолання кризових ситуацій, відновлення соціального функціонування особистості та сприяння її інтеграції у нове соціальне середовище. Особливість цієї технології полягає у тривалому та системному характері підтримки, що передбачає комплекс заходів, спрямованих на вирішення різноманітних проблем клієнта.

У випадку внутрішньо переміщених осіб соціальний супровід має особливе значення, оскільки такі люди часто опиняються у складних життєвих обставинах та потребують різнопланової допомоги. Серед основних проблем, з якими стикаються ВПО, можна виокремити труднощі з працевлаштуванням, забезпеченням житлом, отриманням соціальних виплат, доступом до медичних та освітніх послуг, а також психологічною адаптацією до нових умов життя. У таких ситуаціях соціальний супровід спрямований на комплексну підтримку людини або сім'ї, сприяє відновленню їх соціальної активності та забезпечує умови для інтеграції у приймаючу громаду.

Соціальний супровід внутрішньо переміщених осіб базується на низці принципів, серед яких важливе місце займають принцип індивідуального підходу, конфіденційності, добровільності отримання допомоги, партнерства та міжвідомчої взаємодії. Індивідуальний підхід передбачає врахування особливостей кожної людини або сім'ї, їхніх потреб та можливостей. Принцип партнерства полягає у співпраці між клієнтом та соціальним працівником, що сприяє активному залученню внутрішньо переміщених осіб до процесу вирішення власних проблем.

Важливою умовою ефективності соціального супроводу є взаємодія різних соціальних інституцій. Соціальний працівник виступає посередником між внутрішньо переміщеною особою та державними органами, органами місцевого самоврядування, центрами соціальних служб, закладами освіти, медичними

установами, громадськими та волонтерськими організаціями. Така взаємодія дозволяє забезпечити комплексний підхід до вирішення проблем ВПО та сприяє більш ефективному використанню наявних ресурсів.

Процес соціального супроводу включає кілька послідовних етапів. Першим етапом є виявлення осіб або сімей, які потребують соціальної підтримки. Наступним кроком є оцінка їхніх потреб та життєвої ситуації, що дозволяє визначити основні напрями подальшої роботи. На основі отриманої інформації розробляється індивідуальний план соціального супроводу, який містить перелік заходів, спрямованих на подолання складних життєвих обставин. Після цього відбувається реалізація запланованих заходів, що може включати надання консультацій, інформаційної підтримки, психологічної допомоги, сприяння у працевлаштуванні, оформленні соціальних виплат та доступі до необхідних послуг. Завершальним етапом є оцінювання результатів соціальної роботи та визначення ефективності проведених заходів.

Важливим аспектом соціального супроводу внутрішньо переміщених осіб є сприяння їх соціальній адаптації та інтеграції у приймаючі громади. Соціальна адаптація передбачає пристосування людини до нових умов життя, формування нових соціальних зв'язків, відновлення відчуття стабільності та безпеки. У цьому процесі значну роль відіграє підтримка з боку місцевої громади, органів влади, громадських організацій та волонтерських об'єднань.

Одним із важливих напрямів роботи соціальних працівників є також надання психологічної підтримки внутрішньо переміщеним особам. Втрата домівки, вимушене переселення та пережиті травматичні події можуть спричиняти серйозні психологічні труднощі, такі як тривожність, стрес, депресивні стани. Тому соціальний супровід має включати заходи, спрямовані на психологічну стабілізацію та підтримку людей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Суттєве значення у процесі соціального супроводу має також розвиток потенціалу самих внутрішньо переміщених осіб. Важливо не лише надавати їм необхідну допомогу, але й сприяти розвитку їхніх можливостей для самостійного вирішення життєвих проблем. У цьому контексті соціальний працівник може допомагати ВПО у пошуку роботи, здобутті нових професійних навичок, залученні до громадської діяльності та соціальних ініціатив.

Отже, соціальний супровід виступає важливою технологією соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, яка забезпечує комплексну підтримку людей, що опинилися у складних життєвих обставинах. Ефективність цієї технології значною мірою залежить від координації діяльності різних соціальних інституцій, професійної підготовки соціальних працівників та активного залучення ресурсів місцевих громад. Подальший розвиток системи соціального супроводу ВПО має бути спрямований на вдосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії,

розширення спектру соціальних послуг та підвищення ефективності соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.
2. Бойко О. В., Бондаренко Т. В. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами: теоретичні та практичні аспекти. Київ : Ліра-К, 2017. 216 с.
3. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2015. 352 с.
4. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Кондор, 2013. 560 с.
5. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовт. 2014 р. № 1706-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 14.03.2026).
6. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січ. 2019 р. № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 14.03.2026).
7. Порядок здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах : наказ Міністерства соціальної політики України. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 14.03.2026).
8. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб в Україні : інформаційно-аналітичні матеріали / Міністерство соціальної політики України. Київ, 2022.

Ірина ДІДУХ
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Іван СЛОБОДЧУК
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
IV курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФІЛАКТИКИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Сучасний розвиток суспільства супроводжується значними соціальними, економічними та культурними змінами, які впливають на процес соціалізації молодого покоління. Особливо вразливою соціальною групою є підлітки, які перебувають на етапі формування особистості, системи цінностей і соціальних установок. Саме в цей період спостерігається підвищена емоційна нестабільність, прагнення до самоствердження та пошук власного місця в суспільстві. У зв’язку з цим проблема агресивної поведінки підлітків набуває особливої актуальності та потребує комплексного наукового аналізу й практичного вирішення.

Агресивна поведінка підлітків проявляється у різних формах, серед яких можна виділити фізичну агресію, вербальні образи, булінг, кібербулінг, прояви ворожості, девіантні та асоціальні форми поведінки. Такі прояви негативно впливають як на самих підлітків, так і на їх соціальне оточення, порушують процес нормальної соціалізації та можуть призводити до серйозних психологічних і соціальних наслідків. Тому питання профілактики агресивної поведінки підлітків є важливим завданням сучасної педагогіки, психології та соціальної роботи.

Причини агресивної поведінки підлітків є багатофакторними. Серед них можна виокремити індивідуально-психологічні особливості особистості, вплив сімейного середовища, негативний вплив однолітків, соціальні конфлікти, а також інформаційний вплив медіа та інтернет-середовища. Важливу роль відіграють також проблеми у сімейному вихованні, недостатня увага з боку батьків, конфлікти в родині, жорсткі або, навпаки, надмірно ліберальні методи виховання. Такі фактори можуть сприяти формуванню у підлітків агресивних моделей поведінки.

Профілактика агресивної поведінки підлітків передбачає комплексну систему соціально-педагогічних, психологічних та виховних заходів, спрямованих на попередження проявів агресії, формування позитивних поведінкових установок та розвиток навичок конструктивної взаємодії. Особливу роль у цьому процесі відіграють соціальні педагоги, психологи, педагоги та батьки, діяльність яких має бути спрямована на створення сприятливого середовища для гармонійного розвитку підлітків.

Одним із важливих напрямів удосконалення профілактики агресивної поведінки є впровадження системної соціально-педагогічної роботи у закладах освіти. Така робота повинна включати проведення профілактичних програм, тренінгів з розвитку комунікативних навичок, формування толерантності, розвитку емоційного інтелекту та навичок конструктивного вирішення конфліктів. Використання інтерактивних методів навчання, таких як рольові ігри, групові дискусії, мозкові штурми та аналіз життєвих ситуацій, сприяє активному залученню підлітків до обговорення проблеми агресії та формує відповідальне ставлення до власної поведінки.

Важливим напрямом профілактичної роботи є розвиток емоційного інтелекту підлітків. Формування здатності розпізнавати власні емоції та емоції інших людей, керувати емоційними реакціями та конструктивно реагувати на конфліктні ситуації сприяє зменшенню проявів агресії. У цьому контексті ефективними є тренінгові програми, психологічні заняття, індивідуальні консультації та групові форми роботи, спрямовані на розвиток навичок емоційної саморегуляції. Значну роль у профілактиці агресивної поведінки підлітків відіграє також співпраця закладу освіти з батьками. Сім’я є важливим соціальним інститутом, який впливає на формування особистості дитини та її поведінкових моделей. Тому підвищення

педагогічної культури батьків, проведення консультацій, тренінгів, тематичних зустрічей та батьківських зборів сприяє формуванню ефективної системи взаємодії між школою та сім'єю.

Одним із перспективних напрямів удосконалення профілактики агресивної поведінки є створення позитивного соціального середовища для підлітків. Участь у спортивних секціях, творчих гуртках, молодіжних організаціях та волонтерських проєктах сприяє розвитку соціальної активності, формуванню відповідальності та позитивної системи цінностей. Такі види діяльності допомагають підліткам реалізувати власний потенціал, розвивати комунікативні навички та формувати навички конструктивної взаємодії з іншими людьми.

Важливим аспектом профілактичної роботи є також розвиток навичок медіаграмотності та критичного мислення. У сучасному інформаційному середовищі підлітки часто стикаються з агресивним контентом, який може впливати на формування їх поведінкових установок. Тому навчання підлітків критичному аналізу інформації, відповідальному використанню медіаресурсів та усвідомленню наслідків власних дій у цифровому середовищі є важливим напрямом соціально-педагогічної роботи.

Отже, удосконалення профілактики агресивної поведінки підлітків потребує комплексного підходу, що включає соціально-педагогічну, психологічну та виховну роботу. Важливими умовами ефективної профілактики є взаємодія закладу освіти, сім'ї та соціальних інституцій, впровадження сучасних методів соціально-педагогічної діяльності та створення сприятливого соціального середовища. Реалізація таких заходів сприятиме зниженню рівня агресивної поведінки серед підлітків та формуванню культури конструктивної взаємодії у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2015. 352 с.
2. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Кондор, 2013. 560 с.
3. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки підлітків. Київ : Либідь, 2011. 288 с.
4. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх. Київ : Шкільний світ, 2012. 200 с.
5. Про освіту : Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 14.03.2026).
6. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07 груд. 2017 р. № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 14.03.2026).
7. Bandura A. Aggression: A Social Learning Analysis. New York : Prentice Hall, 1973.

Олена ДУДЗЕНКО
магістр психології,
керівниця Ветеранського простору «БРАСС»
(БО «Перший добровольчий хірургічний шпиталь»), м. Івано-Франківськ

Станіслав ОНИЩУК
кандидат технічних наук,
керівник БО «Перший добровольчий хірургічний шпиталь»
м. Івано-Франківськ

ЕКОСИСТЕМА МЕНТАЛЬНОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ДОСВІД ПЕРШОГО ДОБРОВОЛЬЧОГО ХІРУРГІЧНОГО ШПИТАЛЮ ТА ВЕТЕРАНСЬКОГО ПРОСТОРУ «БРАСС» В ІНТЕГРАЦІЇ МЕТОДІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ, СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА ПОБУТОВОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ

Повернення ветеранів до мирного життя супроводжується численними викликами – від подолання психологічних наслідків війни (ПТСР, емоційне заціпеніння, гіперпильність, депресія тощо) та відновлення після фізичних травм до труднощів соціальної та побутової адаптації. Наявні програми допомоги часто охоплюють окремі аспекти, залишаючи поза увагою комплексність потреб. Досвід Першого добровольчого хірургічного шпиталю (ПДХШ) та Ветеранського простору «БРАСС» підтверджує ефективність екосистемного підходу, який інтегрує медичну, психологічну та соціальну реабілітацію, сприяючи повноцінній інтеграції ветеранів у суспільство та ефективному відновленню їх ментального здоров'я.

Питання реінтеграції ветеранів та підтримки їхнього ментального здоров’я активно досліджуються у працях сучасних українських науковців. Проте практичний досвід синергії медичних установ (шпиталів) та громадських реінтеграційних просторів потребує глибшого методичного опису.

Мета статті: висвітлити комплексну модель ментального відновлення ветеранів на прикладі Першого добровольчого хірургічного шпиталю та Ветеранського простору «БРАСС».

Відновлення та підтримка ментального здоров’я ветеранів найефективніше проходить в спеціально організованому середовищі, що є екосистемою та представляє собою не набір послуг, а цілісну мережу, компоненти якої підсилюють один одного. Ментальний стан людини залежить від багатьох факторів, і в екосистемі можливо знаходити відповідь на будь-який запит не через довгі пошуки, а через внутрішні зв’язки системи.

Ключові особливості екосистеми (порівняно із середовищем):

1. Комплексність замість точкової допомоги – поєднання психологічної реабілітації, соціально-психологічної та побутової адаптації, фізичного відновлення й реінтеграції в громаду.
2. Безперервність – супровід ветерана на всіх етапах відновлення та інтеграції.
3. Взаємодія елементів – співпраця державних і комунальних установ, громадських організацій, бізнесу, органів місцевого самоврядування, медіа та волонтерів.
4. Саморегуляція та стійкість – здатність системи адаптуватися й перерозподіляти ресурси.
5. Людиноцентричність – врахування індивідуальних потреб ветерана.
6. Доступність та інклюзивність – допомога для кожного ветерана незалежно від місця проживання чи статусу.

У Першому добровольчому хірургічному шпиталі, який почав свою роботу на початку березня 2022 року, ми не лише лікуємо травми опорно-рухового апарату, а й надаємо ветеранам психологічну допомогу та можливості для соціально-психологічної адаптації. У Ветеранському просторі «БРАСС» ветеран перестає бути пацієнтом та стає активним членом громади, приходячи із важливими запитами, беручи участь у групах самодопомоги та маючи можливості проявити власну ініціативу у організації роботи Ветеранського простору. Важливим є те, що необхідну різносторонню допомогу неможливо було б організувати, використовуючи лише внутрішні ресурси організації. Тут ключову роль відіграють зв'язки саме в екосистемі підтримки – державні, муніципальні, громадські організації та волонтерські об'єднання.

Детальніше опишемо, як саме нами реалізовуються напрямки психологічної реабілітації та соціально-психологічної та побутової адаптації.

1. Психологічна реабілітація:

Фахівці психологічної служби використовують в роботі доказові протоколи роботи з наслідками травми, депресивними і тривожними станами та залучають суміжних фахівців (психіатра, невролога, фахівця по роботі із залежностями) для ефективного психологічного відновлення.

Групи самодопомоги у роботі з ветеранами (формат «рівний-рівному» за методологією Ресурсного центру ГУРТ) ми застосовуємо як інструмент для психоемоційної підтримки (нормалізація емоцій у безпечному просторі, зменшення відчуття ізоляції), інформаційної допомоги (обмін успішними кейсами), соціальної адаптації (група є містком до соціального життя) та терапевтичного впливу (ресурс рухатись далі після розмови з тими, хто пройшов певний етап; підвищення самооцінки після допомоги іншим). Розвиток осередків груп самодопомоги може

стати способом вирішення проблеми недостатньої кількості кваліфікованих психологів у маленьких громадах та покращення їх психологічного благополуччя.

Ми підтримуємо ініціативи ветеранів по проведенню самостійних заходів у приміщенні Ветеранського простору (Дебатний клуб, презентація власної книги тощо).

До надання послуг зі забезпечення психічного здоров'я на базі нашої організації ми залучаємо професорсько-викладацький склад та аспірантів кафедри психіатрії, наркології та медичної психології Івано-Франківського національного медичного університету. Також ми залучаємо студентів університетів, які навчаються за спеціальністю «Психологія», до проходження виробничих практик.

2. Соціально-психологічна адаптація:

Цей напрямок адаптації передбачає як пошук ветераном нових сенсів та нової ідентичності після звільнення, так і відновлення сімейних зв'язків та професійної самореалізації.

При проведенні тренінгових занять для фахівців ОМС на тему спілкування з ветеранами залучаємо самих ветеранів у якості тренерів, що дозволяє їм відчути реальний вплив на сприйняття суспільством ветеранів.

У Ветеранському просторі сімейний психотерапевт допомагає пройти родині етап адаптації до повернення ветерана у цивільне життя.

Фахівців Державної служби зайнятості ми запрошуємо до ветеранів у Шпиталь для надання інформації про можливості перенавчання, працевлаштування та власної справи вже на етапі реабілітації, а у Ветеранському просторі поглиблюємо та розширюємо цей напрямок, запрошуючи фахівців Державної служби зайнятості та кар'єрних консультантів на групові зустрічі та індивідуальні консультації.

В Івано-Франківську з грудня 2024 року ми започаткували регулярне проведення Ярмарків ветеранських бізнесів. Вони дають ветеранам відчути підтримку від громади, нові партнерства, формування спільноти (в Івано-Франківську розпочалось створення Бізнес-асоціації ветеранів-підприємців), перетворюючи ветеранів із «об'єктів допомоги» на активних учасників економічного життя, а також дає відчуття контролю над життям та є прикладом для побратимів. Міський голова знайомиться із ветеранами-підприємцями на ярмарках та відвідує пізніше їх бізнеси з метою медійної промоції та вивчення проблем ветеранського підприємництва громади у неформальній обстановці.

В одному з приміщень Ветеранського простору працює облаштований ветеранський коворкінг, де ветерани, які не мають робочого офісу, можуть комфортно працювати за ноутбуком або розмістити невеликий станок.

Налагодження сталих контактів та регулярне залучення волонтерів з Нідерландів, Нової Зеландії, Чехії, США для спілкування з ветеранами у Шпиталі

та Ветеранському просторі дає ветеранам розуміння міжнародної підтримки України та визнання цінності їхнього вкладу не лише з боку українців, а й з боку міжнародних партнерів.

3. Побутова адаптація:

Ерготерапія у Шпиталі спрямована на те, щоб ветерани під час лікування та реабілітації відновлювали побутові навички і ставали максимально автономними - готували та самостійно вживали їжу, а також одягались з мінімальною підтримкою персоналу. Це важливий інструмент психологічної підтримки, який повертає відчуття контролю над тілом і життям. Для цього у Шпиталі облаштована кухня з продуктами та посудом, а також налагоджена співпраця з ГО «Клаптик» щодо пошиття адаптивного одягу ветеранам за індивідуальними запитами

Для ветеранів, які мають ампутації верхніх кінцівок або порушення їх функціонування після поранень (тремор, обмежена рухливість), для збільшення автономності у вживанні їжі важливим є застосування адаптивного посуду. Розповсюдження такого посуду у шпиталі, заклади громадського харчування та адресно для ветеранів, що потребують, сприяють збереженню гідності, підвищенню автономії та самооцінки, зниженню тривожності під час вживання їжі поряд із людьми. Нещодавно ми підтримали ініціативу та розпочали спільний проект по виготовленню адаптивного посуду з Департаментом молодіжної політики та спорту, розвитку територій і роботи з ВПО Івано-Франківської міської ради та студентами Інституту Мистецтв. Під час зустрічі регіонального медіа з ветераном з ампутацією щодо важливості такого посуду ним була піднята тема про наявність потреби у повсякденному адаптивному одязі та прийнята на обговорення громадськістю.

Досвід Першого добровольчого хірургічного шпиталю та Ветеранського простору «БРАСС» щодо побудови зв'язків та взаємодії з учасниками екосистеми ментального відновлення ветеранів доводить, що комплексний підхід – поєднання медичної допомоги, психологічної реабілітації та соціально-побутової адаптації – найефективніше повертає ветеранів до активного життя. Така модель як відновлює здоров'я, так і формує нову роль ветерана як повноправного учасника суспільства та економіки, повертаючи відчуття контролю над майбутнім і створюючи приклад для побратимів. При цьому підхід, який передбачає розвиток екосистемних зв'язків та залучення різних учасників (державних, муніципальних, громадських та приватних) - забезпечує відмінні результати впливу – і в плані ефективності, і в плані сталості та довгостроковості.

Список використаних джерел

1. Франкл В.-Е. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі / [пер. з англ. Олени Замойської]. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2021. 160 с.
2. Егер Е. Є. Вибір. Прийняти можливе. Київ : Наш Формат, 2020. 400 с.

3. Гіттерман Ф. Опанування ПТСР: Практичний посібник з психотерапії / за ред. В. С. Білоусова. Київ : Академвидав, 2018. 256 с.
4. Resick, P.A., Monson, C.M., & Chard, K.M. (2008). Cognitive processing therapy: Veteran/military version. Washington, DC: Department of Veterans' Affairs.

Оксана ЗАХАРКО
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та психотерапії

Христина-Марія КОРНЯТ
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
3 курсу спеціальності «Психологія»,
Український католицький університет, м. Львів

ТРАВМО-ЧУТЛИВИЙ ПІДХІД У СПІЛКУВАННІ З ДІТЬМИ ВЕТЕРАНІВ

Досвід війни впливає не лише на самих військовослужбовців, а й на членів їхніх родин, особливо дітей, які часто переживають страх втрати близької людини, тривалу розлуку, нестабільність, зміну сімейних ролей, емоційне виснаження батьків та наслідки бойового стресу у ветерана після повернення до цивільного життя.

Наукові дослідження засвідчують, що в сучасних умовах фахівцям найкраще будувати свою професійну діяльність на основі травмо чутливого підходу. Він дозволяє психологу, соціальному працівнику розглядати поведінкові, емоційні чи навчальні труднощі дитини не як «проблемну поведінку», а як можливу реакцію на пережитий стрес або психотравматичний досвід. Такий підхід спрямований на створення безпечного, підтримувального та передбачуваного середовища, у якому дитина може поступово відновлювати відчуття довіри, емоційної стабільності та контролю над власним життям.

Особливої актуальності травмачутливий підхід набуває у роботі з дітьми ветеранів, оскільки вони можуть опосередковано переживати наслідки бойового досвіду батьків. У сім'ях ветеранів нерідко спостерігаються підвищена тривожність, емоційна дистанційованість, труднощі комунікації, прояви посттравматичного стресового розладу, що впливає на психологічний клімат родини та емоційний стан дитини. Без належного розуміння причин таких проявів існує ризик повторної травматизації дитини через некоректні педагогічні чи психологічні впливи.

Використання травмаінформованого підходу є важливим у міждисциплінарній взаємодії психолога з педагогами, соціальними працівниками, батьками та іншими фахівцями. Узгоджена підтримка дозволяє створити для дитини цілісну систему допомоги, орієнтовану на її потреби та ресурси.

Травмоінформований підхід (Trauma-Informed Care, TIC) – це підхід, у якому визнається, що травма є поширеним явищем і впливає на багато аспектів життя людини; інтегрує розуміння травми в усі аспекти надання допомоги; ґрунтується на тому, що допомога має бути зосереджена на створенні безпечного середовища для всіх постраждалих, а не лише на лікуванні симптомів [3].

Основними принципами травма чутливого підходу є такі: усвідомлення та визнання того, що травма є всеохопною; безпека; довіра; право вибору та контроль; співчуття; співпраця; орієнтація на сильні сторони особистості.

Перед дітьми ветеранів є більше викликів, аніж у інших – тривала відсутність батька чи матері, тривога щодо їхньої безпеки та ін. Такий стан має зовнішні та внутрішні прояви.

До зовнішніх відносяться:

- соматичні реакції: біль, м’язове напруження;
- порушення сну та харчування;
- мовчазність, замкнутість, відчуження у спілкуванні;
- неспокій, імпульсивність або млявість;
- ризикована поведінка, вживання психоактивних речовин, підвищена сексуальна активність;
- самоушкодження;
- інтерес до теми смерті (ігри та розмови про смерть, коли переживається втрата).

До внутрішніх відносяться:

- смуток, пригнічений настрій;
- страх втратити одного з батьків або їхню здатність піклуватися про дитину;
- зниження відчуття безпеки в сім’ї;
- безпорадність, нездатність допомогти;
- почуття сорому, провини за те, що відбувається;
- думки про самоушкодження або смерть.

Виклики для дітей військових (часті переїзди, тривала відсутність батьків, тривога щодо їхньої безпеки), відтак потребують психологічної, психосоціальної підтримки. У них спостерігаються поведінкові (зовнішні) та внутрішні зміни, які сигналізують про допомогу. До зовнішніх проявів відносяться: соматичні реакції: біль, м’язове напруження; порушення сну та харчування; мовчазність, замкнутість, відчуження у спілкуванні; неспокій, імпульсивність або млявість; ризикована

поведінка, вживання психоактивних речовин, підвищена сексуальна активність; самоушкодження; інтерес до теми смерті (ігри та розмови про смерть, коли переживається втрата). До внутрішніх проявів відносяться такі: смуток, пригнічений настрій; страх втратити одного з батьків або їхню здатність піклуватися про дитину; зниження відчуття безпеки в сім'ї; безпорадність, нездатність допомогти; почуття сорому, провини за те, що відбувається; думки про самоушкодження або смерть.

Розмова з дитиною потребує підготовки. Найперше це стосується самого фахівця (психолога, соціального працівника). Важлива його емоційна готовність, варто перевірити власний емоційний стан перед початком розмови і стан дитини, починати розмову тоді, коли дитина спокійна. Особливу увагу варто звернути на середовище, яке буде оточувати. Доцільно обрати тихе, безпечне місце; забезпечити близькість, якщо дитина цього потребує; поважати особисті межі та мінімізуйте фізичний контакт.

Щодо самого процесу спілкування тут теж варто дотримуватися певних правил: говорити спокійно, впевнено та без осуду; уникати перебивання, використовувати відкриті, прості й доречні висловлювання; активно слухати; зосереджуватися повністю на дитині; перефразовувати та відображати почуття; ставити уточнювальні відкриті запитання.

Узагальнені рекомендації щодо особливостей спілкування з дітьми різного віку на основі травма чутливого підходу подано в Таблиці 1.

Таблиця 1

Вікові рекомендації щодо спілкування з дітьми різного віку

Віковий період	**Реакції**	**Комунікація**
Немовлята (<1 року)	можуть не впізнавати батьків; порушення режиму сну; погане смоктання	зосереджуйтеся на стабільному режимі та заспокійливому фізичному контакті
Ранній вік (1–3 рр)	істерики, розгубленість, проблеми зі сном, дратівливість	простими словами, інфографікою, візуальними засобами
Дошкільний вік (3–6 рр)	регресія, тривожність, гнів, соматичні скарги	простими поясненнями; називайте емоції, підтримуйте заспокоєння
Молодший шкільний вік (5–11 рр)	нервозність, агресія, переживання за батьків	заохочуйте до запитань; використовуйте конкретні слова

Підлітки (11–14 рр)	замкнутість, дратівливість	обирайте правильний момент; спростовуйте міфи; залучайте їх до прийняття рішень
Підлітки (14–18 рр)	чутливість до змін, «бунтівна» поведінка, стрес	чесність, але з дотриманням меж; відкритий діалог; підтримка незалежності

У процесі спілкування з фахівцем, дорослим дитина має дійти до усвідомлення, що реакції на стрес, травму є нормальними й не є провиною дитини. ЦЕ може бути як елемент психологічної просвіти, де дитина отримає знання про емоції та те, як організм реагує, як методи самодопомоги можна використовувати. Для таких занять слід використовувати зрозумілі матеріали (дитячі книжки, мультфільми, складні теми вводяться поступово після встановлення довіри).

Ефективними є такі техніки та вправи для саморегуляції, як майндфулнес (покращує емоційну регуляцію, настрій, задоволеність життям, концентрацію); ігрова терапія (ляльки, малювання, мистецтво, пісочна терапія, конструктори); яка допомагає дитині встановити контакт і відчути себе в безпеці; фізична активність (дихальні техніки; вправи на візуалізацію (керована уява)).

Окремо варто сказати про самого психолога, який має чітко підтримувати власні професійні межі, емоційну власну безпеку та якісну підтримку самого себе. Травмованими є не лише клієнти, а й самі фахівці, тому усвідомлення своїх, емоцій, рівня стресу, тригерів має бути в полі зору. Визнання власних помилок – це не слабкість. Якщо фахівець помилився (а він помилитеся рано чи пізно, тому що він – людина), то наступний крок – її визнання, вибачення, виправлення того, що можливо, і рухатися далі, шукати підтримки у колег.

Отже, у сучасних умовах травмаінформований підхід є не лише бажаним, а необхідним професійним підґрунтям діяльності психолога у роботі з дітьми ветеранів, оскільки забезпечує гуманістичне, чутливе та ефективне реагування на наслідки травматичного досвіду, сприяє психологічному благополуччю дитини та підтримує її успішну соціальну адаптацію.

Список використаних джерел

1. Avery, J. C., Morris, H., Galvin, E., Misso, M., Savaglio, M., & Skouteris, H. Systematic review of school-wide trauma-informed approaches. *Journal of Child & Adolescent Trauma,* 2020. 14 (3). P. 381–397. https://doi.org/10.1007/s40653-020-00321-1

2. Nadeem, E., Blanton, M., Sahay, A., Kycia, O., Dudek, C., Heaton, K., Garcia, J., Jimenez, E., Healy, S., & Coccaro, C. Building trauma-informed school systems: Training and practice uptake as part of a systemwide initiative in an urban school district. *Child Maltreatment.* 2025. 31(2). P. 220–237. https://doi.org/10.1177/10775595251410558.

3. Trauma-informed. (2013). *The Trauma Toolkit*. Klinik, Canada. 2013. pp. 9–21, 35–37, 64–74.

Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ОСОБЛИВОСТІ ГРУПОВОГО КОУЧИНГУ В ПРОФОРІЄНТАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

В умовах нинішніх воєнних загроз та супутніх деструктивних чинників спроможність індивіда до постійного самовдосконалення й розкриття власного потенціалу набуває критичного значення. Саме точне визначення індивідуального вектора руху та усвідомлення наявних перспектив виступають фундаментальними передумовами для успішної інтеграції в суспільство, дозволяючи раціонально розпоряджатися внутрішніми та зовнішніми ресурсами задля особистісного зростання.

Водночас глобальний простір, який сьогодні все частіше іменують BANI-світом, висуває принципово нові запити до випускників закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО). Традиційні профорієнтаційні підходи, котрі десятиліттями спиралися на імперативне тестування, пасивне заслуховування інформації та стереотип про «одноразовий вибір фаху на все життя», виявляють свою повну неспроможність. Подібний формат залишає учня старших класів лише безініціативним об'єктом зовнішнього виховного процесу, не розвиваючи у нього ключової метакомпетенції сучасності – кар'єрної гнучкості (career adaptability) та готовності до безперервного навчання протягом усього віку (lifelong learning). Відповідно до положень Закону України «Про освіту» [3], одним із головних завдань сучасної школи є створення належного підґрунтя для побудови учнем власного освітнього маршруту. Реалізація цієї мети передбачає інтеграцію прогресивних психолого-педагогічних практик, серед яких особливої ваги набуває коучинг, реалізований саме у груповому форматі.

Командний або груповий коучинг у межах середньої освіти розглядається як структурований процес спільного пошуку під керівництвом фасилітатора, де головний акцент зміщено на реалізацію профорієнтаційних прагнень кожного підлітка через активну взаємодію, обмін думками та синергію колективного розуму. Цю технологію необхідно чітко відокремлювати від суміжних педагогічних

інструментів, що використовуються в ЗЗСО. На противагу стандартним тренінгам, коучинг не транслює готові шаблони, поведінкові стандарти чи безальтернативні схеми дій (модератор тут не діє з позиції всезнаючого експерта). Від колективного менторства цей метод відрізняється тим, що керівник не передає підопічним безпосередньо свій власний професійний чи життєвий досвід [2, с. 146].

Психологічна виправданість залучення саме колективної форми коучингової взаємодії зі школярами 8–11 класів продиктована специфікою підліткового віку та періоду ранньої юності. Провідним вектором розвитку на цьому етапі стає глибоке особистісне спілкування з однолітками. Своєю чергою, груповий коучинг природно інтегрує цю комунікацію, спрямовуючи її в конструктивне русло для професійного та особистісного самовизначення. Як підкреслюють дослідники, впровадження коучингових методик у систему профорієнтації дає змогу замінити зовнішні стимули («мушу кудись вступати під тиском родини») на глибоку внутрішню мотивацію («я чітко бачу власні орієнтири й прагну розкрити свій потенціал») [5].

Ключовою рисою та безумовним плюсом групових занять для підлітків виступає феномен «соціального віддзеркалення» (взаємодія за принципом peer-to-peer). Вихованці старших класів набагато прихильніше сприймають реакцію та запитання від рівних собі, ніж будь-які авторитарні вказівки з боку дорослих (педагогів чи батьків). Розуміння того, що однокласники стикаються з аналогічними побоюваннями, ваганнями та труднощами під час планування майбутнього, суттєво знижує рівень тривожності підлітків. Спирання на колективне мислення запускає потужний ефект синергії: під час спільних дискусій щодо кар'єрних траєкторій виникають креативні рішення, які навряд чи з'явилися б під час індивідуального консультування. Одночасно із вирішенням питань профорієнтації, робота в групах інтенсивно формує палітру «м’яких навичок» (soft skills): здатність до співпереживання, уважне слухання, вміння давати конструктивний зворотний зв’язок, навички командної роботи та культуру формулювання влучних запитань [4, с. 261].

Груповий коучинг як профорієнтаційна стратегія ґрунтується на стимулюванні персонального розвитку, самоаналізу та побудові навичок продуктивної комунікації із соціумом. Це тривалий процес, що допомагає тинейджеру збагнути свої соціальні позиції, удосконалити комунікативні навички, емпатійність, емоційну саморегуляцію та культуру вирішення суперечок. Такий підхід стимулює школяра до кращої інтеграції в суспільне життя, додаючи впевненості у процесі обрання майбутнього професійного шляху.

Зазначена технологія чинить позитивний вплив на рівень мотивації та успішність реалізації планів через такі чинники:

– активізація самоусвідомлення: допомагає чітко збагнути власну систему цінностей, сильні сторони та приховані рушійні сили;

– формулювання конкретних цілей: викристалізовує чітке бачення очікуваних результатів, що спонукає до активних дій;

– складання дорожньої карти: проєктування послідовних кроків для втілення задумів піднімає рівень упевненості та ентузіазму;

– надання підтримки та фідбеку: систематичний супровід у коучинговому форматі зміцнює впевненість у власних силах та активізує рух до мети;

– закріплення корисних звичок і мисленнєвих моделей: допомагає утвердженню внутрішніх стимулів та витривалості перед обличчям труднощів [4, с. 262].

Загалом, така взаємодія допомагає подолати внутрішні блоки, посилити самозарадність та підтримувати високу залученість на шляху до результату. Саме тому командний коучинг може виступати ефективним засобом для розв'язання конфліктних ситуацій та професійного самовизначення, особливо в кризових умовах воєнного часу. Практика застосування коучингового інструментарію зазвичай забезпечує формування значущих особистісних характеристик, навичок медіації та досягнення поставлених завдань [1, с. 338].

Попри значні розвивальні перспективи, інтеграція групових коучингових практик у простір ЗЗСО супроводжується низкою серйозних перешкод, серед яких:

- укорінений «стереотип шкільного оцінювання»;
- неприйняття з боку батьківської спільноти;
- брак професійних кадрів, оскільки застосування коучингової методології вимагає обов'язкової спеціалізованої підготовки.

Підбиваючи підсумки, можна констатувати, що командний коучинг у структурі профорієнтаційної роботи середньої школи забезпечує фундаментальну трансформацію освітньої парадигми: від безініціативного «обрання професії» до усвідомленого «формування особистісної готовності до вибору». Цей інструмент не лише допомагає майбутнім випускникам обрати напрям подальшої освіти, а й закладає міцний фундамент життєстійкості (resilience), автономності та відповідальності за власне майбутнє, що виступає найважливішими ознаками зрілої, гармонійної особистості в умовах сучасного мінливого суспільства.

Список використаних джерел

1. Болтянський О., Волков С., Стефановський О. Коучинг, як метод профорієнтації. *Збірник науково-методичних праць Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного*. 2021. Вип. 24. С. 336–341. URL: https://elar.tsatu.edu.ua/items/8c6e17e9-47a1-4cef-9f2d-613cc6316fd9

2. Бріттон К. Ефективний груповий коучинг : посібник для коучів та тренерів / пер. з англ. Київ : КМ-Букс, 2020. 320 с.

3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19.

4. Мілютіна К. Коучинг як модель розвитку соціальної компетентності для самореалізації особистості. *Габітус*. 2025. Вип. 76. С. 260–264. URL: https://habitus.od.ua/journals/2025/76-2025/46. pdf/

5. Whitmore J. Coaching for Performance: The Principles and Practice of Coaching and Leadership. 5th ed. London: Nicholas Brealey Publishing, 2017. 256 p.

Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Анастасія БОЙЧУК
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу спеціальності 231 Соціальна робота, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

ПІДГОТОВКА КАНДИДАТІВ У ПРИЙОМНІ БАТЬКИ ДО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ВТРАТУ АБО ДЕПОРТАЦІЮ

Повномасштабна війна в Україні спричинила різке зростання кількості дітей, які втратили батьків, були розлучені із сім'єю, пережили окупацію, депортацію або примусове переміщення. Станом на 2024–2026 роки проблема сирітства набула рис національної безпеки. За даними Національної сервісної служби України та Офісу Генерального прокурора, тисячі дітей залишилися без батьківського піклування через загибель рідних, а понад 19 500 дітей були офіційно зафіксовані як примусово депортовані до РФ або на тимчасово окуповані території [1]. Повернення цих дітей та їхня подальша адаптація потребують створення мережі професійних прийомних сімей, здатних працювати з надскладними психологічними станами. У таких умовах особливого значення набуває розвиток сімейних форм виховання та професійна підготовка кандидатів у прийомні батьки до роботи з дітьми, які мають травматичний досвід. Сучасна прийомна сім'я вже не може розглядатися лише як форма забезпечення житлом і доглядом. Вона виступає простором психологічної безпеки, соціальної адаптації та відновлення емоційного стану дитини, яка постраждала внаслідок війни.

Проблематика підготовки кандидатів у прийомні батьки є надзвичайно актуальною через зростання кількості дітей, які залишилися без батьківського піклування. За даними державних органів, значна частина дітей пережила втрату близьких, евакуацію, насильство, тривале перебування в окупації або незаконне вивезення за межі України. Такі обставини формують у дітей складні психологічні

реакції: підвищену тривожність, страх, агресію, недовіру до дорослих, труднощі у формуванні прив'язаності, депресивні стани та посттравматичні стресові розлади. [4] Саме тому прийомні батьки повинні володіти не лише базовими навичками виховання, а й знаннями з дитячої психології, кризового консультування та травмоорієнтованого підходу.

У науковій літературі питання підготовки прийомних батьків розглядається як комплексний процес формування психологічної, соціальної та педагогічної готовності до виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Водночас сучасні умови війни вимагають переосмислення змісту такої підготовки. Якщо раніше основна увага приділялася адаптації дітей до нової сім'ї, то сьогодні акцент переноситься на подолання наслідків воєнної травми, втрати та депортації. Це потребує нових підходів до навчання кандидатів у прийомні батьки, а також посилення міждисциплінарної взаємодії соціальних працівників, психологів, педагогів та юристів.

Важливим напрямом підготовки кандидатів є формування розуміння особливостей психоемоційного стану дітей, які пережили втрату або депортацію. Діти, які були примусово переміщені чи депортовані, часто мають порушене відчуття безпеки, втрату довіри до дорослих та страх повторного розлучення. У багатьох випадках вони переживають складні емоції: провину за втрату рідних, почуття покинутості, замкнутість або навпаки – агресивність. Тому майбутні прийомні батьки повинні бути готовими до тривалого процесу встановлення емоційного контакту з дитиною та розуміти, що адаптація не відбувається швидко [2].

Одним із ключових компонентів підготовки кандидатів є навчання принципам травмоорієнтованого виховання. Його суть полягає у визнанні того, що поведінка дитини часто є наслідком пережитої травми, а не свідомого порушення правил чи дисципліни. Наприклад, агресія, замкнутість або протестна поведінка можуть бути механізмами психологічного захисту. У зв'язку з цим прийомні батьки повинні вміти реагувати на складну поведінку без насильства, покарань та психологічного тиску. Основою виховання має стати підтримка, стабільність, передбачуваність і безпечне середовище.

Окремої уваги потребує питання підготовки кандидатів до виховання дітей, які повернулися після депортації або перебування на тимчасово окупованих територіях. Такі діти нерідко зазнавали інформаційного впливу, психологічного тиску, зміни ідентичності та ізоляції від українського культурного простору. Після повернення вони можуть демонструвати суперечливе ставлення до власної держави, уникати спілкування або боятися відкрито висловлювати думки. У цих умовах прийомні батьки повинні володіти навичками делікатної комунікації та

уникати осуду чи примусу. Надзвичайно важливо створити атмосферу прийняття та підтримки, яка дозволить дитині поступово відновити довіру до оточення.

Підготовка кандидатів у прийомні батьки також повинна включати правовий компонент. В умовах воєнного стану законодавство України активно змінюється з метою посилення захисту дітей, які постраждали внаслідок війни. У 2025 році було ухвалено Закон України щодо захисту прав депортованих та примусово переміщених дітей, яким уперше на законодавчому рівні визначено поняття «депортація дитини» та «примусове переміщення дитини». Крім того, держава офіційно закріпила необхідність забезпечення повернення, реінтеграції та адаптації таких дітей [3].

Важливими є й зміни у сфері функціонування прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу. У 2025 році Кабінет Міністрів України удосконалив процедури створення прийомних сімей, а також спростив окремі адміністративні механізми для органів місцевого самоврядування. Це дозволяє оперативніше реагувати на потреби дітей, які втратили сімейне оточення через війну [6].

Також державою було розширено механізми надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Відповідні зміни дали можливість спростити процедуру звернення та посилити соціальний захист дітей, які пережили депортацію, окупацію або втрату батьків [5].

Не менш важливою складовою підготовки кандидатів у прийомні батьки є розвиток емоційної стійкості самих дорослих. Виховання дитини з травматичним досвідом потребує значного психологічного ресурсу. Часто прийомні батьки стикаються з емоційним вигоранням, почуттям безсилля або страхом не впоратися з поведінкою дитини. Саме тому програми підготовки повинні включати елементи психологічної підтримки для самих кандидатів, формування навичок саморегуляції та стресостійкості [4].

Ефективна підготовка кандидатів у прийомні батьки повинна бути практично орієнтованою. Окрім теоретичних занять, важливо використовувати тренінги, моделювання кризових ситуацій, аналіз кейсів та роботу з психологами. Значну роль відіграє також супровід прийомної сім'ї після влаштування дитини. Соціальні служби мають забезпечувати регулярні консультації, кризову підтримку та допомогу у вирішенні конфліктних ситуацій. Без належного професійного супроводу навіть підготовлені батьки можуть зіткнутися з труднощами адаптації дитини.

Отже, підготовка кандидатів у прийомні батьки в умовах війни повинна враховувати специфіку травматичного досвіду дітей, які пережили втрату, окупацію чи депортацію. Основними напрямами такої підготовки мають стати формування психологічної готовності до роботи з травмою, розвиток навичок ненасильницького виховання, ознайомлення з правовими аспектами захисту дітей

та забезпечення постійного соціального супроводу прийомних сімей. Сучасна прийомна сім'я виконує не лише функцію виховання, а й стає важливим середовищем реабілітації та відновлення дитини. Саме тому якісна підготовка кандидатів у прийомні батьки є необхідною умовою забезпечення найкращих інтересів дитини та її успішної інтеграції у суспільство.

Список використаних джерел

1. Депортація або примусове переміщення дитини. Національна соціальна сервісна служба України : офіц. сайт. URL: https://nssu.gov.ua/news/deportatsiia-abo-prymusove-peremishchennia-dytyny

2. Діти і війна: як підтримати дитину у стресовій ситуації. Міністерство охорони здоров'я України : офіц. сайт. URL: https://moz.gov.ua/article/mental-health/diti-i-vijna-jak-pidtrimati-ditinu-u-stresovij-situacii

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту прав депортованих, примусово переміщених дітей : інформація Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики // Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики : офіц. сайт. URL: https://kompkd.rada.gov.ua/news/main_news/76786.html

4. Соціально-психологічна реабілітація дітей. Міністерство соціальної політики України : офіц. сайт. URL: https://www.msp.gov.ua/ssd

5. Уряд посилив соціальний захист дітей, які постраждали від агресії РФ з 2014 року. Кабінет Міністрів України : офіц. сайт. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-posylyv-sotsialnyi-zakhyst-ditei-iaki-postrazhdaly-vid-ahresii-rf-z-2014-roku

6. Уряд удосконалив процедури створення і функціонування прийомних сімей і ДБСТ. Державна служба України у справах дітей : офіц. сайт. URL: https://children.gov.ua/news/urvad-udoskonalyv-protsedury-stvorennya-i-funktsionuvannya-pryyomnykh-simey-i-dbst

Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Ігор ВЕРСТА
студент 1 курсу ОР «магістр» спеціальності 110 «Соціальна робота та консультування», Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНОЇ ЧУТЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ТРАВМОВАНИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ

Розвиток вищої освіти в Україні на сучасному етапі зумовлюється приведенням її у відповідність з міжнародними стандартами шляхом модернізації у відповідності особливостей функціонування європейського освітнього простору. Це стосується усіх галузей освітніх, а зокрема важливо у підготовці майбутніх соціальних педагогів, адже саме вони одними з перших реагують на кризові ситуації у дитячому середовищі, особливо зумовлені сучасними воєнними подіями, здійснюючи допомогу та захист дітей.

Водночас, процес входження вітчизняної вищої освіти до європейського простору відобразився і на сучасному розвитку професійної підготовки в Україні. Зміни, які відбуваються на цьому етапі, зумовлюються особливістю переходу освітніх програм до компетентнісно-орієнтованої системи від традиційної. Актуальності, у зв'язку з зазначеним, набуває вдосконалення питання системи професійної підготовки висококваліфікованих кадрів. Сама професійна підготовка вимагає можливої активізації та поєднання уже існуючих вітчизняних традицій та інноваційних підходів у підготовці фахівців та упровадження нововведень у практику соціальної педагогіки.

На законодавчому рівні у сучасній Україні проходить процес затвердження стандарту підготовки майбутніх соціальних педагогів із соціального профілю. Стандарт включає вимоги до компетентності щодо діагностики професійно-етичної системи якості підготовки здобувачів вищої освіти. Професійно-етична компетентність фахівця разом із центральними дидактичними одиницями становлять складові компоненти освітніх державних програм, котрі готують висококваліфікованих соціальних педагогів [1, с. 27].

Питання формування етичної чутливості майбутніх соціальних педагогів до травмованих категорій населення, котрі працюватимуть в освітній сфері безперечно надзвичайно актуальне. Водночас у науково-професійній літературі підходять достатньо поверхнево до його аналізу, характеризуючи тільки окремі аспекти проблеми. Зокрема, дослідження педагогічної культури як складової педагогічної компетентності знаходимо у працях І.А.Зязюна, Ю.С.Красильника, Н.В.Кузьміної та інших; роль етики у соціальній педагогіці розкривають В.Андрущенко, А.Бобовська, Д.Годлевська, Р. Зозуляк-Случик, С.Олійник,О. Федорова та інші. Специфіка формування професійно-етичної культури здобувачів вищої освіти, котрі здобувають спеціальність соціального педагога у наукових дослідженнях розглядається доволі компонентно.

Основою підготовки соціальних педагогів є нормативно-правова база, основу якої складають в Україні: Закони України «Про освіту» і «Про вищу освіту», «Стратегія розвитку освіти та науки до 2030 року», Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти»,

Концепція розвитку освіти на період 2015–2025 рр., Державний галузевий стандарт спеціальності «Соціальна робота», відповідність «Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти» та інші.

Професійна підготовка соціальних педагогів в Україні на сьогоднішній день здійснюється в закладів вищої освіти різних типах, виконуючи освітні завдання, зорієнтованість на системно-цілеспрямоване формування готовності здобувачів до фахової діяльності, у тому числі і в університетах. Основою підготовки спеціалістів-майбутніх соціальних педагогів є моральний підхід, що ґрунтується на системі цінності, а також підвалинах добра та чеснот в їхній поведінці, на моралі професійній етиці та етичній чутливості до потреб клієнтів. Проте, у підготовці майбутніх соціальних педагогів є важлива особливість – це реалізація професійно-етичного спрямування задля гуманізації як практичної цілеспрямованості особистості, так і самого процесу формування фахівців. Морально-етична складова фахової підготовки виступає чинником у цьому процесі, системо утворюючим фактором, виконуючи домінуючу роль у розвиваванні етичної чутливості майбутніх соціальних педагогів [3, с. 264].

Прагнення вибудовувати ділові й міжособистісні взаємовідносини на конструктивній основі, уміння в різноманітних ситуаціях регулювати власну професійну поведінку є гарантом успішних взаємин фахівців із оточенням, окремими клієнтами, представниками різних верств населення і повинні базуватися саме на етичній чутливості до травмованих категорій населення, зокрема дітей та молоді [2, с. 46].

Загальнолюдська мораль та професійна етика виступає підґрунтям етичної чутливості соціальних педагогів. З-поміж провідних факторів, котрі формують професійно-етичну культуру, етичну чутливість у майбутніх соціальних педагогів В. Андрущенко та О. Федорова виокремлюють:

– методологічні засади формування професійної етики;
– сутність компетентності професійно-етичної як результат професійної етики формування;
– концепції та моделі формування у студентів професійної етики з урахуванням етичного кодексу соціальних педагогів, нормативних вимог законодавства, а також дотриманням ідей і теорії професійної етики;
– педагогічна система формування професійної етики майбутніх фахівців в університетах, відповідаючи суспільним потребам сучасним;
– покращення освітньо-дидактичних засад фахової етичної підготовки, що впливають на ефективність формування професійно важливих якостей та морально-етичних цінностей;
– критерії оцінювання сформованості професійної етики майбутніх соціальних педагогів у закладах вищої освіти [2, с. 47].

Результати аналізу теоретичних джерел дає можливість трактувати етичну чутливість як сформовані моральні цінності, якості, втілені в професійній діяльності соціальних педагогів при виконанні ним службових обов'язків і налагодження взаємовідносин із клієнтами та їхнім оточенням, а також при взаємодіянні з колегами.

Водночас, етичну культуру соціальних педагогів характеризуємо як сукупність вимог, норм, правил, цінностей до представника певної сфери діяльності, окреслюючи неодмінні навички, знання, уміння, певні особистісно-професійні якості, власне відношення до різних складових діяльності професійної.

Отже як висновок можна стверджувати, що морально допустимим стандартом поведінки членів професійної групи виступає професійна етика соціальних педагогів. Формування етичної чутливості до травмованих категорій населення здійснюється шляхом формування ідеалів гуманізму, моральної та соціальної справедливості, що втілюється в професійній діяльності та закладено в основі етичного кодексу фахівця.

Також неможливо виконувати якісно професійні завдання без усвідомленні цінностей, принципів і норм професійної етики та застосовуючи їх у практичній діяльності щодо підтримки травмованих категорій населення.

Список використаних джерел

1. Зозуляк-Случик Р. В. Формування професійної етики майбутніх соціальних працівників в університетах : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2019. 460 с.
2. Іозіс Іванна. Поняття «Професійної культури» у сучасній науці. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2016. № 5 (59). С. 46–53.
3. Савченко Т. О. Фахова підготовка як засіб формування у майбутніх соціальних педагогів умінь і навичок професійно орієнтованого спілкування. *Педагогіка. Наука і освіта*. 2016. № 130. С. 262–265.

Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Ганна ГОЛУБОШ
студентка 1 курсу ОР «магістр» спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування», Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІЙ ПІДТРИМЦІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В умовах воєнного стану в Україні проблема соціально-правової підтримки внутрішньо переміщених осіб набула особливої гостроти та суспільної значущості. Вимушене переміщення громадян унаслідок збройної агресії призводить не лише до втрати житла, роботи, звичного соціального середовища, а й до виникнення складних правових, психологічних, економічних та адаптаційних проблем. Внутрішньо переміщені особи часто стикаються з труднощами під час оформлення документів, отримання державної допомоги, доступу до медичних, освітніх, соціальних і адміністративних послуг. У таких умовах особливого значення набуває діяльність соціального працівника, який виступає посередником між людиною, громадою, державними установами та іншими суб'єктами соціального захисту. Його роль не обмежується лише наданням інформації чи допомоги в оформленні соціальних виплат. Соціальний працівник виконує комплексну функцію підтримки, супроводу, консультування, представництва інтересів та сприяння соціальній інтеграції внутрішньо переміщених осіб у новому середовищі. Актуальність теми зумовлена необхідністю вдосконалення механізмів соціально-правової допомоги ВПО, підвищення ефективності роботи соціальних служб, а також формування людиноцентричного підходу до захисту прав осіб, які постраждали внаслідок війни.

Проблематика соціального захисту внутрішньо переміщених осіб активно досліджується у працях українських науковців, фахівців із соціальної роботи, права, публічного управління та психології. У наукових публікаціях значна увага приділяється питанням правового статусу ВПО, державної соціальної політики щодо переміщених осіб, особливостям їхньої адаптації у приймаючих громадах, а також механізмам міжвідомчої взаємодії у сфері соціального захисту. Дослідники наголошують, що внутрішньо переміщені особи є однією з найбільш вразливих категорій населення, оскільки їхні життєві обставини часто поєднують матеріальні втрати, психологічну травматизацію, правову необізнаність і соціальну ізоляцію. У зв'язку з цим соціальна робота з ВПО має бути спрямована не лише на подолання наслідків кризової ситуації, а й на створення умов для відновлення самостійності, гідності та активної участі людини в житті громади.

Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що питання практичної ролі соціального працівника у забезпеченні саме соціально-правової підтримки ВПО потребує подальшого вивчення. Особливо важливим є осмислення його функцій в умовах воєнного стану, коли соціальні потреби населення швидко змінюються, а правові механізми допомоги потребують оперативного застосування.

Війна в Україні спричинила масштабні соціальні зміни, серед яких однією з найскладніших є проблема внутрішнього переміщення населення. Люди, які були змушені залишити свої домівки, опинилися перед необхідністю швидко пристосовуватися до нових життєвих умов, вирішувати питання житла, працевлаштування, освіти дітей, медичного обслуговування, соціальних виплат і правового захисту. У таких обставинах соціальна робота набуває особливого значення, оскільки вона спрямована на підтримку людини в кризовій ситуації та допомогу у відновленні її соціального функціонування. Соціальний працівник стає важливою ланкою у системі допомоги ВПО, оскільки саме він часто першим контактує з особою, визначає її потреби, пояснює можливості отримання допомоги, сприяє доступу до необхідних послуг і координує взаємодію з іншими установами. Соціально-правова підтримка внутрішньо переміщених осіб є комплексним напрямом роботи, який поєднує соціальний супровід, правове інформування, захист інтересів, психологічну підтримку та сприяння інтеграції у громаду. Її ефективність значною мірою залежить від професійної компетентності соціального працівника, його здатності діяти етично, оперативно та з урахуванням індивідуальних обставин кожної людини.

Соціальний працівник у роботі з внутрішньо переміщеними особами виконує багатофункціональну роль, яка охоплює організаційний, консультативний, посередницький, правозахисний, інформаційний та адаптаційний напрями діяльності. Його професійна діяльність спрямована на те, щоб допомогти людині не лише отримати конкретну соціальну послугу, а й поступово відновити здатність самостійно вирішувати життєві проблеми. Одним із ключових завдань соціального працівника є первинне оцінювання потреб внутрішньо переміщеної особи або сім'ї. Така оцінка дає змогу визначити, яких саме видів допомоги потребує людина: матеріальної, житлової, медичної, психологічної, правової, освітньої чи реабілітаційної. Особливої уваги потребують сім'ї з дітьми, особи з інвалідністю, люди похилого віку, одинокі батьки, багатодітні родини та особи, які втратили документи або не мають стабільного джерела доходу. Важливою складовою соціально-правової підтримки є інформування ВПО про їхні права та доступні механізми допомоги. Соціальний працівник роз'яснює порядок отримання довідки внутрішньо переміщеної особи, оформлення соціальних виплат, відновлення документів, реєстрації місця проживання, доступу до медичних і освітніх послуг. Правова необізнаність часто стає перешкодою для реалізації прав, тому своєчасне та зрозуміле консультування має важливе практичне значення [1, с. 82].

Окрему роль соціальний працівник відіграє як посередник між ВПО та органами державної влади, місцевого самоврядування, центрами надання адміністративних послуг, закладами охорони здоров'я, освітніми установами, центрами зайнятості, благодійними та громадськими організаціями. Така

посередницька функція сприяє швидшому вирішенню проблем людини та зменшує ризик її соціальної ізоляції.

У процесі соціально-правової підтримки соціальний працівник також має враховувати психологічний стан внутрішньо переміщених осіб. Досвід втрати дому, розриву соціальних зв'язків, невизначеності майбутнього та пережитих травматичних подій може негативно впливати на здатність людини приймати рішення, звертатися по допомогу або довіряти державним інституціям. Тому професійна комунікація соціального працівника повинна ґрунтуватися на повазі, емпатії, конфіденційності та недискримінаційному підході.

Важливим напрямом роботи є сприяння соціальній адаптації ВПО у приймаючих громадах. Соціальний працівник може допомагати у налагодженні контактів із місцевими службами, залученні до освітніх, культурних, волонтерських і громадських ініціатив, пошуку можливостей для працевлаштування або професійного навчання. Така діяльність сприяє не лише вирішенню індивідуальних проблем, а й формуванню соціальної згуртованості у громаді. Правозахисний аспект діяльності соціального працівника полягає у виявленні випадків порушення прав ВПО, сприянні їхньому зверненню до відповідних органів, допомозі у підготовці заяв, скарг, звернень або направленні до центрів безоплатної правової допомоги. Соціальний працівник не замінює юриста, однак він може своєчасно виявити правову проблему та забезпечити людині доступ до професійної юридичної підтримки [2, с. 139].

В умовах воєнного стану особливої ваги набуває міжвідомча взаємодія. Ефективна допомога ВПО можлива лише за умови узгодженої роботи соціальних служб, органів влади, медичних закладів, освітніх установ, правоохоронних органів, громадських і міжнародних організацій. Соціальний працівник у цій системі виступає координатором індивідуального маршруту допомоги, орієнтованого на конкретні потреби особи або сім'ї. Разом із тим існують певні проблеми, які ускладнюють діяльність соціальних працівників. До них можна віднести надмірне навантаження на соціальні служби, нестачу кадрів, обмеженість ресурсів, емоційне вигорання фахівців, недостатній рівень правової підготовки окремих працівників, а також постійні зміни у нормативному регулюванні соціальної підтримки. Подолання цих проблем потребує системного підходу, підвищення кваліфікації фахівців, розвитку цифрових сервісів, посилення міжсекторної співпраці та впровадження стандартів якісного соціального супроводу.

Ми вважаємо, що роль соціального працівника у соціально-правовій підтримці ВПО є не допоміжною, а однією з ключових. Саме через діяльність соціального працівника державна політика соціального захисту набуває

практичного змісту для конкретної людини, яка потребує допомоги, захисту та підтримки.

Отже, соціальний працівник відіграє важливу роль у забезпеченні соціально-правової підтримки внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану в Україні. Його діяльність спрямована на виявлення потреб ВПО, надання інформаційної та консультативної допомоги, сприяння реалізації соціальних прав, організацію доступу до послуг, підтримку у взаємодії з державними й недержавними інституціями, а також допомогу в адаптації до нових умов життя. Соціально-правова підтримка ВПО має бути комплексною, індивідуалізованою та орієнтованою на відновлення людської гідності, самостійності й соціальної активності особи. У цьому процесі соціальний працівник виступає не лише виконавцем окремих соціальних функцій, а й професійним посередником, захисником інтересів людини, координатором допомоги та важливим учасником формування стійкої громади. Подальше вдосконалення соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами потребує посилення професійної підготовки соціальних працівників, розширення їхніх правових компетентностей, розвитку міжвідомчої співпраці та забезпечення належних ресурсів для надання якісних соціальних послуг. Саме від ефективності цієї діяльності значною мірою залежить рівень захищеності ВПО, їхня інтеграція у приймаючі громади та здатність українського суспільства долати гуманітарні наслідки війни.

Список використаних джерел

1. Зінченко Д. А. Професійна ідентичність майбутніх соціальних працівників: формування в умовах змішаного навчання та практикоорієнтованої освіти. *Сучасні виклики та загрози системі національної стійкості України:* матеріали Круг. столу / ГО "Молодіжна Організація Починаючих Лідерів". Вінниця. ГО МОПЛ. 2025. С. 81-86.

2. Мілінчук С. Л. Формування стресостійкості у працівників соціального захисту. *Психологічні читання :* зб. матеріалів IX наук.-практ. конф. молод. вчених: у 2-х т. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. соц. та психол., Наук. парк «Наука та безпека». Харків. ХНУВС. 2023. Т. 1. С. 138-140.

Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Максим ГУБСЬКИЙ
студент 4 курсу ОР «бакалавр» спеціальності 231 «Соціальна робота», Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ З БАГАТОДІТНИМИ СІМ'ЯМИ

Багатодітні сім'ї, які в минулі історичні періоди становили значну частину сімейного укладу на території України, сьогодні займають порівняно незначну частку у загальній структурі сімей. На тлі погіршення демографічної ситуації у світі загалом і в Україні зокрема, а також в умовах воєнного стану, проблема збереження та підтримки багатодітних сімей набуває особливої актуальності й привертає посилену увагу з боку держави та суспільства.

Зростання інтересу до проблем багатодітних сімей у сучасному соціальному просторі зумовлене тим, що в умовах загострення соціально-економічної кризи, наслідків повномасштабної війни, масових внутрішніх переміщень населення та глибокого духовно-психологічного потрясіння вони належать до найбільш уразливих і травмованих соціальних груп. Воєнні дії значно посилили економічні труднощі таких сімей, обмежили доступ до стабільних джерел доходу, освітніх і соціальних послуг, що ускладнюється поширенням у суспільній свідомості хибних стереотипів щодо нібито девіантного характеру багатодітних родин, а також відсутністю чітких перспектив подолання кризових обставин [1, с. 69].

За наявних форм соціальної допомоги більшість багатодітних сімей опиняється під загрозою соціальної деградації в умовах поглиблення соціально-економічних труднощів, спричинених війною. Хронічний дефіцит бюджетів різних рівнів істотно обмежує можливості забезпечення належних соціальних виплат і програм підтримки. Крім того, вимушений статус отримувачів допомоги негативно впливає на соціальне самопочуття як окремої особистості, так і сім'ї в цілому, формуючи відчуття соціальної незахищеності та залежності.

Соціальна модель соціальної роботи з родиною застосовується у випадках, коли труднощі функціонування сім'ї зумовлені несприятливими зовнішніми обставинами. У таких ситуаціях, поряд з аналізом життєвої ситуації та наданням рекомендацій, виникає потреба у втручанні зовнішніх соціальних інститутів, що є особливо актуальним в умовах воєнного стану.

Психологічна (психотерапевтична) модель використовується тоді, коли причини проблем дитини пов'язані зі сферою міжособистісного спілкування або індивідуально-психологічними особливостями членів сім'ї. Вона передбачає комплексний аналіз сімейної ситуації, психодіагностику особистості та сімейних взаємин. Практична допомога полягає у виявленні причин порушення комунікації та подоланні бар'єрів у спілкуванні, які можуть загострюватися під впливом воєнних подій.

Діагностична модель базується на припущенні про недостатній рівень спеціальних знань у батьків щодо особливостей розвитку дитини або функціонування власної сім'ї. Об'єктом діагностики виступають сім'я загалом, а також діти й підлітки з поведінковими порушеннями та відхиленнями. Отримані діагностичні висновки можуть слугувати підґрунтям для прийняття організаційних та управлінських рішень [4, с. 25].

Медична модель виходить із того, що в основі сімейних труднощів можуть лежати захворювання одного або кількох членів родини. Завдання психотерапевтичної роботи полягає у постановці діагнозу, лікуванні хворих та адаптації здорових членів сім'ї до ситуації хвороби, що в умовах війни часто ускладнюється обмеженим доступом до медичних послуг.

Фахівець соціальної сфери може комбінувати різні моделі роботи з сім'єю залежно від характеру та причин виникнення проблем у дитячо-батьківських стосунках. Ефективність взаємодії з батьками значно зростає за умови орієнтації на потреби конкретної сім'ї або певної групи сімей у відповідній інформації та підтримці.

Водночас результати досліджень актуалізують питання доцільності стимулювання багатодітних сімей, розроблення чітких критеріїв і показників здорової багатодітної родини, а також визначення шляхів і механізмів її підтримки, зокрема через популяризацію раціональних життєвих установок. Особливої уваги потребує інтенсифікація профілактичної допомоги на ранніх етапах, коли благополучна багатодітна сім'я ще не перейшла до категорії «проблемних», що є вкрай важливим в умовах воєнного стану.

Соціальний працівник вибудовує з багатодітними сім'ями партнерські, доброзичливі взаємини та долучається до розв'язання окремих проблем, з якими вони стикаються [3, с. 17]. Його діяльність спрямована як на працюючих членів сімей, так і на безробітних. Важливим напрямом є залучення до участі в об'єднаннях взаємодопомоги осіб, які нещодавно перебували у статусі безробітних, але вже працевлаштувалися, з метою надання моральної та інформаційної підтримки тим, хто ще шукає роботу. Окреме місце посідає участь у створенні спеціалізованих дитячих фондів, діяльність яких орієнтована не лише на пошук і перерозподіл матеріальних ресурсів, а й на виявлення дітей, які виявляють інтерес до підприємницької діяльності, організацію їх професійного навчання або надання допомоги у професійній орієнтації. В умовах воєнного стану ці заходи набувають особливої ваги через зростання кількості сімей, що втратили стабільні джерела доходу [2, с. 39].

Соціальний патронаж дітей «групи ризику» з багатодітних сімей безробітних громадян передбачає обстеження умов їхнього життя з метою надання статусу малозабезпеченої сім'ї та отримання додаткових видів соціальної допомоги і пільг.

Воєнні дії, вимушене переселення та психологічні травми дітей значно підвищують потребу в такому супроводі.

Отже, соціальна робота з багатодітною сім'єю в сучасних умовах є багатофункціональною діяльністю, спрямованою на соціальний захист, підтримку та обслуговування сімей на державному рівні. Вона здійснюється фахівцями соціальної сфери різного профілю та набуває особливої значущості в умовах воєнного стану. Одним із ключових пріоритетів роботи з багатодітними сім'ями залишається соціальна допомога, спрямована на підвищення їхньої життєстійкості, соціальної адаптації та захисту прав дітей.

Список використаних джерел

1. Алєксєєнко Т. Ціннісні орієнтації сімейного виховання: концепція реалізації. *Рідна школа*. № 10. 2019. С. 69-72.
2. Соціальна робота з дітьми, молоддю, жінками, різними категоріями сімей: Аналітичний звіт щодо діяльності центрів соціальних служб для молоді / упоряд. Р. Г. Драпушко, О. К. Шатохіна, Л. І. Шамрай. Київ, 2019. 140 с.
3. Соціальна робота з підлітками та молоддю. Проблеми. Пошуки. Перспективи. Київ : УДЦССМ, 2018. 276 с.
4. Трубавіна І. М. Програма «Соціальний супровід неблагополучної сім'ї». Комплексні програми центрів ССМ. Київ : УДЦССМ, 2012. С. 23–43.

Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Валентина-Марія МАРЧАК
студентка 4 курсу ОР «бакалавр» спеціальності 231 «Соціальна робота», Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

ІНДИВІДУАЛЬНА КОРЕКЦІЯ РАННЬОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У сучасних наукових дослідженнях під індивідуальним попередженням розуміють систему цілеспрямованого впливу на підлітків, які мають схильність до протиправних дій, а також на їхнє безпосереднє соціальне оточення. Цей вид діяльності є глибоко персоналізованою роботою, що зосереджується на конкретній особистості неповнолітнього та його мікросоціумі.

Об'єктами індивідуального впливу виступають підлітки, чий спосіб життя та поведінкові прояви свідчать про реальну загрозу вчинення ними злочинів. Важливо підкреслити, що внутрішні переконання, мотиви чи ціннісні орієнтації стають підставою для превентивного втручання лише тоді, коли вони вже втілилися в конкретних антисуспільних діях.

З огляду на складний механізм формування злочинної поведінки, індивідуальне попередження має бути векторизоване на:

- особистість підлітка та нейтралізацію його деструктивних рис;
- середовище, що безпосередньо формує його світогляд;
- зовнішні обставини та ситуації, які можуть спровокувати або полегшити вчинення кримінального правопорушення.

Отже, дослідники визначають індивідуальну превенцію як скоординовану діяльність державних і недержавних інституцій, спрямовану на ідентифікацію потенційних правопорушників та здійснення на них і їхнє оточення коригувального впливу [3, с. 18].

Заходи індивідуального впливу слугують соціальним інструментом, що виконує подвійну функцію:

1. Внутрішня нейтралізація: усунення негативних особистісних характеристик самого підлітка.
2. Зовнішня корекція: ліквідація деструктивних чинників у матеріальній чи духовній сферах мікросередовища, які деформують розвиток особистості.

Ключова мета такої роботи – трансформація антигромадських установок підлітка у стійку законослухняну поведінку.

Індивідуальне попередження злочинності серед підлітків постає як персоналізована стратегія корекції особистості та її оточення, що базується на глибокому аналізі причин антисоціальної поведінки. Головним завданням цього процесу є переорієнтація життєвих мотивів неповнолітнього з деструктивних на законослухняні через систему планомірного соціального та правового впливу. Ефективність такої роботи забезпечується балансом між підтримкою підлітка та необхідними заходами державного контролю, що здійснюються підрозділами ювенальної превенції.

Однією з найбільш радикальних і суворих форм соціального контролю є встановлення адміністративного нагляду з боку органів правопорядку за визначеними категоріями неповнолітніх. Для того щоб індивідуальна превенція була дієвою та досягала своєї мети, вона має базуватися на чотирьох фундаментальних вимогах:

1. *Своєчасність:* Критично важливо ідентифікувати підлітка з антисоціальними установками на ранніх етапах. Запізніле виявлення деструктивних

чинників та умов формування особистості значно підвищує ризик переходу від намірів до реального вчинення злочину.

2. *Послідовність:* Профілактичний вплив не може бути хаотичним. Його інтенсивність повинна динамічно змінюватися (зростати або зменшуватися) залежно від проміжних результатів корекції поведінки дитини.

3. *Реальність:* Усі заплановані заходи мають бути об'єктивно здійсненними. Необхідно враховувати наявні ресурси, фахову підготовку спеціалістів та реальні можливості середовища для виправлення підлітка.

4. *Законність*: Це непохитний фундамент превенції. Будь-яке втручання в життя неповнолітнього має здійснюватися при суворому дотриманні законодавчих норм, повазі до його прав, свобод та законних інтересів [4, с. 50-51].

Практичне вивчення особистості здійснюється через систему методів: ретельне опрацювання офіційної документації (характеристики, особові справи); об'єктивний аналіз конкретних дій та вчинків у різних життєвих ситуаціях; інтерв'ювання та бесіди з педагогами, сусідами та іншими особами, які контактують із підлітком; експертний розгляд медичних висновків та оцінка мікросоціуму.

Важливим складником профілактичного процесу є індивідуальне прогнозування. Це інтелектуально містке завдання, що базується на синтезі всієї отриманої інформації про внутрішні мотиви та зовнішні впливи. Варто пам'ятати, що такий прогноз завжди має імовірнісний характер – він лише окреслює можливий вектор розвитку подій.

Успішність запобіжних заходів прямо пропорційна точності та повноті зібраних даних. Можливість передбачити майбутні вчинки підлітка залежить від того, наскільки глибоко фахівець розуміє обставини, що визначають його волю, та життєву програму, якою він керується у повсякденні [1, с. 109].

Ефективна профілактика злочинності серед підлітків вимагає системного поєднання суворого адміністративного контролю з науково обґрунтованими методами вивчення особистості. Ключовим елементом успіху є дотримання принципів законності та послідовності, що дозволяє вчасно реагувати на негативні зміни в поведінці неповнолітнього. Тільки на основі глибокого індивідуального прогнозування та всебічного аналізу соціального оточення можна вибудувати дієву програму ресоціалізації підлітка та попередити вчинення нових правопорушень.

Варто розглядати індивідуальне попередження та прогнозування девіантної поведінки підлітків як єдиний, нерозривний процес. Превентивна діяльність сама по собі вимагає безперервного та глибокого вивчення особистості неповнолітнього: його психологічного профілю, соціальних зв'язків, прихованих намірів та повсякденних вчинків. Саме на фундаменті отриманих даних і сформованого

прогнозу фахівці здійснюють оперативну корекцію планів індивідуальної виховної роботи [2, с. 22].

Окреме місце в системі превенції посідають кримінально-правові заходи з так званою «подвійною превенцією» (наприклад, притягнення до відповідальності за погрози вбивством або незаконне поводження зі зброєю), що дозволяє зупинити розвиток злочинної активності на ранніх стадіях.

У науковій літературі точаться дискусії щодо визначення суб'єктів профілактики. Вважається, що повноцінним суб'єктом є лише та інституція чи особа, яка має відповідні повноваження та інтегрована у загальну систему взаємодії

Для отримання об'єктивної інформації про підлітка використовуються методи прямого допиту (опитування) самого неповнолітнього, спілкування з його оточенням, а також ретельне вивчення характеристик та медичних довідок [5, с. 44].

Отже індивідуальна корекція раннього попередження правопорушень у підлітковому середовищі включає використання технологій соціальної адаптації, що передбачають: точне прогнозування результатів виховного впливу; використання методів превентивної діагностики; застосування ситуацій саморозвитку та самореалізації особистості; використання різнопланових методів: від переконання, бесід та обмежень до інтерактивних, комунікативних та ігрових форм взаємодії.

Список використаних джерел

1. Балакірєва О., Яременко О. Тютюн, алкоголь, наркотики в молодіжному середовищі: вживання, залежність, ефективна профілактика. Київ, 2015. 196 с.
2. Втомонов П., Жогло Л. «Діти вулиці»: проблеми та профілактика. *Практична психологія та соціальна робота*. 2019. № 8. С. 22–25.
3. Зузяк М. Чинники злочинної поведінки у підлітковому середовищі. *Соціальна робота: теорія і практика*. 2020. № 2. С. 18–22.
4. Моргун В. Ф. Делінквентний підліток : навч. посіб. Полтава, 2012. 161 с.
5. Психологічне забезпечення ресоціалізації особистості неповнолітніх засуджених. *Педагогіка і психологія*. 2017. № 2. С. 10–14.

Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Тетяна МАТРОФАЙЛО
студентка 4 курсу ОР «бакалавр» спеціальності 231 «Соціальна робота», Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЩОДО ПІДТРИМКИ СТАТЕВОРОЛЬОВОГО РОЗВИТКУ ПІДЛІТКІВ

Діяльність соціального педагога охоплює низку критично важливих завдань: моніторинг ступеня поінформованості підлітків у питаннях статі, аналіз їхньої готовності до майбутніх шлюбних відносин, проектування разом із батьківською та педагогічною спільнотою освітніх програм і стратегій персоналізованого виховання.

Соціальний педагог забезпечує впровадження спільних із родинами ініціатив, спрямованих на підготовку підростаючого покоління до сімейного життя з огляду на їхні вікові характеристики. Важливим аспектом є дослідження індивідуальних психологічних рис дитини, що здатні спровокувати подальші дисфункції у психосексуальній сфері, а також превенція труднощів, притаманних періоду пубертату.

Ключові напрями практичної діяльності соціального педагога: створення середовища: підтримання здорової емоційної атмосфери в школі та вибудовування етичних стандартів взаємодії між статями; діагностика та терапія: виявлення та виправлення відхилень у статевій поведінці, корекція міжособистісних конфліктів і деструктивних емоційно-вольових проявів, що заважають цілісному розвитку особистості; консультаційна допомога: розв’язання психологічних бар’єрів у комунікації між статями, надання методичних рекомендацій керівництву закладу, вчителям та батькам; просвітницька робота: проведення групових та особистих зустрічей, присвячених тематиці партнерства, шлюбу та культури взаємин.

Професійна активність соціального педагога в даному контексті базується на чотирьох фундаментальних векторах: транслюванні знань (інформаційний), налагодженні діалогу (комунікативний), дослідницькій оцінці (експертно-аналітичний) та емоційній допомозі (функція психологічної підтримки) [1].

Окремої уваги потребують нюанси професійного статусу соціального педагога. По-перше, у комунікації з учнями він має позиціонувати себе як компетентний експерт і авторитетна доросла особа, уникаючи сприйняття як звичайного представника вчительського складу. Це зумовлено тим, що їхні професійні ролі відрізняються специфікою цілей, манерою спілкування та тими сподіваннями, що виникають у школярів.

По-друге, соціальний педагог має демонструвати відкритість і готовність до діалогу, створюючи для дитини атмосферу психологічної захищеності та впевненості у дотриманні таємниці розмов.

По-третє, учні мають право відхилити пропозицію щодо участі у тестах, консультаціях чи заняттях з корекції, і про таку можливість їх слід обов'язково

повідомити. Разом з тим, спеціалісту важливо застосовувати методики, що сприяють зниженню психологічного бар'єра та небажання йти на контакт.

Окремим вектором діяльності виступає моніторинг соціального оточення учня. Соціальний педагог аналізує вплив неформальних груп та медійного простору на формування сексуальної культури підлітків. Виявляючи деструктивні моделі поведінки, що тиражуються через інтернет-ресурси чи сумнівні компанії, фахівець розробляє заходи з контрпропаганди, пропонуючи натомість здорові орієнтири та критичне ставлення до споживаної інформації.

Важливе значення має співпраця з медичними установами та громадськими організаціями, що спеціалізуються на репродуктивному здоров'ї. Соціальний педагог виступає сполучною ланкою між школою та вузькопрофільними експертами, організовуючи просвітницькі зустрічі, лекторії та виїзні семінари. Такий підхід дозволяє учням отримувати фахову інформацію про фізіологічні аспекти дорослішання, методи контрацепції та профілактику захворювань, що передаються статевим шляхом, у максимально коректній та науковій формі [2, с. 125].

Завершальним етапом роботи є аналіз ефективності впроваджених стратегій статевої соціалізації. Соціальний педагог проводить регулярний зріз динаміки змін у поглядах та поведінці вихованців, оцінюючи рівень їхньої емоційної зрілості та відповідальності. На основі отриманих результатів здійснюється корегування виховних планів, що забезпечує гнучкість і відповідність педагогічного впливу актуальним запитам молоді та викликам сучасного суспільства [3, с. 18].

З огляду на те, що формування статеворольових моделей у шкільному середовищі не обмежується лише навчальними заняттями чи роботою вчителів-предметників, необхідно проаналізувати конкретні інструменти та формати діяльності соціального педагога в цій царині. Вагомим ресурсом тут виступає позакласна активність, де особливе місце посідають етично спрямовані бесіди. Вони надають учням старших класів можливість отримати відповіді на запитання щодо взаємин між статями та сприяють закладенню моральних підвалин особистості.

Не менш затребуваним інструментом у діяльності фахівця є лекторії з питань сімейної культури. Цей формат дозволяє системно висвітлювати аспекти фізіологічного розвитку, етичні засади внутрішньосімейних стосунків, психологічні механізми функціонування шлюбу та культуру емоційних проявів.

Завдяки такій змістовній наповненості, лекторії допомагають учням сформувати цілісне й відповідальне ставлення до майбутнього партнерства та інституту сім'ї в цілому [4, с. 234].

Ефективним доповненням є виконання індивідуальних і групових творчих завдань. До прикладу, школярам можна запропонувати створити проєкти, пов'язані

з плануванням умовного сімейного бюджету, дослідженням історії власної родини через побудову генеалогічного дерева або підготовкою невеликих соціальних досліджень із використанням методів опитування та анкетування. Подібна діяльність не лише розширює знання учнів про сімейні цінності, а й формує відповідальне ставлення до майбутнього сімейного життя.

Ще однією результативною формою виховної роботи виступають тематичні вечори запитань і відповідей. Їх особливість полягає в тому, що учні мають можливість ставити питання анонімно, що знижує психологічні бар'єри та сприяє більшій відкритості. Невимушена атмосфера таких зустрічей стимулює щирість, активність і зацікавленість підлітків у пошуку відповідей на важливі для них життєві питання [5, с. 29].

Варто також застосовувати інтерактивні методи навчання, зокрема рольові ігри, моделювання життєвих ситуацій, тренінгові вправи та групові дискусії. Учасники можуть розігрувати різні сценарії сімейних або соціальних взаємин, аналізувати їх наслідки та шукати оптимальні способи розв'язання можливих конфліктів. Такий досвід допомагає підліткам розвивати навички комунікації, співпраці та взаємоповаги.

Важливим елементом виховної роботи є також формування критичного ставлення до інформації, що поширюється у медіапросторі. Сучасні підлітки постійно взаємодіють із соціальними мережами, рекламними повідомленнями та різноманітними медійними образами, які нерідко транслюють спрощені або викривлені уявлення про ролі чоловіків і жінок. Тому освітній процес має допомогти їм навчитися розпізнавати маніпулятивні повідомлення та усвідомлювати їх можливий вплив на власні погляди й поведінку.

Слід підкреслити, що формування психологічної статевої ідентичності підлітків значною мірою пов'язане з процесом наслідування та ототожнення з батьками своєї статі. Водночас сучасні дослідження свідчать про поширення андрогінного типу особистості, коли в характері людини поєднуються як традиційно «чоловічі», так і «жіночі» риси. Така комбінація сприяє більш гнучкому реагуванню на різні життєві обставини та розширює можливості самореалізації [6, с. 65].

Таким чином, гендерна соціалізація є складним і багатогранним процесом, у якому беруть участь різні соціальні інститути. Серед основних агентів цього процесу можна виокремити сім'ю, школу та ширше соціокультурне середовище, що включає медіа, ігрову культуру, літературу та коло спілкування ровесників. Узгоджену взаємодію цих чинників і повинен забезпечувати соціальний педагог задля формування гармонійної особистості, здатної будувати здорові й відповідальні міжособистісні відносини.

Список використаних джерел

1. Ільченко О. Особистісно-соціальний підхід як основа ґендерного виміру освітнього простору : [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pena/2012_1/Ilchen.pd
2. Кікінежді О. М. Особливості гендерної соціалізації депривованого юнацтва : [навч. посібник]. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. 176 с.
3. Коваль С. М. Роль ґендерно-диференційованого підходу до виховання учнів у становленні статево-особистісної само ідентифікації. Сьомі Всеукраїнські Захаренківські педагогічні читання «Спільна робота школи, сім'ї, громадськості по формуванню особистості. К., 2021. С. 16-21.
4. Кравець В.П. Гендерна педагогіка: [навчальний посібник]. Тернопіль: Джура, 2018. 416 с.
5. Оксамитна С. М. Основи теорії ґендеру: Навчальний посібник. К.: "К.І.С.", 2016. 536 с.
6. Самойленко Н. І. Роль гендерного виховання у формуванні особистості школяра. Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. Чернігів, 2014. Вип. 17. С. 65–68. - Режим доступу: URL: 251 http://ir.adm-it.tools/items/19e0c1dc-b4b5-4bc9-8424-38bb22ec9eb6

Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Соломія ПРОКОПІВ
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу спеціальності 231 Соціальна робота, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

ВПЛИВ ВНУТРІШНЬОЇ МІГРАЦІЇ НА ПОШИРЕННЯ ВІЛ/СНІДу В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Проблема поширення ВІЛ/СНІДу в Україні залишається однією з найбільш актуальних медико-соціальних проблем сучасності. В умовах повномасштабної війни, що триває з 2022 року, ця проблема набула нових масштабів і викликів. Військові дії спричинили масову внутрішню міграцію населення, руйнування медичної інфраструктури, погіршення доступу до лікування та зростання соціальної вразливості населення. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) стали однією з груп населення, яка найбільше потребує медичної, соціальної та психологічної підтримки [5].

Війна суттєво вплинула на систему охорони здоров'я України. Значна кількість лікарень та медичних закладів у східних і південних регіонах була пошкоджена або зруйнована. Через це люди, які живуть із ВІЛ, були змушені

переїжджати до більш безпечних регіонів, переважно до західних областей України. Такі процеси призвели до зміни епідеміологічної ситуації та збільшення навантаження на медичну систему регіонів, які приймають переселенців [4].

Внутрішня міграція в умовах війни супроводжується не лише переміщенням населення, але й серйозними соціально-економічними труднощами. Втрата житла, роботи, звичного соціального середовища, психологічний стрес, невизначеність майбутнього та обмежений доступ до медичних послуг створюють умови, які можуть підвищувати ризик інфікування ВІЛ. У таких умовах важливого значення набуває забезпечення безперервного лікування, профілактика поширення інфекції та ефективна соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб.

Проблема ВІЛ/СНІДу в Україні має комплексний характер, оскільки поєднує медичні, соціальні, психологічні та економічні аспекти. Відтак боротьба з епідемією потребує інтегрованого підходу, який передбачає взаємодію державних органів, медичних установ, громадських організацій і міжнародних партнерів. Внутрішня міграція населення в Україні стала одним із наймасштабніших соціальних явищ сучасного періоду. За даними міжнародних організацій, мільйони українців були змушені покинути свої домівки через воєнні дії та переміститися до більш безпечних регіонів країни. Найбільше внутрішньо переміщених осіб прийняли західні області України – Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Тернопільська та Чернівецька [1].

Масове переміщення населення суттєво вплинуло на епідеміологічну ситуацію щодо ВІЛ/СНІДу. Люди, які були змушені покинути свої домівки, часто втрачали доступ до регулярного медичного нагляду, антиретровірусної терапії та соціальної підтримки. Переривання лікування становить серйозну небезпеку, оскільки може призводити до підвищення вірусного навантаження та збільшення ризику передачі ВІЛ іншим людям.

Внутрішньо переміщені особи нерідко опиняються у складних життєвих умовах. Втрата роботи, фінансові труднощі та житлова нестабільність можуть змушувати людей до ризикованої поведінки, зокрема незахищених статевих контактів або інших форм поведінки, що підвищують ризик інфікування. Додатковим фактором є психологічний стрес, який негативно впливає на здатність людини дбати про власне здоров’я.

Особливу небезпеку становить стигматизація людей, які живуть із ВІЛ. Через страх осуду або дискримінації частина людей приховує свій статус, уникає тестування або не звертається за медичною допомогою. У новому середовищі внутрішньо переміщені особи часто бояться розголошення свого ВІЛ-статусу, що ще більше ускладнює ситуацію [6].

Крім соціальних чинників, важливе значення мають і медичні проблеми. Через перевантаження медичних установ у регіонах прийому ВПО не завжди

можливо забезпечити своєчасне тестування, діагностику та лікування. У деяких випадках люди змушені змінювати лікарів, відновлювати медичні документи та проходити повторні обстеження.

За даними Центру громадського здоров'я МОЗ України, станом на 2025–2026 роки епідемія ВІЛ/СНІДу в Україні залишається серйозною проблемою громадського здоров'я. Під медичним наглядом перебуває понад 129 тисяч осіб, які живуть із ВІЛ. Щомісяця в Україні реєструється від 600 до 700 нових випадків ВІЛ-інфекції [5]. Важливою тенденцією є зміна структури шляхів передачі інфекції. Якщо раніше значну частину випадків становив ін'єкційний шлях передачі, то сьогодні переважає статевий шлях інфікування. У 2025 році понад 80% нових випадків ВІЛ були пов'язані саме зі статевими контактами.

Західні області України традиційно мали нижчий рівень поширення ВІЛ у порівнянні зі східними та південними регіонами. Однак у період повномасштабної війни спостерігається збільшення кількості нових випадків у західному регіоні. Це пов'язано насамперед із переміщенням населення з областей, де рівень поширення ВІЛ є вищим [5]. В Івано-Франківській області під медичним наглядом перебуває понад 1600 людей, які живуть із ВІЛ. Щорічно реєструється близько 150–200 нових випадків інфікування. Хоча ці показники є нижчими, ніж у багатьох інших регіонах України, тенденція до їхнього зростання викликає занепокоєння. Позитивним аспектом є збільшення кількості тестувань на ВІЛ. У 2025 році в Україні було проведено понад 2,7 мільйона тестувань. Це свідчить про покращення доступу населення до діагностики та підвищення рівня виявлення інфекції на ранніх стадіях [1].

Профілактика ВІЛ/СНІДу в умовах внутрішньої міграції потребує комплексного підходу. Вона повинна поєднувати медичні, соціальні, психологічні та інформаційно-просвітницькі заходи. Одним із ключових напрямів є забезпечення доступу до тестування на ВІЛ. Рання діагностика дозволяє своєчасно розпочати антиретровірусну терапію та зменшити ризик передачі інфекції. Важливу роль у цьому відіграють мобільні медичні бригади, виїзні амбулаторії та швидкі тести, які особливо необхідні у місцях компактного проживання внутрішньо переміщених осіб [4].

Антиретровірусна терапія є основою лікування ВІЛ-інфекції. Своєчасне та безперервне лікування дозволяє контролювати вірусне навантаження, підтримувати імунну систему та запобігати розвитку СНІДу. В умовах війни надзвичайно важливим є забезпечення безперервності терапії для людей, які були змушені змінити місце проживання [4].

Не менш важливим є психологічний супровід внутрішньо переміщених осіб. Психологічна підтримка допомагає людям адаптуватися до нових умов життя, долати стрес і зберігати мотивацію до лікування. Ефективна боротьба з

поширенням ВІЛ/СНІДу в умовах війни неможлива без активної співпраці державних і недержавних структур. Важливу роль у реалізації державної політики у сфері протидії ВІЛ/СНІДу відіграють Міністерство охорони здоров'я України, Центр громадського здоров'я МОЗ України, центри СНІДу, соціальні служби та заклади охорони здоров'я [6].

Значний внесок у профілактику ВІЛ роблять громадські організації та міжнародні благодійні фонди. Саме вони часто забезпечують мобільне тестування, психологічну підтримку, соціальний супровід і гуманітарну допомогу для внутрішньо переміщених осіб. Міжнародні організації, зокрема UNAIDS, ВООЗ та Глобальний фонд для боротьби зі СНІДом, туберкульозом і малярією, надають Україні фінансову, технічну та гуманітарну підтримку. Завдяки міжнародній допомозі вдається забезпечувати безперервність лікування та реалізовувати профілактичні програми навіть в умовах війни.

Важливим напрямом державної політики є вдосконалення нормативно-правової бази. Закон України «Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунодефіциту (СНІД) та соціальний захист населення» [3] гарантує людям, які живуть із ВІЛ, право на безоплатне лікування, тестування, конфіденційність та захист від дискримінації. Крім того, Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [2] гарантує ВПО право на доступ до медичних послуг незалежно від місця їхнього фактичного проживання.

Суттєвою проблемою залишається стигматизація людей, які живуть із ВІЛ. Дискримінація та негативне ставлення суспільства нерідко призводять до того, що люди уникають тестування та приховують свій статус. Також важливими проблемами є психологічне виснаження населення, економічна нестабільність і перевантаження системи охорони здоров'я. У регіонах, які прийняли велику кількість ВПО, медичні установи часто працюють у складних умовах та потребують додаткових ресурсів.

Отже, внутрішня міграція в умовах війни суттєво впливає на поширення ВІЛ/СНІДу в Україні. Масове переміщення населення, руйнування медичної інфраструктури, соціально-економічна нестабільність та психологічний стрес створюють додаткові ризики для поширення інфекції. Внутрішньо переміщені особи належать до груп підвищеної соціальної вразливості, тому потребують особливої уваги з боку держави та суспільства. Надзвичайно важливими є забезпечення безперервного доступу до антиретровірусної терапії, розширення програм тестування, психологічна підтримка та соціальний супровід.

Ефективна протидія епідемії можлива лише за умови комплексного підходу, який об'єднує медичні, соціальні, правові та інформаційні заходи. Важливу роль у цьому процесі відіграє співпраця державних органів, медичних установ, громадських організацій та міжнародних партнерів. У сучасних умовах Україна

потребує подальшого розвитку інтегрованої системи соціально-медичної допомоги, спрямованої на підтримку людей, які живуть із ВІЛ, та профілактику поширення інфекції серед внутрішньо переміщених осіб. Лише за умови системної та скоординованої роботи можна мінімізувати негативний вплив внутрішньої міграції на епідеміологічну ситуацію в державі.

Список використаних джерел

1. Всесвітня організація охорони здоров'я. Глобальна статистика щодо ВІЛ/СНІДу. URL: https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/vil/statistika-z-vil
2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text
3. Закон України «Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунодефіциту (СНІД) та соціальний захист населення» від 12.12.1991 № 1972-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155/98-%D0%B2%D1%80#Text
4. Міністерство охорони здоров'я України. Офіційні статистичні дані щодо ВІЛ/СНІДу в Україні. URL:https://phc.org.ua/news/ statistika-vilsnid-v-ukraini-berezen-2026-roku
5. Центр громадського здоров'я МОЗ України. ВІЛ-інфекція в Україні : інформаційно-аналітичний бюлетень. URL: https://phc.org.ua/sites/default/files/users/user90/HIV_in_UA_54_2023.pdf
6. Соціально-медичні аспекти профілактики ВІЛ/СНІДу в Західному регіоні України з урахуванням впливу внутрішньої міграції. URL: https://www.bsmu.edu.ua/blog/3949-sotsialni-aspekti-vil-infektsii/

Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Віталій ФЕДЕНЬКО
студент 1 курсу ОР «магістр» спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування», Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

СУЧАСНІ МЕТОДИ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ СТАРШИХ КЛАСІВ

Проблематика профорієнтаційного спрямування є однією з найважливіших у сучасній освітній практиці. Шкільний вік (15-17 років) вважається особливо сприятливим етапом для розвитку професійних інтересів та формування ціннісних орієнтирів до свідомого вибору майбутньої сфери діяльності. Водночас проведене моніторингове дослідження свідчить, що значна частина випускників закладів

загальної середньої освіти не мають достатньо чіткого розуміння власних професійних нахилів та вимог сучасного ринку праці [1].

Проведення ефективної профорієнтаційної діяльності у закладах загальної середньої освіти потребує застосування цілісної системи науко обґрунтованих методів і підходів, які враховують психологічні та вікові особливості старшокласників, а також сучасні соціально-економічні умови та потреби ринку праці, з урахуванням індивідуальних здібностей та інтересів учнів. У старшому шкільному віці важливого значення набуває створення умов для усвідомленого професійного вибору, розвитку мотивації до майбутньої трудової діяльності та формування готовності прийняття відповідальних рішень. Сучасні методи профорієнтації повинні поєднувати консультативні, діагностичні, просвітницькі та виховні методи, покликані сприяти розширенню уявлень учнів про світ професій, допомагати у виявленні власних можливостей та перспектив подальшого розвитку. Важливу роль у профорієнтації відіграє співпраця ліцею, сім'ї, психологічної служби та представників професійного середовища.

Соціальний педагог у закладах середньої освіти відіграє ключову роль в організації та координації профорієнтаційної роботи. Його професійна діяльність спрямована на допомогу учням у професійному скеруванні відповідно до індивідуальних особливостей та потреб. Важливою є діагностика професійних інтересів і здібностей, якими володіє дитина, для цього соціальний педагог проводить серію заходів, які охоплюють як просвітницькі, психолого-педагогічні та організаційні складові.

Рис 1. Основні напрями профорієнтаційної діяльності

Важливо зазначити, що соціальний педагог активно співпрацює з практичним психологом, класними керівниками, керівництвом закладу, що має на меті підвищити ефективність профорієнтаційної діяльності. Здебільшого профорієнтація проводиться у формі окремих заходів, часто не пов'язаних між собою, що знижує її результативність. Тому перед соціальним педагогом постають виклики вибудувати системний підхід, який дозволить послідовно впроваджувати

різні форми роботи та налагоджувати послідовність заходів упродовж усього періоду навчання. У перспективі розвитку НУШ передбачено розширення можливостей профорієнтаційної підтримки учнів, зокрема створення кар'єрних осередків, підготовка педагогів кар'єрних радників тощо [2, с. 111].

У педагогічній літературі відсутня чітка єдина класифікація методів профорієнтаційної роботи, спираючись на функціональний підхід у роботі виокремлено чотири основні групи методів, кожен з яких відповідає певному аспекту.

1. Діагностичні методи спрямовані на вивчення індивідуальних здібностей, інтересів, нахилів, темпераменту, рівня розвитку когнітивних функцій. До цієї групи належать: психодіагностичне тестування (методика визначення типу особистості за Голландом, диференційно-діагностичний опитувальник інтересів, методика вивчення профільних нахилів Л. А. Йовайші, структуроване спостереження, аналіз навчальної діяльності учня. Слід зазначити, що діагностичні методи мають застосовуватись комплексно та в жодному разі не слугувати єдиним підґрунтям для профільних рекомендацій.

2. Інформаційно-просвітницькі заходи знайомлять старшокласників з світом професій, можливостями здобуття освіти, ринком праці. До цих заходів відносять тематичні класні години, профорієнтаційні бесіди з соціальним педагогом навчального закладу, екскурсії на підприємства та навчальні заклади, зустрічі з представниками професійних спільнот, перегляд навчальних і профорієнтаційних матеріалів, роботи з онлайн платформами. Наведені методи слугують підґрунтям для первинного самовизначення, проте за відсутності додаткових заходів мають обмежений вплив на реальний вплив учня.

3. Активізуючі методи орієнтовані на стимулювання рефлексивної та пошукової активності учнів, до активізуючих методів відносять також «Ярмарок професій», тренінги особистого розвитку, профорієнтаційні квести й кейс-методи, колаж «Мій майбутній професійний простір», дослідження свідчать що застосування активізуючих методів підвищують суб'єктивну позицію учня у процесі самовизначення та сприяють внутрішньої мотивації.

4. Консультативні методи проводяться переважно у формі індивідуальних чи групових консультацій спрямованої на підвищення обізнаності учнів з ринком професій, допомогти старшокласнику поєднати власні бажання та реальні можливості в цілісне уявлення про майбутній фах. Серед основних технік до консультативних методів відносять активне слухання, постановка відкритих запитань, метод «примірювання ролі», складання індивідуального профорієнтаційного профілю. Консультативні бесіди базуються на принципах поваги, ненаправленості, безумовного позитивного прийняття [3, с. 153-155].

Ефективна профорієнтаційна робота з учнями старших класів базується на комплексному та системному застосуванні чотирьох груп методів: діагностичних, інформаційно-просвітницьких, активізуючих і консультаційних. Кожна група враховує свої специфічні функції та має застосовуватись на відповідному етапі профорієнтаційного процесу. Сучасні тенденції вказують на необхідність поєднання традиційних педагогічних методів з інноваційними цифровими підходами враховуючи суб'єктивні побажання учня у власному самовизначенні. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці та апробації комплексних профорієнтаційних програм що відповідають вимогам Нової української школи та потребам сучасного ринку праці.

Список використаних джерел

1. Зозуляк-Случик Р, Федорів Х. Профорієнтаційна робота в загальноосвітніх школі як чинник самореалізації старшокласників. *Обрії*. 2013 №1. С. 25-29.
2. Федоренко Л. (2022). Специфіка професійного самовизначення випускників сільських шкіл. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* Випуск 17 (62)' 2022 Серія 12. Психологічні науки. С. 109–120. URL:https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e0116fbb-1dd5-4c89-a1c9-7f0bdc6cc9c8/content
3. Шевченко Н., Волобуєва О. Особистісні та професійні аспекти ідентичності в ранньому юнацькому віці. Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Запорізького національного університету та Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2019. 1(15), 152–158. URL: https://doi.org/10.26661/2310-4368-2019-1-15-23

Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Юрій ЧОМОЛЯК
студент 4 курсу ОР «бакалавр» спеціальності 231 «Соціальна робота», Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

ВИКЛИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Система соціального забезпечення України зараз проходить складну трансформацію від патерналістської моделі радянського зразка у напрямі адаптації до функціонування у ринковій економіці та у ринковому суспільстві. Що в свою

чергу потребує більшої активності людини у самозабезпеченні та особистій солідарності із соціальним оточенням [7, с. 14].

Однією із проблем соціального забезпечення є соціально-забезпечувальне законодавство. На думку науковця О. В. Тищенко, проблема кодифікації соціально-забезпечувального законодавства України належить до найбільш згадуваних у спеціальній науковій літературі [8, с. 151].

Чинне соціально-забезпечувальне законодавство характеризується відсутністю системного підходу у правовому регулюванні та хаотичною розпорошеністю й неузгодженістю багатьох норм, що в свою чергу породжує складнощі в реалізації ефективної кодифікації соціально-забезпечувального законодавства України.

Тривалий період істотних соціально-економічних та політичних змін в Україні спричинив накопичення багатьох деструктивних процесів. А війна загострила існуючі проблеми та внесла суттєві зміни у функціонування національної соціально-економічної сфери [1].

Під час збройних конфліктів відбувається руйнування соціальної інфраструктури, переміщення населення, а також підриваються можливості доступу людей до роботи, освіти та охорони здоров'я, які необхідні для отримання засобів до існування та підтримання гідного рівня життя людей [7, с. 19].

Все це призвело до посилення інтенсивності прояву соціальних ризиків, серед яких звуження демографічного потенціалу, розбалансованість ринку праці, зубожіння населення, зростання навантаження на соціальні фонди та інше [1].

Масова міграція населення (понад 6,3 мільйона людей що виїхали за кордон), а також мобілізація значної частини працездатного населення призвели до зменшення чисельності працездатного населення, та спричинили критичний дефіцит фахівців у різних стратегічно важливих секторах економіки.

В Україні, станом на квітень 2025 року було зареєстровано 4,5 мільйона внутрішньо переміщених осіб, що ускладнило ситуацію на ринку праці. Багато підприємств залишилися без кваліфікованих кадрів, а ВПО зіткнулися із труднощами у пошуку роботи на новому місці проживання.

Основними причинами кадрового дефіциту в Україні є:

– масова мобілізація працездатного чоловічого населення на військову службу, що спричинило гостру нестачу кадрів у промисловості, будівництві, логістиці та інших секторах;

– масштабна міграція українців за кордон у пошуках стабільності, вищих заробітних плат та безпечних умов проживання;

– внутрішнє переміщення осіб, яке спричинило значні демографічні зміни в регіонах України та викликало дисбаланс на ринку праці між попитом та пропозицією;

– старіння населення, що значно зменшує кількість активного працездатного населення та загострює демографічні проблеми;

– невідповідність кваліфікаційній структурі працівників та сучасним потребам ринку праці (зміни в економіці та розвиток технологій вимагають від працівників нових компетенцій, що ускладнює їх процес працевлаштування).

Дефіцит кваліфікованих спеціалістів створює серйозні виклики для економіки України та бізнесу. Зменшує здатність компаній впроваджувати інновації та ефективно конкурувати на ринку. Деякі компанії змушені згортати свою діяльність через неможливість заповнити вакансії кваліфікованими працівниками.

Також брак кадрів збільшує навантаження на наявних працівників, що може викликати зниження їх продуктивності та професійне вигорання, яке в свою чергу підвищує плинність кадрів [6].

У період з 2014 р. в українських національних реєстрах налічувалось близько 500 тис. осіб, що набули статус учасників АТО (антитерористичної операції) та ООС (операції об'єднаних сил). А після подій 24 лютого 2022 р., враховуючи мобілізаційні процеси, чисельність військовослужбовців, добровольців та членів їхніх сімей налічувала вже кілька мільйонів осіб.

Перехід значної кількості військовослужбовців до цивільного життя формує масштабний суспільний й управлінський виклик для України [4, с. 87].

У 2025 році Українським ветеранським фондом (державна установа, яка належить до сфери управління Міністерства у справах ветеранів України) було проведено дослідження «Портрет ветерана 2025».

В ході якого було виявлено ряд негативних явищ, які із високою ймовірністю можуть виникнути у житті ветеранів після повернення їх із зони бойових дій. А саме: психоемоційна нестабільність, конфлікти у сім'ї та родині, нерозуміння суспільства, відсутність роботи, проблеми із фізичним здоров'ям та труднощі з отриманням медичної допомоги, зловживання алкоголем або наркотиками, відсутність інклюзивного простору та робочого місця, що адаптоване для осіб з інвалідністю [2, с. 167].

Тривалий перехідний період, економічні кризи та масштаби зовнішньої міграції посилюють загострення сімейних проблем в Україні [5, с. 474].

Традиційно сім’я розглядається як базова соціальна інституція, яка забезпечує відтворення населення, соціалізацію дітей та стабільність суспільства загалом [5, с. 473-474]. Вона є середовищем розвитку, захисту, любові та наснаження.

На сьогодні українська сім'я, як соціальний інститут переживає складний трансформаційний період. Сім'я зіткнулася із багатьма викликами, серед яких війна, поглиблення економічної нестабільності, низький рівень моральних цінностей,

суттєве зниження рівня народжуваності, зростання рівня розлучень, підвищення частки неповних сімей, значне поширення внутрішньої та зовнішньої міграції, а також деструктивний вплив зовнішніх факторів [5, с. 474].

Старіння населення є вагомим чинником, який створює навантаження на систему соціального захисту. Зростання в структурі населення частки людей літнього віку, збільшує видатки держави на охорону здоров'я, пенсійне забезпечення та соціальні послуги.

Більшість літніх людей отримують пенсійні виплати за солідарною пенсійною системою. Принцип солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування полягає в тому, що поточні виплати пенсіонерам здійснюються за рахунок працюючих громадян, з їх поточних страхових внесків [9].

Зниження народжуваності та відтік молоді за кордон веде до скорочення робочої сили. Менша кількість працездатного населення означає зниження надходжень до соціальних фондів, що може призвести до дефіциту ресурсів для фінансування соціальних програм [3, с. 44].

Отже, на даний час перед системами соціального захисту та соціального забезпечення України постають багато викликів, серед яких: проблеми ветеранів та їх сімей, масова міграція, кадровий дефіцит, проблеми інституту сім'ї, проблема пенсійної системи та старіння населення, а також багато інших проблеми, які потребують якнайшвидшого вирішення.

Список використаних джерел

1. Власенко Р.В., Яценко Л. Соціальні ризики України в умовах війни та повоєнного відновлення. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління.* № 7. 2023. URL: https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-07-01

2. Мосаєв Ю. Соціально-психологічні проблеми соціальної реінтеграції ветеранів війни та демобілізованих осіб. *Соціально-психологічна робота: інновації, стратегії та можливості : Збірник матеріалів круглого столу з міжнародною участю.* Кам'янець-Подільський – Ломжа. 2025. 167-170 с.

3. Наливайко І.О. Еволюція соціальних стандартів та гарантій у правовій системі України: сучасні виклики та перспективи розвитку. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 5. 42-47 с. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.5

4. Паєнок А. Механізми державного управління медико-соціальним забезпеченням ветеранів в Україні: сучасний стан та проблеми реалізації. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. Вип. 14, 2025. 86-93 с. URL: https://doi.org/10.31470/2786-6246-2025-14-86-93

5. Савош Г.П., Овсова С.В., Постольник І. Проблеми інституту сім'ї в Україні. The 5th International scientific and practical conference "International experience in scientific research". Chicago. USA. 2025. 473-480 с.

6. Сірош Д.С., Дідур Г.І. Кадровий дефіцит та виснаження людського капіталу як детермінанти уповільнення економічного розвитку України. *Економіка та суспільство.* Вип. № 74. 2025. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-74-100

7. Соціальне забезпечення в Україні : навч. посібник ; за наук. ред. В.П. Мельника, З.Е. Скринник. Вид. друге, доп. і перероб. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2024. 612 с. URL: https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/64013

8. Тищенко О.В. Проблеми вдосконалення соціально-забезпечувального законодавства України. *Порівняльно-аналітичне право.* ДВНЗ УжНУ. Ужгород. 2015. № 2. 151-154 с. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/74377

9. Як працює солідарна пенсійна система? *Допис Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України.* Facebook. 2024 р. URL: https://www.facebook.com/MLSP.gov.ua/posts/pfbid02aJ33U5u5e8qWpBYEG68n3REZ1FY8Q1QAQ2JcTM41SwSfJ5aY21raF9Wkz8HpjDWbl#

Любомира ІЛІЙЧУК
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри початкової освіти та освітніх інновацій, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК РЕСУРС ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ТА ЗАХИСТУ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах повномасштабної збройної агресії та тривалого воєнного стану українське суспільство зіткнулося з безпрецедентними викликами, серед яких однією з найгостріших проблем є збереження ментального здоров'я громадян. Хронічний стрес, травматичний досвід, екзистенційні загрози та перманентні освітні ризики кардинально змінили пріоритети функціонування закладів освіти. Унаслідок трансформації освітньої парадигми в таких екстремальних умовах сучасне освітнє середовище перестає бути виключно простором для трансляції знань і формування компетентностей. Сьогодні воно набуває життєво важливої функції – стає осередком безпеки, соціальної згуртованості та психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу. З огляду на це, концептуалізація освітнього середовища як потужного ресурсу для захисту ментального здоров'я особистості є актуальним завданням, виконання якого безпосередньо впливає на забезпечення якості освіти та життєстійкості нації в цілому.

Проблематика психологічної підтримки особистості у кризових ситуаціях та в умовах збройних конфліктів перебуває в центрі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, які активно вивчають питання психотравми, формування

стресостійкості, впровадження травма-інформованого підходу в освітній процес (В. Волкова, Т. Головатенко, А. Григорук, Л. Залановська, О. Клименко, С. Коваленко, Н. Мосол, Л. Нагорна, В. Панюк, О. Сергеєнкова, Н. Скиба, М. Слюсаревський та ін.). Окремі аспекти організації безпечного освітнього простору та управління освітніми ризиками в умовах воєнного стану висвітлюють В. Безлюдна, А. Волянюк, Т. Голуб, Л. Григоровська, О. Джеджера, А. Дроздов, Н. Коцур, А. Курапов, Ю. Лавриш, І. Литовченко, В. Лук'яненко, В. Павленко, Л. Петухова, Н. Пилипенко, А. Резнік, Ю. Сафонов, Л. Товкун та ін. Дослідники вивчають вплив російсько-української війни на психоемоційний стан учасників освітнього процесу, досліджують його наслідки для якості освіти. У своїх працях вони підкреслюють важливість забезпечення психологічної безпеки, необхідність створення системи комплексної психосоціальної підтримки, впровадження програм підвищення емоційної стійкості та розвитку адаптаційних стратегій у кризових умовах.

Незважаючи на значний інтерес наукової спільноти до питань ментального здоров'я, переважна більшість досліджень зосереджена на індивідуальній психологічній допомозі або клінічних аспектах подолання травм. Натомість питання комплексного використання самого освітнього середовища (його архітектури, мікроклімату, соціальних зв'язків та дидактичного супроводу) як цілісного, системного ресурсу для захисту ментального здоров'я особистості в умовах війни залишається недостатньо розкритим і потребує ґрунтовного теоретико-методологічного аналізу.

З огляду на актуальність порушеної проблематики, метою цієї наукової розвідки є теоретичне обґрунтування та розкриття ресурсного потенціалу освітнього середовища як ефективного інструменту психосоціальної підтримки й захисту ментального здоров'я особистості в умовах воєнного стану.

Актуальність проблеми створення психологічно безпечних і комфортних умов зумовлена фундаментальною роллю безпеки у повноцінному розвитку як особистості, так і закладу освіти загалом. Дефіцит безпеки безпосередньо погіршує результати навчання та знижує загальну якість освіти. В умовах хронічної тривожності, страху та екзистенційної невизначеності здобувачі втрачають навчальну мотивацію, а їхній когнітивний ресурс виснажується через концентрацію на переживанні психотравмуючих наслідків війни. Саме тому безпечне для життя і здоров'я учасників освітнього процесу середовище закономірно визнається одним із базових критеріїв якості освіти [1, с. 196].

В інституційному вимірі формування освітнього середовища як безпекового простору спирається на Закон України «Про освіту» [3, 2017]. Відповідно до законодавчих норм, ключовим суб'єктом проектування захисної та ресурсної архітектоніки цього середовища визначено психологічну службу. Функціональне

призначення цієї структури полягає не лише у моніторингу психофізичного розвитку здобувачів, а й у цілеспрямованому моделюванні умов для їхнього соціально-інтелектуального поступу. Завдяки цьому психологічна служба виступає інструментальним базисом, який перетворює стандартний освітній простір на екологічне середовище охорони ментального здоров'я, спроможне нівелювати прояви емоційної нестабільності та екзистенційної непевності в учасників освітнього процесу.

Водночас воєнні реалії оголили низку системних дефіцитів, які суттєво детермінують деструкцію освітнього середовища та обмежують його ресурсний потенціал. До основних викликів, що перешкоджають функціонуванню закладу освіти як безпекового осередку, належать [2, с. 210]:

- зростання кількості осіб із глибокими психотравмами, що вимагає кардинального розширення захисних меж середовища;
- кадровий дефіцит кваліфікованих практичних психологів, спроможних забезпечити перманентний супровід усіх суб'єктів взаємодії;
- неготовність педагогічних працівників до оперативного впровадження травма-інформованого підходу безпосередньо в освітній процес;
- відсутність системної психологічної підтримки самих освітян, що призводить до їхнього професійного вигорання та руйнує безпековий мікроклімат закладу освіту;
- комунікаційні розриви між закладом освіти та родиною через низьку поінформованість батьків щодо маркерів психічного здоров'я дітей;
- дефіцит чітких протоколів маршрутизації (перенаправлення) у випадках, коли прояви воєнної травми потребують спеціалізованого клінічного втручання.

Вагомий внесок у концептуалізацію освітнього середовища як ресурсу психосоціальної підтримки роблять українські науковці, розробляючи моделі супроводу на основі травма-інформованого підходу та життєстійкості. Екстраполюючи їхні напрацювання на площину нашого дослідження, можна виокремити такі вектори трансформації сучасного освітнього простору:

• *Системно-ресурсний вимір:* розглядає освітнє середовище не лише як майданчик для подолання наслідків психотравми, а як потужний превентивний механізм. Акцент робиться на розбудові екосистеми взаємодії «особистість – сім'я – заклад освіти – суспільство», де освітня інституція виступає ключовим осередком відновлення суб'єктності та життєвого контролю здобувачів.

• *Інтегративно-терапевтичний вимір:* передбачає інкорпорацію в освітнє середовище багаторівневих алгоритмів підтримки. Це означає формування простору, здатного забезпечити диференційовану допомогу – від надання першої психологічної допомоги на рівні щоденної комунікації до організації стабілізаційного дебрифінгу та своєчасного перенаправлення до фахівців.

• *Технологічно-превентивний вимір:* базується на імплементації в освітній процес навичок «травма-інформованого вчителювання». У цьому контексті педагоги стають безпосередніми архітекторами безпечного мікроклімату, застосовуючи діяльнісний підхід для зняття психоемоційної напруги та адаптації навчання до екстремальних воєнних реалій [4, с. 2448].

З огляду на зазначені вектори, практична реалізація ресурсного потенціалу освітнього середовища вимагає його комплексної реорганізації. Для того, щоб заклад освіти перестав бути виключно місцем академічної підготовки і повноцінно виконував функцію психосоціального захисту, його простір має проєктуватися на засадах синергії трьох ключових компонентів: фізичного та інформаційно-безпекового, соціально-психологічного та організаційно-дидактичного. Розкриємо сутнісні характеристики кожного із них:

1. Фізичний та інформаційно-безпековий компонент є базовим рівнем підтримки. В умовах перманентної загрози життю наявність облаштованого, комфортного укриття стає не просто технічною вимогою, а психологічною опорою, що знижує рівень базової тривожності. Окрім фізичної безпеки, критичну роль відіграє інформаційна та просторова передбачуваність. Травмована психіка гостро реагує на хаос, тому чіткі просторові рутини, зрозумілі алгоритми дій під час тривог та прозора комунікація створюють відчуття стабільності та контролю, які особистість втрачає через війну.

2. Соціально-психологічний компонент формує емоційний мікроклімат закладу освіти. Його ресурсність полягає у створенні атмосфери абсолютної довіри, емпатії та дестигматизації проблем ментального здоров'я. Освітнє середовище стає терапевтичним тоді, коли здобувач освіти відчуває свою приналежність до спільноти і знає, що його емоційні реакції на стрес будуть сприйняті без осуду. У цьому контексті надзвичайної ваги набуває горизонтальна підтримка («рівний – рівному») та зміна комунікаційної парадигми: від авторитарного контролю до фасилітації та партнерства.

3. Організаційно-дидактичний компонент передбачає адаптацію самого процесу навчання до когнітивних можливостей осіб, які перебувають у стані хронічного стресу. Наслідком психотравмуючих подій є погіршення пам'яті, уваги та здатності до концентрації. Відтак дидактичний ресурс освітнього середовища виявляється через академічну гнучкість: дозування навчального навантаження, уникнення жорстких дедлайнів, диверсифікацію форм оцінювання та пріоритетизацію формувального оцінювання над підсумковим. Освітній процес має бути побудований так, щоб навчання створювало ситуацію успіху, яка є потужним ресурсом для відновлення самооцінки, а не ставало додатковим джерелом стресу.

Отже, екосистема сучасного закладу освіти зазнає глибокої трансформації і фокус уваги закономірно зміщується з досягнення суто академічних результатів на

підтримку загального добробуту суб'єктів навчання. У такій парадигмі кожен учасник освітнього процесу стає транслятором безпеки, допомагаючи особистості акумулювати внутрішні ресурси для подолання кризових обставин. Завдяки цілеспрямованому поєднанню фізичної безпеки та емоційного комфорту заклад освіти перетворюється на дієвий осередок стабільності, де травматичний досвід поступово нівелюється, а фокус уваги особистості повертається до повноцінного інтелектуального та соціального розвитку. Такий системний підхід гарантує не лише захист ментального здоров'я здобувачів освіти безпосередньо під час навчання, а й закладає міцне підґрунтя для післявоєнного відновлення нації.

Список використаних джерел

1. Ілійчук Л. В. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу як індикатор якості освіти в умовах воєнного стану. *Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія : Педагогіка. Соціальна робота)*. 2023. Вип. 2 (9). С. 23–30. DOI: https://doi.org/10.51706/2707-3076-2023-9-20

2. Освіта України в умовах воєнного стану : інформаційно-аналітичний збірник / за заг. ред. С. Шкарлета. Київ, 2022. 359 с.

3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 04.05.2026).

4. Сергєєнкова О. П. Методологічний алгоритм психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах війни. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»).* 2025. № 11 (57). С. 2443–2453. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-11(57)-2443-2454

Павло КЛИМАК
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Соціальна робота»
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Сабат Н. І.

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ ТА ТЕХНОЛОГІЙ ПРОГНОЗУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

Методологічний арсенал соціального прогнозування є широким і різноплановим – від математично суворих кількісних моделей до якісних інтерпретаційних технік. Вибір конкретного методу не є нейтральним: він визначається природою об'єкта прогнозування, наявністю і якістю даних, часовим горизонтом, а також ресурсами, що є у розпорядженні прогностичної служби [8, с.133].

У науковій літературі існує кілька конкуруючих класифікацій методів прогнозування. Найбільш поширеною є тричленна схема: формалізовані (кількісні), інтуїтивні (якісні) та комбіновані методи. О. Безпалько конкретизує: «формалізовані методи базуються на математичному описі закономірностей та обробці числових даних; інтуїтивні – на систематизованій експертній оцінці; комбіновані поєднують переваги обох підходів» [1, с.101]. Такий поділ є зручним для первинної орієнтації, однак не відображає всієї складності сучасного прогностичного інструментарію.

Серед формалізованих методів провідне місце посідає екстраполяція – перенесення виявлених тенденцій минулого і теперішнього на майбутній часовий відрізок. Методи трендового аналізу, ковзного середнього, регресійного аналізу належать до цієї групи. Переваги екстраполяційних методів – відносна простота застосування і прозорість логіки – поєднуються з принциповим обмеженням: вони дають надійні результати лише за умови стабільності тенденцій. Т. Кравченко зазначає, що «в умовах структурних соціальних зрушень екстраполяція без поправочних коефіцієнтів і структурних моделей дає систематично хибні прогнози» [3, с. 88]. Ця теза є особливо актуальною для сучасної України, де демографічні і соціальні тенденції зазнали кардинальних змін унаслідок воєнного вторгнення.

Моделювання є більш потужним формалізованим інструментом: воно дозволяє не просто екстраполювати тренди, а будувати теоретичні конструкції, що відображають механізми функціонування соціальних систем. Системнодинамічні моделі, агентні моделі, мережеві моделі – кожна з цих технологій дозволяє досліджувати соціальні процеси на різних рівнях абстракції. Зокрема, Дж. Форрестер у класичній праці «World Dynamics» заклав основи системно-динамічного моделювання соціальних систем, де ключовими поняттями є «потоки» (flows) і «запаси» (stocks) – змінні, що характеризують динаміку системи [цит. за: 1, с. 67].

Сценарний аналіз займає особливе місце серед комбінованих методів. Його відмінна риса – розробка не одного «найкращого прогнозу», а кількох взаємовиключних сценаріїв розвитку подій. Аналіз сценаріїв є операційно більш складним, ніж проста екстраполяція, але значно кориснішим для прийняття рішень в умовах невизначеності. У практиці соціального планування розрізняють три базові сценарії – оптимістичний, реалістичний і песимістичний – і на їхній основі розробляють три відповідні плани реагування. Британська організація SCIE (Social Care Institute for Excellence) рекомендує у соціальній роботі обов'язково розробляти всі три сценарії і мати готові протоколи для кожного з них.

Таблиця 1

Класифікація методів соціального прогнозування

Група методів	Конкретні методи	Переваги	Обмеження	Типові задачі у соц. роботі
Формалізовані (кількісні)	Екстраполяція, трендовий аналіз, регресійний аналіз, кореляційний аналіз, часові ряди	Точність, об'єктивність, відтворюваність	Потребують якісних даних, не враховують структурних змін	Прогноз динаміки чисельності вразливих груп, потреб у послугах
Формалізовані (модельні)	Системна динаміка, агентне моделювання, мережевий	Враховують складні взаємодії, гнучкі	Висока трудомісткість, потребують спеціалізованого ПЗ	Моделювання розвитку соціальних ризиків, планування
Група методів	**Конкретні методи**	**Переваги**	**Обмеження**	**Типові задачі у соц. роботі**
	аналіз, імітаційне моделювання			інфраструктури послуг
Якісні (інтуїтивні)	Метод Дельфі, мозковий штурм, індивідуальне інтерв'ю з експертами, SWOT-аналіз	Враховують неформальні знання, швидкість, гнучкість	Суб'єктивність, складність агрегування думок	Прогноз нових соціальних ризиків, оцінка ефективності програм

Комбіновані	Сценарний аналіз, метод перехресного впливу, форсайт	Поєднують кількісну і якісну логіку, сценарна варіативність	Трудомісткість, потреба у мультидисциплінарних командах	Стратегічне планування соціальних служб, розробка реформ
Демографічні	Когортнокомпонентний метод, прогноз статевовікової структури	Висока точність на середньому горизонті	Не враховують міграції та соціальних потрясінь	Прогноз навантаження на пенсійну систему, системи опіки

Джерело: складено автором на основі [3, с.101], [8, с.133], [16, с.88]

Порівняльний аналіз методів виявляє фундаментальний торгівельний компроміс між точністю і гнучкістю: формалізовані методи дають більш точні результати при стабільних умовах, але різко втрачають у точності при структурних змінах; якісні методи гірше піддаються верифікації, але більш адаптивні до нових чинників. Оптимальна прогностична стратегія для соціальної роботи – це інтеграція обох підходів, де кількісна модель забезпечує «кістяк» прогнозу, а якісна експертиза дозволяє ввести корективи, що відображають неформальне знання про соціальний контекст.

Окремого розгляду заслуговує демографічний прогноз – метод, що має найбільш розвинену методологічну базу і найширше застосовується у плануванні соціальних послуг. Когортно-компонентний метод дозволяє відстежувати долю кожної вікової когорти через час, враховуючи коефіцієнти народжуваності, смертності та міграції. За даними Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, застосування когортно-компонентного методу до прогнозування потреб у послугах для людей похилого віку в умовах воєнного часу потребує введення поправкових коефіцієнтів, що відображають надлишкову смертність і вимушену еміграцію – явища, які повністю відсутні у «мирних» демографічних моделях [4, с. 57].

Форсайт – відносно новий метод, що набуває поширення у плануванні соціальних систем і заслуговує на особливу увагу. На відміну від традиційного прогнозування, форсайт є не спробою «вгадати» майбутнє, а процесом його колективного конструювання через залучення широкого кола стейкхолдерів - науковців, практиків, представників громадянського суспільства, отримувачів послуг. Дж. Вінклер визначає форсайт як «структурований процес думки про

майбутнє, що забезпечує розробку стратегічного бачення і визначення пріоритетів для сучасних дій» [2, с. 5]. Перевага форсайту – у поєднанні аналітичної строгості з демократичністю: він не є прерогативою вузького кола експертів, а залучає всіх зацікавлених сторін до формування спільного образу бажаного майбутнього.

Важливим практичним питанням є вибір методу відповідно до доступних ресурсів і потреб конкретної організації. Дослідження Т. Кравченко показало, що більшість українських соціальних служб не мають власних аналітичних підрозділів і фактично не проводять систематичного прогнозування – планування здійснюється на основі показників попереднього року з незначними коригувами [3, с. 88]. Це означає: навіть відносно прості методи – такі як трендовий аналіз на основі наявних статистичних даних або SWOT-аналіз поточної ситуації – вже становили б значний крок вперед порівняно з нинішньою практикою більшості соціальних служб.

Таблиця 2

Вибір методу прогнозування залежно від умов застосування

Умова застосування	**Рекомендований метод**	**Обґрунтування вибору**
Наявна якісна статистика за 5+ років, стабільне середовище	Екстраполяція, трендовий аналіз, регресія	Максимальна точність при стабільних умовах
Умова застосування	**Рекомендований метод**	**Обґрунтування вибору**
Нестабільне середовище, структурні зміни	Сценарний аналіз, SWOT, метод Дельфі	Сценарна варіативність компенсує непередбачуваність
Новий соціальний феномен, немає статистики	Метод Дельфі, мозковий штурм, глибинні інтерв'ю	Єдино можливий підхід за відсутності даних
Стратегічне планування на 5–10 років	Форсайт, сценарний аналіз, системна динаміка	Необхідна мультистейкхолдерська участь і варіативність
Планування послуг для конкретної громади	Когортно-компонентний метод + SWOT + сценарії	Комбінація кількісної бази з якісним контекстом

Обмежені ресурси, малий штат служби	SWOT-аналіз, трендова екстраполяція на основі наявних даних	Мінімальні вимоги до ресурсів при достатній інформативності
Кризова ситуація (воєнний час, пандемія)	Оперативний сценарний аналіз + метод Дельфі в онлайн-форматі	Швидкість і адаптивність важливіші за точність

Джерело: складено автором на основі джерел 1–3

Підсумовуючи огляд методів прогнозування, підкреслимо: жоден метод не є універсальним. Вибір методу має здійснюватися з урахуванням природи об'єкта, якості та обсягу наявних даних, тимчасових і ресурсних обмежень. Для системи соціальної роботи України найбільш практично значущими є поєднання простих кількісних методів (трендовий аналіз, когортно-компонентний підхід) з якісними техніками (метод Дельфі, сценарний аналіз) – це забезпечує баланс між науковою обґрунтованістю і практичною здійсненністю в умовах обмежених ресурсів.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Соціальне проектування : навч. посіб. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2010. 127 с.

2. Бистряков І. К., Клиновий Д. В., Коржунова Н. В. Форсайт-підхід до організації та фінансування сталого господарювання. *Економіка України.* 2022. № 4. С. 3–27. https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.04.003

3. Кравченко Т. В. Методи прогнозування регіонального економічного розвитку. *Еномічний аналіз : зб. наук. праць* / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. Тернопіль : видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. Т. 13. С. 88–94.

4. Соціальне проєктування: дефініція поняття. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах :* зб. наук. праць. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2021. Вип. 78. С. 56–60.

Юрій КЛОНОВСЬКИЙ
здобувач ОНП «Освітні, педагогічні науки»
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

ГУМАНІСТИЧНИЙ ЗМІСТ СОЦІАЛЬНИХ СЕРВІСІВ: АКТУАЛІЗАЦІЯ СПАДЩИНИ ТЕОДОРА ЦЕКЛЕРА В УКРАЇНСЬКОМУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТАХ

Сучасна Україна переживає складний період, зумовлений повномасштабною російсько-українською війною, що спричинила глибокі соціальні, психологічні, економічні та гуманітарні наслідки. Війна змінила умови життя мільйонів людей, посилила вразливість дітей, сімей, внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, осіб похилого віку, родин військовослужбовців, а також тих, хто втратив житло, близьких або звичне соціальне середовище.

Особливо гостро постає питання ефективної соціальної роботи, спрямованої не лише на надання матеріальної допомоги, а й на підтримку людської гідності, психологічної стійкості, соціальної адаптації та інтеграції людини в громаду. За даними UNICEF, станом на лютий 2026 року понад третина українських дітей залишаються переміщеними внаслідок війни; йдеться про 2 589 900 дітей, серед яких понад 791 тис. перебувають у внутрішньому переміщенні в Україні, а майже 1,8 млн – за межами країни. UNICEF також наголошує, що війна негативно впливає не лише на фізичну безпеку дітей, а й на їхнє навчання, психоемоційний стан і відчуття майбутнього.

У таких умовах особливого значення набуває звернення до історичного досвіду соціальної опіки, виховання, благодійності та громадського служіння. Однією з важливих постатей у цьому контексті є Теодор Цеклер – педагог, церковний і громадський діяч, організатор освітньо-опікунської діяльності в Галичині. Його спадщина є цінною не лише як історико-педагогічне явище, а й як приклад практичного поєднання освіти, виховання, милосердя, соціальної допомоги та громадської відповідальності.

За історичними джерелами, Теодор Цеклер прибув до Станиславова, сучасного Івано-Франківська, наприкінці XIX століття. Зокрема, виставкові матеріали про німців Галичини й Буковини зазначають, що у 1891 році він прибув до Станиславова, де заснував сиротинець, а згодом інші установи, орієнтовані на освітню та соціально-опікунську діяльність. У сучасних наукових дослідженнях Теодора Цеклера розглядають як організатора міжнаціонального шкільництва у Станиславові та як діяча, чия спадщина має значення для історії педагогіки, соціальної опіки й релігійно-громадського служіння.

Актуальність теми полягає в тому, що сучасна соціальна робота в Україні потребує не лише нових технологій і сервісів, а й ціннісної основи. В умовах війни соціальний працівник має діяти в надзвичайно складних обставинах: працювати з травмованими людьми, підтримувати сім’ї у кризі, допомагати дітям адаптуватися до нових умов життя, сприяти відновленню соціальних зв’язків, координувати

допомогу між державними установами, громадськими організаціями, волонтерами та місцевими громадами. Саме тому історичний досвід Теодора Цеклера є важливим для осмислення сучасних підходів до соціальної підтримки.

Педагогічна спадщина Теодора Цеклера ґрунтувалася на ідеях служіння людині, милосердя, моральної відповідальності, освіти та практичної допомоги. Його діяльність не обмежувалася лише навчанням дітей. Вона передбачала створення безпечного середовища для виховання, турботу про дітей-сиріт, підтримку нужденних, розвиток освітніх закладів, а також залучення громади до вирішення соціальних проблем. У цьому виявляється комплексність підходу Цеклера: він бачив людину не лише як об'єкт допомоги, а як особистість, здатну до розвитку, навчання, морального становлення й активного життя в суспільстві.

Особливо важливою є його ідея поєднання освіти та опіки. Для сучасної соціальної роботи це має велике значення, адже допомога людині не повинна зводитися лише до одноразової матеріальної підтримки. Вона має включати супровід, консультування, виховання, розвиток навичок самостійності, відновлення соціальних контактів і створення умов для подальшої самореалізації. Такий підхід є особливо необхідним для дітей і молоді, які постраждали від війни, втратили домівку, змінили місце проживання або пережили травматичні події.

В умовах сучасної України ця ідея набуває нового звучання. Війна показала, що ефективна соціальна підтримка можлива лише за умови взаємодії різних інституцій: держави, місцевого самоврядування, громадських організацій, волонтерських рухів, освітніх закладів, релігійних громад і самих громадян. Міністерство соціальної політики України у контексті Гуманітарного плану реагування на 2026 рік визначає серед пріоритетів підтримку прифронтових громад, внутрішньо переміщених осіб, людей похилого віку, осіб з інвалідністю та людей, які постраждали від обстрілів. Окремо наголошується на необхідності координації між державними структурами, гуманітарними організаціями та місцевими ініціативами.

Саме така логіка – поєднання інституційної допомоги, громадської активності та особистої відповідальності – була характерною і для діяльності Теодора Цеклера. Його досвід демонструє, що соціальна підтримка має бути системною, довготривалою та зорієнтованою на реальні потреби людини. Вона повинна охоплювати не тільки забезпечення базових потреб, а й виховання, навчання, моральну підтримку, формування довіри та відчуття належності до громади.

Важливим аспектом педагогічної спадщини Цеклера є увага до дитини як до особистості. Дитина в його системі виховання потребувала не лише догляду, а й любові, поваги, безпеки, освіти та духовного розвитку. У сучасних умовах ця ідея є надзвичайно актуальною, оскільки війна безпосередньо впливає на дитинство. Діти стикаються з вимушеним переміщенням, розлукою з рідними, втратою друзів,

перериванням навчання, тривогою, страхом і невизначеністю майбутнього. Тому соціальна робота з дітьми має бути комплексною: вона повинна поєднувати соціальний захист, психологічну підтримку, освітній супровід, роботу з сім'єю та залучення громади.

Не менш важливою є спадщина Цеклера для роботи з сім'ями. В умовах війни українська сім'я часто виконує функцію основного простору підтримки, але водночас сама перебуває під значним тиском. Втрата житла, безробіття, розлука, мобілізація членів родини, загибель близьких, постійна загроза обстрілів – усе це ускладнює виконання сім'єю її виховної та захисної функції. Соціальний працівник у таких умовах має допомагати сім'ї зберегти внутрішні ресурси, отримати необхідні послуги, подолати ізоляцію, налагодити комунікацію з громадою та державними інституціями.

Педагогічна спадщина Теодора Цеклера може бути корисною і для розвитку соціально-педагогічної діяльності в Україні. Його підхід свідчить про важливість виховання через приклад, підтримку, довіру й відповідальність. У сучасній соціальній роботі це може реалізовуватися через наставництво, соціальний супровід, групи підтримки, освітні програми для дітей і батьків, волонтерські ініціативи, роботу з громадами, центри допомоги сім'ям та дітям.

Окремої уваги заслуговує ідея міжнаціональної та міжконфесійної відкритості, яка простежується в діяльності Цеклера. Для сучасної України, яка є багатокультурною та багатоконфесійною державою, це має важливе значення. Соціальна робота повинна ґрунтуватися на повазі до гідності кожної людини незалежно від її походження, мови, релігії, місця проживання чи соціального статусу. У цьому контексті спадщина Цеклера може бути осмислена як приклад гуманістичного підходу, спрямованого на допомогу людині незалежно від її соціальної чи етнічної належності.

Практичне значення теми полягає в тому, що ідеї Теодора Цеклера можуть бути використані у підготовці майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів. Звернення до його спадщини допомагає формувати в майбутніх фахівців розуміння соціальної роботи як професії, що базується не лише на знанні законодавства чи технологій допомоги, а й на гуманності, емпатії, відповідальності, служінні та повазі до людини.

Педагогічна спадщина Теодора Цеклера має важливе значення для осмислення сучасної соціальної роботи в Україні. Його діяльність є прикладом поєднання освіти, виховання, милосердя, соціальної опіки та громадського служіння. В умовах війни ці ідеї набувають особливої актуальності, адже українське суспільство потребує ефективних, гуманних і довготривалих моделей підтримки людини.

Досвід Цеклера може бути корисним у роботі з дітьми, сім'ями, внутрішньо переміщеними особами, людьми, які пережили травматичний досвід, та іншими вразливими категоріями населення. Найбільш цінними для сучасної соціальної роботи є такі положення його спадщини: орієнтація на гідність людини, поєднання освіти й опіки, служіння ближньому, залучення громади, моральне виховання, міжнаціональна відкритість і практична допомога тим, хто її потребує.

Таким чином, звернення до педагогічної спадщини Теодора Цеклера дає змогу глибше осмислити соціальну роботу як сферу професійної діяльності, що має не лише організаційний, а й гуманістичний, виховний і ціннісний зміст.

Ірина КОБЕЛЬСЬКА
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Сабат Н. В.

КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ

У системі охорони здоров'я впровадження технологій соціальної роботи є не лише доцільним, а й необхідним компонентом якісного надання медичних послуг. В умовах трансформації системи охорони здоров'я особливої ваги набуває розвиток медико-соціальної роботи як інтегративного напряму професійної діяльності. Пацієнт сьогодні потребує не лише медичного лікування, а й комплексної соціальної підтримки, що включає психологічні, соціальні, правові та реабілітаційні аспекти. У зв'язку з цим зростає необхідність впровадження ефективних моделей і технологій соціальної роботи в медичних закладах.

Мета наукової розвідки – проаналізувати класифікацію технологій соціальної роботи в медичних закладах.

У сучасній соціальній роботі технології класифікують за різними критеріями залежно від характеру діяльності, рівня втручання, функцій медико-соціальної допомоги та напрямів роботи соціального працівника. Така класифікація дозволяє систематизувати практичну діяльність спеціалістів і підвищити ефективність допомоги пацієнтам у медичних закладах. У медико-соціальній сфері технології спрямовані на вирішення соціальних, психологічних і медичних проблем людини, яка перебуває у складній життєвій ситуації через захворювання або втрату працездатності [5, с. 68].

Одним із основних критеріїв класифікації технологій соціальної роботи є рівень втручання. За цим критерієм виділяють індивідуальні, групові та громадські технології. Індивідуальні технології (case work) передбачають роботу з конкретним пацієнтом або клієнтом і спрямовані на вирішення його особистих соціальних проблем. У межах цієї технології використовуються такі методи, як соціальна діагностика, соціальне консультування, розроблення індивідуального плану допомоги та соціальний супровід пацієнта. Основною метою індивідуальної роботи є глибоке вивчення потреб людини, її життєвих умов та забезпечення комплексної підтримки у процесі лікування та реабілітації.

Групові технології соціальної роботи передбачають роботу з групами пацієнтів, що мають подібні проблеми або перебувають у схожих життєвих обставинах. Такі технології широко застосовуються у медичних та реабілітаційних закладах. До основних методів групової роботи належать психосоціальні тренінги, групова терапія, а також організація груп взаємодопомоги. Завдяки таким формам діяльності пацієнти мають можливість отримувати емоційну підтримку, обмінюватися досвідом подолання складних ситуацій та формувати навички соціальної взаємодії [2, с. 23].

Громадські технології спрямовані на роботу з громадами, соціальними мережами та різними суспільними інституціями. Ці технології використовуються для вирішення соціально значущих проблем, пов'язаних зі здоров'ям населення. До них належать профілактичні програми, соціально-медичні інформаційні кампанії, а також співпраця з громадськими організаціями та соціальними службами. Основна мета таких технологій полягає у підвищенні рівня обізнаності населення щодо проблем здоров'я та формуванні здорового способу життя [5, с. 68].

Важливим критерієм класифікації є також функції медико-соціальної роботи, відповідно до яких виділяють діагностичні, профілактичні, реабілітаційні, корекційні та соціально-адаптаційні технології. Діагностичні технології використовуються для визначення соціальних проблем пацієнта та оцінки його життєвої ситуації. До основних методів належать соціальна діагностика, медико-соціальна оцінка стану пацієнта та аналіз його соціального середовища. Метою такої діяльності є виявлення соціальних ризиків, визначення потреб пацієнта та розроблення ефективного плану соціальної допомоги.

Профілактичні технології спрямовані на попередження виникнення захворювань і соціальних проблем. Вони реалізуються через санітарно-просвітницьку роботу, профілактику шкідливих звичок і залежностей, пропагування здорового способу життя та інформування населення про можливості отримання медичної і соціальної допомоги. Такі технології активно застосовуються у лікарнях, поліклініках, центрах первинної медико-санітарної допомоги та реабілітаційних установах.

Реабілітаційні технології спрямовані на відновлення фізичного, психологічного та соціального функціонування людини після перенесених захворювань або травм. Вони включають медичну реабілітацію, соціальну адаптацію, професійну реабілітацію та психологічну підтримку [2, с. 21]. Особливо важливу роль ці технології відіграють у роботі з людьми з інвалідністю, ветеранами, а також пацієнтами, які перенесли тяжкі захворювання або складні операції.

Корекційні технології застосовуються для корекції поведінки та психологічного стану пацієнтів. У межах цієї діяльності використовуються методи психокорекції, сімейної терапії, поведінкової терапії та кризового втручання. Такі технології допомагають пацієнтам подолати психологічні труднощі, пов'язані з хворобою, а також сприяють покращенню взаємин у сім'ї та соціальному середовищі [3, с. 18].

Окрему групу становлять соціально-адаптаційні технології, які спрямовані на адаптацію людини до нових життєвих умов після лікування. Вони включають підготовку пацієнта до повернення до повсякденного життя, соціалізацію осіб з інвалідністю, а також підтримку під час інтеграції у суспільство після тривалого лікування або реабілітації.

Класифікація технологій соціальної роботи також здійснюється за напрямами діяльності соціального працівника. За цим критерієм виділяють консультативні, посередницькі та координаційні технології. Консультативні технології передбачають проведення індивідуальних консультацій, надання правової інформації та інформування пацієнтів щодо можливостей отримання соціальних послуг. Посередницькі технології полягають у тому, що соціальний працівник виступає посередником між пацієнтом і різними соціальними службами, допомагає оформлювати соціальні виплати, організовує необхідну допомогу та налагоджує взаємодію з громадськими організаціями [1, с. 39].

Координаційні технології пов'язані з роботою соціального працівника у складі мультидисциплінарної команди. До такої команди, як правило, входять лікар, психолог, соціальний працівник, медична сестра та реабілітолог. Спільна діяльність цих фахівців забезпечує комплексний підхід до лікування та соціальної підтримки пацієнтів [5, с. 66].

У сучасних умовах активно розвиваються інноваційні технології соціальної роботи в медичних закладах, які відповідають викликам цифровізації та розвитку системи охорони здоров'я. Однією з таких технологій є дистанційна соціальна підтримка, що дає можливість соціальним працівникам проводити онлайн-консультації, координувати процес лікування та надавати підтримку пацієнтам на відстані [5, с. 67].

Важливу роль відіграє використання цифрових платформ соціальної допомоги, які включають електронні медичні системи, бази соціальних послуг та

інструменти онлайн-моніторингу стану пацієнтів. Такі технології дозволяють значно підвищити ефективність медико-соціальної роботи та покращити доступ населення до соціальних і медичних послуг.

Список використаних джерел

1. Данко Д. В. Соціальна робота в медичній сфері. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2011. Вип. 23. С. 39–41.

2. Данко Д. В. Теоретичні засади технологізації медико-соціальної роботи. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.* Педагогічні науки. 2012. № 19 (2). С. 20–25.

3. Корнілова О. В. Медична допомога як вид соціального забезпечення : дис. … д-ра філософії: 081 Право / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. 245 с.

4. Сабат Н. В., Галій Н. В. Медико-соціальна робота в закладах охорони здоров'я. *Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі :* збірник матеріалів ІІ міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Міжнародному дню сім'ї; м. Івано-Франківськ, 15–16 травня 2024 р. / за ред. Г. Й. Михайлишин, І. В. Кулик; упоряд. : Н. В. Сабат, Н. І. Сабат. Івано-Франківськ : НАІР, 2024. С. 197–199.

5. Шульгіна Н. А. Медико-соціальна робота в закладах охорони здоров'я. *Медсестринство.* 2020. № 2. С. 66–68.

Інна КОВАЛЬЧУК
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ПІДТРИМКА МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах повномасштабної війни люди похилого віку є однією з найбільш вразливих категорій, що зумовлено віковими фізіологічними змінами, наявністю хронічних захворювань, обмеженими ресурсами адаптації та високим рівнем соціальної ізоляції тому питання збереження ментального здоров'я населення набуває особливої значущості. Вплив бойових дій, вимушеного переселення, втрати близьких та звичного способу життя призводить до зростання рівня тривожності, депресії та посттравматичних розладів.

Проблематика ментального здоров'я в умовах війни досліджується у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, встановлено, що у людей похилого віку значно зростає рівень депресивних станів, тривожності та порушень сну [1]. Дослідження також підтверджують високий ризик розвитку посттравматичного стресового розладу серед осіб, які пережили бойові дії [3]. Окремі науковці

наголошують на важливості соціальної підтримки та інтеграції медичних і психологічних підходів у роботі з літніми людьми [2].

Метою статті є аналіз особливостей психічного стану людей похилого віку в умовах війни та визначення ефективних підходів до їх психологічної підтримки і соціального захисту цієї вікової групи.

Війна є потужним психотравмуючим фактором, який впливає на всі сфери життя людини. Для осіб похилого віку цей вплив є особливо критичним через зниження адаптаційних можливостей організму. Найпоширенішими психоемоційними порушеннями є депресія, тривожні розлади, безсоння та когнітивні порушення.

Соціальна ізоляція є однією з найсерйозніших проблем, що загрожують ментальному здоров'ю людей похилого віку в умовах війни. Втрата звичних соціальних контактів, обмеження мобільності та зменшений доступ до медичних і соціальних послуг посилюють відчуття самотності та безпорадності [1].

Дослідження показують, що соціальна ізоляція у людей літнього віку корелює з підвищеним ризиком розвитку депресивних та тривожних розладів, когнітивних порушень і навіть соматичних захворювань. Наприклад, літні люди, які залишаються без регулярного спілкування, частіше скаржаться на хронічну втому, порушення сну та зниження імунного захисту [3].

Особливо вразливими є внутрішньо переміщені особи похилого віку, які вимушено залишили свої домівки через військові дії. Вони стикаються не лише з втратою звичного оточення, а й з труднощами адаптації до нових соціальних і культурних умов, що часто супроводжується підвищеним рівнем тривожності та стресу [3]. Проблеми адаптації включають обмежений доступ до медичних закладів, бюрократичні труднощі при отриманні соціальної допомоги, відсутність знайомого соціального кола та труднощі з пересуванням у новому середовищі.

Науковці наголошують, що для зменшення негативних наслідків соціальної ізоляції необхідно створювати спеціалізовані програми соціальної інтеграції та підтримки внутрішньо переміщених осіб похилого віку. До них належать психологічне консультування, соціальні групи підтримки, волонтерська допомога та можливості дистанційного спілкування через цифрові платформи [3].

Ефективна підтримка ментального здоров'я людей похилого віку в умовах війни вимагає комплексного підходу, який поєднує психологічні, медичні та соціальні заходи.

Психологічна підтримка є центральним елементом збереження психічного здоров'я. Вона включає: індивідуальне консультування тобто, роботу психолога з літньою людиною допомагає усвідомити переживання, зменшити тривогу та депресивні симптоми, навчитися ефективним способам саморегуляції емоцій [2]. Групову терапію — через участь людей похилого віку в групах підтримки, які

дозволяють літнім людям поділитися досвідом, відчути соціальну підтримку та належність до спільноти. Дослідження свідчать, що групова терапія знижує рівень самотності та підвищує психологічну стійкість [1]. Кризову інтервенцію – оперативне надання психологічної допомоги під час травматичних подій, таких як евакуація або втрати близьких, дозволяє запобігти розвитку посттравматичного стресового розладу та гострих депресивних станів [3].

Своєчасна діагностика та лікування психічних розладів людей похилого віку є важливою складовою комплексного підходу. Це передбачає:

- раннє виявлення депресії, тривожних розладів, когнітивних порушень;
- застосування фармакотерапії під наглядом лікаря при наявності клінічних показань;
- регулярний медичний нагляд для контролю за соматичними хворобами, що можуть погіршувати психічний стан;
- інтеграцію медичних і психологічних програм для забезпечення комплексної допомоги [1].

Дослідження показують, що комбінація психологічної підтримки та медичної допомоги є найбільш ефективною для збереження психічного здоров'я літніх людей у кризових умовах. Це дозволяє не лише зменшити симптоми стресу, тривожності та депресії, а й запобігти розвитку хронічних психічних розладів [2].

Соціальна підтримка літніх людей є ключовим чинником збереження їх ментального здоров'я, особливо в умовах стресових подій, таких як війна. Вона реалізується через кілька взаємопов'язаних напрямів: організацію соціальних послуг. Літні люди потребують доступу до соціальних служб, які надають підтримку у повсякденних потребах: доставка продуктів і ліків, допомога в оформленні документів, психологічне консультування. Дослідження показують, що інтеграція соціальних і медичних послуг суттєво зменшує рівень тривожності та депресії у людей похилого віку [2].

Сім'я є основним ресурсом емоційної та матеріальної підтримки. Науковці підкреслюють, що активна участь близьких у догляді та спілкуванні з літньою людиною знижує ризик розвитку психічних розладів і соціальної ізоляції [3].

Громадські ініціативи і волонтерські програми значно розширюють можливості соціальної підтримки, забезпечують доступ до медичних консультацій, доставку продуктів і ліків, організацію дозвілля. Наприклад, під час війни в Україні численні благодійні фонди та волонтерські рухи забезпечували регулярну підтримку внутрішньо переміщених осіб похилого віку [1, с.252].

Цифрові інструменти, такі як онлайн-консультації психологів, платформи телемедицини, мобільні додатки для соціального спілкування, дозволяють забезпечити доступ до допомоги навіть у випадку обмеженої мобільності або евакуації. Дослідження показують, що участь літніх людей у цифрових програмах

дистанційної підтримки знижує рівень тривожності та підвищує відчуття соціальної включеності [3].

Таким чином, комплексна соціальна підтримка, що поєднує сімейні ресурси, громадські ініціативи та цифрові технології, є критичною для збереження ментального здоров'я літніх людей у кризових умовах.

Отже, війна суттєво впливає на психічне здоров'я людей похилого віку, підвищуючи ризик розвитку депресії, тривожності та посттравматичних розладів. Основними чинниками вразливості є соціальна ізоляція, погіршення стану здоров'я та обмежений доступ до ресурсів підтримки.

Ефективна допомога можлива за умови комплексного підходу, що поєднує психологічну, медичну та соціальну підтримку. Перспективним напрямом є розвиток цифрових сервісів та посилення ролі громади у підтримці літніх людей.

Список використаних джерел

1. Митькевич О. Соціальна робота з людьми похилого віку в умовах воєнного стану. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2024. Вип. 78. С. 51-56. https://doi.org/10.31652/2415-7872-2024-78-51-56

2. Кузнецов О. В., Співак Я. О., Співак Л. А., Костенко Д. В., Чернуха Н. М. Виклики соціальної роботи з людьми похилого віку у період війни в Україні. *Перспективи та інновації науки.* Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина». 2023. № 9(27). URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/4736/4759. (дата звернення 04.05.2026). https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-9(27)

3. Ateriya, N., et al. Mental Health and Wellbeing of Older Adults in Conflict Zones: A Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. № 20(5). 2023. URL: https://www.mdpi.com/journal/ijerph# (дата звернення 04.05.2026).

Ірина КОМАР
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ ЯК ІНТЕГРАТИВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сучасний розвиток вищої освіти відбувається в умовах глибоких трансформацій, зумовлених як глобальними суспільними змінами, так і переосмисленням ціннісних основ освітньої діяльності. Серед визначальних тенденцій особливої ваги набувають цифровізація освітнього процесу, посилення уваги до прав людини та утвердження принципів інклюзії як нормативного

стандарту організації навчання. Саме в цьому контексті питання безбар'єрності освітнього середовища набуває не лише практичного, а й глибокого теоретико-методологічного значення.

Попри те що в українському освітньому просторі поняття «безбар'єрність» набуло помітного поширення після прийняття Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (2021), у практиці закладів вищої освіти (далі - ЗВО) воно нерідко зводиться до вузького розуміння переважно як фізична доступність інфраструктури. Таке тлумачення не відображає ані системного, ані інтегративного характеру цього феномену й не охоплює всього спектру умов, необхідних для повноцінної участі кожного здобувача освіти в навчальному процесі.

Міжнародний науковий дискурс уже тривалий час розглядає проблему доступності освіти значно ширше. Зокрема, ЮНЕСКО у Доповіді з моніторингу освіти у світі (2020) акцентує: повноцінна інклюзія передбачає не адаптацію окремих умов для певних груп, а фундаментальне переосмислення дизайну освітнього середовища з метою забезпечення рівних можливостей для всіх від самого початку [4]. Організація економічного співробітництва та розвитку у спеціальному дослідженні щодо підтримки студентів з інвалідністю у вищій освіті наголошує на необхідності системних інституційних змін, а не фрагментарних рішень [3]. Подібну позицію відстоює і Європейська комісія у Стратегії прав осіб з інвалідністю на 2021–2030 рр., розглядаючи доступність як наскрізний принцип, а не як окремий напрям роботи [2].

У вітчизняній науці питання безбар'єрності пов'язується передусім із розвитком інклюзивної освіти. Дослідження А. Колупаєвої та О. Таранченко [6] заклали теоретичний фундамент для розуміння інклюзії у вітчизняному контексті й окреслили ключові суперечності між нормативними деклараціями та реальними практиками. Водночас безбар'єрність як самостійна інтегративна характеристика освітнього середовища ЗВО досі не отримала достатнього теоретичного осмислення і потребує концептуалізації.

Категорія «бар'єру» в освіті набула концептуального статусу в рамках соціальної моделі інвалідності, яка перемістила увагу з індивідуальних обмежень особи на соціальні, структурні та середовищні чинники, що їх породжують чи посилюють. У освітньому контексті бар'єрами вважаються будь-які умови або практики, що перешкоджають повноцінній участі здобувача освіти в навчальному процесі, незалежно від того, чи мають ці умови архітектурний, інформаційний, комунікаційний або психологічний характер.

Методологічно ключовою для розуміння безбар'єрності є концепція Універсального дизайну навчання [1], розроблена американським Центром прикладних спеціальних технологій (CAST). Ця концепція виходить із принципу,

що різноманітність у способах сприйняття, дії та залученості є нормою, а не відхиленням, і що навчальне середовище має бути спроектоване таким чином, аби відповідати цій різноманітності структурно, а не шляхом індивідуальних адаптацій [1]. Оновлені керівні принципи UDL (2023) підкреслюють, що гнучкість середовища є не поступкою, а умовою якості навчання для всіх.

Важливим теоретичним контекстом є також положення Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (2006), ратифікованої Україною у 2009 р. Стаття 24 Конвенції зобов'язує держави забезпечити інклюзивну систему освіти на всіх рівнях, включаючи вищу освіту, з наданням розумного пристосування та підтримки відповідно до індивідуальних потреб [5]. Практики впровадження цих положень, задокументовані у звітах Комітету ООН 2020-х рр., свідчать про зростання вимог до системності й перехід від декларативної інклюзії до вимірюваної доступності.

Таким чином, безбар'єрність у теоретичному плані є поняттям, що виникло на перетині соціальної моделі інвалідності, педагогіки інклюзії та концепції універсального дизайну. Воно виходить за межі технічної доступності й охоплює широкий спектр умов від фізичного простору до ціннісних установок учасників освітнього процесу.

Розгляд безбар'єрності як інтегративної характеристики означає, що вона не є ані окремою властивістю середовища, ані простою сумою технічних рішень. Йдеться про якість, що охоплює всі рівні функціонування ЗВО й відображає ступінь узгодженості його компонентів у забезпеченні рівних можливостей для всіх учасників навчання. Саме інтегративність дозволяє відрізнити безбар'єрність як системний феномен від окремих заходів з адаптації або дообладнання.

Безбар'єрне освітнє середовище виконує кілька ключових функцій, що виходять за межі забезпечення окремих потреб конкретних студентів.

По-перше, безбар'єрність функціонує як індикатор якості освітнього процесу. Здатність ЗВО реагувати на різноманітні освітні потреби та забезпечувати умови для академічної успішності кожного є свідченням гнучкості, рефлексивності та зрілості його педагогічної системи.

По-друге, безбар'єрність пов'язана з інституційною культурою закладу. Її реалізація потребує не лише ресурсів, а й ціннісних змін. Поширення інклюзивних практик у вищій освіті гальмується не стільки відсутністю інфраструктури, скільки стійкістю культурних патернів, у яких різноманітність сприймається як відхилення, що потребує виправлення, а не як природня норма, що потребує врахування.

По-третє, безбар'єрне освітнє середовище набуває особливого значення у підготовці фахівців соціальної сфери. Воно виступає не лише умовою навчання, а й прихованим освітнім ресурсом. Так, середовище, в якому студент сам отримує досвід рівноправної участі та культури прийняття, стає простором формування емпатії, чутливості до різноманітності та готовності до роботи в інклюзивному

суспільстві. Таким чином, майбутній фахівець соціальної сфери, навчаючись у безбар'єрному середовищі, не лише засвоює знання й навички, а й переживає досвід, який безпосередньо формує його професійну ідентичність.

Аналіз практики функціонування вітчизняних ЗВО засвідчує наявність кількох значущих суперечностей між задекларованими принципами безбар'єрності та їх реальним утіленням. Нормативне поле є доволі розвиненим: Закон України «Про вищу освіту» (2014), Національна стратегія із створення безбар'єрного простору (2021), положення Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю формують досить чіткі вимоги. Проте інституційна реакція на ці вимоги залишається переважно фрагментарною і зосередженою на «дообладнанні» у відповідь на конкретні запити, а не на проактивному проєктуванні середовища. Помітною є і суперечність між наявністю окремих адаптивних рішень і відсутністю системного бачення безбар'єрності. Наприклад, встановлення підйомника в одному корпусі за відсутності тактильної навігації, доступних туалетів або адаптованих електронних матеріалів не створює безбар'єрного середовища, а лише демонструє зусилля без результату.

Нарешті, суперечність між потребою в культурних змінах і домінуванням формального підходу є, мабуть, найбільш глибокою. Проведення одного тренінгу з «інклюзивності» для академічного персоналу не змінює установок і поведінкових норм, які формувалися роками. Перехід до культури прийняття різноманітності потребує системної, тривалої та різноформатної роботи.

Виявлені суперечності окреслюють перспективи подальших досліджень. Першочергового значення набуває розроблення критеріїв і показників оцінювання безбар'єрності освітнього середовища ЗВО, які дозволяли б здійснювати моніторинг не лише фізичних умов, а й всіх виокремлених компонентів у їхній взаємодії. Перспективним також є вивчення ефективних практик формування безбар'єрного середовища у зарубіжних університетах. Зокрема, у тих країнах, де концепція UDL упроваджена системно, а оцінювання доступності є обов'язковою складовою інституційної акредитації.

Отже, безбар'єрність як інтегративна характеристика освітнього середовища ЗВО є багатовимірним феноменом. Вона не зводиться до окремих технічних рішень, а відображає цілісну якість середовища, тобто його здатність забезпечувати рівну, повноцінну та гідну участь кожного здобувача освіти в навчальному процесі. Теоретичне обґрунтування безбар'єрності спирається на соціальну модель інвалідності, концепцію Універсального дизайну навчання та міжнародно-правові стандарти у сфері прав людини. Формування безбар'єрного освітнього середовища потребує комплексного підходу, що інтегрує організаційні, педагогічні та ціннісні зміни. У цьому сенсі безбар'єрність є не стільки освітньою технологією, скільки етичною позицією ЗВО стосовно різноманітності людського досвіду.

Список використаних джерел

1. CAST. Universal Design for Learning Guidelines (version 2.2). Wakefield, MA: CAST, 2018. URL: https://udlguidelines.cast.org (оновлено у 2023 р.).
2. European Commission. European Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021–2030. Brussels: European Commission, 2021. 32 p.
3. OECD. Disability, Work and Inclusion: Mainstreaming in All Policies and Practices, OECD Publishing, Paris. 2022. URL: https://doi.org/10.1787/1eaa5e9c-en
4. UNESCO. Inclusion and education: All means all. Global Education Monitoring Report 2020. Paris: UNESCO, 2020. 416 p.
5. United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD). New York: UN, 2006. URL: https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html
6. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
7. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80

Андрій КОНДУР
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 101 «Екологія»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ЕКОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНТЕГРАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ, ЕКОЛОГІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

На початку XXI століття людство зіткнулося з комплексом глобальних викликів, серед яких особливе місце займають зміна клімату, виснаження природних ресурсів, деградація екосистем, зростання соціальної нерівності та посилення екологічних ризиків. Ці процеси безпосередньо впливають на якість життя населення, економічну стабільність держав та перспективи суспільного розвитку. У відповідь на зазначені виклики міжнародною спільнотою була прийнята Концепція сталого розвитку, що передбачає гармонійне поєднання економічних, екологічних та соціальних пріоритетів розвитку суспільства. Важливим етапом реалізації цієї концепції стало ухвалення у 2015 році Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року [1], який визначив 17 Цілей сталого розвитку та систему відповідних індикаторів їх досягнення. Значна частина цих

індикаторів безпосередньо пов'язана зі станом навколишнього середовища та потребує постійного спостереження й оцінювання.

У сучасних умовах забезпечення сталого розвитку неможливе без отримання достовірної, актуальної та комплексної інформації про стан природних систем, антропогенний вплив на довкілля та наслідки управлінських рішень, що зактуалізувало потребу в екологічному моніторингу як інструменті збору, аналізу та інтерпретації даних про навколишнє середовище.

Екологічний моніторинг виходить далеко за межі традиційного спостереження за природними процесами. У сучасному розумінні він виступає складовою системи стратегічного управління розвитком територій, галузей економіки та суспільства загалом. Дані моніторингу забезпечують інформаційну основу для формування екологічної політики, оцінювання ефективності природоохоронних заходів, прогнозування ризиків і прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Особливого значення екологічний моніторинг набуває в контексті інтеграції трьох складових сталого розвитку. З одного боку, він дозволяє оцінювати ефективність використання природних ресурсів та вплив господарської діяльності на економічний розвиток. З іншого боку, моніторинг забезпечує контроль за станом екосистем і рівнем екологічної безпеки. Водночас результати спостережень мають важливе соціальне значення, оскільки впливають на здоров'я населення, якість життя, доступ до природних ресурсів та соціальну справедливість.

Для України актуальність розвитку систем екологічного моніторингу додатково посилюється необхідністю відновлення природного середовища, адаптації до кліматичних змін, реалізації євроінтеграційних зобов'язань та забезпечення післявоєнної екологічної безпеки. У цих умовах моніторинг стає не лише інструментом оцінювання екологічного стану, а й важливим механізмом підтримки сталого соціально-економічного розвитку держави.

Проблематика екологічного моніторингу та його ролі у забезпеченні сталого розвитку активно досліджується як українськими, так і зарубіжними науковцями. Значний внесок у розвиток теоретико-методологічних засад моніторингу довкілля зробили представники екологічної економіки, системного аналізу та управління природокористуванням.

У міжнародних дослідженнях особлива увага приділяється розробленню систем індикаторів, що дозволяють оцінювати взаємозв'язки між економічними, соціальними та екологічними процесами. Фахівці Програми ООН з навколишнього середовища (UNEP) наголошують, що система моніторингу сталого розвитку повинна базуватися на комплексі екологічних індикаторів, інтегрованих із соціально-економічними показниками. За оцінками UNEP, серед індикаторів Цілей сталого розвитку налічується понад 90 показників, безпосередньо пов'язаних із

довкіллям, що свідчить про ключову роль екологічного моніторингу у реалізації глобальної стратегії сталого розвитку.

Сучасні дослідження акцентують увагу на необхідності переходу від галузевого до інтегрованого моніторингу, який дозволяє враховувати взаємозалежність природних, економічних і соціальних систем. Науковці підкреслюють, що ефективне управління розвитком територій потребує використання комплексних систем оцінювання, які забезпечують своєчасне виявлення екологічних ризиків та оцінювання їхнього впливу на суспільство й економіку [7].

Окремим напрямом досліджень є застосування цифрових технологій, геоінформаційних систем, дистанційного зондування Землі, великих даних та штучного інтелекту для вдосконалення моніторингових процедур [3]. Використання супутникових даних дозволяє отримувати оперативну інформацію про зміни землекористування, стан лісів, водних ресурсів, атмосферного повітря та кліматичних параметрів, що значно підвищує ефективність екологічного управління.

Водночас аналіз наукової літератури свідчить про недостатню розробленість питань інтеграції результатів екологічного моніторингу в систему прийняття управлінських рішень щодо досягнення економічних і соціальних цілей сталого розвитку. Це обумовлює необхідність подальших досліджень у зазначеному напрямі.

Метою публікації є обґрунтування ролі екологічного моніторингу як інструменту інтеграції економічних, екологічних та соціальних цілей сталого розвитку, а також визначення його значення для забезпечення ефективного управління суспільним розвитком в умовах сучасних глобальних викликів.

Сталий розвиток ґрунтується на збалансованому поєднанні трьох взаємопов'язаних складових: економічної, екологічної та соціальної. Реалізація цього принципу потребує наявності достовірної інформаційної бази, яка дозволяє оцінювати поточний стан системи та прогнозувати наслідки управлінських рішень. Таку функцію виконує екологічний моніторинг.

Під екологічним моніторингом розуміють систему регулярних спостережень, оцінювання та прогнозування змін стану навколишнього природного середовища під впливом природних і антропогенних чинників [4]. Його головною метою є забезпечення органів влади, суб'єктів господарювання та громадськості об'єктивною інформацією для прийняття управлінських рішень.

Інтеграційний потенціал екологічного моніторингу проявляється насамперед через його здатність поєднувати різні групи показників, а саме:

- екологічні індикатори характеризують стан атмосферного повітря, водних ресурсів, земель, біорізноманіття та кліматичні зміни;

- економічні індикатори відображають ресурсну ефективність виробництва, рівень енергоємності економіки, обсяги використання природних ресурсів та витрати на природоохоронну діяльність;
- соціальні індикатори допомагають оцінити вплив екологічних факторів на здоров'я населення, рівень добробуту та якість життя.

Завдяки інтеграції зазначених даних екологічний моніторинг дозволяє встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між господарською діяльністю та соціально-екологічними наслідками. Наприклад, аналіз рівня забруднення атмосферного повітря у промислових регіонах може поєднуватися з показниками захворюваності населення, продуктивності праці та економічних втрат від погіршення здоров'я громадян.

Сучасна система моніторингу дедалі більше орієнтується на використання концепції індикаторів сталого розвитку [2]. Відповідно до підходів UNEP, екологічні індикатори повинні відображати не лише стан природних систем, а й їхній зв'язок із соціально-економічними процесами. Такий підхід забезпечує можливість комплексного оцінювання прогресу у досягненні Цілей сталого розвитку.

Важливим аспектом є підтримка прийняття управлінських рішень [5]. Дані екологічного моніторингу використовуються для розроблення стратегій регіонального розвитку, планів адаптації до змін клімату, програм енергоефективності та заходів із збереження природних ресурсів. Отримана інформація дозволяє визначати пріоритетні напрями інвестування та оцінювати ефективність реалізованих проєктів.

Суттєве значення має розвиток цифрових технологій моніторингу [6]. Використання геоінформаційних систем, супутникових платформ, автоматизованих сенсорних мереж та інструментів штучного інтелекту сприяє підвищенню точності прогнозування екологічних процесів і забезпечує оперативність прийняття рішень. Цифровізація моніторингових систем дозволяє формувати інтегровані бази даних, які об'єднують інформацію з різних джерел та забезпечують комплексне бачення процесів сталого розвитку.

Актуальна сьогодні роль екологічного моніторингу у забезпеченні екологічної справедливості. Відкритість даних та доступ громадськості до інформації про стан довкілля сприяють розвитку громадянського суспільства, підвищують рівень екологічної свідомості населення та забезпечують прозорість діяльності органів влади й бізнесу. У цьому контексті моніторинг виконує не лише інформаційну, а й соціально-комунікаційну функцію.

Крім того, екологічний моніторинг виступає важливим елементом оцінювання результативності екологічної політики. Завдяки систематичному аналізу показників можливо визначати ступінь досягнення встановлених цілей,

коригувати заходи державної політики та забезпечувати адаптивне управління розвитком територій.

Таким чином, екологічний моніторинг формує інформаційну основу для узгодження економічних інтересів із вимогами екологічної безпеки та соціального благополуччя. Його ефективне функціонування сприяє переходу від реактивного до превентивного управління розвитком суспільства, що є необхідною умовою досягнення цілей сталого розвитку.

Таким чином, екологічний моніторинг є одним із ключових інструментів реалізації концепції сталого розвитку, оскільки забезпечує інформаційне підґрунтя для інтеграції економічних, екологічних та соціальних цілей розвитку суспільства.

Встановлено, що сучасні системи моніторингу виконують не лише функції спостереження за станом довкілля, а й забезпечують підтримку управлінських рішень, оцінювання ефективності екологічної політики, прогнозування ризиків та контроль за досягненням Цілей сталого розвитку. Вони сприяють формуванню комплексного бачення взаємозв'язків між природними ресурсами, економічним розвитком і якістю життя населення.

Інтеграція екологічних, економічних та соціальних індикаторів у межах єдиної системи моніторингу створює умови для підвищення ефективності державного управління та забезпечення збалансованого розвитку територій. Особливого значення набуває впровадження цифрових технологій, геоінформаційних систем і технологій штучного інтелекту, які суттєво розширюють можливості моніторингових досліджень.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у розробленні інтегрованих моделей екологічного моніторингу, орієнтованих на оцінювання взаємозв'язків між досягненням Цілей сталого розвитку та ефективністю соціально-економічної політики держави.

Список використаних джерел

1. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. 2015. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/peretvorennya-nashoho-svitu-poryadok-dennyy-u-sferi-staloho-rozvytku-do-2030-roku

2. Ємець М. Сучасні системи екологічного моніторингу та ефективність їх функціонування. *Екологія і природокористування*. 2008. Вип. 11. С. 159–169.

3. Моніторинг стану навколишнього середовища засобами ГІС : навчально-методичні та практичні рекомендації / О. І. Бондарь [та ін.]. Київ : ДЕА, 2018. 52 с. URL: https://dglibtest.nubip.edu.ua/handle/123456789/9339

4. Погребенник В., Мельник М., Бойчук М. Екологічний моніторинг: концепції, принципи, системи. *Вимірювальна техніка та метрологія : міжвідомчий науково-технічний збірник*. Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка». 2025. Вип. 65. С. 164–171. URL: https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/23198

5. Самусевич Я., Теницька І., Новикова Д. Екологічний контроль, моніторинг та аудит: нормативно-правове забезпечення та механізм реалізації в Україні. *Сталий розвиток економіки.* 2023. Вип. 2 (47). С. 196–202. https://doi.org/10.32782/2308-1988/2023-47-28

6. Сліпченко В., Полягушко Л., Мазанко Т., Круш О. Екологічний моніторинг: огляд і аналіз інформаційних технологій в еколого-економічному моніторингу : навч. посіб. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 212 с.

7. Nakhle P., Stamos I., Proietti P., Siragusa A. Environmental monitoring in European regions using the sustainable development goals (SDG) framework. *Environmental and Sustainability Indicators*. 2024. Vol. 21. 100332, ISSN 2665-9727, https://doi.org/10.1016/j.indic.2023.100332

Віра КОРНЯТ
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та педагогіки,
Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. З. Ґжицького

Христина-Марія КОРНЯТ
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
3 курсу спеціальності «Психологія»,
Український католицький університет, м. Львів

ТРАВМО-ЧУТЛИВИЙ ПІДХІД У ПРАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД

Травма стала сьогоденням в Україні. Кожен українець прямо чи опосередковано підпадав під вплив тієї чи іншої травматичної події внаслідок російської агресії. В практиці соціальної роботи неможливо не брати до уваги впливу травми на психіку людини, хоча здається, на перший погляд, роботою практичного психолога. Відтак окреслити важливі аспекти травма чутливого підходу у соціальній роботі на сьогодні є вкрай важливою та актуальною проблемою.

Травмо-інформований підхід корисний для прикладного застосування не лише для осіб з діагностованим посттравматичним стресовим розладом. Травматична подія (недавно, в минулому; пов’язана з війною чи ні), стрес з різних причин, сварки з близькою людиною – все це переключає наш мозок у режим надмірної настороженості щодо небезпеки.

Травмо-інформований підхід сам по собі включає в себе такі принципи роботи: безпека, довіра, співпраця, підтримка однодумців, розширення можливостей та підживлення спроможності, врахування ширшого контексту. Вони

є універсальними для роботи як з людьми різної вікової категорії, хоча вікові особливості клієнтів теж важливо враховувати

Безпека. Безпека фізична і безпека емоційна. Поняття безпеки є основою для будь-якої роботи з клієнтом. Якщо людині щось загрожує (реальне чи уявне), організм налаштовується на пошук та підготовку до протидії загрозі. Потреба захистити себе пригнічує вищі когнітивні процеси. Відтак «небезпечне» середовище стає бар'єром для побудови добрих стосунків з іншими. «Небезпечне» середовище шкодить усім, оскільки воно породжує стрес, а стрес негативно впливає як на фізичне, так і на психічне здоров'я. Але особливо воно шкодить тим, хто пережив чи переживає травму. Тому що травматичний досвід позбавляє базового відчуття безпеки, «відчуття дому» у власному тілі, що досить легко активується у нових «небезпечних» середовищах та стосунках. Натомість створення безпечного і доброзичливого середовища приносить користь, хоча варто пам'ятати, що кожна людина має свої конкретні, відмінні від інших, потреби у безпеці. Варто створити таке середовище, де кожен може вільно висловлюватись, задавати питання, не боятись осуду чи висміювання, критичних зауважень. Це дозволяє приймати свої помилки та вчитись на інших. Беззаперечно, мова також іде і про відсутність емоційного насильства, бо це – повна протилежність психологічній безпеці. Емоційне насильство неприпустиме за будь-яких умов.

Для того, щоб створити відчуття безпеки, вам не потрібно в деталях знати про травматичний досвід дитини. Не варто розпитувати клієнта про минулі травми, оскільки це може негативно вплинути на його самопочуття тут-і-тепер, а також на сприйняття соціального працівника як безпечного чи небезпечного дорослого. Розкриття особистої інформації – це вибір людини, який важливо поважати.

Благополуччя соціального працівника. Здатність фахівця створювати безпечне середовище напряму залежить від його благополуччя, оскільки травматичний досвід та актуальний дистресу теж впливає на його життя. Резилієнтність можна плекати, а травматичний досвід зцілювати і для цього існують різні ресурси та види психологічної допомоги.

Довіра. Після пережитого травматичного досвіду люди часто втрачають довіру та вагаються, чи довіряти собі та іншим? Вони можуть проявляти надмірну обережність, «приглядатися» до інших дітей та дорослих. Якщо в минулому дорослий зрадив довіру дитини, вона буде з особливою підозрою та недовірою оцінювати і інших дорослих.

Підтримка однодумців / однолітків (або, більш релевантно – співпраця між людьми). Соціальний працівник – експерт у тому, що робить, своїй галузі знань та володіє цінними знаннями та навичками, якими може поділитися з іншими. Ви є лідером у взаємодії з клієнтом. Але і клієнт може знати щось таке, чого не знає фахівець. Вони можуть ділитися цим один з одним, якщо в них буде така

можливість. Дуже важливо створити простір, в якому люди могли би взаємодіяти та вести один одного.

Співпраця з дорослими. Це є особливо важливим в контексті роботи з дітьми, оскільки вони ще не можуть сповна брати відповідальність на себе, керувати своїм життям. У старій моделі освіти педагог завжди схожий на мудреця на сцені. Він стоїть на підвищенні, передаючи відчуття дистанції та відокремленості між ним та дітьми. В такій моделі він залишається єдиним лідером на занятті, а діти вважаються «нижчими» за нього. Сьогодні в освіті змінюються підходи, відбувається відхід від цієї жорстко ієрархічної моделі до підходу, який базується на співпраці з дітьми, що має свої переваги і для самопочуття і для розвитку дитини.

Наступним принципом травмо-інформованого підходу є підживлення спроможності та розширення можливостей. Фахівець має допомогти клієнту знайти свій голос та стати впевненим мислителем, письменником, творцем та громадянином. Люди, які пережили травму, часто опинялися у ситуаціях без права вибору. Відтак у травма-чутливій взаємодії з соціальний працівник свідомо посилює спроможність людини користуватися своїм правом голосу та вибору.

Врахування ширшого контексту. Є велика кількість подій та ситуацій, що можуть стати травмою для того чи іншого індивіда. Соціальний працівник не завжди може повністю усвідомлювати ті події, які переживала чи переживає людина (клієнт). Але на шляху усвідомлення травми важливо ставити під сумнів переконання щодо різних груп людей та пробувати дізнатися більше про те, як кожен з нас переживає травматичний досвід. Важливо не бути зверхнім і не знецінювати (фрази «Це ж було в минулому», «Всім погано, в нашій країні – війна, ти не особливий», «Зараз в тебе все добре, і тому не вигадуй зайвого!» категорично неприйнятні у мовленні фахівця). Заперечення минулого травматичного досвіду та будь-якої форми зневаги людської гідності також травмують. Але у травматичному досвіді є і щось спільне – травмованим може стати будь-хто та будь-коли.

В часи війни існують люди з дуже різним травматичним досвідом, що провокує соціальні розриви та різні можливі точки непорозуміння. Гідність людини за будь-яких умов важлива. Допомагайте та шукайте допомоги. Стійкі до травми спільноти мають багато можливостей допомагати один одному. І справа не тільки психологів, психотерапевтів. Тут активно повинні включатися і соціальні працівники на індивідуальному рівні, а також і на рівні творення травмо чутливих громад.

Список використаних джерел

1. Томченко М. А. Посттравматична педагогіка в умовах воєнних викликів: інноваційні методики підтримки дітей, які пережили бойові дії та вимушене переселення. *Академічні візії.* 2025. № 47. С. 1–12. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.17132558

2. Avery, J. C., Morris, H., Galvin, E., Misso, M., Savaglio, M., & Skouteris, H. Systematic review of school-wide trauma-informed approaches. *Journal of Child & Adolescent Trauma,* 2020. 14 (3). P. 381–397. URL: https://doi.org/10.1007/s40653-020-00321-1

3. Clark, C., Classen, C., Fourt, A., & Shetty, M. *Treating the trauma survivor: An essential guide to trauma-informed care*. 2014. Routledge, pp. 5–10, 23–29, 37–50.

4. Costa, K.. Trauma-aware teaching checklist. bit.ly/traumachecklist. (Retrieved May 8, 2026) (Retrieved May 8, 2026).

5. Culshaw, A., & Bodfield, K. Trauma-informed education: A case for compassion-focused teaching? *Pastoral Care in Education,* 2025. 43 (2), P. 186–197. URL: https://doi.org/10.1080/02643944.2024.2318776

6. Maynard, B. R., Farina, A., Dell, N. A., & Kelly, M. S. Effects of trauma-informed approaches in schools: A systematic review. *Campbell Systematic Review.* 2019. 15(1–2), e1018. URL: https://doi.org/10.1002/cl2.1018

7. Nadeem, E., Blanton, M., Sahay, A., Kycia, O., Dudek, C., Heaton, K., Garcia, J., Jimenez, E., Healy, S., & Coccaro, C. Building trauma-informed school systems: Training and practice uptake as part of a systemwide initiative in an urban school district. *Child Maltreatment.* 2025. № 31 (2). P. 220–237. URL: https://doi.org/10.1177/10775595251410558.

Олена КОСТЮК
викладач соціально-педагогічних дисциплін,
КЗ СОР «Путивльський педагогічний
фаховий коледж імені С. В. Руднєва»

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА СІМ'Я В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ, СТІЙКІСТЬ ТА НОВІ РЕАЛІЇ

Розглянуто вплив війни на життєдіяльність українських сімей, кризові явища, тенденції у сучасних сім'ях. Російсько-українська війна стала одним із найпотужніших чинників трансформації українського суспільства, безпосередньо вплинувши на функціонування та структуру сім'ї, як базового соціального інституту.

Проблематика функціонування сім'ї в умовах соціальних криз і воєнних конфліктів перебуває у центрі уваги як українських, так і зарубіжних науковців. Теоретико-методологічні засади дослідження сім'ї як соціального інституту розкрито у працях таких українських учених, як Е. Лібанова, В. Стешенко, І. Курило, які аналізують демографічні процеси, трансформацію сімейної структури та соціально-економічні чинники її розвитку. Особливості трансформації української сім'ї в умовах сучасних викликів, зокрема війни, висвітлюються у дослідженнях О. Балакірєвої, О. Яременка, Н. Черниш, які акцентують увагу на зміні сімейних ролей, зростанні кількості неповних сімей та впливі вимушеної

міграції на сімейні відносини. Дослідники підкреслюють, що воєнні події спричиняють суттєві зрушення у традиційних моделях сімейної взаємодії. Психологічні аспекти функціонування сім'ї в умовах війни розглядаються у працях Л. Орбан-Лембрик, Т. Титаренко, С. Максименка, які досліджують вплив стресу, травматичного досвіду та кризових ситуацій на особистість і міжособистісні відносини. Науковці наголошують на важливій ролі сім'ї як ресурсу психологічної підтримки, стабілізації емоційного стану та подолання наслідків травматичних подій.

Мета статті: аналіз трансформації сучасної української сім'ї в умовах російсько-української війни, зокрема виявлення основних змін у її структурі, функціях і внутрішніх взаєминах, а також дослідження механізмів адаптації та стійкості сімей до нових соціальних реалій.

Події останніх років випробовують на міцність інститут української родини. Багато сімей роз'єднані через міграцію жінок і дітей у пошуку безпечних місць за кордоном; частина родин в силу певних обставин залишається на окупованих територіях, або є внутрішньо переміщеними. Сучасна українська сім'я в умовах повномасштабної російсько-української війни проходить через етап найжорсткішої трансформації, демонструючи феноменальну стійкість (резильєнтність) та адаптуючись до нових реалій, де безпека та емоційний зв'язок стали важливішими за матеріальні цінності. Війна докорінно змінила структуру родин, розподіл ролей та психологічний клімат, перетворивши сім'ю на мережу підтримки та базу для виживання.

Війна залишила відбиток на житті та психіці кожного українця. Страх, депресії, зриви, апатія, поганий настрій, нав'язливі думки супроводжують усіх, хто побачив і відчув війну. Не є винятком і проблеми, що виникають у родині, сімейних стосунках. Родина відіграє величезну роль не тільки в житті окремої особистості, а і всього суспільства. Значення сім'ї підтверджується тим, що більшість людей у світі, понад 70%, живе у родинах – це формальні і неформальні сім'ї. Сфера життєдіяльності родини, безпосередньо пов'язана із задоволенням певних потреб її членів, і є функцією сім'ї. Традиційно саме в родині особистість може отримати допомогу та підтримку у складній життєвій стресовій ситуації. Але впродовж свого життєвого існування сім'я постійно стикається з різноманітними труднощами. Житлово-побутові умови, конфлікти з соціальним оточенням, хвороби членів родини, соціальні кризи і, врешті-решт, такий соціальний процес, як війна, – це доволі неповний їх перелік. У зв'язку з цим перед родиною постають складні проблеми, що негативно впливають на життєдіяльність сім'ї.

В Україні налічується 4,9 млн. внутрішньо переміщених осіб, 3,6 млн. з них стали переселенцями після 24 лютого 2022 року [2]. Станом на кінець січня 2026 р. осіб з України під захистом зросла на 23 110 осіб (+0,5%) порівняно з кінцем грудня

2025 року. згідно з інформацією Євростату [1]. Можна констатувати, що війна чинить екстремально негативний вплив на усіх членів родини: на старші та молодші покоління. Війна – багатозначний термін. Це – «соціально-політичне явище, крайня форма розв'язання соціально-політичних, ідеологічних, економічних, територіальних, етнонаціональних, релігійних чи інших суперечностей між державами, народами, націями, урядами, спільнотами або воєнізованими групами, що відбувається за допомогою організованої збройної боротьби» [4]. Проблема – з однієї сторони «задача, що потребує вивчення, дослідження і має істотний теоретичний або практичний інтерес»; а з іншої – «форма знання, змістом якої є те, що не пізнане людиною, але потребує пізнання» [5].

Серед найпоширеніших тенденцій у сучасній сім'ї, загострених в період війни, визначають: – послаблення матеріальної і психологічної (захисної) функції сім'ї; – порушення механізму адаптації родини до кризових явищ у суспільстві (війна, вимушена міграція). В умовах війни постає проблема феномену дистантної родини, коли її члени тривалий час перебувають на відстані один від одного [9, с. 551]; – трансформація сімейних ролей; 96 – ускладнення дитячо-батьківських взаємовідносин; – нестабільність, невизначеність життєвих родинних планів в умовах війни; – вплив патогенних чинників на психічне здоров'я членів сім'ї [9, с. 555].

На особливу увагу заслуговує питання функціонування інституту сім'ї під час війни, що відбувається на теренах нашої держави. Виконання функцій родиною важливо не тільки для її членів, а і для суспільства загалом. Адже низка сімейних функцій впливає на майбутнє держави, бо виховна функція родини полягає не тільки у задоволенні індивідуальних потреб у батьківстві (репродуктивна складова), вихованні, самореалізації в дітях, а і забезпечує соціалізацію нового покоління громадян держави [8, с. 18]. Господарсько-економічна функція сім'ї полягає у задоволенні матеріальних потреб родини (харчування, помешкання тощо), сприяє збереженню здоров'я, відновленню сил, витрачених на трудову діяльність. Емоційна функція задовольняє потребу в повазі, визнанні, емоційній підтримці, психологічному захисті. Зазначена функція сприяє емоційній стабілізації громадян держави, забезпечує збереження їх психічного здоров'я. Функція духовного (культурного) спілкування сприяє духовному розвиткові не тільки сім'ї, а і суспільства в цілому. Функція первинного соціального контролю забезпечує виконання соціальних норм членами родини щодо тих, хто не в змозі через вікові особливості, захворювання тощо самостійно вибудовувати свою поведінку відповідно до соціальних норм. Сексуальна функція не тільки слугує задоволенню сексуально-еротичних потреб членів сім'ї, а і забезпечує біологічне відтворення суспільства. Регенеративна функція пов'язана з успадкуванням прізвища, сімейного родоводу (передача особливих родинних реліквій, світлин,

пам’ятних відзнак, прикрас, особистих речей пращурів), майна. Зазвичай протягом часу відбуваються певні зміни у функціях сім’ї: деякі втрачаються, решта змінюються відповідно до нових соціальних умов. В останні роки вчені відмічають появу такої нової родинної функції, як психотерапевтична, що полягає в емоційній підтримці одне одного, допомозі не тільки в особистісному зростанні, реалізації, а й у подоланні різного роду труднощів. Підвищився рівень толерантності до порушень норм поведінки у шлюбно-сімейних відносинах (народження дітей поза шлюбом, подружні зради тощо). У сучасному світі здебільшого превалюють такі функції, як: емоційна, духовного спілкування, сексуальна, виховна. Шлюб усе більше об’єднує людей за емоційними зв’язками, а не за господарсько-матеріальними.

Сучасні події випробовують інститут української родини на міцність. Багато сімей роз’єднуються через міграцію жінок і дітей у безпечні місця, за межі нашої держави; частина родини залишається, через певні обставини, на окупованій території [8, с. 77].

Українські жінки, які виїхали з дітьми за кордон, змушені брати на себе подвійну роль – бути і матір'ю, і виконувати роль батька для своїх дітей. Вони самостійно несуть відповідальність за виховання дітей, долаючи всі негаразди та сподіваючись забезпечити їм гарне майбутнє [7].

Внаслідок війни виникла ситуація так званого «зсуву бідності», тобто окремі категорії відносно благополучних сімей раптово опинилися за межею бідності, а ті групи, які вже перебували за межею бідності до війни, опинилися за межею крайньої бідності, тобто на межі виживання.

Війна внесла зміни також до складу найбільш вразливих категорій населення, за межу бідності потрапили домогосподарства, які постраждали від руйнування житла та інфраструктури, від раптового вимушеного переміщення, від втрати джерел доходів, майна, заощаджень тощо [6]. Стрес в умовах війни відрізняється від «звичайного», що був у розумінні більшості людей. Адже у мирний час ми зневажали такими порушеннями у базових потребах, як: відсутність води, їжі, тепла, розлука, вимушені переїзди. Жінки змушені бути сильними, брати відповідальність за себе і дітей у чужих країнах, забезпечувати собі на проживання. [5]. Можна констатувати, що війна справляє вплив на усіх членів родини. Не кожна особа безболісно для свого психічного здоров’я витримує екстремальні умови війни; перебуваючи в цій ситуації, може отримати розлади психіки різного ступеня важкості, що зумовлює втрату повноцінного здорового буття. Різноманітні наслідки впливу труднощів на родинні стосунки можна розмежувати за тим, на які сфери життя родини вони перш за все негативно впливають: порушення виховних функцій родини, ускладнені подружні відносини, напружені стосунки з іншими членами родини (батьки чи інші близькі, які входять до складу сім’ї) тощо. Розглядаючи

порушення в родині, слід враховувати також, як вони впливають на її членів. Зазвичай порушення життєдіяльності сім'ї призводить до незадоволення потреб людини і, таким чином, гальмує розвиток особистості, обумовлює виникнення стану незадоволеності, нервово-психічного напруження, тривоги [7].

Відзначено, що найтиповішими помилками сімейного виховання, особливо у воєнні часи, є: дефіцит позитивного спілкування батьків із дітьми; відсутність у дорослих стійких власних моральних устоїв; організація життя у родині, що не сприяє формуванню у дитини моральних звичок; байдужість батьків, нерозуміння з їхнього боку внутрішнього світу дитини; грубе, недоброзичливе ставлення до дитини. Особливо вразливою є підліткова категорія, що знаходиться у період становлення особистості, на межі «ще не дорослий, але вже не дитина» [10].

Таким чином, розглядаючи особливості функціонування української родини у період війни, можемо зазначити, що сучасний стан сім'ї, її особливості, структура, вплив на формування особистості надають багатий матеріал для досліджень у галузі психології, педагогіки, соціології, патопсихології. Наразі найпоширенішими тенденціями у сучасній сім'ї є: послаблення матеріальної і психологічної (захисної) функції сім'ї; порушення механізму адаптації родини до кризових явищ у суспільстві (війна, вимушена міграція); трансформація та суперечливість сімейних ролей; ускладнення дитячо-батьківських взаємовідносин; нестабільність життєвих родинних планів в умовах війни; вплив патогенних чинників на психічне здоров'я членів сім'ї. Виклад матеріалу не вичерпує всіх аспектів проблеми, оскільки Україна вперше за багато років опинилася у стані війни. Сімейне життя – це великий екзамен для людей. А існування сім'ї у воєнному стані – це подвійне випробування на міцність, витривалість, стійкість, що споконвічно вирізнялася власними традиціями, фертильністю, повагою до всіх членів родини та опорою на моральні цінності української сім'ї.

Список використаних джерел

1. Понад 4,2 млн осіб під тимчасовим захистом. URL: https://lb.ua/society/2026/03/13/727027_eurostat_ponad_43_mln.html (дата звернення: 10.04.2026).

2. В Україні налічується 4,9 млн внутрішньо переміщених осіб. Укрінформ: веб-сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3785762-v-ukraini-nalicuetsa-49-miljona-vnutrisnih-pereselenciv-veresuk.html (дата звернення: 10.04.2026).

3 Денисов В. Н. Війна // Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/ Війна (дата звернення: 10.04.2026).

4. Війна в Україні штовхає ціле покоління дітей до краю прірви – ЮНІСЕФ. ЮНІСЕФ : веб-сайт. URL: https:// www.unicef.org/ukraine/press-releases/war-ukraine-pushes-generation-children-brink-warns-unicef (дата звернення: 10. 04.2026).

5. Проблема. Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B0 (дата звернення: 10.04.2026).

6. Дитяча бідність: вплив війни на стан домогосподарств з дітьми / упоряд. Л. Черенько, В. Саріогло. Квітень, 2023. ЮНІСЕФ : веб-сайт. URL: https://www.unicef.org/ukraine/reports/child-poverty-report-april-2023 (дата звернення: 10. 12. 2026).

7. День сім'ї в Україні: як війна та розлука вплинула на українські родини? ГС «Візіт Юкрейн» : веб-сайт. URL: https://visitukraine.today/uk/blog/2208/den-semi-v-ukraine-kak-voina-i-razluka-povliyala-na-ukrainskie-semi (дата звернення: 10.04.2026).

8. Астахов В. М., Бацилєва О. В. Підготовка до батьківства як етап соціалізіції особистості. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Т. Х. Ч. 2. Київ, 2008. С. 13–20.

8. Коробка Л. М. Соціально-психологічна адаптація спільноти до умов і наслідків воєнного конфлікту: теоретичні засади дослідження. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки.* 2015. № 4. С. 76–82.

9. Шинкаренко І. Сім'я в умовах війни: психологічні, психосоціальні та психопатологічні проблеми. *Науковий вісник ДДУВС. Спеціальний випуск.* 2022. № 2. С. 550–557.

10. Іванова І. Особливості соціальної роботи з дітьми у складних життєвих обставинах під час війни. 2025.

Олена КОСТЮК
викладач соціально-педагогічних дисциплін,
КЗ СОР «Путивльський педагогічний
фаховий коледж імені С. В. Руднєва»

Христина СТУПАК
студентка 1 курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
КЗ СОР «Путивльський педагогічний
фаховий коледж імені С. В. Руднєва»

ВПЛИВ ВІЙНИ НА МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ

Повномасштабна війна в Україні зумовила глибокі трансформації у всіх сферах життя суспільства, особливо вплинувши на психологічний стан дітей і підлітків як однієї з найбільш уразливих соціально-вікових груп. Підлітковий вік є критичним періодом формування особистості, і вплив хронічного стресу, небезпеки, втрат і невизначеності може мати довготривалі наслідки для психічного здоров'я, соціалізації та життєвих перспектив молоді.

Проблема впливу війни на ментальне здоров'я підлітків є предметом активного наукового осмислення у вітчизняній та зарубіжній науці. У сучасних дослідженнях акцентується увага на зростанні рівня психоемоційних порушень серед дітей і підлітків, спричинених тривалим впливом стресових факторів воєнного часу. Зокрема, у працях Ю. Асєєвої, Д. Возного та Т. Волинчука досліджено особливості психічного стану населення в умовах війни та встановлено

значне поширення посттравматичних стресових розладів, депресивних і тривожних станів, а також емоційного виснаження серед молоді. Автори підкреслюють необхідність розвитку психологічної стійкості (резильєнтності) та впровадження ефективних психотерапевтичних практик. Л. Сновида та О. Герман наголошують на комплексному характері психосоціальних викликів, які переживають діти та підлітки в умовах війни, зокрема пов'язаних із втратою, вимушеним переміщенням та порушенням звичних соціальних зв'язків. За результатами дослідження ДУ «Інститут громадського здоров'я ім. О. М. Марзєєва НАМН України» встановлено, що найгірші показники психічного здоров'я дітей спостерігалися у 2022–2023 роках, що свідчить про значний негативний вплив повномасштабної війни на емоційний стан підлітків. А. Скрипниченко, А. Мейська та Н. Кулеша визначають ключові чинники негативного впливу війни на підлітків, серед яких – соціальна ізоляція, інформаційне перевантаження, невизначеність майбутнього та травматичний досвід.

Мета статті: визначення і аналіз причин погіршення психологічного стану підлітків під час війни.

Підлітковий вік – це постійні зміни. Нові враження, відчуття дорослості, зміни в особистому житті, складання іспитів – все це викликає стрес. Зараз найбільший стрес – це війна. Підлітки 13-15 років – найбільш вразливі до впливу війни в Україні та світових конфліктів, а найнижче рівень свого ментального здоров'я зараз оцінюють молоді люди віком 18-24 роки [1] . Психічний добробут – це основа індивідуальної та колективної здатності ухвалювати рішення, будувати стосунки та формувати світ [2] . В умовах війни збереження ментального здоров'я підліткам є надзвичайно важливим завданням для батьків та вчителів.

Складовою ментального здоров'я є:

Режим дня – чіткий розпорядок дня, звички.

Повноцінне харчування – збалансоване харчування з постійним питним режимом.

Якісний відпочинок – повноцінний якісний сон, вміння відволікатися, спокійна прогулянка на свіжому повітрі.

Ці складові є основою для збереження ментального здоров'я, але багато підлітків та дорослих не знають цієї інформації. За опитуванням «UA Mental Help» від UNICEF 92,4% опитаних молодих людей вважають знання з психології корисними. 35,3% вважають зручніше отримувати знання через онлайн-курси (навчання у власному темпі). 28,7% вважають зручніше отримувати знання через короткі відео або подкасти, тоді як 7,1% вважають зручніше отримувати знання з психології з соціальних мереж. За цим самим опитуванням виявилися 3 найпопулярніші теми, які цікавлять молодь, а саме: психологічне здоров'я – 60,6%, комунікація й конфлікти – 55,4%, вигорання – 52,2%. «Така вибірка інтересів

свідчить про те, що сучасна молодь відчуває значний психоемоційний тиск і невизначеність. Молоді люди активно прагнуть оволодіти навичками самодопомоги (психічне здоров'я та вигорання) і потребують інструментів для ефективної взаємодії (комунікація та конфлікти), що є прямою реакцією на високий темп життя та соціальні виклики», – коментує результати опитування координаторка гарячої лінії підтримки Ірина Ковтун [3]. Інше дослідження, яке зробила компанія Kantar опитала тинейджерів віком 13-19 років з яких дві третини неповнолітні, 73% підлітків хвилює війна: спричиняє тривожність та страх за майбутнє [4]. За результатами дослідження, оприлюдненого в межах всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?» – ініціативи першої леді Олени Зеленської – та проведеного разом із ЮНІСЕФ, близько 34% дітей назвали іспити та тести головним джерелом стресу, при цьому менший відсоток дітей вказали на повітряні тривоги як джерело стресу (27%). Такі результати дослідження є тривожним сигналом, адже свідчать про те, що війна стала частиною повсякденного життя для багатьох дітей [5] . Майже кожне з цих досліджень також говорить, що велика кількість дітей не мають плани на майбутнє. Дослідження «UA Mental Help» від UNICEF говорить, що найчастіше заважає молоді дізнаватися про психологію – брак часу (30,9%) та брак якісної та зрозумілої інформації (28%), хоча далі на запитання «Чи були у тебе ситуації, де знання з психології реально допомогли б?» 49,7% відповіли, що так, часто.

Повномасштабне вторгнення максимально негативно вплинуло на українців будь-якої вікової групи та статі. В опитуванні, яке проводила соціологічна компанія Gradus Research у межах всеукраїнської програми ментального здоров'я – ініціативи першої леді Олени Зеленської, зазначається, що опитані українці оцінюють свій стан як середній – цей показник стабільний і тримається на рівні 50-51% упродовж останніх півтора року [6]. Водночас зростає частка респондентів, які визначають стан власного ментального здоров'я як незадовільний (з 9% у 2022 році до 13% у 2024 році). Збереження ментального здоров'я підліткам – одна з головних задач на сьогодні. Здоров'я дітей – це їх майбутнє. Біля 75% хвороб у дорослому віці є наслідком умов і способу життя в дитинстві та юності. Основні ознаки погіршення психічного здоров'я:

Емоційно-когнітивні ознаки погіршення стану: понижений (пригнічений) або піднесений настрій; відчуття тривоги та необґрунтована тривожність; дратівливість або прояви злості до себе або оточуючих; повторювані негативні думки про себе, про оточуючих про майбутнє; знижена концентрація уваги; апатія, неуважність. Фізіологічні ознаки погіршення стану: безсоння або пересипання; постійна втома, швидка втомлюваність або зайва активність чи надлишок енергії; зміна апетиту, недоїдання чи переїдання; проблеми з травленням, шлунком, кишківником; фізичні болі – головні, серцеві, в області поперек, м'язові; підвищені або занижені

сексуальні потреби; рухова загальмованість або різке збільшення рухової активності. Соціальні ознаки погіршення стану: відсутність бажання спілкування з людьми, труднощі з функціонуванням у колективі; надмірна соціальна активність у реальному житті або соціальних мережах; труднощі в комунікації з людьми; зловживання алкоголем, наркотичними речовинами, ліками; проблеми в навчанні або на роботі при виконанні завдань; відсутність життєвих інтересів, мотивації [7].

З віком кількість джерел стресу зростає, оскільки діти проходять через значні зміни в житті: нові компанії друзів, більше шкільних завдань, доступ до соціальних мереж і новин у світі [8] . Як вже було зазначено, близько 34% дітей назвали іспити та тести головним джерелом стресу. Змішані форми складання іспитів збільшують рівень стресу через виникнення несподіваних ситуацій. Також багато підлітків відчувають стрес через такі соціальні проблеми, як зміна клімату та дискримінація. Не менший вплив дають сімейні конфлікти, підлітковий вік і його особливості, конфлікти з друзями, новини та соціальні мережі. Проєкт від UNICEF U-Report спільно з організацією Teenergizer провели опитування щодо психоемоційного стану і самопочуття української молоді. 73% молоді відповіли, що потребують більше емоційної чи психологічної підтримки. Тим не менше, тільки 30% респондентів зверталися по психологічну допомогу, 70% – ні [9].

На запитання: «З ким найбільш комфортно було б поговорити про свій стан?» 50% опитуваних зазначили, що це близькі друзі, ще 40% відповіли, що це психолог, і лише 13% зазначили найближчих родичів (батьків, сестер/братів). Велика кількість підлітків не має бажання обговорювати свої емоції, переживання і проблеми з батьками. Хоча дослідження, в межах всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?» – ініціативи першої леді Олени Зеленської – та проведеного разом із ЮНІСЕФ, показало таке: діти, які відкрито говорять про свої почуття з батьками, краще справляються зі стресом. Позитивно на ментальне здоров'я також впливають підтримка з боку родини, спілкування з однолітками та спільне проведення часу.

Отже, визначивши і провівши аналіз причин погіршення психологічного стану підлітків під час війни, можна сказати, що війна стала частиною життя підлітків. Вона має надзвичайно великий вплив на ментальне здоров'я підлітків, однак все ще залишаються основними стресами екзамени, сімейні стосунки, стосунки з друзями. Наразі вже створені програми та заходи щодо підтримки ментального здоров'я підлітків. Найвідоміша: всеукраїнська програма « Ти як?». Інформаційні заходи від ЮНІСЕФ і інші, які надають допомогу підліткам та їх батькам у вирішенні ментальних проблем. Вони доводять, що звернення по допомогу – це не соромно, а необхідно. Що звернення за допомогою може полегшити їх стан. Так як в Україні тільки формується культура піклування про

ментальне здоров'я, залишається проблема щодо звернення дітей по психологічну допомогу.

Список використаних джерел

1. Міністерство охорони здоров'я України. URL: https://moz.gov.ua/uk/pidlitki-nai%CC%86vrazlivishi-do-vplivu-vii%CC%86ni-a-molod-18-24-rokiv-najnizhche-ocinjue-svij-psihichnij-stan-%E2%80%93-rezultati-mizhnarodnogo-opituvannja
2. Ти як? URL: https://howareu.com/materials/shcho-take-mentalne-zdorovia
3. U Report UNICEF. URL: https://ukraine.ureport.in/story/2837/
4. Освіторія. URL: https://osvitoria.media/opinions/chym-ukrayinski-pidlitky-osoblyvi-velyke-doslidzhennya-tynejdzheriv-pid-chas-vijny/
5. Ти як?. URL: https://howareu.com/news/47-ukraintsiv-povidomliaiut-pro-vysokyi-riven-stresu-rezultaty-doslidzhennia
6. Gradus Research Company. URL: https://gradus.app/uk/open-reports/mental-health-and-attitudes-ukrainians-towards-psychological-assistance-during-war/
7. Психологічне здоров'я дітей в умовах війни. Міхеєв Л. В. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/163d441e-00bb-40f8-ad9d-af76d4eda633/content 2 с.
8. UNICEF для кожної дитини. URL: https://www.unicef.org/ukraine/stories/what-is-stress?gad_campaignid=22487686045&gad_source=1&gbraid=0AAAABXIFH10bXTVx3XLHO_9DSCCTfS_E&utm_source=chatgpt.com#stress-children-teens
9. Calameo. URL: https://www.calameo.com/read/0033081289dfca645d6a6 С. 6–8.

Галина КОТЛОМАНІТОВА
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації

Дар'я КИСЛА
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу спеціальності 231 Соціальна робота, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВЕТЕРАНІВ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Останнім часом професійна соціальна робота в Україні зазнає трансформаційних змін, зумовлених різними чинниками, вагомими з яких є повномасштабне вторгнення й воєнні дії. З'являються нові виклики, запити, сенси, суб'єкти й об'єкти, що потребує новітніх підходів, концепцій, моделей,

методологічного й технологічного наповнення. Нова цільова група – учасники бойових дій – у фокусі уваги держави, громади, фахівців соціальної роботи.

У науковій літературі й на практиці питання соціальної адаптації, реінтеграції військовослужбовців традиційно розглядаються як міждисциплінарний феномен, що охоплює психологічні, медичні та соціально-правові аспекти. Теоретико-методологічне підґрунтя соціальної роботи з ветеранами та розвиток професійної допомоги в Україні активно досліджують такі сучасні науковці, як М. Кравченко та Т. Семигіна. Зокрема, вони розглядають соціальну підтримку як складну багаторівневу систему правових та організаційних механізмів, що реалізуються через взаємодію держави, територіальних громад та інститутів громадянського суспільства з метою забезпечення стабільного переходу особи від військового до цивільного життя. Фундаментальні наукові дослідження у галузі соціальної роботи в громаді здійснили О. Безпалько, О. Вакуленко, Л. Ільчук, І. Пєша, В. Поліщук, Г. Слозанська та ін. Окремий пласт досліджень присвячений технологізації соціальної сфери та впровадженню інноваційних методів підтримки. Аналіз сучасних підходів до підтримки військових свідчить про необхідність наукового обґрунтування та практичного проєктування моделей комплексної підтримки ветерана в межах територіальної громади, що й визначає вектор нашої розвідки. Метою статті є означення технологій соціальної роботи з ветеранами в умовах територіальної громади.

У сучасній науці про соціальну роботу поняття «технологія» посідає ключове місце, відображаючи перехід від стихійної допомоги до алгоритмізованої, науково обґрунтованої професійної діяльності. Технологія соціальної підтримки – це сукупність прийомів, методів та впливів, які використовуються соціальними службами та фахівцями для досягнення конкретної мети: успішної адаптації, реабілітації чи інтеграції клієнта у соціум. Стосовно учасників бойових дій, фундаментальна сутність соціальних технологій у сучасному дискурсі соціальної роботи полягає у докорінній зміні парадигми взаємодії: ветеран має перетворитися з пасивного об’єкта стороннього філантропічного чи бюрократичного впливу на активного суб’єкта власної життєдіяльності. У наукових працях слушно наголошується, що технології соціальної роботи з цією категорією не можуть бути статичними; вони мають бути інноваційними та адаптивними [5; 6]. Це зумовлено тим, що традиційні, «лінійні» підходи часто виявляються малоефективними або навіть деструктивними через специфіку «військової ідентичності» клієнтів, яка вимагає поваги до автономії особистості, визнання її досвіду та відмови від директивних методів втручання.

Класифікація сучасних технологій соціальної підтримки ветеранів у системі соціальної роботи є багаторівневою. За спрямованістю та змістом їх можна поділити на декілька фундаментальних груп:

1. Технології соціальної діагностики та оцінки потреб. Це початковий етап будь-якої соціальної взаємодії; складний, інтеграційний процес збору, аналізу та інтерпретації інформації про соціальний стан ветерана, його особистісні ресурси та дефіцити його соціального оточення. Соціальний працівник використовує ці технології, щоб зрозуміти, які саме ресурси (медичні, юридичні, психологічні) потрібні конкретному учаснику бойових дій. У системі технологічного циклу соціальної роботи соціальна діагностика посідає детермінуюче місце, оскільки саме на основі її результатів вибудовується вся подальша стратегія втручання [6].

2. Технологія кейс-менеджменту (управління складним випадком) у роботі з учасниками бойових дій. У сучасній системі соціальної підтримки ветеранів кейс-менеджмент (управління випадком) обґрунтовано визнається «золотою технологією» та найбільш адекватною відповіддю на запити сучасної ветеранської спільноти. Її концептуальна сутність полягає в організованому індивідуальному супроводі клієнта, де соціальний працівник бере на себе роль менеджера-координатора, що забезпечує зв'язок між ветераном та розпорошеними ресурсами громади. Як справедливо підкреслює Т. Семигіна, саме кейс-менеджмент є тим інструментом, що дозволяє подолати «відомчу сліпоту» та фрагментарність допомоги. Кейс-менеджмент же створює «єдине вікно» підтримки, фокусуючись на цілісній особистості, а не на окремій проблемі [3; 5]. Професійна діяльність соціального працівника в межах цієї технології базується на розробці та реалізації «індивідуального плану реінтеграції». Це стратегічний документ, який укладається спільно з ветераном і охоплює одночасну роботу у кількох критичних напрямах: стабілізація фізичного та ментального здоров'я, професійна реабілітація (працевлаштування або перенавчання), відновлення конструктивних сімейних стосунків та правовий захист.

3. Технології соціального супроводу та патронажу у системі ресоціалізації ветеранів. Ця група технологій спрямована на забезпечення тривалої, систематичної підтримки ветерана та його родини у природному для них середовищі життєдіяльності. У науковій школі О. Безпалько соціальний супровід розглядається як вид соціальної послуги, що передбачає допомогу у подоланні складних життєвих обставин, які клієнт не може розв'язати самостійно. Важливо диференціювати ці поняття: якщо кейс-менеджмент фокусується на менеджменті послуг та координації ресурсів, то соціальний супровід відрізняється значно вищою інтенсивністю психоемоційної підтримки та глибиною занурення фахівця у повсякденний життєвий простір ветерана.

У межах цієї технології об'єктом впливу обов'язково стає сім'я ветерана. Наукові розвідки І. Звєрєвої підтверджують, що без стабілізації родинної системи соціальний супровід самого лише комбатанта має низьку ефективність [2, с. 67]. Соціальний патронаж у цьому контексті передбачає регулярні візити («візитацію»),

моніторинг мікроклімату в родині та надання вчасних консультацій щодо запобігання конфліктам.

Особливе місце у цій групі посідає інноваційна для українського простору технологія «рівний-рівному» (peer-to-peer support). Її наукова та практична цінність базується на залученні ветеранів-менторів – осіб, які вже успішно подолали шлях первинної адаптації та мають відповідну підготовку. Досвід волонтерських спільнот та проєктів, таких як «Ветеран Хаб», доводить, що залучення побратима до супроводу дозволяє зняти «ефект відчуженості», який часто виникає між ветераном і цивільним фахівцем [1]. Соціальний працівник у цій моделі виконує роль супервізора: він координує роботу наставника, забезпечує методичну підтримку та втручається у випадках, що потребують глибокої професійної компетенції.

4. Соціально-психологічні та терапевтичні технології. Це методи групової та індивідуальної роботи, спрямовані на відновлення внутрішньої цілісності особистості захисника. Соціальний працівник у такій групі зазвичай виконує роль фасилітатора, який не нав'язує рішень, а лише структурує простір для взаємопідтримки, що дозволяє учасникам самостійно знаходити ресурси для подолання кризових станів.

5. Технології соціальної адвокації та представництва інтересів. У цій площині соціальний працівник виступає не лише як надавач послуг, а як активний правозахисник і медіатор, чия діяльність спрямована на подолання системних перешкод, що виникають на шляху ветерана до отримання законних пільг, житла, земельних ділянок чи медичних преференцій. Сутність соціальної адвокації в роботі з учасниками бойових дій полягає у зміщенні фокусу з «проблемності» самого ветерана на «проблемність» середовища та інституцій. Соціальний працівник здійснює представництво інтересів клієнта в органах державної влади та місцевого самоврядування, протидіючи проявам дискримінації, професійної байдужості або формалізму посадових осіб. До того ж, технології представництва інтересів мають на меті не лише вирішення індивідуального кейсу, а й системний вплив на соціальну політику громади [4].

6. Технології професійної та економічної активації. Ці методи розглядаються як інструменти «активної соціальної політики», де головною метою є не просто виплата соціальної допомоги, а створення умов для самореалізації особистості в цивільному секторі економіки. Процес економічної активації починається з глибинного кар'єрного консультування, яке дозволяє ветерану переоцінити свій військовий досвід і конвертувати набуті на фронті компетенції – такі як лідерство, логістичне мислення, здатність до роботи в команді та стресостійкість – у затребувані цивільні професії. Соціальний працівник тут виступає в ролі кар'єрного коуча, допомагаючи клієнту подолати невпевненість та зорієнтуватися на

сучасному ринку праці, який часто суттєво змінився за час перебування воїна в зоні бойових дій [2].

Сучасна парадигма соціальної роботи вимагає інтеграції цих технологій у єдину систему. Неможливо забезпечити адаптацію, використовуючи лише юридичну консультацію, якщо ветеран перебуває у стані психологічної кризи. Тому класифікація технологій є радше теоретичним інструментом, тоді як на практиці фахівець у громадах має сповна володіти перерахованими технологіями, підбираючи комбінацію методів під кожну конкретну життєву ситуацію.

Список використаних джерел

1. Громадська організація «Ветеран Хаб». Шлях ветерана: дослідження досвіду ветеранів та їхніх родин щодо реінтеграції у цивільне життя. Київ, 2021. 76 с. URL: https://veteranhub.com.ua/resourses
2. Кравченко О. Соціальний захист учасників бойових дій. *Юридичний вісник*. 2022. № 4. С. 88–95.
3. Лозовий О. С. Соціальне забезпечення в Україні : підручник. Київ : Знання, 2019. 328 с.
4. Романова Н. В. Соціальна реінтеграція ветеранів війни в умовах децентралізації: технологічний аспект. *Український соціум*. 2022. № 3 (82). С. 114–128. https://doi.org/10.15407/socium2022.03.114.
5. Семигіна Т. В., Гришко Р. Соціальна робота в умовах криз. Київ : Академвидав, 2021. 248 с.
6. Соціальна робота: від теорії до практики : навч. посіб. / О. В. Купенко. Суми : СумДУ, 2020. 192 с.

Людмила КРИМЧАК
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи
та управління соціальними процесами,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

МІЖВІДОМЧА ВЗАЄМОДІЯ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З СІМ'ЯМИ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ: ТЕОРЕТИЧНІ МОДЕЛІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

Сім'ї в складних життєвих обставинах є однією з найвразливіших категорій в Україні. За даними Міністерства соціальної політики, станом на початок 2026 року під соціальним супроводом перебувало понад 85 тисяч сімей СЖО, з яких близько 42% – багатодітні родини, 28% – сім'ї ВПО та 19% – родини з дітьми з інвалідністю [1].

Ефективна допомога таким сім'ям неможлива без налагодженої міжвідомчої взаємодії. Однак, як показує практика, саме відсутність чіткої координації між різними суб'єктами часто стає головною перешкодою на шляху до вирішення проблем сім'ї.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз теоретичних моделей та практичних аспектів міжвідомчої взаємодії в процесі надання соціальної допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

У теорії соціальної роботи виділяють мультидисциплінарну (фахівці різних відомств працюють паралельно, кожен у своїй сфері), інтердисциплінарну (спільне обговорення та розробка єдиного плану допомоги) та трансдисциплінарну (найвищий рівень інтеграції, коли формується спільна команда з єдиним кейс-менеджером) моделі.

Міжнародний досвід демонструє, що ефективна міжвідомча взаємодія є ключовим фактором успішної соціальної роботи з вразливими сім'ями. У провідних країнах світу сформувалися кілька ефективних моделей, серед яких:

Шотландська модель «Integrated Service Delivery» демонструє, що тісна координація між секторами охорони здоров'я та соціального захисту є визначальною для досягнення людиноцентрованих результатів [12]. Завдяки національній стратегії GIRFEC (*«Зробимо це правильно для кожної дитини»*), яка базується на роботі за єдиним планом та призначенні персонального координатора для кожної сім'ї, країні вдалося за десятиліття скоротити кількість випадків вилучення дітей із родин на 38% [7].

Американська модель «Wraparound Services» базується на трансдисциплінарному підході, що передбачає створення персоналізованої команди підтримки для кожної родини під стратегічним керівництвом кейс-менеджера. Головною особливістю моделі є орієнтація на внутрішні ресурси та сильні сторони сім'ї, що дозволяє досягти стабілізації у 78–85% випадків навіть серед груп із критичним рівнем ризику [11].

Міжнародний досвід (Нідерланди, Австралія, Канада) підтверджує, що безперебійну комунікацію між суб'єктами соціального захисту забезпечує архітектура моделі MASH [10]. Зокрема, нідерландська варіація цієї моделі – Veilig Thuis – стала еталоном оперативності, гарантуючи втручання у кризову ситуацію в родині протягом 24–48 годин після отримання повідомлення [9].

Фінська модель «Family Centers» представляє собою інтегровані сімейні центри, де під одним дахом працюють соціальні працівники, психологи, педіатри та вихователі. Фінляндія має один з найнижчих показників вилучення дітей у Європі [7].

В Україні на законодавчому рівні закріплено саме інтердисциплінарний підхід через механізм кейс-менеджменту [2].

Основними нормативними актами, що регулюють міжвідомчу взаємодію слід визначити:

- Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII [3];
- Постанова КМУ № 64 від 14.01.2026 [4];
- Наказ Мінсоцполітики №1005 від 2018 року (форми обліку роботи з сім'ями СЖО) [5];
- Державний стандарт соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах від 31.03.2016 № 318 [6].

Результати авторського опитування (квітень 2026 року), в якому прийняли участь 68 респондентів – фахівців центрів надання соціальних послуг, управлінь соціального захисту населення та керівників структурних підрозділів Дніпропетровського регіону, дали можливість виявити основні бар'єри міжвідомчої взаємодії (табл. 1).

Таблиця 1

Основні бар'єри міжвідомчої взаємодії

Бар'єр	Кількість згадок	Відсоток
Бюрократичні перепони та надмірна звітність	49	72,1%
Відсутність єдиної електронної системи обміну даними	41	60,3%
Невизначеність функцій і зон відповідальності	37	54,4%
Часті зміни нормативної бази	29	42,6%
Формальне ставлення фахівців суміжних відомств	26	38,2%
Відсутність чітких алгоритмів взаємодії	22	32,4%

Дані таблиці відображають реальні проблеми, з якими щодня стикаються фахівці соціальної сфери при роботі з сім'ями в СЖО. Вони були отримані шляхом якісно-кількісного аналізу відповідей на відкрите питання анкети: «Які нормативні акти або інструкції викликають найбільше труднощів у застосуванні на практиці?» та додаткових коментарів щодо міжвідомчої взаємодії.

Виявилося, що найбільш поширеною проблемою є бюрократичні перепони та надмірна звітність (72,1%). Респонденти зазначали, що витрачають значну частину робочого часу на заповнення документів замість безпосередньої роботи з сім'єю.

На другому місці серед основних бар'єрів у міжвідомчий взаємодії було визначено відсутність єдиної електронної системи обміну даними (60,3%) Акцентувалася увага на тому, що кожне відомство (соціальний захист, служба у справах дітей, медицина, освіта, поліція) веде свій облік. Це призводить до дублювання інформації та втрати часу.

54,4% респондентів зробили наголос на невизначеності функцій і зон відповідальності. Адже, часто виникають ситуації, коли кілька суб'єктів вважають, що проблема «не їхня», або навпаки – всі намагаються перекласти відповідальність.

Плідній міжвідомчий взаємодії заважають часті зміни нормативної бази (42,6%). Тому, що постійне оновлення постанов, наказів і стандартів не дає фахівцям можливості повністю опанувати новий порядок роботи.

Не прибавляє якості, на думку опитаних, і формальне ставлення фахівців суміжних відомств (38,2%), відсутність командної роботи та «людського» підходу між спеціалістами різних служб.

Відсутність чітких алгоритмів взаємодії (32,4%), що характеризується відсутністю єдиного затвердженого покрокового алгоритму для типових складних випадків (наприклад, сім'я з ВПО + дитина з інвалідністю + борги за комунальні послуги) теж виступає перепоною на шляху ефективної та успішної

Міжвідомчої взаємодії.

Під час опитування респондентам було запропоновано оцінити ефективність співпраці з ключовими відомствами за 10-бальною шкалою, де: 1 бал – взаємодія практично відсутня або вкрай неефективна; 10 балів – взаємодія дуже ефективна, швидка та конструктивна.

Ефективність міжвідомчої взаємодії за оцінкою фахівців (за 10-бальною шкалою) відображена в табл. 2.

Таблиця 2

Ефективність міжвідомчої взаємодії за оцінкою фахівців

Суб'єкт взаємодії	Середній бал
Служба у справах дітей	6,8
Центри зайнятості	5,9
Медичні заклади	5,4
Органи Національної поліції	4,7
Освітні заклади	6,2

Аналіз результатів оцінювання ефективності міжвідомчої співпраці дозволяє вибудувати ієрархію суб'єктів за рівнем їхньої залученості та результативності:

- лідером за рівнем довіри є служба у справах дітей (6,8 бала), що пояснюється пріоритетністю роботи з сім'ями у СЖО для цієї структури та наявністю найбільш налагоджених механізмів взаємодії;
- позитивну динаміку демонструють заклади освіти (6,2 бала); респонденти відзначають конструктивну співпрацю, насамперед у питаннях оперативного влаштування дітей до дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів;

– середній рівень ефективності зафіксовано у роботі з Центрами зайнятості (5,9 бала). Факторами стримування тут виступають бюрократизація процесів та обмежений вибір вакансій, адаптованих до потреб вразливих верств населення;

– найнижчі показники продемонстрували медичні заклади (5,4 бала) та органи національної поліції (4,7 бала). Якщо у медичній сфері основною проблемою є складність інформаційного обміну, то у роботі з правоохоронцями фахівці констатують надмірний формалізм, низьку швидкість реагування на випадки домашнього насильства та закритість даних.

Отримані дані свідчать про асиметрію у міжвідомчій взаємодії, коли найкраща співпраця спостерігається з органами, які мають подібні соціальні функції, і найгірша – з правоохоронними та медичними установами.

Резюмуючи вище викладене, слід зазначити, що міжвідомча взаємодія в роботі з сім'ями СЖО залишається одним із найслабших місць вітчизняної системи соціального захисту. Незважаючи на прогресивне законодавство, на практиці переважає формальний підхід, дублювання функцій та відсутність єдиного інформаційного простору.

Для мінімізації виявлених бар'єрів та оптимізації процесів міжвідомчої координації, доцільно запропонувати певний комплекс стратегічних заходів: *по-перше*, розробка та запуск єдиної електронної платформи для оперативного обміну даними між суб'єктами соціального захисту, медицини, освіти та правоохоронних органів; *по-друге,* створення деталізованих алгоритмів та регламентів взаємодії, адаптованих до конкретних типів складних життєвих обставин, для усунення розмитості зон відповідальності; *по-третє*, запровадження механізму обов'язкової спільної супервізії для розбору найбільш критичних та багатоаспектних випадків; *по-четверте*, впровадження дієвих інструментів контролю та підвищення рівня відповідальності за недотримання термінів або змісту заходів, передбачених індивідуальними планами соціального супроводу; *по-п'яте*, масштабування практики створення постійно діючих мультидисциплінарних бригад для комплексного вирішення проблем родин безпосередньо у громадах. Адже ефективна міжвідомча взаємодія – це не тільки технічне питання координації, а й зміна професійної культури всіх учасників соціального захисту населення.

Список використаних джерел

1. Верховна Рада ухвалила Державний бюджет України на 2026 рік: соціальна складова є однією з ключових : [новина] / Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України : веб-сайт. 2025. URL: https://www.msp.gov.ua/press-center/news/verkhovna-rada-ukhvalyla-derzhavnyy-byudzhet-ukrayiny-na-2026-rik:-sotsialna-skladova-ye-odniyeyu-z-klyuchovykh (дата звернення: 06.05.2026).

2. Деякі питання організації надання соціальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січ. 2026 р. № 64. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64-2026-%D0%BF#Text (дата звернення: 06.05.2026)

3. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січ. 2019 р. № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (дата звернення: 06.05.2026).

4. Про затвердження Порядку надання соціальних послуг, ведення випадку та визначення чисельності соціальних менеджерів : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січ. 2026 р. № 64. URL: https://buhgalter.com.ua/news/soctsialniy-zahist/kabmin-zatverdiv-noviy-poryadok-organizatsiyi-nadannya-sotsialnih/ (дата звернення: 06.05.2026).

5. Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах : Наказ Міністерства соціальної політики України від 13 лип. 2018 р. № 1005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0943-18#Text (дата звернення: 06.05.2026).

6. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах : Наказ Міністерства соціальної політики України від 31 берез. 2016 р. № 318. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16#Text (дата звернення: 06.05.2026).

7. Adams D., Hakonarson H. An integrated approach to service delivery for people with multiple and complex needs : DELSA/ELSA/WD/SEM(2024)3 / OECD. 2024. March. 37 p. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/03/an-integrated-approach-to-service-delivery-for-people-with-multiple-and-complex-needs_a7fe6844/d837a06a-en.pdf (дата звернення: 06.05.2026)

8. Family centres in Finland – a new integrated service model for families with children and adolescents. International Journal of Integrated Care https://ijic.org/articles/10.5334/ijic.ICIC21141

9. Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling : [website] / Sterk Huis. 2024. URL: https://www.sterkhuis.nl/meldcode-huiselijk-geweld-en-kindermishandeling/ (дата звернення: 06.05.2026)

10. Multi-Agency Safeguarding Hubs : Implementation and process evaluation : report / Foundations : What Works Centre for Children & Families. 2023. URL: https://foundations.org.uk/our-work/publications/multi-agency-safeguarding-hubs/ (дата звернення: 06.05.2026).

11. National Wraparound Initiative : [website]. Portland State University, 2023. URL: https://nwi.pdx.edu/ (дата звернення: 06.05.2026)

12. Petch A. Delivering integrated care and support : report commissioned by ADSW / IRISS (Institute for Research and Innovation in Social Services). 2013. December. 30 p. URL: https://socialworkscotland.org/wp-content/uploads/2018/05/Deliveringintegratedcareandsupport.pdf (дата звернення: 06.05.2026).

Людмила КРИМЧАК
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи
та управління соціальними процесами

Вікторія АЗАРОВА
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

3 курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

СТУДЕНТОЦЕТРОВАНЕ НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ МЕНЕДЖЕРІВ

Сучасні трансформації у сфері соціального управління, зростання вимог до професійної компетентності фахівців соціальної сфери та орієнтація вищої освіти на європейські стандарти актуалізують проблему формування професійної ідентичності майбутніх соціальних менеджерів. У цих умовах особливого значення набуває студентоцентроване навчання, яке передбачає активну участь здобувачів освіти у власному професійному становленні, розвиток критичного мислення, рефлексії, самостійності та відповідальності за результати навчання. Саме такий підхід створює сприятливі умови для усвідомлення студентами своєї професійної ролі, цінностей і професійного покликання, що є важливою складовою професійної ідентичності майбутнього соціального менеджера.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з питань студентоцетрованого навчання у формуванні професійної ідентичності майбутніх соціальних менеджерів виявив, що це питання викликає зацікавленість з боку науковців.

Так, студентоцентровані підходи до змішаного навчання були предметом уваги А. Маслова, В. Мізюк, Н. Герцовської та ін [5]. В. Староста [6] досліджував студентоцентроване дистанційне навчання в ускладнених умовах пандемії Covid-19 та під час воєнного стану в Україні. Студентоорієнтоване навчання як фактор розвитку іншомовної компетентності в контексті інтегрованого навчання розглядала А. Фрумкіна [7], яка у своєму дослідженні акцентувала увагу на методологічних та психолінгвістичних основах реалізації студентоцентрованого підходу, зокрема через моделі CLIL, проблемно-орієнтованого навчання, індивідуалізацію й рефлексивні практики.

Дослідження С. Марчук та Н. Борбич [3] заклали підґрунтя для розуміння принципів студентоцентрованого навчання (СЦН) у специфічних умовах воєнного стану. Попри сталий науковий інтерес до цієї проблематики (Ю. Коробко [1], Л. Кримчак [2] та ін.), механізми впливу СЦН на становлення професійної ідентичності майбутніх менеджерів соціальної сфери залишаються недостатньо висвітленими та потребують комплексного вивчення.

Мета статті – проаналізувати вплив студентцентрованого навчання на процес формування професійної ідентичності майбутніх соціальних менеджерів та

обґрунтувати педагогічні умови, які сприяють її ефективному розвитку в процесі професійної підготовки.

У науковій літературі СЦН розглядається як модель організації освітнього процесу, в якій центр уваги зміщується з викладача та змісту навчання на особистість здобувача освіти, його інтереси, потреби та активну роль у здобутті знань. Існує думка, якщо традиційне навчання відповідає на питання «Що викладач має розказати?», то студентоцентроване – «Що і як студент має навчитися?».

Систематизовані у таблиці 1 дані демонструють кардинальну зміну цільових орієнтирів в освіті. Перехід до СЦН означає відмову від авторитарного монологу викладача на користь активного, рефлексивного діалогу зі здобувачем, де критерієм успіху стає не обсяг вичитаного матеріалу, а реальний рівень усвідомлених знань та сформованих навичок студента.

Таблиця 1

Компаративний аналіз традиційного та студентоцентрованого навчання

Критерій порівняння	**Традиційне навчання**	**Студентоцентроване навчання**
Фундаментальне запитання (вектор змісту)	«Що викладач має розказати?» *(фокус на трансляції готового знання)*	«Що і як студент має навчитися?» *(фокус на опануванні компетентностей)*
Центр уваги в освітньому процесі	Фігура викладача та жорстко регламентований зміст навчальних програм.	Особистість здобувача освіти, його індивідуальні інтереси, когнітивні потреби та темп засвоєння матеріалу.
Роль здобувача освіти	Пасивний слухач: об'єкт педагогічного впливу, який сприймає, запам'ятовує та відтворює інформацію.	Активний суб'єкт: безпосередній конструктор власного знання, який бере участь в управлінні освітньою траєкторією.
Роль викладача	Головне джерело знань, експерт, транслятор інформації та контролер.	Фасилітатор, ментор, коуч, організатор партнерського освітнього простору.
Цільова орієнтація	Накопичення знань, умінь та навичок у межах конкретної дисципліни.	Самоактуалізація студента, розвиток критичного мислення та формування стійкої професійної ідентичності.

Впровадження студентоцентрованого навчання є фундаментом оновлення ЗВО України. Для соціальної галузі це має прикладне значення: формування стійкої професійної ідентичності майбутніх менеджерів соціальних процесів виступає необхідною умовою для їхньої ефективної роботи з надскладними викликами сьогодення та періоду майбутньої реінтеграції соціуму [1].

Хто такий соціальний менеджер? На сьогодні, соціальний менеджер – це не про роботу з отримувачем послуг віч-на-віч, як у соціального працівника, а про те, як налаштувати всю «систему». Це такий собі архітектор допомоги: він планує,

шукає ресурси й організовує процеси так, щоб ця допомога взагалі дійшла до людей і була реально ефективною. Зараз, коли в країні війна, це взагалі база, адже саме соціальний менеджер має вміти створювати нові проєкти під запити громад буквально на вчора.

Тому не дивно, що практики соціальної сфери та політики розглядають професійну ідентичність майбутнього соціального менеджера як інтегративне утворення, що включає усвідомлення себе як представника професії, прийняття професійних цінностей, формування мотиваційно-ціннісної сфери та готовності до самостійного здійснення професійної діяльності. Однак, за даними опитувань, лише 34 % студентів старших курсів спеціальності «Соціальна робота» чітко ідентифікують себе як майбутніх професіоналів у цій галузі [2]. Більшість випускників відчувають значний розрив між теоретичними знаннями та реальними вимогами практики, що призводить до високого рівня професійної невизначеності. За даними Міністерства соціальної політики, 58–65 % випускників спеціальності «Соціальна робота» не працюють за фахом протягом перших двох років після закінчення університету [4]. Це дає можливість припуститися думки, що саме студентоцентроване навчання слід вважати одним із перспективних підходів, що сприяє подоланню даної проблеми.

Як видно з таблиці 2 студентцентроване навчання трансформує здобувача освіти з пасивного слухача на активного суб'єкта освітнього процесу, де кожен метод навчання безпосередньо стимулює внутрішню еволюцію майбутнього фахівця.

Таблиця 2

Вплив механізмів студентцентрованого навчання на формування професійної ідентичності

№	Механізм впливу	Практичні інструменти	Результат (вплив на професійну ідентичність)
1.	Занурення у професійний контекст	– кейс-метод; – проєктне навчання; – професійні симуляції.	– розвиток навичок прийняття самостійних рішень; – здатність аналізувати реальні робочі ситуаціїадаптація до практичних умов майбутньої професії.
2.	Системна рефлексія	– аналіз власної діяльності; – оцінка досвіду; – самодіагностика.	– усвідомлення базових професійних цінностей; – чітке визначення особистісних сильних сторін; – ідентифікація індивідуальних зон розвитку та зон зростання.
3.	Суб'єкт-суб'єктна взаємодія	– діалог з викладачем, як із ментором;	– формування почуття особистої професійної значущості;

		– колаборація та рівноправна співпраця	– розвиток високого рівня відповідальності за результати роботи.

Водночас ефективність імплементації СЦН не є автоматичною; вона безпосередньо детермінується комплексом взаємопов'язаних педагогічних умов, які забезпечують трансформацію здобувача освіти з пасивного об'єкта в активного суб'єкта професійного становлення. На основі аналізу наукових джерел слід визначити такі базові умови:

1. Створення безпечного, інклюзивного та підтримуючого освітнього середовища. Адже реалізація принципу суб'єкт-суб'єктної взаємодії можлива лише за умови мінімізації академічного пресингу й формування атмосфери психологічної безпеки, довіри та взаємоповаги. У такому середовищі здобувач освіти не боїться припуститися помилки, відкрито висловлює власну позицію, бере на себе відповідальність за вибір індивідуальної освітньої траєкторії та вчиться конструктивно дискутувати.

2. Забезпечення системного, конструктивного та фасилітативного зворотного зв'язку. У межах СЦН оцінювання втрачає каральну функцію і стає інструментом розвитку. Регулярний якісний зворотний зв'язок з боку викладача (який виступає в ролі ментора чи коуча) допомагає студенту чітко усвідомити поточні результати навчання, скоригувати прогалини в знаннях і вибудувати вектори подальшого самовдосконалення.

3. Глибока інтеграція реального професійного контексту й практико-орієнтованих технологій. З чого випливає, що ефективне навчання передбачає постійне занурення здобувачів у прагматику майбутньої професійної діяльності через активні методи: кейс-метод, метод проєктів, інтерактивні симуляції та розбір реальних виробничих кейсів. Це дозволяє подолати розрив між теоретичним базисом та реальними запитами ринку праці.

4. Стимулювання регулярної рефлексивної діяльності, що сприяє системному самоаналізу власного досвіду, оцінці особистісних дефіцитів і досягнень, а забезпечують перехід знань у стійкі внутрішні переконання, що є фундаментом для формування зрілої професійної ідентичності.

Окремим, критично важливим вектором у системі студентцентрованої підготовки є цілеспрямований розвиток емоційного інтелекту здобувачів освіти. Це зумовлено тим, що майбутні соціальні менеджери, фахівці з соціальної роботи та керівники соціальних інституцій здійснюють свою професійну діяльність у специфічних, високостресових та емоційно напружених умовах (кризи, робота з травмованими клієнтами, подолання наслідків воєнного стану) [2]. Високий рівень емоційного інтелекту – зокрема розвинена емпатія, здатність до саморегуляції, розпізнавання емоційних тригерів та автентична комунікація – виступає не лише

базовою професійною компетентністю, а й головним внутрішнім ресурсом профілактики професійного вигорання та збереження ментального здоров'я фахівця.

Таким чином, студентоцентроване навчання є не лише сучасним педагогічним підходом, а й необхідною умовою формування стійкої професійної ідентичності майбутніх соціальних менеджерів. Його подальше впровадження в освітній процес спеціальності «Соціальна робота та консультування» дозволить підвищити якість підготовки фахівців, зменшити розрив між теорією і практикою та забезпечити соціальну сферу компетентними й мотивованими кадрами.

Список використаних джерел

1. Емоційний інтелект у XXI столітті як один з найважливіших soft-skills освітнього процесу / Ю. В. Коробко та ін. *Академічні візії*. 2023. № 24. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/583/538 (дата звернення: 12.05.2026).

2. Кримчак Л.Ю. Профілактика професійного вигорання фахівців у практиці соціальної роботи з пораненими військовослужбовцями. *Інклюзія і суспільство: наук. журнал.* 2024. *Вип.* 2 (7). С. 36–42. URL: https://journals.kpdi.in.ua/index.php/inclusion-society/article/view/129/126 (дата звернення: 10.04.2026).

3. Марчук С., Борбич Н. Студентоцентрована освіта в умовах сьогодення. *Збірник матеріалів IX Міжнародної науково-практичної конференції*: [Національна освіта в стратегіях соціокультурного вибору: теорія, методологія, практика]. Луцьк: КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обл. ради. Ч. 1. 2025. С. 153. URL: https://lpc.in.ua/wp-content/uploads/2026/02/ch-1_-zbirnyk.pdf#page=153 (дата звернення: 12.04.2026).

4. Соціальна сфера потребує фахівців: представлено результати дослідження кадрового потенціалу. *Міністерство соціальної політики України* : офіційний вебсайт. URL: https://www.msp.gov.ua/press-center/news/sotsialna-sfera-potrebuye-fakhivtsiv:-predstavleno-rezultaty-doslidzhennya-kadrovoho-potentsialu (дата звернення: 13.04.2026).

5. Студентоцентровані підходи до змішаного навчання : навч. посіб. для здобувачів фахової передвищої та вищої освіти / А. В. Маслова та ін. ; за заг. ред. Н. О. Герцовської. Мукачево : МДУ, 2024. 240 с.

6. Староста В. І. Студентоцентроване дистанційне навчання в ускладнених умовах (пандемія Covid-19, воєнний стан в Україні). *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2023. № 14. С. 63–77. URL: https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/457/436 (дата звернення: 02.05.2026).

7. Фрумкіна А. Студентоорієнтоване навчання як фактор розвитку іншомовної компетентності в контексті інтегрованого навчання. *Педагогічний дискурс*. 2025. Вип. 38. С. 45-50. https://ojs.kgpa.org.ua/index.php/peddiscourse/article/view/1270/1133

Віта КУЖЛА
студентка III курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
Чортківський гуманітарно-педагогічний

фаховий коледж імені Олександра Барвінського
Науковий керівник: Оксана ТАБАЧАК,
викладач соціально-психологічних дисциплін

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасна школа виконує не лише освітню, а й важливу соціальну функцію. В умовах суспільних змін, в умовах суспільних змін, розвитку цифрових технологій та воєнного стану значно зростає роль соціально-педагогічної діяльності у загальноосвітніх закладах.

Соціальний педагог сьогодні допомагає учням адаптуватися до складних життєвих обставин, сприяє їх соціалізації, захищає права дитини та забезпечує психологічну підтримку.

Актуальність теми зумовлена збільшенням кількості дітей, які потребують соціально-педагогічної допомоги: дітей із сімей у складних життєвих обставинах, внутрішньо переміщених осіб, дітей, які пережили психологічні травми або стикаються з булінгом та соціальною ізоляцією.

Метою розвідки є висвітлення основних напрямів, методів та актуальних проблем соціально-педагогічної діяльності у загальноосвітніх закладах.

Соціально-педагогічна діяльність – це система заходів, спрямованих на підтримку дитини, її соціалізацію та створення безпечного освітнього середовища.

Основними завданнями соціального педагога є:

- захист прав та інтересів дитини;
- профілактика негативних соціальних явищ;
- підтримка учнів у складних життєвих ситуаціях;
- формування сприятливого психологічного клімату;
- співпраця зі школою, сім’єю та громадою.

Важливими принципами соціально-педагогічної діяльності є гуманізм, індивідуальний підхід, партнерство та конфіденційність.

У сучасній освіті соціальний педагог має сприяти розвитку соціальної компетентності учнів, їх емоційного інтелекту та навичок безпечної поведінки.

Основні напрями роботи соціального педагога є: соціальна діагностика, профілактична робота, соціальний супровід, робота з батьками.

Соціальний педагог вивчає умови життя дитини, аналізує її соціальне оточення та виявляє учнів, які потребують підтримки.

Важливим напрямом є профілактика:

- булінгу;

- насильства;
- правопорушень;
- залежностей;
- кібербулінгу.

Для цього проводяться тренінги, виховні години, інформаційні кампанії та просвітницькі заходи.

Особливу увагу приділяють дітям із сімей у складних життєвих обставинах, внутрішньо переміщеним дітям та учням, які пережили психологічні травми.

Соціальний педагог здійснює консультування, координацію допомоги та співпрацює з іншими соціальними службами.

Ефективна соціально-педагогічна діяльність неможлива без співпраці з батьками.

Основними формами роботи є:

- консультації;
- батьківські збори;
- тренінги;
- індивідуальні бесіди.

Сьогодні соціально-педагогічна діяльність стикається з низкою серйозних викликів. По-перше, це зростання психологічних проблем серед дітей через війну, стрес та соціальну нестабільність. По-друге, соціальні педагоги часто мають надмірне професійне навантаження та значний обсяг документації. По-третє, недостатньою залишається взаємодія між школою, соціальними службами та сім'єю. Також актуальною є проблема професійного вигорання фахівців соціальної сфери.

Подальший розвиток соціально-педагогічної діяльності пов'язаний із:

- розвитком інклюзивної освіти;
- посиленням психологічної підтримки дітей;
- використанням цифрових технологій;
- міжвідомчою співпрацею;
- підвищенням професійної компетентності соціальних педагогів.

Соціальний педагог сучасної школи повинен володіти навичками кризового консультування, медіації, цифрової комунікації та психологічної підтримки.

Отже, соціально-педагогічна діяльність у загальноосвітніх закладах є важливою складовою сучасної системи освіти. Її основною метою є створення умов для гармонійного розвитку дитини, її соціального захисту та успішної соціалізації.

Сучасні виклики вимагають оновлення підходів до соціально-педагогічної роботи, посилення психологічної підтримки та розвитку партнерства між школою, сім'єю і громадою. Ефективна діяльність соціального педагога сприяє формуванню безпечного освітнього середовища та розвитку гуманного суспільства.

Список використаних джерел

1. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 15.04.2026).
2. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21 червня 2001 року № 2558-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text (дата звернення: 15.04.2026).

Юлія КУНДИК
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Сабат Н. І.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Проблема делінквентної поведінки в підлітковому віці залишається однією з найгостріших у сучасній психолого-педагогічній науці та соціальній практиці. Трансформаційні процеси в суспільстві, інформаційне перевантаження та зміна ціннісних орієнтирів суттєво підвищують ризик девіацій серед неповнолітніх. Традиційно при аналізі причин протиправних дій акцент робиться на зовнішніх факторах: макроекономічній ситуації, деструктивному впливу позасімейного середовища (стихійних неформальних груп) та деформаціях сімейного виховання (як-от брак батьківської участі чи надмірний тотальний контроль).

Однак, як зазначають Н. Берегова, А. Шеремет, зовнішні чинники не діють ізольовано; вони заломлюються крізь призму внутрішнього світу особистості [1, с. 134]. Формування делінквентного вектора поведінки значною мірою опосередковано внутрішньопсихічними деструкціями. Нестійка, залежна від оточення самооцінка, високий рівень тривожності й агресивності, виражена імпульсивність, а також дефіцит емпатії та незавершеність розвитку моральної свідомості створюють специфічний внутрішній дискомфорт (фрустрацію, відчуження, хронічне напруження). У цьому контексті делінквентна поведінка часто виступає не просто свідомим порушенням суспільних норм, а деструктивною формою психологічного захисту, самоствердження або компенсації внутрішніх конфліктів.

У зв'язку з цим виникає гостра потреба систематизації індивідуально-психологічних чинників та станів, що провокують асоціальні прояви, а також у

детальному аналізі поведінкових маркерів (схильності до ризику, когнітивних викривлень, ситуативності рішень) підлітків із делінквентним профілем. Це необхідно для розробки ефективних, точкових програм профілактичної та корекційно-розвивальної роботи.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні, систематизації та комплексному аналізі внутрішніх психологічних чинників, станів і когнітивно-поведінкових особливостей, що зумовлюють формування та закріплення делінквентної поведінки підлітків у взаємозв'язку з чинниками мікро- та макросоціального середовища.

Внутрішні психологічні чинники, які визначають особливості сприйняття, емоційного реагування та регуляції поведінки. Насамперед значущим є рівень самооцінки, що у підлітковому віці відзначається нестійкістю та залежністю від зовнішніх оцінок. Занижена самооцінка часто супроводжується почуттям невпевненості та внутрішньої напруженості, що може компенсуватися агресивними або демонстративними реакціями, тоді як завищена сприяє ігноруванню соціальних норм і недооцінці наслідків власних дій.

Важливим чинником виступає і рівень тривожності, оскільки підвищена тривожність зумовлює емоційну нестабільність і може провокувати деструктивні способи поведінки як форму зниження внутрішнього напруження або уникнення складних ситуацій. Значну роль відіграє агресивність, яка нерідко формується як відповідь на фрустрацію, обмеження потреб або переживання несправедливості; у разі закріплення агресії як звичного способу реагування підвищується ймовірність переходу до делінквентних дій. Водночас важливим чинником є імпульсивність, що проявляється у нездатності контролювати власні дії та приймати зважені рішення, унаслідок чого підлітки часто діють під впливом емоцій, не враховуючи можливих наслідків.

Суттєвим є рівень розвитку моральної свідомості, оскільки недостатня сформованість уявлень про соціальні норми та відповідальність знижує внутрішній контроль поведінки і сприяє орієнтації на ситуативні вигоди або вплив оточення. Важливу роль відіграє також рівень емпатії, адже її недостатність знижує здатність до співпереживання та усвідомлення наслідків власних дій для інших, що може сприяти проявам жорстокості та байдужості. Додатковим чинником виступає стан фрустрації, який виникає внаслідок незадоволеності базових потреб або внутрішніх конфліктів і може трансформуватися у деструктивні форми поведінки як спосіб психологічної розрядки [2, с. 51].

У сучасних дослідженнях також звертається увага на когнітивні викривлення, що проявляються у виправданні протиправних дій, перекладанні відповідальності на інших або сприйнятті агресії як допустимої форми взаємодії, що сприяє закріпленню делінквентних установок. Сукупність зазначених психологічних

чинників у поєднанні з несприятливими умовами соціального середовища створює підґрунтя для формування делінквентної поведінки, що зумовлює необхідність їх урахування у процесі профілактичної та корекційної роботи з підлітками.

Продовжуючи аналіз сімейних і соціальних чинників, слід звернути увагу на ступінь участі батьків у житті підлітка, оскільки її недостатність або формальність призводять до втрати поведінкових орієнтирів і зниження відповідальності за власні дії. Брак довіри, підтримки та емоційного контакту в родині часто спонукає підлітка шукати визнання поза сім'єю, що підсилює залежність від однолітків, у тому числі з девіантними установками. Надмірний контроль без пояснення причин заборон і вимог, своєю чергою, викликає опір і може сприяти формуванню протестної поведінки, яка поступово закріплюється у вигляді порушення соціальних норм.

Аналіз психологічних чинників формування делінквентної поведінки доцільно узагальнити шляхом їх систематизації відповідно до основних характеристик особистості підлітка. Такий підхід дозволяє більш чітко простежити взаємозв'язок між внутрішніми психічними процесами та поведінковими проявами.

Таблиця 1

Психологічні чинники делінквентної поведінки підлітків та їх прояви

Психологічний чинник	Характеристика	Можливі поведінкові прояви
Самооцінка	Нестійка, залежна від зовнішніх оцінок	Демонстративність, протест, агресія
Тривожність	Підвищене внутрішнє напруження	Уникнення відповідальності, імпульсивні реакції
Агресивність	Схильність до деструктивних способів реагування	Конфлікти, вербальна або фізична агресія
Імпульсивність	Недостатній самоконтроль і слабке прогнозування наслідків	Ризиковані та необдумані вчинки
Емпатія	Недостатня здатність до співпереживання	Байдужість до наслідків власних дій для інших
Моральна свідомість	Недостатнє засвоєння соціальних і правових норм	Ігнорування правил, виправдання правопорушень

Представлені дані дозволяють побачити, що кожен із психологічних чинників не існує ізольовано, а взаємодіє з іншими, формуючи цілісну систему особистісних характеристик. Поєднання декількох несприятливих чинників значно підвищує

ризик виникнення делінквентної поведінки, особливо за умов негативного соціального середовища [1, с. 127].

Додатково варто звернути увагу на взаємозв'язок між психологічними станами підлітка та їх поведінковими наслідками, що дозволяє краще зрозуміти механізм переходу від внутрішнього переживання до зовнішньої дії.

Таблиця 2

Взаємозв'язок психологічних станів і делінквентної поведінки підлітків

Психологічний стан	Імовірна причина виникнення	Поведінкова реакція
Фрустрація	Незадоволені потреби або блокування цілей	Агресія, протест
Тривога	Соціальний тиск, страх негативної оцінки	Уникнення, імпульсивність
Відчуження	Відсутність підтримки та визнання	Ігнорування норм, асоціальна поведінка
Невпевненість	Низька самооцінка, залежність від думки групи	Демонстративність, підпорядкування груповому тиску
Напруження	Конфлікти, хронічний стрес	Деструктивні дії

Систематизація психологічних станів і відповідних поведінкових реакцій демонструє, що делінквентна поведінка часто виступає не лише як порушення норм, але і як форма реагування на внутрішній дискомфорт. Це підкреслює необхідність врахування емоційного стану підлітка у процесі профілактичної та корекційної роботи.

Вплив позасімейного середовища проявляється насамперед через неформальні групи, які задають власні правила та моделі взаємодії. Потрапляючи до кола, де порушення норм не засуджується, підліток засвоює відповідні способи поведінки як прийнятні. Груповий тиск, прагнення відповідати очікуванням інших і бажання уникнути відторгнення сприяють закріпленню делінквентних моделей.

Стан соціального відчуження також відіграє помітну роль. Відсутність відчуття значущості в сім'ї або шкільному середовищі послаблює зв'язок підлітка з соціальними нормами [3, с. 243]. У таких випадках деструктивні дії можуть виконувати функцію самоствердження або привернення уваги, а негативне ставлення до соціальних інститутів лише поглиблює відхилення у поведінці.

Вплив інформаційного простору посилює ці тенденції. Постійна взаємодія з контентом, у якому агресія або порушення правил подаються як звичні явища, змінює уявлення про допустимість таких дій. За недостатнього рівня критичного

осмислення підліток може переносити ці моделі у власну поведінку. Соціально-економічні умови також впливають на поведінкові орієнтири. Обмежений доступ до можливостей розвитку, відчуття нерівності або нестабільності формують напруження, яке іноді знаходить вихід у протиправних діях як способі досягнення бажаного або реагування на зовнішні обставини.

Сукупна дія цих чинників формує середовище, у якому поведінка підлітка набуває певної спрямованості. Поєднання сімейних труднощів, впливу однолітків і соціальних умов здатне закріплювати асоціальні моделі, що ускладнює подальшу корекцію і вимагає цілеспрямованого впливу з боку дорослих і соціальних інституцій.

Список використаних джерел

1. Берегова Н., Шеремет А. Девіантна поведінка у підлітків: причини, прояви, шляхи профілактики та корекції. *Psychology Travelogs*. 2025. № 1. С. 127–136. https://doi.org/10.31891/PT-2025-1-14.

2. Гуртовенко Н. В. Сучасні умови формування різних форм девіантної поведінки у підлітковому віці. *Габітус*. 2024. Вип. 65. С. 49–53.

3. Скворчевська Є. Л. Чинники девіантної поведінки підлітків. *Габітус*. 2025. Вип. 69. Т. 1. С. 242–246.

Галина ЛЕМКО
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ SELF-CARE В НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Сучасна практика надання психосоціальних та соціально-педагогічних послуг в умовах тривалого суспільного стресу зазнає суттєвих трансформацій, оскільки основний обсяг екстреної та тривалої допомоги вразливим групам населення дедалі частіше перебирає на себе недержавний сектор, зокрема благодійні фонди та громадські організації. Проте тривала дія надзвичайних чинників, щоденна взаємодія фахівців із травматичним досвідом бенефіціарів, емпатійне виснаження та хронічний дефіцит організаційних ресурсів призводять до катастрофічного рівня професійного вигорання й вторинної травматизації самого персоналу. Традиційно в системі соціальної роботи турбота про психоемоційний стан розглядалася як зона виключно індивідуальної відповідальності фахівця. Водночас сучасні вітчизняні та міжнародні наукові розвідки доводять, що

ізольовані індивідуальні зусилля без системного інституційного підґрунтя є неефективними в умовах затяжної кризи. Постає гостра науково-практична потреба у переході від парадигми особистої емоційної гігієни працівника до парадигми нормативно закріпленої політики самотурботи, що має бути інтегрована безпосередньо в корпоративну культуру організацій третього сектору.

Теоретичний аналіз проблеми інституційного благополуччя у допоміжних професіях спирається на сучасні концепції соціальної резильєнтності та травмо-інформованого лідерства. Питання профілактики вигорання та збереження професійного здоров'я фахівців соціальної сфери активно досліджували О. Карпенко та О. Морозовський, які наголошують на важливості впровадження гнучких інструментів емоційної декомпресії у практичну діяльність центрів соціально-психологічної реабілітації. Водночас Т. Семигіна розглядає життєстійкість через призму системної підтримки громад та розвитку адаптаційного потенціалу допоміжних інституцій.

В контексті сучасної соціальної роботи під політикою «Self-Care» слід розуміти свідомий, динамічний, багаторівневий процес підтримання інтегрального здоров'я працівників, що реалізується через систему нормативних, організаційних та психолого-педагогічних заходів, які фінансуються та підтримуються самою організацією. Благодійні та громадські об'єднання часто функціонують у специфічному ціннісному полі, де домінує ідеологія цілковитої відданості місії, що спонукає працівників та волонтерів ігнорувати власні базові потреби. Впровадження офіційної політики самотурботи призвано дестигматизувати втому та легітимізувати турботу про власний ментальний стан як професійний обов'язок фахівця, без якого неможливе якісне надання соціальних послуг. Науково обґрунтована модель інтеграції цієї політики у корпоративну культуру має трирівневу структуру, яка охоплює макрорівень, мезорівень та мікрорівень.

На макрорівні відбувається стратегічна та нормативна фіксація цінностей ментального здоров'я у внутрішній документації організації. Це передбачає включення пунктів про психосоціальну безпеку команди до стратегічних планів розвитку благодійних фондів, офіційне затвердження внутрішніх регламентів емоційної безпеки, а також запровадження спеціальних днів ментального здоров'я, які працівник має право використати для термінового відновлення ресурсу без оформлення стандартного лікарняного листка. Важливим елементом цього рівня є суворе нормування робочої години та розробка етичних кодексів організації, які забороняють несанкціоновані овертайми та нічну комунікацію у робочих чатах, що безпосередньо знижує рівень фонової тривожності колективу.

Мезорівень охоплює безпосередньо організаційно-процедурні механізми, спрямовані на трансформацію щоденної робочої рутини. Провідним інструментом тут є професійна супервізія, яка за умови впровадження політики «Self-Care»

перестає бути спорадичним явищем і перетворюється на обов'язковий щомісячний елемент діяльності. Залучення зовнішніх сертифікованих супервізорів дозволяє команді екологічно відреагувати на складні клієнтські кейси, провести рефлексію професійних помилок та запобігти синдрому вторинної травматизації. Окрім супервізії, організаційний рівень передбачає системне використання інтервізійних груп, впровадження гнучких графіків роботи, механізмів ротації персоналу на найбільш емоційно-виснажливих напрямках діяльності, а також виділення та облаштування в офісних приміщеннях спеціальних зон для психологічного розвантаження та короткочасного відпочинку.

Мікрорівень зосереджень на індивідуально-компетентнісному розвитку працівників, де завданням організації є навчання персоналу технологій саморегуляції, цифрової гігієни, технік усвідомленості та самоспівчуття. В межах цього рівня кожен працівник за підтримки ментора чи психолога організації розробляє індивідуальний план самотурботи, який враховує індивідуальні маркери стресу та персональні ресурсні канали. Практичне втілення мікрорівня реалізується через регулярні внутрішні тренінги з розвитку комунікативної компетентності, тайм-менеджменту та встановлення жорстких особистісних кордонів у взаємодії з бенефіціарами, що захищає фахівця від емоційного злиття з кризовою ситуацією клієнта.

Особливе місце у технологічній карті впровадження політики самотурботи посідає використання ресурсних арт-терапевтичних та етнопедагогічних технологій як інструментів командної фасилітації. Проведення щомісячних чи квартальних командних сесій з використанням проективних методик, таких як малювання візуальних метафор або робота з метафоричними асоціативними картами, дозволяє фахівцям інтегрувати нагромаджений негативний досвід. Останні дослідження в галузі соціальної педагогіки також підтверджують високу ефективність залучення елементів традиційних українських ремесел, зокрема традиційної вишивки та орнаментики, до програм корпоративного well-being. Ритмічна структура процесу вишивання, розвиток дрібної моторики та концентрація на автентичних образах діють як природна соматична практика, що сприяє заземленню, зниженню рівня кортизолу та відновленню колективної згуртованості через спільну культурну ідентичність.

Науковий моніторинг діяльності вітчизняних громадських організацій дозволяє виявити ряд деструктивних факторів та бар'єрів, що гальмують імплементацію корпоративних політик самотурботи. Першим серйозним бар'єром є психологічний синдром професійного вигорання, глибоко вкорінений у свідомості багатьох соціальних працівників, які вважають будь-яку турботу про власний стан під час масштабного суспільного кризи виявом етичної слабкості. Іншим фактором виступає жорстка донорська залежність недержавного сектору,

оскільки більшість міжнародних грантових програм орієнтована на фінансування прямих потреб бенефіціарів, повністю ігноруючи витрати на супервізію, психологічний супровід та навчання команди. Третім бар'єром є опір лінійного менеджменту, який часто не володіє інструментами антикризового управління та розглядає well-being програми як неефективне витрачання робочої години.

Подолання зазначених деструктивних тенденцій потребує комплексного підходу, що включає активну адвокацію прав працівників соціальної сфери на рівні міжнародних донорських інституцій. Благодійні організації мають зайняти проактивну позицію та включати лінійні витрати на супервізію, тренінги емоційної стійкості та психологічне забезпечення команди у кожний грантовий бюджет як обов'язкову умову безпечного та якісного виконання проекту. Одночасно з цим потрібна системна перебудова внутрішнього навчання керівників організацій третього сектору, спрямована на освоєння ними принципів травма-інформованого менеджменту, де збереження ментального здоров’я персоналу визнається головним показником інституційної ефективності та життєздатності організації у довгостроковій перспективі.

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що перехід від стихійної, індивідуалізованої самодопомоги до системного впровадження політики Self-Care в корпоративну культуру благодійних та громадських організацій є базовою передумовою збереження кадрового потенціалу соціальної сфери. Інтеграція нормативних інструментів захисту емоційного стану фахівців, регулярна супервізійна підтримка, розвиток гнучких навичок саморегуляції та використання інноваційних ресурсних технологій дозволяють трансформувати третій сектор у безпечне, екологічне середовище. Це, у свою чергу, безпосередньо підвищує якість надання соціально-педагогічних послуг та забезпечує довгострокову резильєнтність суспільства перед обличчям сучасних глобальних викликів.

Список використаних джерел

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. М. Денисюк та ін.; ред. кол.: О. В. Епель, Т. Л. Лях, І. В. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.
2. Жінчин М. Соціальне консультування в контексті роботи з внутрішньо переміщеними особами. *Ввічливість. Humanitas.* 2024. № 3. С. 40–47.
3. Карпенко О., Лісовцева О. Форми і методи профілактики професійного вигорання соціальних працівників: теоретичні підходи та сучасні виклики. *Соціальна робота та соціальна освіта.* 2026. Вип. 2 (17). С. 34–47.
4. Титаренко Т. М. Моє майбутнє залежить від мене: практики здорового сьогодення у воєнних і повоєнних умовах : монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2024. 130 с.

Галина ЛЕМКО
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Ірина ВАСИЛІВ
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
IV курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ПРОФЕСІЙНІ ФУНКЦІЇ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ У СТВОРЕННІ БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА

Проблема насильства щодо дітей набуває особливої актуальності у сучасному суспільстві, оскільки його наслідки мають тривалий і комплексний вплив на психічний розвиток особистості. Пережитий травматичний досвід порушує емоційну стабільність дитини, впливає на формування її Я-концепції, поведінкових реакцій та системи міжособистісних відносин. Важливим аспектом є те, що насильство підриває базове відчуття безпеки, яке виступає основою гармонійного розвитку, та спричиняє втрату довіри до оточуючого світу і значущих дорослих.

Відповідно до норм Законів України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми» та «Про запобігання та протидію домашньому насильству» освітні заклади формально включені до системи суб'єктів, що відповідальні за запобігання випадкам насильства над дітьми. Так, у кожному навчальному закладі має бути розроблений комплекс профілактичних заходів на плановій основі, який затверджується на початку навчального року. Цей щорічний план охоплює різні напрями роботи – від превентивних лекцій до конкретних інструкцій щодо поведінки педколективу при виявленні жорстокості. Соціальний педагог, практичний психолог та керівництво школи виступають відповідальними за його реалізацію. Своєчасне планування і скоординовані дії в межах цього пакету заходів створюють фундамент для безпечного освітнього середовища, де дитина може відчувати себе захищеною і спокійною.

Нормативно-правове забезпечення передбачає, що педагогічний колектив регулярно ознайомлюється з чинним законодавством у сфері захисту прав дитини. Соціальний педагог забезпечує наявність внутрішніх процедур: шаблонів повідомлень про підозру насильства, інструкцій взаємодії з поліцією та

соціальними службами, положень про конфіденційність інформації. Таке організаційне облаштування містить алгоритми дій при виявленні сумнівних фактів (кожен працівник має знати, куди телефонувати, кого повідомити) і правило «сліпого» реагування – безпечної фіксації обставин. У межах цього блоку проводиться підготовка персоналу: тренінги та семінари з упізнавання ознак насильства, засоби документування випадків, алгоритми захисту прав дитини в позашкільній діяльності. Зокрема, колектив вчиться розпізнавати нетипові поведінкові реакції, використовувати стандартизовані анкетні опитувальники для оцінювання ризику, розуміти юридичну основу звернень. Регулярне оновлення цих програм із урахуванням останніх законодавчих змін підвищує ефективність реагування закладу на кризові ситуації [1, с. 10].

Другим важливим напрямом роботи є інформаційно-просвітницька діяльність серед учнів і батьків. Соціальний педагог організовує серії бесід, лекцій і тренінгів, мета яких – формування уявлень про сутність насильства і його шкоду для розвитку дитини. Наприклад, для учнів проводяться заняття з елементами рольових ігор, що моделюють різні сценарії безпечної поведінки та протидії агресії, а батьківські збори включають обговорення шкільних правил та шляхів звернення по допомогу. Учасників навчального процесу ознайомлюють з поняттями «булінг», «сексуальне насильство», «емоційний тиск» та навчають розпізнавати їх у повсякденному житті. Крім того, роз'яснюються алгоритми дій у кризових ситуаціях: куди звернутися, якщо дитині загрожує небезпека, як діяти дорослим у разі виявлення насильства чи його ознак у родині чи в школі [1].

Соціальний педагог відіграє центральну роль у забезпеченні безпеки дітей, поєднуючи у собі декілька функцій. Перш за все, він є координатором системи реагування на випадки жорстокого поводження з дитиною: організовує прийоми, формує комісії та слідкує за виконанням процедур оповіщення відповідних структур. Його завданням є не лише передача інформації про факт насильства, а й активна участь у захисних заходах. Він ініціює співпрацю з органами опіки, поліцією, центрами соціальних служб, а у разі потреби – залучає правову допомогу. Таким чином соціальний педагог забезпечує дотримання принципу найкращих інтересів дитини на всіх етапах розслідування інциденту.

Знання та вміння, які необхідні соціальному педагогу для виконання цієї функції, включають: глибоке розуміння чинного законодавства щодо захисту прав дітей, навички міжвідомчої комунікації та уміння документувати факти насильства, а також етичні стандарти збереження конфіденційності. Завдяки такому підходу забезпечується довіра дитини і її сім'ї до системи підтримки: батьки бачать, що установа сповіщає компетентні служби, а дитина – що її захищають [**Error! Reference source not found.**].

Одночасно соціальний педагог виконує адвокативну роль: він стає захисником прав і інтересів дитини в судах і держустановах. У разі звернення до суду або під час допиту дитини як свідка соціальний педагог може виступати її представником чи супроводжуючим, забезпечуючи комфортний психологічний стан і дотримання її прав. Це не суперечить законодавству, адже таким чином гарантується принцип кращих інтересів дитини. Для ефективного виконання адвокативної ролі педагог повинен знати основи ювенального законодавства та міжнародних стандартів прав дитини, умови спеціалізованих допитів потерпілих дітей, а також розуміти вікові реакції на стрес. Наприклад, під час судового засідання або слідчих дій соціальний педагог пояснює правоохоронцям особливості поведінки дитини: чому вона може мовчати або заплутуватися у свідченнях, та добивається створення для неї максимально безпечних умов опитування (при необхідності – у присутності психолога чи за участю спеціальних медіаторів).

Консультативна роль соціального педагога проявляється в експертній підтримці слідчих і педагогів під час роботи з дитиною – свідком чи потерпілою. Зважаючи на знання вікових, психофізіологічних та соціокультурних особливостей дитини, соціальний педагог дає рекомендації щодо вибору методів спілкування, формулювання запитань та використання допоміжних матеріалів. Наприклад, у разі роботи з дитиною молодшого шкільного віку педагог може запропонувати проводити інтерв'ю за допомогою ігрової ситуації з картками або дитячим малюнком – це знизить тривогу дитини і сприятиме відкритості. Також до компетенції соціального педагога входить використання психологічних методик (тестів, опитувальників) для оцінки поведінкових реакцій дитини, розшифровки символічної інформації у її висловах. Для виконання консультативної функції необхідні навички діагностування психологічного стану дітей, розуміння особливостей їхнього розвитку та вміння трансформувати ці знання у практичні рекомендації для слідства та педагогів.

Крім цього, соціальний педагог виконує експертну роль у процесі виявлення фактів насильства. Він аналізує сукупність виявлених ознак (телесних пошкоджень, емоційних симптомів, змін у поведінці дитини) і надає об'єктивну оцінку ситуації. Експертне завдання полягає у встановленні ступеня ризику для дитини та прогнозуванні можливих наслідків кризи. Тут йому необхідні знання про закономірності травматизації – як пережитий фізичний чи психологічний стрес може вплинути на розвиток особистості, навчання та соціальну адаптацію дитини. Володіння методами оцінки ризику (наприклад, спеціальними шкалами чи чек-листами) дозволяє соціальному педагогу аргументовано визначити, наскільки критичною є ситуація. Далі, проаналізувавши інформацію про сімейні обставини та історію дитини, фахівець інтегрує ці дані для формування безпечних висновків і рекомендацій щодо подальших дій.

Отже, соціальний педагог відіграє ключову роль у системі відновлення довіри та забезпечення безпечного середовища для дітей, які постраждали від насильства, поєднуючи координаційну, захисну, консультативну та профілактичну функції.

Список використаних джерел

1. Мілінчук С. Насилля як соціально-педагогічна проблема особистості: теоретичний аспект. *Педагогічний часопис Волині*. 2023. № 2 (9). С. 10–13.
2. Насильство в сім'ї та діяльність щодо його подолання : навч.-метод. посіб. / укладачі : Запорожець А. В., Лабунь А. В., Заброда Д. Г. Київ, 2022. 246 с.
3. Основи психосоціальної підтримки осіб, які постраждали внаслідок кризових подій : навч.-метод. посіб. Київ : НаУКМА, 2015. 192 с.

Галина ЛЕМКО
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Марія ДІМНИЧ
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
IV курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ТА ПІДТРИМУЮЧОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Сучасні соціальні процеси в Україні, зумовлені тривалим військовим конфліктом, істотно впливають на становище дітей військовослужбовців, які належать до групи підвищеного ризику емоційних, поведінкових та соціально-психологічних труднощів. Втрата стабільності, тривожність за життя батьків, зміни звичного сімейного укладу та необхідність адаптації до нових життєвих умов формують у таких дітей специфічні потреби, що потребують особливої уваги з боку системи освіти. Школа стає ключовим середовищем, у якому дитина проводить значну частину часу, тому саме соціальний педагог виступає центральною фігурою, здатною забезпечити створення безпечного, підтримуючого та психологічно комфортного простору. Його діяльність спрямована не лише на надання індивідуальної допомоги, а й на формування цілісної системи профілактики, психоемоційної підтримки та соціальної стабільності для учнів, чиї батьки проходять військову службу або перебувають у зоні бойових дій.

Важливим аспектом є створення позитивного середовища у навчальному закладі, де дитина відчуватиме підтримку і прийняття. Педагог сприяє формуванню взаєморозуміння між дітьми військовослужбовців та їхніми однолітками, проводить профілактичні бесіди щодо толерантності та взаємоповаги. Соціальний педагог у своїй роботі з дітьми військовослужбовців використовує широкий спектр практичних методів, спрямованих на забезпечення психологічної стійкості та успішної соціальної адаптації [3]. Ці методи включають індивідуальні та групові форми роботи, психологічні тренінги, інтерактивні ігри, арт-терапевтичні підходи та різноманітні соціальні проєкти. Індивідуальні методи психологічної підтримки передбачають проведення бесід, консультацій, психодіагностичних обстежень та розробку персональних програм підтримки. Важливим є виявлення емоційних труднощів дитини, таких як страх, тривожність, відчуття самотності чи занепокоєння через тривалу відсутність одного з батьків. Педагог може застосовувати техніки релаксації, дихальні вправи, методи саморегуляції емоцій, що дозволяє дитині краще контролювати власний психоемоційний стан та знижувати рівень стресу. Групові методи сприяють формуванню соціальних навичок, розвитку емпатії та почуття належності до колективу. Серед ефективних практик – тематичні групи підтримки, тренінги з розвитку комунікативних компетенцій, рольові ігри, групові дискусії. Наприклад, заняття, де діти обговорюють власні переживання, долають конфліктні ситуації або працюють над спільними проєктами, допомагають формувати довіру, розвивати здатність до співпраці та створюють відчуття соціальної безпеки. Арт-терапевтичні та творчі методи є особливо ефективними для дітей, які мають високий рівень тривожності або труднощі у вербальному вираженні емоцій. Малювання, ліплення, музика та драматизація дозволяють дитині виражати внутрішній стан у безпечній формі та отримувати підтримку від педагога та однолітків. Ці методи допомагають знизити рівень емоційного напруження, сприяють самопізнанню та розвитку креативності.

Соціальний педагог також активно працює над соціальною інтеграцією дітей військовослужбовців у навчальному та позашкільному середовищі. Сюди входить організація клубів за інтересами, участь у спільних заходах, спортивних і культурних подіях, що сприяє формуванню відчуття приналежності до колективу та розвитку соціальних компетенцій. Важливо, щоб дитина відчувала, що її інтереси враховуються, а особливості сімейного статусу не є перешкодою для спілкування та участі у житті групи. Ще одним важливим аспектом є робота з батьками та іншими членами родини. Соціальний педагог надає рекомендації щодо підтримки психоемоційного стану дитини вдома, допомагає налагоджувати ефективну комунікацію у родині, консультує щодо методів подолання стресових ситуацій. Під час відряджень батьків педагог може організовувати дистанційну підтримку,

наприклад, через телефонні або онлайн-консультації, що забезпечує безперервний контакт із дитиною [1].

Для системного підходу до соціальної адаптації важливо проводити психологічну діагностику та моніторинг розвитку дитини. Соціальний педагог оцінює рівень емоційної стабільності, соціальної інтеграції та навчальної успішності, що дозволяє коригувати індивідуальні програми підтримки та своєчасно реагувати на потенційні проблеми. У підсумку, робота соціального педагога з психологічної підтримки та соціальної адаптації дітей військовослужбовців є багаторівневою, включає як індивідуальні, так і колективні форми, поєднує традиційні та творчі методи, і спрямована на створення стабільного, безпечного та підтримуючого 33 середовища. Ефективне виконання цих функцій дозволяє дитині розвиватися гармонійно, адаптуватися до змін у соціальному середовищі та зміцнювати психоемоційну стійкість.

Успішна робота соціального педагога у сфері психологічної підтримки та соціальної адаптації дітей військовослужбовців неможлива без системного підходу до оцінки її ефективності. Оцінка дозволяє визначити, наскільки обрана стратегія підтримки відповідає індивідуальним потребам дитини та колективу, а також забезпечує можливість своєчасного коригування педагогічних методів.

Методи оцінки ефективності роботи соціального педагога включають [2]:

• психодіагностичні обстеження – регулярне використання тестів, анкет та спостережень для визначення рівня тривожності, соціальної інтеграції, емоційної стабільності та комунікативних навичок дитини. Порівняння результатів до і після проведення заходів дозволяє оцінити динаміку розвитку дитини та ефективність обраних методик.

• моніторинг навчальної та соціальної успішності – аналіз участі дитини у шкільному житті, її взаємодії з однокласниками та вчителями, рівня мотивації до навчання та участі у позашкільних активностях. Позитивні зміни у цих сферах свідчать про успішну адаптацію та ефективність підтримки.

• зворотній зв’язок від батьків та педагогів – регулярне опитування родини та вчителів дозволяє виявити зміни у поведінці дитини, її емоційному стані та соціальній інтеграції , а також отримати пропозиції щодо покращення підтримки.

• спостереження за динамікою участі дитини у групових заходах – оцінка активності, залученості до колективної роботи, рівня комунікації та формування дружніх взаємин з однолітками.

Таким чином, соціальний педагог відіграє ключову роль у забезпеченні психологічного благополуччя та соціальної адаптації дітей військовослужбовців. Його робота поєднує діагностику, соціальну підтримку, розвиток соціальних навичок та активну взаємодію із сім’єю. Комплексний підхід дозволяє не лише пом’якшити наслідки стресових ситуацій, пов’язаних з особливостями життя

військових сімей, але й сприяє гармонійному розвитку, соціалізації та успішній адаптації дитини у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Моргай Л. Професійна діяльність фахівців соціальної роботи у Службах справах дітей. *Ввічливість. Humanitas.* 2023. № 1. С. 73–78.
2. Соціальна робота в умовах сучасних викликів: досвід і перспективи розвитку : монографія / за заг. ред. Ю. В. Палагнюк, О. Л. Файчук. Миколаїв : Вид-во Ємельянова Т. В., 2022. 511 с.
3. Юрків Я. І. Використання методів групової роботи в громаді в умовах воєнного стану. *Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку :* матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 24 березня 2023 р.) / за заг. ред. О. О. Осетрової. Дніпро : ДНУ імені Олеся Гончара, 2023. 288 с.

Галина ЛЕМКО
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Каріна КОВАЛИК
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
IV курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ ПРОЯВИ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ У ДІТЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Травматичні події, пов’язані з війною, помітно впливають на психічний розвиток дитини. Їхні наслідки не завжди проявляються одразу або в однаковій формі. Одна дитина стає більш тривожною і чутливою до всього, що відбувається навколо, інша починає уникати спілкування, ще інша реагує дратівливістю, різкими змінами настрою або протестною поведінкою. Дитяча психіка особливо вразлива до сильного стресу, бо в дитини ще не повністю сформовані способи саморегуляції, усвідомлення власних емоцій і безпечного проживання складних переживань. Саме тому пережиті або опосередковано відчуті воєнні події можуть змінювати емоційний стан, поведінку, навчальну активність і характер взаємодії дитини з іншими людьми.

Одним із найпомітніших психологічних проявів травматичного досвіду є підвищена тривожність. Дитина може постійно хвилюватися, чекати чогось поганого, боятися за життя близьких або за власну безпеку. Таке занепокоєння іноді стає майже постійним фоном її повсякденного життя. Воно проявляється у

внутрішній напрузі, настороженості, потребі постійно уточнювати, чи все гаразд із рідними, у болісній реакції на новини, телефонні дзвінки, сирени або розмови дорослих про війну. О. Кокун, І. Пішко та Н. Лозінська зазначають, що у дітей, які пережили сильний стрес або події воєнного характеру, тривожність може виявлятися через напруженість, підвищену емоційну чутливість, труднощі з концентрацією уваги та посилену настороженість [3, с. 52]. До цього можуть додаватися швидка втомлюваність, проблеми зі сном, зниження навчальної продуктивності та складність у контролі власних емоційних реакцій.

Дослідники звертають увагу й на те, що у дітей із травматичним досвідом часто посилюються різні страхи. Вони можуть бути пов'язані з конкретними подразниками: гучними звуками, вибухами, сигналами повітряної тривоги, сиренами, різкими рухами чи несподіваними повідомленнями. Водночас страх може не мати одного чіткого джерела, а проявлятися як загальне відчуття небезпеки. У такому стані навіть звичайна ситуація іноді сприймається дитиною як загрозлива. Травматичні події можуть формувати у дітей стійке відчуття небезпеки, через яке повсякденні обставини здаються їм менш безпечними, ніж є насправді. Через це дитина може ставати надмірно обережною, уникати певних місць, не хотіти залишатися наодинці або постійно прагнути бути поруч із близькими дорослими.

Психологічні переживання дітей часто стають помітними через їхню емоційну поведінку. Частина дітей замикається в собі, менше спілкується з однолітками й дорослими, уникає спільних справ, намагається більше часу проводити наодинці. У них може знижуватися інтерес до занять, які раніше приносили задоволення: ігор, навчання, творчості, спілкування. Інші діти, навпаки, починають частіше дратуватися, різко відповідати, конфліктувати, болісно реагувати на зауваження або вимоги дорослих. Н. Нечипоренко підкреслює, що такі поведінкові реакції нерідко виконують захисну функцію: дитина ніби намагається впоратися з внутрішнім напруженням доступними для неї способами [4, с. 13]. Тому агресивність, замкнутість чи імпульсивність не варто сприймати лише як небажану поведінку. Часто це сигнал, що дитині потрібні підтримка, уважність і безпечний простір для вираження переживань.

Травматичний досвід може проявлятися не тільки на емоційному рівні, а й через фізіологічні реакції. У дітей можуть виникати порушення сну, часта втома, головний біль, напруження в тілі, зниження апетиту або інші соматичні скарги. Такі прояви не завжди мають очевидну медичну причину, але можуть бути пов'язані з тривалим стресом. С. Іваненко зазначає, що подібні симптоми часто виникають на тлі емоційного перевантаження і можуть свідчити про труднощі психологічної адаптації дитини до нових умов життя [1, с. 37]. У цьому разі тілесні реакції стають

своєрідним відображенням того напруження, яке дитина не завжди може пояснити словами.

Однією з характерних реакцій на травматичний досвід є замкнутість та уникнення соціальних контактів. Дитина може менше спілкуватися з ровесниками, відмовлятися від участі у спільних іграх, групових завданнях, позакласних заходах або тих видах діяльності, які раніше були для неї цікавими. Така поведінка часто пов'язана з почуттям небезпеки та втратою довіри до навколишнього світу. У результаті дитині стає складніше знайомитися, підтримувати дружні стосунки, працювати в групі та почуватися впевнено в освітньому середовищі. Якщо така реакція зберігається тривалий час, вона може посилювати соціальну ізоляцію й ускладнювати процес адаптації.

Іншим поширеним проявом може бути підвищена агресивність або конфліктність. Деякі діти після пережитого стресу стають більш вибуховими, болісно реагують на слова дорослих, сперечаються, протестують, можуть порушувати правила або провокувати конфлікти. Агресивні реакції часто є спробою захиститися від внутрішнього напруження та негативних емоцій, які дитина не вміє виразити інакше. Тобто зовнішня різкість може приховувати страх, безсилля, образу, втому або потребу в увазі. Саме тому робота з такими проявами має бути не каральною, а підтримувальною й корекційною.

У дітей молодшого віку травматичний досвід часто виявляється через регресивну поведінку. Дитина може ніби повертатися до попередніх, більш ранніх форм реагування: ставати плаксивішою, просити більше уваги, боятися залишатися без дорослого, гірше спати, частіше прокидатися вночі, демонструвати підвищену залежність від близьких. Можуть з'являтися нічні страхи, потреба у постійному заспокоєнні, небажання відпускати батьків або різка реакція на розлуку. Г. Павленко зазначає, що такі реакції є типовими для дітей, які пережили сильний стрес або травматичні події [5, с. 35]. Вони свідчать не про «капризність», а про те, що дитина намагається повернути собі відчуття безпеки.

Травматичні переживання можуть впливати й на навчальну діяльність. Коли дитина перебуває в напруженому емоційному стані, їй важче зосередитися, запам'ятовувати нову інформацію, виконувати завдання, працювати в одному темпі з класом. Навіть здібна дитина може почати навчатися гірше не через небажання, а через втому, тривогу, порушення уваги й емоційне виснаження. Діти, які пережили сильні стресові події, можуть швидше втомлюватися, втрачати інтерес до навчання та мати труднощі з виконанням навчальних завдань. Тому зниження успішності в таких випадках потрібно розглядати не лише як педагогічну проблему, а і як можливий наслідок психоемоційного напруження.

Психологічні та поведінкові прояви травматичного досвіду залежать від віку дитини, її індивідуальних особливостей, попереднього життєвого досвіду, сімейної

ситуації та якості підтримки з боку дорослих. Діти різного віку по-різному реагують на травматичні події. У молодшому віці частіше спостерігаються страхи, емоційна нестійкість, порушення сну, регресивні прояви, підвищена потреба в тілесній та емоційній близькості з дорослими. Такі діти можуть сильніше реагувати на зміни в режимі дня, розлуку, гучні звуки або напружену атмосферу в родині. Їм часто складно пояснити, що саме вони відчувають, тому їхній стан більше проявляється через поведінку, плач, страхи або соматичні скарги.

У підлітковому віці прояви травматичного досвіду можуть бути складнішими і менш очевидними для дорослих. Підлітки часто переживають тривогу, невизначеність, образу, почуття несправедливості або втрати контролю над власним життям. Це може проявлятися через протестну поведінку, різке спілкування, порушення правил, конфлікти з дорослими або демонстративне відсторонення. Л. Казьмірова підкреслює, що у підлітків травматичний досвід може впливати на формування самооцінки, ставлення до майбутнього та систему життєвих цінностей [2, с. 24]. У цьому віці дитина вже намагається самостійно осмислювати події, але через брак життєвого досвіду може робити це болісно, суперечливо й емоційно напружено.

Потрібно враховувати і те, що травматичний досвід може мати віддалені наслідки. Якщо дитина довго залишається без підтримки, пережиті події можуть впливати на її емоційну сферу, рівень довіри до людей, здатність будувати близькі стосунки, ставлення до себе та майбутнього. Тривалий вплив травматичних переживань може порушувати процес соціалізації і ускладнювати адаптацію дитини в суспільстві. У таких випадках труднощі можуть проявлятися не лише в момент переживання стресу, а й пізніше: у навчанні, дружбі, сімейних стосунках, самооцінці та способах реагування на нові складні ситуації.

Саме тому фахівці соціально-педагогічної сфери мають вчасно помічати психологічні та поведінкові прояви травматичного досвіду в дітей. Важливо бачити не тільки зовнішню поведінку, а й можливі внутрішні причини цієї поведінки. Комплексна робота з такими дітьми передбачає врахування їхніх вікових та індивідуальних особливостей, створення безпечного й підтримувального середовища, налагодження довірливого контакту, використання спеціальних соціально-педагогічних методів, спрямованих на емоційну стабілізацію, розвиток саморегуляції та поступове відновлення психологічних ресурсів.

Підсумовуючи, можна зазначити, що травматичний досвід у дітей проявляється через широкий спектр психологічних, поведінкових, когнітивних і соціальних реакцій. Найчастіше це підвищена тривожність, страхи, емоційна нестійкість, замкнутість, агресивність, труднощі у навчанні, порушення сну, зниження інтересу до спілкування або конфліктність у взаємодії з однолітками.

Список використаних джерел

1. Іваненко С. Г. Адаптаційні механізми та психоемоційна підтримка дітей з ПТСР. *Психологічний журнал.* 2020. № 6. С. 34–41.
2. Казьмірова Л. П. Адаптація дітей до мирного життя після пережитих травм. *Вісник психології та педагогіки.* 2020. № 8. С. 22–29.
3. Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Олійник В. О., Хоружий С. М., Ларіонов С. О., Сириця М. В. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посіб. Київ : 7БЦ, 2023. 175 с.
4. Нечипоренко Л. М. Соціальні та психологічні аспекти роботи з дітьми, які пережили стрес. *Соціально-психологічні науки.* 2021. № 6. С. 11–17.
5. Павленко Г. Ю. Методика психологічної підтримки дітей із ПТСР. *Український соціальний журнал.* 2020. № 7. С. 33–38.

Галина ЛЕМКО
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Іван СМЕТАНЮК
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
І курсу спеціальності І10 Соціальна робота та консультування,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ДІТИ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

Соціально-політичні події, що відбуваються в Україні, так чи інакше позначаються на житті всього населення країни. Велика частина людей є соціально вразливою категорією, які потребують уваги та підтримки з боку держави, фахівців соціальних служб та установ. До таких груп належать діти учасників бойових дій; сім'ї, члени яких загинули, зникли безвісти чи поранені; внутрішньо переміщені особи; сім'ї військовослужбовців; сім'ї, які перебували в зоні бойових дій та зараз проживають на територіях підконтрольних уряду України; сім'ї, які перебувають у зоні ризику проведення бойових дій. Сім'я є основним соціальним інститутом, який потребує систематичної соціальної підтримки та психологічної допомоги.

Соціально-педагогічна підтримка будуються на принципах, які визначають професійні та етичні дії. Принцип безперервності полягає у наданні підтримки впродовж усього періоду кризи. Загалом соціально-педагогічна підтримка полягає у створенні та наданні людяної, професійної, систематичної допомоги, яка не

змінює дії самих членів сім'ї, а навпаки – формує здатність до вирішення труднощів, адаптації та інтеграції в умовах війни.

Значення соціально-педагогічної підтримки в умовах війни є важливою. Діяльність соціального педагога в період воєнного часу спрямована на підтримку навчального процесу дітей, створення благополучного простору, у якому діти мають можливість навчатись та отримувати знання. Під час війни соціальний педагог має діяти медіатором між родиною та школою.

В умовах війни саме соціальний педагог допомагає батькам розібратися в змінах поведінки учнів та транслювати вчителям специфіку стану кожної конкретної дитини. Ця комплексна місія реалізується через кілька взаємопов'язаних напрямків, які охоплюють як глобальну інформаційну роботу, так і глибоку індивідуальну допомогу [2].

Першим рівнем такої захисту стає масштабна просвітницька діяльність, яка виступає своєрідною інформаційною бронею для батьків та вчителів. В умовах кризи паніка найчастіше виникає через нестачу чітких алгоритмів дій, тому просвітництво зміщується у бік практичних інструментів. Батькам соціальний педагог допомагає опанувати базову психологічну грамотність, пояснюючи, що дитяча агресія, апатія, регрес у звичках чи нічні кошмари є природною реакцією психіки на ненормальні обставини. Паралельно проводиться робота з педагогічним колективом, де вчителів навчають принципам травмо-фокусованого навчання, щоб вони вміли вчасно помічати ознаки острого стресу в учнів як під час очних зайнять, так і на дистанційній формі, екологічно залучаючи дітей до процесу без лишнього тиску. На зміну довгим лекціям приходять цифрові пам'ятки, чат-боти та регулярні короткі дописи у шкільних месенджерах, які пропонують батькам швидкі алгоритми самодопомоги та комунікації.

Паралельно з інформуванням розгортається профілактична робота, мета якої – запобігти хронічній травматизації та психосоматичним розладам. Соціальний педагог інтегрує у повсякденну шкільну життя хвилини психологічного відновлення, навчаючи дітей базовим навичкам самодопомоги, таким як дихальні вправи або техніки заземлення. Невіддільною частиною цього процесу стає облаштування фізичних куточків емоційного та фізичного відновлення у класах або укриттях. Ці ресурсні зони наповнюються антистрес-іграшками, кінетичним піском, зонами з приглушеним світлом та навушниками для прослуховування заспокійливих звуків, а також експресивними дошками, де через малювання крейдою чи маркерами дитина може безпечно вивільнити накопичені гнів чи страх.

Коли базові умови безпеки створені, фахівець переходитиме до групових форм діяльності. Війна часто ізолює дітей через евакуацію чи дистанційні уроки, тому спільні інтерактивні заходи, квести та настільні ігри повертають їм відчуття приналежності до спільноти та відволікають від стрічки новин. Спеціальні

терапевтичні заняття із застосуванням арт-терапії, казкотерапії та ліплення дозволяють учням побачити, що вони не самотні у своїх переживаннях, що суттєво знижує загальне емоційне напруження у колективі та слугує потужною профілактикою посттравматичного стресового розладу.

Проте стабілізація дитини неможлива без підтримки її найближчого оточення, тому окремим великим вектором є робота з батьками. Оскільки діти миттєво зчитують емоційний стан дорослих, соціальний педагог організовує клуби підтримки, створюючи безпечний простір, де батьки можуть поділитися своїми переживаннями та страхами. Під час індивідуальних консультацій педагог активно навчає дорослих технікам саморегуляції, щоб вони могли повернути собі ресурсний стан і знову стати міцною опорою для своїх дітей.

Найбільш делікатним та точковим етапом підтримки є особиста робота з учнями, що вимагає високої професійної майстерності та обережності. Все починається з психолого-педагогічної діагностики та анкетування, спрямованих на виявлення прихованої тривожності та визначення дітей, які переживають травму. Для тих, хто пережив найтяжчі випробування, педагог розробляє індивідуальні плани супроводу, які враховують тимчасове погіршення пам'яті чи уваги через стресу та дозують навчальне навантаження. У ході корекційних занять використовуються метафоричні карти, пісочна терапія та щоденники емоцій, які допомагають знайти внутрішні ресурси. При цьому соціальний педагог чітко усвідомлює межі власної компетенції, і у разі виявлення ознак глибокої депресії чи вираженого ПТСР, він делікатно виконує роль навігатора, допомагаючи батькам звернутися до профільних клінічних психологів чи психотерапевтів, забезпечуючи м'який та безпечний супровід дитини на кожному етапі [1].

Соціальні технології роботи з дітьми, що стали свідками збройного конфлікту та діти учасників бойових дій також полягають у пошуках ефективних соціально-педагогічних технологій допомоги. Самодопомога – це партнерство, самостійна робота сім’ї і груп сімей у розв’язанні власних або чужих, подібних до своїх, проблем. Вона здійснюється за планом, спільно виробленим зі спеціалістом або погодженим з ним, шляхом використання власних або залучених ресурсів, під наглядом або контролем фахівця (у випадку надання ресурсів з його боку), шляхом самоконтролю з боку сімей.

Самодопомога передбачає самостійність сімей у розв’язанні проблем, але відбиває їхні потреби та фахову некомпетентність, що й зумовлює партнерство з установами соціальної сфери. Наслідком самодопомоги є здатність сім’ї до незалежного життя, до самостійного розв’язання проблеми на основі оволодіння своїми правами і розвитком життєвих умінь через партнерство з фахівцем, участь у групах самодопомоги за направленням або за власною ініціативою, через самоосвіту, через самостійну практичну діяльність та інші шляхи.

Умовами реалізації технології допомоги для самодопомоги є:

– використання менеджменту соціальних послуг, орієнтованих на надання послуг конкретній сім'ї;

– наявність мобільної мультидисциплінарної команди фахівців, що спеціалізуються за певною проблемою і діють як консиліум, створений тимчасово для надання послуг у залежності від проблем сім'ї;

– готовність фахівців працювати на основі суб'єктних стосунків з сім'єю, володіння відповідними технологіями та етикою роботи з нею;

– обмеження підтримки та допомоги в часі і розмірі, повідомлення про це сім'ї;

– визначення показників ефективності надання допомоги; адресної соціальної реклами;

– стимулювання сім'ї до прийняття підтримки, допомоги і переходу до подальшої самодопомоги [3].

Таким чином, діяльність соціального педагога в умовах війни перетворює заклади освіти на «острівки стабільності». Завдяки комплексному підходу – від інформування громади до точкової терапії конкретної дитини – створюється те саме благополучне та безпечне середовище, яка захищає право дитини на дитинство та освіту навіть у найважчі часи.

Список використаних джерел

1. Зливков В. Л., Лукомська С. В., Євдокимова Н. О., Ліпінська С. В. Діти і війна : монографія. Київ–Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2023. 221 с.

2.Лях Т. Л., Лехолетова М. М., Петрович В. С., Спіріна Т. П. Соціально-педагогічна робота з батьками для підтримки ними дітей у воєнний період. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. №2. С. 24–30.

3.Сільвестрова О. Ю. Технології соціальної допомоги : навчальний посібник / Луцьк : ЛНТУ, 2023. 104 с.

Оксана ЛІБА
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
теорії та методики початкової освіти

Тетяна КАТРИНЕЦЬ
здобувачка першого(бакалаврського) рівня вищої освіти
1 курсу спеціальності А3 Початкова освіта,
Мукачівський державний університет

СТАНОВЛЕННЯ ЦІЛІСНОЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПОЧАТКОВОЇ ЛАНКИ ЯК АКТУАЛЬНИЙ ЗАПИТ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Сучасний етап розвитку національної системи освіти характеризується глибокою трансформацією змісту та підходів до навчання. Вчитель початкових класів сьогодні перестає бути лише транслятором знань. Він стає ключовою фігурою у процесі соціалізації дитини, її емоційного захисту та гармонійного розвитку. Це зумовлює перехід від вузькоспеціалізованої підготовки до формування інтегральної соціально-педагогічної компетентності.

Проблема становлення професійної компетентності педагога початкової ланки є об'єктом прискіпливої уваги сучасної наукової спільноти. Аналіз актуальних розвідок дозволяє виокремити кілька ключових напрямів, що формують фундамент цілісної соціально-педагогічної підготовки. Теоретико-методологічні засади компетентнісного підходу ґрунтовно висвітлені у працях Н. Бібік [1], яка наголошує, що компетентність учителя є інтегративним утворенням, де особистісні якості педагога невід'ємні від його професійних знань.

Соціальний аспект професійної діяльності та питання соціальної взаємодії активно вивчає О. Безпалько. Дослідниця доводить, що соціально-педагогічна компетентність має базуватися на вмінні вчасно ідентифікувати соціальні потреби дитини та координувати зусилля школи й громади. Підготовку до роботи в інклюзивному середовищі як складник соціальної відповідальності педагога висвітлено в роботах А. Колупаєвої [2]. Автор робить висновок, що готовність вчителя до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами є обов'язковим елементом сучасної педагогічної культури.

Інноваційний та технологічний аспект соціалізації молодших школярів сьогодні нерозривно пов'язаний із реалізацією діяльнісного підходу, де особливе місце посідають ігрові та конструкторські технології. Практичне застосування інструментарію LEGO в освітньому процесі дозволяє моделювати життєві ситуації, що сприяє природному та ефективному формуванню комунікативних навичок, умінню працювати в команді та розвитку емпатії. Такий підхід перетворює навчання на інтерактивний процес соціальної взаємодії, де дитина через гру та конструювання засвоює складні правила суспільної комунікації, забезпечуючи м'яку інтеграцію індивіда в соціум та розвиток його особистісного потенціалу.

Розвиток критичного мислення як засобу соціальної стійкості особистості розглядають О. Пометун та І. Сущенко [3]. Вони аргументують, що вчитель, який володіє цією технологією, здатен виховувати особистість, готову до конструктивного розв'язання життєвих проблем.

Цілісна соціально-педагогічна компетентність – це багаторівневе утворення, що інтегрує в собі теоретичну обізнаність та практичну здатність педагога ефективно взаємодіяти з усіма учасниками освітнього процесу. Її структура охоплює:

- когнітивний компонент: знання нормативно-правової бази, вікової психології та методик соціальної роботи;
- діяльнісний компонент: вміння діагностувати соціальний мікроклімат у класі, розробляти індивідуальні траєкторії розвитку та вирішувати конфліктні ситуації;
- особистісний компонент: розвинена емпатія, толерантність, емоційний інтелект та здатність до рефлексії.

Становлення цієї компетентності є критичною вимогою сьогодення, зумовленою необхідністю реагування на комплексні виклики: від забезпечення реальної інклюзії до подолання наслідків психологічної травматизації учнів у контексті воєнного стану. Сучасний запит суспільства трансформує роль педагога, вимагаючи від нього не лише володіння методиками викладання, а й знань із кризової психології та здатності здійснювати цифрову соціалізацію в умовах диджиталізації освіти. Формування цієї інтегральної якості стає фундаментом для підготовки вчителя-фасилітатора, здатного забезпечити емоційну безпеку та соціальну адаптацію школяра.

Згідно з висновками експертів OECD [4], професійна підготовка вчителя в Україні має трансформуватися до соціально-педагогічного менторства. У контексті війни вчитель стає ключовою фігурою, яка забезпечує психосоціальну підтримку (MHPSS) та створює «безпечні простори» для учнів. Професійна сталість педагогів прямо залежить від здатності поєднувати цифрові інструменти з високим рівнем емпатії, що дозволяє підтримувати цілісність дитячого колективу навіть в умовах вимушеної міграції.

Компенсація освітніх втрат в Україні не може бути лише академічною – вона потребує розвитку компетентності партнерства (взаємодії з батьками та громадою). Безперервний професійний розвиток є інструментом відбудови, де особлива увага приділяється інклюзивній етиці та роботі з мультикультурними групами (діти-ВПО, репатріанти), що є основою соціальної згуртованості суспільства.

Формування цілісної соціально-педагогічної компетентності – це безперервний процес, що розпочинається в університеті та триває все життя. Сьогодні це життєва необхідність для збереження людського капіталу України.

Список використаних джерел

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у початковій освіті: реалії та перспективи впровадження. *Початкова школа*. 2021. № 5. С. 1–6.

2. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Педагогічні технології інклюзивного навчання : навч.-метод. посіб. Київ : Атопол, 2021. 160 с.
3. Пометун О. І. Методика розвитку критичного мислення на уроках в початковій школі : посібник. Київ : Орієнтир, 2021. 192 с.
4. OECD. Teacher initial education and ongoing professional learning in Ukraine: Strengths, challenges and reflections for further development. *OECD iLibrary*. 2025.

Аліна ЛІСІЦКІ
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
4 курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Кононенко Л. В.

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК РЕСУРС ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ РОДИН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Збройна агресія російської федерації проти України стала тяжким випробуванням для мільйонів українських родин. Сім'ї військовослужбовців опинились у ситуації хронічного стресу, тривоги та невизначеності, що вимагає системної психологічної та соціальної підтримки. Держава, незважаючи на значні зусилля, не завжди спроможна вчасно і повною мірою задовольнити потреби цієї вразливої категорії населення. Саме тому волонтерський рух набув в Україні небаченого масштабу та значущості. Узагальнення наукової літератури свідчить про те, що волонтерська діяльність виступає потужним інструментом як для тих, хто отримує допомогу, так і для самих волонтерів. Голубєва О. наголошує на тому, що волонтерство є ефективним інструментом соціальної адаптації ветеранів, оскільки сприяє їхній реінтеграції в мирне суспільне життя, формуванню відчуття належності до спільноти та відновленню соціальних зв'язків [1].

Гончар І. Г. розглядає волонтерську діяльність як засіб соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій, підкреслюючи, що волонтерські програми здатні заповнити прогалини у системі державної реабілітаційної допомоги та забезпечити індивідуалізований підхід до кожного учасника бойових дій і членів його родини [2]. Дослідниця Іванова Т. В. (2022) зосереджує увагу на ролі волонтерських ініціатив у процесі соціальної реабілітації ветеранів, стверджуючи, що неформальні волонтерські мережі нерідко виявляються більш гнучкими та ефективними порівняно з державними структурами завдяки своїй мобільності та близькості до реальних потреб людей [3].

Важливий аспект функціонування волонтерського руху – його правове регулювання. Коропатнік І. М. досліджує питання вдосконалення правового регулювання діяльності волонтерських організацій, що надають допомогу Збройним Силам України, та констатує наявність суттєвих прогалин у чинному законодавстві, які ускладнюють повноцінну реалізацію волонтерського потенціалу [4]. Запропоновані автором пропозиції щодо законодавчих змін спрямовані на забезпечення стабільного функціонування волонтерських структур та захист інтересів як волонтерів, так і осіб, що ними опікуються.

Родини військовослужбовців переживають складний комплекс психологічних проблем, зумовлених розлученням з близькими, тривогою за їхнє життя та здоров'я, невизначеністю щодо майбутнього, фінансовими труднощами та соціальною ізоляцією. Ці чинники формують хронічний стрес, що може призводити до розвитку тривожних і депресивних розладів, порушень сну, зниження якості виховання дітей та погіршення соціального функціонування загалом.

Волонтерський рух реагує на ці виклики через декілька ключових напрямів. По-перше, психологічна допомога – волонтери-психологи надають безоплатні індивідуальні та групові консультації, проводять психоедукаційні заняття, групи підтримки для дружин, матерів, дітей військовослужбовців. Наявність кваліфікованої психологічної підтримки в режимі «рівний-рівному» – коли волонтер сам має досвід переживання подібних ситуацій – виявляється особливо цінною, адже знижує психологічний бар'єр для звернення по допомогу.

По-друге, соціальний супровід – волонтери допомагають родинам військовослужбовців орієнтуватися у системі соціальних послуг і державних виплат, надають допомогу в оформленні документів, сприяють вирішенню побутових проблем. Гончар І. Г. особливо підкреслює, що участь волонтерів у соціальному супроводі дозволяє компенсувати бюрократичні складнощі системи державних послуг та забезпечити адресну допомогу тим, хто її найбільше потребує [2].

По-третє, підтримка дітей військовослужбовців набуває особливого значення. Волонтерські організації організовують психологічно безпечний простір для дітей через арт-терапевтичні заняття, психологічні казки, спортивні секції та творчі гуртки. Це дозволяє дітям переробляти складний емоційний досвід і зберігати психологічну стійкість попри воєнні обставини.

Окрім безпосередньої підтримки родин, волонтерський рух відіграє ключову роль у соціальній реабілітації самих ветеранів, що безпосередньо впливає на якість сімейних відносин після повернення. Іванова Т. В. (2022) наголошує, що волонтерські ініціативи, зокрема ті, що залучають самих ветеранів до допомоги іншим, створюють терапевтичний ефект, відновлюючи відчуття власної значущості та соціальної ролі [3].

Залучення ветеранів до волонтерської діяльності – феномен, який заслуговує на особливу увагу. Голубєва О. переконливо доводить, що перетворення людини з «одержувача допомоги» на «надавача допомоги» є потужним реабілітаційним механізмом, оскільки стимулює відновлення суб'єктності, активної соціальної позиції та відчуття відповідальності за оточуючих [1]. Ветерани, які стають волонтерами, демонструють вищий рівень соціальної інтеграції та нижчий рівень симптомів посттравматичного стресового розладу.

Важливим форматом волонтерської підтримки є також громади взаємодопомоги – неформальні мережі, що об'єднують родини військовослужбовців для спільного вирішення побутових проблем, морального підтримання одне одного та обміну практичним досвідом. Такі мережі виконують функцію «соціального буфера», знижуючи рівень ізольованості та тривоги серед учасників. Дослідження засвідчують, що належність до громади взаємопідтримки є потужним чинником психологічної резильєнтності.

Ефективність волонтерського руху значною мірою залежить від якості його правового регулювання. В Україні функціонування волонтерських організацій регламентується Законом України «Про волонтерську діяльність», проте практика воєнного часу виявила низку прогалин та суперечностей у чинному законодавстві. Коропатнік І. М. детально аналізує проблематику правового регулювання волонтерських організацій, що співпрацюють зі Збройними Силами України, та зазначає, що недосконаліть нормативної бази ускладнює фінансово-господарську діяльність волонтерів, обмежує можливості для отримання державної підтримки і знижує рівень правового захисту учасників волонтерського руху [4].

Серед ключових проблем – відсутність чіткого правового статусу волонтера в зоні бойових дій, обмеження щодо надання окремих видів допомоги, складнощі в оподаткуванні та звітності волонтерських організацій. Ці чинники змушують частину волонтерів функціонувати в «сірій» правовій зоні, що не лише знижує ефективність їхньої роботи, але й створює ризики кримінального переслідування та зловживань.

Удосконалення правового регулювання має здійснюватися у декількох напрямах: спрощення реєстрації та звітності волонтерських організацій, розширення переліку допустимих форм волонтерської допомоги Збройним Силам, встановлення чітких гарантій правового та соціального захисту волонтерів, а також запровадження механізмів державно-громадського партнерства у сфері волонтерства [4].

Для підвищення ефективності волонтерського руху як ресурсу психологічної та соціальної підтримки родин військовослужбовців необхідне впровадження комплексу заходів на різних рівнях. На рівні держави – формування системи державно-громадського партнерства у сфері підтримки родин ветеранів та

учасників бойових дій, вдосконалення правового та фінансового забезпечення волонтерської діяльності, розробка стандартів якості волонтерських послуг у сфері психологічної допомоги.

На рівні громадянського суспільства – розбудова мережевої взаємодії між волонтерськими організаціями, фахівцями у сфері психічного здоров'я та установами соціального захисту, впровадження системи підготовки та супервізії волонтерів, які надають психологічну підтримку. Особливу увагу слід приділити профілактиці вигорання серед волонтерів, адже тривала робота в умовах воєнного часу несе значний ризик психологічного виснаження.

На рівні наукового забезпечення – проведення систематичних досліджень ефективності різних форм волонтерської підтримки родин військовослужбовців, розробка науково обґрунтованих методичних рекомендацій для волонтерів, що спеціалізуються на роботі з цією категорією населення. Важливим є також вивчення зарубіжного досвіду підтримки родин ветеранів – зокрема, практик США, Ізраїлю та країн НАТО, – з метою адаптації кращих практик до українських умов.

Проведений аналіз засвідчує, що волонтерський рух є незамінним ресурсом психологічної та соціальної підтримки родин військовослужбовців в умовах збройного конфлікту. Завдяки своїй гнучкості, децентралізованості та здатності до швидкого реагування на реальні потреби людей, волонтерство ефективно доповнює систему державних соціальних послуг і заповнює наявні в ній прогалини. Основними напрямами волонтерської підтримки родин військовослужбовців є психологічна допомога, соціальний супровід, підтримка дітей та формування громад взаємодопомоги. Особливу цінність має залучення самих ветеранів до волонтерської діяльності, що забезпечує їх власну соціальну реабілітацію. Водночас ефективна реалізація потенціалу волонтерського руху потребує вдосконалення правового регулювання, розвитку системи підготовки волонтерів та налагодження державно-громадського партнерства у сфері підтримки родин захисників.

Список використаних джерел

1. Голубєва О. Волонтерство як інструмент соціальної адаптації ветеранів: досвід України. *Соціальна педагогіка: теорія та практика.* 2023. № 1. С. 45–53.

2. Гончар І. Г. Волонтерська діяльність як засіб соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.* Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2022. № 2 (139). С. 22–29.

3. Іванова Т. В. Роль волонтерських ініціатив у процесі соціальної реабілітації ветеранів. *Психологія і суспільство.* 2022. № 2. С. 78–85.

4. Коропатнік І. М. Вдосконалення правового регулювання діяльності волонтерських організацій, що надають волонтерську допомогу Збройним Силам України. *Scientific notes of Lviv University of Business and Law.* 2024. № 41. С. 523–530.

Артур МАЗНИЧКА
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Сабат Н. І.

ГЕЙМІФІКАЦІЯ В РОБОТІ З ПІДЛІТКАМИ ГРУПИ РИЗИКУ

У сучасних умовах системного реформування соціальної сфери, швидкого темпу цифровізації та загострення соціокультурних криз традиційні форми соціально-педагогічного та психологічного впливу дедалі частіше демонструють обмежену ефективність у роботі з девіантними неповнолітніми. Підлітки групи ризику, які зазнали впливу деструктивного сімейного виховання, соціального відчуження або тиску асоціальних неформальних груп, зазвичай мають сформовану систему психологічних захистів. Вони характеризуються емоційною нестабільністю, високим рівнем фрустрованості, хронічною тривожністю, імпульсивністю та апріорною недовірою до інституційних суб'єктів виховання (вчителів, соціальних працівників, правоохоронців).

Класичні директивні, лекційні чи суто повчальні методи профілактики сприймаються такими підлітками як замах на їхню автономію, що провокує протестні реакції, вербальну або фізичну агресію та ескалацію делінквентності. Це зумовлює нагальну потребу соціономічної практики в інтеграції гнучких, інтерактивних, суб'єкт-суб'єктних технологій, здатних трансформувати внутрішню мотиваційну сферу особистості. Одним із найбільш перспективних і науково містких інструментів у цьому напрямі є гейміфікація – цілеспрямоване використання ігрових елементів, механік, динамік та естетики в неігрових (виховних, тренінгових, корекційних та адаптаційних) процесах [3, с. 75].

Мета повідомлення: обґрунтувати теоретичні засади, розкрити психолого-педагогічні механізми та визначити практичний потенціал гейміфікації як інноваційної комплексної технології в процесі формування стійких життєвих компетентностей у підлітків групи ризику.

Гейміфікація в роботі з підлітками групи ризику не є суто розважальним елементом; вона спирається на фундаментальні психологічні теорії, зокрема на теорію самодетермінації (Е. Десі, Р. Раян) та концепцію «потоку» (М. Чиксентмігаї). Замість зовнішнього прагматичного примусу чи страху перед покаранням, ігрові технології активізують три базові психологічні потреби підлітка: потребу в автономії (відчуття контролю над власним вибором), потребу в

компетентності (відчуття майстерності й успіху) та потребу в пов'язаності з іншими (приналежність до значущої групи).

У контексті корекційної роботи гейміфікація запускає декілька специфічних внутрішньопсихічних механізмів. Охарактеризуємо їх детальніше.

Деконструкція негативного соціального маркування та створення безпечного простору. Багато підлітків групи ризику мають стійке негативне самосприйняття через ярлики «правопорушника» чи «невдахи». Ігрове середовище пропонує легітимну зміну ролі (прийняття ігрового аватара чи статусу). У цьому просторі право на помилку є природною частиною процесу, що знижує рівень тривожності, нівелює страх перед соціальним осудом і дозволяє підлітку безпечно експериментувати з новими, раніше недоступними для нього конструктивними моделями поведінки.

Оптимізація системи підкріплення через раціональне структурування цілей. Делінквентним підліткам притаманна виражена імпульсивність та орієнтація на миттєве задоволення потреб за слабкої здатності до довгострокового прогнозування. Гейміфікація вирішує цю проблему за допомогою механіки «негайного зворотного зв'язку». Процес особистісних змін розбивається на мікрокроки (рівні, місії), де за кожну позитивну дію підліток одразу отримує візуалізоване визнання (бали, прогрес-бари, цифрові відзнаки), що стимулює дофамінову систему та підтримує високу залученість.

Корекція когнітивних викривлень. Протиправна поведінка часто супроводжується механізмами самовиправдання (перекладання провини на жертву, мінімізація шкоди). Ігрові симуляції та квести ставлять підлітка у ситуації, де криві рішення ведуть до програшу всієї команди. Це змушує його аналізувати причинно-наслідкові зв'язки, розвиває децентрацію (здатність поглянути на ситуацію очима інших учасників) та руйнує егоцентричні установки.

Практична реалізація гейміфікованих технологій у діяльності соціальних педагогів, психологів та соціальних працівників має здійснюватися системно і диференційовано за декількома основними векторами:

– гейміфікація реального мікросоціального простору (програми інституційної лояльності) – передбачає перетворення повсякденної діяльності спеціалізованих центрів, інтернатних закладів чи денних клубів на довготривалу життєву гру. Дотримання правил внутрішнього розпорядку, виконання соціальних обов'язків, відвідування занять або допомога іншим трансформуються у «щоденні квести». Отримані внутрішні бали підлітки можуть конвертувати в реальні бонуси (право вибору дозвілля, участь у виїзних екскурсіях, доступ до ексклюзивних зон закладу). Це ефективно розвиває вольову саморегуляцію та навички самоконтролю;

– психокорекційні та соціально-адаптаційні настільні й рольові ігри (RPG) – спрямовані на цілеспрямований розвиток емпатії, емоційного інтелекту та

моральної свідомості. Моделюючи складні життєві сценарії (вирішення міжособистісних конфліктів, протидія груповому тиску, вибір між правопорушенням та законною дією), підлітки вчаться усвідомлювати мотиви інших людей, стримувати первинні імпульсивні спалахи та вербалізувати власні переживання, заміщаючи ними агресивні дії;

– профілактичні цифрові платформи та мобільні застосунки. Інтеграція виховного контенту в природне для сучасного підлітка цифрове середовище. Використання спеціалізованих профілактичних вебплатформ, симуляторів та мобільних трекерів корисних звичок дає змогу в ігровій формі навчати підлітків основам правової грамотності, фінансової безпеки, цифрової гігієни та стресостійкості, суттєво знижуючи рівень їхнього соціального відчуження.

Важлива перевага гейміфікації полягає в її спроможності конструктивно переорієнтувати специфічні вікові особливості підліткового віку. Прагнення до лідерства, ризику, пошуку гострих відчуттів та домінування в групі однолітків, які в реальному житті часто штовхають підлітка до кримінальних чи деструктивних дій, в ігрових механіках отримують легальний простір для реалізації. В умовах командних змагань чи спільних квестів груповий тиск (який зазвичай виступає каталізатором делінквентності) трансформується у фактор позитивного соціального контролю. Команда сама стає зацікавленою в тому, щоб кожен її член діяв за правилами заради спільної перемоги. Імпульсивність та внутрішнє напруження підлітка екологічно вивільняються через ігровий азарт, а агресивність каналізується у нормативне лідерство, взаємовиручку та захист спільних інтересів команди.

Попри високу інноваційну привабливість, впровадження гейміфікації в роботу з підлітками групи ризику вимагає жорсткого дотримання критеріїв академічної доброчесності, професійної етики та наукової обґрунтованості. Неприпустимим є зведення гейміфікації до поверхневої розваги (так званої «поінтифікації» – бездумного нарахування балів), яка дає лише короткостроковий ефект і швидко набридає. Основним ризиком гейміфікації є загроза формування виключно зовнішньої інструментальної мотивації, коли підліток демонструє просоціальну поведінку лише заради отримання ігрової винагороди [1, с. 1058]. Для подолання цього ризику технологія повинна обов'язково містити етап фасилітованого дебрифінгу (психолого-педагогічної рефлексії) після кожного ігрового циклу. Фахівець має допомогти підліткам вийти з ігрових ролей, проаналізувати свої емоції, усвідомити причини успіху чи невдачі та, найголовніше, здійснити свідомий трансфер (перенесення) набутих в грі навичок, поведінкових моделей та моральних висновків у площину реальних життєвих взаємин [2, с. 30].

Таким чином, гейміфікація постає як високоефективна, науково верифікована гуманістична технологія. Вона дає змогу зруйнувати стіну відчуження між девіантним підлітком та соціумом, створюючи міцне психологічне підґрунтя для його успішної ресоціалізації та гармонійного особистісного розвитку.

Список використаних джерел

1. Арістова Н. О., Махович І. А. Розуміння змісту і сутності поняття «гейміфікація» у науковому педагогічному просторі України. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 8 (36). С. 1058–1070. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8(36)-1058-1070

2. Горбенко Є. Особливості підбору та використання інструментів гейміфікації в освітньому процесі. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2024. Т. 12. № 7. С. 29–35. https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i7-004

3. Кайдан Н., Тараненко Г. Мотивація освітнього процесу засобами гейміфікації. *Збірник наукових праць фізико-математичного факультету ДДПУ*. 2023. № 13. С. 74–78.

Анастасія МАМАЛИГА
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Сабат Н. І.

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна військова агресія зумовила безпрецедентні виклики для всієї системи соціального захисту та соціальної роботи в Україні. Серед усіх категорій населення особи з інвалідністю виявилися однією з найбільш уразливих груп, оскільки воєнні дії катастрофічно поглиблюють наявні бар'єри та створюють нові ризики для їхнього життя, здоров'я та психосоціального благополуччя. Руйнування цивільної та критичної інфраструктури, вимушене переміщення, втрата звичного соціального мікросередовища та розрив усталених зв'язків із соціальними інституціями вимагають негайної реконцептуалізації та розширення змісту соціальної підтримки. Актуальність цієї проблеми зумовлена не лише потребою в оперативному реагуванні на кризу, а й стратегічним завданням збереження людського потенціалу та забезпечення прав людини навіть у період екстремальних суспільних потрясінь.

Мета повідомлення: науково обґрунтувати трансформацію системи соціальної підтримки осіб з інвалідністю в умовах воєнного стану, визначити

ключові виклики, бар'єри та пріоритетні напрями оптимізації соціально-педагогічної та психосоціальної допомоги цій категорії населення.

Умови війни кардинально змінюють архітектуру життєдіяльності людини з інвалідністю, трансформуючи стандартні труднощі у критичні загрози [2, с. 43]. Науковий аналіз поточної ситуації дозволяє диференціювати ці виклики за кількома взаємопов'язаними рівнями. Охарактеризуємо їх детальніше.

Фізично-інфраструктурний та безпековий рівень. Трагічне загострення проблеми архітектурної доступності. Більшість захисних споруд (бомбосховищ, укриттів) виявилися непристосованими для осіб із порушеннями опорно-рухового апарату, зору чи слуху. Окрім того, руйнування спеціалізованого транспорту та доріг унеможливлює вчасну евакуацію чи доступ до медичних і соціальних засобів реабілітації.

Інформаційно-комунікативний рівень. В умовах динамічної зміни безпекової ситуації критично важливим є безперебійний доступ до інформації. Відсутність дублювання сигналів тривоги жестовою мовою, брак доступних форматів (наприклад, шрифту Брайля чи легкого читання) для екстрених оповіщень про евакуацію або видачу гуманітарної допомоги створюють додаткові загрози для життя людей із сенсорними та інтелектуальними порушеннями.

Психосоціальний та емоційний рівень. Війна діє як потужний каталізатор фрустрації, хронічного стресу та тривожності. Для осіб з інвалідністю цей вплив посилюється через руйнування мережі неформальної підтримки (виїзд родичів, волонтерів, звичних соціальних працівників). Стан ізоляції та безпорадності в поєднанні з воєнними травмами нерідко призводить до глибокої депресії, відчуження та вторинної інвалідизації на психологічному рівні [1, с. 113].

Традиційна модель соціального захисту, яка переважно орієнтувалася на пасивні грошові виплати та надання стандартного набору пільг, в умовах війни виявляється нежиттєздатною. Соціальна підтримка має трансформуватися в активну, гнучку та мультидисциплінарну систему, що поєднує кілька ключових векторів:

– екстрена кейс-менеджмент та мобільність послуг. Головним інструментом соціальної роботи стає ведення випадку (кейс-менеджмент) в умовах кризи. Це передбачає створення мобільних мультидисциплінарних команд (соціальний педагог, психолог, юрист, медичний працівник), які здатні оперативно виїжджати у місця компактного проживання внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю, оцінювати їхні індивідуальні потреби на місці, забезпечувати технічними засобами реабілітації та координувати процес евакуації чи перенаправлення до спеціалізованих закладів;

– кризова психосоціальна допомога та профілактика емоційного вигорання. Організація системної психологічної підтримки є базовою умовою для відновлення

внутрішніх ресурсів особистості. Соціально-педагогічна робота має спрямовуватися на подолання синдрому безпорадності, адаптацію до нових умов проживання (у випадку ВПО) та відновлення навичок самообслуговування в екстремальних обставинах. Особлива увага має приділятися психогігієні та підтримці членів родин, які здійснюють догляд, оскільки вони перебувають під подвійним пресингом війни та хронічного навантаження;

– цифровізація та дистанційний супровід. Запровадження електронних сервісів, онлайн-консультувань та створення єдиних інтегрованих баз даних дозволяє забезпечити безперервність надання соціальних послуг навіть у разі зміни людиною місця проживання чи перебування в зоні активних бойових дій. Цифрові інструменти допомагають оперативно відновлювати втрачені документи, що засвідчують статус інвалідності, та дистанційно координувати надання гуманітарної чи правової допомоги.

Ефективність соціальної підтримки в умовах війни безпосередньо залежить від міжсекторальної взаємодії [4, с. 32]. Тільки через об'єднання зусиль державних органів влади, органів місцевого самоврядування, міжнародних гуманітарних місій та громадських організацій (особливо тих, які створені самими особами з інвалідністю) можливо вибудувати дієву систему захисту. Громадський сектор в умовах війни продемонстрував високу гнучкість, беручи на себе завдання з адресної доставки ліків, організації спецтранспорту для евакуації та облаштування шелтерів за стандартами універсального дизайну. Держава, своєю чергою, має забезпечувати нормативно-правове регулювання, фінансування соціального замовлення та спрощення бюрократичних процедур для отримання допомоги [3, с. 164].

Вищенаведене засвідчує, що соціальна підтримка осіб з інвалідністю в умовах війни переходить із площини суто благодійної чи медичної моделі у площину правозахисну, де головною цінністю є збереження гідності, безпеки та автономії кожної особистості. Воєнний стан вимагає від соціономічної сфери максимальної адаптивності, відмови від формалізму та впровадження інноваційних технологій кризового реагування. Водночас досвід, набутий під час подолання викликів війни, має стати фундаментальним підґрунтям для майбутньої повоєнної відбудови України. Модернізація соціальної сфери повинна базуватися на принципах інклюзивності, безбар'єрності, універсального дизайну та деінституціоналізації, що дозволить створити по-справжньому справедливе суспільство, де права людини є непорушними за будь-яких умов.

Список використаних джерел

1. Дуля А. В. Соціальна робота з особами з інвалідністю в умовах війни. *Соціальна робота: виклики сьогодення*. 2024. С. 113–117. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/33053 (дата звернення: 25.04.2026).

2. Дуля А. В., Лехолетова М. М., Лях Т. Л. Особливості соціальної роботи з особами з інвалідністю внаслідок війни. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2024. № 98. С. 42–46. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/49687/ (дата звернення: 27.04.2026).

3. Мамалига А. *Науковий керівник – Сабат Н. І.* Соціальний захист осіб з інвалідністю під час воєнного стану. *Соціальна робота в умовах суспільних трансформацій: солідарність, відновлення і гармонізація розвитку :* матеріали І Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, 27 березня 2026 року / укл. : А. В. Камбур. Електронне наукове видання. Чернівці : Вид-во ЧНУ імені Юрія Федьковича, 2026. С. 164–167.

4. Спицька К. Сучасні проблеми соціально-правового захисту осіб з інвалідністю внаслідок війни в Україні. *Молодий вчений*. 2025. Вип. 1 (132). С. 31–36. URL: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/6359 (дата звернення: 29.04.2026).

Сніжана МАРТИНЕНКО
асистент кафедри філософії,
соціології та соціальної роботи,
Херсонський державний університет

КРИЗОВЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

У сучасних умовах загострення соціальних, економічних і безпекових викликів особливої актуальності набуває проблема збереження соціально-психологічного благополуччя населення. Значна частина осіб опиняється у кризових життєвих обставинах, що суттєво порушують усталений спосіб життя. Воєнні події спричиняють системні порушення життєдіяльності населення – втрату близьких, вимушене переселення, руйнування соціальної інфраструктури та постійне перебування у стані небезпеки. У результаті кризові переживання набувають масового характеру та охоплюють різні соціальні групи, зокрема військовослужбовців, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, родини загиблих і цивільне населення, яке постраждало від бойових дій чи окупації.

Поширення травматичного досвіду зумовлює ускладнення соціально-психологічного стану особистості, що проявляється у дестабілізації емоційної сфери, порушенні поведінкових стратегій, зниженні рівня соціального функціонування та розриві міжособистісних зв'язків. За відсутності своєчасної допомоги такі стани можуть трансформуватися у хронічні психічні розлади, включаючи посттравматичні стресові та депресивні порушення, що поглиблює процеси соціальної дезадаптації.

У цих умовах особливого значення набуває впровадження ефективних механізмів оперативної підтримки, здатних забезпечити стабілізацію стану людини у кризових ситуаціях. Кризове консультування постає як один із ключових

інструментів соціальної роботи, орієнтований на швидке реагування, активізацію внутрішніх ресурсів особистості, надання інформаційної та емоційної допомоги, а також інтеграцію клієнта в систему міждисциплінарної підтримки.

Таким чином, науковий інтерес до проблематики кризового консультування обумовлений необхідністю осмислення його ролі та ефективності в умовах воєнних викликів, визначення місця у структурі соціальної допомоги населенню, яке зазнало травматичних впливів.

Питання кризового консультування вразливих верств населення знаходить належне відображення в наукових дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Зокрема, у працях Л. Волкер, Т. Робертсон, Ф. Міллар та ін. розглядаються підходи до реагування на кризові ситуації в межах соціальної роботи, акцентується увага на необхідності комплексної підтримки клієнтів з урахуванням їхнього емоційного стану, життєвих обставин і доступних ресурсів. У фокусі дослідницького інтересу перебуває також роль кризового втручання як засобу стабілізації психоемоційного стану людини та передумови її подальшої адаптації до змін [10].

Серед українських дослідників помітний внесок у розвиток цієї теми зробили Г. Лактіонова та М. Жінчин розглядається ефективність різних форм соціального консультування, зокрема кризового, під час роботи з вразливими групами населення [2].

Водночас В. Кириленко [3] та В. Суліцький, О. Швед розглядають консультування як професійну діяльність, спрямовану на активізацію внутрішніх ресурсів клієнта та розвиток його здатності до подолання кризових ситуацій [8]. Додатково, О. Столярик та Т. Семигіна обґрунтовують доцільність застосування підходу, орієнтованого на сильні сторони, що дозволяє змістити фокус із проблеми на ресурси особистості [9].

Зокрема, К. Кулава та У. Варнава визначають кризове консультування як важливий інструмент професійної допомоги постраждалим від травматичного досвіду, спрямований на стабілізацію психоемоційного стану, зниження рівня дистресу, підтримку соціального функціонування та мобілізацію внутрішніх ресурсів особистості. Авторки також виокремлюють стабілізаційну, підтримувальну, діагностичну, ресурсну та посередницьку функції кризового консультування [6].

Водночас аналіз наукових джерел засвідчує, що в українському науковому дискурсі проблема використання кризового консультування як інструменту соціальної підтримки вразливих груп населення розкрита недостатньо повно. Більшість досліджень зосереджена переважно на загальних підходах до надання кризової допомоги, тоді як потенціал кризового консультування у зміцненні адаптаційних можливостей і внутрішніх ресурсів представників вразливих

категорій населення потребує глибшого осмислення. Це зумовлює необхідність подальших теоретичних і практичних розробок у даній сфері, що сприятиме підвищенню ефективності соціальної підтримки вразливих груп населення.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та аналізі кризового консультування як ефективного інструменту соціальної підтримки вразливих груп населення, визначенні його сутності, функцій і можливостей застосування в умовах складних життєвих обставин, що сприяють підвищенню адаптивного потенціалу, стабілізації психоемоційного стану та мобілізації внутрішніх ресурсів особистості в умовах кризових ситуацій.

У сучасних умовах українського суспільства соціальні працівники все частіше мають справу з клієнтами, які перебувають у стані вираженої особистісної кризи. Причини таких станів є різноманітними і охоплюють як індивідуальні втрати чи конфлікти в найближчому соціальному середовищі, так і наслідки воєнних дій, вимушеного переміщення, втрати житла, соціальних ролей, відчуття безпеки та стабільності майбутнього. За таких обставин кризове консультування постає не лише як допоміжна форма втручання, а як ключовий інструмент соціальної підтримки, спрямований на збереження та відновлення внутрішніх ресурсів особистості.

Відповідно до «Державного стандарту соціальної послуги консультування», кризове консультування розглядається як консультування, що застосовується у разі необхідності надання отримувачам соціальної послуги, які перебувають у стані кризи, термінової допомоги, спрямованої на емоційну підтримку й увагу до їхніх переживань, усвідомлення впливу кризової ситуації, розширення свідомості та підвищення психологічної компетентності, зміну ставлення до проблеми (від «глухого кута» до «вибору рішення»), підвищення стресової та кризової толерантності, відповідальності отримувача, засвоєння нових моделей поведінки [7].

У науковій літературі кризове консультування розглядається як складова кризового втручання та як інструмент підтримки осіб у складних життєвих обставинах. Так, І. Албул у своїй праці підкреслює, що професійна допомога у кризових ситуаціях спрямована на стабілізацію психоемоційного стану людини, відновлення її здатності до соціального функціонування та пошук ресурсів для подолання життєвих труднощів. Кризове консультування виступає важливим механізмом первинної підтримки, що дозволяє зменшити негативний вплив кризових подій на особистість [1].

Водночас В. Кириленко розглядає консультування у соціальній роботі як професійну діяльність, спрямовану на підтримку людини у складних життєвих обставинах, сприяння усвідомленню проблемної ситуації та пошук шляхів її подолання. Консультативна допомога виступає важливим інструментом соціальної

підтримки, що дозволяє людині краще зрозуміти власні переживання, оцінити можливі варіанти дій та активізувати внутрішні ресурси [4].

У працях К. Кулави підкреслюється, що кризове консультування у соціальній роботі відіграє важливу роль у формуванні стійкості клієнтів до кризових впливів, оскільки сприяє усвідомленню пережитого досвіду, розвитку конструктивних копінг-стратегій та активізації внутрішніх ресурсів особистості [5].

Таким чином кризове консультування можна розглядати як важливий інструмент у контексті соціальної підтримки вразливих груп населення орієнтований на оперативну стабілізацію емоційного стану клієнта, активізацію його внутрішніх ресурсів та окреслення подальших напрямів підтримки. У системі соціальної роботи воно виконує не лише функцію невідкладного реагування на кризову ситуацію, але й виступає базовим етапом у забезпеченні комплексної та тривалої соціальної підтримки.

Основними цілями кризового консультування вразливих груп населення визначаються: оперативне реагування на кризову ситуацію; зниження рівня стресу та тривожності у постраждалих; забезпечення доступу до необхідних ресурсів (соціальних, психологічних, юридичних); а також активізація процесів самодопомоги та соціально-психологічної адаптації [4].

Кризове консультування у соціальній роботі виконує низку взаємопов'язаних функцій, спрямованих на підтримку особи в умовах гострої життєвої кризи та створення передумов для її відновлення. Ключовою є стабілізаційна функція, що передбачає зниження емоційного напруження та відновлення психологічної рівноваги клієнта через створення безпечного простору і підтримку. Підтримувальна функція забезпечує емоційну допомогу, сприяє зменшенню відчуття ізоляції та відновленню внутрішніх ресурсів. Важливу роль відіграє діагностична функція, спрямована на оцінку стану клієнта та визначення його потреб, що дозволяє обрати ефективні стратегії допомоги [6]. Ресурсна функція полягає у мобілізації внутрішніх і зовнішніх ресурсів особистості, зокрема через орієнтацію на її сильні сторони [8]. Посередницька функція забезпечує зв'язок клієнта з системою соціальних послуг і допомагає отримати необхідну підтримку [3]. Поєднання зазначених функцій дозволяє розглядати кризове консультування як ефективний інструмент соціальної підтримки, що забезпечує стабілізацію психоемоційного стану клієнта та сприяє відновленню його соціального функціонування.

Отже, кризове консультування в сучасних умовах виступає одним із ключових інструментів соціальної підтримки вразливих груп населення, особливо в контексті воєнних викликів і поширення травматичного досвіду. Проведене дослідження підтвердило його значущу роль у стабілізації психоемоційного стану клієнтів, сприянні їх адаптації до складних життєвих обставин, мобілізації

внутрішніх ресурсів і відновленні соціального функціонування. Використання сучасних моделей втручання, технік підтримки та орієнтація на активну роль клієнта дозволяють не лише подолати наслідки кризових ситуацій, а й створюють передумови для подальшого особистісного зростання.

Список використаних джерел

1. Албул І. В. Життєві кризи: сутність, причини виникнення, соціальна допомога. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки.* 2018. Вип. 82. С. 199–203.
2. Жінчин М. Соціальне консультування в контексті роботи з внутрішньо переміщеними особами. *Ввічливість. Humanitas.* 2024. № 3. С. 40–47.
3. Кириленко В. Г. Консультативні практики в соціальній роботі : навч.-метод. посіб. Київ : Університет «Україна», 2020. 358 с.
4. Кондратюк С. М. Життєстійкість як ресурс подолання життєвих труднощів в умовах війни. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2022. № 4. С. 78–83.
5. Кулава К. О. Роль кризового консультування у формуванні стійкості клієнтів соціальної роботи. *Публічне управління та соціальна робота.* 2025. Т. 1, № 1. С. 54–59.
6. Кулава К. О., Варнава У. В. Кризове консультування як інструмент психосоціальної підтримки та реабілітації постраждалих від травматичних подій. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2026. № 28. С. 63–74.
7. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування : наказ Міністерства соціальної політики України від 02.07.2015 № 678. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text.
8. Столярик О., Семигіна Т. Підхід, орієнтований на сильні сторони: огляд основних принципів. *Ввічливість. Humanitas.* 2022. № 4. С. 59–67.
9. Суліцький В., Швед О. Консультування в соціальній роботі : навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий дім «Вініченко», 2023. 240 с.
10. Robertson T., Docherty P., Millar F., Ruck A., and Engstrom S. (2021). Theory andpractice of building community resilience to extreme events. Int. J. Disaster Risk Reduct., 59, 102253. DOI: 10.1016/j.ijdrr.2021.102253.

Алла МАРЧУК
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Христина ГРИНЬКІВ
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
4 курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
Львівський національний університет імені Івана Франка

УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ

В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Одним із цих прав людини є право на освіту. У Загальній декларації прав людини передбачено, що кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Кожна людина має право на освіту, а батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей [1].

Особливого значення це право набуває для вразливих груп дітей. Повномасштабна війна внесла свої корективи. Велика кількість дітей залишились без домівок, сотні шкіл зруйновано, діти проживають у різних регіонах України, у різних країнах, в умовах тимчасового прихистку. Війна – це той час, коли від декларацій потрібно переходити до практики. Зокрема, і у питанні створення інклюзивного освітнього середовища. Війна змусила освітян думати і діяти інакше, адже дітей, яким потрібна особлива увага і підтримка, стає дедалі більше, а часу на пошуки рішень – обмаль. Сьогодні школа має дуже швидко пристосовуватися до індивідуальних потреб дітей та адаптовувати свою діяльність до викликів, пов'язаних із безпекою, воєнним станом, вимушеним переміщенням громадян на безпечні території, руйнуваннями інфраструктури тощо.

До уразливих категорій дітей відносимо дітей з особливими освітніми потребами. Термін «діти з особливими освітніми потребами» у його широкому розумінні сьогодні можна використати для більшості учнів. Травмовані досвідом війни діти; діти, які опинились у складних життєвих обставинах; діти з інвалідністю; хлопчики і дівчатка, які по-різному адаптовуються та інтегруються у шкільне середовище; діти, які на певний період часу не мали доступу до освітнього процесу через хворобу, війну чи інші причини – всі вони є дітьми з особливими освітніми потребами, яким необхідна увага і підтримка в інтеграції у шкільному середовищі.

Аналіз наукової літератури дав можливість виокремити праці вчених, які зробили вагомий внесок у розробку теоретико-методичних основ інклюзивної освіти (В. Засенко, А. Колупаєва, К. Островська, О. Ферт та ін.); шляхів професійної підготовки майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти (Л. Савчук, Н. Софій та ін.). Питання готовності майбутнього педагога до роботи з дітьми в умовах інклюзивної освіти досліджували О. Бородіна, О. Кас'яненко, М. Олійник та ін. Питання інклюзивної освіти та соціальної роботи, підготовки фахівців соціальної сфери до роботи в інклюзивному просторі, технологій соціально-педагогічної роботи з дітьми з інвалідністю, соціальної роботи з родинами, які виховують таких дітей досліджують О. Безпалько, Р. Вайнола, Л. Кальченко, В. Лобода, А. Марчук, О. Столярик, Т. Семигіна, В. Стець та ін.

Будь-який процес, що відбувається в освітньому середовищі, може бути покращеним, якщо визначити відповідні умови та систематично їх дотримуватися. Метою публікації є аналіз та характеристика умов ефективної організації роботи з дітьми в умовах інклюзивного освітнього середовища у загальноосвітній школі.

Теоретичний аналіз проблеми соціально-педагогічного супроводу формування інклюзивної культури в закладі освіти, власний досвід роботи у закладі освіти дають можливість визначити сукупність соціально-педагогічних умов, дотримання яких, на наше переконання, дасть змогу підвищити ефективність роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в освітньому процесі та сприятиме формуванню інклюзивної культури як складової інклюзивного освітнього середовища. Узагальнюючи підходи науковців до організації інклюзивного освітнього простору, ми пропонуємо такі соціально-педагогічні умови:

1) забезпечення особистісно-орієнтованого підходу до учнів з особливими освітніми потребами задля підвищення рівня їхньої соціалізації в дитячому колективі;

2) впровадження інноваційних технологій соціально-педагогічної діяльності з дітьми в умовах освітнього інклюзивного середовища;

3) забезпечення комплексної взаємодії усіх учасників освітнього процесу до створення «ситуації успіху» дітям в умовах інклюзивного середовища [2; 3; 4].

Соціалізація є головним життєтворчим процесом для свідомої людини, для формування в неї відповідних норм, цінностей тощо. Для успішної соціалізації дитини з особливими освітніми потребами, ми переконані, треба любляча сім'я та толерантний колектив (учнівський та педагогічний) освітньої установи. Родина – найголовніший агент соціалізації, що забезпечує формування базових і найнеобхідніших умінь та навичок, набуття соціально значущого досвіду. А для дитини з інвалідністю роль сім'ї особливо вагома. Процес соціалізації задає напрям життєвої стратегії: якщо дитині навіюють установки на повноцінне життя, жагу до пізнання чогось нового тощо, то і дитина відповідно набуває потрібних їй життєвих компетентностей.

Важливим агентом соціалізації виступає те оточення, з яким дитина з ООП стикається поза родиною. Саме тому, на нашу думку, важливо забезпечити особистісно-орієнтований підхід в умовах інклюзивного освітнього середовища. Такий підхід дасть змогу здобувачеві освіти з ООП відчути підтримку поза родиною. Соціально-педагогічна діяльність в освітньому середовищі має бути спрямована на підтримку особистості дитини з особливими освітніми потребами саме у такий спосіб, як того вимагає сама дитина. Кожен з нас – цілий всесвіт, а діти особливо відчувають, коли на їхній всесвіт не звертають уваги. Тож, особистісно-

орієнтований підхід до кожного учня/учениці з ООП є запорукою успішної соціалізації особистості дитини в освітньому інклюзивному середовищі.

У відповідь на сучасні вимоги та виклики суспільства з'являються нові технології, способи і методи у різноманітних сферах життєдіяльності людини, в тому числі й в освіті. Діти кожного наступного нового покоління вимагають нових підходів до організації освітнього процесу, нових засобів навчання, нових технологій тощо. Процес інклюзивного навчання не є виключенням. Він має бути цікавим, сучасним, жвавим, корисним, доступним та зрозумілим. Те ж саме стосується і соціально-педагогічної діяльності. Актуальні ще десять років тому технології вже не є цікавими, кардинально змінилися методологічні підходи до соціально-педагогічної діяльності. Для дітей з ООП треба постійно шукати нові цікаві технології соціально-педагогічної роботи. Так, на сьогодні добре сприймається дітьми такі технології як: тренінг, квест, ділова гра тощо.

Для того, щоб педагогічні працівники були в курсі освітніх та соціально-педагогічних інновацій, відділи освіти, інклюзивно-ресурсні центри, громадські організації, дотичні до специфіки інклюзії, регулярно організовують і проводять різноманітні заходи: семінари, круглі столи, конференції, відкриті зустрічі, лекторії, методичні засідання тощо. Тож, у теоретичних знаннях соціальних педагогів немає нестачі, має бути лише бажання працювати з дітьми з ООП та впроваджувати інноваційні технології у практичну діяльність.

Принципово важливим є комплексний підхід до дитини з боку усіх учасників освітнього процесу. Важлива роль усіх: вчителів-предметників, практичного психолога, соціального педагога, адміністрації закладу освіти, батьків, інших учнів, технічного персоналу школи, мешканців громади. Пряме призначення інклюзивного середовища – це адаптація та соціалізація дитини з ООП до соціуму, до умов навчання, до співіснування в колективі однолітків та дорослих. Процес соціалізації буде набагато ефективнішим, якщо кожна дитина з ООП відчує себе в «ситуації успіху». Тобто, завданням, перш за все, педагогічного колективу, є створення таких ситуацій та залучення здобувачів освіти з ООП до такої діяльності.

Такі ситуації можуть бути створені при виконанні учнями з особливими освітніми потребами спеціальних завдань соціального педагога чи класного керівника. Колективні творчі справи однозначно мають потенціал для «ситуації успіху». Важливо не лише створити таку ситуацію, але й відмітити роль учнів з ООП при виконанні завдання, завжди знайти слова похвали та підтримки. Позитивно має вплинути діяльність у шкільному самоврядуванні, адже завжди можна знайти завдання для дитини з особливими освітніми потребами.

Отже, процес інклюзивного навчання має бути комфортним для дитини та її батьків, а вже потім ефективним та таким, що забезпечує всебічний розвиток – інтелектуальний, фізичний, творчий тощо. Провідну роль у реалізації такого

підходу, як правило, відіграють батьки, адже до професійної команди, окрім соціальних педагогів, мають бути залучені медичні працівники, реабілітологи, соціальні працівники громади, представники місцевої виконавчої влади тощо.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

2. Кальченко Л. Місце соціального педагога в інклюзивній освіті України. URL: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1932/kalchenko30.09.2016_%20%20%20%20%20.pdf?sequence=1

3. Харченко С. Я., Краснова Н. П., Харченко Л. П. Соціально-педагогічні технології : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Луганськ : Альма-матер, 2005. 552 с.

4. Як зробити школу інклюзивною. Досвід проектної діяльності : метод. посіб. Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» / уклад. Є. Єфімова. Київ : Плеяди, 2012. 152 с.

Марта МИСЬ
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Сабат Н. В.

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Гармонійний розвиток і стабільний психоемоційний стан у юнацькому віці є базовою передумовою успішної соціалізації та професійного самовизначення особистості. Проте повномасштабна військова агресія проти України створила безпрецедентні виклики для ментального здоров'я молоді. Хронічний стрес, втрата базової безпеки, вимушена міграція та руйнування соціальних зв'язків виснажують адаптаційні ресурси юнацтва. Відсутність вчасного соціально-педагогічного супроводу в цей кризовий період загрожує деформацією особистісного розвитку та глибокою дезадаптацією молодих людей.

Питання емоційного розвитку, адаптації та соціалізації особистості досліджували вітчизняні науковці І. Бех, О. Кононко, Г. Костюк, С. Максименко, Т. Титаренко та ін. Теоретико-практичні засади соціально-педагогічної роботи з молоддю у кризових умовах висвітлено у працях О. Безпалько, Р. Вайноли, А. Капської, Н. Романової та ін. Проте сучасні реалії вимагають переосмислення класичних підходів та впровадження прикладних моделей підтримки через призму

формування психологічної пружності (резильєнтності). Методи стабілізації стану та ресурсоорієнтовані моделі в умовах війни сьогодні активно розробляють В. Бочелюк, О. Вознесенська, С. Ройз та ін.

Попри наявні напрацювання, існує гостра суперечність між суспільною потребою у збереженні ментального здоров'я молоді й дефіцитом систематизованих соціально-педагогічних технологій для використання у просторі громадських організацій, волонтерських спільнот та вищої школи під час війни. Тому мета розвідки – обґрунтувати зміст і механізми впровадження інноваційних соціально-педагогічних технологій формування резильєнтності молоді в умовах воєнного стану, визначивши прикладні моделі їх реалізації в просторі вищої школи, громадських організацій та волонтерських спільнот.

У парадигмі сучасної соціономічної науки резильєнтність (психологічна пружність, гнучкість) трактується не як фіксована, генетично детермінована властивість індивіда, а як динамічна інтегральна здатність системи (особистості у взаємодії з її середовищем) успішно адаптуватися до критичних умов, протистояти деструктивному впливу психотравмувальних чинників воєнного часу та відновлювати свій гомеостаз без незворотних деформацій [2, с. 63]. Формування резильєнтності молоді вимагає відмови від застарілого «дефіцитарного» підходу, який зосереджувався виключно на лікуванні симптомів травми, на користь «ресурсного» підходу, орієнтованого на виявлення та ампліфікацію внутрішнього потенціалу індивіда.

Аналіз теоретичних напрацювань науковців дав змогу виокремити такі взаємозалежні компоненти структури резильєнтності молодих людей у період тривалого збройного конфлікту:

- *Когнітивно-смисловий компонент.* Включає здатність до об'єктивної, раціональної оцінки безпекових ризиків, гнучкість мислення (когнітивну лабільність), а також наявність довгострокових життєвих орієнтирів та смисложиттєвих конструктів. В умовах війни цей компонент відповідає за здатність особистості здійснювати екзистенційний вибір, знаходити нові сенси буття замість зруйнованих війною та уникати когнітивних викривлень (відчуття безпорадності, фаталізму, катастрофізації).
- *Емоційно-вольовий (регулятивний) компонент.* Охоплює рівень емоційного інтелекту, здатність до диференціації та автентичного вираження складних почуттів (гніву, провини вцілілого, страху), розвинені навички самоконтролю, вольову витримку та стресостійкість. Він мінімізує перехід гострого стресу в хронічне психоемоційне виснаження та соматизацію.
- *Поведінковий (аксіологічний) компонент.* Виявляється через проактивну життєву позицію, здатність до прийняття самостійних рішень в екстремальних обставинах, гнучкість стратегій подолання стресу (копінг-стратегій)

та прагнення до здорового способу життя як інструменту збереження психофізичного ресурсу.

- *Соціально-інтеграційний (комунікативний) компонент.* Характеризується високим рівнем довіри до соціальних інституцій, розвиненою здатністю формувати глибокі підтримувальні зв'язки, готовністю як приймати зовнішню допомогу, так і надавати її, інтегруючись у просоціальні мікрогрупи.

Формування резильєнтності молоді є системним процесом, що реалізується через розгалужену систему соціально-педагогічних технологій, кожна з яких має чітко визначений прикладний інструментарій та специфіку психолого-педагогічного впливу.

1. Ресурсоорієнтовані технології та інструменти психогігієни

Цей технологічний блок спрямований на експрес-стабілізацію психоемоційного стану молодих людей та формування у них навичок самодопомоги в умовах загрози. Базовим інструментом тут виступає багатовимірна модель внутрішньої життєстійкості BASIC Ph (за М. Лаадом), яка дає змогу фахівцю допомогти молодій людині віднайти її індивідуальні канали подолання кризи [3, с. 87]. Технологія містить такі інструменти:

- *Когнітивні тренінги та рефреймінг:* навчання переформатуванню деструктивних думок (наприклад, трансформація позиції «я безпорадний у цій війні» на «я можу контролювати свій розклад, своє навчання і свою допомогу армії»).
- *Соматичні техніки саморегуляції:* практичне засвоєння методик заземлення, прогресивної м'язової релаксації за Джекобсоном, контрольованого дихання (квадратне дихання, дихання животом) для купірування гострого фізіологічного напруження під час обстрілів чи повітряних тривог.
- *Психогігієнічне картування:* створення індивідуальних планів самотурботи та інформаційної дієти для профілактики вторинної травматизації через надмірне споживання негативного новинного контенту.

2. Експресивно-творчі та інтерактивні арттехнології

Оскільки воєнна травма часто блокує мовні центри Брока та вербалізацію пережитого жаху, використання артпедагогічних методів стає незамінним екологічним інструментом. Вони дають змогу обійти раціональні фільтри та вивільнити заблоковані емоції. До цього блоку належать:

- *Методи ізотерапії та мандалотерапії:* використання неструктурованих матеріалів (рідка гуаш, глина, пісок) для експресивного вираження гніву, страху чи болю втрати, що сприяє зниженню рівня тривожності та інтеграції розколотого травмою досвіду.
- *Плейбек-театр та драмотерапія:* інтерактивні формати, у яких молоді люди отримують можливість відіграти власні реальні історії війни на сцені за

допомогою акторів-однолітків. Це дає сильний ефект катарсису, декультивації почуття самотності та відчуження.

- *Ресурсна бібліотерапія та сторітелінг:* написання терапевтичних казок чи есе про подолання труднощів, де молода людина переосмислює свій досвід, перетворюючи себе з «жертви обставин» на «героя, який долає випробування».

3. Партисипативні технології та соціальне залучення (Служіння-навчання)

Найбільш тривалий і стійкий ефект у зміцненні колективної та індивідуальної резильєнтності демонструють технології, засновані на активній соціальній дії. Залучення юнацтва до конструктивної діяльності є потужною протиотрутою проти апатії та депресивних станів. Практичні форми реалізації:

- *Інтеграція у волонтерські екосистеми:* участь у роботі логістичних хабів, виготовленні засобів захисту, допомозі дітям-переселенцям чи літнім людям. Допомагаючи іншому, молода людина повертає собі суб'єктність, відчуття контролю над реальністю та трансформує руйнівний стрес у посттравматичне зростання.
- *Проєктний менеджмент у громадах:* розробка молодими людьми локальних соціальних ініціатив (створення безпечних просторів, розбудова молодіжних хабів в укриттях). Це формує навички командної взаємодії, лідерства та підвищує рівень соціальної відповідальності.

Успішне функціонування зазначених технологій можливе лише за умови їх системного впровадження на різних рівнях соціального простору, де взаємодіє молодь.

- *Університетське середовище (Вища школа).* Заклади вищої освіти мають трансформуватися з суто дидактичних центрів у простори психосоціальної безпеки та резильєнтності. Це передбачає створення університетських психологічних служб нового типу, навчання професорсько-викладацького складу навичкам першої психологічної допомоги та розбудову кураторської підтримки на принципах травма-інформованого підходу. Важливою є також гнучкість освітнього процесу, яка враховує психоемоційне виснаження студентів [5, с. 8].
- *Громадський сектор та молодіжні центри.* Виступають майданчиками для неформальної освіти та експресивних практик. Громадські організації мають вищу мобільність, ніж державні структури, тому вони спроможні ефективно організовувати виїзні тренінгові табори психологічного відновлення, інтеграційні заходи для внутрішньо переміщеної молоді та арттерапевтичні платформи під керівництвом сертифікованих фахівців.
- *Волонтерські об'єднання.* Стають простором, де природна потреба юнацтва в мікрогруповій інтеграції (орієнтація на однолітків) реалізується у

просоціальному, патріотичному векторі, виступаючи потужним буфером проти залучення молоді до девіантних чи делінквентних практик як хибних способів психологічної розрядки.

Впровадження технологій формування резильєнтності пов'язане з низкою ризиків, що потребують наукової рефлексії та дотримання принципів академічної доброчесності. Основним викликом є небезпека ретравматизації молодих людей під час використання експресивних чи арттерапевтичних методів без належного професійного супроводу [4, с. 192]. Будь-яке занурення у травматичний досвід має здійснюватися виключно добровільно та за умови створення абсолютно безпечної, конфіденційної атмосфери.

Окрім того, соціономічна практика застерігає від формування так званої «ілюзорної резильєнтності», коли зовнішній прояв стійкості (емоційне оніміння, витіснення переживань, демонстративна гіперактивність у волонтерстві) сприймається за успішну адаптацію, хоча насправді маскує глибоке внутрішнє виснаження [1, с. 10].

Тому критеріями ефективності впроваджуваних технологій мають виступати:

1) зниження рівня особистісної та ситуативної тривожності молоді;

2) збільшення репертуару конструктивних (проактивних) копінг-стратегій;

3) поява стійких життєвих планів та оптимістичного бачення майбутнього;

4) зростання рівня соціальної згуртованості та залученості в життя спільноти.

Формування резильєнтності молоді в умовах війни є стратегічним, національно значущим завданням соціальної роботи, спрямованим на збереження інтелектуального, творчого та демографічного потенціалу українського суспільства. Комплексне, науково обґрунтоване використання ресурсоорієнтованих, арттерапевтичних та партисипативних технологій в інституційному просторі вищої школи та громадського сектору дає змогу не лише нівелювати деструктивні наслідки воєнної травми, а й закладає міцний фундамент для посттравматичного зростання особистості.

Подальші перспективи наукових розвідок у цьому напрямі полягають у розробці довготривалих моніторингових досліджень динаміки резильєнтності молоді та створенні стандартизованих методичних порадників для фахівців із соціальної роботи, адаптованих до викликів затяжного воєнного конфлікту.

Список використаних джерел

1. Абсалямова Л. М. Тривожність особистості в умовах війни: теоретичний аналіз. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2025. Вип. 72. С. 8–21. https://doi.org/10.34142/23129387.2025.72.01

2. Грішин Е. О. Резилієнтність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2021. Вип. 64. С. 62–81.

3. Кокун О. М. Життєстійкість і резильєнтність людини в сучасному світі: теорія, дослідження, практика : монографія. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. 214 с.

4. Лукомська С. О. Ресурсний підхід до подолання особистістю кризових ситуацій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки.* 2020. Вип. 1. С. 190–196.
5. Меленчук Н. І., Синенко Н. І. Адаптивні можливості осіб з різним рівнем життєстійкості. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2023. Т. 34 (73). № 2. С. 6–12.

Марія МОВЧАН
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Сабат Н. В.

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ САМОТНІХ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Процес демографічного старіння населення є однією з домінантних тенденцій сучасного світового та українського соціокультурного простору. Збільшення частки людей похилого віку в загальній структурі населення актуалізує комплекс складних соціально-економічних, медико-соціальних та психолого-педагогічних проблем. Серед цієї категорії громадян найбільш вразливою та соціально незахищеною групою є самотні люди похилого віку. Втрата шлюбного партнера, розрив міжпоколінних зв'язків, виїзд дітей або їхня відсутність, а також звуження кола неформального спілкування призводять до деструктивних змін у життєвому просторі особистості.

Ситуація суттєво ускладнюється наявними суспільними кризами, зокрема наслідками пандемій, цифровізацією публічних послуг та тривалим воєнним станом, які діють як потужні каталізатори соціального відчуження та психоемоційного напруження [1, с. 82]. Традиційні підходи до опіки, що тривалий час обмежувалися суто матеріальною допомогою чи базовим медичним доглядом, наразі демонструють свою обмеженість. Сучасний етап розвитку соціономічної сфери вимагає впровадження проактивних, інтегрованих та ресурсоорієнтованих технологій соціального супроводу, які спрямовані не лише на підтримання фізичного існування особи, а й на збереження її суб'єктності, соціальної включеності та ментального здоров'я.

Мета наукової розвідки: теоретично обґрунтувати, систематизувати й проаналізувати зміст, структуру та специфіку реалізації сучасних технологій соціального супроводу самотніх людей похилого віку.

Для розробки ефективних технологій соціального супроводу необхідним є глибокий науковий аналіз індивідуально-психологічних та соціальних характеристик самотньої людини в період пізнього онтогенезу. Старіння супроводжується закономірним зниженням адаптаційного потенціалу організму, інволюційними змінами в когнітивній та емоційній сферах, а також докорінною зміною соціального статусу [1, с. 82].

Науковий дискурс дає змогу диференціювати ключові виклики самотнього старіння за кількома рівнями. Розкриємо їх детальніше.

Психоемоційні деструкції та синдром відчуження. Самотність у похилому віці часто трансформується з об'єктивного стану (відсутності близьких) у суб'єктивне хронічне переживання непотрібності, фрустрованості та екзистенційного вакууму. Розвивається так званий «синдром спорожнілого гнізда», що супроводжується тривожністю, депресивними станами та втратою сенсу життя. Особливою когнітивною деформацією є втрата часової перспективи – орієнтація виключно на минуле через страх перед майбутнім.

Медико-соціальна дезадаптація. Наявність хронічних захворювань у поєднанні з обмеженням мобільності створює бар'єри для самообслуговування. Самотність посилює ризики вчасного неотримання медичної допомоги, порушення режиму лікування та побутового травматизму, що веде до передчасної та глибокої інвалідизації.

Цифровий розрив та інформаційне виключення. Стрімке переведення банківських, комунальних, медичних (електронні рецепти, запис до лікаря) та державних послуг в онлайн-простір створює ситуацію штучної ізоляції для літніх людей, які не володіють цифровою грамотністю. Це породжує відчуття безпорадності та залежності від зовнішніх обставин.

Соціальний супровід самотніх людей похилого віку розглядається науковцями як цілісний, тривалий, комплексний процес взаємодії між фахівцем (соціальним педагогом, соціальним працівником) та клієнтом, що базується на суб'єкт-суб'єктних засадах і спрямований на мобілізацію внутрішніх та зовнішніх ресурсів літньої людини. На відміну від одноразових соціальних послуг, супровід має пролонгований характер і передбачає динамічний моніторинг стану клієнта [2, с. 85].

Сучасний технологічний інструментарій соціального супроводу класифікується за кількома домінантними напрямами. Розглянемо їх детальніше.

1. Технології кризового кейс-менеджменту та мобільного догляду

Цей блок є базовим і спрямований на первинне забезпечення безпеки та життєдіяльності самотньої особи.

Кейс-менеджмент (ведення випадку): передбачає індивідуальну оцінку потреб літньої людини, розробку персоналізованої карти супроводу, залучення

мультидисциплінарної команди (медиків, юристів, волонтерів, представників пенсійного фонду) та координацію їхніх дій фахівцем із соціальної роботи.

Організація мобільних соціальних служб: доставка гарячого харчування, медикаментів, допомога у веденні домашнього господарства та гігієнічний догляд безпосередньо за місцем проживання (денний догляд удома). Це дозволяє максимально відтермінувати інституціоналізацію (переведення до будинків-інтернатів), зберігаючи людину в звичному для неї мікросередовищі.

2. Освітньо-розвивальні технології (Університети третього віку)

Спрямовані на подолання інтелектуального застою, збереження когнітивних функцій та розширення соціальних контактів. Університети третього віку реалізують технології навчання впродовж усього життя (lifelong learning) через такі напрями:

– курси цифрової грамотності: навчання роботі зі смартфонами, комп'ютерами, месенджерами, онлайн-банкінгом та електронними державними сервісами. Це безпосередньо долає цифрове відчуження, повертає літній людині автономію та можливість дистанційного зв'язку з громадою;

– психологічні лекторії та тренінги психогігієни: заняття з розвитку стресостійкості, збереження пам'яті (нейробіка), подолання страху смерті та профілактики емоційного вигорання в умовах суспільних криз.

3. Анімаційні та інтеграційні технології (Технології соціального туризму та дозвілля)

Орієнтовані на відновлення емоційного ресурсу, подолання депресивних станів та декультивацію самотності.

– артсоціалізація: залучення самотніх літніх людей до хореографічних, вокальних, театральних та прикладних гуртків. Особливого значення набуває використання українських фольклорних жанрів та усних традицій, які є близькими для цієї вікової категорії, актуалізують їхній позитивний життєвий досвід та зміцнюють національну ідентичність;

– краєзнавчий та віртуальний соціальний туризм: організація малобюджетних екскурсій або віртуальних турів музеями й містами для осіб з обмеженою мобільністю за допомогою VR-технологій чи мультимедійних платформ, що розширює світоглядні межі та насичує життя новими емоційними враженнями.

4. Технології міжпоколінної взаємодії (Інтергенераційні практики)

Одним із найпотужніших засобів подолання соціального відчуження самотніх людей є відновлення зв'язку між поколіннями. Соціально-педагогічна робота в цьому напрямі передбачає організацію спільних проєктів літніх людей та студентської чи учнівської молоді:

– менторські програми «Рівний-рівному» або «Досвід – молоді»: де літні люди виступають носіями унікального життєвого, ремісничого чи професійного

досвіду для підростаючого покоління, що повертає їм відчуття соціальної значущості та затребуваності;

– студентське волонтерство: регулярні візити студентів соціономічних спеціальностей до самотніх осіб для надання допомоги, проведення спільних вечорів пам'яті, запису усних історій (метод біографічного інтерв'ю), що задовольняє потребу обох сторін у глибокому емоційному контакті;

– інституційне забезпечення та міжсекторальна синергія.

Ефективність сучасного соціального супроводу не може спиратися виключно на державну систему територіальних центрів соціального обслуговування. В умовах децентралізації та обмеженості бюджетних ресурсів критично важливою постає міжсекторальна взаємодія [3, с. 70]. Дієва модель супроводу передбачає синергію таких суб'єктів:

– державні та комунальні установи: забезпечують нормативно-правове регулювання, базове фінансування та стандартизацію надання соціальних послуг;

– громадські організації та благодійні фонди: мають високу мобільність, впроваджують інноваційні закордонні практики, залучають грантові кошти для розбудови Університетів третього віку та забезпечення літніх людей засобами реабілітації й зв'язку;

– релігійні громади: виступають потужним джерелом духовної та морально-психологічної підтримки, організовують парафіяльні служби турботи та благодійні їдальні, що є вкрай важливим для глибоко віруючих самотніх людей;

– вища школа: виступає науково-методичним ядром, що здійснює розробку, верифікацію програм супроводу та підготовку кваліфікованих кадрів (соціальних педагогів, психологів), здатних працювати з віковою травмою та дезадаптацією на засадах професійної етики та академічної доброчесності.

Соціальний супровід самотніх людей похилого віку є складною багатоаспектною технологією, спрямованою на гуманізацію життєвого простору особистості в період пізнього онтогенезу. Інтеграція кризового кейс-менеджменту, інформаційно-цифрового навчання, артсоціалізації та міжпоколінних практик дозволяє не лише підтримати базовий рівень життєдіяльності самотньої людини, а й стимулює її внутрішній адаптаційний потенціал, трансформуючи пасивне старіння в активне суспільне довголіття.

Подальші перспективи наукових досліджень у цьому напрямі полягають у розробці та впровадженні стандартизованих критеріїв оцінки якості життя самотніх літніх людей у процесі супроводу, розширенні мережі інноваційних інституцій денного перебування та поглибленні підготовки фахівців соціальної сфери до роботи в умовах затяжних суспільних криз та воєнних викликів.

Список використаних джерел

1. Лях Т., Кузнєцов М. Похилий вік як фактор вразливості у період воєнного часу. *Ввічливість. Humanitas.* 2024. Вип. 2. С. 80–85. https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.12

2. Мацкевіч Ю. Соціальна робота з людьми похилого віку в умовах глобального старіння. *Ввічливість. Humanitas.* 2024. Вип. 3. С. 84–92. https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.12

3. Николаєва В., Малярчук Н. Упровадження реформи деінституціалізації соціального обслуговування людей літнього віку в Україні: виклики сьогодення. *Ввічливість. Humanitas.* 2024. Вип. 1. С. 68–73. https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.10

4. Сабат Н. І., Пундор І. Люди похилого віку як соціальна спільність. *Теоретичні, методичні та практичні проблеми соціальної роботи :* збірник тез доповідей учасників VII Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 19 травня 2022 р. / за ред. Г. Й. Михайлишин, І. В. Кулик; упоряд. : Н. В. Сабат, Н. І. Сабат. Івано-Франківськ, 2022. С. 117–120.

Тетяна МОЧАН
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики початкової освіти,
Мукачівський державний університет

СІМ'Я ЯК ОСЕРЕДОК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

У сучасних суспільно-політичних умовах проблема формування національної ідентичності підростаючого покоління набуває особливої актуальності. Російсько-українська війна спричинила суттєві трансформації у системі суспільних цінностей, посилила увагу до питань національної єдності, громадянської відповідальності та збереження культурної спадщини. У таких умовах особливого значення набуває сім'я як первинний соціальний інститут, у межах якого дитина засвоює моральні норми, національні традиції, мовно-культурні цінності та моделі громадянської поведінки.

Науковці розглядають проблему формування національної ідентичності у психологічному, педагогічному та соціокультурному аспектах. У працях сучасних дослідників наголошується, що родинне виховання є основою національного самоусвідомлення особистості, оскільки саме в сімейному середовищі формується емоційний зв'язок дитини з державою, народом і культурою [2, с. 50]. Водночас умови війни посилюють виховну роль сім'ї, яка виконує не лише функцію передачі національного досвіду, а й забезпечує психологічну підтримку дитини та сприяє формуванню стійких громадянських переконань.

Актуальність теми зумовлена необхідністю осмислення сучасних викликів родинного виховання в умовах воєнного часу, зокрема проблем вимушеного

переселення, психологічного виснаження батьків, трансформації сімейної комунікації та впливу інформаційного середовища на процес формування національної свідомості дітей і молоді.

Метою статті є аналіз ролі сім'ї у формуванні національної ідентичності підростаючого покоління в умовах війни та визначення основних виховних механізмів, які сприяють становленню національної свідомості дітей і молоді.

Сім'я традиційно розглядається як провідний соціальний інститут виховання дитини. У родинному середовищі відбувається первинна соціалізація особистості, формуються моральні орієнтири, світоглядні установки та базові уявлення про національну спільноту. О. Кузнецова підкреслює, що саме сімейне виховання забезпечує становлення національної ідентичності молоді через засвоєння мови, культурних традицій і духовних цінностей українського народу [2, с. 51].

Одним із ключових чинників формування національного самоусвідомлення є міжпоколінна передача культурного досвіду. Родина забезпечує збереження історичної пам'яті, формує шанобливе ставлення до української культури, народних традицій і державної символіки. Через сімейні звичаї, спільне святкування національних свят, використання української мови у повсякденному спілкуванні дитина поступово усвідомлює власну належність до української нації. Дослідниця наголошує, що сім'я є середовищем, у якому відбувається природне засвоєння національних цінностей та моделей культурної поведінки [2, с. 53].

Російсько-українська війна суттєво вплинула на процеси національної самоідентифікації українців. У сучасних дослідженнях наголошується, що воєнні події стали чинником суспільної консолідації та посилення громадянської єдності. Д. Піонтковська зазначає, що в умовах війни національна ідентичність набуває особливої психологічної значущості, оскільки забезпечує людині відчуття належності до спільноти, підтримки та спільної відповідальності за майбутнє держави [3, с. 122]. Авторка наголошує, що в умовах воєнної загрози національна ідентичність набуває особливої психологічної значущості, адже забезпечує відчуття єдності, спільної мети та належності до української нації [3].

Воєнний стан актуалізував потребу у формуванні в дітей та молоді стійких моральних і громадянських переконань. За таких умов родинне середовище виконує не лише виховну, а й психологічно-захисну функцію. Саме в сім'ї дитина отримує емоційну підтримку, навчається долати тривожність і адаптуватися до складних соціальних обставин. Водночас батьки формують у дітей повагу до захисників держави, усвідомлення цінності свободи, людської гідності та незалежності України.

На відміну від довоєнного періоду, сучасна українська сім'я дедалі частіше змушена виконувати функцію збереження психологічної стійкості дитини в умовах суспільної нестабільності. Особливо складними є ситуації вимушеного

переселення, тривалого перебування за кордоном або розлуки членів родини через воєнні обставини. Такі виклики можуть ускладнювати процес міжпоколінної передачі національних традицій та послаблювати звичні механізми родинного виховання.

Важливим аспектом сучасного виховання є формування громадянської відповідальності молодого покоління. У дослідженні С. Бойко наголошується, що національна ідентичність є основою психологічної стійкості молоді та важливим чинником консолідації українського суспільства [1, с. 18]. Авторка підкреслює, що освітнє і виховне середовище повинно сприяти розвитку активної громадянської позиції, відповідальності за майбутнє держави та готовності до збереження національних цінностей [1, с. 23]. Авторка наголошує, що освітнє та виховне середовище повинно сприяти формуванню в молоді активної громадянської позиції, відповідальності за майбутнє держави та готовності до збереження національних цінностей [1].

Процес формування національної ідентичності не обмежується лише межами сім'ї. Важливу роль у ньому відіграє взаємодія батьків і закладів освіти, яка забезпечує узгодженість виховних впливів та створює єдиний ціннісний простір для розвитку дитини. Така співпраця школи і сім'ї сприяє моральному вихованню молодших школярів і формуванню їхніх ціннісних орієнтацій [4, с. 42]. Особливого значення набуває налагодження партнерських взаємин між педагогами та батьками, що є важливим в умовах сучасних суспільних кризових процесів [4, с. 43].

Особливого значення в сучасних умовах набуває приклад батьків як носіїв національних і громадянських цінностей. Діти значною мірою переймають поведінкові моделі дорослих, їхнє ставлення до держави, української мови, культури та суспільних подій. Тому свідома позиція батьків, їхня участь у громадському житті, волонтерській діяльності чи підтримці Збройних сил України сприяють формуванню у дітей почуття відповідальності та національної єдності.

У період війни сім'я виконує не лише виховну, а й захисну функцію. Значна кількість українських родин була змушена змінити місце проживання, пережити втрату звичного соціального середовища або тривале перебування в умовах небезпеки. За таких обставин саме родина стає джерелом психологічної підтримки та засобом збереження національної і культурної тяглості. Через спільне дотримання українських традицій, свят, мовного середовища та збереження історичної пам'яті сім'я сприяє формуванню в дітей почуття належності до української нації.

Сучасні суспільні виклики потребують посиленої уваги до проблем родинного виховання. Психологічне виснаження батьків, економічна нестабільність, інформаційні загрози та вимушена міграція негативно впливають на виховний потенціал сім'ї. Крім того, тривале перебування дітей у цифровому

середовищі нерідко послаблює роль традиційних механізмів передачі національного досвіду.

За таких умов особливого значення набуває підтримка сім'ї з боку держави, освітніх установ та громадських організацій. Важливими напрямами такої підтримки є розвиток національно-патріотичного виховання, психолого-педагогічний супровід родин, створення умов для збереження українського мовно-культурного середовища та посилення взаємодії між школою і батьками.

Формування національної ідентичності підростаючого покоління є складним і багатогранним процесом, у якому поєднуються емоційний, культурний, психологічний і громадянський компоненти. Провідну роль у цьому процесі відіграє сім'я, яка забезпечує передачу національних цінностей, сприяє формуванню патріотичних почуттів і допомагає дитині усвідомити свою належність до українського народу.

Отже, в умовах російсько-української війни роль сім'ї у формуванні національної ідентичності підростаючого покоління істотно зростає. Саме родина забезпечує передачу культурних традицій, формує національну свідомість, громадянські та моральні цінності дітей і молоді. Сім'я виступає важливим чинником психологічної стійкості дитини, сприяє розвитку патріотизму, відповідальності та усвідомлення власної належності до української нації.

Важливою умовою ефективного формування національної ідентичності є взаємодія сім'ї та закладів освіти, що забезпечує цілісність виховного процесу. Подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на вивчення особливостей родинного виховання дітей в умовах воєнного часу та пошук ефективних механізмів підтримки сім'ї як основного осередку національного виховання.

Список використаних джерел

1. Бойко С. Національна ідентичність як основа стійкості молоді в умовах війни: освітній та виховний потенціал. *Нові технології навчання.* 2025. № 99. С. 16–28. URL: https://surl.li/tmzxvw

2. Кузнецова О. Роль сім'ї у вихованні національної ідентичності студентської молоді. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* 2023. № 3 (107). С. 48–56. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/747

3. Піонтковська Д. Психологічні особливості формування національної ідентичності українців в умовах російсько-української війни. *Психологія: реальність і перспективи.* 2022. Вип. 19. С. 119–128. URL: https://prap.rv.ua/index.php/prap_rv/article/view/313/277

4. Поп Б. В., Мочан Т. М. Співпраця школи та сім'ї у моральному вихованні дітей молодшого шкільного віку. *Нова українська школа: стратегія розвитку особистості :* збірник тез доповідей V Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (5 червня 2024 р., Мукачево) / за заг. ред. Г. В. Товканець. Мукачево : Вид-во МДУ, 2024. С. 42–43.

Ярослав МУДРИЙ
кандидат педагогічних. наук, доцент
кафедри педагогіки та соціальної роботи,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Сучасний етап розвитку України характеризується активною цифровою трансформацією публічного управління, що охоплює різні сфери суспільного життя, зокрема систему соціальних послуг. В умовах децентралізації, зростання соціальних ризиків, а також впливу воєнного стану питання підвищення ефективності та доступності соціальних послуг набуває особливої актуальності. Одним із ключових інструментів модернізації соціальної сфери виступає цифровізація.

Проблематика цифровізації публічного управління та соціальних послуг перебуває у фокусі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Теоретичні та практичні аспекти розвитку електронного врядування досліджуються у працях міжнародних організацій, зокрема OECD та Європейської Комісії, де акцентується увага на інтеграції цифрових сервісів та підвищенні ефективності державного управління [2, с. 18; 3, с. 41]. В українському науковому дискурсі питання цифровізації соціальної сфери розглядаються у контексті реформування системи соціальних послуг, розвитку інформаційного суспільства та впровадження електронних сервісів у діяльність органів влади [4, с. 67].

Метою статті є аналіз сучасного стану цифровізації соціальних послуг в Україні, виявлення ключових викликів та обґрунтування перспектив їх розвитку з урахуванням досвіду територіальних громад, зокрема Чернівецької міської територіальної громади.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги», соціальні послуги спрямовані на профілактику, подолання або мінімізацію складних життєвих обставин осіб і сімей [1, с. 2]. Закон визначає систему надання соціальних послуг як сукупність суб'єктів, що взаємодіють на всіх етапах їх організації та надання [1, с. 5]. У цьому контексті цифровізація виступає інструментом підвищення ефективності взаємодії між суб'єктами системи та отримувачами послуг.

Цифровізація соціальних послуг розглядається як процес впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та інших надавачів соціальних послуг з метою підвищення якості, доступності та оперативності їх надання. Вона є складовою

електронного врядування, що передбачає трансформацію взаємодії між державою та громадянами на основі цифрових технологій [2, с. 18].

Ключовими принципами цифровізації соціальних послуг є доступність, клієнтоорієнтованість, інтегрованість, прозорість та безпека персональних даних. Принцип інтегрованості полягає у поєднанні різних видів послуг в єдиній системі, що дозволяє уникнути дублювання функцій та підвищити ефективність управління [3, с. 41].

Сучасний стан цифровізації соціальних послуг в Україні характеризується активним впровадженням електронних сервісів та інформаційних систем. Важливим кроком стало створення електронних реєстрів отримувачів соціальних послуг, що дозволяє систематизувати інформацію та забезпечити більш ефективне управління ресурсами [4, с. 67]. Крім того, розвиваються онлайн-платформи для подання заяв на отримання соціальної допомоги.

Особливої актуальності цифровізація набула в умовах воєнного стану, коли значна частина населення змушена змінювати місце проживання. У таких умовах цифрові сервіси дозволяють забезпечити безперервність надання соціальних послуг незалежно від територіального розташування отримувачів [5, с. 12].

Разом з тим, процес цифровізації супроводжується низкою викликів. Одним із ключових є проблема цифрової нерівності, яка проявляється у різному рівні доступу населення до цифрових технологій. Особи похилого віку та мешканці сільських територій часто мають обмежений доступ до цифрових сервісів [3, с. 52].

Ще одним викликом є недостатній рівень цифрових компетентностей серед працівників соціальної сфери. Впровадження нових інформаційних систем потребує відповідної підготовки персоналу [4, с. 71].

Суттєвою проблемою залишається недостатня інтеграція інформаційних систем різних відомств, що призводить до дублювання даних і ускладнює обмін інформацією [2, с. 25].

Окремої уваги потребує питання захисту персональних даних, оскільки соціальні послуги передбачають обробку чутливої інформації [5, с. 19].

Поряд із викликами цифровізація відкриває значні можливості. Вона сприяє підвищенню доступності соціальних послуг, оптимізації адміністративних процесів та зменшенню бюрократичного навантаження [3, с. 60].

Емпіричні аспекти (на прикладі Чернівецької громади). Аналіз на рівні громад підтверджує загальнонаціональні тенденції. Чернівецька область бере участь у пілотних проєктах розвитку соціальних послуг, що передбачають впровадження цифрових інструментів управління [6].

У Чернівцях впроваджуються елементи електронного кейс-менеджменту, що дозволяє систематизувати роботу з отримувачами послуг та підвищити її ефективність [8]. Важливим інструментом є цифрові дашборди соціальної сфери,

які забезпечують доступ до відкритих даних та підтримують управлінські рішення [7].

За статистичними даними, у громадах області функціонує понад 150 фахівців із соціальної роботи, які забезпечують надання послуг тисячам сімей щорічно [7]. Це зумовлює необхідність цифровізації процесів обліку та моніторингу.

Водночас зберігаються проблеми нерівномірності цифрового розвитку громад та потреба у підвищенні цифрової грамотності населення [6].

Подальший розвиток цифровізації соціальних послуг пов'язаний із створенням єдиної цифрової платформи, розвитком міжвідомчої взаємодії та впровадженням сучасних технологій аналізу даних. Важливим є підвищення цифрової грамотності населення та працівників соціальної сфери.

Отже, цифровізація соціальних послуг є важливим напрямом модернізації соціальної політики України, що сприяє підвищенню ефективності, доступності та якості послуг, але потребує комплексного підходу до подолання викликів.

Список використаних джерел

1. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2019. № 18. Ст. 73.
2. OECD. *Digital Government Review of Ukraine*. Paris : OECD Publishing, 2020. 120 p.
3. European Commission. *eGovernment Benchmark 2023*. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2023. 98 p.
4. Міністерство цифрової трансформації України. Цифрова держава : стратегія цифрової трансформації. Київ, 2021. 85 с.
5. Чернівецька обласна військова адміністрація. Соціальний захист населення : офіційний вебсайт. URL: https://bukoda.gov.ua (дата звернення: 06.05.2026).
6. Департамент соціальної політики Чернівецької міської ради. Соціальні послуги та підтримка населення. URL: https://dsp.city.cv.ua (дата звернення: 06.05.2026).
7. Чернівецька обласна військова адміністрація. Дашборд надавачів соціальних послуг у Чернівецькій області. URL: https://bukoda.gov.ua/structure/departament-socialnogo-zahistu-naselennya (дата звернення: 06.05.2026).
8. Чернівецька міська рада. Офіційний портал територіальної громади м. Чернівці. URL: https://city.cv.ua (дата звернення: 06.05.2026).

Дарія НАНОВСЬКА
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Сабат Н. В.

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Проблема соціальної адаптації особистості належить до категорії фундаментальних та міждисциплінарних наукових розвідок, перебуваючи на перетині соціології, психології, соціальної педагогіки та філософії. У періоди стабільного розвитку соціуму механізми адаптації функціонують у межах відносно передбачуваних нормативних сценаріїв. Проте сучасний етап існування людства, що характеризується глобалізаційними змінами, стрімкою цифровізацією, макроекономічною нестабільністю та, насамперед, масштабними геополітичними кризами й воєнними конфліктами, докорінно трансформує архітектоніку соціального простору.

За таких умов адаптація перестає бути одноразовим актом пристосування і перетворюється на безперервний, динамічний, енергозатратний процес реконцептуалізації особистісного досвіду. Успішність цього процесу безпосередньо впливає на ментальне здоров'я індивіда, його життєву успішність, професійну реалізацію та просоціальну спрямованість поведінки. Дезадаптація, натомість, виступає каталізатором девіантних проявів, делінквентності, психоемоційного виснаження та соціального відчуження. У зв'язку з цим виникає гостра науково-практична потреба у глибокій систематизації чинників, які або фасилітують (полегшують), або блокують (інгібують) соціальну адаптацію особистості.

Мета статті – охараткеризувати чинники впливу на процес соціальної адаптації особистості.

У працях учених соціальна адаптація розглядається як двосторонній процес взаємодії між особистістю та соціальним середовищем, що спрямований на досягнення відносного балансу (гомеостазу) між потребами, цінностями, цілями індивіда та очікуваннями, нормами, вимогами суспільства. Цей процес має суб'єкт-суб'єктну природу: людина не просто пасивно приймає умови середовища, а активно трансформує себе та навколишній простір на основі власного адаптаційного потенціалу [1, с. 85].

Традиційно в структурі адаптаційного процесу виокремлюють кілька рівнів: фізіологічний (пристосування організму), психічний (внутрішня стабілізація, когнітивна переробка) та власне соціальний (інтеграція в систему соціальних ролей, статусів та міжособистісних взаємин). Ефективність інтеграції на вищому, соціальному рівні безпосередньо залежить від складної синергії внутрішніх особистісних характеристик та зовнішніх впливів середовища.

Внутрішні чинники становлять ядро адаптаційного потенціалу особистості. Вони визначають, крізь яку психологічну призму людина сприймає зміну зовнішніх

обставин і які внутрішні ресурси вона здатна мобілізувати для подолання криз [3, с. 327].

1. Когнітивно-смислова сфера особистості

Рівень розвитку когнітивних функцій безпосередньо корелює зі здатністю до адаптації. Важливе значення має когнітивна гнучкість – вміння швидко відмовлятися від неефективних стереотипів поведінки та вибудовувати нові стратегії відповідно до умов, що змінилися. Окрім того, вирішальним чинником є смисложиттєва архітектура. Наявність чітких цілей, усвідомленість власного буття та здатність до екзистенційного вибору (знаходження сенсу навіть у деструктивних ситуаціях, як-от війна чи вимушена міграція) виступають потужним внутрішнім стабілізатором.

2. Самооцінка та Я-концепція

Успішність адаптації суттєво залежить від структури самооцінки. Адекватна, стабільна самооцінка та позитивна Я-концепція формують упевненість у власних силах і високий рівень локусу контролю (переконаність у тому, що людина здатна сама впливати на події свого життя). Навпаки, занижена самооцінка провокує тривожність, невпевненість, синдром безпорадності та уникнення відповідальності, тоді як завищена – призводить до ігнорування реальних вимог середовища та недооцінки ризиків, що часто виливається в протестну чи демонстративну поведінку.

3. Емоційно-вольова регуляція та копінг-стратегії

Здатність ідентифікувати, екологічно виражати й контролювати власні емоційні стани (страх, гнів, фрустрацію) мінімізує ризики психосоматизації та хронічного стресу. Ключовим чинником тут виступає вибір копінг-стратегій (стратегій подолання стресу). Адаптивними є проактивні, ресурсоорієнтовані копінги, спрямовані на вирішення проблеми чи пошук соціальної підтримки. Неадаптивні стратегії (уникнення, заперечення realities, вживання психоактивних речовин) ведуть до глибокої дезадаптації.

4. Резильєнтність та емпатійний потенціал

Резильєнтність визначає швидкість відновлення системи після травматичного впливу. Особистість із високим рівнем резильєнтності сприймає кризу не як глухий кут, а як виклик і можливість для посттравматичного зростання. Водночас розвинена емпатія та моральна свідомість дозволяють індивіду тонко зчитувати соціальні норми й очікування оточення, будувати глибокі, підтримувальні взаємини на засадах альтруїзму та синергії.

Зовнішні чинники задають нормативні межі, вимоги, ресурси та обмеження, у просторі яких особистість здійснює свій адаптаційний шлях. Вони діють на мікро-, мезо- та макрорівнях [2, с. 93].

1. Мікросоціальне середовище: сім'я та первинні групи

Родина є базовим інститутом первинної соціалізації та головним джерелом емоційної безпеки. Наявність довіри, емпатії, безумовного прийняття та функціональних моделей виховання формує первинний адаптаційний ресурс дитини. Натомість деструктивні сімейні умови (гіперопіка, тотальний контроль, емоційне відчуження, насилля) закладають підґрунтя для хронічної дезадаптації в майбутньому. В юнацькому та дорослому віці важливу роль починають відігравати референтні групи (однолітки, трудові чи студентські колективи). Залежність від групових оцінок може як стимулювати просоціальну інтеграцію, так і штовхати до девіацій під впливом асоціального групового тиску.

2. Мезосоціальні чинники: освітній та професійний простір

Школа, університет та робоче місце є головними майданчиками вторинної адаптації, де індивід опановує систему соціальних статусів та професійних ролей. Успішність адаптації тут визначається психологічним кліматом у колективі, стилем керівництва (демократичний, авторитарний) та наявністю інституційних систем підтримки (наприклад, психологічної служби університету чи програм менторства на виробництві). Окремим потужним чинником сучасності є інформаційний простір. Контент, з яким взаємодіє особистість у соціальних мережах та медіа, може або розвивати критичне мислення, або поглиблювати когнітивні викривлення та підвищувати рівень загальної тривожності.

3. Макросоціальні чинники: соціально-економічні та геополітичні умови

Економічний розвиток держави, рівень стабільності, доступність соціальних, медичних та освітніх благ формують об'єктивне тло для адаптації. У ситуаціях макросоціальних криз (економічний спад, пандемії, війни) звичні адаптаційні моделі руйнуються. Воєнний стан вимагає від особистості адаптації до постійної загрози життю, втрати житла, вимушеного переміщення (статус ВПО) або міграції в інше соціокультурне та мовне середовище, що викликає явище «культурного шоку» і потребує колосальних внутрішніх зусиль та зовнішнього супроводу.

Ефективність соціальної адаптації ніколи не визначається лише одним чинником; вона є результатом їхньої складної, нелінійної взаємодії. Зовнішні несприятливі умови (наприклад, криза чи міграція) можуть бути успішно компенсовані високим рівнем внутрішньої резильєнтності, розвиненими когнітивними ресурсами особистості та наявністю підтримувального мікросоціального оточення. І навпаки, навіть у максимально стабільних зовнішніх умовах індивід із деструктивною Я-концепцією, заниженою самооцінкою та неадаптивними копінг-стратегіями демонструватиме ознаки хронічної дезадаптації.

Для оптимізації цього процесу в часи суспільних потрясінь критично важливою є розбудова цілеспрямованої системи соціально-педагогічного та психосоціального супроводу. Інституції вищої школи, громадські організації,

соціальні служби та волонтерські спільноти мають виступати в ролі фасилітаторів адаптації. Це реалізується через:

– упровадження ресурсоорієнтованих та травма-інформованих тренінгових програм;

– організацію просторів психоемоційного розвантаження та кризового кейс-менеджменту;

– залучення особистості до активної, соціально значущої (волонтерської, творчої) діяльності, що дає змогу подолати синдром жертви й повернути відчуття суб'єктності.

Отже, соціальна адаптація особистості є динамічним процесом, успішність якого детермінується інтегральною взаємодією внутрішніх індивідуально-психологічних (когнітивна гнучкість, адекватна самооцінка, адаптивні копінг-стратегії, резильєнтність) та зовнішніх середовищних (сімейна архітектура, інформаційний простір, соціально-економічні та геополітичні умови) чинників. Розуміння цієї багатокомпонентної структури дозволяє фахівцям соціономічної сфери відходити від шаблонних моделей допомоги на користь точкових, проактивних технологій соціального супроводу.

Подальші перспективи наукових досліджень у цьому напрямі вбачаємо у вивченні специфіки та закономірностей перебігу соціальної адаптації різних вразливих категорій населення (зокрема молоді, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб) в умовах довготривалих кризових викликів воєнного часу та повоєнного відновлення суспільства на засадах безбар'єрності, інклюзії та академічної доброчесності.

Список використаних джерел

1. Алєксєєва Т. В. Соціально-психологічні аспекти адаптації : монографія. Донецьк : Вебер, 2008. 230 с.

2. Галецька І. Психологічні чинники соціальної адаптації. *Соціогуманітарні проблеми людини.* 2005. № 1. С. 91–100.

3. Копилова С. В. Розуміння адаптації в контексті соціально-педагогічної діяльності. *Педагогічні науки : збірник наукових праць.* 2004. Вип. 36. С. 326–331.

Яна НІСЕВИЧ
студентка IV курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
Чортківський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж імені Олександра Барвінського
Науковий керівник: Галина ОБЛІЖОК,
викладач психолого-педагогічних дисциплін

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МОЛОДДЮ

У сучасних умовах системних суспільних трансформацій та кризових викликів особливої актуальності набуває обґрунтування та впровадження ефективних технологій соціальної роботи з молоддю. Соціально-педагогічна підтримка цієї категорії є не просто напрямом наукових пошуків, а стратегічним процесом формування майбутнього архітектоніки суспільства. Оскільки саме молодь виступає головним рушієм інноваційного розвитку, економічного потенціалу, культури та національної свідомості держави, оптимізація технологій соціальної роботи з нею безпосередньо визначає вектор повоєнного відновлення та стабілізації країни.

Молодість – це особливий період життя, коли людина шукає себе, формує світогляд, вчиться приймати рішення, долати труднощі та визначати власне місце у суспільстві. Це час великих мрій, амбіцій і прагнень, але водночас і час внутрішніх конфліктів, сумнівів, психологічної нестабільності та соціальних викликів. Саме тому молодь потребує не лише свободи для розвитку, а й професійної підтримки, допомоги, супроводу. І тут на перший план виходить соціальна робота.

Соціальна робота з молоддю – багатогранна система діяльності, спрямована на створення умов для повноцінного розвитку молодої особистості, її соціалізації, захисту прав, підтримки у складних життєвих обставинах та стимулювання активної участі у суспільному житті. Вона поєднує у собі науку, практику, емпатію та сучасні інновації.

Коли ми говоримо про технології соціальної роботи, то маємо на увазі не технічні пристрої, а сукупність форм, методів, прийомів професійної діяльності, які дозволяють ефективно вирішувати соціальні проблеми молоді. Це своєрідний інструмент соціального працівника, який допомагає не просто реагувати на проблему, а попереджати її, супроводжувати молоду людину в кризових ситуаціях та відкривати перед нею нові можливості.

Однією з ключових технологій є соціальна профілактика. Її значення важко переоцінити, адже профілактика спрямована на запобігання негативним явищам у молодіжному середовищі: наркозалежності, алкоголізму, насильству, злочинності, безробіттю, соціальній ізоляції. Сучасна молодь живе в умовах інформаційного перенасичення, тиску соціальних мереж, нерідко стикається з фейковими цінностями та психологічними кризами. Саме тому профілактична робота через тренінги, соціальні проєкти, форуми, інтерактивні заняття є надзвичайно важливою. Вона формує критичне мислення, відповідальність, уміння сказати «ні» ризикам і «так» власному розвитку.

Наступною важливою технологією є соціальне консультування. У сучасному світі молода людина часто залишається наодинці зі своїми проблемами: конфлікти

в родині, труднощі у навчанні, професійне самовизначення, емоційне вигорання. Соціальне консультування створює простір довіри, де молода людина може бути почутою. Це не просто порада – це професійна допомога у пошуку ресурсів, шляхів виходу з кризи, у відновленні віри в себе.

Особливої уваги заслуговує соціальна адаптація. У період стрімких змін, війни, міграції, втрати звичного середовища багато молодих людей переживають труднощі входження в нові соціальні умови. Переселенці, молодь із кризових родин, випускники інтернатних закладів, молоді люди з інвалідністю – усі вони потребують підтримки у процесі адаптації.

Саме соціальні технології допомагають їм інтегруватися у суспільство, знайти освіту, роботу, коло підтримки. Не менш значущою є соціальна реабілітація – комплекс заходів, спрямованих на відновлення соціального статусу молодої людини після кризових ситуацій. Це може бути робота з тими, хто пережив психологічну травму, насильство, залежність, втрату близьких чи соціальне відчуження. Реабілітаційні програми повертають молодій людині відчуття цінності власного життя.

Сьогодні соціальна робота активно використовує інноваційні технології. Це онлайн-консультування, цифрові платформи підтримки, мобільні застосунки для психологічної допомоги, вебінари, інтерактивні освітні програми, соціальні мережі як інструмент комунікації. Молодь живе у цифровому світі, тому соціальна сфера повинна бути там, де є молодь. Якщо раніше підтримка асоціювалася лише з особистою зустріччю, то сьогодні вона може бути доступною в один клік. Це особливо важливо для тих, хто соромиться звернутися особисто або перебуває у віддалених регіонах.

Важливою складовою є арттерапевтичні та творчі технології. Мистецтво, музика, театр, стають не лише засобами самовираження, а й потужними інструментами психологічного відновлення. Особливо це актуально для молоді, яка переживає стрес, втрату чи внутрішні конфлікти. Через творчість людина часто говорить про те, що не може висловити словами. Проте жодна технологія не буде ефективною без головного – гуманізму.

Соціальна робота з молоддю повинна базуватися на повазі до особистості, вірі у потенціал кожної людини, прийнятті без осуду. Молодь не потребує повчань – вона потребує партнерства. Соціальний працівник сьогодні – це наставник, фасилітатор.

Особливої ваги ця тема набуває в умовах сучасної України. Молоді люди сьогодні живуть у реальності війни, тривог, втрат, вимушених змін. Вони рано дорослішають, стикаються з психологічними травмами, але водночас демонструють неймовірну силу, патріотизм і здатність до змін. Саме тому соціальна

робота повинна не лише допомагати долати наслідки кризи, а й створювати простір для розвитку нового покоління – сильного, освіченого, свідомого.

Отже, технології соціальної роботи з молоддю – це потужний інструмент суспільних змін, що поєднує наукові знання, інновації та людське серце. Вони допомагають молодій людині не загубитися у світі викликів, а стати його активним творцем. І наше завдання – зробити все можливе, щоб молодь не лише отримувала допомогу, а й відчувала: вона потрібна, цінна, сильна. Адже саме в молодих серцях народжується майбутнє. І від того, як ми підтримаємо це полум'я сьогодні, залежить, яким буде наш світ завтра.

Список використаних джерел

1. МОН України, нормативна база з інклюзивної освіти. URL: https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebami-normativna-baza/
2. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. URL: https://naps.gov.ua/ua/structure/institutions/special_pedagogy/
3. Основні поняття та принципи інклюзивної освіти. URL: https://kmk.osv.org.ua/news
4. Методичні рекомендації щодо створення інклюзивного освітнього середовища. URL: http://usmdi.org/information/guidelines_inclusivity.pdf
5. Інклюзивна освіта – накази та листи МОН. URL: https://osvita.ua/legislation/tag-inkliuziya/

Вікторія НОВАК
здобувачка 3-го курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
Чортківський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж імені Олександра Барвінського
Керівник: Гнатківська Наталя Іванівна,
викладач-психолого педагогічних дисциплін

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Сучасна школа є не лише місцем здобуття знань, а й важливим середовищем для соціалізації, виховання та розвитку особистості дитини. У сучасних умовах зростає кількість соціальних проблем, з якими стикаються діти та молодь, тому особливо важливою стає діяльність соціального педагога. Саме він допомагає учням адаптуватися до шкільного середовища, налагоджувати взаємини з однолітками й дорослими, долати труднощі у навчанні та спілкуванні. Незважаючи на важливість цієї професії, в Україні вона ще недостатньо відома, а роль соціального педагога часто недооцінюється.

Аналіз наукових праць Людмила Артемова, Алла Богуш, Ганна Бєлєнька, Оксана Кононко, Тамара Поніманська та інших учених свідчить про те, що важливою умовою успішної адаптації дитини є педагогічна підтримка. Особлива роль у цьому процесі належить соціальному педагогу, який допомагає дитині увійти в нове соціальне середовище, навчитися взаємодіяти з однолітками та дорослими, дотримуватися правил колективу й почуватися впевнено у нових умовах.

Метою статті є визначення ролі та основних напрямів діяльності соціального педагога у закладі освіти, розкриття особливостей його професійної діяльності, а також висвітлення значення соціально-педагогічної роботи для успішної соціалізації та розвитку учнів.

Соціальний педагог у школі – це фахівець, який спеціалізується на вирішенні соціальних проблем учнів. Він виступає посередником між школою, сім'єю та різними соціальними інституціями, допомагає дітям у складних життєвих ситуаціях, сприяє їхній соціалізації та адаптації до соціального середовища. Важливим напрямом його роботи є профілактика шкідливих звичок, правопорушень, а також формування здорового способу життя серед дітей та молоді.

Головною особливістю соціально-педагогічної роботи є здатність спеціаліста визначати проблеми та потреби особистості на різних рівнях: індивідуальному, міжособистісному й суспільному. Соціальний педагог надає кваліфіковану допомогу учням у вирішенні труднощів, що виникають у процесі навчання, виховання та соціалізації. На відміну від суміжних професій – психології, педагогіки, соціології— соціально-педагогічна діяльність має інтегративний характер, оскільки поєднує елементи різних галузей знань і використовує їх для комплексного вирішення проблем дитини. Особливістю діяльності соціального педагога є також його посередницька функція. Він виступає сполучною ланкою між учнем, сім'єю, школою, соціальними службами та іншими установами. Саме тому соціальний педагог розглядає дитину як цілісну особистість, враховуючи не лише її успішність у навчанні, а й умови життя, особливості сімейного середовища, взаємини з ровесниками та емоційний стан.

Посадові обов'язки соціального педагога визначаються посадовою інструкцією, затвердженою адміністрацією закладу освіти. Згідно з нею, соціальний педагог здійснює комплекс заходів із виховання, розвитку та соціального захисту учнів, вивчає особливості їхнього розвитку та умови проживання, виявляє труднощі, конфліктні ситуації та надає необхідну допомогу й підтримку. Він є посередником між учнем, закладом освіти, сім'єю та соціальними службами, організовує соціально значущу діяльність школярів, сприяє створенню гуманних взаємин у колективі та забезпеченню психологічного комфорту дітей.

До обов'язків соціального педагога також входить захист прав дітей, допомога учням, які перебувають у складних життєвих обставинах, підтримка дітей-сиріт, дітей з інвалідністю, дітей із сімей групи ризику, а також організація благодійних та профілактичних заходів. Важливим напрямом його роботи є співпраця з учителями, батьками, психологами, соціальними службами та громадськими організаціями задля забезпечення гармонійного розвитку дитини.

Соціальний педагог є повноправним членом педагогічного колективу. Він бере участь у педагогічних радах, методичних об'єднаннях та виховній роботі школи. Особливо важливою є взаємодія соціального педагога з практичним психологом. Хоча ці фахівці працюють у спільному напрямі та допомагають дітям у вирішенні подібних проблем, їхня діяльність має різну специфіку. Практичний психолог забезпечує психологічний супровід розвитку дитини, тоді як соціальний педагог здійснює соціально-педагогічний патронаж, сприяє взаємодії школи, сім'ї та суспільства, а також допомагає дитині адаптуватися до соціального середовища.

Важливе місце у діяльності соціального педагога займає організація соціально-виховної роботи в закладі освіти, адже саме вона спрямована на створення сприятливих умов для гармонійного розвитку дитини, її успішної соціалізації та адаптації до шкільного середовища. Соціальний педагог не лише допомагає учням у вирішенні труднощів, а й здійснює комплексну роботу з усіма учасниками освітнього процесу – учнями, батьками та педагогами.

Організація соціально-виховної роботи в школі передбачає виявлення та діагностику соціально-педагогічних проблем, спостереження за взаємовідносинами між учнями, учителями та батьками, а також безпосередню роботу з усіма учасниками освітнього процесу. Соціальний педагог здійснює аналітико-діагностичну діяльність, прогнозує процес розвитку особистості, організовує взаємодію учнів і дорослих, проводить корекційну та профілактичну роботу, допомагає учням у самореалізації та соціальній адаптації.

Крім того, важливими напрямами діяльності соціального педагога є охоронно-захисна, психотерапевтична та реабілітаційна робота. Він дбає про морально-емоційний комфорт дитини, захищає її права та інтереси, організовує профілактику девіантної поведінки, а також допомагає дітям, які пережили складні життєві обставини чи мають труднощі у процесі соціалізації.

Отже, соціальний педагог відіграє надзвичайно важливу роль у сучасному закладі освіти. Його діяльність спрямована не лише на допомогу окремій дитині, а й на створення сприятливого соціального середовища для всіх учасників освітнього процесу. Саме завдяки професійній підтримці соціального педагога учні мають можливість успішно адаптуватися до умов навчання, реалізувати свої здібності та почуватися захищеними у шкільному середовищі.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту», ст.22
2. Соціальний педагог в загальноосвітньому навчальному закладі: форми, методи, технології діяльності : навчально-методичний посібник. Рівне, 2015. С. 48.

Олег ОГІРКО
доктор філософії, доцент кафедри філософії та педагогіки,
Львівський національний університет ветеринарної
медицини та біотехнологій імені Степана Ґжицького

РОЗУМІННЯ СІМ'Ї В ДУХОВНІЙ СПАДЩИНІ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Сім'я – це спільнота любові, найбільший скарб нашого народу. Як найменша клітина людського роду вона складається з осіб. Але тому, що людина це істота не лише розумна і свобідна, а й суспільна та релігійна, то від самого початку свого існування вона вкладається в родину. Здавалося б, що нового можемо сказати про сім'ю; до певної міри, кожен з нас відчуває себе, як не фахівцем то принаймні не дилетантом, адже усі ми маємо єдині витоки – сім'ю, або навіть живемо в ній. І кожен з нас безумовно відчуває усю гостроту ситуації особливо сьогодні: разюча видозміна подружніх стереотипів, орієнтацій, зростання кількості розлучень, спад рівня шлюбності та народжуваності; збільшення числа так званих неповних сімей та багато інших сучасних негативів.

Людина стає людиною тільки в сім'ї. Мусить бачити біля себе людські обличчя: маму, тата. Все набирає змісту, коли є здорова сім'я. Тоді всі наші ділянки суспільного життя нормалізуються. Ми ставимо питання, якою повинна бути родина в очах Бога, суспільства, в наших очах? Якщо ми добре собі усвідомимо, то цим допоможемо, вилікуємо, врятуємо, інших. Майбутнє світу, Церкви йде через сім'ю. Хто хоч трохи знає історію, той знає, що доля цілих народів, їх розквіт і занепад залежить від стану і ваги сім'ї у суспільстві. У цілому світі нині іде особливий наступ злих сил на родину. Немає такого наступу навіть на Церкву. Вороги діють на сім'ї, щоб поділити їх. Тому нам необхідно охороняти нашу родину в нашій рідній українській державі. Наш обов'язок звернутись до Бога, бо подружжя, сім'я своїм корінням є у святій волі Творця, це Він сказав Своє перше слово, а Його слово вічне. Акцентуємо увагу на ролі чоловіка у світлі Божого закону, на необхідності відродження гідного та відповідального батьківства та особливого покликання жінки, підтримки і поваги до неї у сім'ї, суспільстві та Церкві.

Сучасне суспільство зацікавлено в міцній, духовно та морально здоровій сім'ї. Це обумовлюється тим, що сім'я відіграє важливу роль у зміцненні здоров'я

та вихованні підростаючих поколінь, забезпеченні економічного та соціального розвитку суспільства, у поліпшенні демографічних процесів нашої держави. Саме в сім'ї формуються основи характеру людини, її відношення до близьких, до праці, моральних, соціальних, культурних цінностей.

Сім'я є найважливішим соціальним середовищем формування особистості та основним інститутом психологічної підтримки і виховання, що відповідає за відтворення не тільки населення, але й нормального способу життя, напрямку думок та відносин між людьми. Ось, чому суспільство повинно бути зацікавлене у міцній, духовно і морально здоровій сім'ї, бо родина – найбільший скарб нашого народу. Родина – це єдине наше поле, де треба сіяти рясно, бо в іншому випадку нічого не зійде, а тоді або іти батрачити в рабство, або гинути з голоду.

За всю історію розвитку нашої багатостраждальної держави Україна сім'я не пережила таких кардинальних змін, як за останні десятиріччя. Найбільш злободенними небезпеками, які загрожують існуванню подружжя, сьогодні є проблеми біженців у час війни, безробіття, масовий виїзд жінок та дівчат на заробітки до інших країн, збільшення кількості розлучень, аборти, сімейне насильство, алкоголізм та наркоманія.

Необхідно усвідомити, що ані держава, ані політичні або громадські об'єднання, ані інші соціальні інститути навіть за наявності великого бажання не зможуть самотужки подолати проблеми знецінення життя людини. Це під силу тільки всім нам разом. Тому християнські Церкви України, будучи невід'ємною частиною суспільства, не зважаючи на існуючі між нами розбіжності, повинні спільно працювати в питаннях захисту життя людини і відродження сім'ї.

Сім'я є першою Церквою. З неї повстають наступні Церкви: парафія, єпархія, національна Церква і вселенська Церква. Церква розглядає сім'ю як надприродний і первинний інститут суспільства, який базується на добровільно укладеному благословенному Богом союзі чоловіка та жінки. Сім'я відіграє виняткову роль у справі виховання людини і становлення здорового і повноцінного суспільства.

Сім'я – це шлях до Бога двох – чоловіка та дружини. Сім'я освячується таїнством подружжя і творить нерозривну єдність. Християнське подружжя є нерозривним і має призначення жити в любові, продовжувати людський рід і виховувати дітей. Кожне подружжя повинне бути благословенне Богом, що відбувається під час обряду вінчання. Біла фата, віночок нареченої – це символ невинності, дошлюбної чистоти. Прикметами християнського подружжя є святість, єдність, нерозривність і гідність. Символічною формулою християнського подружжя є: 1+1=1.

Шлюб – фундамент сім'ї. Шлюб – це урочисте приречення на спільне співжиття чоловіка з жінкою, в самій природі яких закладене покликання до подружжя, яке не є чисто людською установою. Сам Бог є його Творцем. Оскільки

людина є розумна істота, то чоловік і жінка нерозривну єдність свого співжиття мають робити свідомо, зі знанням і, одночасно, маючи свобідну волю, повинні одружуватися добровільно. Первісна мета подружнього союзу чоловіка й жінки згідно з Божим задумом – це потомство. Друга мета подружжя – це взаємна допомога чоловіка й жінки у тілесному та духовному вимірах, а узаконене через Тайну подружжя статеве єднання оберігає їх від розпусти.

У своїх повчаннях славетний митрополит Андрей Шептицький (1865-1944) наголошував про святість подружжя, говорячи, що воно має бути таке, як ціле християнське життя. Тайну подружжя, яка єднає серця двох людей, він називав криницею, з якої кожен християнин черпає Божу благодать.

В свою чергу засуджуючи тих, які живуть на віру, не маючи найменшого бажання з'єднати свої життя в християнському подружжі, Андрей Шептицький звертався до них такими словами: «Ви, що живете у супружествах диких, опам'ятайтеся, не давайте людям згіршення, не виставляйте себе і діти свої на стид у людей, а у Бога на кару!», а «Якщо десь, у селі чи в місті, є такі люди, що живуть у дикому подружжі, то для них нема іншої ради, як тільки розійтися». «Діти, що вийшли з такого цивільного супружества, ростуть без Бога та віри, а що більше, від самих родичів учаться грішити».

У пастирському посланні «О супружестві і родині» Архиєрей давав поради для доброго вибору своєї другої половини. «Не один, шукаючи жени, більше дивився на маєток, чим на те, яка вона є. Пристав до богатої, а вона пізніше ним погордила і вигнала з хати». «Не раз убога, а побожна і працьовита буде сто раз ліпшою женою, як богата, і парубок побожний, тверезий, працьовитий, розумний, хоч убогий, буде ліпшим мужем і більше щастя принесе жені, як багатий, а пустий» [2].

Митрополит застерігав батьків, які мають намір одружити когось із своїх дітей, що вони не мають нав'язувати їм своєї думки та своїх вподобань, кажучи таке: «Коли ви, родичі, хочете подружити свої діти, дуже осторожно беріться до того діла. Передовсім питайте о щасті, о долі дітей. Порадьте по-Божому, але ніколи в тім ділі не накидуйте дітям своєї волі». «Майбутність належить до тих народів, у яких подружжя є річчю святою, у яких родинне життя є чисте та святе!».

Митрополит Андрей завжди порівнював подружжя із Пресвятою Трійцею, яка є першим прототипом родини: «У тому первовзорі родини Бог Отець є джерелом і первовзором усякого вітцівства, Бог Син первовзором усякого синівства, а Бог Дух Святий, що лучить Отця з Сином і дітей з Отцем, є первовзором усякого материнства, материнської неначе дбайливості й любові» [3]. Християнська родина, за словами митрополита, є, а радше повинна бути відблиском неба.

Християнська сім'я є підставою всякого суспільного ладу, його джерелом та найважливішою клітиною. Наголошуючи на цінності християнських родин,

митрополит Андрей Шептицький навчав: «На ніщо не здається одиницям і цілому народові заможність, просвіта та патріотизм, коли не буде в ньому ладу. І так, як той, що хоче збудувати собі хату, кладе насамперед підвалину, – бо від тієї підвалини залежить, чи хата буде сильна, чи зараз розвалиться, – так само той, що дбає про суспільний лад, мусить насамперед подбати про родину» [1].

У своєму пастирському посланні до духовенства та вірних Станіславівської єпархії, владика Андрей наводив приклад Пресвятої Родини: «Як приклад родинного життя, і то найкращий, поставлю вам святу родину». «Шануйте та любіть своїх жінок, як святий Йосиф шанував і любив Пречисту Діву. І так дітей своїх любіть, як святий Йосиф любив Христа!». «Пречиста Діва, хоч як свята, велика та досконала, а в усьому повинувалася святому Йосифові. Шанувала його та й любила і в кожній речі старалася йому помогти. Так і Ви, жінки, слухайте своїх мужів!». А «Ісус Христос, хоч був правдивим Богом, так само, як і правдивим чоловіком, то, однак, слухав Пречисту Діву і шанував її як свою Матір, а свого опікуна шанував і любив, як рідного батька. Ось приклад для вас, християнські діти!» [1].

Митрополит часто говорив про особливу важливість молитви у сімейній спільноті. Він не визнавав за християнську родину ту, яка не сповняє християнського обов'язку пошани Бога, бо без молитви, як він казав, немає спасіння. Практикування сімейних молитов владика Андрей закликав започатковувати ще від самого початку, коли лишень щойно було укладено нове подружжя. Ці молитви подругів будуть щодня пригадувати їм Божий Закон і їм буде на багато легше тримати мир із людьми.

«Подружжя, яке не було б моральним зобов'язанням і яке б не накладало взаємних прав та обов'язків, було б тільки самолюбством пристрасті», – писав митрополит. Говорячи про провід у сім'ї, митрополит завжди підкреслював важливість чоловіка у керуванні справами родини. Тому у пастирському посланні до духовенства та вірних Станіславівської єпархії писав: «Одна сторона мусить мати провід, без цього не буде єдності. Без цього легко розійдуться вже при першому непорозумінні. А провід цей мусить держати та сторона, яка до такого проводу спосібніша, а саме яка з природи має більшу силу». «І так, уже із самого природного закону, мусить бути жінка у подружжі підчинена чоловікові». «Батько родини, як голова, керує всім, про все думає, все в порядку тримає і всіх дорогами щоденного християнського життя провадить до неба». «Батько працює, дбає про дочасні добра, щадить і думає про те, що лишити дітям, але не забуває, що вічне спасення важніше від всіх дочасних дібр». «Передовсім батько дбає, щоб його діти були правдивими християнами, заховали аж до смерті віру і не далися звести злими прикладами на бездоріжжя невіри і неморальності», – писав у своїх посланнях митрополит Андрей.

Якщо чоловік в сім'ї є добрим, то для жінки він є підпорою, порадою, силою, поміччю і прикладом, а для дітей – насамперед провідником, учителем та приятелем. Важливою рисою чоловіка, який хоче бути успішним сім'янином, є любов до праці та боротьба з лінню, бо, як писав А. Шептицький, «працьовитий чоловік не має часу грішити».

Не менш важливу роль у сім'ї має відігравати жінка. «Добра, побожна жінка, – писав владика Андрей, – є щастям для чоловіка: вона допомагає йому тягарі життя зносити, сповняти з дня на день часом важкі обов'язки, зносити терпеливо хрести, які йому Бог посилає». «Жінки мають своїх мужів любити і їх слухати навіть тоді, коли вони в дечім і провинилися і своїх обов'язків не так сповняють, як повинні. Жінка мусить про то дбати і про те старатися, щоб чоловікові добре було в хаті. Мусить своїм способом чоловіка до Бога провадити».

Важливою також є роль жінки в сім'ї і по відношенню до дітей: «Побожна, розумна невістка своїми науками і радами і прикладом впливає на сина, на доньку так, що без її ради нічого не зроблять і в пізнім віці». «Терпеливістю та любов'ю вона лагодить всі суперечки, сварки та непорозуміння між батьком та дітьми».

Митрополит Андрей наголошував, що підчинення в сім'ї не сміє бути неволею. Має обов'язково бути збережена рівновага між владою та підчиненням владі, яка може бути досягнена лише через моральну любов. Єдиним випадком, за словами пастиря, коли дружина має право не послухати свого чоловіка є тоді, коли чоловік приказує таке, що є противне Законові Божому. Бо треба більше Бога слухати, як чоловіка.

У своїй Різдвяній проповіді 1938 р. владика Андрей наголосив про важливість такої риси жінок, матерів, як мудрість: «І ви, мудрі християнські матері родин, ходіть у Христовій правді, зберігаючи святощі родинного життя, зберігаючи передання батьків для дітей і внуків. Нехай ваше життя і науки, які даєте чи донькам, чи синам, будуть мудрими вказівками серед труднощів життя. Мудра мати може все осягнути у вихованні дітей. З її школи виходять герої, а як потреба – то й мученики».

Стосовно дітей та обов'язків, які накладаються на них, А. Шептицький застерігав їх берегтися непослуху та зневаги тих, кому вони завдячують життям та необхідність випрацювання таких чеснот, як покірливість, любов і послух батькам. «О, не дай до того, Боже, щоб між нами які безбожні діти посміли колись родичів своїх зневажати або, що гірше, руку на них піднести», – писав у одному зі своїх послань митрополит.

Великий пастир Андрей завжди вчив своїх вірних, що для того, щоб мати щастя у подружжі, потрібно його заключати не на чомусь дочасному, матеріальному, а на любові, яка сприяє доброму зростанню дітей та взаємному шануванню всіх членів родини.

Любов у подружжі має бути підвалиною, наголошував владика, адже «при любові та взаємній пошані буде чоловік та жінка і в праці допомогою і в журбі потіхою».

Митрополит Андрей наводив таке порівняння: «Любов – то для родини так, як вода для риби. Витягни рибу з води – згине; візьмеш любов з родини – а вже й родини не буде» або ще одне: «Родина без любові – то так, як тіло без душі».

Не можуть родинні стосунки заключатись лише на одній любові між всіма членами сім'ї. Має бути щось вище, з чого черпає подружжя сили для щоденного щастя. А цим «вищим», за словами митрополита, є Божа любов. «Любов між людьми тим ліпша, чим більше на любові Божій спирається. Поміж християнами так має бути, щоби людей для Бога любити. Супружество, що на такій любові стоїть, буде тривале і щасливе», – вчив Андрей Шептицький.

«Найважніша справа для Церкви, народу й родин – аби діти були добре виховані», – наголошував великий Пастир. Тому саме вихованню дітей у християнській сім'ї митрополит приділив багато сил та уваги.

«Душа маленької дитини – як та незаписана картка паперу, на ній кожне враження записується сильно. Якщо воно святе і добре, то лишиться дитині щось із християнського життя на ціле життя. Якщо воно погане, гидке, то воно на душі дитини може лишити поганий слід на ціле життя». Тому для малих дітей, як ні для кого іншого, є важливою здорова атмосфера у сім'ї, у рідній хаті, яка є першою та найважливішою школою, де між всіма родичами панують згода і любов. Де батьки дають добрий приклад своїм дітям, застерігаючи їх від злого, можуть вважати, що вже таким чином зробили найбільшу частину у вихованні своєї малечі.

Вся родина, зокрема батьки дитини, ніколи не повинні жаліти дітям своєї любові, адже чим більше її подарують в дитинстві, тим більше отримають її у відповідь на старості своїх літ.

Чинниками сімейного виховання є: любов, яка повинна бути діяльною і вимогливою, а також розважливою, справедливою і шляхетною; дисципліна, основою якої є пильність та послух разом з довірою; покарання, які мають бути справедливими, педагогічними, моральними, що застосовуються у разі необхідності (ніколи не слід карати дітей в моменті гніву, а слід спочатку добре розібратися у даній ситуації); нагороди як вираз задоволення, що мають бути справедливими і не викликати в дітей почуття заздрості, ненависті до інших, а, навпаки, радість за інших.

Важливим аспектом, за словами великого митрополита, є дбання батьків про науку своїх дітей, зокрема у державних школах: «Ви, родичі, пам'ятайте, що єсть вашим святим обов'язком перед Господом Богом працювати над добрим вихованням своїх дітей і посилати їх до школи, де лишень можливе. Дбайте про них, бо від того залежить ваше щастя на старі літа, від того залежить і щастя ваших

дітей». Якщо ж батьки випустять з-під уваги цей, не мало важливий елемент, існуватиме небезпека того, що діти виростуть злими християнами та не стануть чесними людьми, готовими колись, борони Боже, проклинати пам'ять своїх вихователів.

«Праця для дітей освячує родину», – наголошував владика Андрей, адже чим частіше батько або мати буде нагадувати дитині про різні аспекти доброго християнина, тим частіше самі будуть задумуватися над ними та нагадувати собі їх щоденні обов'язки.

«Щаслива та дитина, що, зростаючи, одержує від батька здорову науку. Що вже за першим разом, як тільки сягнула по чуже добро, відразу почула від батька це важливе слово: «цього не вільно! Це гріх! Це не добре!» Бо від тої хвилини вона вже встидається красти». Тому для виховання доброго християнина та свідомого громадянина є важливою постать рідного батька, який завжди старається прищепити дитині від малих літ головні засади чесної людини.

«Дуже велика справа, щоби діти замолоду привикали до церкви», – казав А. Шептицький, тож також старався завжди своїми посланнями та принагідними проповідями нагадувати батькам, що вони, як ніхто інший мають один із перших обов'язків виховати своїх дітей, як добрих практикуючих християн. «Коли людина від дитинства навчиться боятись Бога, заховувати Його святі Заповіді, дбати про Божу благодать, стерегтися гріха, тоді й у житті буде добрим, совісним чоловіком, правдивим християнином і принесе родителям, Церкві та Батьківщині потіху та славу і буде працювати з хистом для Бога та ближніх». Допомагати у цій справі батькам закликав митрополит і старших братів та сестер, щоб розділяли цю справу із своїми батьками.

Часто у роки радянської влади траплялось так, що священики не мали вільного доступу до шкіл, де могли б проводити викладання релігії, як це практикувалось раніше. Тому митрополит Андрей збільшив обов'язок батьків у цій справі, щоб ті приклали якомога більше зусиль до того, щоб їхні діти були добре виховані та навчалися від дитинства правд віри. «Від вашої праці залежить їхнє майбутнє та ваше щастя та старість», – наголошував пастир.

Надзвичайно багато сил та уваги владика Андрей присвятив пропаганді серед вірних того, що кожна сім'я повинна мати якомога більше дітей. «Гріх проти природи мусить бути гріхом проти позитивного Божого закону, – зазначав митрополит про подружній онанізм. – У здорових народах, в яких кожна родина має 6, 7, 9 або більше дітей, найстрашніші погроми, найкривавіші війни є ранами, що гояться дуже скоро. Нарід, що прийняв систему двох дітей, є народом таким недужим, що кожна рана є раною, яка вже не гоїться. Система двох дітей коштує навіть більше, ніж найбільші кровавi війни, що тривають кільканадцять літ. Такий гріх є без порівняння важчим від гріха чужоложства».

Андрей Шептицький, бувши сам вихідцем із багатодітної сім'ї, вважав за обов'язок прийняття неначе з Божої волі такого числа дітей, яким нагородить сам Бог. Для цього він любив повторювати вірним популярну народну приказку: «Бог дасть діти, дасть і на діти». Мудре повчальне слово Андрея Шептицького лунало і до української молоді. «Молодь, що в правді ходить, що живе благодаттю, ведена Богом, – писав митрополит, – приносить родителям та Батьківщині безмірну потіху та радість, бо й безмірні є можливості досягнень такої молоді». Тому владика завжди закликав молодих людей не нехтувати думкою старших, не носити себе вище своїх батьків, не вважати себе мудрішими за них, а в покорі прислухатись до їх думки, тому що передання є підвалиною майбутнього.

Владика Андрей завжди закликав молодь до святості, чистоти, побожності та відкритості на дію Духа Святого та Божу Мудрість.

Наука, якої навчав великий митрополит Андрей Шептицький близько століття тому, є актуальною і зараз. Із розвитком світу проблем у наших родинах не меншає, а, навпаки, виникає все більше і більше. Тому є дуже важливо застановитися над важливими словами владики, якими він промовляв: «Як довго у вас в хаті не буде християнського ладу, як довго батько родини не буде добрим мужем для своєї дружини і добрим батьком для своїх дітей, як довго жінка не сповнятиме своїх обов'язків супроти свого мужа, як довго батьки не дбатимуть про виховання дітей, як довго діти не навчаться шанувати своїх батьків, так довго і чоловік, і жінка, і діти не будуть добрими християнами, хоч би і до церкви ходили та й інші християнські обов'язки сповняли!». Слід дбати про те, щоб наші українські християнські сім'ї завжди були прикладом святості, до чого наших предків закликав великий митрополит Андрей Шептицький.

Список використаних джерел

1. Шептицький А. Християнська родина: Пастирський лист до духовенства і вірних Станиславівської єпархії. Жовква, 1900 р. // Митрополит Андрей Шептицький: Життя та діяльність. Документи і матеріяли, т. 2: Церква і суспільне питання, кн. 1: Пастирське вчення та діяльність. Львів 1998, С. 19.
2. Шептицький А. Пастирське послання «О супружестві і родині», Крехів, 1902.
3. Шептицький А. Слово в Празник Трьох Святих (ЛАЕВ: січень 1939, 2-9) // Митрополит Андрей Шептицький. Твори – Opera (морально-пасторальні). Рим : Український Католицький Університет, 1983. С. 377–380.

Марія ОЛІЯР
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти та освітніх інновацій,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Одним із найважливіших завдань сучасної системи освіти в умовах викликів сьогодення є забезпечення психологічного та соціального благополуччя дитини. Благополуччя школярів є компонентом розвитку ключових компетенцій для майбутнього. Нова філософія дитинства відмовилася від наукової парадигми, в якій дитина сприймається як пасивний реципієнт культури, «майбутній дорослий», і наполягає на самоцінності дітей як соціальних агентів, які сприяють суспільним змінам. Відповідно до Конвенції про права дитини діти мають бути вислухані у всіх питаннях, які торкаються їхніх інтересів [3].

Як зазначають учені, особливого значення набуває це завдання у молодшому шкільному віці, коли діти виходять на новий рівень особистісного розвитку через усвідомлення й прийняття позиції школяра та перехід від ігрової діяльності до навчальної. Дослідники вказують на провідний чинник стресу цього віку – страх не відповідати загальноприйнятим нормам поведінки в школі та інших значущих для дитини спільнотах [1]. Різнобічно ці питання досліджували як вітчизняні (І. Бех, О. Бондарчук, А. Вавілова, Т. Ілляшенко, Н. Кривоконь, О. Петрук), так і зарубіжні (E. Botta, C. Davis, A. Poormahmood, F. Moayedi, K. Alizadeh та ін.) педагоги і психологи.

Проте наукове дослідження проблеми соціального благополуччя дітей молодшого шкільного віку все ще потребує подальшого продовження і поглиблення.

Звернення до феномену виховання людини, здатної до активних дій, трансформації себе і навколишнього середовища, пов'язане з турбулентністю сучасного світу, що посилюється, з нестійкістю соціальних структур. Сьогодні необхідна відмова від детерміністського підходу, в якому суспільні структури спрямовують і жорстко обмежують соціальну діяльність людини. На зміну йому прийшла парадигма формування особистості, яка сама має здатність змінювати соціальні структури. Йдеться про розвиток суб'єктності особистості.

Багатовимірність та складність феномена дитинства, обумовлена взаємозв'язком природного й соціального, визначає наявність трьох підходів до оцінки ступеня суб'єктності дітей. Перший підхід виходить із визнання дитини самостійним і раціонально мислячим суб'єктом, здатним оцінювати своє життя та приймати рішення. Представники другого переконані у неприпустимості розгляду дитячої автономії як аналога дорослої суб'єктної поведінки, вважають, що діти – це неповнолітні соціальні агенти, яким не надано права розпоряджатися своїм благополуччям, тому що їм не вистачає повноважень дорослої людини, надання їм

такої ж свободи вибору, як дорослим, може стать додатковим джерелом їхньої вразливості. Представники третього дослідницького підходу пропонують сприймати специфіку дітей як учасників соціальних процесів, визнати рівність дитини й дорослого. Вони вважають, що діти незалежні і залежні одночасно, а дитячий світ, хоч і здатний змінювати світ дорослих, є особливим світом [5].

Учені також глибоко досліджують феномен дитячої агентності, що визначається як наявність здібності та бажання позитивно впливати на власне життя і життя навколо; як здатність дітей конструювати власне соціальне життя, життя тих, хто їх оточує, та суспільства в цілому, чинити опір обмеженням соціальних структур [5]. У цілому модель дитячої агентності близька за структурою до моделі агентності дорослих. Вона включає дві групи компонентів: особистісні (мотивація, самостійність, толерантність до невизначеності та ризику, автономність, свобода вибору та дій) і діяльнісні (проактивні дії). При цьому одні автори розглядають агентність як цінність, інші – як загрозу. Прихильники постгуманізму вважають, що агентність посилює стійкість і впевненість дітей: вони можуть навчитися говорити про свої потреби та інтереси, не залишатися безпорадними і безголосими, як це було протягом століть. На противагу їм противники соціалізації попереджають про небезпеку романтизації свободи волі дітей, описують ризики соціальної нестабільності [6].

Дитячу агентність співвідносять із такими поняттями, як самостійність, дитяча свобода волі, свобода дій, цілеспрямованість, суб'єктність, і тісно пов'язують із поняттям соціального благополуччя. Дослідження дитячого соціального благополуччя суттєво просунулися внаслідок розвитку теорії дитинства і прийняття Конвенції про права дитини. У найзагальнішому вигляді теоретичні підходи до визначення соціального благополуччя можна розділити на гедоністичні та евдемонічні. Для прихильників гедоністичного підходу суб'єктивне благополуччя означає присутність радості та щастя. У цих складниках виділяють когнітивний і афективний компоненти, тобто оцінку людиною свого життя в цілому, загальну задоволеність своїм життям та емоційні переживання, у тому числі повідомлення про приємні чи негативні події. Центральне місце в евдемонічних теоріях займає концепт самореалізації, тобто думка, що добробут людини залежить від того, наскільки повноцінно вона функціонує в соціумі.

Соціальне благополуччя дітей сприймається як значущий чинник якості їхнього життя, здоров'я, особистісного розвитку, успішності – отже, і якості майбутнього. З'являється дедалі більше емпіричних свідчень здатності дітей розмірковувати про життя в цілому, виділяти й оцінювати своє соціальне благополуччя. Серед чинників дитячого соціального благополуччя виділяють середовищні та особистісні. До перших належать шкільний клімат, підтримка вчителів, відносини в сім'ї, соціально-культурні контексти на мезо- і макрорівні, до

других – демографічні характеристики, академічна успішність, самоефективність, задоволеність життям, стан здоров'я, досвід травм. При високому рівні соціального благополуччя більшість дітей повідомляють, що вони задоволені або дуже задоволені своїм життям, домом, у якому живуть, стосунками з сім'єю, рідними та друзями. Крім цього, молодшим школярам важливо не тільки почуватися в безпеці, а й мати можливість брати участь у прийнятті рішень, які стосуються їх самих, тобто виявляти агентність. Це свідчить одночасно і про бажання дітей бути активними творцями власного життя, і про невідповідність реального стану справ цьому бажанню.

З усіх аспектів найменше діти задоволені своїм шкільним життям, спілкуванням із однокласниками та взаємодією з учителями. Такі результати відображають дані, що були отримані в процесі емпіричних досліджень і свідчать про серйозні емоційні порушення внутрішньо переміщених дітей молодшого шкільного віку, зокрема завищені рівні тривожності та агресії і, як наслідок, низький рівень адаптації до нових соціальних умов [4]. Батьки теж часто через недостатню психологічну компетентність та з інших причин можуть провокувати виникнення у молодшого школяра численних стресів і зростання тривожності, зокрема через постійний тиск на дитину і пред'явлення надмірних вимог. Це несприятливо може позначитися на соціальному благополуччі учнів, робити їх більш піддатливими до сприйняття стресу й негативного впливу численних стресових факторів і травматичних ситуацій в умовах війни [2, с. 30].

Таким чином, діти сьогодні розглядаються як соціальні агенти зі своїми стратегіями та потребами, а їхній досвід різнобічно вивчається науковцями. Нова наукова парадигма зумовлює, зокрема, підвищену увагу до дитячої агентності та соціального благополуччя в дитячому віці. Безумовно, світ дорослих впливає на світ дітей і контролює його. Але водночас і діти, створюючи свою культуру, стиль, практики спілкування, змінюють світ дорослих. Важливим є сприйняття дорослими дітей як рівноправних членів суспільства, його майбутнього.

Список використаних джерел

1. Вавілова А. С. Психологічні особливості страхів у молодших школярів. *Теорія і практика сучасної психології.* 2020. № 1. Т. 1. С. 140–144.

2. Бондарчук О. І. Особливості психологічного благополуччя молодших школярів з різними рівнями сприйнятого стресу. *Вісник післядипломної освіти :* збірник наукових праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки»; «Управління та адміністрування». 2024. Вип. 30(59). С. 29-46.

3. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

4. Симоненко С., Овадюк Н. Особливості роботи практичного психолога з внутрішньо переміщеними дітьми молодшого шкільного віку. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія.* 2022. № 1(54). С. 68–77.

5. Abebe T. Reconceptualising Children's Agency as Continuum and Interdependence. URL: https://www.mdpi.com/2076-0760/8/3/81
6. Lancy D.F. Unmasking Children's Agency. URL: https://digitalcommons.usu.edu/sswa_facpubs/277

Марія ОЛІЯР
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової освіти та освітніх інновацій

Ірина ВЕНГРИН
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу спеціальності А3 Початкова освіта, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У сучасних умовах стрімкого соціально-економічного розвитку суспільства все більше зростає потреба в освічених, високоморальних громадянах, які здатні самостійно приймати рішення в ситуаціях вибору, відрізняються мобільністю, динамічністю, конструктивністю, готові до взаємодії, мають почуття відповідальності за долю країни. Водночас у суспільстві спостерігається розширення кола соціальних проблем, особливо за умов широкомасштабної війни в Україні, які деструктивно впливають на особистість, вимагають від сучасної людини особливої стійкості та життєздатності.

Нове соціальне замовлення впливає на систему соціального виховання, покликану формувати соціально успішну особистість, здатну розвиватися та конструктивно вирішувати соціальні проблеми. Особливо процес формування, соціальної успішності важливий для молодшого шкільного віку, коли закладається фундамент майбутнього навчання і життя.

Проблема виховання успішної особистості привертає увагу сучасних українських учених, зокрема, таких, як І. Бех, І. Зязюн, В. Нечерда, А. Ярема та ін., зарубіжних науковців (М. Вебер, К. Девіс, Е. Дюркгейм, У. Мур, У. Уорнер та ін.). Проте досліджень у цьому напрямі, що стосуються молодшого шкільного віку, небагато.

Мета статті – розкрити шляхи формування соціальної успішності молодших школярів.

На формування соціальної успішності учнів початкових класів впливають особливості молодшого шкільного віку – порівняно невеликий обсяг суб'єктного досвіду, знань, умінь, а також допитливість, особлива емоційність, довіра до вчителя, його авторитетність серед учнів. У процесі навчання в початковій школі збільшується обсяг знань та вмінь, відбувається розвиток уваги, уяви, пам'яті, вольових якостей дітей. Ускладнення навчальної діяльності сприяє також підвищенню соціальної активності, поступово зростає самостійність, ініціативність учнів початкових класів.

На думку В. Нечерди, формування соціально успішної особистості учня є пріоритетним завданням сучасного закладу освіти [2]. А. Ярема зазначає, що «можна з упевненістю говорити про формування ідеології соціального успіху в сучасному суспільстві та утвердження в суспільній свідомості доктрини соціального успіху. Орієнтація на досягнення успіху в різних сферах життя, бажання відповідати суспільним стандартам успішності, демонстрація символів соціальної успішності стають чинниками, які визначають поведінку соціальних агентів і значною мірою впливають на структурування соціального простору» [2, с. 92].

Соціальна успішність може визначатися із різних позицій: з погляду соціального визнання людини; у контексті процесів соціалізації та соціальної адаптації як їх результат, визнаний суспільством (адекватна вимогам суспільства соціалізація, ефективна соціальна адаптація); як ефективна поведінка і взаємодія зі світом, іншими людьми і самим собою. «Соціальна успішність є системним явищем, яке характеризується сукупністю якостей, необхідних для самореалізації особистості, що передбачає постійний саморозвиток і самовдосконалення людини та її оцінювання з боку суспільства у формі схвалення або визнання» [2]. Це інтегративна характеристика особистості, що визначає наявність суб'єктивно-ціннісних досягнень школяра у соціально значущій діяльності, взаємодії, вирішенні життєво важливих проблем та сприяє подоланню учнем негативних обставин соціалізації; стійкий стан особистості, заснований на позитивній Я-концепції, в якому відображається її включеність до системи соціальних зв'язків та відносин як соціально повноцінного суб'єкта. Важливо й те, як особистість реагує на неможливість реалізації значущих для неї потреб, на крах ідеалів і цінностей, як переживає критичні життєві ситуації, обсяг яких у часи війни усе збільшується. Від цього залежить її здатність удосконалювати свій внутрішній світ, набувати здатності існування в умовах, що змінилися.

Формування соціальної успішності молодших школярів може ефективно здійснюватися за таких психолого-педагогічних умов.

1. Забезпечення спрямованості учнів на особистісні досягнення в освітньому процесі. Слід зазначити, що з позицій сучасної педагогічної науки досягнення

здобувачів освіти трактуються не як зростання обсягу знань, умінь і навичок та отримання відповідних балів, а як особистісні надбання школярів, їх індивідуальне просування в процесі навчання, формування особистісних якостей, тобто йдеться про пріоритетність соціального розвитку школярів перед когнітивним, що створює можливості для задоволення їхніх потреб у соціокультурній адаптації.

2. Активна самореалізація молодших школярів у соціально значущій діяльності. Соціально значуща діяльність – це сукупність дій суб'єктів освітнього процесу, що сприяють позитивним змінам у самій дитині, в середовищі школи і в зовнішньому соціальному середовищі та закріплюють в учнів соціальні знання, навички, соціальний досвід і соціальні ролі. Головним завданням соціально значущої діяльності у школі є забезпечення соціальної адаптації учнів у шкільному та суспільному середовищі, усунення їхньої невпевненості, напруженості, тривожності. Важливим завдання педагога є врахуванням актуального рівня розвитку соціальних якостей школярів, покращення їхнього емоційного стану, підвищення мотивації соціально значущої діяльності.

3. Забезпечення партнерства вчителів, батьків та учнів.

Соціальна успішність школяра – це результат спільної діяльності освітнього закладу, вчителів, батьків та самої дитини. Відповідно до Концепції нової української школи сьогодні відбувається зміна моделі взаємодії педагога та вихованця в сучасній освіті – від навчально-дисциплінарної, авторитарної до гуманної, особистісно-орієнтованої, дитиноцентрованої, що утверджує цінність особистості дитини, важливість забезпечення її потреб та інтересів [1].

4. Залучення школярів до вирішення життєво важливих проблем.

У процесі соціалізації молодші школярі зіштовхуються з різноманітними проблемами. Насамперед це проблема позитивного спілкування та продуктивної взаємодії. Важливо приділяти належну увагу засвоєнню дітьми комунікативних умінь, оскільки вони часто відчувають утруднення у процесі міжособистісного спілкування. Неувага до цієї проблеми обертається деструктивною поведінкою учнів, схильністю вирішувати конфлікти за допомогою силових засобів, а також появою в дітей різноманітних психологічних комплексів, виникненням стресових ситуацій у класі.

Існує також проблема адекватної самооцінки школярів. Адекватна самооцінка – це передумова та наслідок соціальної взаємодії. Очевидним є вплив самооцінки молодшого школяра на його поведінку та міжособистісні контакти. Низька самооцінка заважає дитині успішно вчитися, бути впевненою у своїх силах. Батькам і педагогам необхідно вчити дитину усвідомлювати особливості та результати своєї діяльності, краще розуміти себе.

Також загальновідомо, що в молодшому шкільному віці існує проблема з управлінням емоціями та емоційними станами, адекватною поведінкою в стресових

ситуаціях. Тому одним із важливих завдань соціалізації дитини є розвиток її емоційного інтелекту, вмінь усвідомлення та подолання екстремальних ситуацій, формування власного емоційного досвіду. Невміння усвідомлювати власні емоції та керувати ними робить дитину беззахисною перед стресами, страхами. Нездатність розуміти й оцінювати емоції інших людей створює серйозні складнощі у спілкуванні та взаєморозумінні як з однолітками, так і з батьками. Необхідно допомогти дитині засвоїти ті практичні вміння, які допоможуть їй спокійно та впевнено почуватися в будь-якій ситуації. Для цього необхідно використовувати спеціальні ігрові навчальні завдання.

Таким чином, соціальна успішність, будучи значущою цінністю для сучасної людини, є своєрідним показником результативності педагогічної діяльності. Формуючи соціальну успішність, ми формуємо особистість дитини, здатної долати негативні обставини сучасного соціуму, сприяємо ефективній соціалізації молодших школярів.

Список використаних джерел

1. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text

2. Нечерда В. Б. Формування соціально успішної особистості старшокласника у партнерській взаємодії закладу освіти із громадськими організаціями. URL: https://surl.li/qjxfuh

3. Ярема А. І. Феномен успіху в соціологічному вимірі. *Вісник Львівського університету. Серія соціологія.* 2010. Вип. 4. С. 92–99.

Марія ОЛІЯР
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової освіти та освітніх інновацій

Оксана МЕЛЬНИК
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу спеціальності А3 Початкова освіта,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО АКТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

На сучасному етапі розвитку українського суспільства важливо створити умови для формування ініціативної особистості з розвиненим комунікативним потенціалом, з активною життєвою позицією у вирішенні соціальних проблем. На цій основі відбувається становлення особистості як громадянина, реалізується

бажання і потреба сприяти суспільному прогресу, проявляти здібності в різних видах діяльності. Особливого значення набуває соціальна активність як найважливіша якість особистості, як здатність змінювати навколишню дійсність відповідно до власних потреб, поглядів, цілей. На формування активної особистості, патріота, інноватора націлена Концепція нової української школи [3].

Під соціальною активністю вчені розуміють якості, які характеризують людину через призму її цінності для суспільства. Цю проблему досліджували такі українські вчені, як В. Андрущенко, Н. Бібік, С. Гончаренко, В. Сухомлинський, В. Тарасенко та ін., проте в аспекті початкової ланки освіти вона залишається недостатньо дослідженою.

Мета статті – схарактеризувати шляхи формування соціально активної особистості молодшого школяра.

Як зазначає Н. Бібік, «соціалізована особистість не просто пристосовується до обставин навколишнього середовища, а вчиться пізнавати світ, взаємодіяти з ним, набувати позиції суб'єкта соціального життя, який засвоює норми і цінності суспільства в процесії реалізації своєї активності і саморозвитку» [1, с. 6]. Соціальна активність є багатогранною морально-вольовою якістю, що включає інтерес до суспільно корисної праці, відповідальність за виконання доручень, працьовитість та ініціативність, вимогливість до себе та інших, бажання допомагати людям у ході виконання завдань, наявність організаторських здібностей.

Молодший шкільний вік є важливим етапом дитинства, адаптаційні можливості якого визначаються пріоритетним характером навчальної діяльності. Вчитель, будучи значущою особистістю, що надихає учня на соціально корисні дії, спирається на взаємодію з батьками, іншими вчителями, представниками різних організацій, транслює зразок соціально активної діяльності, формує потребу в ній. У просторі початкової школи соціальна активність молодших виявляється в поведінці, навчальній та позанавчальній роботі, у відносинах з оточуючими, а також у безпосередньому інтересі до подій, що відбуваються.

Соціальну активність молодших школярів слід розуміти як соціально-психологічну готовність до діяльності, свідоме, творче ставлення до неї, глибоку та повну самореалізацію учнів. Соціальна активність є однією з найважливіших якостей особистості, що формується в діяльності, характеризується соціально значущими мотивами та дає суспільно корисний результат.

У структурі соціальної активності молодших школярів можна виділити такі складові, як внутрішня позиція, заснована на системі потреб та прагнень, що реалізуються в діяльності і мають соціальну значущість для дитини; система соціальних та особистісних мотивів, що визначає напрям діяльності; ціннісні орієнтації як засіб регулювання відносин у соціумі; соціально цінні особистісні

якості (відповідальність, працьовитість, самоорганізація, ініціативність та ін.); самооцінка та оцінка інших; рефлексивні вміння. Окрім цього, важливою є здатність учнів управляти своїми емоціями та розуміти почуття інших, тобто розвинений емоційний інтелект, вміння аналізувати й синтезувати, організаційні і прогностичні навички, вміння конструювати міжособистісні відносини. Це також набір поведінкових здібностей, що виражаються у схильності до лідерства, готовності вирішувати проблеми.

Усі названі вміння і якості особистості становлять зміст соціальної компетентності як інтегративного особистісного утворення, яке формується в процесі соціалізації та дозволяє людині успішно адаптуватися в суспільстві, ефективно взаємодіяти з навколишнім середовищем.

Освіта як процес цілеспрямованого формування особистості, що здійснюється на широкому соціальному тлі за участю самого учня, вимагає залучення молодшого школяра до соціально активних аспектів життя. Звернення до основних тенденцій оновлення освітнього процесу дає змогу виявити ефективні інструменти розвитку соціальної активності молодших школярів. Під освітою ми розуміємо простір, що включає учнів, учителів, батьків, представників різних соціальних сфер, окремих осіб, їх групи як соціально-педагогічні структури в системі соціокультурного життя. У цьому відношенні сучасна загальноосвітня школа є інтегративним полем різноманітних дослідницьких проєктів, соціальних акцій, які збагачують розуміння соціальної функції освіти, різноманітного досвіду взаємодії особистості та суспільства. Освітній процес має виховувати загальнолюдські цінності: чесність, справедливість, гідність, турботу, повагу до життя, повагу до себе та інших людей, демократію, культурне різноманіття, повагу до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повагу до закону, солідарність, відповідальність [3].

Педагогічний сенс розвитку соціально активного молодшого школяра полягає в реалізації цілеспрямованого впливу на формування світогляду дитини, її загальнокультурних, соціальних і громадянських компетенцій. Основним засобом формування соціальної активності молодших школярів є насамперед навчальні предмети, а також позакласні та загальношкільні заходи, що реалізуються в різних формах. Участь у них дозволяє школярам проявити свою активність та влитися в загальний колектив, брати участь у роботі гуртків, факультативів, секцій, клубів за інтересами, у діяльності дитячих громадських організацій. Це також участь в ігровій, груповій і колективній діяльності різного спрямування, що дає змогу набути вмінь обгрунтовувати свою позицію, виявляти ініціативу, вирішувати проблеми, приймати рішення та оцінювати ризики, застосовувати емоційний інтелект, співпрацювати в команді.

Як зазначає В. Бондаренко, «щоб у дитячої особистості процес формування був позитивний, вона із самого народження має бути оточена любов'ю та опікою батьків, умотивованого, компетентного, небайдужого вчителя, завжди орієнтованого на неї. Молодший школяр потребує багатогранного радісного світу, щоб, потрапивши у складно структурований соціальний світ суспільства, частиною якого йому доведеться стати, зміг грамотно засвоїти та передати життєві цінності. Родина та вчитель мають бути єдині у вимогах, усвідомлювати норми загальнолюдської моралі та застосовувати їх, формуючи власний авторитет прикладу для школяра, створювати атмосферу щирості, природності, зацікавленості у школяреві» [2, с. 9].

Таким чином, під соціальною активністю ми розуміємо складну інтегровану якість особистості, яка проявляється в ініціативній, цілеспрямованій, соціально значущій діяльності та готовності діяти на користь суспільству. У змісті соціальної активності виділяють такі структурні компоненти, як система потреб та інтересів молодших школярів, що реалізується соціально значущій діяльності; система суспільних та особистих мотивів, які визначають спрямованість активності; ціннісні орієнтації та соціальні установки як засоби регулювання відносин у соціумі; самооцінка і соціально цінні якості особистості.

Список використаних джерел

1. Бібік Н. М. Соціалізація молодших школярів у взаємозв'язку урочної та позаурочної діяльності : методичний посібник. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 104 с.

2. Бондаренко В. Соціально-комунікативна активність молодших школярів у контексті освітньої парадигми нової української школи. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи.* 2020. Вип. 2(4). С. 6-14.

3. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text

Марія ОЛІЯР
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової освіти та освітніх інновацій

Анастасія СОЛОМОН
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу спеціальності А3 Початкова освіта, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

СУБ'ЄКТНІСТЬ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Сучасні вимоги до підготовки людини XXI століття з метою продуктивної самореалізації в соціумі, що постійно змінюється, актуалізують потребу в особистості, яка готова до прийняття самостійних рішень та осмисленого вибору життєвого шляху. За цих умов важливого значення в педагогічній науці та практиці набуває дослідження суб'єктності як важливого аспекту розвитку особистості, що забезпечує можливість проєктування і конструювання її життєдіяльності, реалізацію індивідуальних якостей у різних сферах суспільного життя. Найбільш ефективно суб'єктність може бути реалізована в процесі цілеспрямованої соціалізації особистості на основі активної участі в особистісно-середовищній взаємодії.

Соціалізація як соціально-педагогічне явище досліджувалося багатьма вченими (Т. Алєксєєнко, О. Караман, В. Курило, Л. Коваль, С. Литвиненко, С. Савченко, С. Харченко, О. Черниш та ін.).

Проте у дослідженнях учених недооцінюється значення суб'єктності як фундаментального принципу соціалізації особистості. Висвітленню цієї проблеми присвячена дана стаття.

Соціалізація визначається вченими як соціально-педагогічне поняття і невід'ємна складова освітнього процесу, що являє собою «складний і безперервний процес соціального розвитку, саморозвитку й самореалізації особистості під впливом стихійних, відносно спрямованих та цілеспрямованих впливів, що полягає в одночасному засвоєнні, відтворенні та продукуванні соціальних досвіду, цінностей, потреб, мотивів, норм, поведінки в конкретному суспільстві» [4, с. 14].

Категорія суб'єктності є одним із основних у соціальному становленні особистості. Суб'єктність, як підтверджують роботи О. Вовк, Т. Гурлєвої, Л. Скорич, В. Москаленко та ін., – це складна багаторівнева характеристика особистості, що полягає в усвідомленому і діяльному ставленні до світу і до себе в ньому, у здатності до соціального самоконструювання, самовдосконалення в освітній, соціокультурній ситуації, що постійно змінюється. Категорія суб'єктності є однією з основних у соціальному становленні особистості. «Від суб'єктності окремої людини і людей, які складають певну спільність, залежить і якість спілкування, інтерсуб'єктна взаємодія. Територією спілкування виступає освітній простір, в якому взаємодіють між собою різні учасники освітнього процесу, впливаючи один на одного, сприяючи якісним змінам як окремого суб'єкта, так і інших осіб, які вступають у контакт, на основі партнерства і співробітництва» [1].

Як суб'єкт соціальної діяльності особистість характеризується знаннями і вміннями, пов'язаними з оперуванням певними засобами праці, специфічними

знаковими системами тощо. Вищим виявом суб'єктності є творчість, а найбільш узагальненими властивостями та потенціалами – здібності і талант. Інтенсивність і динаміка соціалізації особистості багато в чому визначаються мірою її активності.

На особливу увагу заслуговує смислова інтерпретація суб'єктності як однієї з базисних категорій процесу соціального становлення особистості в сучасному світі, що динамічно змінюється. У цьому контексті важливе значення має рефлексивне усвідомлення себе як члена соціуму, як індивідуальності, що характеризується власним «Я». Суб'єктність інтегрує такі характеристики людини, як активність, рефлексивність, ініціативність, творчість, етична зрілість, самодетермінація, саморегуляція, усвідомленість, самостійність та ін.

Як зазначає В. Татенко, суб'єктність – це схильність до відтворення, творіння себе у відповідних, а часом і в несприятливих умовах, вона розкривається в таких поняттях, як вільний, самостійний, автономний, ініціативний, творчий, оригінальний [3]. Основу цієї властивості становить ставлення людини себе як до діяча.

З іншого боку, суб'єктність виникає на певному рівні розвитку особистості і є новою системною її якістю, яка визначає специфіку зовнішньої поведінки людини і постає як стійке, укорінене в поведінці ставлення до тих чи інших сторін дійсності. Водночас суб'єктність – це різноманіття психологічних здібностей і механізмів, представлених у таких психологічних реаліях, як розум, почуття, спонукання, воля, здібності, характер особистості.

В аспекті вивчення явища суб'єктності та його взаємозв'язку з освітнім середовищем учені великого значення надають суб'єкт-суб'єктній взаємодії між здобувачами освіти, установок, ставлень, здібностей, способів діяльності, процесу поведінки і т. ін., які забезпечують всебічний розвиток особистості, формування її моральності, сприяють розкриттю її творчого ядра і потенцій до постійного самовдосконалення, навичок просоціальної поведінки [2].

Визначення суті суб'єктності як соціокультурного феномена визначає вектор її досліджень у контексті соціального становлення особистості. Розробка проблеми суб'єктності здійснюється у світлі уявлень про активну роль людини в процесі життєздіяльності, коли сам суб'єкт є джерелом пізнання та перетворення дійсності, виявляє усвідомлену позицію вибору власного індивідуального способу життєдіяльності.

Суб'єктність особистості в соціумі виявляється як: активність; авторство своєї діяльності, себе, своєї концепції буття; здатність до рефлексії; ефективність самоврядування особистості; цілісність; креативність; опосередкованість: здійснення діяльності з використанням знань та умінь застосовувати закони того контексту, у якому функціонує суб'єкт, здатністю до рефлексії, програмою дій; самоцінність та унікальність; свобода вибору, відповідальність; здатність

усвідомлено ставити цілі та досягати їх; незалежність; ресурсність як здатність діяти та змінювати світ у даних соціальних умовах; комунікативність: вміння слухати іншого, визнання права іншим на власну думку, свої інтереси, зацікавленість у прийнятті та розумінні іншого як рівноправного комунікативного партнера.

В. Татенко виділяє основні мотиваційно-операційні механізми суб'єктності: цілепокладання власного психічного розвитку та себе як регулятора цього процесу; вибір, знаходження, продукування психологічних засобів для досягнення поставленої мети, прийняття рішень щодо того, як і за яких умов можливе досягнення поставленої мети максимальною мірою; виконання прийнятих рішень; оцінка результатів та аналіз причин досягнутого ступеня успішності; накопичення індивідуального досвіду, фіксація результатів та спосіб розвитку своєї психіки та своїх суб'єктних якостей [3].

У зв'язку з виділеними характеристиками суб'єктності необхідно підкреслити, що суб'єктність як ключова ланка процесу соціалізації особистості змінюється протягом усього життя людини, тобто здатність до генерування суб'єктної енергії, прагнення реалізувати свої здібності вдосконалюється в напрямі дедалі більшої складності, самодостатності, зрілості та компетентності. У міру дорослішання все більше місце займають саморозвиток, самовиховання, самоформування і відповідно більше значення належить внутрішнім умовам, через які діють зовнішні причини, впливи і т. ін. Тільки в позиції суб'єкта діяльності людина змінює власну траєкторію практичного перетворення, діагностує і адекватно оцінює зміни, що відбулися, ініціює і здійснює конструктивне спілкування, пізнання, самопізнання в реальній взаємодії.

Отже, суб'єктність сприймається науковцями як важливий аспект буття особистості у сфері продуктивної і перетворювальної діяльності, реалізація суб'єктом своєї самобутності. Суб'єктність особистості проявляється в прагненні до самовдосконалення, самореалізації в життєтворчих зв'язках, взаємодіях, відносинах із соціумом. У контексті соціалізації особистість виявляє себе в здатності людини змінювати навколишню дійсність та своє власне буття у світі, що й дозволяє їй стати активним суб'єктом спільної діяльності, взаємозв'язків з іншими суб'єктами в соціумі.

Список використаних джерел

1. Гурлєва Т. С. Суб'єктність як основа особистісного розвитку взаємодіючих учасників освітнього процесу. URL: https://surl.li/zadxdy

2. Скорич Л. П. Суб'єктність в освітньому процесі. *Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. 2011. Вип. 11. С. 836–849.

3. Татенко В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології. *Людина. Суб'єкт. Вчинок : Філософсько-психологічні студії.* Київ : Либідь, 2006. С. 316–358.

4. Черниш О. О. Соціалізація особистості в умовах сучасних викликів. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка.* 2021. № 1 (339). Ч. ІІ. С. 5–17.

Марія ОЛІЯР
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової освіти та освітніх інновацій

Марія ТОМИН
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу спеціальності А3 Початкова освіта, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

РОЗВИТОК САМОСТІЙНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК АКТУАЛЬНА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Розвиток самостійності учнів на етапі навчання в початковій школі – одна з важливих соціально-педагогічних проблем. З ціннісної точки зору самостійність учнів виступає запорукою їх активності не лише у визначенні навчальних цілей, у побудові свого освітнього шляху, але й високої ймовірності оволодіння здатністю навчаться впродовж усього життя, що є однією з ключових компетентностей, визначених у Державному стандарті початкової освіти [3].

Вступаючи до першого класу, діти опиняються в новому співтоваристві, де виникають інші відносини: навчальна співпраця з однолітками, ділові відносини з учителем. Першокласники стикаються із систематичним оцінюванням їхньої поведінки та досягнень у навчанні, з новими вимогами щодо дисципліни, пунктуальності, поведінкових звичок та ін. Вперше в їхньому досвіді з'являється обов'язкова навчальна діяльність, якою необхідно оволодіти значною мірою індивідуально та самостійно. Самостійна реалізація молодшим школярем навчальної діяльності сприймається суспільством як критерій його успішності. Від дитини очікують, що вона зможе змінювати вже засвоєні способи дій, знаходити нові шляхи вирішення знайомих завдань, виявить ініціативу, здатність до самоконтролю та творчості в навчанні. Усе це ознаки самостійності учня початкових класів.

Мета статті – розкрити шляхи формування навчальної самостійності молодших школярів як важливої навички соціально успішної людини XXI століття.

Як зазначає І. Бех, «молодший шкільний вік – це культурно-історична категорія, що фіксує особливості психічного розвитку дитини з позиції досягнення соціальних завдань і змісту освітнього процесу як невіддільного складника

ціннісних пріоритетів певного суспільства» [1, с. 10]. Йдеться в тому числі і про розвиток самостійності учнів початкових класів.

Термін «самостійність» багатозначний, це поняття близьке до сучасних понять «агентність», «автономія», «суб'єктність». Ознаками самостійності дітей молодшого шкільного віку є свідоме та відповідальне ставлення до навчальної діяльності, прояви наполегливості, ініціативності та критичності при виконанні нових завдань, прагнення діяти без допомоги, звернення за нею лише у разі потреби. Найважливіші характеристики навчальної самостійності молодших школярів включають також здатність самостійно визначати навчальні цілі, планувати та реалізовувати свою діяльність оптимальними способами, знаходити шляхи вирішення навчальних завдань. Для цього учень повинен взаємодіяти з об'єктом вивчення, виявляти зміни його властивостей, аналізувати та узагальнювати умови завдання, фіксуючи їх у формі поняття. Також навчальна самостійність передбачає наявність внутрішніх зусиль учня, спрямованих на досягнення мети без сторонньої допомоги, контроль та рефлексію. «Саме тому на перший план виходять такі особливості розвитку дитини, як пізнавальна спрямованість, довільність психічних процесів, уміння ставити перед собою цілі й організовувати свою роботу, рефлексія, ініціативність, творча активність» [4, с. 123].

Серед причин недостатньої самостійності молодших школярів можна виділити такі: консервативність старих методик навчання, що передбачають багаторазове повторення дій та відтворення раніше завчених прийомів; недостатня увага педагога до аналізу ходу та результатів розв'язання навчального завдання; відсутність практики вислуховування та обговорення ідей, запропонованих учнями; брак часу та мотивації у педагогів для організації самостійного навчання дітей. Учні тим швидше досягають самостійності, чим сильніше педагог орієнтований на потреби дитини та чим більше гнучкості він виявляє у спілкуванні з ними. Ці якості вчителя можуть виражатися у стимулюванні дитячого спілкування, вислуховуванні їхніх запитань та висловлювань, у підтримці самостійного вирішення конфліктів, уваги до просоціальної поведінки, послідовності вимог, повазі та чуйності до почуттів дітей тощо.

Більш самостійними виявляються ті молодші школярі, які до школи перебували в середовищі дошкільного закладу освіти чи в сім'ї, де існував баланс між жорсткістю та гнучкістю режиму дня, практикувався плавний, зрозумілий дітям перехід між різними видами діяльності, значна частина дня була присвячена іграм, дорослі підлаштовувалися під інтереси, потреби та темп діяльності дітей. Навпаки, при надмірній структурованості середовища, як і при його хаотичності, при тотальному контролі дорослого, відсутності з його боку проявів симпатії і турботи у дітей не відбувається перенесення умінь і знань, сформованих до школи,

в умови шкільного навчання, діти виявляються нездатними самостійно користуватися цими навичками.

Сімейна атмосфера – значущий чинник благополуччя та успішності дитини в школі. Сім'я може надати істотну підтримку дитині, яка йде до школи. Узгодженість взаємодії між батьками та педагогами багато в чому визначає успішність розвитку навчальних навичок дітей та їхню участь у житті класу протягом першого року в школі. Наявність інфантильних рис у поведінці молодших школярів також часто пов'язані із ставленням до них батьків. У дітей, які не виявляють достатньої побутової та навчальної самостійності, батьки часто характеризуються непослідовністю та зайвою вимогливістю у вихованні. Чим більше батьки підтримують самоорганізацію дитини, тим більш розвиненими будуть її виконавські навички, тим ефективніше формуються нейрокогнітивні процеси, що використовуються в цілеспрямованих діях (робоча пам'ять, самоконтроль, когнітивна гнучкість). Такий тип виховання сприяє становленню самостійності у дитини. Якщо батьки своєю поведінкою підтримують автономію дитини, вона стає більш самостійною у своїх діях. І навпаки, надмірно контролюючи дитину, батьки пригнічують її дослідницьку поведінку, перешкоджаючи розвитку самостійності.

У науково-методичнй літературі містяться рекомендації для педагогів щодо створення в класі умов та використання практик взаємодії, які можуть сприяти розвиткові в дітей важливих соціальних навичок, у тому числі самостійності. Зокрема, вчителям рекомендується: чітко формулювати цілі навчання та очікування від учня; ефективно керувати класом без авторитаризму, беручи до уваги рівень розвитку всіх дітей, а також будь-які труднощі шкільної та соціальної адаптації; забезпечити учням достатні можливості для виконання навчальних завдань; оцінювати успішність учнів на основі їхнього академічного прогресу, а не симпатії до особистісних якостей; зважати на те, що прийняття чи неприйняття учня вчителем як авторитетною постаттю, його ставлення до тієї чи іншої дитини впливає на почуття та установки інших дітей. У формуванні самостійності учнів велике значення мають гуманістичні відносини в системі «педагог – дитина», тому доцільно наголосити на необхідності поєднання професійних і людських якостей учителя, таких, як любов до дітей, чесність, толерантність, принциповість, справедливість, емпатія, повага до інших людей [2, с. 95].

Адаптація до школи пов'язана з перебудовою мотиваційної та емоційно-вольової сфер дитини. У молодшому шкільному віці спостерігаються такі зміни в емоційній сфері: знижується імпульсивність, дитина починає виявляти емоції та емоційно реагувати відповідно до соціальних норм. Інакше кажучи, відбувається соціалізація емоційної сфери. Емоційна і когнітивна сфери в дитини тісно пов'язані, когнітивні процеси впливають на емоційні реакції, що дозволяє дитині перейти на

новий рівень – рівень інтелектуалізації емоцій та розвитку емоційного інтелекту, тобто здатності розуміти емоції оточуючих і свої емоції, а також керувати ними.

Необхідно відзначити високу ефективність певних підходів до організації роботи в класі з метою регуляції емоційної сфери учнів початкових класів. Серед них: зменшення кількості непотрібних чинників стресу, таких, як шум, яскраві кольори, безладдя; послідовне та чуйне реагування вчителя на запити дітей, щоб допомогти заспокоїти стривожених, неврівноважених, розчарованих чи схильних до стресу учнів; використання фізичної активності та вправ на розслаблення для регуляції рівня збудження – підвищеного або зниженого; надання дітям широкого спектру саморегулюючих технологій і матеріалів; забезпечення чуйної та послідовної емоційної підтримки, що відповідає індивідуальним запитам і темпераменту дитини; уважне ставлення до реакцій та дій, які доречні в соціальному середовищі, і їх моделювання; врахування вікової обмеженості можливостей самоконтролю в дітей та поступове посилення вимог в процесі їх розвитку.

Отже, важливим чинником адаптації дітей до шкільного навчання, що сприяє збереженню побутової та формуванню навчальної самостійності, може стати повага і чуйність педагога до почуттів, інтересів та вчинків дитини, зрозумілість розпорядку та правил поведінки в школі, ефективна комунікація з однолітками й педагогами, а також використання методичних прийомів, які сприяють формуванню важливих соціальних навичок, регуляції емоційної сфери учнів початкових класів.

Список використаних джерел

1. Бех І. Молодший школяр у вікових закономірностях. *Початкова школа.* 2015. № 1. С. 10-13.

2. Гончарук О. Роль учителя у формуванні самосвідомості учнів початкової школи. *Молодь і ринок*. 2009. № 7. С. 93-97.

3. Державний стандарт початкової освіти. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1810-2025-%D0%BF#Text

4. Журавльова Л., Сергєєва Л. Формування самостійності молодших школярів в умовах початкової школи. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2015. № 2 (15). С. 121–125.

Олена ПАВЛЕНКО
докторка педагогічних наук, доцентка, Дійсна членкиня
Міжнародної Асоціації професорів слов'янських країн, професорка
кафедри соціальної роботи та управління соціальними процесами,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

УСИНОВЛЕННЯ – ПРІОРИТЕТНА ФОРМА ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ: СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Актуальність теми усиновлення як найвищої форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні зумовлена глибокими соціальними та правовими викликами, посиленими воєнним станом. Усиновлення залишається пріоритетною формою, оскільки забезпечує дитині найкращі інтереси, юридично прирівнюючи її до біологічних дітей. Дана форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування – єдина форма виховання, яка гарантує дитині стійку та постійну сімейну підтримку, почуття безпеки та любові. Усиновлення запобігає негативним наслідкам інституціоналізації (життю в притулках).

Аналіз наукових праць вказує, що дослідженню проблеми усиновлення приділяється особлива увага вченими, зокрема таким її аспектам як: соціально-психологічна адаптація дітей у сім'ях усиновлювачів (М. Майн, Ю. Лахвіч, О. Головньова та ін.); захист і забезпечення дотримання прав та інтересів дитини, з урахуванням потреб кожної особистості, шляхом надання соціальних послуг сім'ї відображено в дослідженнях: Т. Алєксєєнко, І. Звєрєвої, Т. Лях, Т. Цюпан та ін.; соціально-правововому захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування присвячені праці: Н. Болотіна, Л. Волинець, О. Карпенко, А. Нечаєва та ін.; дослідженням теоретичних аспектів міжнародного усиновлення займалися такі вчені, як: С. Абрамова, О. Коряковцева та ін. Проблемам юридичних, правових основ усиновлення присвячені дослідження: В. Борисова, І. Жилінкова, І. Кузнєцова, А. Нечаєва, О. Оніщенко, З. Ромовської, Ю. Червоного та ін.

Метою статті є – акцентування уваги на соціально-правових аспектах однієї з пріоритетних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування – усиновленні.

Сучасні глобалізаційні виклики та інтеграція України в європейський простір зумовлюють реформування системи опіки над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, розвиток сімейних форм виховання

зазначеної категорії дітей. Усиновлення є найкращою формою сімейного влаштування дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування. «Саме усиновлення дає можливість виховувати дитину в постійній сім'ї. Така форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, як усиновлення, дає можливість повністю забезпечити таких дітей необхідним для повноцінного розвитку, а саме сімейне виховання» [5, с. 75].

Усиновлення є важливою соціальною практикою, яка має вплив на дитину, її батьків та соціальну спільноту в цілому. На практику усиновлення можуть суттєво вплинути соціальні та культурні фактори, такі як релігійні та етичні переконання, політичні реалії, національне законодавство. Усиновлення може бути складним та емоційно навантаженим процесом для всіх учасників, включаючи батьків, дітей та фахівців з соціальної роботи. Усиновлення має різні форми та види, включаючи національне та міжнародне усиновлення, відкрите та закрите усиновлення, а також усиновлення дітей з особливими потребами. Отже, усиновлення як соціальна практика, має вплив на різні аспекти життя людей.

Війна, яку підступно розв'язала рф 24 лютого 2022 в Україні, спричинила низку суттєвих проблем у провадженні діяльності з усиновлення і в середині країни. Зокрема, в окремих регіонах, де відбувалися активні бойові дії, служби у справах дітей та суди тимчасово повною мірою не виконували своїх повноважень, що унеможливлювало процедуру усиновлення відповідно до юридичних норм. Частина дітей, які могли бути усиновлені, залишаються на тимчасово окупованих територіях або вивезені з них, імовірно, до країни-агресорки. Значна кількість дітей, а також потенційних кандидатів на їх усиновлення переміщені (евакуйовані) за межі України. Крім цього, в умовах війни особи, які бажають усиновити дитину, не завжди мають можливість зібрати документи, необхідні для підтвердження постійного доходу, належних житлових умов для виховання й розвитку дитини та ін.

Однією з основних проблем є те, що військова діяльність із супутніми їй наслідками, такими як знищення міст і сіл, зниження економічної активності та збільшення безробіття, погіршує життя дітей і призводить до ускладнення їхньої соціальної ситуації. Крім того, нерідко діти, які втратили батьків у зоні бойових дій, потрапляють до системи інтернатного утримання, де, знову ж таки, не забезпечується повне задоволення їхніх потреб [1].

Необхідно зазначити, що усиновлення в період воєнного стану – можливе. Зазначимо, що в період війни російської федерації проти України Сімейний кодекс України в частині визначення понять, кола осіб, особливостей та обмежень процедури усиновлення не змінився. Усиновлення є можливим за умови дотримання всіх юридичних вимог

Основні положення усиновлення в Україні:

Дитина може бути усиновлена з будь-якої форми влаштування: опіки, прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу, інтернатного закладу, якщо вона перебуває на обліку як дитина, котра підлягає усиновленню.

Правові наслідки: усиновлення ґрунтується на рішенні суду, дитина отримує права рідної, включаючи спадкування та зміну прізвища/імені.

Пріоритет: національне усиновлення (громадянами України) є першочерговим для забезпечення гармонійного розвитку дитини. Усиновлювачами можуть бути подружжя, а також, особи, які не перебувають у шлюбі, за умови, що вони є громадянами України. Міжнародне усиновлення розглядається як альтернатива тільки тоді, коли були вичерпані всі можливості щодо передачі під опіку, піклування, на усиновлення чи виховання в сім'ї громадян України. Вирішення усіх процедурних питань усиновлення дитини відбувається із додержанням чинного законодавства України; заборонена посередницька комерційна діяльності щодо усиновлення дітей; здійснюється обов'язковий контроль за умовами утримання та виховання дітей у сім'ях іноземців.

Процедура: здійснюється через службу у справах дітей за місцем проживання усиновлювачів.

Діти, які підлягають усиновленню: діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, чиї біологічні батьки померли або позбавлені батьківських прав. Усиновлення створює максимально близькі, до родинних, відносини, забезпечуючи постійне виховання дитини в сім'ї.

Після початку повномасштабного російського вторгнення одним із найбільш болючих питань постали загибель наших громадян. В результаті цього тисячі дітей стали сиротами. Тому, й особливо важливими постають на сьогодні питання усиновлення дітей. Усиновлення – це надзвичайно складний процес, який вимагає над зусиль з боку держави і громадянського суспільства. Тому, закономірно, що держава повинна піклуватися про майбутнє покоління, її виховання та розвиток. Однак, не завжди процес усиновлення відбувається правомірно. У випадках порушення процедури усиновлення можливе залучення суду для врегулювання питань, пов'язаних із усиновленням. Необхідно зазначити, що українське цивільне процесуальне законодавство встановлює судовий порядок усиновлення. Саме тому, реалізація норм про усиновлення не можлива без судового розгляду відповідної справи [6].

Право дитини на сім'ю закріплено в низці нормативно-правових актів на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях. В Україні, в тому числі у сфері усиновлення, діють національні та міжнародні правові норми, до яких Україна приєдналася. Слід зазначити, що відповідно до статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою

України, є частиною національного законодавства України» [3]. Серед актів міжнародного права варто відзначити Конвенцію ООН про права дитини [2].

Стаття 20 Конвенції ООН про права дитини зазначає, що дитина, яка тимчасово чи постійно позбавлена сімейного оточення або яка не може залишатися в такому середовищі у своїх власних інтересах, має право на особливий захист і допомогу, що надаються державою. Держави-учасниці відповідно до своїх національних законів , забезпечити зміну опіки над дитиною. Така опіка може включати, але не обмежується прийомною сім'єю, кафалою згідно з ісламським правом, усиновленням або, якщо необхідно, направленням до відповідних закладів соціального захисту дітей. Розглядаючи можливості зміни, це необхідно враховувати доцільність виховання дитини, її національне походження, релігійну та культурну приналежність та рідну мову» [2]. Водночас норми Конвенції ООН про права дитини (ст. 21) вимагають, «щоб при усиновленні враховувалися найкращі інтереси дитини» [2].

Що стосується Основного Закону нашої держави – Конституції України, то в ст. 51 зазначено, що сім'я і дитинство охороняються державою. Водночас ст. 52 проголошує, що утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу» [3].

Базовим нормативно-правовим актом, який регулює сімейні відносини, є Закон України «Про сім'ю». Водночас ч. 4 ст. 3 Сімейного Кодексу України усиновлення є однією з підстав створення сім'ї. «<…> єдиною і найкращою формою влаштування дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, було і залишається усиновлення, в результаті якого дитина виходить із системи державної опіки та піклування, позбавляється статусу сироти або дитина, яка залишилася без піклування батьків. Відповідно до ст. 207 ЦК України усиновленням – є усиновлення усиновлювачем у свою сім'ю особи, яка має на правах дочку, сина, здійснене на підставі суду, рішення, за винятком випадку, передбаченого статтею 282 цього Кодексу. При цьому усиновлення дитини здійснюється в її найкращих інтересах, з метою забезпечення стабільних і гармонійних умов її життя» [7].

Правові наслідки усиновлення встановлюються також на рівні нормативно-правових актів.

Закон змушує суворо дотримуватися процедури усиновлення і передбачає здійснення цієї юридичної процедури *на підставі заяви особи, яка бажає усиновити дитину і виключно тільки за рішенням суду – а не за рішенням органів опіки і піклування.* Рішення про усиновлення має важливе значення для дитини, яку усиновляють і батьків-усиновителів, таке рішення, згідно Закону – приймається у судовому порядку.

Інтересом дитини в процесі усиновлення є забезпечення необхідних умов для її повноцінного психічного, фізичного та духовного розвитку. Суд повинен також з'ясувати: чи в змозі усиновлювачі підготувати дитину до самостійного життя в соціумі, забезпечити гідний рівень життя, який є необхідним для нормального розвитку дитини. Суд, також з'ясовує: чи склалися відповідні стосунки і чи існує контакт між дитиною та заявником – майбутнім усиновлювачем, чи немає конфлікту поміж дитиною та майбутнім усиновлювачем та ін. необхідні питання.

Якщо дитина, яку бажають усиновити, має біологічних батьків, то їх згода на її усиновлення є обов'язковою. Така згода повинна бути повністю свідомою, оскільки, у разі усиновлення їхньої дитини іншою особою у них припиняється правовий зв'язок з дитиною. Якщо ж буде доведено, що біологічні батьки або один з них давали згоду під фізичним або психічним тиском, то акт усиновлення відбутися не може. Усиновлення не може відбутися, якщо батьки під час надання згоди страждали тяжким психічним розладом, перебували у стані алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння, внаслідок чого не усвідомлювали значення своїх дій і не могли керувати ними. Згода біологічних батьків на усиновлення їхньої дитини повинна бути виражена у письмовій нотаріальній формі. При цьому законодавець не допускає посвідчення даної згоди ніякими іншими особами, які мають право вчиняти нотаріальні дії, окрім нотаріуса [4].

Якщо біологічними батьками дитини є неповнолітні особи, крім їх згоди на усиновлення повинна бути згода батьків, які є батьками для таких неповнолітніх осіб. Законодавець передбачає досягнення дитиною певного віку з якого біологічні батьки можуть надати згоду на усиновлення – досягнення дитиною двох місяців. Це правило обумовлено медичними показниками. Оскільки доведено, що жінка на протязі двох місяців з моменту пологів знаходиться в особливому емоційному стані і не завжди її рішення буде зваженим і свідомим.

Лише в деяких випадках згода батьків на усиновлення їх дитини не потрібна: 1) якщо вони невідомі; 2) визнані безвісно відсутніми; 3) визнані недієздатними; 4) позбавлені батьківських прав щодо дитини, яка усиновлюється.

Без згоди батьків усиновлення дитини може бути проведено, якщо судом встановлено, що вони не проживають разом з дитиною понад шість місяців без поважних причин, не виявляють щодо неї батьківської турботи та піклування, не виховують та не утримають її. Якщо дитина, батьки якої були позбавлені батьківських прав, проживала разом з опікуном чи піклувальником, то згода на усиновлення повинна надаватися опікуном чи піклувальником у письмовій формі, завіреної в установленому законом порядку – нотаріально. Якщо ж згода опікуна чи піклувальника не буде надана, то її може надати орган опіки та піклування, також завірену в установленому законом порядку – нотаріально. У тих випадках, коли дитина усиновлюється одним з подружжя, то інший з подружжя обов'язково

повинен надати письмову згоду. Надання згоди є обов'язковим, оскільки той з подружжя, що не є усиновителем, буде також брати участь у житті та вихованні дитини.

Держава фінансово підтримує усиновителів. Допомога при усиновленні дитини надається у розмірі, встановленому для виплати допомоги при народженні першої дитини. У разі усиновлення двох і більше дітей допомога надається на кожну дитину. Допомога при народженні першої дитини надається у сумі, кратній 22 розмірам прожиткового мінімуму [1].

Важливо, що усиновлення – це юридичний акт, внаслідок вчинення якого відносини між дитиною та її усиновлювачем встановлюються не на певний строк, а довічно. Це одна з ознак, що відрізняє інститут усиновлення від усіх інших форм влаштування дітей позбавлених батьківського піклування. Адже правовідносини, які виникають при усиновлені мають безстроковий характер, на відміну від строкових правовідносин, які існують в інших формах влаштування таких дітей.

Усиновлення – це важливе соціальне явище, оскільки воно дає дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, нову можливість для щасливого та повноцінного дитинства в сімейному середовищі. Цей процес допомагає створити стабільні та люблячі сім'ї, де діти можуть розвиватися фізично, емоційно та соціально, надаючи їм можливість зростати в стабільному та сприятливому середовищі. Цей процес сприяє розвитку гуманних та сучасних підходів до догляду за дітьми, що гармонійно впливає на розвиток суспільства в цілому.

Політика держави повинна бути насамперед спрямована щодо влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до сімейної форми виховання, створення сприятливих умов, найбільш наближених до виховання в сімейному колі, задоволенню потреб та реалізацію інтересів дітей.

Список використаних джерел

1. Грабовська Г. М., Лисюк А. М. Захист прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування під час військових дій. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 2. С. 80–84. URL: https://doi.org/ 10.24144/2788- 6018.2023.02.13 (дата звернення: 04.05.20226).

2. Конвенція про права дитини // Офіційний переклад Конвенції надісланий листом МЗС № 72/14-612-138441 від 16.11.2023. Конвенцію ратифіковано Постановою ВР від 27.02.91, № 789-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/995_021#(дата звернення: 04.05.20226).

3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), від 28 червня 1996 р., № 254к/96-ВР, 1996, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254# (чинний станом на 01.05.2026 р., (дата звернення 04.05.20226).

4. Москалюк В. Щодо поняття «відмова від дитини» та суміжних понять у Сімейному кодексі України. *Право України.* 2018. № 5. С. 78–81.

5. Олійник А. С. Узагальнення практики розгляду судами цивільних справ про усиновлення дітей, позбавлення батьківських прав, встановлення опіки та піклування над дітьми. *Судова апеляція.* 2019. № 2(15). С. 150–155.

6. Поліщук М. Г. Інститут усиновлення як форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 2. С. 186–188. URL: https://www.lsej.org.ua/2_2023/42.pdf (дата звернення: 04.05.20226).

7. Сімейний Кодекс України // *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* від 10 січня 2002 року, № 2947-III 2002, № 21-22, ст. 135. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14# (чинний станом на 01.05.2026 р. зі змінами і доповненнями, дата звернення: 04.05.2026).

Олеся ПАВЛЮК
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Сабат Н. В.

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Повномасштабна військова агресія проти України зумовила наймасштабнішу міграційну кризу в Європі з часів Другої світової війни. Мільйони громадян були змушені залишити свої домівки, рятуючи життя від активних бойових дій, та набули статусу внутрішньо переміщених осіб. Переміщення великих мас населення всередині країни докорінно змінило архітектоніку соціально-економічного та соціокультурного простору України, створивши безпрецедентне навантаження на систему соціального захисту приймаючих територіальних громад.

Внутрішньо переміщені особи стикаються з комплексною дезадаптацією: втратою житла, майна, стабільних джерел доходу, розривом звичних мікросоціальних зв'язків та глибокою воєнною травмою. У цьому контексті традиційні, пасивно-компенсаторні форми соціальної допомоги, що обмежуються грошовими виплатами, виявляють свою недостатність. Поточна ситуація вимагає від фахівців соціономічної сфери розробки та впровадження проактивних, ресурсоорієнтованих та інтегрованих технологій соціальної підтримки, які спрямовані не лише на задоволення первинних фізіологічних потреб ВПО, а й на відновлення їхньої суб'єктності, психоемоційної резильєнтності та повноцінної інтеграції в нове соціокультурне середовище.

Мета статті: теоретично обґрунтувати, систематизувати та комплексно проаналізувати чинники, виклики та інноваційні технології соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану, визначивши пріоритетні напрями їхньої успішної адаптації та інтеграції в приймаючі територіальні громади.

Процес соціальної підтримки ВПО має базуватися на глибокому теоретичному розумінні структури їхньої уразливості, яка формується під впливом

екстремальних чинників зовнішнього середовища. Науковий дискурс дав нам змогу диференціювати ключові виклики внутрішнього переміщення за кількома рівнями. Нижче подаємо їх детальнішу характеристику.

Екзистенційно-психологічний рівень (криза ідентичності). Втрата дому для людини є не просто матеріальною збитковою подією, а руйнуванням базового життєвого конструкту й «простору безпеки». ВПО часто переживають хронічний стрес, депресивні стани, «синдром уцілілого» та фрустрацію через невизначеність майбутнього. Відбувається деформація часової перспективи – фіксація на минулому житті та страх перед плануванням завтрашнього дня.

Економічно-побутовий рівень. Втрата постійного місця роботи, труднощі з працевлаштуванням за новим місцем проживання, висока вартість оренди житла та бюрократичні бар'єри при відновленні втрачених документів чи отриманні соціальних виплат формують стан економічної дезадаптації та залежності від гуманітарної допомоги.

Соціокультурний рівень (ризики маргіналізації). Переїзд до громад з іншими соціокультурними, мовними чи побутовими особливостями може викликати явище «культурного шоку». Крім того, тривале перебування у статусі переміщеної особи за умов обмеженості ресурсів у приймаючій громаді іноді провокує приховану напругу між місцевим населенням та ВПО, що поглиблює відчуття соціального відчуження останніх.

Сучасна соціальна робота розглядає підтримку ВПО як тривалий, динамічний, мультидисциплінарний процес, що базується на суб'єкт-суб'єктному підході та зміщує фокус із позиції «ВПО як пасивний отримувач блага» на позицію «ВПО як активний агент змін» [1, с. 4].

Система технологій соціальної підтримки структурується за такими домінантними напрямами:

1. Технології кризового кейс-менеджменту

Ведення випадку (кейс-менеджмент) є ядром індивідуального супроводу переміщеної особи чи родини. Фахівець із соціальної роботи (соціальний педагог) здійснює комплексну оцінку потреб сім'ї, розробляє індивідуальний план адаптації, координує взаємодію з медичними установами, центрами зайнятості, юристами та органами місцевої влади, забезпечуючи безперервний супровід клієнта до моменту досягнення ним автономії.

2. Ресурсоорієнтовані та психостабілізаційні технології

Спрямовані на подолання наслідків психотравми та відновлення внутрішньої життєстійкості особистості. Інструментарій містить:

– навчання технікам саморегуляції (дихальні вправи, техніки заземлення) для купірування гострих нападів тривоги чи паніки;

– використання методів артсоціалізації та експресивно-творчих технологій (ізотерапія, казкотерапія, глинотерапія), які дають змогу екологічно вивільнити заблоковані емоції страху та гніву без ризику ретравматизації;

– створення груп взаємодопомоги за принципом «рівний-рівному», де ВПО можуть ділитися досвідом подолання криз, знижуючи відчуття ізольованості.

3. Партисипативні технології та технології залучення

Найбільш стійкий інтеграційний ефект демонструють технології, засновані на залученні ВПО до активного життя приймаючої громади. Це реалізується через:

– інтеграцію у волонтерські спільноти: коли переміщені особи самі стають волонтерами у місцевих гуманітарних штабах чи екологічних ініціативах. Через допомогу іншим людина руйнує «синдром безпорадної жертви», повертає контроль над власним життям і швидко обростає новими соціальними зв'язками;

– спільні соціокультурні проєкти: проведення інтерактивних заходів, майстерень, круглих столів та фестивалів за спільної участі ВПО та місцевих жителів. Особливого значення набуває використання українських фольклорних жанрів та народних традицій як універсального етнопедагогічного інструменту, що об'єднує та зміцнює загальнонаціональну згуртованість.

4. Цифрові технології соціального супроводу

Модернізація соціономічної сфери вимагає активного використання цифрових інструментів для спрощення доступу ВПО до послуг. Створення онлайн-платформ, чат-ботів інформаційної підтримки, електронних кабінетів для дистанційного відновлення документів та отримання консультацій забезпечує безперервність супроводу, незалежно від мобільності клієнта.

Ефективна соціальна підтримка та повна ресоціалізація ВПО неможливі в межах діяльності лише однієї інституції. Вони потребують вибудовування міцної системи міжсекторальної взаємодії [2, с. 178].

Дієва модель супроводу передбачає синергію кількох суб'єктів:

– органи державної влади та місцевого самоврядування: забезпечують нормативно-правове регулювання, виділення житлового фонду (соціальне житло), фінансування місцевих програм підтримки та функціонування Рад ВПО при територіальних громадах;

– громадський сектор та благодійні фонди: виступають найбільш мобільними агентами, що оперативно залучають міжнародні грантові ресурси для облаштування шелтерів, надання адресної юридичної та матеріальної допомоги;

– заклади вищої освіти: виступають науково-методичним ядром, розробляючи адаптаційні програми, здійснюючи психологічний супровід ВПО силами університетських служб, а також залучаючи студентство соціономічних спеціальностей до волонтерської роботи у межах практичної підготовки.

Отже, соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб в умовах війни є стратегічним завданням держави та інститутів громадянського суспільства, спрямованим на збереження людського потенціалу та консолідацію українського соціуму. Перехід від дефіцитарної (благодійної) моделі допомоги до ресурсоорієнтованих, травма-інформованих та партисипативних технологій соціального супроводу дозволяє не лише мінімізувати руйнівні наслідки воєнної міграції, а й створює передумови для посттравматичного зростання особистості ВПО та розвитку приймаючих громад.

Список використаних джерел

1. Васильєва-Халатникова М., Протас О. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами: інноваційні практики допомоги та адаптації. *Ввічливість. Humanitas.* Вип. 5. С. 3–11. https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.5.1

2. Руденко Ю. О. Соціально-психологічна підтримка внутрішньо переміщених осіб в умовах кризових змін. *Габітус*. 2023. № 49. С. 177–182.

Юлія ПАНЕНКОВА
кандидат психологічних наук, викладач психолого-педагогічних дисциплін

Лідія ПАНЕНКОВА
викладач-методист, викладач психолого-педагогічних дисциплін,
Коломийський педагогічний фаховий коледж
Івано-Франківської обласної ради

ПСИХОЕДУКАЦІЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Тема психологічної підтримки населення в умовах війни набуває сьогодні особливої актуальності через соціальні та геополітичні виклики, з якими стикається Україна та сучасний світ.

Психологічна підтримка включає широкий спектр дій і заходів, спрямованих на захист і забезпечення психічного здоров’я всіх людей, які опинилися в умовах війни.

Психологічна підтримка під час війни має свої особливості, які обумовлені специфікою ситуації, у якій перебувають постраждалі. Тому її аспектами в таких умовах можуть бути: кризова інтервенція (негайна допомога, техніки стабілізації), підтримка дітей і підлітків (адаптовані методи роботи, робота з родинами), підтримка травмованих, соціальна та психосоціальна підтримка (спільноти та організації, реінтеграція), психоедукація (інформування, навчання) та інші [1].

Психоедукація як термінологічне поняття є процесом інформування людей про психічне здоров'я, психологічні проблеми, методи самодопомоги та профілактики.

Психоедукація в умовах війни є наданням людям базових знань про психологію стресу, психологічні травми та механізми адаптації, щоб допомогти їм розуміти свій психоемоційний стан та вживати заходів самодопомоги.

Психоедукація в умовах війни – це критично важливий елемент підтримки ментального здоров'я, що дозволяє знизити рівень паніки та підвищити стресостійкість (резильєнтність) населення. Проявами травмуючого впливу війни на людей є тривога, страх, пригніченість, занепокоєння, що ведуть до стресу, психологічної напруженості, афективних реакцій.

Психоедукація забезпечує розуміння нормальності реакцій на ненормальні події, а саме:

- *реакції на стрес* (важливо розуміти, що страх, тривога, гнів, апатія, порушення сну – це нормальні реакції психіки на травмуючі ситуації чи події);
- *емоційні гойдалки* – різкі, часто безпричинні зміни настрою від ейфорії до відчаю (війна впливає на психоемоційну стабільність людини, викликаючи піднесення або заціпеніння, що є спробою психіки адаптуватися);
- *негативний вплив на дітей* (діти часто переживають астенію, постійну психоемоційну напругу, тривожність, втомлюваність) [3;4].

Психоедукація дає змогу людям не залишатись наодинці зі своїми переживаннями та розуміти, що стрес війни можна мінімізувати, використовуючи психоедукаційні практики.

До типових моделей психоедукації з відповідними інстументаріями реалізації (Л. Чорна, П. Горностай, О. Старовойтенко та ін.) відносять:

- *когнітивно-поведінкову модель,* яка орієнтована на виявлення дезадаптивних думок та поведінкових реакцій; вчить змінювати дезадаптивні думки на адаптивні, що посилює самоконтроль та знижує вплив стресорів; навчає навичкам керування емоціями та поведінкою;
- *модель «Архів пам'яті»,* що є цілісною психоедукаційною моделлю, в основі якої три складові: психічні та біологічні процеси, метафора (візуалізація) і приклади з реального досвіду. Допомагає впорядковувати хаотичні переживання;
- *сімейну психоедукацію,* яка спрямована на підтримку сімей, зменшення ризиків дезадаптації, навчання розумінню потреб дитини та покращення взаємодії, особливо в умовах стресу;
- *інтерактивну модель* (онлайн-тренажери), тобто використання технологій для навчання через інтерактивні тренажери, що допомагають зрозуміти власну психіку, знизити рівень тривоги та повернути психоемоційний контроль;

- *просвітницько-профілактичну модель*, що є інформаційно-просвітницькою роботою для запобігання розвитку психічних розладів та формування культури турботи про ментальне здоров'я [4].

Вищеозначені психоедукаційні моделі можуть застосовуватись як індивідуально, так і в груповій роботі, та спрямовані на набуття стресостійкості і керування власними психоемоційними станами.

Психоедукація часто входить у структуру психологічного консультування, корекції та реабілітації, допомогаючи підвищити стресостійкість населення.

Стресостійкість (резильєнтність) як динамічна властивість особистості проявляється в її здатності долати стреси та психотравмуючі події конструктивним шляхом. Резильєнтним людям властиві: швидка адаптивність, позитивна адаптація попри стресовий досвід, швидке відновлення після психологічної травми [2].

Чинниками, що сприяють розвитку та підтримці резильєнтності людини (А. Трой, Е. Віллрот, А. Шалкросс) є здатність будувати реалістичні плани і здійснювати цілеспрямовані дії їхнього втілення в життя, позитивна самооцінка та впевненість у власних силах, комунікативні навички та вміння вирішувати проблеми [5].

Психоедукація допомагає підвищувати стресостійкість, зрозуміти механізми стресу, адаптуватись до змін, ефективно долаючи стресові ситуації.

Підвищення стресостійкості засобами психоедукації (інформаційні матеріали, групові та індивідуальні форми роботи, технологічні засоби, професійні інтервенції тощо) сприяє:

- *зменшенню страху та ізоляції* (інформування та навчання допомагає зрозуміти, що багато людей переживають подібні проблеми, що зменшує почуття самотності);
- *навчанню самодопомозі* (люди отримують конкретні інструменти для заспокоєння нервової системи);
- *формуванню резильєнтності* (психоедукація сприяє здатності до відновлення після травмуючих подій, адаптуючи поведінку).

Таким чином, психоедукація як метод психологічної допомоги, захисту, підтримки та збереження ментального здоров'я населення в умовах війни покращує соціальну адаптацію, навчаючи реагуванню на травмуючі події та ситуації; формує навички самодопомоги в регулюванні власного психоемоційного стану та резильєнтність; знижує рівень тривоги, страху та паніки; запобігає розвитку психосоматичних і емоційних порушень і розладів.

Список використаних джерел

1. Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації: пер. з англ. / Міжвідомчий постійний комітет. Київ : Унів: Пульсари, 2017. 216 с.

2. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резильєнс-довідник : практ. посіб. Київ : І-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 25 с.
3. Психологія стресу та стресових розладів / уклад. Олена Овчаренко. Київ : Університет «Україна», 2023. 267 с.
4. Світовий досвід психоедукації населення в умовах війни та воєнних загроз: науково-аналітична доповідь / [Л. Г. Чорна, П. П. Горностай, Т. С. Асланян, В. І. Вус, О. В. Пінчук, О. О. Старовойтенко]; за наук. ред. Л. Г. Чорної. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2024. 50 с.
5. Troy A. S., Willroth E. C., Shallcross A. J. et.al. Psychological Resilience: AnAffect-Regulation Framework. Annual review of psychology. 2023. Vol. 74. P. 547–576. URL: https://doi.org/10.1146/annurev-psych-020422-041854

Зоряна ПАХОЛОК
викладач вищої категорії, викладач філологічних дисциплін,
вихователь студентського гуртожитку Чортківського гуманітарно-педагогічного фахового коледжу імені Олександра Барвінського

СІМ'Я, ДИСТАНЦІЯ І ВІЙНА: ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ТА ШЛЯХИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ

Сучасне українське суспільство переживає надзвичайно складний період, пов'язаний із російсько-українською війною, яка суттєво вплинула на всі сфери життя громадян. Особливо вразливою категорією населення в умовах війни є студентська молодь, оскільки саме в юнацькому віці активно формуються світогляд, життєві цінності, моральні орієнтири, професійна ідентичність та система соціальних зв'язків. Воєнні події, вимушене переселення, розлука з рідними, нестабільність умов життя та постійне психологічне напруження негативно впливають на психоемоційний стан молодих людей та ускладнюють процес їхньої соціалізації [1].

Війна спричинила значні зміни у функціонуванні української сім'ї. Багато родин були розділені через евакуацію, мобілізацію, виїзд за кордон або втрату житла. Частина студентів змушена навчатися та проживати далеко від батьків, підтримуючи зв'язок із сім'єю переважно за допомогою дистанційних засобів комунікації. У таких умовах сім'я часто не може повною мірою виконувати свої традиційні функції емоційної підтримки та психологічного захисту [2].

Проблема дистанційної комунікації стала особливо актуальною в умовах війни та дистанційного навчання. Незважаючи на широкі можливості сучасних цифрових технологій, онлайн-спілкування не здатне повністю компенсувати живий

емоційний контакт між членами родини. Молоді люди часто переживають почуття самотності, емоційної ізоляції, тривожності та невпевненості у майбутньому [3].

Складність ситуації посилюється постійним інформаційним тиском, переживаннями за життя та безпеку близьких, частими повітряними тривогами та нестабільністю навчального процесу. За результатами сучасних досліджень, серед студентської молоді значно зріс рівень тривожності, психологічного виснаження, емоційної нестабільності та соціальної дезадаптації [4].

У таких умовах важливого значення набуває педагогічна підтримка молоді, спрямована на збереження психічного здоров'я студентів, формування навичок ефективної комунікації та підтримку позитивного морально-психологічного клімату в студентському середовищі. Особливу роль у цьому процесі відіграють вихователі гуртожитків, куратори академічних груп, практичні психологи та педагогічні працівники закладів освіти.

Метою статті є дослідження проблем комунікації студентської молоді в умовах війни та визначення основних напрямів педагогічної підтримки, спрямованих на збереження психоемоційного благополуччя студентів і розвиток ефективної міжособистісної взаємодії.

Проблема психологічного стану молоді в умовах кризових ситуацій є предметом наукових досліджень багатьох українських учених. Значний внесок у вивчення проблем психологічної стійкості, міжособистісної комунікації та соціальної адаптації молоді зробили Т. Титаренко, С. Максименко, В. Панок, О. Купрєєва, С. Грабовська, Т. Партико та інші дослідники [5].

У працях Т. Титаренко розглядаються питання життєстійкості особистості та психологічних механізмів подолання кризових ситуацій. Дослідниця наголошує, що важливими умовами психологічної стабільності людини є підтримка соціального оточення, емоційна близькість із родиною та наявність довірливих міжособистісних стосунків [6].

О. Купрєєва у своїх дослідженнях зазначає, що війна суттєво впливає на психоемоційний стан молоді, спричиняючи зростання рівня тривожності, страху, емоційного виснаження та труднощів соціальної адаптації [7]. С. Грабовська та Т. Партико підкреслюють, що тривалий стрес і невизначеність негативно впливають на комунікативну активність молоді та можуть призводити до соціальної ізоляції [8].

Проблеми соціальної адаптації студентської молоді в умовах суспільних змін досліджували Т. Перепелюк та Н. Гриньова. Автори акцентують увагу на важливості психологічного клімату в освітньому середовищі та ролі підтримки колективу в процесі адаптації молоді [9].

Питання педагогічної підтримки студентів в умовах війни висвітлюються у працях В. Панка та І. Беха. Науковці наголошують на необхідності створення

безпечного психологічного середовища в закладах освіти, розвитку емоційного інтелекту молоді та формування навичок конструктивної комунікації [10].

Війна суттєво змінила характер комунікації в українських сім'ях. Значна кількість молодих людей змушена підтримувати зв'язок із батьками та близькими дистанційно. Для багатьох студентів спілкування з рідними обмежується телефонними дзвінками, повідомленнями в соціальних мережах або відеозв'язком. Незважаючи на розвиток сучасних технологій, дистанційна комунікація не може повністю компенсувати емоційну близькість та живий контакт [2].

Сім'я є основним джерелом психологічної підтримки молодої людини. Саме в сімейному середовищі формуються моральні цінності, емоційна стабільність та відчуття безпеки. Проте в умовах війни багато сімей переживають кризу комунікації через постійний стрес, переживання за безпеку рідних та складні життєві обставини [6].

Особливо складною є ситуація для студентів, батьки яких перебувають у зоні бойових дій, проходять військову службу або залишилися на тимчасово окупованих територіях. Такі молоді люди часто перебувають у стані постійної тривоги, емоційного напруження та невизначеності. Це негативно впливає на їхню навчальну діяльність, комунікацію з однолітками та психологічний стан загалом [7]. Дистанційне навчання також створює додаткові труднощі в соціалізації студентської молоді. Обмеження живого спілкування з однолітками та педагогами знижує рівень соціальної активності молоді, ускладнює процес формування нових міжособистісних контактів і може призводити до почуття самотності [4]. У таких умовах особливого значення набуває педагогічна підтримка студентської молоді. Одним із головних завдань педагогів і вихователів є створення сприятливого морально-психологічного клімату в студентському середовищі. Молоді люди повинні відчувати підтримку, довіру та психологічну безпеку.

Важливу роль у процесі адаптації студентів відіграє вихователь гуртожитку. Саме він часто стає першою людиною, до якої студент може звернутися по допомогу або підтримку. Вихователь повинен сприяти розвитку доброзичливих взаємин у колективі, профілактиці конфліктів та створенню атмосфери взаєморозуміння [9].

Одним із ефективних напрямів педагогічної підтримки є організація виховних заходів, спрямованих на згуртування студентського колективу. Тематичні бесіди, години спілкування, тренінги з розвитку комунікативних навичок, психологічні практикуми та культурно-патріотичні заходи сприяють покращенню міжособистісної взаємодії та зниженню рівня тривожності [10].

Особливу увагу необхідно приділяти розвитку емоційного інтелекту молоді. Студенти повинні вміти усвідомлювати власні емоції, конструктивно висловлювати

переживання та підтримувати інших. Формування навичок емоційної саморегуляції допомагає молоді ефективніше долати стресові ситуації та уникати конфліктів [8].

Важливим аспектом педагогічної підтримки є залучення студентів до колективної діяльності, волонтерських проєктів та громадських ініціатив. Спільна діяльність сприяє розвитку почуття єдності, соціальної відповідальності та допомагає подолати емоційну ізоляцію [5].

Не менш важливим є питання інформаційної гігієни. Постійне перебування в інформаційному просторі війни, надмірне споживання негативних новин та емоційне перенасичення можуть погіршувати психологічний стан молоді. Тому педагогічні працівники повинні проводити роз'яснювальну роботу щодо культури споживання інформації та необхідності дотримання психологічного балансу [3].

У процесі педагогічної роботи необхідно враховувати індивідуальні психологічні особливості студентів, рівень їхньої тривожності та життєві обставини. Особливої уваги потребують студенти, які пережили втрату близьких, вимушене переселення або інші травматичні події.

Отже, війна та вимушена дистанція між членами родини суттєво впливають на комунікацію студентської молоді та її психоемоційний стан. Розлука з близькими, постійний стрес, інформаційний тиск і нестабільність умов життя створюють значні труднощі в процесі соціалізації та міжособистісної взаємодії молоді [4].

У таких умовах особливого значення набуває педагогічна підтримка студентів, спрямована на створення безпечного психологічного середовища, розвиток комунікативних навичок та підтримку емоційного благополуччя молоді.

Ефективними шляхами педагогічної підтримки є організація виховних заходів, психологічних тренінгів, розвиток емоційного інтелекту, підтримка родинних зв'язків та залучення студентів до колективної діяльності. Реалізація цих заходів сприятиме успішній соціальній адаптації молоді, збереженню її психічного здоров'я та формуванню активної життєвої позиції.

Список використаних джерел

1. Костюк Ю. Соціально-психологічні предиктори ПТСР молоді в умовах війни. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія» : науковий журнал*. Острог : Вид-во НаУОА, 2025. № 18. С. 37–42.

2. Прокоф'єва Л. А. Особливості психологічного стану студентської молоді в умовах війни. *Higher Education of Ukraine in the Context of Integration to European Educational Space*. 2024.

3. Солона Ю. О., Швець В. А. Стресостійкість здобувачів вищої освіти в умовах війни та дистанційного навчання. *Медична освіта*. 2025. № 4. С. 103–110. https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2025.4.15853

4. Москалець В. П., Федик О. В. Психологічна стійкість студентів в умовах війни проти України. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Психологія*. 2024. Вип. 1. С. 116–125. https://doi.org/10.32782/psyspu/2024.1.21

5. Максименко С. Д. Психологія особистості : підручник. Київ : КММ, 2017.
6. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: соціально-психологічні аспекти. Київ : Міленіум, 2021.
7. Купрєєва О. І. Психологічні ресурси стійкості молоді в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія.* 2025. Вип. 3. С. 31–37. https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2025.3.5
8. Грабовська С., Партико Т., Стельмащук Х. Адаптивність до стресу в студентської молоді на різних етапах російсько-українського воєнного конфлікту. *Insight: the psychological dimensions of society.* 2024. № 12. С. 115–136. https://doi.org/10.32999/2663-970X/2024-12-6
9. Перепелюк Т., Гриньова Н. Дослідження особливостей соціальної адаптації молоді України в умовах сьогодення. *Психологічний журнал.* 2025. Вип. 14. С. 146–154. https://doi.org/10.31499/2617-2100.14.2025.328874
10. Панок В. Г. Психологічна допомога особистості в кризових ситуаціях. Київ : Ніка-Центр, 2018.

Роман ПАХОЛОК
кандидат педагогічних наук, відмінник освіти України,
Заслужений працівник культури України,
директор Чортківського гуманітарно-педагогічного
фахового коледжу імені Олександра Барвінського

ЦІННІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У ВИХОВНІЙ СИСТЕМІ СУЧАСНОГО ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ

Динамічні соціокультурні трансформації, глобалізаційні виклики та реалії сьогодення в Україні зумовлюють необхідність докорінного переосмислення стратегічних орієнтирів вітчизняної освіти. Особливе місце у цьому процесі посідають заклади фахової передвищої освіти, зокрема гуманітарно-педагогічні коледжі, які виконують подвійну місію: забезпечують якісну професійну підготовку майбутніх фахівців і формують світогляд інтелігенції нового покоління. У цьому контексті традиційні знаннєві парадигми виховання поступаються місцем гуманістичним, де ключовим вектором стає ціннісно-орієнтований підхід. Його інтеграція у виховну систему сучасного коледжу дозволяє не просто транслювати суму нормативних правил, а створювати простір для глибокого внутрішнього прийняття особистістю загальнолюдських, національних та професійних цінностей.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розкриття практичного досвіду реалізації ціннісно-орієнтованого підходу у виховній системі сучасного закладу фахової передвищої освіти (на прикладі Чортківського гуманітарно-педагогічного фахового коледжу імені Олександра Барвінського) в умовах сучасних соціокультурних викликів.

Теоретичне підґрунтя дослідження цієї проблеми опирається на вагомий масив наукових праць. Вивченням аксіологічного (ціннісного) підходу в освіті та вихованні активно займалися такі провідні вітчизняні та зарубіжні вчені, як І. Бех, який обґрунтував концепцію особистісно орієнтованого виховання через призму духовних цінностей [1], та О. Сухомлинська, яка глибоко дослідила історико-педагогічні аспекти формування моральних орієнтирів молоді. Питаннями розбудови цілісних виховних систем у закладах освіти присвячені фундаментальні праці О. Вишневського, Л. Канішевської, В. Кременя та інших, у яких наголошено на важливості синергії навчання і виховання задля формування конкурентоспроможного фахівця.

Особливості професійного виховання та становлення майбутніх педагогів у процесі їхньої підготовки в умовах коледжу чи університету досліджували Н. Ничкало (розвиток професійної та професійно-технічної освіти), С. Гончаренко (гуманітаризація та гуманізація освітнього процесу) та інші науковці. Водночас, аксіологічний потенціал регіональної історико-педагогічної спадщини, зокрема внесок родини Барвінських у становлення національної школи, висвітлено в історико-краєзнавчих розвідках сучасних дослідників, серед яких Б. Мельничук, В. Чопик. Попри наявність ґрунтовних напрацювань, механізми адаптації цих класичних педагогічних теорій до специфіки фахової передвищої освіти в умовах воєнного стану та цифрових трансформацій потребують додаткового узагальнення, що й зумовлює актуальність пропонованої розвідки.

Виховна система сучасного фахового коледжу є складним, відкритим і багатокомпонентним організмом. Її специфіка полягає в тому, що студентська молодь перебуває у чутливому віковому періоді – етапі інтенсивного особистісного самовизначення, пошуку сенсу життя та формування стійкої системи життєвих координат. Впровадження ціннісно-орієнтованого підходу за таких умов означає орієнтацію на особистість студента як на найвищу цінність. Головна мета зміщується з моніторингу дисципліни чи виконання плану заходів на стимулювання внутрішньої потреби студента діяти відповідно до високих моральних стандартів. Ціннісна матриця, що закладається у стінах закладу, має стати надійним внутрішнім компасом, який допоможе випускнику орієнтуватися у складному суспільному просторі [2, с. 140].

Структура ціннісних орієнтирів, що підлягають формуванню у виховній системі коледжу, має дворівневий характер і охоплює загальногромадянський та професійний блоки. Перший блок базується на національно-патріотичних, державницьких та гуманістичних цінностях. Для українського суспільства сьогодні пріоритетними є свобода, гідність, солідарність, відповідальність та активна громадянська позиція. Другий блок охоплює професійно-педагогічні та етичні цінності. Особливо гостро це відчувається в гуманітарних коледжах, де професійна

діяльність майбутнього випускника безпосередньо пов'язана з людиноцентризмом, емпатією, педагогічним тактом та готовністю до соціального служіння. Виховання через призму цих орієнтирів забезпечує становлення не просто ремісника, а педагога-наставника, здатного в майбутньому виховувати наступні покоління.

Ефективна реалізація ціннісно-орієнтованого підходу неможлива через відірвані від життя лекційні повчання чи формальні заходи. Вона вимагає створення цілісного аксіологічного середовища коледжу, де кожен елемент – від стилю взаємодії між викладачами й студентами до дизайну освітнього простору – несе виховне навантаження. Важливу роль відіграє принцип соціокультурної ідентифікації, що актуалізується через звернення до історичних витоків, традицій та постатей, чиє ім'я носить заклад.

Яскравим прикладом цього є діяльність Чортківського гуманітарно-педагогічного фахового коледжу імені Олександра Барвінського [3]. На прикладі життя та багатогранної діяльності видатного українського просвітителя, педагога, історика та громадського діяча Олександра Барвінського студенти засвоюють живі, неабстрактні уроки патріотизму, інтелектуальної чесності, відданості своїй справі. Традиційні академічні читання, літературно-музичні композиції, свята й інші заходи до пам'ятних дат коледжу є вагомими засобами формування почуття гордості за приналежність до своєї альма-матер та своєї нації. Історична пам'ять закладу трансформується у дієву модель поведінки майбутнього фахівця.

Практичний інструментарій ціннісно-орієнтованого виховання в сучасному коледжі має базуватися на суб'єкт-суб'єктній взаємодії. Це передбачає широке залучення молоді до активних форм діяльності: студентського самоврядування, волонтерських проєктів, благодійних акцій, дебатів та соціального моделювання. Саме у реальній соціальній практиці, допомагаючи іншим, захищаючи власні проєкти чи вирішуючи локальні проблеми громади, студент переходить від пасивного сприйняття цінностей до їх активного проживання та привласнення.

У повсякденній роботі коледжу цей підхід матеріалізується через системний волонтерський рух. Студенти та викладачі беруть активну участь у благодійних акціях на підтримку Збройних Сил України, організації зборів, виготовленні засобів захисту чи координації гуманітарної допомоги. Не менш важливим є професійно-орієнтоване волонтерство: організація студентами спеціальностей «Початкова освіта», «Середня освіта (Музичне мистецтво)», «Соціальна робота» інтерактивних занять, мовних гуртків, розвивальних ігор для дітей-переселенців та дітей військовослужбовців у місцевих громадах. Таке соціальне партнерство коледжу суттєво розширює межі виховного простору, перетворюючи його на дієвий майданчик громадянського гартування та професійного становлення.

Важливим викликом для сучасної системи виховання є цифровізація та потік суперечливої інформації, в якому перебуває молодь. Ціннісно-орієнтований підхід

виступає тут як засіб розвитку критичного мислення, медіагігієни та відповідальної цифрової поведінки. Навчити студентів відрізняти уявні цінності від справжніх, протистояти маніпуляціям, зберігати емоційну стійкість та психогігієну – це також завдання виховної системи коледжу. У практиці закладу це реалізується через залучення майбутніх педагогів до розробки цифрового навчального контенту, вивчення етичних аспектів використання штучного інтелекту в освіті та проведення воркшопів із кібербезпеки. Особистий приклад педагога за цих умов стає вирішальним чинником. Студенти тонко відчувають невідповідність між задекларованими гаслами та реальними вчинками, тому авторитет викладача коледжу, його професійна чесність, повага до особистості студента та дотримання принципів академічної доброчесності є головним інструментом аксіологічного впливу.

Підсумовуючи, зазначимо, що ціннісно-орієнтований підхід є не просто одним із методів, а фундаментальною філософією побудови сучасної виховної системи фахового коледжу. Його послідовна реалізація на прикладі Чортківського гуманітарно-педагогічного фахового коледжу імені Олександра Барвінського доводить, що поєднання національних традицій, історичної спадщини патрона закладу, живого соціального та волонтерського досвіду забезпечує формування випускника нового типу. Це національно свідомий громадянський лідер, висококласний фахівець та духовно зріла особистість, яка готова транслювати європейські та українські цінності наступним поколінням.

Список використаних джерел

Бех І. Д. Виховання особистості : в 3-х кн. : навч.-метод. видання. Київ : Либідь, 2003. Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. 280 с.

Мандич О. В. Ціннісно-орієнтовані моделі посилення сучасного інструментарію освітньої діяльності. *Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції :* матер. III Всеукр. наук.-метод. конф. (Суми, 18 червня 2022 р.) / ред. колегія : В. М. Завгородня, А. М. Куліш та ін. Суми : Сумський державний університет, 2022. С. 139–142.

Чортківський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Олександра Барвінського. URL: https://chpu.te.ua (дата звернення: 18.04.2026).

Роман ПЕТРИШИН
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Віолета ГОЦУЛЯК
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу спеціальності І10 Соціальна робота та консультування, Карпатський національний університет

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ДО СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ РЕФОРМ

Сучасні суспільні трансформації, зумовлені військовими подіями, соціально-економічними змінами та реформуванням системи соціального захисту, актуалізують проблему підготовки висококваліфікованих фахівців соціальної роботи. Особливого значення набуває їх готовність до здійснення соціального супроводу військовослужбовців, які є однією з найбільш вразливих категорій населення в умовах сьогодення.

Соціальний супровід військовослужбовців передбачає комплекс заходів, спрямованих на підтримку їх соціальної адаптації, психологічної стабілізації, інтеграції в цивільне життя, а також забезпечення доступу до соціальних послуг. У зв'язку з цим змінюються вимоги до професійної підготовки фахівців, які мають володіти не лише базовими знаннями, а й спеціалізованими компетентностями у сфері роботи з військовими та ветеранами.

Рис. 1. Ключові компетентності соціальних працівників у роботі з військовослужбовцями

У сучасних умовах особливої актуальності набуває компетентнісний підхід до підготовки майбутніх соціальних працівників. Він передбачає формування таких ключових компетентностей, як здатність до ефективної комунікації, емоційна стійкість, навички кризового втручання, міждисциплінарна взаємодія та готовність до роботи в умовах підвищеного стресу [2].

Важливим є також розвиток емпатії, толерантності та професійної етики, що є необхідними для роботи з військовослужбовцями.

Трансформація підготовки фахівців соціальної роботи має здійснюватися шляхом оновлення змісту освітніх програм, впровадження інноваційних методів навчання та посилення практичної складової.

Зокрема, доцільним є використання інтерактивних технологій, кейс-методів, тренінгів, моделювання професійних ситуацій, що дозволяє максимально наблизити навчальний процес до реальних умов професійної діяльності [1].

Основні напрями трансформації підготовки фахівців соціальної роботи узагальнено в табл. 1.

Таблиця 1

Трансформація підготовки фахівців соціальної роботи до соціального супроводу військовослужбовців

Напрям підготовки	Традиційний підхід	Трансформований підхід	Очікуваний результат
Зміст освіти	Загальні знання із соціальної роботи	Спеціалізація на роботі з військовими та ветеранами	Підвищення професійної готовності
Методи навчання	Лекції, семінари	Інтерактивні методи, тренінги, кейс-метод	Розвиток практичних навичок
Практична підготовка	Обмежена практика	Стажування у відповідних установах, робота з кейсами	Формування професійного досвіду
Компетентності	Базові професійні вміння	Кризове втручання, стресостійкість, комунікація	Ефективна робота з військовими
Міждисциплінарність	Мінімальна взаємодія	Співпраця з медиками, психологами, військовими	Комплексний підхід до супроводу
Безперервна освіта	Епізодичне підвищення кваліфікації	Системне навчання, тренінги, сертифікації	Актуалізація знань і навичок

Особливу роль відіграє міжвідомча та міждисциплінарна взаємодія у підготовці фахівців. Співпраця закладів освіти з державними установами, громадськими організаціями та військовими структурами сприяє формуванню

практичних навичок і розумінню специфіки роботи з військовослужбовцями. Це дозволяє забезпечити більш якісну підготовку спеціалістів, здатних ефективно реагувати на сучасні виклики.

Крім того, важливим напрямом є розвиток системи безперервної професійної освіти, що передбачає підвищення кваліфікації, проходження спеціалізованих курсів та тренінгів. Це забезпечує актуалізацію знань і навичок фахівців відповідно до змін у соціальній сфері.

Отже, трансформація підготовки фахівців соціальної роботи до соціального супроводу військовослужбовців є необхідною умовою підвищення ефективності соціальної підтримки в умовах суспільних реформ.

Вона має ґрунтуватися на компетентнісному підході, інтеграції теоретичних знань і практичних навичок, а також активному впровадженні інноваційних освітніх технологій [3].

Також важливою складовою такої трансформації є орієнтація освітнього процесу на практико-орієнтоване навчання, що передбачає залучення здобувачів освіти до реальних професійних ситуацій через стажування, волонтерську діяльність та участь у міжвідомчих проєктах.

Це сприяє формуванню професійної ідентичності майбутніх фахівців, розвитку їхньої відповідальності, здатності до самостійного прийняття рішень та ефективної взаємодії з різними категоріями клієнтів.

У результаті забезпечується підготовка конкурентоспроможних спеціалістів, здатних якісно здійснювати соціальний супровід військовослужбовців у складних умовах сучасного суспільства.

Список використаних джерел

1. Бондаренко І. П. Соціальна робота з військовослужбовцями та ветеранами: сучасні підходи. *Соціальна робота в Україні.* 2023. № 3. С. 45–52.
2. Кравченко О. О. Соціальний супровід військовослужбовців: теорія та практика. Київ : Центр учбової літератури, 2022. 156 с.
3. Міністерство соціальної політики України. Стратегія розвитку соціальних послуг в Україні на період до 2025 року [Електронний ресурс]. Київ, 2023. URL: https://www.msp.gov.ua (дата звернення: 01.05.2026).

Роман ПЕТРИШИН
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Юлія ДЕЙСАК
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
IV курсу спеціальності 231 Соціальна робота,

ОП «Соціальна педагогіка»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ДИТЯЧІ ОЗДОРОВЧІ ЗАКЛАДИ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ

Сучасні суспільні зміни, динаміка соціального життя, зростання вимог до особистісної активності, самостійності та відповідальності дітей і молоді зумовлюють посилення уваги до проблеми формування лідерських якостей. Освіта сьогодні орієнтується не лише на передачу знань, а й на розвиток особистості, здатної до ініціативної діяльності, конструктивної взаємодії, прийняття рішень і відповідального ставлення до спільної справи. У зв'язку з цим формування лідерських якостей у дітей та підлітків набуває особливого значення як важливий напрям виховної роботи.

Особливо сприятливими для розвитку лідерства є ті соціально-педагогічні умови, у яких дитина включається в активну колективну діяльність, вчиться співпрацювати, виявляти ініціативу, організовувати інших, брати на себе відповідальність за власні дії та результати спільної роботи. Саме таким середовищем виступають дитячі оздоровчі заклади, у яких поєднуються виховний, комунікативний, діяльнісний і розвивальний потенціали. Тимчасовий дитячий колектив, насичене спілкування, різноманіття колективно-творчих справ, ігрових, тренінгових та організаційних форм роботи створюють реальні можливості для виявлення й розвитку лідерських якостей.

Упродовж останніх років науковці активно досліджують дитячі табори як складову неформальної освіти. Окремі аспекти означеної проблеми висвітлено у працях українських науковців, які досліджували сутність лідерства, структуру лідерських якостей, умови їх формування та виховний потенціал різних освітніх середовищ. Зокрема, теоретичні засади лідерства розкрито у працях Д. Алфімова, О. Біди, І. Орос, А. Чичук, Д. Волківської, В. Мороза, Л. Сергеєвої, В. Кондратьєвої, М. Хромея. Питання формування лідерських якостей дітей і підлітків висвітлювали К. Садохіна, Г. Тітова, Н. Сушик, Н. Семченко, О. Хмизова, В. Ягоднікова, Т. Куниця. Виховні можливості дитячих колективів, позашкільного середовища та оздоровчих закладів розглядали В. Вербицький, О. Бартків, В. Грановський, Є. Дурманенко, О. Лісовець, Ф. Могильний та інші.

Мета статті – теоретичне обґрунтування та аналіз виховного потенціалу дитячих оздоровчих закладів як ефективного соціально-педагогічного середовища формування лідерських якостей у дітей і підлітків.

Дитячі оздоровчі заклади сьогодні вже давно не сприймаються лише як місце для відпочинку дітей. Насправді це особливе середовище, у якому поєднуються оздоровлення, виховання, розвиток і спілкування. Саме тому їх доцільно розглядати не просто як форму дозвілля, а як важливий простір формування особистості дитини.

Дитячі оздоровчі заклади виступають особливим соціально-педагогічним середовищем, яке поєднує оздоровчу, виховну та розвивальну функції. Їх специфіка полягає у створенні тимчасового дитячого колективу, де кожна дитина має можливість проявити себе в нових соціальних ролях.

Лідерські якості розглядаються як сукупність індивідуально-психологічних характеристик особистості, що забезпечують здатність впливати на інших, організовувати спільну діяльність, приймати рішення та нести відповідальність за їх наслідки. До основних лідерських якостей належать ініціативність, комунікативність, відповідальність, організаторські здібності та впевненість у собі.

Умови дитячих оздоровчих закладів сприяють розвитку цих якостей завдяки: неформальній атмосфері спілкування; різноманітності видів діяльності (ігри, проєкти, творчі заходи); організації дитячого самоврядування; можливості самостійного прийняття рішень; підтримці з боку педагогів і вожатих.

Особливу роль відіграє організація колективної діяльності, яка передбачає співпрацю, розподіл ролей і відповідальності. Саме в таких умовах діти набувають досвіду лідерської поведінки, вчаться взаємодіяти з іншими, розв’язувати конфлікти та досягати спільної мети.

В умовах сучасних викликів, зокрема соціальної нестабільності та психологічного навантаження на дітей, дитячі оздоровчі заклади виконують також функцію психологічної підтримки. Вони сприяють розвитку життєстійкості, емоційного інтелекту та здатності адаптуватися до змін, що є важливими складовими лідерства.

Проблема розвитку лідерських якостей у дітей і підлітків є важливою і з практичної точки зору. Сучасна виховна практика потребує ефективних підходів, форм і методів роботи, спрямованих на розвиток у дітей уміння комунікувати, впливати на групу, брати участь в організації спільної діяльності, виявляти самостійність і творчу ініціативу. Водночас у діяльності дитячих оздоровчих закладів ця проблема не завжди реалізується системно, що посилює потребу в її теоретичному осмисленні та практичному опрацюванні. У межах даного дослідження автор зосереджує увагу на узагальненні наукових підходів до проблеми та обґрунтуванні педагогічних можливостей дитячих оздоровчих закладів у формуванні лідерських якостей.

З урахуванням цього можна запропонувати кілька практичних рекомендацій. Перш за все, важливо створювати умови, у яких кожна дитина має можливість

проявити себе, а не лише найбільш активні. Також доцільно використовувати різні форми роботи – ігри, тренінги, колективні справи, оскільки саме їх поєднання дає найкращий результат. Не менш важливо давати дітям можливість самостійно приймати рішення і нести за них відповідальність, а також обговорювати результати діяльності, щоб вони могли усвідомити свій досвід.

Отже, у результаті теоретичного аналізу можна зробити висновок, що лідерські якості є складним і багатогранним утворенням, яке формується поступово і залежить від багатьох факторів. Найважливішим серед них є участь дитини в активній діяльності та її взаємодія з колективом. Саме це створює основу для подальшого практичного дослідження цієї проблеми. Тому можна зробити загальний висновок, що формування лідерських якостей у дітей є реальним і цілком досяжним процесом, якщо правильно організувати діяльність і створити відповідні умови. Найкращий результат досягається тоді, коли дитина не просто слухає, а активно діє, взаємодіє з іншими і отримує власний досвід. Саме це і формує основу для подальшого розвитку впевненої, відповідальної і соціально активної особистості.

Список використаних джерел

1. Біда О. А., Орос І. І., Чичук А. П. Зміст та сутність поняття «лідерство». *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* 2021. № 197. С. 17-20.
2. Бартків О. С., Грановський В. Г., Дурманенко Є. А. Оздоровчо-виховна діяльність у літньому дитячому таборі: монографія. Луцьк: ФОП Захарчук В. М., 2013. 204 с.
3. Бибик Д. Д. Соціально-педагогічні умови розвитку лідерського потенціалу дітей та молоді. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2019 рік. Київ, 2020. С. 29-33.

Роман ПЕТРИШИН
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Ольга КОВАЛЬЧУК
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
IV курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
ОП «Соціальна педагогіка»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА

Сучасний стан інституту сім'ї в Україні характеризується трансформаційними процесами: зростанням кількості розлучень, зниженням народжуваності та деформацією традиційних сімейних цінностей під впливом медіакультури. Старшокласники часто мають викривлені уявлення про шлюб через ідеалізовані образи в соціальних мережах, що зумовлює їхню психологічну та моральну неготовність до реального сімейного життя [5].

Сім'я розглядається як специфічний соціальний інститут та мала група, що базується на шлюбі або кровній спорідненості. Функції сім'ї – це основні напрями її діяльності, через які реалізується життя родини та взаємодія між її членами. У соціології виділяють кілька ключових функцій сучасної сім'ї: репродуктивну (народження і відтворення населення), господарсько-побутову (створення належних умов життя та догляд за дітьми), економічну (накопичення й розподіл матеріальних ресурсів), виховну (передача цінностей, норм і навичок молодшому поколінню), соціалізаційну (адаптація дитини до суспільства), комунікативну (задоволення потреби у спілкуванні та підтримці) і дозвіллєву (організація спільного відпочинку та інтересів) [6; 7].

Питання підготовки молоді до сімейно-шлюбних стосунків відображене у працях як українських, так і зарубіжних науковців. Серед дослідників, які приділяли увагу різним аспектам формування готовності до створення сім'ї, варто відзначити Б. Ковбас, В. Костів, Н. Островську, М. Ярмаченка, Р. Федоренко, Г. Резинчук та О. Василенка. Теоретичні засади формування уявлень про сім'ю розглядали Г. Келлі та В. Петренко. Сучасні наукові джерела здебільшого спрямовані на адаптацію програм підготовки до сімейного життя в умовах інформаційного суспільства та глобальних змін. Зокрема, роботи О. Бородая присвячені дослідженню ціннісних орієнтацій молоді у сфері шлюбно-сімейних відносин. Психологічні аспекти готовності до подружнього життя аналізували Ю. Коренєва, Л. Мухіна, Т. Ларіна, О. Кляпець і Г. Кошонько. Х. Маркович та А. Шардакова зосереджували свою увагу на питаннях гендерної рівності в сім'ї та правовому захисті прав жінок і чоловіків у шлюбі. Попри значну увагу дослідників, недостатньо розробленими залишаються практичні аспекти педагогічної підготовки старшокласників до майбутніх сімейно-шлюбних ролей.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та дослідити особливості психолого-педагогічних умов ефективної підготовки учнівської молоді до відповідального батьківства

Готовність молоді до шлюбно-сімейного життя формується поступово під впливом соціалізації та різних чинників, серед яких провідну роль відіграє сім'я. Саме в родині молодь отримує перші уявлення про сімейні цінності, подружні та батьківські ролі, вчиться взаємоповазі, відповідальності та розподілу обов'язків.

Позитивний приклад стосунків у сім'ї сприяє формуванню готовності до власної родини, тоді як негативний досвід може викликати страхи й невпевненість.

Важливим чинником є рівень освіти та доступ до інформації про сімейні стосунки та батьківство. Освічена молодь краще розуміє психологічні особливості розвитку дітей, сучасні підходи до виховання та ефективні способи взаємодії з ними.

Сучасні медіа – соціальні мережі, телебачення та інтернет – також активно впливають на уявлення підлітків про сім'ю та стосунки. Часто демонструються ідеалізовані, романтизовані образи пар і сімейного життя без конфліктів і труднощів, що може формувати викривлене сприйняття сім'ї. Блогери та онлайн-контент, навіть якщо він поверхневий або рекламний, сприймається молоддю як модель для наслідування, що ускладнює розрізнення реального життя і побудованого медіаобразу.

Компоненти готовності молоді до шлюбу охоплюють комплекс умов і якостей, що забезпечують усвідомлене створення сім'ї та її стабільне функціонування. Готовність до шлюбу формується поступово під впливом виховання, соціального середовища, життєвого досвіду та особистісного розвитку. Це включає в себе:

- **Морально-ціннісну готовність,** яка полягає у сформованості уявлень про сімейні цінності, шлюбні обов'язки, взаємну вірність, повагу та підтримку. Важливим є усвідомлення значущості сім'ї як соціального інституту та готовність дотримуватися моральних норм у подружньому житті [8].
- **Когнітивний компонент** охоплює знання, необхідні для сімейного життя. Це уявлення про функції сім'ї, подружні ролі, особливості міжособистісного спілкування, причини конфліктів і способи їх розв'язання. Сюди ж належать знання про виховання дітей, планування сімейного бюджету, а також усвідомлення психологічних особливостей чоловіка і жінки [4].
- **Емоційно-вольовий компонент** характеризує здатність особистості керувати власними емоціями та поведінкою у подружніх стосунках. Він передбачає емоційну зрілість, стресостійкість, уміння долати труднощі, терпимість і здатність до саморегуляції. Вольові якості проявляються у наполегливості, відповідальності, готовності докладати зусиль для збереження гармонії в сім'ї.
- **Соціально-правовий компонент** включає розуміння соціальних і правових основ шлюбу та сім'ї. Цей компонент включає знання прав і обов'язків подружжя, закріплених у сімейному законодавстві, розуміння правового статусу шлюбу, умов його укладання та розірвання, а також відповідальності батьків за утримання, виховання й захист прав дитини. Молодь повинна усвідомлювати юридичні наслідки сімейних рішень і вміти діяти в межах правового поля [2; 3].

Одним із важливих напрямів підготовки є розвиток гендерної чутливості, що полягає у відмові від традиційних стереотипів щодо «чоловічих» і «жіночих» обов'язків у сім'ї. Обоє батьків мають бути однаково залучені до догляду за дитиною, виховання, ведення домашніх справ і прийняття рішень. Такий підхід сприяє формуванню партнерських стосунків у сім'ї та створює для дитини атмосферу рівності й взаємоповаги.

Не менш значущим є формування практичних навичок догляду за дитиною та знань про її вікові й індивідуальні особливості. Майбутні батьки повинні розуміти фізичні, емоційні та психологічні потреби дитини на різних етапах розвитку, вміти забезпечити безпеку, належний догляд і сприятливі умови для її зростання та навчання.

В сучасних умовах підготовка молоді до батьківства переважно реалізується в межах загального морального та сімейного виховання і не має комплексних загальнонаціональних програм. Зберігається вплив традиційних гендерних ролей, а ідея підготовки батьківства та створення сім'ї лише починає розвиватися. Тому актуальним є запозичення міжнародного досвіду, впровадження сучасних освітніх технологій і створення цілісної системи підготовки молоді до відповідального батьківства в українській школі.

Таким чином, сім'я є фундаментальним інститутом суспільства, від стабільності якого залежить добробут нації. У сучасних умовах трансформації суспільних цінностей спостерігається криза інституту сім'ї: зростає кількість розлучень, знижується народжуваність, поширюються моделі цивільних шлюбів без зобов'язань. Саме тому підготовка учнівської молоді до сімейного життя стає одним із пріоритетних завдань сучасної педагогіки та психології. Підготовка - це тривалий і комплексний процес. Вона не повинна обмежуватися лише лекціями. Вона передбачає формування у молоді усвідомленого ставлення до майбутніх партнерських та батьківських обов'язків, здатності до конструктивного вирішення конфліктів, готовності до компромісів та взаємної підтримки в сім'ї.

Шкільна освіта, позакласна діяльність, психологічні тренінги та виховні програми формують базові знання, навички та цінності, які допомагають учням усвідомлено підходити до вибору партнера та планування майбутньої сім'ї. При цьому сім'я як перший інститут соціалізації забезпечує безпосередній приклад взаємовідносин, передачу цінностей та життєвих моделей, на яких спирається молодь у своєму майбутньому сімейному житті.

Отже, головним результатом такої підготовки має стати не просто набір знань, а сформована сімейна компетентність – здатність молодої людини свідомо будувати тривалі, стабільні та гармонійні стосунки в майбутньому. Міцна сім'я, заснована на взаємній повазі та психологічній грамотності, є не лише запорукою

особистого щастя людини, а й ключовим фактором демографічного відродження України.

Список використаних джерел

1. Безлюдний О. Соціально-педагогічні основи сімейного виховання в Сполучених Штатах Америки та Україні: порівняльний аналіз : автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. Черкаси, 2013. 42 с. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/5342/1/Bezliudnyi%20O.I.%20Sotsialno-pedahohichni%20osnovy%20simeinoho%20vykhovannia%20v%20Spoluchenykh%20Shtatakh%20Ameryky%20ta%20Ukraini%20porivnialnyi%20analiz.pdf (дата звернення: 09.02.2026).

2. Кляпець О., Ларіна Т. Підготовка молоді до подружнього життя : метод. рек. Київ : Ін-т соц. та політ. психології АПН України, 2009. 104 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8763/1/Klyapec_Larina.pdf (дата звернення: 09.02.2025).

3. Коренєва Ю., Мухіна Л. Особливості психологічної готовності молодої особи вступати у шлюб. *Габітус*. 2024. № 59. С. 151–155. URL: http://habitus.od.ua/journals/2024/59-2024/27.pdf (дата звернення: 10.02.2026).

4. Костенко В. Педагогічні умови підготовки учнів 10-11 класів до культури спілкування у сім'ї. *Студентський вісник*. 2009. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2009/visnuk_28.pdf (дата звернення: 09.02.2026).

5. Кравець В. Підготовка школярів до виконання батьківських функцій: зарубіжний досвід. *Педагогічний альманах*. 2018. № 40. С. 10–18. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/13244/1/Kravets_pedalm.pdf (дата звернення: 09.02.2026).

6. Сахно О. Функції сучасної сім'ї. *Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених* : Зб. матеріалів ІІ Всеукр. науково-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчен., м. Київ, 26 лют. 2020 р. Київ, 2020. С. 3–5. URL: https://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/9587/1/Сахно.pdf (дата звернення: 10.02.2026).

7. Томіленко Д. Функції сім'ї: класифікація та характеристика. *Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє* : Матеріали Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю, м. Черкаси, 23 квіт. 2020 р. Черкаси, 2020. С. 118–120. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/22598/1/Матеріали_конференція_2020.pdf#page=118 (дата звернення: 10.02.2026).

8. Якименко А. Формування уявлень про майбутню сім'ю в учнівської молоді. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2019. № 5. С. 98–104. URL: http://www.psv-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/5_2019/16.pdf (дата звернення: 09.02.2026).

Діана ПЕТРУНЬКО
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Сабат Н. В.

ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ ДО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

Сім'я є одним із найважливіших соціальних інститутів, що забезпечує відтворення населення, соціалізацію особистості, передачу культурних цінностей і формування моральних орієнтирів. У сучасних умовах суспільних трансформацій, зміни сімейних моделей, поширення альтернативних форм партнерства, зростання кількості розлучень та демографічних викликів особливої актуальності набуває проблема підготовки молоді до створення сім'ї. Успішність майбутнього подружнього життя значною мірою залежить від рівня психологічної, соціальної, моральної та правової готовності молодої людини до виконання сімейних ролей.

Дослідження свідчать, що сучасна молодь часто має недостатній рівень знань щодо особливостей сімейного функціонування, подружньої взаємодії, батьківства, ведення сімейного бюджету та конструктивного розв'язання конфліктів. Тому одним із пріоритетних напрямів соціально-педагогічної діяльності є впровадження ефективних технологій підготовки молоді до сімейного життя, спрямованих на формування сімейних цінностей, відповідального ставлення до шлюбу та усвідомленого батьківства. Підготовка молоді до сімейного життя розглядається як комплексний процес формування знань, умінь, навичок і особистісних якостей, необхідних для створення гармонійної сім'ї та виконання подружніх і батьківських функцій.

Проблема підготовки молоді до сімейного життя є предметом дослідження представників педагогіки, психології, соціології та соціальної роботи. Значний внесок у розроблення теоретичних засад сімейного виховання та дошлюбної підготовки зробили Л. Долинська, В. Зацепіна, А. Капська, О. Кляпець, В. Кравець, Л. Шнайдер та інші науковці.

Мета нашої наукової розвідки – охарактеризувати технології підготовки молоді до сімейного життя.

У сучасних дослідженнях підкреслюється, що готовність до сімейного життя включає кілька взаємопов'язаних компонентів: когнітивний, емоційно-ціннісний, мотиваційний, поведінковий та практичний. Важливого значення набувають питання формування сімейних цінностей, розвитку емоційного інтелекту, навичок ефективної комунікації, відповідального батьківства та гендерної культури.

Дослідники наголошують, що підготовка молоді до сімейного життя повинна здійснюватися не лише через систему формальної освіти, а й шляхом неформального навчання, тренінгових програм, діяльності молодіжних центрів, громадських організацій та соціальних служб. Особлива роль відводиться інтерактивним технологіям, які забезпечують активну участь молодих людей у процесі набуття соціального досвіду.

Підготовка молоді до сімейного життя являє собою цілеспрямований процес формування особистісної готовності до створення сім'ї, побудови гармонійних міжособистісних відносин та виконання сімейних обов'язків. Вона передбачає засвоєння знань про сім'ю як соціальний інститут, психологію подружніх взаємин, особливості виховання дітей, правові засади шлюбу та сім'ї, а також розвиток навичок конструктивної взаємодії [1, с. 26].

Основними завданнями підготовки молоді до сімейного життя є:

– формування позитивного ставлення до сім'ї та шлюбу;
– розвиток відповідальності за майбутні сімейні стосунки;
– підготовка до виконання подружніх і батьківських ролей;
– формування культури міжособистісного спілкування;
– розвиток навичок розв'язання конфліктів;
– виховання гендерної культури та взаємоповаги;
– формування навичок планування сімейного бюджету;
– підготовка до відповідального батьківства.

Ефективність цього процесу залежить від поєднання інформаційно-просвітницьких, виховних, психологічних та соціально-педагогічних технологій.

Однією з найбільш поширених груп технологій є *інформаційно-просвітницькі технології,* спрямовані на формування системи знань про сім'ю, шлюб, батьківство та міжособистісні взаємини. До них належать лекції, тематичні бесіди, семінари, конференції, вебінари, інформаційні кампанії та освітні курси.

Сучасні цифрові ресурси дозволяють значно розширити можливості сімейної освіти молоді. Онлайн-платформи, освітні портали, інтерактивні курси та соціальні мережі забезпечують доступ до актуальної інформації щодо побудови сімейних відносин, розвитку комунікативних навичок і підготовки до батьківства. Використання мультимедійних засобів підвищує мотивацію молоді до навчання та сприяє кращому засвоєнню матеріалу завдяки поєднанню текстової, аудіо- та відеоінформації [3, с. 63].

Охарактеризуємо *тренінгові технології.* Одним із найбільш результативних засобів підготовки молоді до сімейного життя є соціально-психологічний тренінг. Його ефективність обумовлена можливістю поєднання теоретичних знань із практичним відпрацюванням навичок міжособистісної взаємодії.

Тренінгові програми спрямовуються на розвиток:

– навичок ефективного спілкування;
– емпатії та емоційної компетентності;
– уміння слухати партнера;
– конструктивного розв'язання конфліктів;
– навичок співробітництва та взаємної підтримки;
– готовності до виконання сімейних ролей.

У ході тренінгів використовуються групові дискусії, мозкові штурми, вправи на самопізнання, аналіз життєвих ситуацій, моделювання сімейних конфліктів та пошук шляхів їх вирішення.

Важливе місце в підготовці молоді до сімейного життя займають *технології рольового моделювання,* до яких відносимо рольові ігри та метод кейсів. Вони дозволяють моделювати реальні життєві ситуації, пов'язані з подружнім життям, вихованням дітей, розподілом сімейних обов'язків або подоланням конфліктів. Під час рольового моделювання учасники отримують можливість спробувати себе в різних соціальних ролях: чоловіка, дружини, батька, матері, дитини чи сімейного консультанта [2, с. 18]. Така діяльність сприяє розвитку рефлексії, відповідальності та навичок прийняття рішень. Особливу ефективність демонструють ситуаційні вправи, спрямовані на вироблення моделей поведінки в складних сімейних ситуаціях, що допомагає молоді підготуватися до реальних викликів подружнього життя.

Психологічне та соціально-педагогічне консультування є важливою складовою системи підготовки молоді до сімейного життя. Консультаційна робота дозволяє враховувати індивідуальні особливості особистості, її потреби, життєвий досвід і труднощі.

Основними напрямами консультування є:

– формування готовності до шлюбу;
– подолання страхів перед створенням сім'ї;
– розвиток навичок міжособистісного спілкування;
– підготовка до батьківства;
– профілактика конфліктів у майбутній сім'ї;
– розвиток відповідального ставлення до сімейних обов'язків.

Консультативна допомога може надаватися як індивідуально, так і в груповій формі.

Сучасні підходи до підготовки молоді до сімейного життя передбачають обов'язкове формування готовності до батьківства. *Технології формування відповідального батьківства* спрямовані на розвиток усвідомленого ставлення до народження та виховання дітей, формування знань про вікові особливості розвитку дитини та потреби сім'ї. У межах програм відповідального батьківства використовуються тематичні заняття, тренінги, інтерактивні лекції, зустрічі з фахівцями соціальної сфери, педагогами та психологами. Особлива увага приділяється питанням емоційного благополуччя дитини, позитивного батьківства та партнерської взаємодії в сім'ї.

У сучасній практиці дедалі ширше використовуються *технології неформальної освіти,* що реалізуються через діяльність молодіжних центрів,

громадських організацій, клубів молодих сімей та волонтерських об'єднань. До найефективніших форм належать:

– молодіжні форуми;
– школи сімейного життя;
– клуби майбутніх батьків;
– дискусійні платформи;
– проєктна діяльність;
– волонтерські ініціативи;
– освітні табори та школи лідерства.

Такі форми роботи створюють сприятливі умови для набуття практичного соціального досвіду, розвитку відповідальності та формування позитивного ставлення до сімейних цінностей.

Цифровізація освіти відкриває нові можливості для підготовки молоді до сімейного життя. Онлайн-навчання забезпечує доступність освітніх програм незалежно від місця проживання, соціального статусу чи фізичних можливостей молодої людини. Серед сучасних цифрових інструментів виокремлюємо:

– дистанційні курси;
– мобільні застосунки;
– інтерактивні платформи;
– віртуальні консультації;
– онлайн-тренінги;
– відеолекції;
– тематичні подкасти.

Використання цифрових технологій дає змогу поєднувати індивідуалізацію навчання з широким охопленням молодіжної аудиторії та підвищувати ефективність профілактичної роботи.

Отже, технології підготовки молоді до сімейного життя становлять комплекс взаємопов'язаних педагогічних, психологічних і соціально-педагогічних засобів, спрямованих на формування готовності до створення сім'ї та виконання подружніх і батьківських ролей. Їх застосування сприяє розвитку сімейних цінностей, відповідальності, комунікативної компетентності, емоційної зрілості та навичок конструктивної взаємодії. Найефективнішими є інтерактивні технології, зокрема тренінги, рольові ігри, кейс-метод, консультативна робота та технології неформальної освіти. Важливим напрямом подальшого розвитку системи підготовки молоді до сімейного життя є інтеграція цифрових технологій, розширення практик молодіжної роботи та впровадження програм формування відповідального батьківства, що відповідають сучасним соціальним викликам і потребам української молоді.

Список використаних джерел

1. Тарновська О. С. Психологічна готовність молоді до створення сім'ї. Поради молодим сім'ям. Ч. IV. Стабілізація стосунків у молодих сім'ях : посібник. Чернівці : Прут, 2003. С. 25–28.
2. Федоренко Р. П., Грицюк І. М., Магдисюк Л. І. Психологія сімейних взаємин : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 344 с.
3. Федоренко Р. П., Магдисюк Л. І., Коширець В. В. Вплив образу шлюбного партнера на подружній вибір. *Психологічні студії.* Видавничий дім «Гельветика», 2023. № 1. С. 63-68.

Анастасія ПИНИЛО
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Сабат Н. В.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

У контексті сучасних трансформацій суспільства, загострення соціокультурних та геополітичних криз проблема забезпечення безпеки та гармонійного розвитку підростаючого покоління набуває стратегічного значення. Найбільш трагічним деструктивним чинником, що руйнує особистісний потенціал дитини, є домашнє насильство. Сім'я, яка за своєю природою має виступати базовим інститутом первинної соціалізації, джерелом емоційної стабільності та простором психологічного захисту, у деструктивних сценаріях перетворюється на джерело хронічної загрози.

Насильство над дітьми в сімейному середовищі є комплексною соціально-педагогічною та психологічною проблемою, яка загрожує не лише фізичному здоров'ю неповнолітніх, а й спричиняє глибокі деформації їхнього емоційного, когнітивного та поведінкового розвитку. Актуальність дослідження цієї проблематики зумовлена необхідністю відходу від суто каральних або констатувальних моделей реагування на користь проактивних, комплексних соціально-педагогічних технологій супроводу та відновлення дитини, яка опинилася в кризових сімейних обставинах.

Мета статті: на основі теоретичного аналізу деструктивних сімейних взаємин обґрунтувати сутність, специфіку та класифікацію видів насильства над неповнолітніми в родині, а також визначити провідні напрями й технології соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на захист, реабілітацію та ресоціалізацію постраждалих дітей.

У науковому дискурсі насильство над дітьми в родині визначається як будь-які навмисні дії (або бездіяльність) фізичного, психологічного, сексуального чи економічного характеру з боку батьків, опікунів або інших дорослих членів сім'ї, які порушують права й свободи дитини, завдають шкоди її фізичному чи ментальному благополуччю або перешкоджають її гармонійному розвитку [2, с. 40].

Соціально-педагогічний аналіз цієї проблеми дозволяє стверджувати, що насильство має виражену латентну (приховану) природу. Діти часто не здатні самостійно вербалізувати факт знущань через страх покарання, почуття провини, сформовану психологічну залежність від агресора або відсутність уявлень про нормативні межі поведінки дорослих. Це вимагає від фахівців соціономічної сфери володіння тонкими діагностичними методиками та знаннями маркерів уразливості дитини на різних етапах онтогенезу [1, с. 73].

Успішність соціально-педагогічного реагування безпосередньо залежить від чіткої ідентифікації виду деструктивного впливу, якого зазнає дитина в мікросоціальному середовищі родини. Наукова класифікація виокремлює чотири базові форми насильства:

– фізичне насильство. Передбачає навмисне заподіяння дитині тілесних ушкоджень, травм, побоїв або позбавлення її базових умов життєдіяльності (їжі, сну, притулку). Наслідками такого впливу є не лише соматичні розлади, а й формування стійких поведінкових девіацій: від вираженої агресивності та делінквентності (копіювання моделі поведінки агресора) до глибокої апатії та забитості;

– психологічне (емоційне) насильство. Найбільш латентний вид деструкції, що включає постійні образи, погрози, приниження гідності, залякування, шантаж, ізоляцію дитини або демонстративне ігнорування її емоційних потреб. Психологічний тиск руйнує Я-концепцію неповнолітнього, формує занижену самооцінку, хронічну тривожність, синдром навченої безпорадності та заблокованість творчої й пізнавальної активності;

– сексуальне насильство в сім'ї (інцест та експлуатація). Кримінальний прояв деструкції, який завдає непоправної шкоди психосексуальному та особистісному розвитку. Дитина переживає глибоку психотравму, яка без фахового втручання веде до важких депресивних станів, суїцидальної поведінки, соціального відчуження та труднощів у побудові міжособистісних взаємин у дорослому віці;

– економічне насильство та нехтування потребами дитини (недогляд). Виявляється через умисне позбавлення дитини фінансових ресурсів, одягу, технічних засобів навчання, медичної допомоги або повну відсутність турботи про її безпеку й гігієну. Хронічне нехтування потребами свідчить про глибоку

функціональну кризу батьківства й веде до соціально-педагогічної занедбаності неповнолітнього [1, с. 13].

Соціально-педагогічна робота з дітьми, які зазнали насильства в сім'ї, будується на засадах гуманізму, конфіденційності, мультидисциплінарності та безумовного пріоритету інтересів дитини. Вона є цілісним процесом, що охоплює кілька послідовних технологічних етапів:

1. Етап виявлення та первинної діагностики

Передбачає фіксацію поведінкових та емоційних маркерів травми (раптові зміни у поведінці, поява немотивованого страху перед дорослими, наявність тілесних ушкоджень, специфічні малюнки або теми у розмовах). На цьому етапі соціальний педагог взаємодіє з адміністрацією закладів освіти, медичними працівниками та представниками ювенальної превенції для оперативного збору інформації та оцінки рівня безпеки дитини.

2. Етап кризового втручання та ізоляції від джерела загрози

У разі підтвердження прямої загрози життю чи здоров'ю дитини здійснюється її негайне вилучення з деструктивного середовища (разом із правоохоронними органами та службою у справах дітей). Технологія передбачає влаштування неповнолітнього до центрів соціально-психологічної реабілітації, шелтерів або патронатних родин, де створюється первинний простір безпеки.

3. Етап комплексної реабілітації та артсоціалізації

Спрямований на відновлення психоемоційного балансу та подолання наслідків травми. Оскільки вербалізація пережитого жаху для дитини часто є заблокованою, соціальний педагог активно використовує експресивно-творчі методи:

– ізотерапію та казкотерапію: для м'якого відреагування страху й гніву, трансформації образу жертви в образ переможця;

– ігрові технології: для відновлення навичок нормативного спілкування з однолітками та подолання соціального відчуження;

– нейробіку та тілесно-орієнтовані вправи: для зняття хронічних м'язових затисків, що виникли внаслідок фізичного чи емоційного стресу [3, с. 328].

4. Робота з батьківським потенціалом (якщо повернення в сім'ю є можливим)

Якщо судом не прийнято рішення про позбавлення батьківських прав, соціально-педагогічна діяльність спрямовується на трансформацію сімейної архітектури. Вона включає корекцію батьківських установок, навчання методам ненасильницького виховання, підвищення рівня педагогічної культури батьків та подолання їхніх власних психологічних деструкцій.

Ефективний захист дитини від домашнього насильства неможливий у межах діяльності лише одного фахівця чи відомства. Він потребує вибудовування дієвої системи міжсекторальної синергії:

– заклади освіти (школи, дитячі садки): виступають головними суб'єктами раннього виявлення проблеми, оскільки педагогічні працівники мають постійний щоденний контакт із дитиною;

– Служби у справах дітей та центри соціальних служб: забезпечують нормативно-правове супроводження випадку, ведення кейс-менеджменту родини, координацію надання матеріальної та житлової допомоги;

– правоохоронні органи (ювенальна превенція): здійснюють правове реагування, притягнення кривдників до відповідальності та безпековий супровід процесу вилучення дитини;

– громадські організації та благодійні фонди: забезпечують мобільність послуг, фінансування інноваційних реабілітаційних програм та функціонування кризових кімнат і телефонів довіри.

Таким чином, соціально-педагогічна робота з дітьми, які постраждали від сімейного насильства, є одним із найскладніших напрямів сучасної соціономічної практики. Своєчасна диференціація видів насильства, відмова від формалізму та перехід до ресурсоорієнтованих, травма-інформованих технологій реабілітації дозволяють мінімізувати руйнівний вплив психотравми на особистість дитини та попередити її вторинну дезадаптацію.

Список використаних джерел

1. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти : навчально-методичний посібник / Андрєєнкова В. Л., Байдик В. В., Войцях Т. В., Калашник О. А. та ін. Київ : ФОП Нічога С. О. 2020. 196 с.

2. Мальцева О. В. Соціально-педагогічна діяльність із запобігання домашньому насильству в закладах середньої освіти. *Габітус.* 2020. Вип. 17. С. 39–43. https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.17.7

3. Юрків Я. І. Методи соціально-педагогічної роботи з дітьми, які зазнали насильства в сім'ї. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки.* 2016. № 3 (300), квітень. Ч. 1. С. 328–335.

Юліана ПРИЙМАК
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Сабат Н. В.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

У сучасних умовах масштабних геополітичних, соціокультурних та економічних потрясінь, посилених тривалим воєнним станом, інститут сім'ї в Україні зазнає безпрецедентного деструктивного тиску. Зростання рівня бідності, вимушене внутрішнє переміщення мільйонів громадян, втрата житла та стабільних джерел доходу, загибель годувальників, руйнування мікросоціальних зв'язків та хронічна психотравматизація зумовлюють стрімке збільшення кількості сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Сім'я як первинний осередок суспільства та базовий інститут соціалізації дитини за таких умов часто втрачає здатність до самостійного відновлення та функціонування, що вимагає негайного, проактивного й висококваліфікованого втручання з боку держави.

Ефективність практичної діяльності соціальних педагогів, фахівців із соціальної роботи та органів місцевого самоврядування безпосередньо залежить від якості, системності та несуперечливості нормативно-правової бази. Правове регулювання у цій сфері виступає не просто регулятором суспільних відносин, а фундаментальним інструментом гарантування прав людини, захисту дитинства та збереження людського потенціалу країни. З огляду на реформу децентралізації та передачу повноважень із надання соціальних послуг на рівень територіальних громад, виникає гостра науково-практична потреба у глибокому аналізі та систематизації чинного нормативно-правового забезпечення соціальної підтримки сімей у СЖО.

Мета статті: здійснити комплексний теоретико-правовий аналіз чинної архітектури законодавства України у сфері регулювання соціальної підтримки та супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Фундаментом системи соціального захисту та соціально-педагогічної підтримки сімей є чітке термінологічне визначення та критерії ідентифікації обставин, що порушують життєдіяльність особи чи родини. Базовим нормативно-правовим актом, який концептуалізував дефініцію СЖО на сучасному етапі, є Закон України «Про соціальні послуги».

Відповідно до законодавства, складні життєві обставини трактуються як умови, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи чи сім'ї, наслідки яких вони не можуть подолати самостійно. Нормативна база чітко диференціює ключові чинники, що зумовлюють виникнення СЖО:

– медико-соціальні та соматичні чинники: інвалідність, невиліковні хвороби, психічні розлади, похилий вік, часткова або повна втрата рухової активності одного чи кількох членів родини;

– соціально-економічні чинники: глибока бідність, тривале безробіття (зареєстроване в установленому порядку), відсутність житла або незадовільні житлово-побутові умови;

– психосоціальні та поведінкові деструкції: домашнє насильство, жорстоке поводження з дітьми, наявність залежностей (алкогольної, наркотичної, ігрової) у членів сім'ї, шкода, завдана правопорушенням;

– екстремальні та кризові чинники: збройний конфлікт, тимчасова окупація, наслідки аварій, катастроф чи стихійного лиха.

Науковий аналіз свідчить, що правове визначення змістило акцент із суто медичної чи фінансової моделі бідності на комплексну, соціально-екологічну модель, де оцінюється спроможність родини адаптуватися до мінливих умов середовища.

Нормативно-правове забезпечення соціальної підтримки сімей у СЖО має багаторівневу, ієрархічну структуру, що охоплює як міжнародні договори, так і локальні підзаконні акти.

Конституційним базисом є визнання Україною пріоритету загальнолюдських цінностей та міжнародних стандартів прав людини. Провідними актами цього рівня є Конвенція ООН про права дитини, Європейська соціальна хартія (переглянута) та Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), ратифікація якої стала потужним імпульсом для модернізації вітчизняного кримінального та цивільного права в частині захисту вразливих сімей.

Основний Закон України (Конституція) у статтях 46 та 51 гарантує громадянам право на соціальний захист, а також проголошує, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Ключовим галузевим кодексом у цій сфері є Сімейний кодекс України, який визначає обов'язки батьків щодо утримання та виховання дітей, регулює правові механізми позбавлення та поновлення батьківських прав, а також захищає майнові права неповнолітніх у кризових родинах.

Ядро нормативного забезпечення становлять декілька фундаментальних законів:

– Закон України «Про соціальні послуги» регламентує правові, організаційні та фінансові засади надання соціальних послуг, визначає повноваження суб'єктів системи, права отримувачів та запроваджує механізм ринкового закупівлі соціальних послуг [5];

– Закон України «Про охорону дитинства»: встановлює пріоритет забезпечення найкращих інтересів дитини, визначає правові засади підтримки багатодітних, прийомних сімей та сімей, які опинилися в СЖО [4];

– Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»: нормативно регулює специфіку надання соціальної та матеріальної допомоги родинам, які змінили місце проживання внаслідок збройної агресії [2];

– Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»: запроваджує дієві правові інструменти захисту (термінові заборонні та обмежувальні приписи) та чітко розподіляє повноваження між суб'єктами реагування [3].

Практична реалізація законів деталізується у чисельних постановах КМУ та наказах Міністерства соціальної політики. Центральне місце тут посідає Постанова КМУ № 587 «Про затвердження Порядку організації надання соціальних послуг». Цей документ покроково регламентує механізм виявлення сімей у СЖО, проведення оцінки їхніх потреб, прийняття рішення про надання послуг та алгоритм здійснення соціального супроводу. Не менш важливою є Постанова КМУ № 866, яка регулює діяльність органів опіки та піклування щодо захисту прав дітей у кризових сімейних обставинах.

Нормативно-правове забезпечення не просто декларує права, а й детально стандартизує технологічні етапи соціально-педагогічної роботи з родинами у СЖО. Ключовим інструментом є Державний стандарт соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах [1]. Відповідно до нормативного стандарту, технологічний алгоритм супроводу суворо регламентований за часом та етапами:

– виявлення та первинний розгляд: повідомлення про сім'ю у СЖО може надійти від закладів освіти, охорони здоров'я, поліції або безпосередньо від членів родини. Нормативні строки розгляду заяви чи повідомлення є жорстко обмеженими (від кількох годин у разі загрози життю дитини до кількох днів у плановому порядку);

– комплексна оцінка потреб сім'ї: здійснюється фахівцем із соціальної роботи за затвердженою Мінсоцполітики інструментальною формою. Оцінюються житлово-побутові умови, фінансовий потенціал, стан здоров'я, психоемоційний клімат та виховний потенціал батьків;

– розробка та підписання Індивідуального плану соціального супроводу: план є двостороннім нормативним договором між суб'єктом надання послуг та повнолітніми членами родини. У ньому чітко фіксуються заходи (соціально-педагогічні, юридичні, психологічні), строки виконання та відповідальність сторін;

– безпосереднє надання послуг та моніторинг: фахівець здійснює регулярні візити в родину, фасилітує подолання кризових чинників, допомагає у відновленні документів, отриманні субсидій, працевлаштуванні, корекції батьківських установок;

– закриття випадку (випуск із супроводу): нормативно можливе у разі досягнення позитивного результату (мінімізації чинників СЖО), самостійної відмови родини від співпраці (якщо немає загрози дітям) або у разі переїзду родини в іншу громаду з обов'язковим перенаправленням справи.

Повномасштабна війна зажадала від законодавця максимальної гнучкості та швидкості у прийнятті нормативних рішень, оскільки традиційні бюрократичні процедури в умовах бойових дій та масової евакуації могли заблокувати надання екстреної допомоги. У цей період було внесено суттєві зміни до підзаконних актів:

– спрощено процедуру призначення та виплати державних соціальних допомог для сімей із дітьми та ВПО – запроваджено екстериторіальний принцип (отримання послуг у будь-якому управлінні соціального захисту, незалежно від реєстрації місця проживання);

– унормовано діяльність мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, які отримали право оперативно виїжджати й надавати екстрену підтримку родинам із дітьми, що постраждали від воєнних дій, без тривалого етапу збору паперових довідок;

– посилено нормативний контроль за дотриманням прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у кризових родинах під час евакуації (зокрема, за кордон), що регулюється спеціальними змінами до Постанови КМУ № 264.

Попри значні кроки у напрямі євроінтеграції соціального законодавства, в українському нормативно-правовому полі залишається низка суттєвих суперечностей та прогалин.

По-перше, існує проблема фінансового забезпечення делегованих повноважень. Реформа децентралізації закріпила обов'язок надання соціальних послуг за територіальними громадами, проте багато депресивних або прифронтових громад не мають достатнього бюджетного фінансування для утримання розгалуженої мережі Центрів надання соціальних послуг та належної оплати праці фахівців. Нормативна вимога є, а фінансового механізму її реалізації на місцях бракує.

По-друге, спостерігається дефіцит міжвідомчої нормативної узгодженості. Часто дії соціальних педагогів закладів освіти, фахівців із соціальної роботи комунальних установ та офіцерів ювенальної превенції не координуються належним чином через розмитість меж відповідальності у відомчих інструкціях Міністерства освіти, Міністерства соціальної політики та Міністерства внутрішніх справ.

Стратегічними напрямами вдосконалення правового забезпечення є:

– кодифікація соціального законодавства: розробка та прийняття Соціального кодексу України, який об'єднає сотні розрізнених законів та підзаконних актів у єдину, несуперечливу систему.

– впровадження дієвого механізму соціального замовлення: нормативне спрощення процедур залучення громадських організацій та благодійних фондів до надання соціальних послуг за рахунок державних та місцевих бюджетів;

– посилення відповідальності за невиконання Індивідуального плану супроводу: розробка правових важелів впливу на деструктивних батьків, які відмовляються від співпраці з фахівцями, що створює загрозу для безпеки дітей.

Отже, нормативно-правове забезпечення соціальної підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, є динамічною та багатокомпонентною системою, що зазнає суттєвої трансформації під впливом євроінтеграційних процесів та воєнних викликів. Наявна законодавча база (зокрема, Закон України «Про соціальні послуги» та профільні Державні стандарти) створює належне теоретико-методологічне підґрунтя для здійснення якісного соціально-педагогічного супроводу кризових родин на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії та поваги до прав особистості. Водночас усунення фінансових диспропорцій громад, подолання міжвідомчих бар'єрів та майбутня кодифікація соціального права є ключовими передумовами для побудови по-справжнього дієвої, гуманістичної та безбар'єрної системи соціального захисту. Тільки за умови неухильного дотримання нормативних стандартів у поєднанні з гнучкими практичними технологіями можливо забезпечити посттравматичне зростання українських родин та стабільний розвиток суспільства у повоєнний період.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах : затверджено Наказом Міністерства соціальної політики України від 31.03.2016 р. № 318. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16#Text (дата звернення: 11.04.2026).

2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text (дата звернення: 12.04.2026).

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text (дата звернення: 11.04.2026).

4. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text (дата звернення: 12.04.2026).

5. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (дата звернення: 10.04.2026).

Оксана ПРОТАС
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Галина ХОМ'ЯКІВСЬКА
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу спеціальності І10 Соціальна робота та консультування, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується тривалим періодом військової агресії, що зумовлює трансформації в усіх сферах життєдіяльності людини. Однією з найуразливіших категорій населення, яка зазнає хоча й опосередкованого, але руйнівного впливу війни, є діти учасників бойових дій (УБД). Перебування батьків на фронті, загроза їхньому життю та здоров'ю, поранення, полон або втрати, а також складний процес їх реінтеграції у цивільне життя створюють хронічний стресовий фактор для дітей. Це може призводити до підвищення рівня тривожності дітей, їх емоційної нестабільності та зниження успішності в навчанні. За таких умов виникає потреба у розробці та впровадженні цілісної системи соціально-педагогічного супроводу цієї категорії дітей. Проблема соціально-педагогічного супроводу дітей, сім'ї яких опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок бойових дій, перебуває в центрі уваги багатьох вітчизняних та закордонних науковців.

Проблеми соціальної підтримки ветеранів війни детально розглядали у своїх наукових доробках такі дослідники, як: Д. Бибик, Ю. Бриндіков, Г. Горішна, А. Дуля, О. Караман, Е. Костишин, Н. Островська, Т. Семигіна, Г. Слозанська, І. Трубавіна та інші. Соціально-психологічний супровід дітей, які перебували в зоні збройного конфлікту, досліджували Г. Герило, Л. Грицик, Л. Завацька, О. Мальцева та інші.

Мета статті – висвітлити особливості соціально-педагогічного супроводу дітей учасників бойових дій.

Згідно із Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (1993 р.) *учасники бойових дій* (УБД) – це особи, які брали безпосередню участь у виконанні бойових завдань із захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, об'єднань усіх видів військ Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів військових формувань як у воєнний, так і у мирний час [2].

Відповідно до нормативно-правової бази, дефініція «сім'я учасника бойових дій» охоплює коло осіб, які перебувають у з ним в родинному та правовому зв'язку. До них належать: інший із подружжя; батьки УБД; діти; особи, які перебували на повному утриманні загиблого воїна і мають право на пенсійне забезпечення [2] .

Учасники бойових дій володіють бойовим досвідом, що суттєво змінює її ціннісно-смислову сферу, патерни поведінки та психоемоційний стан. Повернення таких осіб до цивільного життя часто супроводжується деструктивним впливом численних стресогенних чинників. Це суттєво ускладнює реінтеграцію особистості, заважає відновленню конструктивної комунікації в мікросоціумі, гальмує професійну самореалізацію та дестабілізує трансформацію сімейних взаємин [5, с. 49].

Діти із цих сімей гостро реагують на зміну психоемоційного стану батьків, трансформацію сімейних відносин та загальну атмосферу в домі. Вони перебувають в специфічних умовах життєдіяльності: можуть мати хронічний дистрес, викликаний загрозою життю батька/матері, прояви апатії, втрату інтересу до улюблених занять, розлади поведінки та інші. Тривалий стрес може викликати у підлітковому віці формування адикцій, девіантну чи делінквентну поведінку [1, с. 23].

Здійснивши аналіз різних наукових джерел (Д. Бибик, Ю. Бриндіков, Н. Горішна, А. Дуля, І. Криницька, Г. Слозанська), визначимо такі сфери дезадаптивних проявів цієї категорії дітей: *емоційно-вольова* (психологічний дистрес, хронічна тривожність, страх, депресивні стани, апатія, почуття безпорадності перед обставинами, які дитина не може змінити, почуття провини); *поведінкова* (дезадаптація, регресивна поведінка, повернення до більш ранніх форм поведінки (енурез, нав'язливі страхи); агресивність та деструктивність, протест проти несправедливості; соціальна ізоляція (аутизація); *когнітивно-освітня* (зниження успішності, хронічний стрес блокує функції пам'яті, нездатність концентруватися на навчанні).

Спираючись на підходи О. Безпалько, І. Звєрєвої, А. Капської, І. Пєші, визначаємо, що *соціально-педагогічний супровід* є видом / технологією діяльності фахівця соціальної сфери, що виявляється у наданні комплексної підтримки дитини та сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах і не спроможні самостійно подолати труднощі [3]. Ознаками супроводу є комплексний характер послуг, довготривалість, міждисциплінарна взаємодія фахівців, використання ресурсів територіальної громади.

Аналіз праць вчених (Ю. Бриндіков, А. Дуля, А. Капська, І. Пєша) дає змогу розглядати *соціально-педагогічний супровід дітей учасників бойових дій* як цілісний, динамічний, системно організований процес взаємодії соціального педагога із дитиною, її сім'єю та іншими фахівцями, спрямований на створення

сприятливих соціальних, педагогічних та психологічних умов для успішної адаптації, соціалізації, збереження ментального здоров'я дітей, актуалізації їх внутрішнього потенціалу та нейтралізації деструктивних наслідків травмуючого досвіду родини [1; 3]. Основними принципами супроводу дітей УБД є: конфіденційності, добровільності, безкритичного прийняття, сімейної центрованості, мультидисциплінарності (координація зусиль суб'єктів взаємодії) [1].

Спираючись на підходи Ю. Бриндікова, А. Дулі, О. Мальцевої, визначимо етапи соціально-педагогічного супроводу дітей УБД:

– діагностичний етап (ознайомчий) ставить за мету збір первинної інформації, виявлення проблем та оцінка ресурсів дитини і родини. Зміст роботи включає: складання соціального паспорта родини УБД; вивчення психоемоційного стану дітей; спостереження за їх поведінкою в освітньому просторі та в процесі взаємодії з іншими; визначення дезадаптивних ознак;

– прогностичний етап (планування). Метою його є проектування індивідуального освітнього та виховного маршруту дитини. Зміст роботи полягає у розробленні індивідуальної програми соціально-педагогічного супроводу (у взаємодії з фахівцями); визначення цілей (знизити рівень тривожності, нормалізувати мікроклімат, залучити до позашкільної діяльності); розподіл зон відповідальності між фахівцями.

– діяльнісно-корекційний етап (реалізація) включає: роботу з дитиною (індивідуальні та групові корекційно-розвивальні заняття (арт-терапія, пісочна терапія та інші); тренінги розвитку резильєнтності, саморегуляції, подолання стресу та вирішення конфліктів; залучення дитини до активного соціального життя: гуртки, волонтерство, творчі проекти (соціалізація через дію); робота з родиною: мамою, батьком-ветераном (консультування; групи взаємопідтримки для дружин військовослужбовців; спільні дитячо-батьківські тренінги для відновлення емоційної близькості та довіри після довгої розлуки; робота з педагогічним колективом (просвітницькі семінари, воркшопи, навчання реагуванню на спалахи гніву тощо).

Аналітико-результативний етап (оцінювальний). Мета: оцінка ефективності проведеної роботи, діагностика рівнів тривожності, адаптованості, емоційного стану дитини; аналіз динаміки академічних успіхів та поведінкових проявів; отримання зворотного зв'язку від батьків та вчителів; прийняття рішення про припинення інтенсивного супроводу або пролонгацію/зміну корекційної програми у разі відсутності змін.

Ефективність соціально-педагогічного супроводу дітей УБД залежить від узгодженості дій усіх інституцій, міжвідомчої взаємодії закладу освіти, сім'ї і громади, в основі якої розподіл функцій та постійний обмін інформацією. Необхідно посилювати міжвідомчу взаємодію на рівні громад, де заклад освіти має

стати ядром, навколо якого об'єднуються педагогічні, соціальні, психологічні, медичні, юридичні, громадські ресурси задля створення сприятливого середовища для всебічного розвитку дитини.

Отже, соціально-педагогічний супровід дітей учасників бойових дій є важливою технологією професійної діяльності фахівця соціальної сфери, спрямованою на забезпечення комплексної підтримки дитини та її сім'ї в умовах впливу воєнних викликів. Його ефективність у забезпечується комплексністю заходів, міжвідомчою взаємодією, індивідуальним підходом до потреб кожної дитини та активним залученням ресурсів громади. Реалізація такого супроводу сприятиме мінімізації негативних наслідків війни для дітей, розвитку їхньої життєстійкості та формуванню безпечного середовища для сприятливого особистісного розвитку.

Список використаних джерел

1. Бриндіков Ю., Дуля А., Караман О., Островська Н., Трубавіна І., Чередниченко О. Методичні рекомендації щодо соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей, їх соціального захисту / за ред. О. Караман, І. Трубавіної. Полтава; Кривий Ріг : КДПУ, 2024. 101 с.

2. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 № 3551-XII (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12

3. Капська А., Пєша І. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 232 с.

4. Мальцева О., Заїка О. Соціально-психологічний супровід дітей, які перебували в зоні збройного конфлікту. *Вісник Приазовського державного технічного університету.* Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування. 2024. Том 1. № 12. URL https://journals.uran.ua/vsgf_pstu/article/view/320429

5. Слозанська Г., Горішна Н., Бибик Д., Криницька І. Соціальна підтримка ветеранів російсько-української війни та членів їхніх сімей у воєнний та повоєнний час. *Соціальна робота та освіта.* 2023. Том 10, № 1. С. 47–62.

Оксана ПРОТАС
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Наталія ЮРЕЧКО
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу спеціальності І10 Соціальна робота та консультування, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З БАГАТОДІТНИХ СІМЕЙ ЯК УМОВА ЇХ УСПІШНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Трансформаційні процеси в сучасному українському суспільстві, загострені тривалою війною, економічною нестабільністю та соціальною турбулентністю, суттєво вплинули на інститут сім'ї. Особливо вразливими в цих умовах виявилися багатодітні родини. Попри те, що такі сім'ї є стратегічним ресурсом для демографічного відновлення країни, вони стикаються з комплексом специфічних проблем: фінансовими труднощами, недостатністю житлового простору, дефіцитом батьківської уваги через надмірну зайнятість та психоемоційне вигорання. Усе це безпосередньо позначається на процесі соціалізації дітей.

Соціалізація дитини з багатодітної родини має свої особливості – від раннього набуття навичок самостійності й комунікації в колективі до ризиків зниження освітньої мотивації, соціальної депривації чи появи девіантної поведінки через нестачу контролю. Ефективна соціалізація цих дітей потребує створення гнучкої системи підтримки, яка б інтегрувала зусилля сім'ї, закладу освіти, соціальних служб і громади. Соціально-педагогічний супровід є не лише формою підтримки, а базовою умовою для успішної адаптації таких дітей у суспільстві, розкриття їх внутрішнього потенціалу та нівелювання негативних соціальних чинників.

Теоретичні та практичні аспекти роботи з сім'єю, дослідження її проблем в соціальній педагогіці розглядали: С. Аксьонова, О. Безпалько, А. Годлевська, І. Дубініна, І. Звєрєва, Ю. Ібрагім, І. Трубавіна та ін.

Мета статті – висвітлити особливості соціально-педагогічного супроводу дітей із багатодітних сімей як умову їх успішної соціалізації.

Багатодітна сім'я – це сім'я, у якій виховується троє і більше дітей [1, с. 37]. У таких родинах формуються важливі моральні якості: взаємодопомога, відповідальність, турбота про інших. Водночас через велику кількість дітей батьки іноді не мають можливості приділити достатньо уваги кожній дитині, що впливає на навчання, емоційний стан, соціальну адаптацію і соціалізацію.

Соціалізація – це процес входження індивіда в суспільство, активного засвоєння ним соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в цьому суспільстві [2, с. 37].

Аналіз і узагальнення наукових праць (А. Годлевської, Ю. Ібрагім, Т. Кравченко, Ж. Петрочко та ін.) дав змогу нам виокремити основні проблеми багатодітних сімей: *матеріально-економічні та житлові* (нестача фінансових ресурсів для забезпечення потреб, витрати на які зростають швидше, ніж доходи сім'ї; обмежені житлові умови, що не дають можливості мати особистий простір; проблема «цифрової нерівності» (неспроможність забезпечити всіх дітей індивідуальними цифровими пристроями); *психолого-педагогічні* (дефіцит

батьківської уваги; феномен «батьківського вигорання», що знижує їхній виховний потенціал); перекладання батьківських обов'язків на старших дітей, раннє включення до домашніх справ, що може призвести до їхньої відмови від навчання; відсутня автономність кожного члена родини може призводити до конфліктів між дітьми чи поганої успішності у школі); *соціально-адаптаційні проблеми та ризики соціалізації* (ризик соціальної ізоляції чи стигматизації, недоступність через невисокі доходи сім'ї відвідування дітьми гуртків, секцій, репетиторів чи культурних заходів, дозвілля та розвитку і як результат – обмеженість соціокультурного досвіду дитини; *нові специфічні виклики* (актуалізовані війною): проблеми вимушеного переміщення (пошук орендованого житла для великої сім'ї, адаптація у нових закладах освіти, втрата звичного кола підтримки); безпекові ризики (евакуація великою групою, перебування в укриттях); соціальні трансферти, що знижують економічну активність багатодітних сімей [1;3].

Виховний потенціал багатодітної сім'ї має свої позитивні та негативні характеристики, а процес соціалізації дітей – свої проблеми. З одного боку, у таких сім'ях виховуються розумні потреби та вміння зважати на інших; ні в кого з дітей немає привілейованого становища, а отже, основи для формування егоїзму, асоціальних характеристик; більше можливостей для спілкування, турботи про молодших; успішніше можуть сформуватися такі моральні якості, як чуйність, людяність, відповідальність, повага до інших, толерантність.

Труднощі соціалізації дітей із багатодітних сімей пов'язані із низкою проблем. Зокрема, стереотипи у суспільстві щодо багатодітності асоціюють такі сім'ї з низьким рівнем доходу, через що діти можуть відчувати психологічний тиск або «жалість» з боку вчителів, дітей чи їх батьків, що формує комплекс меншовартості або соціальну ізоляцію; дефіцит уваги батьків викликає сором'язливість або демонстративну поведінку; наслідок ранньої дорослості викликає труднощі у спілкуванні з однолітками, оскільки вони можуть «повчати» друзів чи бути занадто серйозними [1, с. 39]. Це засвідчує потребу комплексної підтримки дітей із таких сімей, яку можна надати у процесі їх соціально-педагогічного супроводу.

Аналіз праць вчених (А. Капська, І. Пєша) дає змогу визначити, що соціально-педагогічний супровід – вид / технологія діяльності фахівця соціальної роботи з дитиною і сім'єю, які опинилися в складних життєвих обставинах, наслідки яких вони не можуть самостійно подолати, що виявляється у комплексній системі підтримки сім'ї [4]. Ознаками соціально-педагогічного супроводу є: комплексність послуг; їх тривалість; залучення до реалізації супроводу інших фахівців; використання потенціалу громади; згода дитини та сім'ї на супровід та її активна позиція щодо змін на краще.

Соціально-педагогічний супровід дитини – це процес, який передбачає комплекс цілеспрямованих і послідовних виховних дій, спрямованих на створення умов для сприятливого розвитку дитини [4]. Його метою є допомога дитині в адаптації до соціального середовища, формування нових моделей взаємодії, а також подолання труднощів у процесі соціалізації.

Соціально-педагогічний супровід дітей із багатодітних сімей – це цілісна система підтримки, що передбачає комплекс заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для їх розвитку, адаптації та соціалізації. Комплексна система підтримки включає: діагностичні, профілактичні, соціально-реабілітаційні заходи, створення оптимальних умов для функціонування сім'ї та дітей [3]. Основними напрямами такої роботи є: виявлення дітей із таких сімей, вивчення умов життя; надання підтримки; допомога у навчанні та розвитку; надання рекомендацій батькам; взаємодія з іншими закладами задля соціальної допомоги дітям.

Внаслідок аналізу праць вчених [4; 5] ми виокремили такі етапи соціально-педагогічного супроводу дітей із багатодітних сімей:

1. Діагностичний етап: аналіз мікроклімату (спілкування між дітьми, наявність жорсткої ієрархії, заміна старшими дітьми батьків; виявлення потреб (наявність простору, робочого місця для уроків, особистих речей); психоемоційний стан (рівень тривожності, самооцінки, навичок спілкування).

2. Консультативно-просвітницький етап: підвищення «педагогічної майстерності» батьків: навчання індивідуальному підходу до кожної дитини; профілактика вигорання (розподіл домашніх обов'язків); правова грамотність (інформування про пільги, оздоровлення та безкоштовні освітні можливості).

3. Корекційно-розвитковий етап: допомога дітям у подоланні труднощів соціалізації: тренінги впевненості; розвиток комунікації (вправи на вираження почуттів, захист особистих кордонів); профорієнтація.

4. Посередницький етап: захист інтересів дітей: інформування членів сімей про роботу різних соціальних, психологічних, медичних, правових служб підтримки; захист прав та інтересів дітей; правова просвіта; допомога в отриманні пільг і соціальних послуг, шкільна адаптація (взаємодія з вчителями для уникнення упередженого ставлення до цих дітей); залучення до гуртків (пошук ресурсів, щоб діти могли відвідувати секції за інтересами [5].

У процесі супроводу доцільно використовувати різноманітні форми та методи роботи, зокрема: патронаж (регулярні візити додому для спостереження за побутом та атмосферою); сімейна рада (навчання родини збиратися разом для обговорення проблем); терапевтичні заняття; групи підтримки (для обміну досвідом та спілкування) та інші.

Здійснення такого супроводу сприяє: руйнуванню психологічних бар'єрів та стигми про інакшість і бідність багатодітних сімей; формуванню у дітей уміння

співпрацювати на рівних з іншими; виявленню нахилів і здібностей дітей та залучення до гуртків, секцій, таборів, проєктів, що збагатить їх соціальний досвід і допоможе обрати майбутню професію.

Отже, соціально-педагогічний супровід дітей з багатодітних сімей є важливою умовою їх успішної соціалізації. Він сприяє створенню сприятливого освітнього середовища, допомагає дітям розкрити свої здібності, адаптуватися до суспільства та сформувати необхідні соціальні компетентності. Ефективність такої роботи значною мірою залежить від тісної співпраці закладу освіти, сім'ї та соціальних служб.

Список використаних джерел

1. Годлевська А., Шпалерчук Н. Проблеми багатодітних сімей в Україні, окремі аспекти соціально-педагогічної роботи з ними. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.* Серія: Соціально-педагогічна. 2015. Вип. 25. С. 33–43.

2. Зозуляк-Случик Р. Основи соціалізації особистості : навч. пос. для студ. закладів вищої освіти. 2-е вид., переробл. та доповн. Івано-Франківськ : НАІР, 2021. 222 с.

3. Ібрагім Ю. Соціально-педагогічна підтримка багатодітних сімей громадськими організаціями: проблеми та перспективи. *Зб. наук. праць «Педагогіка та психологія»*. Харків, 2019. Вип. 48. С. 100–108.

4. Капська А., Пєша І. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей : навчальний посібник. Центр учбової літератури, 2012. 232 с.

5. Кулик І., Семенюк Г. Особливості соціально-педагогічної діяльності з багатодітною сім'єю. URL: https://lib-repo.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/4713/1/Особливості%20соціально-педагогічної%20діяльності%20з%20багатодітною%20сім%27єю.pdf

Олександр РАДЧЕНКО
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки,

Оксана КОНДУР
доктор педагогічних наук, професор, декан педагогічного факультету,
Карпатський національний університетімені Василя Стефаника

СІМЕЙНО-РОДИННЕ ВИХОВАННЯ ЯК РЕСУРС СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ ТА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Актуальність проблеми сімейно-родинного виховання в сучасній Україні зумовлена не лише трансформаційними процесами в освіті, а й викликами російсько-української війни, що вплинули на функціонування сім'ї, школи, громади

та системи соціальної підтримки. У ситуації вимушеного переміщення, втрат, розриву соціальних зв'язків, тривалої небезпеки, освітніх перерв і психологічного навантаження сім'я залишається первинним середовищем соціалізації дитини, а школа – важливим інституційним простором підтримки, комунікації та відновлення. Тому сімейно-родинне виховання доцільно розглядати не тільки як педагогічну категорію, пов'язану з формуванням особистості дитини, а й як соціальний ресурс, здатний зміцнювати довіру, взаємодопомогу, відповідальність, громадянську солідарність і стійкість українського суспільства.

У сучасних умовах соціальна згуртованість постає як складна інтегративна характеристика суспільства, що охоплює відчуття належності, довіру, участь, подолання відчуження та здатність до спільної дії [4]. Для України, яка одночасно протистоїть зовнішній агресії й реалізує завдання повоєнного відновлення, соціальна згуртованість має не абстрактне, а практичне значення: вона виявляється у готовності людей підтримувати одне одного, долучатися до життя громади, зберігати національну ідентичність, допомагати дітям і сім'ям, що пережили травматичний досвід. У цьому контексті сімейно-родинне виховання є одним із механізмів передавання цінностей, норм взаємодії та моделей відповідальної поведінки між поколіннями.

Метою публікації є обґрунтування сімейно-родинного виховання як ресурсу соціальної згуртованості та відновлення українського суспільства в умовах воєнних і повоєнних викликів. Досягнення цієї мети передбачає осмислення виховного потенціалу родини, визначення ролі закладу загальної середньої освіти у підтримці сім'ї та окреслення перспективних напрямів взаємодії школи, родини й громади.

Нормативно-правова база української освіти створює підґрунтя для партнерської взаємодії сім'ї та школи. Закон України «Про освіту» визначає батьків учасниками освітнього процесу та закріплює їхню відповідальність за розвиток, виховання й освіту дитини [1]. Закон України «Про повну загальну середню освіту» конкретизує права й обов'язки батьків у системі шкільної освіти, зокрема їхню участь у забезпеченні освітньої траєкторії дитини, комунікації із закладом освіти та створенні умов для навчання [2]. Концепція Нової української школи посилює ідею педагогіки партнерства, у межах якої учень, учитель і батьки мають взаємодіяти на засадах довіри, поваги, діалогу та спільної відповідальності [3]. Отже, сучасна школа не може ефективно виконувати освітню й виховну функції без активної співпраці з родиною.

Водночас воєнні реалії істотно ускладнили умови сімейного виховання. Частина дітей пережила втрату близьких, переміщення, розлуку з батьками, навчання в дистанційному або змішаному форматі, обмеження соціальних контактів. За даними UNICEF, значна кількість українських дітей постраждала від наслідків війни, зокрема через втрату родичів або друзів, освітні перерви та

психологічне напруження [5]. Окремою проблемою є освітні втрати: міжнародні організації вказують, що війна призвела до відставання дітей у навчальних досягненнях, пошкодження освітньої інфраструктури та обмеження доступу до безпечного навчального середовища [6]. У таких обставинах сімейно-родинне виховання набуває компенсаторного, підтримувального й інтеграційного значення.

Сім'я в умовах війни виконує кілька взаємопов'язаних функцій. По-перше, вона забезпечує базове відчуття безпеки, емоційної прив'язаності та стабільності. Навіть за умов зовнішньої нестабільності саме родинні ритуали, спільне спілкування, підтримка, пояснення подій відповідно до віку дитини допомагають зменшити тривожність і підтримати психологічну рівновагу. По-друге, сім'я є простором формування моральних орієнтирів: співчуття, взаємодопомоги, поваги до гідності людини, відповідальності за близьких і громаду. По-третє, родина передає історичну пам'ять, культурну ідентичність і досвід стійкості, що є особливо важливим для дітей, які зростають у час національного спротиву. По-четверте, сім'я може виступати посередником між дитиною та ширшим соціальним середовищем – школою, громадою, волонтерськими ініціативами, соціальними службами.

Заклад загальної середньої освіти в цьому процесі має виконувати роль координатора й партнера родини. У період кризових викликів школа не обмежується передаванням знань, а стає середовищем соціальної підтримки, комунікації, виявлення потреб дитини та родини, організації допомоги. UNESCO наголошує, що підтримка української освіти в умовах війни має поєднувати реагування на невідкладні потреби й зміцнення стійкості освітньої системи для відновлення [7]. Це означає, що взаємодія школи і сім'ї повинна бути не формальною, а змістовною: передбачати регулярний обмін інформацією, педагогічне консультування батьків, підтримку дітей з освітніми втратами, співпрацю з психологічною службою, соціальними педагогами, інклюзивно-ресурсними центрами, громадськими організаціями.

Сімейно-родинне виховання як ресурс соціальної згуртованості проявляється через кілька ключових механізмів:

1) ціннісний: родина формує у дитини первинні уявлення про добро, справедливість, відповідальність, повагу до іншого, любов до Батьківщини, готовність до допомоги. У поєднанні зі шкільним виховним середовищем ці цінності можуть трансформуватися у громадянську активність, волонтерство, участь у житті громади;

2) комунікативний: сім'я навчає дитину взаємодіяти, домовлятися, слухати, підтримувати, вирішувати конфлікти. Такі навички є основою довіри та соціального капіталу;

3) ідентифікаційний: через родинну пам'ять, мову, традиції, історії про попередні покоління дитина відчуває належність до спільноти, народу, культури.

Четвертий механізм – підтримувальний. Родина, школа і громада разом можуть створити мережу допомоги, у якій дитина не залишається сам на сам із травматичним досвідом або освітніми труднощами.

Особливого значення набуває партнерство школи й родини у громадах, які приймають внутрішньо переміщених осіб, сім'ї військовослужбовців, родини загиблих, дітей з тимчасово окупованих територій, дітей, які повернулися з-за кордону або навчаються дистанційно. Для таких категорій учнів важливо не лише забезпечити доступ до навчання, а й створити атмосферу прийняття, довіри та включення в колектив.

Дослідники Cedos, аналізуючи соціальне відновлення й згуртованість в Україні, підкреслюють потребу інклюзивного відновлення, у центрі якого мають бути люди, їхні потреби, участь і взаємна підтримка [8]. У шкільному середовищі це може реалізовуватися через програми адаптації новоприбулих дітей, наставництво, батьківські клуби, спільні громадські ініціативи, волонтерські акції, проєкти з локальної історії та культури.

Важливим напрямом посилення сімейно-родинного виховання є використання цифрових технологій. Досвід воєнного часу засвідчив, що цифрові інструменти стали не лише засобом дистанційного навчання, а й каналом підтримки зв'язку між учителем, учнем і батьками. Електронні щоденники, освітні платформи, месенджери, онлайн-консультації, відеозустрічі, цифрові батьківські збори можуть підвищувати оперативність комунікації, допомагати швидше реагувати на потреби сім'ї та підтримувати залученість батьків до освітнього процесу [9]. Водночас цифровізація не повинна підміняти живу взаємодію. Її ефективність залежить від педагогічної доцільності, етичності, доступності для всіх родин і дотримання балансу між інформаційним обміном та емоційною підтримкою.

Отже, сімейно-родинне виховання в сучасній Україні слід розглядати як важливий чинник не лише індивідуального розвитку дитини, а й суспільного відновлення. Його потенціал полягає у здатності зміцнювати довіру, передавати культурні й громадянські цінності, формувати досвід солідарності та взаємодопомоги. В умовах війни та повоєнного відновлення школа має стати простором партнерства з родиною, а не лише інституцією навчання. Ефективне сімейно-родинне виховання можливе за умови узгодженої взаємодії батьків, педагогів, соціальних педагогів, психологічної служби, громади та державних інституцій.

Список використаних джерел

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19 .

2. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/463-

20 .

3. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/988-2016-%D1%80 .

4. Social Cohesion: Concept and Measurement. Geneva: United Nations Economic Commission for Europe, 2023. URL: https://unece.org/sites/default/files/2023-12/2317603_E_ECE_CES_STAT_2023_8_WEB.pdf.

5. One in five children in Ukraine has lost a relative or friend since escalation of war three years ago. UNICEF. 2025. URL: https://www.unicef.org/press-releases/one-five-children-ukraine-has-lost-relative-or-friend-escalation-war-three-years-ago .

6. Ukraine's recovery is dependent on the recovery of children's education. UNICEF Ukraine. 2024. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/ukraines-recovery-dependent-recovery-childrens-education .

7. Ensuring teaching and learning continues in Ukraine. UNESCO. 2024. URL: https://www.unesco.org/en/emergencies/education/ukraine .

8. Social recovery and cohesion for Ukraine: 15 recommendations. Cedos. 2024. URL: https://cedos.org.ua/en/researches/social-recovery-and-cohesion-for-ukraine-15-recommendations/ .

9. Radchenko O., Kondur O. Digital technologies as a tool for optimizing school-family interaction in modern education. Наукові інновації та передові технології. 2025. № 5(45). С. 957–965. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5(45)-957-965 .

Емілій РОЖАНСЬКИЙ
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Сабат Н. І.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Сучасний етап розвитку українського суспільства та трансформація його соціокультурних орієнтирів актуалізують потребу в розбудові дієвої, гуманістично спрямованої системи підтримки вразливих категорій населення. Серед них особливе місце посідають сім'ї, які виховують дітей з інвалідністю (особливими потребами). Народження або виявлення стійких психофізичних порушень у дитини стає тригерним фактором, який докорінно змінює життєдіяльність усієї мікросоціальної системи родини, супроводжуючись глибокими психологічними, соціальними, комунікативними та економічними кризами. Такі сім'ї щоденно стикаються із високим рівнем емоційного напруження, загрозою хронічної

соціальної ізоляції, гострим браком валідної інформації щодо специфіки розвитку дитини, а також із бар'єрами в доступі до якісних соціальних, освітніх та реабілітаційних послуг. Відповідно, традиційна медико-центрична модель допомоги, орієнтована виключно на лікування дитини, демонструє свою обмеженість. Виникає нагальна потреба в реалізації комплексного соціально-педагогічного підходу, який розглядає сім'ю не як пасивного реципієнта пільг, а як цілісну екосистему та провідного суб'єкта мінімізації наслідків інвалідності дитини й забезпечення її успішної соціальної інтеграції.

Метою цієї статті є цілісний теоретико-практичний аналіз змісту, принципів, сучасних форм і методів соціально-педагогічної роботи з сім'ями, які виховують дитину з інвалідністю.

Проблема інвалідності належить до категорії наріжних соціально-педагогічних викликів сучасності. Еволюція суспільної думки демонструє складний шлях зміни парадигм ставлення до осіб із порушеннями розвитку: від ранніх форм сегрегації, інституціоналізації та повного соціального відчуження до поступового утвердження деінституціоналізації, ідей інклюзії, рівності, безбар'єрності та всебічної соціальної інтеграції. У сучасному науковому дискурсі чітко розмежовуються два ключові підходи до інтерпретації цього феномену:

– медична модель: редукує інвалідність до біологічного виміру, трактуючи її виключно як патологію, порушення функцій організму, що обмежує життєдіяльність особи і потребує ізольованого лікування чи догляду;

– соціально-педагогічна модель: переносить фокус уваги з дефекту на взаємодію індивіда із соціумом. Інвалідність інтерпретується як складний соціальний конструкт, що виникає внаслідок зіткнення особи, яка має певні нозологічні особливості (порушення опорно-рухового апарату, зору, слуху, інтелектуального розвитку, мовлення, розлади аутистичного спектра тощо), із різноманітними бар'єрами середовища. Відповідно до цієї моделі, головними перешкодами для дитини є не стільки її фізіологічні обмеження, скільки архітектурна недоступність громадського простору, негнучкість освітніх програм, соціальні стереотипи та стигматизація. Саме тому базовою платформою для соціалізації таких дітей виступає інклюзивне освітнє середовище.

Інклюзія в її сучасному розумінні є не просто технічним допуском дитини до класної кімнати масової школи, а глибоким ціннісним процесом трансформації освітньої філософії. Вона базується на принципах недискримінації, визнання унікальності кожної особистості та обов'язкової адаптації навчального процесу під потреби здобувача освіти.

Впровадження інклюзивного навчання супроводжується як очевидними перевагами, так і системними викликами. До беззаперечних позитивних сторін належать інтенсивна соціалізація дитини з інвалідністю в середовищі

нормотипових однолітків, запобігання штучному відриву від сім'ї, розвиток комунікативних навичок, емпатії та толерантності у всіх учасників освітнього процесу. Водночас деструктивний вплив на цей процес здійснюють такі слабкі сторони, як недостатній рівень професійної готовності педагогів до роботи з комплексними нозологіями, дефіцит матеріально-технічних ресурсів і спеціального асистивного обладнання закладів освіти, а також прихований опір з боку батьківської спільноти нормотипових дітей [3, с. 371]. Усунення цих деструкцій можливе лише за умови переходу до сімейно-центрованого супроводу.

Сім'я є первинним і найважливішим інститутом соціалізації, що виступає базовим мікросоціумом для дитини з особливими потребами. Проте стабільне функціонування родини деформується під впливом тривалого психотравмувального стресу. Звістка про порушення розвитку дитини викликає в батьків стан гострої екзистенційної кризи, яка розвивається за класичними стадіями переживання горя: від первинного шоку, заперечення діагнозу, агресії та депресивних станів до стадії поступової мобілізації та фінального прийняття унікальної реальності своєї дитини.

Наукові дослідження дають змогу структурувати ключові психолого-педагогічні та соціальні деструкції, притаманні таким родинам:

– психоемоційне виснаження: формування синдрому хронічної втоми, високий рівень тривожності батьків щодо невизначеності майбутнього дитини, деформація особистісних кордонів;

– еформація внутрішньосімейних взаємин: жорстка фіксація матері на дитині з інвалідністю (симбіотичний зв'язок) нерідко призводить до емоційного відчуження батька, високого ризику розпаду шлюбу, а також до феномену «депривації сиблінгів» – ситуації, коли інші діти в родині позбавляються батьківської уваги та підтримки;

– соціально-економічне благополуччя: вимушений вихід одного з батьків (найчастіше матері) з ринку праці задля здійснення безперервного догляду призводить до різкого зниження доходів родини на тлі зростання витрат на медикаменти, корекційних фахівців та технічні засоби реабілітації.

У педагогічному контексті критично важливим є подолання деструктивних моделей батьківського виховання, серед яких найпоширенішою є гіперопіка. Прагнучи захистити дитину від зовнішніх труднощів, батьки штучно обмежують її активність, самостійність та блокують спроби самообслуговування. Результатом такої стратегії стає формування стійкого феномену «вивченої безпорадності», коли дитина відмовляється від виконання навіть доступних їй дій, що призводить до вторинної соціальної інвалідизації.

Протидією цьому має стати цілеспрямоване підвищення психолого-педагогічної компетентності батьків. Соціально-педагогічна діяльність повинна

трансформувати виховну позицію батьків, перетворюючи їх на компетентних «ко-педагогів» та «ко-терапевтів», здатних глибоко розуміти специфіку первинного дефекту, володіти альтернативними системами комунікації та вибудовувати сімейне екосередовище, орієнтоване на розвиток автономії та суб'єктності дитини.

Соціально-педагогічна підтримка сім'ї, яка виховує дитину з інвалідністю, розглядається як багатокомпонентна, цілеспрямована система міжвідомчої взаємодії, що спрямована на оптимізацію внутрішніх ресурсів родини, гармонізацію виховного потенціалу та створення безбар'єрного середовища для життєдіяльності дитини [2, с. 290].

Методологічним фундаментом проектування технологій супроводу виступає система взаємопов'язаних принципів:

– принцип гуманізму: беззастережне визнання самоцінності та гідності дитини й кожного члена її родини, відмова від дефіцитарного погляду на користь ресурсного;

– принцип індивідуальної зумовленості: гнучка адаптація форм допомоги під специфіку конкретного сімейного запиту, структуру порушення дитини та психосоціальний капітал родини;

– принцип соціального партнерства: відмова від патерналістського диктату фахівців; перехід до рівноправної взаємодії в системі «сім'я – заклад освіти – громада»;

– принцип системної комплексності: інтеграція зусиль фахівців різних профілів для досягнення синергетичного ефекту підтримки;

– принцип доступності: гарантування своєчасності, безперервності та географічної/економічної досяжності соціальних послуг.

Реалізація соціально-педагогічної підтримки розгортається в межах кількох взаємодоповнювальних змістових напрямів. Психоемоційна підтримка орієнтована на стабілізацію емоційного фону в родині, зниження рівня особистісної та ситуативної тривожності батьків, а також на розвиток конструктивних копінг-стратегій (механізмів подолання стресу). *Консультативно-інформаційний напрям* забезпечує батьків чітким алгоритмом дій, ознайомлює з їхніми юридичними правами, наявними державними пільгами та доступним спектром реабілітаційних послуг у громаді. *Педагогічний напрям* реалізується через безпосереднє навчання батьків методик корекційного виховання в домашніх умовах, алгоритмів формування навичок самообслуговування та соціально-побутової орієнтації. *Напрям соціальної інтеграції* передбачає залучення сім'ї до активного громадського, культурного та дозвіллєвого життя суспільства, подолання ізоляційних тенденцій через організацію інклюзивних заходів та груп взаємодопомоги.

Соціальний педагог у структурі інклюзивного закладу освіти або спеціалізованого центру виступає ключовим медіатором та координатором мультидисциплінарної команди фахівців. Професійна діяльність спеціаліста відкидає сухий, формалізований функціоналізм і будується на засадах глибокої професійної емпатії.

Технологічна карта роботи соціального педагога з родиною дитини з інвалідністю включає такі етапи та відповідні їм методи:

– діагностично-прогностичний етап: передбачає первинний аналіз структури родини, визначення її типу, мікроклімату, виявлення прихованих деструкцій та оцінку наявного виховного потенціалу. Ключовим інструментарієм тут виступають метод включеного спостереження, біографічний метод, глибинне інтерв'ю, анкетування батьків, а також метод складання соціального паспорта родини;

– консультативно-освітній етап: спрямований на деконструкцію батьківської некомпетентності. Соціальний педагог організовує діяльність «Батьківських клубів», університетів психолого-педагогічних знань, проводить індивідуальні та групові тематичні консультації. У практичній діяльності активно використовуються метод моделювання виховних ситуацій, метод педагогічного тренінгу, а також метод кейс-стаді (аналіз конкретних практичних історій виховання);

– корекційно-розвивальний етап: безпосередня спільна робота з дитиною та батьками над мінімізацією соціально-побутових та комунікативних обмежень. На цьому етапі домінують методи ігротерапії, казкотерапії, арттерапевтичні технології (малювання, ліплення, музичний супровід), які дозволяють у м'якій формі знімати психоемоційне напруження. Важливе місце посідає метод спільної проєктної діяльності (активна участь батьків і дітей у підготовці свят, виставок, благодійних акцій);

– адвокаційний та посередницький етап: захист прав дитини та представництво інтересів родини в органах державної влади, охороні здоров'я та соціального захисту. Соціальний педагог використовує метод міжвідомчої взаємодії (кейс-менеджмент), метод соціального інспектування (моніторинг умов дотримання прав дитини в сім'ї), а також метод мережевого моделювання (створення навколо родини стійкого кола підтримки з числа волонтерів, громадських організацій та родичів).

Ефективність цієї роботи визначається рівнем досягнення «невидимої підтримки» – фахівець не підміняє собою батьків, а допомагає їм актуалізувати внутрішню стійкість, перетворюючи родину на автономного, сильного та впевненого захисника інтересів своєї дитини, здатного до саморозвитку без постійної потреби в сторонньому втручанні [1, с. 4].

Таким чином, інвалідність у сучасному гуманітарному знанні остаточно трансформувалася з вузької медичної проблеми в категорію складних соціально-педагогічних явищ. Її подолання лежить у площині ліквідації бар'єрів середовища та розбудови інклюзивного простору, де сім'я виступає головним мікросоціальним чинником успішності цього процесу. Сім'ї, які виховують дитину з інвалідністю, мають унікальний психосоціальний портрет, що характеризується високою вразливістю, схильністю до хронічного стресу, внутрішньосімейними деформаціями та ризиком соціальної ізоляції. Це вимагає повної відмови від застарілих сегрегаційних та патерналістських підходів на користь ресурсної, сімейно-центрованої моделі супроводу. Соціально-педагогічна підтримка таких родин є безперервним, технологічно структурованим процесом, що базується на принципах гуманізму, партнерства та індивідуального підходу. Вона інтегрує в собі діагностичні, консультативні, освітні, корекційні та адвокаційні методи. Кінцевою метафорою та найвищим критерієм ефективності діяльності соціального педагога є перехід родини від стану деструктивної кризи та очікування зовнішньої допомоги до стану повної психолого-педагогічної автономії, адаптації до своєї унікальної нормальності та сміливої інтеграції в широке суспільство.

Список використаних джерел

1. Білень Я., Романів О., Надь Б. Психолого-педагогічна допомога сім'ям, які виховують дітей з інвалідністю. *Україна. Здоров'я нації.* 2023. № 3. С. 4–5. URL: https://journals.uzhnu.uz.ua/index.php/health/article/view/587

2. Горецька О. Психологічні особливості ставлення батьків до дітей з особливими потребами. *Освіта регіону (Політологія. Психологія. Комунікації).* 2023. № 2. С. 289–294.

3. Кротенко В. Взаємодія з батьками як складова ефективного психологічного супроводу дітей в умовах інклюзивної освіти. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови.* 2021. № 1 (13). С. 370–378. https://doi.org/10.33189/epsn.v1i13.123

Надія РУДА
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Сабат Н. В.

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна військова агресія зумовила виникнення найпотужнішої та найдинамічнішої міграційної кризи у новітній історії України. Мільйони громадян

змушені були раптово залишити зони активних бойових дій та тимчасово окуповані території, переміщуючись у відносно безпечні регіони країни й набуваючи статусу внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Цей безпрецедентний за масштабами демографічний та соціокультурний зсув висунув нові радикальні вимоги до системи соціального захисту й актуалізував розробку проактивних моделей соціально-педагогічної та психосоціальної роботи на рівні територіальних громад.

Мета статті: обґрунтувати зміст, структуру та трансформацію сучасних технологій соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб під час дії воєнного стану, визначивши ключові детермінанти їхньої успішної ресоціалізації та інтеграції в приймаючі територіальні громади.

Умови воєнного стану суттєво деформують традиційні механізми життєдіяльності особистості, занурюючи родини переміщених громадян у стан глибокої поліфакторної кризи. Традиційні підходи соціономічної сфери, які довгий час мали переважно пасивно-компенсаторний характер (виплата матеріальної допомоги, видача гуманітарних наборів), в умовах затяжного воєнного конфлікту демонструють свою обмеженість. Сучасний науково-практичний дискурс вимагає концептуального переходу до інтегрованих, ресурсоорієнтованих та травма-інформованих технологій соціального супроводу. Такі технології мають на меті не лише підтримку базового фізіологічного існування клієнтів, а й повне відновлення їхньої суб'єктності, психоемоційної резильєнтності та мікросоціального капіталу.

Для моделювання ефективної системи соціальної підтримки необхідним є глибокий науковий аналіз деструктивних чинників, що впливають на особистість у процесі вимушеного переміщення [3, с. 105]. Феномен «воєнної міграції» супроводжується руйнуванням базових життєвих констант індивіда й розгортається на кількох взаємопов'язаних рівнях уразливості:

Екзистенційно-травматичний рівень (руйнування простору безпеки). Втрата рідної домівки, яка у людській психіці є архетипом захисту й стабільності, запускає глибоку кризу ідентичності. ВПО часто страждають на прояви посттравматичного стресового розладу (ПТСР), хронічну депресію, «синдром уцілілого» та деформацію часової перспективи – фіксацію на втраченому минулому через гострий страх перед плануванням майбутнього.

Економічно-професійний дефіцит. Раптове безробіття, втрата матеріальних активів, житла, труднощі з підтвердженням чи зміною кваліфікації за новим місцем проживання, а також висока вартість оренди нерухомості формують стан штучної фінансової дезадаптації та тривалої залежності від зовнішніх джерел допомоги.

Соціокультурне відчуження (явище культурного шоку). Переїзд до громад із відмінними регіональними, побутовими чи соціолінгвістичними особливостями може викликати почуття маргіналізації. Ситуація посилюється ризиками виникнення прихованої соціальної напруги між корінними жителями та прибулими

громадянами в умовах дефіциту ресурсів громади (місць у дитячих садках, медичних закладах, на ринку праці).

Сучасна соціономічна практика розглядає соціальну підтримку ВПО як динамічний, мультидисциплінарний супровід, орієнтований на поступовий перехід клієнта від позиції пасивного отримувача допомоги до позиції активного, автономного суб'єкта суспільного життя [2, с. 74]. Система проактивних технологій супроводу ВПО включає декілька фундаментальних блоків:

1. Кризовий кейс-менеджмент (ведення випадку)

Ця технологія є ядром індивідуалізованої підтримки. Фахівець із соціальної роботи здійснює комплексну оцінку потреб конкретної переміщеної особи чи родини, розробляє персональну карту інтеграції та виступає медіатором – координує взаємодію клієнта з центрами зайнятості, медичними установами, юристами, пенсійними фондами та волонтерськими організаціями. Супровід триває безперервно до моменту повної стабілізації та досягнення родиною самозабезпечення.

2. Травма-інформовані та психостабілізаційні технології

Спрямовані на деконструкцію воєнної травми та зміцнення психологічної пружності (резильєнтності). Інструментарій передбачає:

– проведення тренінгів із психогігієни та навчання технікам саморегуляції (дихальні вправи, техніки заземлення) для подолання гострих нападів тривоги;

– активне використання методів артсоціалізації (експресивно-творчих технологій, як-от ізотерапія, глина-терапія, музикотерапія), які дають змогу дитині чи дорослому безпечно вивільнити заблоковані емоції страху та гніву;

– організацію груп взаємодопомоги за принципом «рівний-рівному» для декультивації хронічної самотності та обміну досвідом успішного подолання кризи міграції.

3. Партисипативні технології спільнотного залучення

Найбільш стійкий інтеграційний ефект досягається через залучення ВПО до активного життя приймаючої громади. Соціально-педагогічна робота у цьому векторі реалізується шляхом:

– залучення до волонтерської діяльності: інтеграція переміщених осіб у місцеві гуманітарні, екологічні чи соціокультурні ініціативи. Допомагаючи іншим, людина долає «синдром безпорадної жертви», відновлює відчуття контролю над власним життям та оперативно будує нові підтримувальні соціальні мережі;

– інтергенераційних (міжпоколінних) практик: створення спільних просторів та проєктів для переміщеної молоді та літніх людей, використання українських фольклорних жанрів та народних традицій як етнопедагогічного інструменту, що зміцнює загальнонаціональну згуртованість та ідентичність.

4. Цифровізація соціального супроводу

Модернізація умов воєнного стану вимагає впровадження дистанційних технологій. Використання єдиних інформаційних систем, чат-ботів оперативної підтримки, онлайн-консультацій психологів та юристів забезпечує безперервність та мобільність надання соціальних послуг незалежно від переміщень клієнта всередині країни.

Масштабність викликів воєнної міграції унеможливлює ефективне вирішення проблем ВПО в межах діяльності лише одного відомства. Успішна ресоціалізація переміщених осіб потребує вибудовування гнучкої моделі міжсекторальної взаємодії. Дієва архітектура супроводу передбачає об'єднання зусиль таких суб'єктів:

– державні структури та органи місцевого самоврядування: забезпечують нормативно-правове регулювання, виділення приміщень під шелтери та компактне поселення, фінансування місцевих програм та координацію діяльності Рад ВПО при громадах;

– громадський сектор та міжнародні благодійні фонди: володіють високою мобільністю, оперативно залучають грантові ресурси для облаштування житла, надання грантів на започаткування мікробізнесу для ВПО та впровадження інноваційних закордонних реабілітаційних практик;

– релігійні громади: виступають потужним джерелом духовної та морально-психологічної допомоги, організовують парафіяльні служби турботи, благодійні їдальні та простори безпеки, що є вкрай важливим для глибоко віруючих людей, які пережили жахи війни;

– вища школа: виступає науково-методичним ядром, що здійснює розробку, апробацію та верифікацію адаптаційних програм, надає психологічний супровід силами університетських служб, а також залучає студентство соціономічних спеціальностей до активного волонтерства у межах практичної підготовки на засадах академічної доброчесності [1, с. 173].

Таким чином, соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану є стратегічним пріоритетом соціономічної сфери України, що безпосередньо впливає на збереження людського потенціалу, консолідацію суспільства та стійкість держави. Рішучий відхід від патерналістських, дефіцитарних процедур на користь комплексних, травма-інформованих, ресурсоорієнтованих та партисипативних технологій кризового супроводу дозволяє мінімізувати деструктивні наслідки вимушеного переміщення.

Подальші перспективи наукових досліджень у цьому векторі полягають у розробці стандартизованих лонгітюдних критеріїв оцінки якості життя та рівня інтеграції ВПО в приймаючі громади, а також у суттєвому поглибленні підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до діяльності в умовах тривалих макросоціальних криз та воєнних викликів.

Список використаних джерел

1. Кущенко І. В., Базиленко А. К., Булах О. В. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану: контекст формування інклюзивного суспільства. *Науковий журнал Хортицької національної академії.* Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2025. Вип. 1 (12). С. 173–181. https://doi.org/10.51706/2707-3076-2025-12
2. Сахарук Ю. П. Сучасні підходи до соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в умовах воєнного стану. *Публічне управління та соціальна робота*. 2024. № 2. С. 72–79. URL:https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/soc/article/view/2914 (дата звернення: 22.04.2026).
3. Чвертко Л., Кравченко О. Фінансові інструменти сприяння соціальній інклюзії внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 3. С. 100–111. https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.14

Надія САБАТ
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ У ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ДОСВІД ОКУПАЦІЇ

Повномасштабна війна в Україні зумовила появу значної кількості дітей, які зазнали впливу різних форм травматичного досвіду, серед яких особливо складним є перебування в умовах тимчасової окупації. Такий досвід характеризується не лише безпосередньою загрозою життю та здоров'ю, а й тривалим перебуванням у середовищі невизначеності, страху, соціальної ізоляції та порушення звичного способу життя. Для дитини окупація означає втрату відчуття стабільності світу, руйнування звичних соціальних зв'язків, обмеження доступу до освіти, дозвілля та інших важливих сфер життєдіяльності. Наслідки таких подій проявляються у підвищеній тривожності, труднощах соціальної адаптації, емоційній нестабільності, зниженні рівня довіри до оточення та порушенні процесів особистісного розвитку. Водночас сучасні наукові дослідження доводять, що навіть за умов впливу потужних стресогенних факторів діти здатні демонструвати позитивну адаптацію та поступове відновлення психологічного благополуччя. Саме ця здатність ефективно долати труднощі, зберігати внутрішню рівновагу та продовжувати особистісний розвиток визначається поняттям резильєнтності.

Мета публікації полягає в теоретичному обґрунтуванні та аналізі соціально-педагогічних умов формування резильєнтності у дітей, які пережили досвід окупації.

Концепція резильєнтності пройшла тривалий шлях наукового розвитку та сьогодні посідає важливе місце в психології, соціальній роботі, педагогіці та науках про здоров'я. Походження терміна пов'язують із латинським словом resilire, що означає «відновлюватися», «відскакувати назад» або «повертатися до попереднього стану». У науковому дискурсі резильєнтність розглядають як здатність людини ефективно пристосовуватися до несприятливих життєвих обставин, долати наслідки травматичних подій та зберігати психологічне благополуччя в умовах стресу [1, с. 27]. З розвитком досліджень змінилося й розуміння цього феномену: якщо ранні підходи акцентували увагу переважно на індивідуальних особистісних якостях, то сучасні концепції трактують резильєнтність як динамічний процес, що формується в результаті взаємодії особистості з її соціальним, культурним та середовищним оточенням. Так, А. Стеценко, Л. Пінчук розглядають резильєнтність як ключову психологічну характеристику, що забезпечує збереження та відновлення психічного здоров'я особистості в умовах дії екстремальних стресогенних чинників, до яких належить війна [2, с. 88].

Наукове осмислення феномену резильєнтності дає підстави стверджувати, що вона не є вродженою характеристикою людини або сталою особистісною рисою. Натомість резильєнтність формується як результат взаємодії індивідуальних можливостей особистості та ресурсів соціального середовища. Такий підхід суттєво змінює логіку соціально-педагогічної роботи з дітьми, які пережили досвід окупації. Якщо раніше основна увага приділялася переважно усуненню негативних наслідків психотравмуючих подій, то сьогодні акцент переноситься на створення умов, які сприяють відновленню внутрішніх ресурсів дитини та розвитку її адаптаційного потенціалу. У зв'язку з цим особливого значення набуває пошук і наукове обґрунтування соціально-педагогічних умов, здатних забезпечити формування резильєнтності як важливого чинника успішної соціалізації та психологічного благополуччя.

Першою та базовою умовою формування резильєнтності виступає забезпечення психологічної безпеки дитини. Досвід окупації руйнує фундаментальне відчуття захищеності, яке є необхідною передумовою гармонійного розвитку особистості. У ситуаціях, коли дитина тривалий час перебуває в умовах небезпеки, формується стан постійної настороженості та очікування загрози. Такі переживання можуть зберігатися навіть після переміщення в безпечне середовище, суттєво впливаючи на поведінку та емоційний стан дитини. Саме тому соціально-педагогічна підтримка має розпочинатися зі створення атмосфери передбачуваності, стабільності та емоційного прийняття. Важливу роль у цьому процесі відіграють педагоги, соціальні працівники, психологи та батьки, які через послідовність власної поведінки, підтримувальну комунікацію та безоцінне ставлення сприяють відновленню базового почуття безпеки. Відчуття

захищеності стає тим фундаментом, на якому дитина може поступово вибудовувати нові адаптаційні стратегії та відновлювати довіру до навколишнього світу.

Однак психологічна безпека не повинна розглядатися виключно як захист від негативних впливів. Її значення полягає також у створенні простору для активного розвитку особистості. Коли дитина перестає концентрувати всі свої ресурси на виживанні та подоланні страху, вона отримує можливість спрямувати внутрішню енергію на навчання, спілкування, творчість і самопізнання. Саме тому безпечне освітнє та соціальне середовище слід розглядати не лише як умову психологічного відновлення, а й як чинник формування життєстійкості та позитивної перспективи майбутнього.

Наступною важливою соціально-педагогічною умовою є підтримка суб'єктності дитини. Одним із найбільш руйнівних наслідків окупації стає переживання власного безсилля. Дитина опиняється в ситуації, коли ключові рішення щодо її життя приймаються зовнішніми обставинами або іншими людьми. Втрата можливості впливати на події нерідко призводить до формування пасивної життєвої позиції та зниження віри у власні сили. У цьому контексті соціально-педагогічна діяльність має бути спрямована на поступове відновлення відчуття контролю над власним життям. Важливим інструментом стає залучення дітей до прийняття рішень, планування власної діяльності, участі у групових проєктах та громадських ініціативах.

Підтримка суб'єктності передбачає визнання дитини активним учасником процесу відновлення, а не лише об'єктом допомоги. Такий підхід дозволяє формувати відповідальність, самостійність та впевненість у власних можливостях. Досвід успішного вирішення навіть незначних завдань поступово формує переконання у здатності впливати на життєві обставини. Саме це переконання є важливою складовою резильєнтності, оскільки сприяє активному пошуку способів подолання труднощів замість пасивного очікування допомоги.

Логічним продовженням процесу формування резильєнтності є розвиток системи соціальної підтримки. Сучасні дослідження свідчать, що стійкість до наслідків травматичних подій значною мірою залежить від якості міжособистісних взаємин та наявності підтримувального соціального оточення. Для дітей, які пережили окупацію, особливого значення набуває відновлення порушених соціальних зв'язків. Втрата друзів, вимушене переміщення, зміна навчального закладу або тривала ізоляція можуть спричиняти відчуття самотності та соціального відчуження. За таких умов важливим завданням соціально-педагогічної роботи стає створення можливостей для побудови нових соціальних контактів та зміцнення вже існуючих.

Особливу роль у цьому процесі відіграє сім'я. Саме сімейне середовище є першоджерелом емоційної підтримки та формування базової довіри до світу.

Водночас воєнні події нерідко негативно впливають і на дорослих членів родини, що знижує їхні можливості надавати дитині необхідну підтримку. Тому соціально-педагогічна робота повинна охоплювати не лише дитину, а й сім'ю загалом. Психологічна просвіта батьків, розвиток навичок підтримувальної комунікації та зміцнення внутрішньосімейних взаємин створюють додаткові умови для формування резильєнтності дітей.

Важливим середовищем розвитку життєстійкості виступає також освітній заклад. Школа не лише забезпечує безперервність навчального процесу, а й виконує функцію соціалізації, створюючи можливості для спілкування, співпраці та відновлення відчуття нормальності повсякденного життя. Участь у спільних заходах, проєктній діяльності, творчих і спортивних ініціативах сприяє формуванню позитивного соціального досвіду та зміцненню впевненості у власних силах.

Водночас соціально-педагогічна підтримка дітей, які пережили досвід окупації, має ґрунтуватися на ресурсному підході. Його сутність полягає у зміщенні акценту з проблем і дефіцитів на сильні сторони особистості та її потенційні можливості. Такий підхід дозволяє уникнути закріплення ролі «жертви» та сприяє формуванню активної життєвої позиції. Ресурсами можуть виступати індивідуальні здібності дитини, позитивний життєвий досвід, підтримка близьких людей, творчі інтереси, успіхи в навчанні або участь у громадській діяльності. Завдання соціального педагога полягає не лише у виявленні цих ресурсів, а й у створенні умов для їх актуалізації та розвитку.

Особливої актуальності набуває залучення дітей до діяльності, що має суспільно значущий характер. Участь у волонтерських, культурних, освітніх та громадських проєктах дозволяє дитині відчути власну значущість, побачити результати власних зусиль та сформувати позитивну життєву перспективу. Такий досвід сприяє розвитку впевненості в собі, відповідальності та здатності конструктивно реагувати на труднощі, що є невід'ємними компонентами резильєнтності.

Отже, формування резильєнтності у дітей, які пережили досвід окупації, є складним багаторівневим процесом, успішність якого значною мірою визначається якістю соціально-педагогічних умов. Забезпечення психологічної безпеки, підтримка суб'єктності, розвиток соціальної підтримки та реалізація ресурсного підходу утворюють взаємопов'язану систему впливів, спрямованих на відновлення внутрішніх ресурсів дитини та зміцнення її адаптаційного потенціалу. Саме така система створює передумови не лише для подолання наслідків травматичного досвіду окупації, а й для подальшого особистісного розвитку, успішної соціалізації та формування життєстійкості в умовах сучасних суспільних викликів.

Список використаних джерел

1. Кокун О. М. Життєстійкість і резильєнтність людини в сучасному світі: теорія, дослідження, практика : монографія. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. 214 с.

2. Стеценко А. І., Пінчук Л. В. Соціально-психологічні чинники розвитку резильєнтності підлітків в умовах війни. *Наукові записки* [Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Психологія. 2025. № 4. С. 87–94. https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-4-11

Надія САБАТ
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Софія ГЕРГЕЛЮК
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
І курсу спеціальності І10 Соціальна робота та консультування,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ ТА ПІДТРИМКИ МОЛОДІ

Глобальна цифровізація сучасного соціокультурного простору кардинально змінила архітектуру міжособистісної комунікації, трансформувавши традиційні механізми соціальної взаємодії. Особливо чутливою до цих змін виявилася молодь, для якої віртуальний простір став не просто платформою для розваг, а провідним середовищем життєдіяльності, соціокультурної інтеграції та самовираження. Традиційні підходи у соціальній та педагогічній роботі, орієнтовані виключно на офлайн-взаємодію, сьогодні частково втрачають свою ефективність, оскільки не враховують реального мікросоціуму, в якому перебуває молода людина. У зв'язку з цим виникає гостра наукова та практична потреба переосмислення ролі цифрових медіа. Соціальні мережі, які тривалий час розглядалися переважно як джерело деструктивного впливу та кіберзагроз, сьогодні все частіше позиціонуються в науковому дискурсі як потужний, інноваційний інструмент профілактики соціальних ризиків (адикцій, девіацій, булінгу, соціальної ізоляції) та надання оперативної соціально-психологічної підтримки молоді.

Теоретико-методологічну основу дослідження специфіки функціонування віртуальних спільнот та їхнього впливу на особистість закладено в працях зарубіжних і вітчизняних дослідників, таких як М. Кастельс, який обґрунтував теорію мережевого суспільства, та Дж. Бойд, яка детально вивчила особливості

соціального життя підлітків у цифрових медіа. Питання профілактики деструктивної поведінки, попередження соціальних ризиків та соціально-педагогічної підтримки вразливих категорій молоді висвітлено у працях вітчизняних фахівців у галузі соціальної педагогіки та соціальної роботи: О. Безпалько, І. Звєрєвої, А. Капської, Н. Романової, С. Харченка та ін. Проблематику трансформації суб'єктності молоді в інтернет-просторі та використання цифрових інструментів у соціальній сфері активно розробляють сучасні дослідники, зокрема Т. Лях, О. Карпенко. Водночас, розробка прикладних алгоритмів використання соціальних мереж для превенції соціальних ризиків та надання кризової психосоціальної підтримки в умовах сучасних суспільних криз і воєнного стану потребує системного узагальнення.

Метою наукової розвідки є концептуальне обґрунтування потенціалу соціальних мереж як превентивного та підтримувального інструментарію у соціально-педагогічній роботі з молоддю, а також визначення ефективних механізмів його практичної реалізації.

У сучасній соціальній роботі профілактика соціальних ризиків серед молоді через призму соціальних мереж базується на розумінні специфіки сприйняття інформації цифровим поколінням. Молоді люди демонструють високий рівень довіри до горизонтальних зв'язків (комунікація «рівний-рівному») та схильні шукати розв'язання власних проблем в інтернет-просторі ще до моменту звернення до офіційних інституцій. Соціальні мережі (такі як Instagram, TikTok, Telegram) володіють унікальними інструментальними характеристиками: інтерактивністю, мультимедійністю, вірусністю поширення контенту та, що є найважливішим для вразливих груп, можливістю збереження анонімності [1, с. 29]. Це дає змогу розгортати масштабні просвітницькі та превентивні кампанії, спрямовані на протидію поширенню наркоманії, алкоголізму, правопорушень, а також на підвищення рівня медіаграмотності та психогігієни молоді. Замість директивних закликів соціальні медіа пропонують залучення молоді через наочні кейси, сторітелінг, інфографіку та тематичні стріми, що сприяє руйнуванню соціальних стереотипів та формуванню відповідальної поведінки.

Окремим вагомим вектором є використання соціальних мереж як простору для надання невідкладної соціально-психологічної підтримки та подолання емоційного вигорання і стресу. Віртуальне середовище дає змогу створювати спеціалізовані онлайн-спільноти підтримки, чат-боти психологічної допомоги та закриті групи для молодих людей, які перебувають у складних життєвих обставинах (наприклад, для внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю чи молоді, яка пережила насильство). У таких цифрових осередках реалізується принцип соціальної солідарності: учасники отримують можливість відкрито говорити про свої переживання, знаходити однодумців та отримувати фахову допомогу від

соціальних працівників чи психологів у звичному для себе текстовому чи аудіоформаті. Швидкість реагування у соціальних мережах дає змогу мінімізувати ризики розвитку гострих кризових станів і суїцидальної поведінки, виступаючи первинним містком між людиною, яка потребує допомоги, та спеціалізованою соціальною службою [3, с. 1610].

Ефективність соціальних мереж як інструменту соціальної роботи прямо залежить від професійної компетентності фахівців, які координують цей процес. Соціальний педагог у цифровому просторі переходить у статус медіатора, фасилітатора та контент-мейкера. Важливим методом роботи є залучення лідерів думок (блогерів, молодіжних активістів) до трансляції позитивних соціальних цінностей, адже їхній авторитет часто є вагомішим за традиційні педагогічні інститути [2, с. 63]. Крім того, робота в мережі вимагає суворого дотримання принципів цифрової етики, збереження конфіденційності персональних даних та розробки чітких критеріїв безпеки, щоб мінімізувати ризики кібербулінгу чи маніпулятивного впливу на молоду аудиторію. Синергія класичних методик соціального супроводу та інноваційних цифрових технологій дозволяє створити безбар'єрне, гнучке та адаптивне виховне середовище.

Підсумовуючи, зазначимо, що соціальні мережі сьогодні є не просто технологічним досягненням, а повноцінним соціопедагогічним феноменом із колосальним превентивним та підтримувальним потенціалом. Вони трансформують виховний і профілактичний процес із площини зовнішнього контролю у простір відкритого діалогу, партнерства та взаємодопомоги. Подальший розвиток системи соціального захисту та виховання молоді в Україні має орієнтуватися на інтеграцію інструментів соціальних медіа у повсякденну практику установ соціальної сфери та закладів освіти, що дасть змогу оперативно реагувати на виклики сьогодення та забезпечить ефективну соціалізацію і підтримку молодого покоління у цифровому суспільстві.

Список використаних джерел

1. Березовська Л. Вплив соціальних мереж на психологічне благополуччя особистості. *Вісник Національного університету оборони України.* 2020. № 55 (2). С. 28–36. https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-55-2-28-36

2. Співак Л. В., Багрій Н. І. Вплив соціальних мереж та інтернету на психічне здоров'я підлітків: профілактика кризових станів і формування стійкості. *Східноєвропейський журнал внутрішньої та сімейної медицини.* 2025. № 1. С. 60–67. https://doi.org/10.15407/internalmed2025.01.060

3. Хімчук Л. І., Матковська О. П. Теоретичний аналіз впливу соціальних мереж на психічне здоров'я та розвиток підлітків. *Перспективи та інновації науки* (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2025. № 9 (55). С. 1609–1621. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-9(55)-1609-1621

Надія САБАТ
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Вікторія ДАНИЛЮК
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
І курсу спеціальності І10 Соціальна робота та консультування,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ЧИННИК ЇХНЬОЇ УСПІШНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Сучасний етап розвитку українського суспільства, що розгортається в умовах масштабних соціокультурних трансформацій, глобалізаційних викликів та подолання наслідків воєнного стану, висуває нові жорсткі вимоги до особистісних якостей підростаючого покоління. Одним із центральних завдань інститутів освіти, зокрема початкової ланки Нової української школи, стає формування не просто знаннєвої бази, а життєвих компетентностей, здатних забезпечити гармонійне входження дитини в соціум. У цьому контексті особливої актуальності набуває вивчення феномену соціальної відповідальності як базової інтегральної якості особистості та провідного чинника її успішної соціалізації. Молодший шкільний вік є унікальним сенситивним періодом для закладання підвалин цієї якості, оскільки саме в цей час відбувається зміна провідного виду діяльності з ігрової на навчальну, розширюється коло соціальних зв'язків дитини, а її взаємини з дорослими та однолітками набувають принципово нової системної якості.

Теоретико-методологічний фундамент дослідження соціальної відповідальності та процесів соціалізації особистості базується на ґрунтовних напрацюваннях вітчизняних та зарубіжних науковців. Загальні закономірності та механізми соціалізації дитини висвітлено в працях таких науковців, як Л. Виготський, І. Кон та ін. Психолого-педагогічні аспекти формування соціальної відповідальності, морального розвитку та духовної культури особистості глибоко проаналізовано у працях І. Беха, О. Сухомлинської, М. Боришевського та ін. Особливості соціального становлення та розвитку соціальної компетентності молодших школярів в умовах сучасного освітнього середовища досліджували Н. Бібік, О. Савченко, К. Чорна та ін. Попри значний масив наукових розвідок, проблема інструментального забезпечення формування соціальної відповідальності як безпосереднього каталізатора успішної соціалізації саме учнів початкових класів

в умовах сучасних криз потребує подальшого розширеного аналізу та практичного узагальнення.

Метою наукової розвідки є теоретичне обґрунтування сутності соціальної відповідальності молодших школярів та розкриття її функціональної ролі як базового чинника забезпечення їхньої успішної соціалізації в умовах освітнього простору початкової школи.

У науковому дискурсі соціальна відповідальність молодшого школяра розглядається як складне системне утворення, що інтегрує в собі усвідомлення дитиною зв'язку між власними вчинками та їхніми наслідками для оточуючих, готовність дотримуватися встановлених суспільних норм і правил, а також здатність самостійно приймати рішення в межах доступних вікових можливостей [1, с. 86]. Ця якість не є вродженою; вона поетапно конструюється у процесі діяльності та спілкування. На етапі молодшого шкільного віку соціальна відповідальність має виражену структуру, що охоплює когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти. Когнітивний компонент передбачає наявність у дитини первинних знань про правила поведінки в колективі, права та обов'язки учня, сутність понять «добро», «справедливість», «допомога». Емоційно-ціннісний компонент виражається через емпатію, совість, почуття солідарності та внутрішнє прийняття моральних норм як особистісних орієнтирів. Поведінковий компонент матеріалізується в конкретних вчинках: реальному дотриманні правил, виконанні доручень, готовності прийти на допомогу однокласникам і відповідати за результати своєї праці.

Успішна соціалізація молодшого школяра, під якою розуміють ефективну адаптацію до умов шкільного навчання, інтеграцію в учнівський колектив та привласнення системи соціальних ролей, перебуває у прямій детермінаційній залежності від рівня розвитку його соціальної відповідальності. Коли дитина усвідомлює себе суб'єктом діяльності та суспільних відносин, процес її соціалізації набуває суб'єкт-суб'єктного, свідомого характеру. Відповідальне ставлення до навчання як до першого серйозного суспільного обов'язку мінімізує ризики шкільної дезадаптації та знижує рівень тривожності. Окрім того, соціально відповідальна поведінка виступає надійним превентивним засобом проти виникнення міжособистісних конфліктів у класі. Дитина, яка володіє навичками самоконтролю та поважає межі інших осіб, легше завойовує авторитет серед однолітків, що забезпечує їй психологічний комфорт та високий соціометричний статус у мікросоціумі [3, с. 104].

Ефективне формування соціальної відповідальності як чинника соціалізації вимагає розгортання цілісної виховної системи, що базується на інтерактивних та практико-орієнтованих методах. Одним із провідних інструментів у початковій школі є метод соціального моделювання та створення виховних ситуацій вибору.

Замість вербального повчання педагог спонукає учнів до спільного розв'язання ситуативних завдань морального спрямування. Особливе місце тут посідає організація колективної суб'єктної діяльності. Робота в малих групах, реалізація мікропроєктів екологічного чи доброчинного характеру, участь у шкільному самоврядуванні на рівні класу (наприклад, система змінних обов'язків та доручень) вчать дітей взаємодії, взаємовиручці та відповідальності за спільний результат. Важливим компонентом є також використання українського етнопедагогічного потенціалу, зокрема народних казок, притч та ігор, які містять чіткі, архетипові моделі відповідальної та безвідповідальної поведінки й допомагають дитині зробити правильний вибір на емоційно-образному рівні.

Сучасний вимір цієї проблеми гостро актуалізується під впливом процесів цифровізації, в які молодші школярі включені надзвичайно інтенсивно [2, с. 42]. Соціальна відповідальність сьогодні поширюється і на кіберпростір, трансформуючись у цифрову відповідальність та мережеву етику. Формування культури безпечної поведінки в інтернеті, відповідального ставлення до споживання контенту та спілкування в месенджерах є невід'ємною складовою сучасної соціалізації [4, с. 19]. Водночас, визначальним чинником у цьому процесі залишається синергія дій школи та родини. Батьки виступають первинними носіями аксіологічних матриць, і якщо задекларовані педагогом правила підтверджуються авторитетом батьківської поведінки, соціальна відповідальність дитини стає стійким особистісним утворенням. Особистий приклад учителя, його справедливість, повага до гідності кожного учня та послідовність вимог створюють те сприятливе виховне середовище, де відповідальність виростає не зі страху перед покаранням, а з глибокої внутрішньої потреби поважати себе та інших.

Підсумовуючи, зазначимо, що соціальна відповідальність є базовим стрижнем і водночас індикатором успішності процесу соціалізації молодших школярів. Забезпечуючи перехід зовнішніх соціальних нормативних вимог у внутрішні особистісні регулятори поведінки, вона дає змогу дитині ефективно інтегруватися в систему суспільних відносин, зберігаючи при цьому свою індивідуальність. Подальший розвиток виховної системи початкової школи має бути орієнтований на створення такого освітнього середовища, де кожна дитина отримуватиме реальний досвід відповідальної поведінки, що стане надійним фундаментом для її становлення як свідомого, компетентного та зрілого громадянина України.

Список використаних джерел

1. Василенко О. М. Роль соціальної компетентності у розвитку соціальної відповідальності учнів у мікросередовищі. *Педагогіка вищої та середньої школи.* 2016. Вип. 47. С. 85–90. https://doi.org/10.31812/educdim.v47i0.2435

2. Коваленко В. В. Формування соціальної компетентності молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій : посібник / за наук. ред. проф. М. П. Лещенко. Київ, 2017. 192 с.

3. Мацібора Н. Відповідальність учнів початкових класів як соціально-особистісна чеснота. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка.* 2024. Вип 42 (2). С. 102–110. https://doi.org/10.28925/2311-2409.2024.4213

4. Черних О. О. Керівництво із соціально-педагогічного супроводу формування безпечної поведінки підлітків в Інтернеті : навчально-методичний посібник. Київ : ТОВ «ЦП «КОМПРИНТ», 2017. 104 с.

Надія САБАТ
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Надія ЗАХАРЧУК
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
4 курсу спеціальності 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

РОЛЬ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВПРОВАДЖЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ІНІЦІАТИВ

Сучасні суспільні трансформації, посилення соціальних ризиків, наслідки воєнних дій, економічна нестабільність та зростання потреб різних категорій населення актуалізують пошук ефективних механізмів вирішення соціальних проблем. За таких умов особливого значення набувають соціальні ініціативи, спрямовані на підтримку вразливих груп населення, розвиток громад, підвищення якості життя та зміцнення соціальної згуртованості. Водночас успішна реалізація соціальних ініціатив потребує чіткого планування, координації ресурсів, залучення партнерів та системного управління, що забезпечується через використання проєктного підходу.

Проєктна діяльність сьогодні розглядається як один із найбільш ефективних інструментів реалізації соціальних змін. Вона дає змогу трансформувати суспільні потреби у конкретні програми та заходи, спрямовані на досягнення вимірюваних результатів. Саме тому дослідження ролі проєктної діяльності у впровадженні соціальних ініціатив є важливим напрямом розвитку сучасної соціальної роботи та соціальної політики.

Теоретико-методологічні засади проєктної діяльності, соціального проєктування та реалізації соціальних ініціатив висвітлено у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Значний внесок у дослідження цієї проблематики зробили О. Безпалько, яка аналізує сутність проєктного підходу в соціальній роботі [1]; Ю. Бондаренко, що досліджує питання оцінки соціальних проектів та програм [2]; І. Іонова, яка розглядає механізми соціального партнерства у процесі реалізації соціальних проєктів [3]; Р. Карпич, який вивчає технології соціального проєктування у професійній діяльності соціального працівника [4]; Л. Романовська, яка досліджує взаємозв'язок соціального проєктування та розвитку територіальних громад [5]. Серед зарубіжних учених варто відзначити праці P. Kotler, T. D. Cook, J. E. Tropman, у яких соціальне проєктування розглядається в контексті менеджменту соціальних послуг, розвитку громад та соціального управління [6].

В дослідженнях, опублікованих впродовж останніх п'яти років, висвітлюються питання соціального проєктування, проєктного менеджменту, управління соціальними програмами та впровадження інноваційних соціальних практик. Дослідники наголошують, що проєктний підхід забезпечує цілеспрямованість діяльності, ефективне використання ресурсів та можливість оцінювання результатів соціальних втручань. Особлива увага приділяється вивченню механізмів розроблення соціальних проєктів, залучення громадськості до їхньої реалізації, розвитку міжсекторального партнерства та використання грантових інструментів фінансування соціальних ініціатив. Водночас потребують подальшого наукового осмислення питання підвищення ефективності проєктної діяльності в умовах соціальних криз, цифрової трансформації та зростання потреб населення.

Метою повідомлення є аналіз ролі проєктної діяльності у впровадженні соціальних ініціатив, визначення її основних функцій, переваг та значення для вирішення актуальних соціальних проблем і розвитку територіальних громад.

У сучасній соціальній сфері проєктна діяльність виступає важливим механізмом реалізації інноваційних підходів до розв'язання суспільних проблем. Соціальний проєкт являє собою комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на досягнення конкретної соціальної мети в межах визначених ресурсів, часу та організаційних можливостей. На відміну від поточної діяльності соціальних установ, проєкт має чітко окреслені цілі, очікувані результати, систему моніторингу та критерії оцінки ефективності [1, с. 83].

Проєктна діяльність дає змогу перевести соціальну ініціативу з рівня ідеї до практичної реалізації. Будь-яка соціальна ініціатива виникає як відповідь на певну проблему або потребу суспільства. Проте її успішне впровадження потребує детального аналізу ситуації, визначення цільової аудиторії, постановки завдань,

планування заходів та забезпечення необхідними ресурсами. Саме проєктний підхід створює організаційне підґрунтя для ефективного втілення таких ініціатив.

Однією з важливих функцій проєктної діяльності є виявлення та дослідження соціальних потреб населення. На етапі підготовки проєкту здійснюється аналіз проблемної ситуації, проводяться соціологічні опитування, консультації з громадою, вивчаються статистичні дані та результати попередніх досліджень. Це дає змогу формувати соціальні ініціативи відповідно до реальних потреб населення та забезпечувати їхню актуальність.

Важливе значення проєктна діяльність має для мобілізації ресурсів. Соціальні проєкти створюють можливості для залучення фінансової підтримки від державних структур, міжнародних організацій, благодійних фондів, бізнесу та громадськості. Грантові програми стали одним із ключових джерел фінансування соціальних ініціатив, особливо в умовах обмежених бюджетних ресурсів. Проєктний підхід дає змогу обґрунтувати необхідність фінансування, визначити очікувані результати та забезпечити прозорість використання коштів.

Суттєвою перевагою проєктної діяльності є її здатність об'єднувати представників різних секторів суспільства. У процесі реалізації соціальних проєктів формується партнерство між органами державної влади, закладами соціального захисту, освітніми установами, громадськими організаціями, волонтерами та представниками бізнесу. Така міжсекторальна взаємодія сприяє комплексному вирішенню соціальних проблем і підвищує ефективність соціальних ініціатив.

Особливу роль проєктна діяльність відіграє у впровадженні соціальних інновацій. Проєкти створюють умови для апробації нових технологій соціальної роботи, розроблення сучасних моделей надання соціальних послуг та пошуку нестандартних рішень актуальних соціальних проблем. У разі успішної реалізації інноваційні практики можуть бути масштабовані та інтегровані у систему соціальної підтримки населення [5, с. 106].

У сучасних умовах важливого значення набувають проєкти, спрямовані на підтримку ветеранів війни, внутрішньо переміщених осіб, дітей, які постраждали від воєнних дій, осіб з інвалідністю та сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах. Реалізація таких проєктів сприяє оперативному реагуванню на нові соціальні виклики, забезпеченню адресності допомоги, підвищенню ефективності соціального захисту населення.

Важливою складовою проєктної діяльності є моніторинг та оцінювання результатів. Завдяки використанню кількісних і якісних показників можна визначити ступінь досягнення поставлених цілей, оцінити ефективність використання ресурсів та виявити напрями для вдосконалення подальшої роботи. Наявність системи оцінювання сприяє підвищенню відповідальності виконавців і забезпечує доказовість результатів соціальних втручань [2, с. 33].

Проєктна діяльність також виконує освітню та мотиваційну функції. Участь у розробленні та реалізації соціальних проєктів сприяє розвитку професійних компетентностей соціальних працівників, формуванню навичок командної роботи, стратегічного планування, комунікації та управління ресурсами. Водночас вона стимулює громадянську активність населення та залучає громадян до процесів суспільних змін.

В умовах цифровізації соціальної сфери значно розширюються можливості проєктної діяльності. Використання цифрових платформ, онлайн-комунікації, електронного документообігу та інструментів дистанційного моніторингу дозволяє підвищити ефективність управління проєктами, забезпечити прозорість діяльності та розширити коло учасників соціальних ініціатив.

Вищенаведене уможливлює висновок про те, що проєктна діяльність є важливим інструментом впровадження соціальних ініціатив, забезпечення позитивних соціальних змін. Вона створює умови для ефективного планування, організації та реалізації заходів, спрямованих на вирішення актуальних проблем населення, сприяє залученню ресурсів і розвитку міжсекторального партнерства. Застосування проєктного підходу підвищує результативність соціальної роботи, забезпечує впровадження інноваційних практик, сприяє розвиткові громадянського суспільства. В умовах сучасних соціальних викликів проєктна діяльність залишається одним із ключових механізмів реалізації соціальної політики та досягнення сталого суспільного розвитку.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Соціальне проектування : навч. посібн. Київ : [б. в.], 2010. 127 с.
2. Бондаренко Ю. В. Оцінка соціальних проектів та програм як інструмент ефективного управління недержавною некомерційною організацією. Київ : Знання, 2006. 127 с.
3. Іонова І. М. Проектна діяльність у роботі спеціалізованих соціальних служб. *Педагогічні науки. Збірник наукових праць.* 2016. Вип. LXXIV. Т. 2. С. 127–131.
4. Карпич Р. Залучення фінансування з місцевих джерел для неприбуткових організацій / практ. посібн. для НДД. Рівне : Фундація імені князів-благодійників Острозьких, 2002. 184 с. URL: http://www.moyarodyna.org.ua/files/Zaluchennia_finansuvannia_z_miscevyh_dgerel_dlia_nepryborg.pdf (дата звернення: 11.04.2026).
5. Романовська Л. Особливості соціального проєктування в соціальній роботі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2020. № 68. Т. 1. С. 104–108.
6. Projects. Boston University School of Social Work URL: https://www.bu.edu/ssw/research/projects/ (дата звернення: 02.05.2026).

Надія САБАТ
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Інна МУДРА
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
4 курсу спеціальності 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ЗАСОБАМИ АРТТЕРАПІЇ

Сучасний етап розвитку українського суспільства, заснований на демократичних цінностях, євроінтеграційних прагненнях та засадах соціальної справедливості, вимагає створення безбар'єрного й інклюзивного середовища для всіх його членів. Серед безлічі соціальних груп особливої уваги та всебічної підтримки потребують особи з особливими потребами (особи з інвалідністю, порушеннями психофізичного розвитку, хронічними захворюваннями тощо). Тривалий час державна політика щодо цієї категорії громадян мала переважно медико-patergeneric і компенсаторний характер, орієнтуючись на виплату матеріальної допомоги та ізоляцію в спеціалізованих інституціях. Проте сучасна соціокультурна парадигма зміщує акценти з медичної моделі інвалідності на соціальну та правозахисну, де ключовим завданням стає не просто забезпечення базових фізіологічних потреб особистості, а її повноцінне включення в життя громади, реалізація особистісного потенціалу та підвищення рівня соціальної активності.

Соціальна активність є інтегральною якістю особистості, що виявляється в її готовності та здатності до свідомої, ініціативної взаємодії із соціумом, перетворення навколишнього середовища та самовдосконалення. У осіб з особливими потребами розвиток соціальної активності часто заблокований комплексом чинників: первинними та вторинними дефектами розвитку, психоемоційним напруженням, низькою самооцінкою, страхом неприйняття оточенням, а також наявними архітектурними й ментальними бар'єрами в суспільстві. Це призводить до вимушеної соціальної ізоляції, аутизації, депресивних станів та формування феномену «навченої безпорадності». З огляду на це, актуалізується пошук ефективних, м'яких та водночас глибоких методів соціально-педагогічного впливу, які б дозволили подолати внутрішні психологічні

комплекси, активізувати комунікативні ресурси та стимулювати суб'єктну позицію особистості. Одним із таких інструментів є арттерапія – терапія мистецтвом, яка володіє унікальним виховним, реабілітаційним та інтеграційним потенціалом.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та системний аналіз процесу розвитку соціальної активності осіб з особливими потребами в умовах інклюзивного середовища засобами арттерапії, а також визначення специфіки застосування її окремих видів для стимулювання суспільної інтеграції клієнтів.

Проблематика соціалізації, реабілітації та розвитку соціальної активності осіб з особливими потребами є предметом міждисциплінарних досліджень у галузі соціальної роботи, спеціальної педагогіки та психології. Теоретико-методологічні засади соціальної інтеграції дітей та молоді з інвалідністю розробляли такі українські науковці, як Ж. Петрочко (у контексті захисту прав та деінституціоналізації), І. Іванова, А. Капська. Питання організації безбар'єрного простору та інклюзивної освіти досліджували О. Диких та А. Колупаєва.

Потенціал арттерапії як методу психолого-педагогічного супроводу та розвитку особистості висвітлено у працях багатьох вітчизняних фахівців. Зокрема, О. Вознесенська Л. Мова детально аналізували особливості застосування арттерапевтичних технологій у роботі з різними категоріями населення, зокрема в кризових станах. Специфіку використання засобів мистецтва (ізотерапії, казкотерапії, музикотерапії) у спеціальній педагогіці для корекції розвитку дітей з особливими потребами вивчали О. Хохліна, С. Федоренко. Водночас, незважаючи на широке висвітлення терапевтичного ефекту арттерапії, її потенціал саме як механізму трансформації пасивної життєвої позиції особи з особливими потребами в активну соціально-комунікативну діяльність потребує глибшого теоретичного узагальнення.

Соціальна активність особистості з особливими потребами не може розглядатися відірвано від її психофізичного стану. Вона формується під впливом взаємодії внутрішніх (біологічних, психологічних) та зовнішніх (середовищних, соціальних) чинників. Структура соціальної активності включає три основні компоненти:

– мотиваційно-ціннісний: наявність інтересу до суспільного життя, бажання спілкуватися, прагнення до самореалізації та подолання внутрішніх бар'єрів;

– когнітивний: знання своїх прав, усвідомлення власних можливостей та способів взаємодії з іншими людьми, орієнтація в соціокультурному просторі громади;

– діяльнісно-поведінковий: безпосередня участь у заходах, виявлення ініціативи, виконання соціальних ролей, володіння навичками вербальної та невербальної комунікації.

Розвиток кожного з цих компонентів у осіб з особливими потребами має свої особливості. Часто через тривалий досвід невдач або гіперопіку з боку родини у таких осіб спостерігається деформація мотиваційної сфери – вони не вірять у власну спроможність бути корисними суспільству. Тому початковий етап розвитку активності має бути спрямований на делікатне розкриття внутрішнього «Я», зняття м'язових та психічних затисків, формування базової довіри до соціуму [3, с. 164].

Арттерапія виступає унікальним посередником між внутрішнім світом людини з особливими потребами та зовнішньою реальністю. Головна перевага цього методу полягає в тому, що він є інваріантним до рівня інтелектуального, мовленнєвого чи фізичного розвитку клієнта. Для того, щоб виразити себе через мистецтво, особі не обов'язково володіти досконалим мовленням чи мати високу координацію рухів – творчий процес приймає будь-яку форму самовираження.

У контексті розвитку соціальної активності арттерапія виконує кілька критично важливих функцій:

– катарсична та регулятивна: дозволяє безпечно відреагувати на пригнічені емоції (образу, страх, агресію), викликані соціальною дезадаптацією, знижує рівень тривожності та гармонізує психоемоційний стан;

– комунікативна (інтерактивна): під час групових занять арттерапія створює природний простір для спілкування. Спільна творча діяльність вимагає обговорення, розподілу обов'язків, узгодження дій, що сприяє руйнуванню комунікативних бар'єрів;

– діагностична та прогностична: допомагає фахівцю (соціальному педагогові, психологу) через аналіз продуктів творчості побачити приховані страхи клієнта щодо соціуму та виявити його компенсаторні ресурси;

– адаптаційна та соціалізуюча: підвищує самооцінку особистості. Створення завершеного художнього продукту, його демонстрація та отримання позитивного зворотного зв'язку від групи дають особі відчуття власної компетентності та успішності («Я можу», «Я створюю», «Мене цінують»).

Ефективність розвитку соціальної активності залежить від диференційованого підбору арттерапевтичних технологій з урахуванням нозології та індивідуальних потреб осіб:

– ізотерапія (малювання, ліплення, колажування). Робота з фарбами, глиною чи пластиліном розвиває дрібну моторику, сенсорну сферу та просторове мислення. Створення колективних панно або групових колажів (наприклад, на тему «Наше місто» чи «Моя громада») стимулює учасників до діалогу, компромісів та взаємодопомоги, формуючи почуття причетності до колективу;

– музикотерапія та вокалотерапія. Спільне слухання музики, гра на елементарних шумових інструментах або хоровий спів синхронізують психофізичні ритми учасників групи. Музика виступає безвербальним засобом

єднання, допомагає особам із порушеннями мовлення чи аутичними розладами відчути емоційний зв'язок з іншими без необхідності слів;

– казкотерапія та лялькотерапія. Через проекцію власних переживань на казкових персонажів особи з особливими потребами програють різні життєві сценарії. Спільне створення та розігрування казки дозволяє моделювати складні соціальні ситуації (знайомство, вирішення конфлікту, пошук допомоги), допомагаючи засвоїти конструктивні моделі поведінки в безпечних терапевтичних умовах;

– танцювально-рухова та тілесна терапія. Орієнтована на зняття м'язових панцирів та відновлення схеми тіла. У процесі групового танцю чи синхронних рухів розвивається невербальна емпатія, здатність зчитувати емоції інших за мімікою та жестами, що суттєво підвищує впевненість у міжособистісній комунікації [2, с. 35].

Перехід від індивідуальної творчості до групової взаємодії є ключовим моментом трансформації. На початкових етапах особа працює самостійно, стабілізуючи власне «Я». Згодом, у межах мікрогрупи, вона вчиться взаємодіяти з найближчим оточенням. Завершальним етапом реалізації арттерапевтичних програм має ставати вихід у макросоціум – організація виставок творчих робіт, проведення інклюзивних фестивалів, майстер-класів, де особи з особливими потребами виступають уже не в ролі пасивних об'єктів опіки, а в статусі активних суб'єктів культури, експертів та співавторів соціального життя громади.

Розвиток соціальної активності осіб з особливими потребами є тривалим і багатоаспектним процесом, успішність якого залежить від відмови від ізоляційних підходів на користь суб'єкт-суб'єктної взаємодії [1, с. 143]. Арттерапія в цьому контексті доводить свою високу ефективність як комплексний механізм соціально-педагогічного супроводу. Вона інтегрує емоційні, когнітивні та діяльнісні ресурси особистості, трансформуючи внутрішній творчий імпульс у реальну соціальну дію. Через подолання психологічних комплексів, розвиток комунікативних навичок у групі та демонстрацію своїх досягнень суспільству, особи з особливими потребами долають вимушену відчуженість та займають проактивну життєву позицію.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають у розробленні стандартизованих методичних рекомендацій для фахівців територіальних громад із ведення інклюзивних арттерапевтичних груп, вивченні специфіки поєднання арттерапії з цифровими технологіями (діджитал-арт) для розширення можливостей дистанційної соціалізації, а також в обґрунтуванні критеріїв оцінки довгострокового впливу творчої діяльності на рівень громадянської та трудової активності осіб з інвалідністю.

Список використаних джерел

1. Діомідова Н. Ю., Марєєва Т. В., Мінько Н. П. Практичні засади застосування арттерапії та артпедагогіки як методів інклюзивного навчання осіб з особливими освітніми потребами. *Інноваційна педагогіка.* 2021. Вип. 39. С. 143–146. https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/39.28

2. Долінчук І., Мартинюк С. Арт-терапія у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. *Вісник науково-дослідної лабораторії інклюзивної педагогіки «Спеціальна та інклюзивна освіта: теорія, методика, практика» :* матеріали 11-ої Всеукр. наук.-практ. конф, м. Умань, 10 квіт. 2025 р. С. 34–37.

3. Цибуліна І., Григор'єва Л., Новгородський Р., Костенко Н., Корнят В. Арттерапія як метод соціально-педагогічної реабілітації. *Ввічливість. Humanitas.* 2025. № 3. С. 162–171. https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.21

Надія САБАТ
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Таня СТРИПЧУК
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
4 курсу спеціальності 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК МЕХАНІЗМ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ СІМ'ЯМ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Трансформаційні процеси, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, загострені тривалим воєнним станом, масштабним внутрішнім переміщенням населення, економічною нестабільністю та деструкцією звичних соціальних зв'язків, призвели до суттєвого збільшення кількості сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Особливу групу ризику становлять родини, які виховують дітей з інвалідністю, оскільки вони щоденно стикаються з комплексним накладанням медичних, психологічних, освітніх, побутових та фінансових бар'єрів. За умов децентралізації влади та реформування системи соціальних послуг виникає нагальна потреба у впровадженні інтегрованих, координованих та клієнтоцентрованих технологій соціальної роботи на рівні територіальних громад.

Традиційна соцдопомога надає лише разову підтримку і не вирішує хронічних проблем сімей. Ефективною альтернативою є кейс-менеджмент, який забезпечує комплексний супровід родини. Він координує дії різних відомств та стимулює саму сім'ю активно долати труднощі й переходити до самозабезпечення, замість пасивного очікування пільг. Тому метою дослідження є комплексне

теоретико-прикладне обґрунтування сутності, етапів, функціональних компонентів та специфіки практичного застосування кейс-менеджменту як провідного міжвідомчого механізму надання соціальних послуг сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Проблематика впровадження кейс-менеджменту в практику соціальної роботи, розроблення його методологічних засад, оцінювання ефективності та адаптації до умов територіальних громад перебуває в центрі уваги багатьох провідних українських дослідників. Вагомий внесок у формування сучасної вітчизняної концепції ведення випадку та підготовку методичного інструментарію для роботи з вразливими категоріями сімей і дітей зробили такі науковці, як Ж. Петрочко (досліджує загальні засади соціального захисту, забезпечення прав дитини та деінституціоналізації догляду), Г. Слозанська (активно розробляє та обґрунтовує моделі організації соціальної роботи безпосередньо на рівні базових територіальних громад), О. Столярик (фокусується на технологіях соціального супроводу сімей з дітьми) та ін.

Окремі аспекти організації інтегрованих соціальних послуг, нормативно-правового забезпечення кейс-менеджменту, специфіки супервізії та професійної підготовки майбутніх фахівців у цій сфері висвітлено у науково-методичних працях Н. Горішної, І. Криницької, М. Скочко та ін. Незважаючи на наявність ґрунтовних напрацювань, прикладний вимір функціонування кейс-менеджменту як гнучкого міжвідомчого механізму координації послуг для сімей у СЖО в умовах новітніх суспільних криз та воєнного стану вимагає безперервного аналізу, оновлення інструментарію та системного теоретичного узагальнення.

Сутність кейс-менеджменту в системі надання соціальних послуг полягає в оптимізації процесу допомоги через послідовну реалізацію чітко структурованого технологічного циклу, спрямованого на вирішення індивідуальних проблем клієнта [1, с. 84]. Цей механізм є динамічним процесом, що включає кілька взаємопов'язаних етапів. Першим кроком є виявлення сім'ї, оцінка її первинних запитів та встановлення первинного контакту, що базується на принципах довіри, емпатії та партнерства. Фахівець із соціальної роботи (кейс-менеджер) має забезпечити безпечну атмосферу, у якій родина відчує готовність до співпраці.

Глибоке та всебічне оцінювання потреб родини є фундаментальним етапом усього циклу. Воно дозволяє детально проаналізувати не лише наявні дефіцити й ризики (медичні, психологічні, педагогічні, житлово-побутові), а й виявити внутрішні ресурси та сильні сторони як самої дитини, так і її батьків чи законних представників. Оцінюється екологічна система сім'ї: рівень підтримки з боку громади, наявність соціальних зв'язків із родичами та сусідами, доступність інфраструктури. На основі результатів цього оцінювання здійснюється спільне планування – розробка індивідуального плану надання соціальних послуг, де чітко

фіксуються довгострокові та короткострокові цілі, перелік необхідних втручань, зобов'язання сторін (як фахівця, так і членів сім'ї), а також конкретні часові межі реалізації кожного пункту.

Безпосередня реалізація індивідуального плану вимагає від кейс-менеджера виконання ключової функції – координатора міжвідомчої та міжсекторальної взаємодії. Оскільки життєві потреби сім'ї у складних життєвих обставинах (особливо тих, що виховують дітей з інвалідністю) майже завжди виходять за межі компетенції лише одного соціального закладу, фахівець здійснює цілеспрямоване перенаправлення клієнтів до партнерських інституцій. Ведення випадку передбачає постійну комунікацію із закладами охорони здоров'я (для забезпечення медичного догляду та реабілітації), інклюзивно-ресурсними центрами та закладами освіти (для організації якісного інклюзивного навчання дитини), органами праці та соціального захисту населення (для оформлення належних виплат і субсидій) [3, с. 146].

Важливою складовою є також активне залучення ресурсу неурядового сектору, релігійних громад, благодійних фондів та волонтерських організацій, які часто можуть надати оперативну гуманітарну чи фінансову допомогу, непередбачену державними програмами. Важливою складовою є безперервний моніторинг виконання плану, який дозволяє своєчасно відслідковувати динаміку змін у сім'ї, оцінювати проміжний прогрес, фіксувати виникнення нових труднощів та оперативно коригувати перелік і обсяги послуг.

Завершальним етапом процесу кейс-менеджменту є офіційний вихід із кейсу (закриття випадку). Цей етап відбувається виключно за умови досягнення поставлених цілей, стабілізації життєдіяльності родини, мінімізації або повної ліквідації дії факторів СЖО, а головне – формування у батьків стійких навичок самостійного вирішення майбутніх кризових ситуацій без стороннього втручання [2, с. 171]. Таким чином, успішна реалізація технології ведення випадку забезпечує не просто подолання поточних складних обставин, а й гарантує довготривалу соціальну безпеку, запобігає інституціоналізації дітей та суттєво підвищує якість життя всієї родини в межах громади.

Перспективи подальшого розвитку кейс-менеджменту в Україні пов'язані з необхідністю стандартизації професійної діяльності фахівців, цифровізацією процесів (зокрема, впровадженням інтегрованих електронних систем кейс-менеджменту для швидкого обміну інформацією між відомствами) та розробленням чітких критеріїв оцінки ефективності соціальних послуг на рівні кожної окремої територіальної громади.

Список використаних джерел

1. Кейсменеджмент у роботі з дітьми з інвалідністю та їх сім'ями у територіальних громадах : методичний посібник / Н. М. Горішна, І. П. Криницька, М. О. Скочко, Г. І. Слозанська, О. Ю. Столярик, Ж. В. Петрочко. Житомир : ТОВ «505», 2024. 256 с.

2. Крупник З. І. Кейс-менеджмент як управлінський метод соціальної роботи: теоретичний аспект. *Інноваційна педагогіка.* 2025. Вип. 86. Т. 1. С. 169–172. https://doi.org/10.32782/ip/86.1.31

3. Спіріна Т., Бодня А. Кейс-менеджмент у роботі з вразливими групами населення. *Ввічливість. Humanitas.* 2023. Вип. 2. С. 145–150. https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.21

Надія САБАТ
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Наталія ТРИНОГА
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
4 курсу спеціальності 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ ДЛЯ ПЕНСІОНЕРІВ ТА ОДИНОКИХ НЕПРАЦЕЗДАТНИХ ГРОМАДЯН У ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ

У сучасних демографічних і соціально-економічних реаліях України проблема соціального захисту вразливих верств населення набуває особливої гостроти та вимагає кардинального переосмислення наявних підходів. Стрімке старіння нації, масштабні хвилі вимушеного внутрішнього та зовнішнього переселення громадян, а також глибокі економічні виклики сьогодення створюють безпрецедентний тиск на державні інституції. Ці чинники зумовлюють геометричне зростання кількості осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах і потребують постійної сторонньої допомоги, медико-соціального супроводу та психологічної підтримки.

У цих умовах особливе місце в загальній системі соціального захисту посідають територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг). Саме вони виступають головною, базовою ланкою практичної реалізації державної соціальної політики безпосередньо на місцевому рівні, максимально наближаючи допомогу до конкретної людини в громаді. Тому мета повідомлення – проаналізувати специфіку, структуру та ефективність надання соціальних послуг пенсіонерам та одиноким непрацездатним громадянам у діяльності територіальних центрів, а також визначити нормативно-правове підґрунтя їхнього функціонування.

Діяльність територіальних центрів базується на чітко визначеній законодавчій основі, яка зазнає постійної модернізації задля підвищення якості обслуговування [1–3]. До ключових нормативно-правових актів належать:

– Закон України «Про соціальні послуги» – базовий закон, що визначає правові, організаційні та фінансові засади надання соціальних послуг, класифікацію послуг та права їхніх отримувачів;

– Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» – гарантує державну підтримку та належний рівень життя пенсіонерам;

– Державний класифікатор соціальних стандартів та нормативів, що затверджується Кабінетом Міністрів України – регламентує мінімально базові обсяги, критерії якості та нормативи забезпечення громадян соціальними послугами;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2009 р. № 1417 «Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг)» – затверджує Типове положення, яке детально регламентує безпосередній порядок створення, структуру, фінансування та умови роботи територіальних центрів;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 177 «Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг» – визначає сучасні засади функціонування інтегрованих центрів, що створюються в умовах децентралізації, та затверджує новітнє Типове положення про центр надання соціальних послуг;

– Державні стандарти соціальних послуг – накази Мінсоцполітики, що визначають конкретний зміст, обсяг, періодичність та якість окремих видів послуг (зокрема, Державний стандарт догляду вдома).

Для забезпечення комплексного підходу територіальні центри здійснюють свою діяльність через профільні структурні підрозділи, кожен з яких відповідає за конкретний спектр допомоги:

– відділення соціальної допомоги вдома. Забезпечує життєдіяльність громадян у звичному для них домашньому середовищі. Соціальні робітники здійснюють доставку продуктів харчування, медикаментів та промислових товарів, допомагають у приготуванні їжі, прибиранні житла, оплаті комунальних платежів, а також сприяють в отриманні невідкладної медичної допомоги;

– відділення денного перебування. Орієнтоване на соціальну адаптацію підопічних та підтримання їхньої активності. Тут організовують дозвілля, надають психологічну підтримку, проводять заходи з підтримання рухової активності та реалізують освітні програми, зокрема в рамках «Університетів третього віку» та клубів за інтересами;

– відділення організації надання адресної допомоги. Надає натуральну та побутову підтримку малозабезпеченим категоріям громадян. Це включає видачу безкоштовного одягу, взуття, предметів першої потреби та продуктових наборів, а також надання послуг перукаря, швачки чи майстра з ремонту засобів реабілітації;

– стаціонарне відділення для постійного або тимчасового проживання. Функціонує для осіб, які повністю втратили здатність до самообслуговування, потребують цілодобового стороннього догляду, побутового та медичного обслуговування, але не мають близьких родичів, зобов'язаних за законом їх утримувати.

Ефективність роботи центрів базується на фундаментальних принципах соціальної роботи: адресність та індивідуальний підхід (послуги надаються на основі індивідуальної оцінки потреб конкретної людини); доступність та відкритість (мінімізація бюрократичних бар'єрів для отримання допомоги); добровільність (отримання послуг відбувається виключно за згодою чи особистою заявою громадянина); конфіденційність (захист персональних даних та повага до приватного життя підопічних); гуманність та повага до гідності (недопущення будь-яких форм дискримінації чи зневажливого ставлення) [4, с. 132].

Діяльність територіальних центрів є критично важливим елементом системи соціальної безпеки громади. Вони дозволяють одиноким непрацездатним громадянам та пенсіонеркам залишатися в звичному для них середовищі (деінституціоналізація догляду), що позитивно впливає на їхній психоемоційний стан. У контексті реформи децентралізації розвиток таких центрів повністю залежить від спроможності місцевих громад. Подальше вдосконалення їхньої діяльності має відбуватися через цифровізацію процесів (впровадження електронного кейс-менеджменту), розширення спектра послуг та активне залучення волонтерських і неурядових організацій для реалізації спільних соціальних проєктів.

Список використаних джерел

1. Державний класифікатор соціальних стандартів та нормативів, що затверджується Кабінетом Міністрів України. Отримано з: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/pt/reports.leftcol?ptid=1827&utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 28.11.2025).

2. Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2009 р. № 1417. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF#Text (дата звернення: 28.11.2025).

3. Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 177. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/177-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 22.02.2026).

4. Залібовська-Ільніцька З. В. Зміст діяльності фахівця соціальної сфери у територіальних центрах соціального обслуговування (надання соціальних послуг). *Суспільство та національні інтереси.* 2025. № 5 (13). С. 131–142. https://orcid.org/0000-0002-9125-238X

Наталія САБАТ
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ДОВІРИ ТА ПЕРВИННОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ КЛІЄНТА В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ

Процес соціально-психологічного консультування, незалежно від теоретико-методологічної орієнтації фахівця, критично залежить від конструювання первинного безпечного простору. Особливої актуальності цей аспект набуває у сучасній практиці соціальної роботи, де значна частина клієнтів перебуває у стані гострого або хронічного дистресу, переживає наслідки травматичних подій чи перебуває у складних життєвих обставинах. На початковому етапі взаємодії вектор професійної діяльності консультанта фокусується на вирішенні двох взаємопов'язаних завдань: індукції терапевтичного альянсу через побудову довіри та зниженні рівня психоемоційної напруги клієнта шляхом первинної стабілізації. Ці процеси не є ізольованими етапами, а функціонують як комплементарні елементи єдиної системи клієнт-центрованої інтервенції.

Результативність терапевтичного втручання детермінована здатністю фахівця формувати міжособистісний простір довіри. Це актуалізує потребу у високому рівні його професійної рефлексії, емпатійності та емоційної конгруентності, які в синергії дозволяють забезпечити терапевтичний контейнер, атмосферу безпеки, всебічну підтримку та автентичну залученість клієнта у процес змін. Погоджуємося з Н. Бондаренко в тому, що міжособистісна довіра виступає базовим регуляторним механізмом соціальної взаємодії, що нівелює внутрішні захисні бар'єри особистості. Спонукаючи суб'єктів до комунікативної відкритості, вона трансформується у фундаментальну передумову для розгортання конструктивної та продуктивної взаємодії [1, с. 16].

Побудова довіри у системі «консультант – клієнт» виступає фундаментальним базисом, без якого подальша діагностична чи корекційна робота втрачає терапевтичну валідність. Науковий аналіз цього феномену дає змогу розглядати довіру не як статичний стан, а як динамічний процес інтерсуб'єктивної взаємодії. Феноменологічний підхід до консультування доводить, що первинна довіра формується через інтеграцію вербальних і невербальних маркерів безпеки. Консультант має демонструвати безумовне позитивне ставлення, автентичність та

емпатію, що транслюється через конгруентну поведінку, мікроміміку, тон голосу та дотримання оптимальної просторової дистанції. Проте в контексті соціальної роботи терапевтичний альянс потребує також чіткого структурування реальності, що досягається через укладання первинного психологічного контракту. Визначення чітких меж конфіденційності, регламенту зустрічей та розподілу відповідальності знижує рівень тривожності клієнта перед невизначеністю, трансформуючи первинну настороженість у конструктивну взаємодію.

Зниження рівня невизначеності безпосередньо корелює з механізмами первинної стабілізації, яка є логічним продовженням процесу формування довіри. Первинна стабілізація спрямована на відновлення когнітивного та емоційного контролю клієнта, чия психіка на момент звернення може перебувати у стані дезорганізації під впливом афекту. Науково обґрунтована стабілізація передбачає відмову від негайного аналізу глибинних причин проблеми на користь актуалізації ресурсів «тут і тепер». Фахівець застосовує методики соматичного заземлення, техніки регуляції дихання та когнітивного структурування (екстерналізація проблеми, переформулювання) [2, с. 82]. Ці інструменти дозволяють знизити фізіологічну гіперактивацію нервової системи клієнта, створюючи передумови для відновлення його суб'єктності. Важливо, що успішна стабілізація виступає емпіричним підтвердженням професійної компетентності консультанта для самого клієнта, що, у свою чергу, рефлексивно посилює та закріплює рівень міжособистісної довіри.

Органічний взаємозв'язок між довірою та стабілізацією виявляється у концепті «безпечного терапевтичного контейнера». Натомість, інтегрований підхід передбачає, що кожен крок стабілізації супроводжується емпатійним віддзеркаленням та валідацією почуттів з боку консультанта. Коли фахівець легітимізує емоційні реакції клієнта (наприклад, нормалізує почуття безпорадності чи гніву як природну реакцію на ненормальні обставини), він одночасно мінімізує внутрішній опір особистості та зміцнює архітектоніку довіри [3, с. 142]. Таким чином, первинна стабілізація є процесом, який розгортається виключно всередині простору довіри, одночасно розширюючи та поглиблюючи його.

Підсумовуючи науковий аналіз початкового етапу консультування, слід підкреслити, що побудова довіри та первинна стабілізація становлять єдину діалектичну пару. Фахівець у сфері соціальної роботи та консультування має володіти високим рівнем професійної рефлексії, щоб гнучко поєднувати міжособистісну чутливість із технологічністю стабілізаційних інтервенцій. Ефективність цього етапу визначає траєкторію всієї подальшої консультативної взаємодії: вона дає змогу перевести клієнта з позиції пасивного об'єкта обставин або жертви переживань у позицію активного суб'єкта терапевтичних змін, здатного до спільного пошуку та реалізації адаптивних життєвих стратегій.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Н. П. Психологічні аспекти міжособистісної довіри в системі «психотерапевт – клієнт». *Наукові записки. Серія: Психологія.* 2025. Вип. 4. С. 14–21. https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-4-2
2. Руденко І., Мохнар Л., Жогло О. Особливості емоційно-вольової саморегуляції фахівців екстреного реагування в умовах воєнного стану. *Проблеми екстремальної та кризової психології.* 2025. № 2 (10). С. 81–91. https://doi.org/10.52363/dcpp-2025.2.7
3. Серьогіна Н. Методи кризового консультування та оцінка ризиків у соціальній роботі: сучасні підходи та міждисциплінарні орієнтири. *Соціальна робота та соціальна освіта.* 2026. № 2 (17). С. 140–147. https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(17).2026.361140

Наталія САБАТ
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Тетяна ГУЩА
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
4 курсу спеціальності 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ ТА ЕЛЕКТРОННІ СЕРВІСИ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ НАСЕЛЕННЯ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімкою цифровізацією практично всіх сфер життєдіяльності людини, зокрема й системи соціального захисту населення. Особливої актуальності впровадження онлайн-платформ та електронних сервісів набуло в умовах воєнного стану в Україні, коли значна кількість населення була змушена змінити місце проживання, втратила доступ до традиційних форм отримання соціальної допомоги або потребувала оперативної підтримки від державних та громадських інституцій.

Цифрові технології стали важливим інструментом забезпечення безперервності соціальних послуг, надання матеріальної, психологічної, юридичної та інформаційної допомоги населенню. Водночас процес цифрової трансформації соціальної сфери потребує наукового осмислення, аналізу ефективності існуючих електронних сервісів та визначення перспектив їх подальшого розвитку.

Проблематика цифровізації соціальної сфери та використання електронних сервісів у соціальній роботі перебуває в центрі уваги вітчизняних і зарубіжних науковців. О. Білецький, Н. Бондаренко, О. Дідківська, В. Заярна, М. Мальований,

І. Орлов та інші дослідники розглядають питання впровадження електронного урядування, цифрових соціальних послуг, дистанційного консультування та електронного документообігу в системі соціального захисту населення [1–4].

Метою повідомлення є аналіз ролі онлайн-платформ та електронних сервісів у системі соціальної підтримки населення, визначення їхніх переваг, функціональних можливостей та перспектив розвитку в умовах цифрової трансформації соціальної сфери.

Цифровізація соціальної сфери передбачає інтеграцію сучасних інформаційних технологій у процес надання соціальних послуг, управління соціальними програмами та взаємодію між громадянами й державними установами. Одним із ключових інструментів такої трансформації стали онлайн-платформи та електронні сервіси, які забезпечують можливість дистанційного доступу до широкого спектра соціальної підтримки [4].

Онлайн-платформи являють собою інтегровані цифрові середовища, що об'єднують різноманітні соціальні послуги, інформаційні ресурси та механізми взаємодії між суб'єктами соціальної роботи. Вони дозволяють користувачам отримувати інформацію про доступні види допомоги, подавати заяви на призначення соціальних виплат, записуватися на консультації, відстежувати статус звернень та отримувати необхідні документи в електронній формі.

Важливе місце у системі соціальної підтримки населення посідають державні електронні сервіси. Їхнє використання забезпечує спрощення адміністративних процедур, зменшення бюрократичного навантаження та скорочення часових витрат як для громадян, так і для працівників соціальної сфери. Завдяки електронній взаємодії значна частина послуг може надаватися без особистого відвідування установ, що особливо важливо для осіб з інвалідністю, людей похилого віку, внутрішньо переміщених осіб та жителів віддалених територій [2, с. 39].

Суттєвого поширення набули електронні сервіси соціального консультування. За допомогою відеозв’язку, чатів, електронної пошти та спеціалізованих платформ соціальні працівники можуть проводити консультації, здійснювати первинну оцінку потреб клієнтів, надавати інформаційну підтримку та координувати подальше отримання допомоги. Такий формат взаємодії дозволяє оперативно реагувати на запити населення та забезпечувати безперервність соціального супроводу навіть за умов обмеженого фізичного контакту.

Важливим напрямом розвитку електронних сервісів є створення цифрових платформ для підтримки окремих категорій населення. Зокрема, функціонують ресурси для ветеранів війни, внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю, багатодітних сімей, безробітних громадян та інших соціально вразливих груп [3]. Такі платформи акумулюють інформацію про доступні програми підтримки,

можливості працевлаштування, навчання, психологічної реабілітації та соціальної адаптації.

Онлайн-платформи також відіграють важливу роль у діяльності громадських організацій та благодійних фондів. Вони забезпечують координацію волонтерської діяльності, збір гуманітарної допомоги, облік потреб населення та організацію взаємодії між донорами й отримувачами підтримки. У кризових ситуаціях цифрові ресурси дозволяють швидко мобілізувати необхідні ресурси та забезпечити адресність допомоги.

Використання електронних сервісів сприяє формуванню клієнтоорієнтованої моделі соціальної підтримки. Отримувачі послуг набувають можливості самостійно управляти процесом взаємодії із соціальними установами, отримувати актуальну інформацію в режимі реального часу та брати активну участь у вирішенні власних соціальних проблем [1]. Це відповідає сучасним принципам соціальної роботи, що передбачають партнерство між фахівцем і клієнтом та розвиток потенціалу особистості.

Водночас цифровізація соціальної підтримки супроводжується низкою викликів. До них належать нерівний доступ населення до цифрових технологій, недостатній рівень цифрової грамотності окремих категорій громадян, ризики порушення конфіденційності персональних даних та необхідність постійного оновлення технічної інфраструктури. Подолання цих проблем потребує комплексного підходу, який поєднуватиме розвиток цифрових сервісів із забезпеченням соціальної інклюзії та інформаційної безпеки.

Перспективним напрямом є використання технологій штучного інтелекту, автоматизованих систем обробки звернень, електронних кабінетів отримувачів послуг та інтегрованих міжвідомчих баз даних. Такі інновації здатні підвищити ефективність прийняття рішень, забезпечити персоналізацію соціальної підтримки та оптимізувати використання ресурсів соціальної сфери.

Онлайн-платформи та електронні сервіси стали важливим складником сучасної системи соціальної підтримки населення. Їхнє використання забезпечує підвищення доступності, оперативності та якості соціальних послуг, сприяє розширенню можливостей громадян щодо отримання необхідної допомоги та підвищує ефективність діяльності соціальних установ. Особливого значення цифрові технології набули в умовах воєнного стану, коли вони забезпечили безперервність надання соціальної підтримки різним категоріям населення.

Подальший розвиток електронних сервісів у соціальній сфері має бути спрямований на вдосконалення цифрової інфраструктури, підвищення рівня цифрової компетентності населення і фахівців соціальної роботи, забезпечення захисту персональних даних та впровадження інноваційних технологій для підвищення ефективності соціальної підтримки громадян.

Список використаних джерел

1. Баран Р., Романчукевич М., Борин Н. Цифрові технології у соціальній роботі: світовий досвід і перспективи для України. *Ефективна економіка.* 2025. № 4. https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.4.27
2. Білецький О. П. Інтеграція цифрових технологій у соціальну роботу: виклики та перспективи. *Public administration and social work.* 2024. Т. 1. С. 38–42. https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-1-6
3. Дідківська О. Цифровізація соціальних послуг в Україні: досвід європейських країн і необхідність людського чинника. *Економіка і управління.* 2025. Вип. 3. https://doi.org/10.32782/2312-7872.3.2025.2
4. Мальований М., Бондаренко Н., Орлов І., Заярна В. Цифрова трансформація сфери соціальних послуг в Україні. *Успіхи і досягнення у науці. Серія «Соціальні та поведінкові науки».* 2024. № 9 (9). https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-9(9)-1203-1216

Наталія САБАТ
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Вікторія МИГАЛЮК
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
І курсу спеціальності І10 Соціальна робота та консультування,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ОПТИМІЗАЦІЇ ВЗАЄМИН МІЖ БАТЬКАМИ Й ПІДЛІТКАМИ

Сучасні трансформації соціокультурного середовища, цифровізація комунікацій та зростання інформаційного навантаження істотно впливають на характер взаємин у сім'ї, зокрема між батьками та підлітками. Підлітковий вік як критичний період становлення ідентичності супроводжується підвищеною потребою в автономії, самоствердженні та розширенні соціальних контактів, що нерідко призводить до виникнення конфліктів із дорослими. У свою чергу, батьки, орієнтуючись на традиційні моделі виховання та контроль, не завжди готові до партнерського типу взаємодії. Це зумовлює актуальність пошуку соціально-педагогічних стратегій, спрямованих на гармонізацію взаємин, зниження конфліктності та формування конструктивного діалогу в сім'ї.

У сучасних наукових працях проблема взаємин між батьками й підлітками розглядається в контексті сімейної системної теорії, гуманістичної психології та

соціально-педагогічного підходу. Дослідники (Н. Володарська, М. Євтух, І. Карабаєва та ін.) наголошують на значенні стилів батьківського виховання, рівня емоційної залученості та комунікативної компетентності дорослих у формуванні психологічного благополуччя підлітків. Окрему увагу приділено концепції партнерської взаємодії в сім'ї, що передбачає діалогічність, взаємну повагу та визнання автономії дитини. Водночас у науковій літературі підкреслюється недостатня розробленість практичних соціально-педагогічних інструментів, які б забезпечували ефективну трансформацію конфліктних взаємин у конструктивні.

Метою статті є теоретичне обґрунтування соціально-педагогічних стратегій оптимізації взаємин між батьками й підлітками та визначення їхньої ролі у формуванні гармонійного сімейного середовища, що сприяє особистісному розвиткові підлітка.

Оптимізація взаємин між батьками та підлітками розглядається як комплексний процес, що охоплює трансформацію комунікативних практик, зміну виховних установок і розвиток емоційної компетентності всіх учасників сімейної взаємодії. Однією з ключових соціально-педагогічних стратегій є перехід від авторитарної моделі виховання до партнерської, яка ґрунтується на визнанні підлітка як активного суб'єкта взаємодії [2, с. 89]. Такий підхід передбачає розвиток діалогічної комунікації, у межах якої думка дитини сприймається як значуща, а процес прийняття рішень стає спільним.

Важливим компонентом оптимізації взаємин виступає розвиток емоційної грамотності батьків і підлітків. Нерозуміння або ігнорування емоційних станів часто є джерелом конфліктів у сім'ї. Соціально-педагогічні стратегії в цьому контексті спрямовані на формування навичок розпізнавання, вербалізації та регуляції емоцій. Це дозволяє зменшити рівень імпульсивних реакцій і підвищити здатність до конструктивного вирішення суперечностей. Водночас важливим є створення умов для безпечного вираження емоцій, що сприяє зміцненню довіри між членами сім'ї [1, с. 35].

Окремого значення набуває профілактика конфліктів через формування ефективних комунікативних навичок. Соціально-педагогічна робота в цьому напрямі передбачає навчання активному слуханню, використанню «Я-повідомлень», уникненню оцінювальних суджень та розвиток навичок ненасильницького спілкування. Такі інструменти дозволяють знизити рівень ескалації конфліктів і сприяють переходу від протистояння до співпраці.

Не менш важливою стратегією є підтримка автономії підлітка в межах сімейної системи. Надмірний контроль або гіперопіка можуть призводити до посилення опору та емоційного віддалення. Соціально-педагогічний підхід передбачає поступове розширення зони відповідальності підлітка, що сприяє формуванню самостійності та відповідальності. У цьому процесі важливо зберігати

баланс між свободою та підтримкою, що дозволяє підлітку відчувати безпеку та водночас розвивати власну автономію [4, с. 85].

Важливим елементом оптимізації сімейних взаємин є також залучення сім'ї до спільної діяльності. Спільне проведення часу, участь у сімейних проєктах, обговорення спільних цілей сприяють зміцненню емоційних зв'язків та формуванню відчуття єдності [3, с. 67]. Соціально-педагогічні програми, спрямовані на розвиток сімейної взаємодії, демонструють, що спільний позитивний досвід є важливим ресурсом зниження конфліктності та підвищення рівня взаєморозуміння.

Соціально-педагогічні стратегії оптимізації взаємин між батьками й підлітками базуються на комплексному підході, що включає розвиток партнерської комунікації, емоційної компетентності, підтримку автономії підлітка та зміцнення сімейної взаємодії через спільну діяльність. Їхня реалізація сприяє трансформації конфліктних взаємин у конструктивний діалог, підвищенню рівня взаємної довіри та формуванню гармонійного сімейного середовища, яке виступає важливим чинником соціалізації та особистісного розвитку підлітка.

Список використаних джерел

1. Володарська Н. Д., Карабаєва І. І. Вплив емоційних зв'язків на розвиток психологічного благополуччя сім'ї. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки.* 2021. № 3. С. 29–36.

2. Дідук І. А. Взаємини дітей у сім'ї як важливий чинник розвитку особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології :* зб. Статей. / АНП України, Ін-т соціальної та політичної психології; редкол. : С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський та ін. Київ, 2006. Вип. 14 (17). С. 88–94.

3. Євтух М. Культура взаємин. Частина 1. Самопізнання : підручник. Горлівка : Видавництво ГДПІІМ, 2008. 228 с.

4. Чистяк О. Особливості досягнення взаєморозуміння у стосунках дитини з батьками щодо освітнього процесу. *Психологічний журнал.* 2024. № 12. С. 79–86.

Наталія САБАТ
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Наталія РОЖНІВ
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
4 курсу спеціальності 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Збройні конфлікти XXI століття характеризуються високим рівнем деструктивного впливу на цивільну інфраструктуру, життєве середовище та демографічну архітектуру цілих регіонів. Наслідком таких геополітичних та військових криз стає масове вимушене переміщення населення всередині країни. Феномен внутрішнього переміщення створює унікальний комплекс викликів для національної системи соціального захисту, оскільки на відміну від біженців, які перетинають міжнародні кордони й підпадають під пряму опіку глобальних інституцій, внутрішньо переміщені особи (ВПО) залишаються виключною відповідальністю своєї держави, що сама перебуває у стані глибокої кризи.

В Україні в умовах російсько-української війни соціальна підтримка ВПО перестає бути локальним чи тимчасовим завданням. Вона трансформується у базовий елемент національної безпеки та макроекономічної стабільності. Масштабний приплив вимушених переселенців у відносно безпечні регіони створює колосальне навантаження на соціальну, медичну, освітню та комунальну інфраструктуру приймаючих громад. Водночас самі переселенці опиняються в стані гострої соціальної вразливості, втративши житло, стабільні джерела доходу, соціальні зв'язки та звичне соціокультурне середовище. У зв'язку з цим виникає гостра наукова та практична потреба в переосмисленні наявних парадигм соціальної підтримки, відмові від неефективних радянських практик патерналізму та розробці гнучких, людиноцентричних механізмів інтеграції [2, с. 98].

Метою статті є комплексний теоретичний та практичний аналіз системи соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в умовах збройного конфлікту, виявлення системних деструкцій у чинних механізмах допомоги та обґрунтування стратегічних пріоритетів для підвищення ефективності державної політики інтеграції ВПО.

Для реалізації поставленої мети та забезпечення об'єктивності висновків було використано комплекс взаємопов'язаних методів наукового пізнання. Теоретичну основу дослідження склали концепції соціальної вразливості, людського розвитку та резильєнтності (життєстійкості) соціальних систем у кризових умовах. За допомогою системного та структурно-функціонального аналізу було вивчено інституційну архітектуру органів управління, що відповідають за формування та реалізацію політики щодо ВПО. Порівняльно-правовий метод дав змогу зіставити національне законодавство з міжнародними стандартами, зокрема з Керівними принципами ООН з питань внутрішнього переміщення.

Для вивчення реальної динаміки потреб ВПО було застосовано соціологічні методи, зокрема аналіз вторинних даних моніторингових звітів міжнародних

гуманітарних агенцій та національних дослідницьких центрів. Графічний та статистичний методи дозволили виявити ключові тенденції у зміні пріоритетів соціальної підтримки залежно від тривалості воєнних дій.

Правовий статус внутрішньо переміщеної особи є наріжним каменем, який визначає обсяг її прав на отримання державної допомоги. У вітчизняному та міжнародному дискурсі дефініція ВПО чітко розмежовує вимушених переселенців та класичних мігрантів. Ключовою ознакою тут є відсутність добровільності у зміні місця проживання – людина залишає свій дім під тиском зовнішніх обставин, таких як насильство, окупація, загроза життю чи руйнування житла.

Розвиток законодавства в умовах активного конфлікту демонструє динамічну еволюцію. На початкових етапах кризи нормативна база зазвичай зосереджена на фіксації статусу та наданні базових прав. Проте із затягуванням бойових дій держава змушена постійно трансформувати підзаконні акти [2, с. 98]. Це виражається у впровадженні складних інструментів верифікації ВПО, диференціації виплат залежно від ступеня руйнування майна чи рівня доходу родини, а також у цифровізації процесу отримання послуг. Впровадження електронних сервісів та інтеграція соціальних послуг у державні мобільні застосунки дозволили суттєво знизити корупційні ризики та бюрократичне навантаження на органи соціального захисту, хоча й оголили проблему цифрової нерівності серед переселенців похилого віку.

Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб в умовах війни є багатовимірною системою, яка не може обмежуватися виключно фінансовими трансфертами. Довгостроковий розрив звичного способу життя вимагає одночасного втручання держави у кілька життєво важливих сфер.

Забезпечення дахом над головою є первинною і найбільш ресурсомісткою проблемою. На першому, екстреному етапі евакуації держава та громади зазвичай використовують так звані місця компактного проживання – санаторії, гуртожитки, школи чи модульні містечка. Вони виконують важливу функцію швидкого порятунку, але абсолютно непридатні для тривалого якісного життя.

Довгострокове перебування в місцях компактного проживання призводить до явища соціальної капсуляції, коли переселенці залишаються ізольованими від місцевого соціуму. Саме тому виникає потреба у складніших інструментах: розбудові фондів соціального та комунального житла, наданні довгострокових пільгових кредитів на придбання нерухомості, а також у функціонуванні прозорих механізмів державної компенсації за знищене або пошкоджене внаслідок бойових дій майно.

Пряма грошова допомога на проживання є критично важливою для фізичного виживання ВПО у перші місяці після переміщення. Вона дає змогу покривати базові витрати на оренду та харчування. Проте тривала виплата допомоги без

стимулювання до праці може створювати ризики формування соціальної залежності. Економічна самостійність ВПО є єдиним надійним шляхом до їхньої повноцінної інтеграції. Цей процес ускладнюється структурним безробіттям: часто професійний профіль переселенців (наприклад, промислових робітників з окупованих чи прифронтових регіонів) не відповідає потребам аграрних або сервісно-орієнтованих економік приймаючих областей. У зв'язку з цим соціальна підтримка трансформується у програми професійної перекваліфікації, надання мікрогрантів на започаткування або релокацію малого бізнесу, а також у фінансові інструменти стимулювання роботодавців, які створюють робочі місця для внутрішніх мігрантів.

Збройний конфлікт завдає колосальної шкоди не лише матеріальному стану, а й психофізичному здоров'ю населення. ВПО масово стикаються з проявами посттравматичного стресового розладу, депресивними станами, синдромом втрати та хронічним стресом через невизначеність майбутнього. Доступ до медичних послуг часто ускладнюється через втрату документів або через надмірне навантаження на локальні лікарні в приймаючих громадах. Система соціальної підтримки в цьому контексті має забезпечувати безперешкодну перереєстрацію пацієнтів у медичній системі та розгортання широкої мережі мобільних і стаціонарних центрів психосоціальної підтримки, які працюють не лише з дорослими, а й з дітьми, допомагаючи їм адаптуватися до нових умов життя.

Діти та молодь серед ВПО потребують особливої уваги, оскільки тривала відсутність доступу до якісної освіти консервує соціальну нерівність. Соціальна підтримка в освітній сфері охоплює гарантоване виділення місць у дитячих садках та школах за новим місцем проживання, забезпечення комп'ютерною технікою для дистанційного навчання (якщо школи працюють в онлайн-режимі через безпекові ризики), а також надання пільг, стипендій та безкоштовного проживання у гуртожитках для студентів, які здобувають вищу або професійно-технічну освіту.

Ефективність соціального захисту ВПО безпосередньо залежить від злагодженості дій трьох ключових акторів, які утворюють специфічний управлінський трикутник: державні інституції, територіальні громади та міжнародні донори разом із неурядовими організаціями. Держава виступає головним архітектором стратегії, забезпечуючи макроекономічне планування, виділення коштів з державного бюджету та формування єдиного правового поля. Однак центральні органи влади часто є надто неповороткими для оперативного реагування на локальні кризи [3, с. 78].

Основний тягар безпосереднього приймання та облаштування ВПО лягає на територіальні громади. Саме на місцевому рівні вирішуються питання розселення, зарахування дітей до шкіл, надання первинної медичної допомоги та виділення земельних ділянок чи приміщень під житло. Успішність адаптації ВПО прямо

залежить від спроможності місцевого самоврядування включити переселенців у стратегічні плани розвитку громади. Якщо громада сприймає ВПО як додатковий ресурс (трудовий, інтелектуальний, демографічний), інтеграція відбувається швидко й безконфліктно. Якщо ж переселенці розглядаються виключно як тягар для локального бюджету, це провокує соціальну напругу та маргіналізацію новоприбулих мешканців [1].

Міжнародні агенції (такі як Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародна організація з міграції) та вітчизняний волонтерський рух відіграють роль критично важливого буфера. Вони мають фінансову гнучкість, якої часто бракує державній системі, спроможні швидко закуповувати обладнання, фінансувати ремонти в шелтерах, надавати екстрену гуманітарну та юридичну допомогу безпосередньо в зонах, наближених до бойових дій. Головним викликом у цій тристоронній взаємодії залишається проблема координації та уникнення дублювання функцій, коли окремі категорії ВПО отримують надмірну увагу, а інші залишаються поза зоною видимості допоміжних місій.

Аналіз системи соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в умовах збройного конфлікту дає змогу констатувати, що ця сфера є динамічною та багатоаспектною системою, яка зазнає постійної трансформації. У початковий період конфлікту домінує гуманітарна модель захисту, орієнтована на швидке задоволення базових фізіологічних потреб та безпеку. Проте із переростанням конфлікту у затяжну фазу така модель вичерпує свій потенціал і потребує заміни на інтеграційну модель розвитку.

Вимушене переміщення є не лише гуманітарною кризою, а й складним структурним зрушенням у суспільстві. Державна політика у сфері захисту ВПО має еволюціонувати від пасивної виплати субсидій до створення активних стимулів для житлової та економічної самостійності громадян. Ефективне вирішення проблем переселенців можливе лише за умови перенесення фокуса уваги на рівень територіальних громад, які мають отримати належний фінансовий та адміністративний інструментарій для перетворення внутрішньо переміщених осіб на повноправних, економічно активних та соціально інтегрованих членів нового соціуму. Подальші наукові розвідки у цьому напрямі мають бути концентровані на розробці математичних та соціологічних моделей оцінки інтеграційного потенціалу ВПО у різних типах територіальних громад.

Список використаних джерел

1. Вірт Ю. М. Соціальний захист та підтримка осіб, постраждалих від конфлікту. *Проблеми сучасних трансформацій.* Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2025. № 16. https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-16-02-01

2. Карпич І. Реалізація державної політики у сфері соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб. *Соціальна робота та соціальна освіта.* 2025. Вип. 1 (14). С. 98–104.

3. Харченко Л. Г. Актуальні напрями соціально-педагогічної роботи з сім'ями в умовах збройного конфлікту. *Соціальна педагогіка: теорія та практика.* 2024. № 1. С. 73–79. https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-1-73-79

Наталія САБАТ
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Денис САВЧУК
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
4 курсу спеціальності 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна педагогіка»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ТАНЦЮВАЛЬНО-РУХОВА ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ ДОСВІДОМ ПСИХОТРАВМУЮЧИХ ПОДІЙ

Сучасне суспільство характеризується значною кількістю глобальних та локальних соціальних викликів, які чинять руйнівний деструктивний вплив на психоемоційний стан найбільш вразливої категорії населення – дітей. Воєнні дії, вимушене переселення, повітряні тривоги, евакуація, втрата близьких, сімейні конфлікти та різні форми насильства виступають потужними стресогенними чинниками. Вони призводять до глибоких порушень емоційного розвитку особистості, деформації поведінкових моделей та значних труднощів у побудові міжособистісної комунікації. Переживання психотравмуючого досвіду руйнує базисне почуття безпеки дитини, провокує дезадаптацію та суттєво ускладнює її природне входження в соціум. З огляду на це, відновлення здатності дитини до конструктивної взаємодії з оточенням, формування її комунікативних навичок та емоційної стабільності стає пріоритетним завданням для практичних психологів, педагогів і соціальних працівників.

Для досягнення стійких позитивних результатів постає необхідність впровадження новітніх психолого-педагогічних методів, які дають змогу безпечно відреагувати на внутрішній біль, мінімізувати рівень тривожності та мобілізувати адаптаційні ресурси організму. Одним із найбільш перспективних та ефективних інструментів у цьому контексті є танцювально-рухова терапія, що інтегрує тілесний досвід, рух, пластику та танець задля емоційного самовираження та психологічної ресоціалізації.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та практичне визначення особливостей і потенціалу використання танцювально-рухової терапії як дієвого засобу соціалізації дітей, які пережили психотравмуючі події.

Проблематика впливу стресогенних факторів, природа психологічної стійкості та закономірності формування адаптаційного потенціалу особистості перебувають у центрі уваги багатьох провідних українських науковців. Різні аспекти детермінант стресостійкості, особливості прояву когнітивних, поведінкових та особистісних факторів у кризових умовах детально аналізували М. Корольчук та В. Корольчук. Питання психології життєвої кризи та відновлення внутрішніх ресурсів індивіда після пережитих випробувань глибоко досліджені у працях Т. Титаренко. Теоретико-методологічні засади вікової психології та особливості психічного розвитку дітей у різні періоди дитинства висвітлено у наукових розвідках М. Савчина, а специфіку стресових станів та посттравматичного синдрому – у роботах Р. Федоренко. Окрему увагу аналізу духовного розвитку та психологічної підтримки особистості приділено у працях Е. Помиткіна. Попри наявність вагомих теоретичних напрацювань вітчизняних фахівців у сфері психології травми, прикладний аспект використання потенціалу танцювально-рухової терапії саме для оптимізації процесу соціалізації дітей із психотравмуючим досвідом потребує системного узагальнення та подальшого розроблення.

Соціальний розвиток дитини за нормальних умов передбачає поступове засвоєння системи суспільних норм, етичних цінностей та моделей інтерактивної поведінки. Проте пережитий травматичний досвід катастрофічно трансформує емоційну та поведінкову сфери. Фізіологічно під впливом тривалого стресу активується симпато-адреналова система, відбувається надлишковий викид гормонів (адреналіну, кортизолу), що виснажує організм. Психологічно це маніфестується у вигляді стійкої тривоги, панічних реакцій, страху, безсоння, зниження концентрації уваги та розсіяності мислення. На особистісному рівні у дітей фіксується втрата вольових якостей, депресивні стани, пасивність, стереотипність поведінки або, навпаки, спалахи немотивованої агресії та конфліктності, що виконують функцію захисту від внутрішнього болю. Особливо гостро дезадаптація виявляється в молодшому шкільному та підлітковому віці, коли діти або повністю ізолюються від колективу однолітків, демонструючи глибоку емоційну аутизацію та втрату довіри до світу дорослих, або реагують протестною та девіантною поведінкою. Комплексний діагностичний моніторинг рівня соціалізації (оцінка латентних психосоматичних блоків, специфіки міжособистісної комунікації, емоційних порушень) є першочерговим кроком, який дає змогу виявити глибину травматизації та розробити точкові стратегії допомоги. Впровадження занять із танцювально-рухової терапії у загальну систему

ресоціалізації базується на нерозривному зв'язку між тілесними проявами та психічним станом людини. Оскільки дітям (особливо молодшого віку) часто важко вербалізувати власні важкі переживання та усвідомити природу своїх страхів, рух стає альтернативною, безпечною і доступною мовою самовираження. Через пластику, кінестетичний досвід та танець дитина отримує можливість символічно відреагувати на затиснений у тілі психотравмуючий досвід, зняти хронічне м'язове напруження та знизити рівень загального психоемоційного дискомфорту. Спеціально розроблені програми терапевтичних занять інтегрують індивідуальні та групові рухові техніки.

На початкових етапах робота спрямована на відновлення контакту з власним тілом, розвиток саморегуляції, підвищення самооцінки та впевненості у своїх силах. У процесі групової взаємодії, виконання спільних рухових вправ та танцювальних композицій діти вчаться зчитувати невербальні сигнали оточуючих, узгоджувати власні дії з діями інших учасників, відновлювати зруйноване почуття довіри та безпеки в мікросоціумі.

У сучасних умовах розвитку суспільства проблема збереження психічного здоров'я дітей набуває особливої актуальності. Військові конфлікти, соціальна нестабільність, вимушене переселення, сімейні кризи та інші психотравмуючі фактори негативно впливають на емоційний стан дітей і процес їхньої соціалізації. У зв'язку з цим зростає потреба у впровадженні ефективних методів психологічної та соціальної допомоги, одним із яких є танцювально-рухова терапія. Танцювально-рухова терапія розглядається як перспективний напрям роботи з дітьми, оскільки поєднує у собі елементи психологічної підтримки, творчої діяльності, тілесно-орієнтованої терапії та соціальної взаємодії. Особливість даного методу полягає у використанні руху як способу вираження внутрішніх переживань, що є особливо важливим для дітей, які часто не можуть вербально описати власні емоції та психологічний стан.

Перспективність використання танцювально-рухової терапії пояснюється її комплексним впливом на особистість дитини. Метод сприяє не лише емоційному розвантаженню, але й розвитку комунікативних навичок, формуванню позитивної самооцінки, покращенню фізичного стану та адаптації до соціального середовища. У процесі рухової активності дитина отримує можливість безпечного самовираження, поступового подолання внутрішніх страхів та відновлення довіри до оточення [1, с. 59].

Однією з головних перспектив застосування танцювально-рухової терапії є можливість її інтеграції у систему освітнього середовища. Сучасна школа виконує не лише освітню, але й соціально-виховну функцію, тому питання психоемоційного благополуччя учнів набуває особливого значення. Впровадження елементів танцювально-рухової терапії у діяльність закладів освіти може стати ефективним

засобом профілактики емоційного вигорання, тривожності та соціальної дезадаптації дітей.

Перспективним є використання танцювально-рухової терапії у роботі практичних психологів, соціальних педагогів, реабілітаційних центрів та інклюзивних освітніх закладів. Завдяки універсальності методу його можна адаптувати відповідно до віку дітей, їхніх психологічних потреб та особливостей розвитку. Особливо важливим є застосування даного підходу у роботі з дітьми, які пережили військові дії, втрату близьких людей або вимушене переселення.

Варто зазначити, що танцювально-рухова терапія має значний потенціал у сфері інклюзивної освіти. Діти з особливими освітніми потребами нерідко стикаються з труднощами соціальної адаптації, емоційної саморегуляції та взаємодії з однолітками. Використання рухових та танцювальних вправ сприяє розвитку комунікації, зниженню емоційної напруги та формуванню позитивного досвіду групової взаємодії [3, с. 252].

Перспективним напрямом є також поєднання танцювально-рухової терапії з іншими методами психологічної допомоги. Найбільш ефективними вважаються комплексні програми, які включають арттерапію, музикотерапію, казкотерапію, ігрову терапію та елементи тілесно-орієнтованої психотерапії. Поєднання різних терапевтичних підходів дозволяє глибше впливати на емоційну сферу дитини та забезпечувати більш стійкі позитивні результати.

Особливу актуальність метод набуває в умовах зростання кількості дітей, які потребують психологічної підтримки через наслідки війни. Тривалий стрес, нестабільність та переживання травматичних подій можуть негативно впливати на формування особистості дитини, її здатність до навчання та соціальної взаємодії. Танцювально-рухова терапія дозволяє створити безпечний простір для емоційного відновлення та поступової адаптації дитини до нових життєвих умов [2, с. 30]. У перспективі можливим є більш широке впровадження програм танцювально-рухової терапії у діяльність соціальних служб, центрів психологічної підтримки та громадських організацій. Групові форми роботи дозволяють охопити значну кількість дітей та створити умови для формування позитивного соціального досвіду.

Отже, танцювально-рухова терапія виступає як потужний чинник розвитку емоційного інтелекту, оптимізму та психологічної гнучкості, що безпосередньо впливає на рівень резилієнтності особистості. Спільні зусилля психологів, соціальних педагогів та батьків у процесі реалізації таких терапевтичних програм забезпечують створення стабільного підтримуючого середовища, мінімізують ризики довготривалої соціальної дезадаптації та допомагають дитині повернутися до повноцінного, активного соціального життя.

Список використаних джерел

1. Аннєнков М. Танцювально-рухова терапія. *Збірник студентських наукових праць.* Рівне : РВЦ МЕГУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2017. № 1 (7). С. 58–63.

2. Назарук В. В., Дністрянська М. В. Танцювально-рухова терапія як засіб фізичної терапії. *Медсестринство.* 2023. № 1. С. 27–31. https://doi.org/10.11603/2411-1597.2023.1.13879

3. Повалій Т. Л., Болотаєва А. Н. Специфіка використання хореотерапевтичних занять у сфері мистецько-оздоровчої діяльності. *Стратегічні інновації соціальних комунікацій та іноземної філології в умовах кризи* / Сумський державний університет. 2024. С. 251–253.

Тетяна СИДОРЧУК
вихователь студентського гуртожитку
Чортківського гуманітарно-педагогічного фахового коледжу
імені Олександра Барвінського

ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДІ В ГУРТОЖИТКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Російсько-українська війна стала надзвичайно серйозним випробуванням для українського суспільства та суттєво вплинула на всі сфери життя громадян. Особливо гостро наслідки війни відчуває молодь, оскільки саме цей віковий період характеризується формуванням світогляду, професійним становленням, розвитком системи цінностей та активною соціалізацією. Воєнні дії, постійна небезпека, вимушене переселення, соціальна нестабільність, тривожність і невизначеність майбутнього негативно позначаються на психоемоційному стані молодих людей [1].

Сьогодні значна кількість студентів проживає в гуртожитках далеко від батьків та звичного соціального середовища. Для багатьох молодих людей гуртожиток став не лише місцем проживання, а й простором психологічної підтримки, соціальної адаптації та формування нових міжособистісних зв'язків. Особливо складною є ситуація для внутрішньо переміщених осіб, студентів із прифронтових територій та тих, хто пережив психологічні травми, пов'язані з війною [2].

Сучасні наукові дослідження свідчать про значне зростання рівня тривожності, емоційного виснаження, депресивних проявів та труднощів соціальної адаптації серед молоді в умовах війни [3]. Постійне інформаційне навантаження, сигнали повітряної тривоги, переживання за рідних і невизначеність майбутнього створюють тривалий стресовий стан, який негативно впливає на навчальну діяльність, комунікацію та психологічне благополуччя студентів [4].

У таких умовах особливого значення набуває проблема формування стресостійкості як здатності особистості ефективно долати труднощі, адаптуватися

до кризових ситуацій та підтримувати психоемоційну рівновагу. Не менш важливою є соціальна адаптація молоді, яка передбачає пристосування до нових умов життя, успішну взаємодію з колективом та формування позитивних міжособистісних стосунків [5].

Проблема психологічної стійкості та соціальної адаптації молоді в умовах кризових ситуацій є предметом дослідження багатьох українських науковців. Значний внесок у вивчення проблеми стресостійкості зробили С. Максименко, Т. Титаренко, В. Панок, О. Купрєєва, С. Грабовська, Т. Партико та інші дослідники [6].

У наукових працях О. Купрєєвої наголошується, що психологічна стійкість молоді залежить від рівня соціальної підтримки, емоційної стабільності та сформованих навичок саморегуляції [7]. С. Грабовська та Т. Партико у своїх дослідженнях зазначають, що тривале перебування в умовах війни негативно впливає на психічне здоров'я молоді та спричиняє підвищення рівня тривожності й емоційного виснаження [8].

Проблему соціальної адаптації студентської молоді вивчали Т. Перепелюк та Н. Гриньова, які підкреслюють важливість створення сприятливого психологічного середовища для успішної інтеграції молоді в нові соціальні умови [9]. Дослідники наголошують, що підтримка колективу та позитивний морально-психологічний клімат є важливими чинниками успішної адаптації студентів.

У працях сучасних психологів також значна увага приділяється розвитку емоційного інтелекту як чинника стресостійкості. Зокрема, Е. Писанюк зазначає, що сформованість навичок емоційного самоконтролю сприяє зниженню рівня тривожності та покращує здатність молоді адаптуватися до складних життєвих обставин [10].

Разом із тим питання формування стресостійкості та соціальної адаптації молоді саме в умовах проживання в гуртожитку потребує подальшого дослідження, оскільки гуртожиток у воєнний період виконує не лише житлову, а й соціально-психологічну функцію.

Метою статті є дослідження особливостей формування стресостійкості та соціальної адаптації молоді в гуртожитку в умовах воєнного часу, а також визначення ефективних напрямів виховної роботи, спрямованих на підтримку психоемоційного стану студентів.

В умовах війни проблема психічного здоров'я молоді набуває особливої актуальності. Молоді люди перебувають у стані постійного психологічного напруження через небезпеку, інформаційний тиск, економічну нестабільність та соціальні зміни [11]. Усе це негативно впливає на емоційний стан студентів, їхню мотивацію до навчання та соціальну активність.

Стресостійкість є важливою характеристикою особистості, яка забезпечує здатність ефективно функціонувати в кризових ситуаціях. За визначенням Т. Титаренко, життєстійкість особистості формується через розвиток внутрішніх психологічних ресурсів, соціальної підтримки та позитивного ставлення до життя [12].

У сучасних умовах гуртожиток стає важливим осередком соціальної адаптації молоді. Саме тут формується система міжособистісних стосунків, відбувається активна комунікація та створюється атмосфера підтримки. Для студентів-переселенців гуртожиток часто стає новим соціальним середовищем, де вони мають адаптуватися до нових умов життя та навчання [9].

Особливу роль у цьому процесі відіграє вихователь гуртожитку. Його діяльність спрямована на створення сприятливого морально-психологічного клімату, підтримку студентів та профілактику конфліктних ситуацій. Вихователь має сприяти формуванню атмосфери взаємоповаги, толерантності та взаємодопомоги.

Одним із важливих напрямів роботи є організація виховних заходів, спрямованих на розвиток психологічної стійкості молоді. Ефективними формами роботи є тренінги зі стресостійкості, бесіди щодо психічного здоров'я, психологічні практикуми, години спілкування та групові заняття [7].

Важливим напрямом формування соціальної адаптації є залучення студентів до волонтерської діяльності та громадських ініціатив. Участь у благодійних акціях, допомозі військовим і внутрішньо переміщеним особам сприяє формуванню активної громадянської позиції та підвищує рівень соціальної відповідальності молоді [13].

Значну увагу необхідно приділяти розвитку емоційного інтелекту та навичок психологічної саморегуляції. Молодь повинна володіти техніками контролю емоцій, дихальними вправами, методами релаксації та способами конструктивного вирішення конфліктів [10]. Це допомагає зменшити рівень тривожності та попереджати емоційне вигорання.

Важливим аспектом роботи вихователя є також формування інформаційної культури молоді. Надмірне споживання негативної інформації, постійний моніторинг новин та перебування в інформаційному просторі війни можуть призводити до психологічного виснаження [8]. Тому необхідно проводити роз'яснювальну роботу щодо інформаційної гігієни та підтримання емоційної рівноваги.

Соціальна адаптація молоді значною мірою залежить від психологічного клімату в студентському колективі. Доброзичливі стосунки, взаємопідтримка та відчуття безпеки позитивно впливають на психоемоційний стан студентів і сприяють їх успішній інтеграції в освітнє середовище [5].

Отже, в умовах воєнного часу проблема формування стресостійкості та соціальної адаптації молоді є надзвичайно актуальною. Війна негативно впливає на психоемоційний стан студентської молоді, ускладнює процес соціалізації та потребує створення ефективної системи психологічної підтримки [3].

Гуртожиток у сучасних умовах стає не лише місцем проживання, а й важливим простором соціальної адаптації, психологічної підтримки та формування навичок комунікації. Значну роль у цьому процесі відіграє вихователь гуртожитку, який забезпечує створення безпечного психологічного середовища та організовує виховну роботу зі студентами.

Ефективними напрямами формування стресостійкості молоді є проведення психологічних тренінгів, виховних заходів, розвиток емоційного інтелекту, формування навичок саморегуляції та залучення студентів до волонтерської діяльності [10]. Реалізація цих заходів сприятиме збереженню психічного здоров'я молоді, розвитку соціальної активності та успішній адаптації студентів до умов сучасного суспільства.

Список використаних джерел

1. Костюк Ю. Соціально-психологічні предиктори ПТСР молоді в умовах війни. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Психологія».* 2025.
2. Прокоф'єва Л. А. Особливості психологічного стану студентської молоді в умовах війни. *Higher Education of Ukraine in the Context of Integration to European Educational Space.* 2024.
3. Солона Ю. О., Швець В. А. Стресостійкість здобувачів вищої освіти в умовах війни та дистанційного навчання: аналіз рівня тривоги та стресу. *Медична освіта.* 2025.
4. Москалець В. П., Федик О. В. Психологічна стійкість студентів в умовах війни проти України. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Психологія.* 2024.
5. Перепелюк Т., Гриньова Н. Дослідження особливостей соціальної адаптації молоді України в умовах сьогодення. *Психологічний журнал.* 2025.
6. Максименко С. Д. Психологія особистості : підручник. Київ : КММ, 2017.
7. Купреєва О. І. Психологічні ресурси стійкості молоді в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія.* 2025.
8. Грабовська С., Партико Т., Стельмащук Х. Адаптивність до стресу в студентської молоді на різних етапах російсько-українського воєнного конфлікту. *Insight: the psychological dimensions of society.* 2024.
9. Перепелюк Т., Гриньова Н. Соціальна адаптація молоді в умовах суспільних змін. *Психологічний журнал.* 2025.
10. Писанюк Е. О. Емоційний інтелект як чинник розвитку стресостійкості студентської молоді під час війни. 2026.
11. Панок В. Г. Психологічна допомога особистості в кризових ситуаціях. Київ : Ніка-Центр, 2018.
12. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: соціально-психологічні аспекти. Київ : Міленіум, 2021.
13. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку. Київ : Академвидав, 2018.

Олеся СМОЛІНСЬКА
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри філософії та педагогіки,
Львівський національний університет
ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С. З. Ґжицького

СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ УНІВЕРСИТЕТУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Сучасний університет уже давно перестав бути лише інституцією професійної підготовки фахівців. У XXI столітті його роль значно розширилася, охоплюючи не тільки освітню й наукову діяльність, а й виконання важливих соціальних функцій. Особливої актуальності це питання набуває в умовах глобальних криз, пандемії COVID-19, воєнних конфліктів, масових міграційних процесів та загальної нестабільності суспільного розвитку. У таких умовах університет стає не лише простором навчання, а й осередком культурного збереження, суспільної консолідації, формування цінностей та підтримки соціальної стійкості.

У доповіді UNESCO «Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education» [4] наголошується, що освіта має стати основою нового суспільного договору, побудованого на принципах співпраці, соціальної справедливості та солідарності. Особлива увага приділяється ролі університетів як просторів формування демократичної культури, відповідального громадянства та спільного конструювання позитивного соціального майбутнього. У праці «Being a University» [1] університет розглядається не лише як освітня інституція, а як суспільний простір формування культури відповідальності, діалогу та інтелектуального впливу на майбутній розвиток суспільства. M. Nussbaum обґрунтовує думку про те, що університет повинен виконувати не лише економічну, а й глибоку гуманістичну місію, формуючи здатність людини до критичного мислення, емпатії та відповідального громадянства. Авторка розглядає гуманітарну освіту як філософську основу демократичного суспільства, у якому соціальний дискурс університету спрямований на розвиток культури діалогу, взаєморозуміння та суспільної солідарності [3]. Книга Z. Baumann «The Individualized Society» [2], хоч і не стосується прямо університетської освіти, проте, в рамках міждисциплінарного дискурсу, підкреслює, що в умовах зростання індивідуалізації та ослаблення соціальних зв'язків університет набуває особливого значення як простір формування культури суспільної взаємодії, солідарності та відповідального

громадянства. Власні дослідження [5] культурно-освітнього простору університету дають змогу стверджувати, що університет є соціальною істотою, що деколи передумовлює, а деколи слідує у фарватері суспільних процесі. І саме від місця університету щодо суспільних трансформацій залежить якість суспільних відносин, отже й соціальна структура та якість буття в суспільстві. Іншими словами, якщо університет передумовлює суспільні зміни, вони будуть більше зорієнтовані на позитивну якість суспільного співжиття.

Мета статті – окреслити ключові позиції соціального дискурсу університету.

Однією з ключових соціальних функцій університету є відповідальність перед суспільством. Традиційно університет розглядався як центр продукування знань і підготовки висококваліфікованих фахівців для різних сфер економіки. Проте сучасні суспільні виклики вимагають від нього значно більшого. Університет повинен не лише реагувати на потреби ринку праці, а й формувати стратегічне бачення майбутнього суспільства, впливати на його моральні орієнтири, культурні цінності та якість людського капіталу.

Передусім університет виконує функцію збереження культури та національної ідентичності. Саме заклади вищої освіти є середовищем накопичення, осмислення та передачі культурної спадщини наступним поколінням. Через гуманітарні дисципліни, наукові дослідження, культурні ініціативи та академічні традиції університет підтримує історичну пам’ять суспільства, сприяє формуванню національної самосвідомості та утвердженню цінностей демократії, свободи й гуманізму. В умовах війни ця функція набуває особливого значення, адже культура стає одним із механізмів збереження суспільної єдності та опору деструктивним впливам.

Не менш важливою є роль університету в забезпеченні якості функціонування економіки. Рівень розвитку сучасної економіки безпосередньо залежить від якості підготовки фахівців, їхньої професійної компетентності, здатності до інноваційного мислення та відповідального прийняття рішень. Саме університет формує людський потенціал, який у майбутньому визначатиме конкурентоспроможність держави, ефективність економічних процесів і рівень суспільного добробуту. Через систему освіти, наукових досліджень та співпраці з різними секторами економіки університети стають чинником забезпечення якості життя в суспільстві. Якість медицини, освіти, управління, технологічного розвитку та соціального сервісу значною мірою залежить від того, наскільки відповідально університети здійснюють свою освітню місію.

Окремої уваги заслуговує функція формування позитивного соціального майбутнього. Університет не може обмежуватися підготовкою фахівця для сьогодення. Його завданням є підготовка особистості, здатної діяти в умовах невизначеності, швидких змін та глобальних викликів. Саме тому сучасний

університет повинен формувати критичне мислення, соціальну відповідальність, громадянську активність, готовність до міжкультурного діалогу та вміння працювати в складному соціальному середовищі. Освітній процес дедалі більше орієнтується не лише на передачу знань, а й на розвиток цінностей співпраці, толерантності, етичної відповідальності та здатності до суспільного лідерства.

У контексті сучасних кризових процесів особливого значення набуває соціально-терапевтична функція вищої освіти та університету як суспільної мікромоделі. Пандемія COVID-19, а згодом і повномасштабна війна в Україні спричинили не лише освітні втрати, а й серйозні психологічні, соціальні та комунікативні наслідки. Порушення звичних соціальних зв'язків, зростання тривожності, емоційного виснаження та невизначеності суттєво вплинули на молодь, викладачів і суспільство загалом. У цих умовах університет почав виконувати функцію простору соціальної стабілізації та підтримки. Сучасний університет дедалі більше постає як середовище, у якому людина може відновлювати відчуття соціальної належності, безпеки та перспективи. Освітній процес, академічна взаємодія, участь у наукових і культурних проєктах, волонтерські ініціативи формують для здобувачів освіти та викладачів своєрідний простір психологічної підтримки й соціального включення. Університетська спільнота стає прикладом співіснування різних соціальних груп, поглядів, культурних досвідів та поколінь, що особливо важливо в умовах суспільної поляризації та травматизації.

У цьому контексті університет можна розглядати як модель суспільства майбутнього, де відпрацьовуються механізми порозуміння, співпраці та відповідального громадянства. Саме університети мають потенціал стати робочим патерном суспільного порозуміння, оскільки вони поєднують освітню, наукову, культурну й громадянську складові. Академічне середовище створює умови для відкритого діалогу, критичного осмислення соціальних проблем та вироблення конструктивних моделей взаємодії. Особливу роль у цьому процесі відіграє формування інтелектуальної еліти суспільства. Ідеться не лише про високий рівень професійної підготовки, а передусім про виховання морально відповідальних, соціально активних та культурно свідомих громадян. Університет покликаний формувати людей, здатних брати на себе відповідальність за розвиток суспільства, бути носіями гуманістичних цінностей та провідниками позитивних соціальних змін.

Водночас важливо, щоб вплив університету не обмежувався лише академічною спільнотою. Сучасна вища освіта дедалі активніше залучає до освітнього та культурного простору різні категорії громадян, у тому числі доросле населення. Концепція навчання впродовж життя, розвиток відкритих освітніх платформ, публічних лекцій, громадських ініціатив і неформальної освіти сприяють

поширенню цінностей освіти й культури в суспільстві. Через це університет поступово стає центром соціального розвитку громади, платформою міжпоколіннєвого діалогу та середовищем поширення культури інтелектуальної взаємодії.

Таким чином, соціальні функції університету в сучасних умовах суттєво розширюються. Поряд із традиційними освітньою та науковою функціями університет виконує важливу місію соціальної стабілізації, культурного збереження, формування суспільних цінностей і підтримки позитивного соціального майбутнього. В умовах постпандемічної та воєнної реальності університет дедалі більше постає як простір суспільного порозуміння, соціальної терапії та формування нової інтелектуальної еліти, здатної відповідально впливати на розвиток держави й суспільства.

Список використаних джерел

1. Barnett R. Being a University. Routledge, 2010. URL: https://doi.org/10.4324/9780203842485.
2. Bauman Z. Individualized Society. Polity Press, 2013. 272 p. URL: https://content.e-bookshelf.de/media/reading/L-3887089-9981724c04.pdf.
3. Nussbaum M. C. Not for profit: Why democracy needs the humanities. Princeton, N.J : Princeton University Press, 2010. URL: https://sixthform.painsley.co.uk/wp-content/uploads/2023/06/Drama-why-democracy-needs-the-humanities.pdf.
4. Reimagining our futures together: a new social contract for education. International Commission on the Futures of Education. 188 p. URL: https://doi.org/10.54675/ASRB4722.
5. Смолінська О. Є. Теоретико-методологічні основи організації культурно-освітнього простору педагогічних університетів України : монографія. Суми : Університетська книга, 2014. 366 с.

Вікторія СОЛДАТОВА
студентка IV курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
Чортківський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж імені Олександра Барвінського
Науковий керівник: Майя ДИБАШ,
викладач соціально-психологічних дисциплін

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ЖЕРТВАМИ СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА

У сучасних умовах, особливо під час війни, сімейне насильство не тільки не зникає, а часто навіть посилюється. Люди переживають сильний стрес, втрати, невпевненість у майбутньому, і це впливає на їхню поведінку та стосунки в сім'ї. У

результаті місце, яке мало б бути безпечним і підтримуючим, інколи стає джерелом страху і болю.

Актуальність цієї теми полягає в тому, що люди, які постраждали від насильства, потребують не просто співчуття, а реальної, професійної допомоги, яку надає соціальний педагог. І тут важливо не просто "допомогти на словах", а вибудувати цілу систему підтримки, яка допоможе людині відновитися і почати нове життя.

Якщо говорити загалом, то робота з постраждалими – це процес, який потребує часу, терпіння і довіри. Соціальний педагог не вирішує проблему за людину, а допомагає їй поступово знайти сили і ресурси, щоб впоратися з ситуацією.

Почати варто з індивідуального консультування, адже це основа всієї роботи. Насправді це не просто розмова. Це спеціально організований процес, де соціальний педагог створює безпечну атмосферу, у якій людина може відкритися. Дуже важливо, що клієнта не перебивають, не засуджують і не змушують говорити. Спеціаліст уважно слухає, допомагає зрозуміти власні емоції, знизити тривогу і страх. Часто саме тут людина вперше починає усвідомлювати, що вона має право на безпеку і що її ситуацію можна змінити.

Крім цього, соціальний педагог разом із клієнтом продумує конкретні кроки: що робити далі, як діяти у складних ситуаціях, до кого звертатися. Це може бути навіть дуже простий, але чіткий план, який дає людині відчуття контролю над своїм життям.

У більш складних випадках застосовується кризове втручання. Це тоді, коли ситуація є небезпечною тут і зараз. У такій ситуації соціальний педагог діє швидко: допомагає людині заспокоїтися, оцінює ризики, організовує безпечне місце. Дуже важливо, що він не залишає клієнта самого, а може залучити інші служби — поліцію, лікарів, притулки. Також разом складається план безпеки, тобто чіткий алгоритм дій у випадку загрози.

Досить цікавим і ефективним методом є арт-терапія. На перший погляд це просто творчість, але вона допомагає людині виразити свої почуття, які складно озвучити. Через малюнки чи інші творчі форми клієнт «випускає» свої емоції, і це значно полегшує внутрішній стан. Соціальний педагог у цьому процесі підтримує, але не оцінює, що дуже важливо.

Також велике значення має групова робота. Це різні групи підтримки, де збираються люди зі схожим досвідом. Соціальний педагог організовує ці зустрічі і допомагає створити довірливу атмосферу. У таких групах людина починає розуміти, що вона не одна, що її розуміють. Це допомагає зменшити відчуття сорому, ізоляції і підвищує впевненість у собі.

Окремо варто сказати про соціально-педагогічний супровід, адже це довготривала і дуже важлива частина роботи. Соціальний педагог фактично підтримує людину на різних етапах її відновлення. Він допомагає вирішити практичні питання — наприклад, знайти роботу, оформити документи, налагодити соціальні контакти. Якщо людина залежала від кривдника, то їй потрібно навчитися жити самостійно, і саме тут роль спеціаліста є дуже важливою.

Ще одним напрямом є розвиток життєвих навичок. Соціальний педагог навчає клієнта, як відстоювати свої межі, як говорити «ні», як будувати здорові стосунки. Це допомагає не лише відновитися, а й уникнути подібних ситуацій у майбутньому.

Не менш важливою є інформаційно-просвітницька діяльність. Соціальний педагог проводить бесіди, тренінги, розповідає людям про те, що таке насильство і як його розпізнати. Це дуже важливо, адже інколи люди навіть не розуміють, що перебувають у небезпечній ситуації.

Також потрібно зазначити, що соціальний педагог не працює самостійно. Дуже важливою є співпраця з іншими службами – поліцією, медичними установами, громадськими організаціями. Завдяки цьому допомога стає більш повною і ефективною.

Підсумовуючи хочу зазначити, що допомога жертвам сімейного насильства – це складний, але дуже важливий процес. Вона включає різні методи: від індивідуальних бесід до кризового втручання і тривалої підтримки. Але найголовніше – це людяність, підтримка і віра в те, що кожна людина може відновитися.

Ірина СУРОВЦЕВА
кандидат історичних наук, доцент
кафедри соціології та соціальної роботи,
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД МІЖПРОФЕСІЙНОЇ КОЛАБОРАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ТА ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК

Цифрова епоха революціонізувала звичну концепцію бібліотек, перетворивши їх на ключових гравців у соціальній сфері, яскраві центри соціальної підтримки та взаємодії. Сучасні бібліотеки розширюють свою діяльність, пропонуючи низку інформаційних та соціальних послуг, які задовольняють різноманітні потреби своїх відвідувачів. На передньому краї цієї еволюції знаходиться співпраця між бібліотечними фахівцями та соціальними працівниками,

партнерство, яке привносить інноваційну підтримку безпосередньо в громади. Ця синергія призвела до створення інклюзивного середовища, де окремі особи та сім'ї можуть отримати доступ до широкого спектру послуг, від допомоги у працевлаштуванні до підтримки психічного здоров'я, все під дахом своєї місцевої бібліотеки. Тенденція бібліотечної соціальної роботи поєднує макро- та мікропрактику, щоб служити потребам відвідувачів не лише як навчальний ресурс або бібліотерапія, але й через створення мереж спільноти, втручання у кризові ситуації та задоволення потреб у соціальних послугах. Будучи громадськими місцями, де соціально вразливі члени громади можуть знайти як безкоштовні ресурси, так і комфортний, гостинний простір, публічні бібліотеки задовольняють багато потреб, окрім інформаційних матеріалів та розважальних медіа. Завдяки цій інноваційній репутації публічні бібліотеки часто відвідують користувачі зі складними потребами, які бібліотечні працівники не завжди в змозі вирішувати своїми традиційними бібліотечними компетентностями [1].

«Соціальна робота в бібліотеках» (SWiL) розширюється у екосистему досліджень і залучення громади, розроблену для надання послуг через міжпрофесійну співпрацю з соціальною роботою.

Така співпраця, як правило, працює трьома основними способами: професійні соціальні працівники та стажери із соціальної роботи, безпосередньо працюють із відвідувачами бібліотек; професійні соціальні працівники, які надають консультації або навчають бібліотечний персонал; та соціальні працівники, які забезпечують зв'язки між бібліотечним персоналом та громадськими службами соціальних служб [2]. Однак ця форма міжпрофесійної співпраці все ще є новою сферою практики в світі, і необхідні подальші дослідження для оцінки її впливу та ефективність.

Закордонний досвід свідчить, що соціальна робота в бібліотеках – це співпраця між бібліотеками та фахівцями соціальної роботи з метою надання широкого спектру соціальних послуг безпосередньо в бібліотечному середовищі. Наразі у світі налічується понад 250 офіційних програм співпраці у сфері соціальної роботи та бібліотек, більшість з яких знаходилася у США [3]. Співпраця включає оплачуваних соціальних працівників на місці в бібліотеці, контракти або угоди із соціальними службами в громаді на використання бібліотечного простору для зустрічей з користувачами, волонтерів-соціальних працівників та студентів-практикантів із соціальної роботи. У Нью-Джерсі реалізовувався пілотній проект «Бібліотечні послуги, що базуються на соціальній роботі Нью-Джерсі», в якому бібліотеки приймали на стажування студентів-соціальних працівників [3].

Хоча деякі соціальні працівники спеціалізуються на певних сферах практики або на роботі з конкретними групами населення, всі соціальні працівники спочатку проходять підготовку як фахівці загального профілю, тобто вони навчені

працювати з багатьма різними групами населення в різних контекстах і готові працювати в мікро- та макро- (від індивіда до громади) континуумі послуг [2].

Тому мікропрактика бібліотечної соціальної роботи зосереджена на індивідуальних потребах клієнтів/споживачів, включаючи проведення оцінок та надання освіти, інформації, направлення, адвокацію на індивідуальному рівні та координацію послуг для задоволення психосоціальних потреб.

Мезорівень бібліотечної соціальної роботи зосереджений на послугах для малих груп. Прикладами є проведення групових занять з питань психосоціальних потреб, створення неклінічних груп підтримки або взаємодопомоги в бібліотеці, або проведення інформаційних сесій чи інших програм про психічне здоров'я, ресурси громади тощо.

Макропрактика зосереджена на організаційному або громадському рівні, що може включати проведення постійних оцінок потреб, аналіз політики на предмет непропорційного впливу на певні групи людей, керівництво громадськими коаліціями, а також надання підтримки та навчання персоналу для збільшення довгострокової здатності бібліотеки задовольняти потреби користувачів. Макропослуги включають фандрайзинг, пошук та отримання фінансування для громадських втручань або додаткових видів масштабних програм, спрямованих на покращення добробуту певної громади.

Спектр послуг, що надаються в рамках соціальної роботи в бібліотеках, є різноманітним і відображає складні потреби членів громади (табл.1).

Таблиця 1

Можливі послуги на базі бібліотек

Напрям	Характеристики
Прямий доступ до соціальних послуг	від допомоги з житлом та пошуку роботи до консультування з питань психічного здоров'я та допомоги у зв'язку з вживанням психоактивних речовин.
Інклюзія та робота з громадою	проактивні програми та семінари, що відповідають конкретним потребам громади.
Інформування та послуги з перенаправлення	спрямування відвідувачів до потрібних ресурсів та послуг громади.
Безпритульність та житло	консультації та підтримка для осіб та сімей, які стикаються з нестабільністю житла.
Здоров'я та благополуччя	групи підтримки психічного здоров'я, ресурси для людей зі зловживанням психоактивними речовинами та програми оздоровлення.
Працевлаштування та освіта	ресурси та семінари для пошуку роботи, написання резюме, підготовки до співбесід та доступу до освітніх можливостей.
Допомога з державними послугами	допомога в орієнтуванні в лабіринті державних програм допомоги (таких як SNAP, Medicaid) та допомога по безробіттю.

Отже, послуги в системі соціальної роботи можуть бути адаптовані до потреб кожної бібліотеки. Ця інноваційна практика ґрунтується на концепції доступності підтримки, що має бути такою ж відкритою і необмеженою, як і доступ до знань, який бібліотеки завжди надавали. Реагуючи на складні потреби громад і проблеми соціальної справедливості, бібліотеки в усьому світі все більше залучають досвід соціальної роботи, щоб забезпечити пряму психосоціальну та кризову підтримка користувачів бібліотеки та системну підтримку бібліотечного персоналу [2].

Також безпосередня колаборація бібліотек та соціальних служб у громаді базується на концепції травмо-орієнтованого бібліотечного обслуговування, що прагне до задоволення зростаючих психосоціальних потреб користувачів та зменшення стресового навантаження на персонал. Впровадження заходів для покращення травматичної обізнаності – це процес, який можуть підтримувати соціальні працівники бібліотек [4].

Таким чином, бібліотеки є справжнім універсальним середовищем і надають соціальним працівникам можливості працювати з усіма верствами населення, типами потреб і викликів.

Список використаних джерел

1. Libraries and Social Workers - Perfect Partners. URL: https://www.socialworktoday.com/archive/MA20p20.shtml
2. Library Task Supervisor Handbook for the NJ Social Work-Informed Library Services Project. URL: https://www.swinthelibrary.org/additional-resources
3. Professional Social Work and Public Libraries in the United States: A Scoping Review. URL: https://academic.oup.com/sw/article-abstract/67/3/249/6588157?redirectedFrom=fulltext
4. Tracy M. Soska, Adria Navarro. Social Workers and Public Libraries: A Commentary on an Emerging Interprofessional Collaboration. URL: https://www.researchgate.net/publication/344814076_Social_Workers_and_Public_Libraries_A_Commentary_on_an_Emerging_Interprofessional_Collaboration

Людмила ТЕРНОВА
кандидатка економічних наук (PhD),
доцентка кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет

СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ОТРИМАННЯ ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ, ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ОСІБ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ: АЛГОРИТМИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ

Станом на початок 2026 року питання соціальної реінтеграції захисників

України набуло статусу ключового чинника національної безпеки та соціальної стабільності. Перехід від воєнного стану до системного відновлення вимагає якісно нових підходів у роботі територіальних громад, які стають першою точкою контакту для демобілізованих осіб. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю подолання розриву між законодавчими гарантіями та їх практичною реалізацією на місцях. Посада фахівця із супроводу ветеранів у 2026 році стає центральним елементом цієї системи, виконуючи роль не просто соціального працівника, а висококваліфікованого кейс-менеджера та стратегічного навігатора, який здатен забезпечити безперервність підтримки у динамічному середовищі цифрових трансформацій та мінливих потреб ветеранської спільноти.

Сучасна архітектура соціальної підтримки в Україні, сформована під впливом викликів 2024–2026 років, базується на глибокому переосмисленні ролі територіальної громади як базового осередку реінтеграції захисників. Науковий дискурс сучасності остаточно змістився від застарілої концепції «державного утримання» до моделі «людиноцентрованого супроводу», де децентралізація повноважень та ресурсів поєднується з жорсткою індивідуалізацією сервісів. Це означає, що територіальна громада розглядається не просто як адміністративна одиниця, а як унікальний простір, де допомога ветерану, демобілізованій особі та членам їхніх родин адаптується до конкретного соціокультурного контексту та реальних потреб кожної сім'ї.

Академічні та прикладні дослідження періоду 2024–2025 років однозначно вказують на системну кризу колишньої реактивної моделі управління. Пасивне очікування, при якому ветеран мав самостійно долати психологічні, фізичні та бюрократичні бар'єри, щоб заявити про свої потреби, виявилося контрпродуктивним і часто призводило до соціальної відчуженості захисників. Натомість впровадження проактивних методів – від здійснення первинних візитів до раннього виявлення латентних запитів за допомогою фахівців із супроводу – дало змогу змінити саму логіку взаємодії. Громада тепер не чекає на запит, а пропонує підтримку на етапі її зародження, що є критично важливим для запобігання соціальній деградації чи розвитку глибоких депресивних станів у демобілізованих осіб.

Важливим технологічним фундаментом цієї трансформації стала масштабна цифровізація соціальної сфери. Аналіз практичного досвіду громад свідчить, що критичним фактором успіху є безшовна інтеграція Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (ЄІССС) із локальними цифровими ресурсами. Це дозволило ліквідувати «інформаційні острови», забезпечити автоматичну верифікацію статусів та створити прозорий «цифровий маршрут» ветерана. У такому середовищі кожна послуга фіксується та відстежується в режимі реального часу, що мінімізує вплив людського фактора та усуває корупційні ризики, водночас пришвидшуючи

отримання допомоги в рази.

Провідні науковці та експерти-практики одностайні у висновку, що матеріальні виплати є лише базовим, проте недостатнім інструментом стабілізації. Довгострокова адаптація та успішне повернення до мирного життя можливі лише за умови розбудови цілісної «екосистеми підтримки». У цій складній структурі психологічна реабілітація, правовий захист, медичне обслуговування та професійна реалізація не існують як ізольовані сервіси, а працюють у глибокій синергії. Така мультидисциплінарна взаємодія дозволяє створити навколо ветерана та його близьких стійке підтримуюче поле, яке ефективно нівелює ризики хронічного посттравматичного стресу та соціальної ізоляції. Узагальнюючи, можна стверджувати, що сучасна модель соціальної роботи в громадах – це перехід від точкового втручання до комплексної відновлювальної стратегії, що базується на принципах гідності, цифрової прозорості та безумовної поваги до досвіду захисників.

Метою роботи є концептуальне обґрунтування та системне розкриття комплексного алгоритму діяльності фахівця із супроводу ветеранів як ключової ланки системи соціальної безпеки територіальної громади. Дослідження фокусується на детальній регламентації етапів професійного втручання — від первинного кейс-менеджменту та верифікації потреб до повної психосоціальної та економічної інтеграції особи.

Особливу увагу приділено практичним механізмам впровадження оновленого Державного стандарту соціальної адаптації, що передбачає трансформацію традиційних підходів у гнучкі сервісні моделі, адаптовані до умов воєнного та післявоєнного періодів. Водночас робота спрямована на критичний аналіз та інтеграцію інструментів цифрової навігації, зокрема екосистеми сервісів «е-Ветеран», що стають фундаментом для забезпечення прозорості та безбар'єрності у наданні послуг.

Важливим складником дослідження є опис та обґрунтування етичних протоколів взаємодії, побудованих на засадах гідності, безсторонності та інклюзивності. Це має на меті не лише гарантувати якісне повернення ветеранів, демобілізованих осіб та членів їхніх родин до цивільного життя у 2026 році, а й сформувати в громадах стійке середовище для їхньої тривалої професійної самореалізації та зміцнення соціального капіталу держави.

Фундаментом системи надання послуг у 2026 році є проактивний кейс-менеджмент, де фахівець виступає архітектором індивідуального шляху реінтеграції. Процес розпочинається з багатовимірної діагностики життєвої ситуації, що включає первинне сортування запитів за категоріями терміновості та специфіки. Фахівець аналізує не лише безпосередні скарги клієнта, а й приховані потреби, такі як латентні стани депресії чи невирішені майнові суперечки. У межах

територіальної громади робота базується на детальному картуванні ресурсів, що передбачає постійний моніторинг діяльності Центрів надання соціальних послуг, ветеранських хабів та спеціалізованих громадських організацій. Важливим аспектом є оцінка територіальної доступності: у 2026 році кожна громада зобов'язана мати цифрову карту надавачів, яка верифікується через Єдину інформаційну систему соціальної сфери (ЄІССС). Якщо діагностика виявляє відсутність критично необхідної послуги в межах громади, фахівець ініціює механізм соціального замовлення, виступаючи адвокатом прав ветеранів перед органами місцевого самоврядування для фінансування зовнішніх спеціалістів або мобільних бригад.

Особлива увага приділяється специфіці взаємодії з сім'ями ветеранів, оскільки родина розглядається як єдиний організм. Соціальний супровід включає роботу з дружинами, чоловіками та дітьми, спрямовану на стабілізацію мікроклімату та запобігання домашньому насильству чи кризовим ситуаціям. У цьому контексті активно впроваджується принцип «рівний – рівному», де ветерани з успішним досвідом адаптації залучаються як ментори, що значно підвищує рівень довіри до системи. Етичний протокол спілкування вимагає від фахівця максимальної делікатності, дотримання конфіденційності та використання технік активного слухання без примусового розпитування про травматичний досвід. Практична реалізація допомоги чітко корелює з Державним стандартом соціальної адаптації, який у 2026 році регламентує жорсткі терміни: профілювання має бути завершене протягом п'яти робочих днів, після чого складається Індивідуальний план, що фіксує обов'язки обох сторін. Укладання договору про надання послуг перетворює ветерана з об'єкта опіки на суб'єкта змін, який бере активну участь у власному відновленні.

Цифрова навігація стає невід'ємною частиною супроводу через використання платформи «е-Ветеран». Фахівець не просто надає інформацію, а формує для клієнта персоналізовані «цифрові маршрути» з QR-кодами, що ведуть до конкретних кабінетів, реєстрів документів чи онлайн-записів на реабілітацію. Використання інформаційних карток послуг дозволяє уникнути хаотичного відвідування різних інстанцій, оскільки картка містить вичерпний перелік необхідних документів, терміни розгляду та очікувані результати. Такий підхід радикально знижує рівень бюрократичного стресу, який часто стає перепоною для звернення ветеранів за допомогою. Крім того, фахівець здійснює постійний моніторинг якості надання послуг, збираючи зворотний зв'язок від ветеранів для подальшого коригування стратегії розвитку громади. У 2026 році ця діяльність підкріплюється автоматизованими звітами в системі ЄІССС, що забезпечує прозорість та персональну відповідальність кожного надавача. Таким чином, соціальні послуги в громаді стають не просто формальним виконанням закону, а

дієвим інструментом відновлення людського капіталу, де фахівець є гарантом того, що жоден захисник не залишиться наодинці зі своїми викликами.

Підсумовуючи проведене дослідження, слід констатувати, що станом на 2026 рік ефективність системи соціальної підтримки ветеранів, демобілізованих осіб та членів їхніх родин у територіальних громадах визначається не просто наявністю ресурсів, а стратегічною синергією трьох фундаментальних факторів: високої професійної компетентності фахівця як кейс-менеджера, непорушного дотримання державних стандартів якості та широкого впровадження інноваційного інструментарію цифровізації. Професійна фігура фахівця із супроводу ветеранів трансформувалася з технічного виконавця у стратегічного «навігатора», який здатен не лише ідентифікувати наявні потреби, а й проактивно моделювати індивідуальні траєкторії розвитку особистості в цивільному середовищі. Використання єдиного цифрового контуру, зокрема платформ «е-Ветеран» та ЄІССС, дозволило ліквідувати інформаційні розриви та забезпечити прозорість розподілу соціальних благ, що є критично важливим для відновлення довіри між громадянином та державою.

Перехід до проактивних методів роботи та впровадження екосистемного підходу знаменує собою фундаментальну зміну парадигми соціальної роботи в Україні. Громада перестає бути лише місцем надання окремих послуг, а перетворюється на безпечне, інклюзивне та підтримуюче середовище, де родина ветерана розглядається як цілісний соціальний організм. Такий підхід дозволяє нівелювати ризики соціальної ізоляції та маргіналізації, забезпечуючи захисникам відчуття приналежності та затребуваності. Більше того, фокус на потребах сімей демобілізованих осіб дозволяє створити «подушку безпеки» для майбутніх поколінь, запобігаючи передачі травматичного досвіду та сприяючи гармонізації внутрішньо-сімейних стосунків. Соціальна адаптація, таким чином, виходить за межі простого розв'язання побутових проблем, стаючи інструментом відновлення людського капіталу як головного ресурсу громади.

У ширшому, загальнодержавному контексті, вибудувана система супроводу у 2026 році виступає надійним фундаментом соціальної згуртованості та національної стійкості.

Успішна реінтеграція ветеранів у життя територіальних громад стає індикатором зрілості українського демократичного суспільства, яке здатне не лише вистояти під час війни, а й забезпечити гідне майбутнє своїм захисникам. Це зміцнює внутрішню єдність країни, створюючи передумови для сталого економічного та культурного розвитку у повоєнний період. Ефективність локальних моделей підтримки в кожній окремій громаді в сукупності формує нову архітектуру соціальної справедливості, де кожна людина відчуває захист та підтримку держави. У підсумку, розвиток системи ветеранських сервісів у громадах

є не лише актом вдячності захисникам, а й стратегічною інвестицією у довгострокову стабільність, безпеку та відновлення України як сучасної європейської держави.

Список використаних джерел

1. Slozanska, H., & Biront, O. (2025). Social Adaptation Service for Veterans and their Families: the Experience of Providing and Perspectives of Development in Ukraine. *Social Work and Education*, *12*(4), 661–672. URL: https://journals.uran.ua/swe/article/view/351318
2. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (актуалізована редакція щодо електронного посвідчення та автоматичного надання пільг). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text
3. Закон України «Про соціальні послуги» (визначає повноваження громад щодо формування пакету послуг та соціального замовлення). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text
4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (в частині фінансового забезпечення ветеранських програм на рівні громад). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text
5. Закон України «Про Єдину інформаційну систему соціальної сфери» (набирає чинності). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4607-20#Text
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2025 р. № 746 «Про внесення змін до Порядку забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/746-2025-%D0%BF#Text
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 р. № 1338 «Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-%D0%BF#Text
7. Практичне керівництво для надавачів соціальних послуг територіальних громад «Інноваційний підхід до впровадження соціального сервісу «Мобільна соціальна служба з догляду вдома, паліативного догляду та натуральної допомоги у територіальній громаді» підготовлене за сприяння Програми розвитку ООН (ПРООН) в Україні та фінансової підтримки Європейського Союзу, наданої в межах проєкту «EU4Recovery – Розширення можливостей громад в Україні», й Уряду Канади. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-09/proon_praktichne_kerivnictvo_kerivnictvo_mss_veb.pdf
8. Вебпортал електронних послуг «е-Ветеран». URL: https://eveteran.gov.ua/

Валентин ТЕСЛЕНКО
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціально-трудових відносин та соціальної роботи,
Академія праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ

Повномасштабна війна в Україні актуалізувала проблему збереження та відновлення ментального здоров'я населення як один із пріоритетних напрямів державної та соціальної політики. Тривале перебування в умовах небезпеки, вимушене переміщення, втрата близьких, економічна нестабільність і руйнування соціальних зв'язків зумовлюють зростання рівня тривожних і депресивних розладів, посттравматичних стресових реакцій, а також криз ідентичності та сенсу життя.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, понад 70% населення України повідомляють про симптоми тривоги, депресії або сильного стресу, тоді як лише близько 20% звертаються по професійну допомогу [4, с. 12]. Оцінки свідчать, що близько 9,6 млн осіб можуть мати психічні розлади, пов'язані з війною [4, с. 15]. Дослідження також вказують, що до 25% населення можуть мати прояви посттравматичного стресового розладу [5, с. 6].

Таким чином, психосоціальна підтримка постає не лише як інструмент індивідуальної допомоги, а як системний механізм підтримки соціальної стійкості та відновлення суспільства.

Проблематика психосоціальної підтримки в умовах кризових і воєнних ситуацій активно досліджується у межах психології, соціальної роботи та медицини. Теоретичні засади осмислення травматичного досвіду представлені у працях В. Франкла, який наголошував на значенні смислу як ключового ресурсу подолання екзистенційних криз [6, с. 104], та І. Ялома, який розглядав фундаментальні екзистенційні виклики як чинники психологічної дестабілізації [7, с. 56]. Сучасні дослідження зосереджені на концепції резилієнтності, яка передбачає здатність особистості та спільнот адаптуватися до стресових умов [2, с. 23], а також на соціально-екологічному підході, що враховує взаємодію індивіда з його соціальним оточенням [1, с. 78]. Значний внесок у розробку практичних моделей психосоціальної підтримки здійснили міжнародні організації, які пропонують стандартизовані підходи до надання допомоги в умовах надзвичайних ситуацій [3, с. 9].

Метою є теоретичне обґрунтування сутності психосоціальної підтримки населення в умовах воєнного конфлікту та аналіз ефективних практичних підходів до її реалізації в сучасних українських реаліях.

Слід підкреслити, що психосоціальна підтримка розглядається як комплекс заходів, спрямованих на збереження психічного здоров'я, відновлення соціального функціонування та зміцнення ресурсів особистості і спільнот. Її теоретичне підґрунтя формується на перетині кількох підходів.

По-перше, травмоорієнтований підхід акцентує увагу на необхідності створення безпечного середовища, стабілізації емоційного стану та поступового опрацювання травматичного досвіду [3, с. 14].

По-друге, екзистенційний підхід підкреслює значення відновлення смислів і життєвих орієнтирів як ключового ресурсу подолання кризи [6, с. 110].

По-третє, соціально-екологічний підхід дозволяє розглядати індивіда у взаємозв'язку з його найближчим соціальним середовищем — родиною, громадою, інституціями [1, с. 80].

Практична реалізація психосоціальної підтримки передбачає багаторівневу систему втручань. На індивідуальному рівні застосовуються методи кризового консультування, психологічної першої допомоги, техніки емоційної регуляції та стабілізації. На рівні груп і громад важливими є програми взаємопідтримки, групова терапія, створення безпечних просторів та розвиток соціального капіталу [2, с. 45]. Інституційний рівень включає інтеграцію психосоціальних послуг у систему освіти, охорони здоров'я та соціального захисту, а також підготовку фахівців, здатних працювати з травматичним досвідом.

Серед ефективних міжнародних практик варто виокремити підхід MHPSS (Mental Health and Psychosocial Support), який передбачає багаторівневу модель допомоги – від базової підтримки до спеціалізованої психотерапії [3, с. 5]. Також застосовуються моделі громадських мультидисциплінарних команд, що забезпечують доступність послуг на місцевому рівні [4, с. 22].

До українських практик належать національні програми ментального здоров'я, інтеграція психологічної допомоги у первинну медицину, розвиток мобільних бригад та волонтерських ініціатив.

Водночас слід констатувати наявність низки системних проблем у сфері психосоціальної підтримки в Україні. Зокрема, на фоні значного зростання потреб населення, кадровий потенціал залишається обмеженим. За оцінками, дефіцит фахівців у сфері психічного здоров'я сягає десятків відсотків, особливо у громадах та прифронтових регіонах [4, с. 18]. Крім того, лише кожен п'ятий, хто потребує допомоги, фактично її отримує [4, с. 19].

Проблемами залишаються фрагментарність послуг, недостатня координація між державними і недержавними структурами, а також обмежене впровадження доказових практик, що знижує ефективність системи загалом.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що психосоціальна підтримка населення в умовах воєнного конфлікту є складним багаторівневим процесом, який потребує поєднання теоретично обґрунтованих підходів і практичних механізмів реалізації. Її ефективність визначається системністю, міжсекторальною взаємодією та орієнтацією на потреби різних груп населення. Перспективами подальшого розвитку є стандартизація послуг, впровадження доказових методик, розвиток кадрового потенціалу та розширення доступу до психосоціальної допомоги. Це сприятиме підвищенню рівня психологічної стійкості населення та відновленню соціальної цілісності суспільства в умовах тривалої кризи.

Список використаних джерел

1. Бондаренко О. Ф. Психологічна допомога особистості у кризових ситуаціях : навч. посіб. Київ : Либідь, 2019. 224 с.
2. Максименко С. Д. Психологія особистості : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 296 с.
3. Inter-Agency Standing Committee (IASC). Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. Geneva : IASC, 2007. 205 p.
4. World Health Organization (WHO). Mental Health and Psychosocial Support in Ukraine. Geneva : WHO, 2023. 40 p.
5. United Nations (UN). Policy Brief: Mental Health and COVID-19 and Conflict Settings. New York : UN, 2022. 24 p.
6. Frankl V. Man's Search for Meaning. Boston : Beacon Press, 2006. 165 p.
7. Yalom I. Existential Psychotherapy. New York : Basic Books, 1980. 524 p.

Лідія ТИМКІВ
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ТЕХНОЛОГІЇ СКРИНІНГУ В СУЧАСНІЙ СОЦІАЛЬНІЙ ДІАГНОСТИЦІ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

У сучасній системі соціального захисту особливого значення набуває швидкість та точність виявлення проблем у сім'ї. Традиційні методи діагностики часто є тривалими, тому в межах підготовки фахівців ми робимо акцент на технологіях скринінгу. Це методики, що дозволяють за короткий час виокремити сім'ї, які потребують негайної уваги, від тих, хто потребує лише планової підтримки.

Тривала повномасштабна війна в Україні висуває особливі вимоги до системи психосоціальної підтримки сімей військовослужбовців. Ці родини функціонують у специфічних кризових умовах: довготривала розлука, постійний страх за життя близької людини, радикальна зміна сімейних ролей та потреба в адаптації до цивільного життя після повернення військового (особливо за наявності бойової травми).

За таких умов традиційні методи соціальної діагностики, що базуються на довготривалих бесідах та інтерв'ю, виявляються малоефективними: вони забирають багато часу та підвищують ризик ретравматизації членів родини. Постає

гостра потреба в оптимізації процесу через впровадження технологій експрес-оцінки, зокрема первинного психологічного скринінгу ризиків та ресурсів стійкості (резильєнтності).

Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методичних засад застосування технологій психологічного скринінгу та розроблення алгоритму швидкої оцінки потреб, ризиків і ресурсів стійкості у родинах військовослужбовців.

Навчання студентів дисципліні «Методи та технології соціальної діагностики» сьогодні неможливе без опанування лаконічних тестів та шкал. Скринінг допомагає майбутньому фахівцю за 10-15 хвилин зрозуміти, чи є в сім'ї ризик домашнього насильства, критичний рівень тривоги чи загроза розпаду стосунків. Це дозволяє не витрачати ресурси на загальне опитування там, де потрібна негайна кризова інтервенція. Таким чином, ознайомлення з скринінговими методиками стає не просто передачею знань, а підготовкою студента до реальної, динамічної роботи, де точність і швидкість діагнозу буквально рятують сім'ї.

На думку А. Козак, «найпершою проблемою, з якою зіштовхується родина військового під час його перебування на фронті – це проблема порушення сімейної взаємодії, навіть після повернення шлюбного партнера з війни подружжя не відразу можуть відновити конструктивні взаємини» [1, с. 44].

Соціально-психологічна діагностика сімей комбатантів має відходити від суто «дефіцитарного» підходу (фіксації лише проблем), а зміщувати фокус на виявлення внутрішнього потенціалу родини – її ресурсів стійкості. Ефективним інструментом для такого оцінювання є «Шкала сімейної адаптації та згуртованості» FACES-3 або FACES-4, авторами якої є Д. Х. Олсон, Дж. Портнер та І. Лаві, адаптація М. Перре [3, с. 71]. В основі методики лежить «циркулярна модель» Д. Х. Олсона, яка дає можливість оцінити особливості взаємодії між членами сім'ї за такими показниками: згуртованість сім'ї (емоційний зв'язок, сімейні кордони, прийняття рішень, час, друзі, інтереси та відпочинок) та сімейна адаптація (лідерство, контроль, дисципліна, правила у сім'ї), що впливають на психологічний клімат та визначають тип функціонування сім'ї. Циркулярна модель ґрунтується на виділенні трьох головних величин – функціонування сім'ї: згуртованості, гнучкості і комунікації, більшість дослідників визнає ці величини за ключові [2, с. 135]. У FACES III представлено дві основні величини сім'ї: згуртованість і пристосування, а також комунікація як складова межа, що дозволяє формуватися решті змінних. На основі FACES III розроблено типологію, що включає 16 видів сімей, належним трьом категоріям: збалансованим, середнім і екстремальним.

Застосування цієї методики у форматі первинного скринінгу дозволяє оперативно виміряти два фундаментальні параметри сімейної системи: сімейну згуртованість (рівень емоційного зв'язку під час розлуки) та сімейну адаптацію / гнучкість (здатність системи змінювати правила та ролі під час відпусток чи

демобілізації військовослужбовця). Здобувачі знайомляться з оптимізованим технологічним алгоритмом проведення скринінгу, який складається з чотирьох послідовних кроків:

1. Форматування та інструменталізація. Скринінг переноситься у цифрове середовище (Google-форми або спеціалізований чат-бот), що дозволяє дружинам військових чи самим комбатантам проходити його анонімно у зручний час за допомогою смартфона.

2. Дестигматизуючий інструктаж. Перед початком опитування фахівець (або інтерфейс програми) чітко пояснює клієнту, що процедура не є «інструментом психологічного діагнозу», а спрямована суто на визначення актуальних психосоціальних та юридично-гуманітарних потреб родини.

3. Експрес-тестування та автоматизація. Клієнт протягом 10-15 хвилин оцінює 20 тверджень шкали FACES за 5-бальною системою. Вбудовані у цифрову платформу формули автоматично підраховують сирі бали, унеможливлюючи людський фактор і заощаджуючи час фахівця.

4. Тріаж (сортування) та інтерпретація результатів. За отриманими індексами родина миттєво диференціюється за принципом трьох зон:

- *зелена зона (збалансований рівень):* висока згуртованість та адаптивність системи. Ресурсів стійкості достатньо. Така сім'я потребує профілактичного супроводу, інформування.
- *жовта зона (середній рівень):* помірна дисфункція (емоційне відсторонення або криза перерозподілу влади в домі). Можна застосувати адресні психологічні консультації, залучення до груп підтримки для сімей військових.
- *червона зона (екстремальний рівень):* хаос, критична ригідність або повне роз'єднання родини. Така сім'я потребує негайного соціального супроводу центрами соціальних служб, кризової інтервенції та системної сімейної терапії.

Для студентів спеціальностей «Соціальна робота» та «Психологія» опанування цього алгоритму є критично важливим, оскільки це формує навички швидкого та точного реагування в умовах обмеженого часу та дефіциту ресурсів.

Для забезпечення системного підходу до соціальної діагностики сімей військовослужбовців доцільно застосовувати взаємодоповнюючий інструментарій: шкалу FACES III (Д. Олсона) та адаптований скринінг-опитувальник CAGE**.** Якщо методика FACES (III або IV версії) дозволяє оцінити будову сімейної системи – її гнучкість (адаптацію до змін) та згуртованість (рівень емоційного зв'язку), то експрес-тест CAGE у формі опитування членів родини про поведінку партнера виступає маркером деструктивних копінг-стратегій. Таке поєднання дозволяє відстежити, як індивідуальні механізми психологічного захисту комбатанта (зокрема, латентна алкоголізація) трансформують сімейну структуру в бік хаотичності, відстороненості чи жорсткої дисфункції.

У процесі скринінгу методика CAGE адаптується для членів родини військовослужбовця з метою виявлення прихованих ризиків залежності та оцінки рівня співзалежності. Паралельне використання FACES фіксує типи сімейних систем за циркулярною моделлю Д. Олсона (збалансовані, середні, екстремальні). Це дає змогу верифікувати прямий взаємозв'язок між наявністю алкогольних маркерів за CAGE та критичним зниженням сімейної гнучкості або деформацією емоційної близькості, що є типовим для сімей, які переживають досвід бойової травми.

Технології скринінгу в роботі з сім'ями військовослужбовців мають відповідати критеріям швидкості та мінімальної ретравматизації. Методика CAGE виступає ефективним фільтр-тестом первинної діагностики. Вона дозволяє фахівцю за допомогою лише чотирьох непрофільних запитань оцінити рівень критичності клієнта до проблеми вживання алкоголю, що часто є копінг-стратегією при ПТСР, та вчасно спрогнозувати ризики домашнього насильства чи розпаду сімейної системи.

Впровадження методики CAGE у практику соціального скринінгу забезпечує раннє виявлення кризових станів у родинах військовослужбовців. Це оптимізує етап маршрутизації клієнта, дозволяючи диференціювати запити на загальну соціально-психологічну підтримку та спеціалізовану наркологічну чи психотерапевтичну допомогу.

Головна педагогічна цінність CAGE полягає в тренуванні комунікативної гнучкості здобувачів. Оскільки питання мають делікатний і прямий характер, клієнти часто схильні до заперечення девіантної поведінки або агресії.

Під час практичних занять (наприклад, у симуляційних вправах «соціальний працівник – клієнт») студентів опановують навички *«м'якого інтерв'ювання»*. Особлива увага акцентується на дестигматизації: студенти вчаться ставити ці запитання без осуду в голосі, інтегруючи їх у загальну розмову про здоров'я та добробут сім'ї, а також правильно реагувати на захисні реакції опитуваного.

Таким чином, інтеграція технологій мікроскринінгу залежностей (CAGE) та макроаналізу сімейної структури (FACES III) оптимізує алгоритм соціального супроводу родин військовослужбовців. Профіль, отриманий на основі цих методик, дозволяє диференціювати сім'ї на ті, що потребують загальної соціально-психологічної фасилітації (при збалансованих показниках FACES), та кризові системи з високим рівнем адиктивного ризику за CAGE, які потребують негайного мультидисциплінарного втручання фахівців.

Упровадження цифровізованого алгоритму психологічного скринінгу на основі шкали FACES та методики CAGE дозволяє кардинально оптимізувати соціальну діагностику сімей військовослужбовців. Замість тривалого збору паперових анамнезів, фахівець за 15-30 хвилин отримує точний вектор для надання

адресної допомоги, що є запорукою збереження ментального здоров'я родини воїна.

Список використаних джерел

1. Козак Г. Діагностика сімей військовослужбовців під час військової служби. *Психологічні студії.* 2023. № 1. С. 41–47. https://doi.org/10.32782/psych.studies/2023.1.6

2. Маргашинський А. Сім'я в циркулярній моделі Д. Олсона: теоретико-методологічний аналіз шкал FACES. *Психологічні науки*. 2021. № 24. С. 131–136.

3. Olson D. *FACES IV and the Circumplex Model: Validation study*. Journal of Marital and Family Therapy, 2011. 37 (1). P. 64-80.

Лідія ТИМКІВ
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи

Оксана ХАРАНДЮК
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Соціальна робота»,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ У КРИЗОВИХ СТАНАХ

Сьогодні українські сім'ї опинилися у вирі важких випробувань: від наслідків війни, втрати домівок та близьких до різкого зубожіння та внутрішнього переміщення. Коли родина переживає таку глибоку кризу, першим, хто приходить на допомогу, є соціальний працівник. Проте ефективно підтримати інших може лише той, хто сам має під ногами міцний ґрунт.

За даними сучасних досліджень, понад 75% українців загалом зазначають, що відчувають вигорання через стрес і війну. Якщо ж говорити про соціальну сферу, то ситуація ще гостріша: близько 33% соціальних працівників мають критично високий рівень емоційного виснаження, а 57% демонструють низький рівень нервово-психічної стійкості. Саме синдром професійного вигорання фахівців соціальної сфери, на думку Н. Перхайла, «є тим деструктивним фактором, що не лише знижує продуктивність діяльності працівників, свідчить про професійний регрес, незадоволеність самореалізацією, руйнує їхнє фізичне та психологічне здоров'я, а і є небезпекою для клієнтів, які звертаються до соціальних служб» [2,

с. 208]. Адже соціальна робота перетворилася на роботу в екстремальних умовах. Саме тому психологічна стійкість (або резильєнтність) фахівця – це не просто його особиста справа, а базовий інструмент, без якого якісна допомога кризовим сім'ям стає неможливою.

Проблемі психологічної стійкості присвячена ціла низка наукових розвідок: модель психологічної стійкості розкриває О. Соловей-Лагода, техніки і потенціал резильєнтності – Є. Потапчук, О. Поліщук, О. Запорожченко та ін., проблеми формування психологічної стійкості висвітлюють С. Дмитришин, О. Москаленко, О. Кокун, Т. Мельничук, Г. Радчук, О. Романчук, О. Чиханцова та інші.

На думку багатьох дослідників, психологічна стійкість – це «багатовимірна індивідуально-психологічна характеристика, що визначає здатність особистості зберігати психічну рівновагу, функціональність і цілісність у складних життєвих обставинах, а також швидко адаптуватися до стресу, кризи або травматичних подій. цей феномен охоплює як здатність до відновлення після деструктивних впливів, так і потенціал до особистісного зростання на основі отриманого досвіду [3, с. 208].

Психологічна стійкість соціального працівника – це здатність щодня зіштовхуватися з чужим болем, але при цьому зберігати внутрішній баланс, тверезо мислити та не руйнуватися емоційно. Вона безпосередньо впливає на якість підтримки сімей через три головні чинники:

- Ефект «емоційного зараження» та безпека. Родина, яка перебуває у стані гострого стресу, транслює паніку та тривогу. Якщо соціальний фахівець емоційно стабільний, він діє як «заземлювач». Клієнти підсвідомо зчитують його спокій, починають почуватися в безпеці та швидше переходять від паніки до пошуку рішень.
- Виваженість і об'єктивність рішень. Вигорілий або травмований фахівець втрачає професійну пильність. Він може або формально поставитися до проблеми (проявити байдужість), або навпаки – сприйняти біль клієнта занадто близько, що завадить ухвалити правильне, зважене рішення (наприклад, щодо захисту прав дитини). Стійкість дозволяє бачити ситуацію об'єктивно.
- Профілактика «плинності кадрів. Емпіричні дослідження показують, що 62% соціальних працівників мають середній рівень вигорання, а 68% відчувають знецінення власних професійних досягнень. Через це люди масово йдуть із професії. Коли фахівець має психологічну підтримку, він залишається в професії, а кризова родина отримує тривалий і безперервний супровід від однієї людини, що критично важливо для побудови довіри.

Для підтримки цієї стійкості системі соціального захисту необхідно впроваджувати три рівні захисту: *особистий* (навчання працівників технікам саморегуляції та заземлення), *професійний* (регулярна супервізія та групи підтримки) та *організаційний* (нормальне навантаження та облаштовані робочі

місця). Складність та емоційність професійної діяльності соціальних працівників зумовлює необхідність розвитку підтримуючого середовища, яке має перетворитись на один з головних ресурсів резильєнтності для ефективного самовідновлення фахівців [1, с. 43],

У сучасних реаліях психологічна стійкість фахівця соціальної сфери є головним критерієм успішної роботи з родинами в кризі. Емоційний стан того, хто допомагає, напряму визначає результат цієї допомоги.

Статистика доводить, що безсистемна робота «на виснаження» веде до швидкого вигорання кадрів. Організація психологічного супроводу (супервізії, тренінгів) для самих соціальних працівників має стати обов'язковим стандартом державної соціальної політики. Турбота про фахівця – це пряма інвестиція в життєздатність тисяч українських сімей.

Список використаних джерел

1. Бутиліна О., Євдокимова І. Підвищення резильєнтності персоналу соціальної служби в контексті кадрового менеджменту. *Публічне управління та соціальна робота*. 2025. № 2 (6). С. 43.
2. Перхайло Н. Попередження професійного вигоряння майбутніх працівників соціальної сфери. *Педагогіка та психологія :* збірник наукових праць. Харків, 2016. Вип. 55. С. 204–210.
3. Чиханцова О. Психологічна стійкість особистості в умовах екстремальних соціальних викликів: емпіричне дослідження в контексті сучасної кризи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Психологія.* 2025. Вип. 3. С. 39.

Інна ТКАЧІВСЬКА
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
теорії та методики фізичної культури

Наталія ГРУШЕЦЬКА
асистент кафедри спортивно-педагогічних дисциплін,
методист навчально-методичного відділу,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Педагогічна практика є структурним елементом системи підготовки вчителя, що традиційно розглядається як простір методичного вдосконалення: студент отримує можливість апробувати дидактичні техніки, засвоєні у ЗВО, в умовах реального освітнього процесу. Проте таке трактування є принципово неповним.

Аналіз чинних положень про педагогічну практику у вітчизняних ЗВО засвідчує: критерії оцінювання практики зосереджені переважно на методичних показниках (якість планування уроку, дотримання структури, предметна грамотність), тоді як соціальний вимір педагогічної діяльності — здатність вчителя розуміти соціальний контекст учня і діяти відповідально у соціально складних ситуаціях – системно залишається поза межами оцінювання й цілеспрямованого педагогічного супроводу [7; 8]. Саме ця суперечність між нормативно задекларованою соціально-педагогічною місією вчителя НУШ і реальною логікою організації педагогічної практики визначає актуальність пропонованого дослідження.

Мета – теоретично обґрунтувати та емпірично верифікувати роль педагогічної практики у формуванні соціальної компетентності майбутнього вчителя.

У науковому дискурсі соціальна компетентність учителя визначається як інтегративна здатність до ефективної педагогічної взаємодії у соціальному просторі школи, що охоплює: діагностику соціальних потреб учнів, конструктивне управління конфліктами, здатність до міжінституційної співпраці (з психологом, соціальним педагогом, службами у справах дітей) і готовність до соціально відповідального педагогічного рішення у ситуаціях моральної невизначеності [6]. Науковці підкреслюють принципову єдність соціального й етичного вимірів цієї компетентності: здатність «бачити» дитину у її соціальному контексті є водночас моральною позицією педагога, а не лише технічним умінням [3; 4]. Зокрема, Н. Бібік обґрунтовує, що в умовах НУШ соціальна компетентність є не периферійним доповненням до фахової підготовки, а її смисловим центром, оскільки сучасна школа є передусім соціальним інститутом [1]. І. Зязюн наполягає, що соціальна компетентність педагога формується не шляхом засвоєння теоретичних схем, а виключно через рефлексивно пережитий живий досвід – що принципово підтверджує провідну роль педагогічної практики як середовища її розвитку [2].

З метою верифікації теоретичних положень проведено констатувальне дослідження на базі чотирьох педагогічних ЗВО України (n = 214 студентів випускних курсів педагогічних спеціальностей). Застосовано комплекс методів: структуроване анкетування (авторська анкета з 26 позицій), метод незакінчених речень і контент-аналіз рефлексивних щоденників педагогічної практики (де такі велися). Результати засвідчили системний характер проблеми. Аналіз отриманих результатів виявив, що 71,4 % респондентів не змогли навести жодного конкретного прикладу ситуації з педагогічної практики, де вони усвідомлено застосовували б соціально-педагогічні стратегії; 83,2 % опитаних зазначили, що під час практики стикалися із соціально складними ситуаціями (конфлікти між учнями, діти у кризових обставинах, агресивні реакції батьків), проте не мали чіткого

уявлення, як діяти педагогічно адекватно. Найбільш показовими були показники (68,7 %) щодо того, що жодна із зазначених ситуацій не стала предметом рефлексивного обговорення з наставником від бази практики або методистом практики. Лише 8,4 % студентів вели рефлексивний щоденник практики (не як формальну вимогу, а як інструмент осмислення досвіду). Зазначені дані вказують не на індивідуальну неготовність студентів, а на системну відсутність у моделі педагогічної практики механізмів, що перетворюють соціальний досвід на усвідомлену компетентність.

Подолання виявленого розриву потребує переосмислення самої логіки організації педагогічної практики – переходу від парадигми «демонстрації» до парадигми «рефлексивного дослідження». Погоджуємося із висновками науковців, що реформування педагогічної освіти в Україні неможливе без системного запровадження рефлексивних форм роботи [5; 8]. Рефлексія у цьому контексті – не самоціль і не методична вимога, а механізм трансформації «сирого» соціального досвіду на педагогічно значуще знання: саме через усвідомлений аналіз того, що відбулося і чому, студент переходить від стихійної реакції до компетентної дії. Практичними інструментами цього механізму є рефлексивний щоденник із соціально-педагогічними кейсами, структурована супервізія з ментором, групова рефлексія «важких моментів» практики і розбір конкретних педагогічних дилем у мультидисциплінарному форматі (за участю психолога, соціального педагога і куратора практики).

Другою необхідною умовою ефективного формування соціальної компетентності під час практики є диверсифікація її соціальних контекстів. Констатувальний зріз показав: переважна більшість студентів (87,3 %) проходили практику виключно у містах, у школах з однорідним соціальним контингентом. Між тим, реальна сучасна школа України є принципово різноманітною: у ній навчаються діти з особливими освітніми потребами, представники різних етнічних і мовних спільнот, діти внутрішньо переміщених осіб і ветеранських родин. Савченко (2018) наголошує, що саме зустріч із соціальною відмінністю є умовою формування дійсної, а не декларативної соціальної компетентності: педагог, який не мав досвіду взаємодії з учнем, що кардинально відрізняється від звичного, залишається соціально не підготовленим – незалежно від кількості зарахованих кредитів. Відтак включення до маршруту педагогічної практики шкіл з інклюзивними класами, малокомплектних і сільських закладів, шкіл з поліетнічним контингентом є не методичним побажанням, а стратегічною умовою якісної підготовки.

Таким чином, педагогічна практика має всі передумови для того, щоб стати провідним середовищем формування соціальної компетентності майбутнього вчителя – але лише за умови її системного реформування у двох напрямах:

запровадження обов'язкового рефлексивного компонента з фокусом на соціально-педагогічних ситуаціях і диверсифікація соціальних контекстів практики. Відсутність цих умов перетворює практику на відтворення методичних шаблонів, а не на середовище особистісного і соціального зростання педагога. Наведені емпіричні дані підтверджують: проблема є системною, а її розв'язання потребує змін не лише у навчальних планах, але й у самому розумінні того, яким має бути результат педагогічної практики у підготовці вчителя для освітніх закладів XXI століття.

Список використаних джерел

1. Бібік Н. М. Нова українська школа: порадник для вчителя. *Педагогіка і психологія*. 2017. № 4 (97). С. 5–11.
2. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність як мистецька дія. *Рідна школа*. 2016. № 1–2. С. 28–34.
3. Круцевич Т. Ю., Пангелова Н. Є. Особливості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язберігальної діяльності. *Теорія і практика фізичної культури і спорту*. 2022. № 1. С. 61–68.
4. Кузнєцова О. В. Формування професійних компетентностей майбутніх учителів фізичної культури. *Науковий вісник ХДАФК*. 2021. № 3. С. 92–96.
5. Луговий В. І., Слюсаренко О. М. Концептуальні засади реформування вищої педагогічної освіти в Україні. *Педагогіка і психологія*. 2016. № 2 (91). С. 5–14.
6. Пометун О. І., Гупан Н. М. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх учителів: сучасний стан і перспективи. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2020. Вип. 28. С. 45–54.
7. Савченко О. Я. (ред.). Нова українська школа: порадник для вчителя. Київ : МОН України, 2018. 208 с.
8. Ткачівська І. М. Формування рефлексивної компетентності майбутніх учителів фізичної культури в умовах педагогічної практики. *Обрії*. 2018. № 2. С. 70–74.

Михайло Ходак
викладач соціально-педагогічних дисциплін,
спеціаліст вищої категорії, викладач-методист,
Коломийський педагогічний фаховий коледж
Івано-Франківської обласної ради

ФАХІВЕЦЬ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ЯК СУБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Актуальність теми зумовлена трансформацією сфери соціальних послуг, де фахівець перестає бути просто «виконавцем послуг», а стає активним суб'єктом,

який безпосередньо впливає на розвиток територіальної громади та соціальну політику держави.

Аналіз сучасних досліджень, зокрема праці Т. Семигіної, О. Столярик, Г. Слозанської свідчать про трансформацію ролі фахівця соціальної сфери; фахівець аналізується як ключова фігура в управлінні соціальними процесами на рівні територіальної громади; нові компетенції: вміння працювати з ветеранами, ВПО та сім'ями загиблих розглядаються не як додаткова навичка, а як базова вимога до суб'єкта соціальної роботи сьогодні; фахівець визнається суб'єктом, який не просто реагує на запит, а активно прогнозує соціальні ризики та братиме участь у повоєнній відбудові соціальної сфери суспільства; тобто, науковий дискурс останніх років щодо діяльності фахівця соціальної сфери остаточно відходить від моделі «соціального опікуна» на користь «соціального терапевта та менеджера громад».

Мета публікації полягає у комплексному теоретичному обґрунтуванні та практичному аналізі ролі фахівця соціальної сфери як активної відповідальної постаті в сучасній системі соціальних відносин; обґрунтуванні суб'єктності фахівця як ключового чинника якості соціальних послуг та виявленні механізмів професійної реалізації особистості в умовах сучасних суспільних реалій.

Фахівець соціальної сфери – це узагальнена назва професій, пов'язаних із наданням соціальної допомоги, підтримки та захисту людям і спільнотам, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Фахівець соціальної сфери – професійно підготовлений фахівець, який має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи та виконує різноманітні види соціальної роботи; людина, яка внаслідок своїх посадових і професійних обов'язків надає всі (або окремі) види соціальної допомоги в подоланні людиною, сім'єю або групою людей проблем, що виникли у них.

Основні функції: оцінка потреб людини або сім'ї; надання соціальних послуг; соціальний супровід і консультування; захист прав та інтересів; посередництво між особою і державними установами; профілактика соціальних проблем; робота з вразливими групами (діти, ветерани, ВПО, люди з інвалідністю, літні особи тощо); багато інших функцій.

Місце роботи: Працює в соціальних службах (службах соціальної роботи), установах соціального захисту населення, центрах зайнятості та працевлаштування, соціально-виховних службах, службах опіки, недержавних та благодійних соціальних установах, волонтерських організаціях тощо.

Характер роботи: Соціальна робота – це спеціалізована діяльність з надання соціальних послуг; з обслуговування та соціального захисту окремих осіб, груп і категорій населення, які цього потребують; із запобігання виникненню складних життєвих обставин (СЖО).

Аналіз ситуації: В останні роки були зроблені певні кроки стосовно запровадження системної реформи у сфері надання соціальних послуг, в тому числі і у зав'язку з реформою децентралізації. Так, у січні 2019 року прийнято новий Закон України «Про соціальні послуги», який було розроблено з урахуванням європейського досвіду та який був покликаний реформувати систему надання соціальних послуг та зробити ринок соціальних послуг конкурентним та доступним для усіх суб'єктів системи надання соціальних послуг.

В рамках реалізації Закону відбувалося правове регулювання формування системи соціальних послуг, діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги всіх форм власності, зокрема:

– прийнято низку підзаконних нормативних актів, у тому числі Кабінетом Міністрів України, щодо визначення критеріїв діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги; переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах; моніторингу та оцінки якості надання соціальних послуг тощо;

– розпочато процес створення реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг;

– запроваджено часткову стандартизацію соціальних послуг шляхом затвердження державних стандартів соціальних послуг;

– здійснено децентралізацію фінансування установ та закладів, що надають соціальні послуги.

Однак, зазначені заходи не здійснили фундаментальний вплив на систему надання соціальних послуг та не призвели до очікуваних і бажаних результатів у вигляді високої соціальної захищеності осіб та сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують захисту і допомоги.

Процес децентралізації надання соціальних послуг виявився успішним лише у економічно розвинутих громадах з достатнім рівнем доходів місцевого бюджету.

На рівні територіальної громади так і не запроваджено ефективні механізми раннього виявлення та раннього втручання, стратегічного прогнозування та планування, надання соціальних послуг з урахуванням потреб вразливих груп населення громади, механізми контролю та оцінки якості соціальних послуг, незалежного моніторингу, оцінки ефективності діяльності соціальних служб, санкції за порушення стандартів надання соціальних послуг та низьку якість соціальних послуг.

Перекладання обов'язку щодо фінансування надання базових соціальних послуг виключно на місцеві бюджети територіальних громад на практиці призвело до неспроможності територіальних громад належним чином забезпечувати фінансування надання таких соціальних послуг.

Економічно депресивні громади не спроможні сформувати дохідну частину місцевого бюджету достатню для належного фінансування соціальних послуг, проте саме в таких громадах ризики виникнення складних життєвих обставин вищі.

Як наслідок, соціальні послуги фінансуються за залишковим принципом, а подекуди і взагалі на надання соціальних послуг із місцевих бюджетів не виділяється фінансування через обмежені ресурси громади, що тягне за собою певні проблеми.

Сучасні практики соціальної роботи фахівців соціальної сфери:

1) Сучасні стратегії надання соціальних послуг.
2) Соціальна робота в територіальній громаді.
3) Міжвідомча та міждисциплінарна взаємодія у територіальній громаді.
4) Виявлення дитини, яка потребує соціального захисту, та її влаштування у сім'ю.
5) Соціальна робота з сім'ями.
6) Соціальна робота з людьми похилого віку.
7) Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами.
8) Соціальна підтримка учасників бойових дій та членів їхніх сімей.
9) Соціальна робота з особами з інвалідністю.
10) Соціальна робота з ВІЛ-інфікованими та членами їхніх сімей.
11) Соціальна робота в кримінально-виконавчій службі.
12) Соціальна профілактика домашнього та гендерно зумовленого насильства.
13) Соціальна робота з профілактики булінгу серед дітей та молоді.
14) Організація волонтерської діяльності в соціальній роботі та інші.

Вимоги до кваліфікації фахівця соціальної сфери, сформовані відповідно до Міжнародних вимог до кваліфікації соціального працівника.

– Вимоги до особистісних якостей: гуманістична спрямованість особистості; особиста і соціальна відповідальність; почуття власної гідності й поважання гідності іншої людини; емпатичність; готовність зрозуміти іншу людину і надати їй всебічну допомогу й підтримку.

– Вимоги до діяльності:

а) до посадових обов'язків: уміти організувати соціально значущу діяльність серед населення; надати соціально-правовий захист особі, яка її потребує; координувати діяльність різних громадських і державних організацій для підтримки осіб, яка потребують допомоги;

б) до професійних знань і вмінь: уміти бачити проблеми клієнта, діагностувати їх; уміти визначати характер необхідної допомоги, надавати консультації в своїй роботі;

в) до рівня сформованості діяльнісно-рольових вмінь: уміти встановлювати партнерські стосунки з клієнтом, формувати нові соціальні ролі у клієнта тощо.

– Вимоги до особливостей соціальної взаємодії працівника соціальної сфери і клієнта:

а) уміти координувати соціальні зв'язки і стосунки, свої власні дії на основі навичок спостереження, відбору та аналізу соціально значущої інформації тощо.

– Вимоги до комунікативних навичок і вмінь:

а) володіти культурою спілкування (уміти слухати і чути, володіти культурою безконфліктного спілкування).

Війна та її наслідки створюють безліч складних життєвих ситуацій, з якими наразі стикаються українці. Соціальні проблеми без їх вирішення не зникнуть і у післявоєнній Україні. Саме в таких ситуаціях актуалізується значення соціальної роботи як професійної діяльності та роль фахівця соціальної сфери, і тут головне завдання – допомогти людині вийти з кризового стану та адаптуватися до реалій суспільного життя.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2671-19

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг» від 01 червня 2020 р. № 587. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/587-2020-%D0%BF

3. Наказ Міністерства соціальної політики України від 31 липня 2023 року № 263-Н «Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення положень про структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій та організації діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей». URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0263739-23

4. Професійний стандарт «Фахівець із соціальної роботи». URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/88-1179.pdf

5. Професійний стандарт «Соціальний працівник». URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/75-1049.pdf

6. Професійний стандарт «Соціальний менеджер». URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/294-social_nij_menedzer.pdf

7. Професійний стандарт «Соціальний працівник (допоміжний персонал)». URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/89-1149.pdf

8. Професійний стандарт «Фахівець з питань молоді (молодіжний працівник)». URL: https://mms.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-fakhivets-z-pytan-molodi-molodizhnyi-pratsivnyk

9. Васюта (Тополь) О. І. Професійне становлення фахівця із соціальної роботи. URL: https://eukraina.com/publ/education/profesijne_stanovlennja__fakhivcja_iz_socialnoji_roboti/11-1-0-208

10. Орешета Ю. В. Фахівці із соціальної роботи як ключові суб'єкти сфери соціальної роботи. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64

11. Семигіна Т., Столярик О. Нове обличчя соціальної роботи: сучасні теорії та підходи. Таллінн: Teadmus, 2025. 524 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi83/0063240.pdf
12. Семигіна Т. Соціальна робота в Україні: професія у вирі війни та змін. URL: https.researchgate.net/publication_Socialna_robota_v_Ukraini__profesia_u_viri_vijni_ta_zmin
13. Соціальна робота: реалії та перспективи : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 110-річчю Полт. нац. пед. ун-та імені В. Г. Короленка, м. Полтава, 9–10 трав. 2024 р. / за заг. ред. Н. О. Сайко, В. І. Березан. Полтава, 2024. 255 с. URL: http://elcat.pnpu.edu.ua.pdf

Наталя ЧЕКМЕНЬОВА
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності «Соціальна робота»,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

ПАРТНЕРСТВО ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНЦІВ У СЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Повномасштабна війна росії проти України спричинила одну з найбільших гуманітарних криз у Європі за останні десятиліття. Мільйони українців були змушені залишити свої домівки та шукати прихисток у країнах Європейського Союзу. Однією з держав, яка прийняла значну кількість громадян України, стала Словацька Республіка. Станом на 2025–2026 роки у Словаччині перебуває понад 130 тисяч громадян України зі статусом тимчасового захисту [2]. У зв'язку з цим суттєво зросло навантаження на систему соціального захисту, освіти, охорони здоров'я, ринку праці та інтеграційних сервісів країни.

У цих умовах особливого значення набуває партнерство між державними інституціями та громадськими організаціями, яке дозволяє оперативно реагувати на гуманітарні виклики, забезпечувати комплексну соціальну підтримку та сприяти інтеграції українців у словацьке суспільство [4, с. 18].

Проблеми соціальної підтримки вимушено переміщених осіб, розвитку соціальних послуг та міжсекторальної взаємодії досліджували українські й зарубіжні науковці, зокрема Т. Семигіна, Р. Зозуляк-Случик, Г. Михайлишин, О. Протас та інші. Дослідники наголошують, що саме співпраця державних структур, громадського сектору та міжнародних організацій є важливою умовою ефективного реагування на гуманітарні кризи та забезпечення соціальної стабільності [4, с. 20].

Метою статті є аналіз особливостей співпраці державних інституцій та громадських організацій у сфері соціальної підтримки українців у Словацькій Республіці в умовах повномасштабної війни.

Після початку повномасштабного вторгнення Словацька Республіка активувала механізми тимчасового захисту відповідно до рішень Європейського Союзу [1]. Українські громадяни отримали доступ до медичного страхування, соціальної допомоги, освіти, працевлаштування та базових інтеграційних послуг. Важливу роль у реалізації державної політики відіграють Міністерство праці, соціальних справ та сім'ї Словацької Республіки, органи місцевого самоврядування, школи, медичні установи, центри зайнятості та соціальні служби [3].

Разом із державними структурами надзвичайно важливу роль почав відігравати громадський сектор. Після початку повномасштабного вторгнення у Словаччині активізувалася діяльність великої кількості словацьких та українських громадських організацій, благодійних фондів і волонтерських ініціатив, які взяли на себе значну частину оперативної допомоги українським біженцям. Багато соціальних, освітніх та інтеграційних програм реалізовувалися за підтримки міжнародних донорів, фондів Європейського Союзу, UNHCR, UNICEF, Міжнародної організації з міграції (IOM) та приватних благодійних структур [2].

Серед організацій, які активно працювали у сфері підтримки українців у Словаччині, можна виділити Mareena, яка реалізовувала інтеграційні програми, мовні курси та підтримку працевлаштування; Liga za ľudské práva, що надавала юридичну допомогу та консультації щодо тимчасового захисту; Človek v ohrození, яка забезпечувала гуманітарну та освітню підтримку; UNHCR, що координувала гуманітарну допомогу та захист прав біженців.

Громадські організації забезпечували гуманітарну допомогу, психологічну підтримку, мовну адаптацію, соціальний супровід сімей, допомогу із працевлаштуванням та пошуком житла. Важливим напрямом діяльності стала підтримка інтеграції українських дітей у словацьку систему освіти, організація дозвілля, культурних заходів та створення безпечного соціального середовища для вимушених переселенців [5, с. 74].

Одним із прикладів ефективної громадської ініціативи є діяльність громадської організації SPLETINIA, яка здійснює гуманітарну, соціальну, культурну та освітню підтримку українців у Словаччині. Організація об'єднує українських та словацьких волонтерів, координує збір і доставку гуманітарної допомоги, підтримує військових та цивільне населення України, а також реалізовує інтеграційні й освітні проєкти для українців у містах Кошице та Пряшів.

Важливим напрямом діяльності організації стало створення безпечного соціального простору для українських родин. У межах діяльності центру проводяться культурні заходи, освітні програми, майстер-класи, дитячі заняття, зустрічі для жінок та людей похилого віку. Такі ініціативи сприяють соціальній

адаптації, психологічній стабілізації та формуванню відчуття підтримки серед вимушених переселенців.

Важливим елементом діяльності SPLETINIA є тісна співпраця з державними інституціями та органами місцевого самоврядування Словацької Республіки. Упродовж трьох років діяльності організація активно взаємодіє з місцевими органами влади щодо забезпечення приміщень для гуманітарної, соціальної та культурної діяльності, а також організації публічних заходів, освітніх програм і культурних ініціатив.

Одним із напрямів співпраці є комунікація з управліннями праці, соціальних справ та сім'ї щодо залучення українців, які отримують соціальну допомогу у Словаччині, до громадських та волонтерських робіт у межах програм відпрацювання соціальних годин. Така співпраця сприяє соціальній адаптації вимушених переселенців, їхній інтеграції у місцеві громади та розвитку соціальної активності [6, с. 95].

Важливе значення має також співпраця з місцевими освітніми структурами та відділами освіти щодо консультування українських родин, підтримки інтеграції дітей у словацькі школи та вирішення освітніх питань, пов'язаних із адаптацією дітей до нового соціального середовища.

Окрему роль у підтримці української громади відіграє співпраця з релігійними організаціями та церковними спільнотами, які здійснюють фінансову підтримку, організовують гуманітарні збори та беруть участь у благодійних ініціативах. Важливим напрямом діяльності є також постійна комунікація та співпраця з Embassy of Ukraine in the Slovak Republic і Consulate General of Ukraine in Prešov, які сприяють підтримці української громади, розвитку культурних ініціатив та зміцненню українсько-словацької співпраці.

Окремо варто зазначити, що діяльність громадських організацій у Словаччині не обмежується лише наданням гуманітарної допомоги. Вони також виконують важливу функцію соціального посередництва між українськими родинами та державними структурами, допомагаючи людям орієнтуватися у системі соціальних послуг, освітніх можливостей та правових механізмів захисту [4, с. 24].

Станом на 2025–2026 роки у Словаччині офіційно працевлаштовано понад 50 тисяч громадян України, що свідчить про поступову інтеграцію українців у словацьке суспільство [3]. Водночас залишаються актуальними проблеми мовного бар'єру, психологічного виснаження, нестабільного фінансування громадських ініціатив та потреби у довгострокових інтеграційних програмах.

Таким чином, досвід Словацької Республіки демонструє важливість ефективної взаємодії між державними структурами та громадським сектором у сфері соціальної підтримки українців, які постраждали внаслідок війни. Саме поєднання ресурсів держави, місцевого самоврядування, міжнародних партнерів та

громадських організацій забезпечує більш комплексну, оперативну та ефективну допомогу вимушеним переселенцям. Подальший розвиток такого партнерства є важливою умовою соціальної стабільності, інтеграції української громади та розвитку сучасних соціальних сервісів у Словацькій Республіці.

Список використаних джерел

1. European Commission. Temporary protection for persons fleeing Ukraine. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system/temporary-protection_en (дата звернення: 12.05.2026).
2. UNHCR Slovakia. Ukraine Refugee Situation. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine (дата звернення: 12.05.2026).
3. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky. URL: https://www.employment.gov.sk (дата звернення: 12.05.2026).
4. Семигіна Т. В. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб та біженців в умовах війни. Соціальна робота та соціальна освіта. 2023. № 2. С. 15–27.
5. Зозуляк-Случик Р. В. Основи соціалізації особистості : навч. посіб. 2-ге вид., переробл. та доповн. Івано-Франківськ : НАІР, 2021. 223 с.
6. Михайлишин Г. Й., Мандро Л. О. Навички особистої ефективності як складова професійної компетентності соціального працівника. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2021. Вип. 1. С. 92–102.
7. Протас О. Л. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи з обдарованими дітьми: теорія і методика організації : монографія. Тернопіль : Терно-граф, 2020. 384 с.

Інна ЧЕРВІНСЬКА
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти та освітніх інновацій,
завідувач творчою навчально-науковою лабораторією «Гірська школа Українських Карпат» Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

Андрій ЧЕРВІНСЬКИЙ
кандидат історичних наук доцент,
доцент кафедри географії та природознавства,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК РЕСУРС ВИЖИВАННЯ І ВІДНОВЛЕННЯ ПЕДАГОГА В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Воєнний стан суттєво трансформує всі сфери суспільного життя, зокрема й освітню. Педагог за цих складних й непередбачуваних обставин постає не лише як носій знань, але й як емоційний лідер, який забезпечує емоційну підтримку та стабілізацію ментальних чинників для здобувачів освіти. Постійна загроза, тривожність, втрати, вимушене переміщення та інформаційний тиск створюють підвищене психологічне навантаження, що негативно впливає на ментальне здоров'я. У цьому контексті особливої актуальності набуває емоційний інтелект як здатність усвідомлювати, регулювати власні емоції та ефективно взаємодіяти з іншими. Саме він стає важливим ресурсом виживання та відновлення педагога.

Емоційний інтелект розглядається як інтегративна характеристика особистості, що включає усвідомлення власних емоцій, здатність до саморегуляції, емпатію, соціальні навички взаємодії, мотивацію.

У професійній діяльності педагога ці компоненти набувають особливого значення, оскільки освітній процес є емоційно насиченим і передбачає постійну міжособистісну взаємодію.

Проблема емоційного інтелекту педагога та його ролі у забезпеченні психологічного благополуччя в умовах кризових ситуацій активно досліджується сучасними науковцями. Зокрема, доведено, що емоційний інтелект опосередковано впливає на психологічне благополуччя педагогів через розвиток резильєнтності та зниження рівня професійного вигорання.

У контексті воєнного часу особливого значення набувають дослідження стресу та копінг-стратегій педагогів. Зокрема, емпіричне дослідження роботи українських учителів засвідчило підвищений рівень стресу, зумовлений війною, та водночас виявило, що використання емоційно-орієнтованих стратегій подолання є важливим ресурсом психологічної адаптації.

Сучасні міжнародні дослідження також акцентують увагу на феномені емоційної стійкості/нестійкості в діяльності педагогів у кризових умовах. Доведено, що глибинне емоційне залучення сприяє зниженню рівня тривожності та емоційного виснаження, тоді як поверхневе регулювання емоцій має протилежний ефект.

Важливим напрямом наукових розвідок є вивчення резильєнтності педагогів як інтегрального ресурсу подолання криз. За результатами дослідження, ключовими предикатами стійкості є психологічна гнучкість, оптимізм та усвідомленість, що безпосередньо пов'язано з компонентами емоційного інтелекту [1].

Українські науковці А. Зарицька, О. Шаповалова та ін., підкреслюють, що в умовах війни педагоги виконують не лише освітню, а й емоційно-підтримувальну функцію, що значно підвищує ризики емоційного вигорання та потребує системної психосоціальної підтримки [1]. Варто зазначити, що емоційний інтелект

безпосередньо пов'язаний із рівнем життєстійкості педагогів: вищий рівень емоційної компетентності сприяє підвищенню контролю, залученості та готовності до подолання труднощів.

В умовах війни емоційний інтелект виконує функцію психологічного захисту та адаптації. Педагог, який володіє розвиненим емоційним інтелектом краще справляється зі стресом і тривогою, здатний зберігати внутрішню рівновагу в кризових ситуаціях, ефективніше реагує на емоційні стани здобувачів освіти, що в комплексі – знижує ризик професійного вигорання. Адже здатність до саморегуляції дозволяє педагогу не лише контролювати власні емоційні реакції, а й уникати емоційного виснаження, що є критично важливим у тривалих кризових умовах.

В сучасних реаліях проблема виживання виходить далеко за межі фізичної безпеки та охоплює психологічний, емоційний і соціальний виміри життєдіяльності особистості. Для педагога, який функціонує в ситуації постійної невизначеності, загрози та емоційного напруження, ключовим ресурсом стає здатність зберігати внутрішню рівновагу, ефективно реагувати на стресори та підтримувати інших. Саме тому емоційний інтелект постає як інтегральний механізм психологічного виживання.

Емоційний інтелект у цьому контексті слід розглядати не лише як сукупність індивідуальних здібностей, а як адаптаційний ресурс, що забезпечує гнучкість поведінки, стійкість до стресу та здатність до самозбереження. Його значення особливо зростає в умовах хронічного стресу, коли звичайні механізми психологічного захисту виявляються недостатніми або виснажуються.

Передусім, емоційний інтелект забезпечує усвідомлення емоційного стану. Оскільки педагог щоденно переживає широкий спектр емоцій – від тривоги і страху до гніву, безсилля чи провини. Нерозпізнані та непрожиті емоції мають тенденцію накопичуватися, що призводить до емоційного виснаження та психосоматичних порушень. Здатність ідентифікувати власні емоції дозволяє не лише краще розуміти свій стан, але й вчасно реагувати на ознаки перевантаження.

Другим ключовим аспектом є саморегуляція, яка в умовах війни набуває критичного значення, як здатність контролювати імпульсивні реакції, знижувати рівень тривожності, переключати увагу та відновлювати емоційну рівновагу. Для вчителя – це означає вміння залишатися стабільним навіть у кризових ситуаціях (повітряні тривоги, дистанційне навчання в екстремальних умовах, робота з травмованими дітьми). Саморегуляція виступає своєрідним «психологічним буфером», що захищає від руйнівного впливу стресу.

Не менш важливою складовою для вчителя є емпатія, яка в сучасних реаліях трансформується з бажаної якості у професійну необхідність. Адже він змушений взаємодіяти з учнями, які переживають травматичний досвід, втрати, переміщення,

розлуку з близькими. Здатність відчувати емоційний стан іншого, не занурюючись у нього повністю, дозволяє надавати підтримку без втрати власного ресурсу. Водночас надмірна емпатія без розвинених навичок саморегуляції може призводити до вторинної травматизації.

Емоційний інтелект також виконує функцію захисту від професійного вигорання, яке в умовах війни значно посилюється. Хронічне емоційне навантаження, відповідальність за інших, необхідність постійної адаптації до змін формують передумови для виснаження. Педагоги з високим рівнем емоційного інтелекту демонструють вищу здатність до відновлення, краще розмежовують професійні та особисті переживання, що дозволяє зберігати працездатність і мотивацію.

Окремої уваги заслуговує роль емоційного інтелекту як ресурсу соціальної взаємодії та підтримки. Тому що значно зростає потреба у взаємній підтримці, довірі та згуртованості, здатності формувати психологічно безпечне середовище, знижувати рівень напруги в колективі, виступати медіатором у конфліктах та джерелом емоційної стабільності.

Крім того, емоційний інтелект пов'язаний із розвитком резильєнтності – здатності особистості протистояти труднощам, адаптуватися до змін і відновлюватися після травматичних подій. У цьому сенсі він виступає не лише як реактивний, а й як проактивний ресурс, що дозволяє не просто виживати, а зберігати якість життя та професійну ефективність.

Емоційний інтелект виступає не лише як механізм виживання, а й як ресурс відновлення, який сприяє стабілізації психологічної рівноваги, формуванню оптимістичного мислення, розвитку стійкості (резильєнтності), зміцненню соціальної підтримки в колективі. Педагог, у якого добре сформований емоційний інтелект здатний створювати безпечне освітнє середовище, у якому учні відчувають підтримку, довіру та емоційну стабільність.

Загалом, емоційний інтелект «відіграє важливу роль у створенні позитивного середовища під час війни та конфліктів. Серед провідних аспектів емоційного інтелекту учасників освітнього процесу визначимо: емоційну саморегуляцію, емпатію, спроможність вирішувати конфлікти, комунікаційні навички та стресостійкість. Розвиток емоційного інтелекту залежить від когнітивних особливостей особистості, від сформованості розуміння сутності й значення емоцій, від вироблених навиків емоційного реагування» [2, с. 78].

Таким чином, емоційний інтелект у воєнний час набуває статусу базового психологічного ресурсу виживання суб'єктів освітньої взаємодії. Він інтегрує когнітивні, емоційні та поведінкові механізми адаптації, забезпечує здатність до самозбереження та підтримки інших, а також виступає фундаментом для подальшого відновлення особистості після завершення кризових впливів.

Список використаних джерел

1. Зарицька В. В. Емоційний інтелект: аналіз наукових теорій. *Теорія і практика сучасної психології.* 2010. Вип. 1. С. 17–22

2. Червінська І., Галюк Н., Мергель Т. Роль емоційного інтелекту у взаємодії учасників освітнього процесу у закладі вищої освіти. *Гірська школа Українських Карпат.* 2024. № 31. С. 78–85. URL: https://journals.pnu.edu.ua/index.php/msuc/article/view/9277/9136

Марія Чехович
викладач психолого-педагогічних дисциплін,
викладач вищої категорії,
Коломийський педагогічний фаховий коледж
Івано-Франківської обласної ради

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Повномасштабна війна в Україні спричинила значне збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, які потребують комплексної соціальної підтримки, психологічної допомоги та сприяння адаптації до нових умов проживання. Особливої уваги потребують сім'ї внутрішньо переміщених осіб, які стикаються з труднощами працевлаштування, забезпечення житлом, доступом до медичних, освітніх і соціальних послуг. У цих умовах вагому роль у підтримці населення відіграють громадські організації, благодійні фонди та волонтерські ініціативи, діяльність яких спрямована на задоволення базових потреб населення та сприяння інтеграції ВПО у приймаючі громади.

Проблематика діяльності громадських організацій у сфері соціальної підтримки населення висвітлюється у працях українських науковців, які досліджують розвиток громадянського суспільства, особливості функціонування громадського сектору та механізми надання соціальних послуг [1; 2]. Водночас питання соціальної підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану потребує подальшого наукового аналізу.

Метою дослідження є визначення ролі громадських організацій у соціальній підтримці сімей внутрішньо переміщених осіб та аналіз основних напрямів їх діяльності в умовах воєнного стану.

Після початку повномасштабного вторгнення російської федерації значно зросла потреба у наданні гуманітарної, психологічної, юридичної та соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам. Значна кількість сімей була змушена залишити місця постійного проживання через активні бойові дії та шукати безпечні

умови проживання в інших регіонах України. У зв'язку з цим громадські організації оперативно мобілізували ресурси для надання допомоги населенню [3].

Сьогодні громадські організації забезпечують ВПО продуктами харчування, засобами гігієни, тимчасовим житлом, психологічною підтримкою, юридичними консультаціями та допомогою у працевлаштуванні. Крім того, важливим напрямом їх діяльності є сприяння соціальній адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нові громади. Громадські організації також реалізують освітні програми, тренінги та інформаційні заходи, спрямовані на розвиток професійних навичок, фінансової грамотності та підтримку психоемоційного стану населення [4].

Серед найбільш активних організацій, що здійснюють підтримку ВПО, можна виокремити Товариство Червоного Хреста України, БФ «Право на захист», «Карітас Україна», «Донбас SOS», «Крим SOS», ГО «Проліска», Save the Children та інші. Значну роль у підтримці переселенців відіграє Благодійний фонд «Рокада», діяльність якого спрямована не лише на надання гуманітарної допомоги, а й на сприяння інтеграції ВПО у громади, підтримку Рад ВПО та розвиток механізмів взаємодії між переселенцями й органами місцевого самоврядування [5].

Важливим аспектом діяльності громадських організацій є захист прав внутрішньо переміщених осіб, протидія дискримінації та забезпечення доступу до соціальних гарантій. Співпраця громадського сектору з державними установами та міжнародними партнерами сприяє підвищенню ефективності соціальної підтримки населення та формуванню дієвих механізмів допомоги [6].

Варто зазначити, що громадські організації виконують не лише матеріальну, а й інформаційно-комунікаційну функцію. Вони допомагають внутрішньо переміщеним особам орієнтуватися у новому соціальному середовищі, отримувати актуальну інформацію щодо державних програм підтримки, оформлення документів, працевлаштування, медичного обслуговування та освітніх можливостей для дітей. Така діяльність є особливо важливою для людей, які були змушені швидко залишити місце постійного проживання і не мають достатнього досвіду взаємодії з місцевими установами.

Окрему роль відіграє психологічна підтримка сімей ВПО. Втрата житла, розрив соціальних зв'язків, невизначеність майбутнього та пережитий травматичний досвід можуть негативно впливати на емоційний стан переселенців. Саме тому громадські організації організовують індивідуальні консультації, групи підтримки, тренінги зі стресостійкості та заходи для дітей і молоді. Це сприяє зниженню рівня тривожності, подоланню соціальної ізоляції та формуванню відчуття безпеки.

Не менш важливим напрямом є сприяння працевлаштуванню та економічній самостійності внутрішньо переміщених осіб. Громадські організації проводять навчальні курси, консультації з написання резюме, професійної перекваліфікації та

відкриття власної справи. Завдяки цьому переселенці отримують можливість не лише задовольнити базові потреби, а й поступово інтегруватися в економічне життя приймаючої громади.

Отже, громадські організації відіграють важливу роль у соціальній підтримці сімей внутрішньо переміщених осіб, забезпечуючи їх необхідною допомогою та сприяючи адаптації до нових умов життя. Їх діяльність є важливим складником системи соціального захисту населення в умовах воєнного стану. Подальший розвиток співпраці між державою та громадським сектором сприятиме підвищенню ефективності підтримки ВПО та їх успішній інтеграції у приймаючі громади.

Список використаних джерел

1. Семигіна Т. В. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах воєнного стану. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. № 2 (11). С. 45–52.
2. Паливода Л. Громадські організації в умовах війни: виклики та напрями діяльності. Київ : Український незалежний центр політичних досліджень, 2024. 214 с.
3. Державна служба статистики України : офіційний вебпортал. URL: Державна служба статистики України
4. Карітас України. Допомога внутрішньо переміщеним особам в Україні. URL: Карітас Україна.
5. Благодійний фонд «Рокада» : офіційний сайт. URL: БФ Рокада.
6. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: Закон України про забезпечення прав і свобод ВПО (дата звернення: 09.05.2026).

Оксана ШЛЕМКО
вчитель інформатики
Задубрівського ліцею імені Богдана Ступарика,
с. Задубрівці, Коломийський район,
Івано-Франківська область

РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Сучасна молодь зростає в епоху, коли цифрові технології є не просто інструментом, а середовищем існування. Соціальна свідомість учнівської молоді – їхнє розуміння суспільних процесів, здатність до критичного мислення, емпатія та громадянська позиція — дедалі більше формується під впливом цифрового простору. Ця трансформація відкриває нові можливості, але водночас створює серйозні виклики, які потребують осмисленої педагогічної відповіді.

Цифрові технології відкривають широкі можливості для навчання, саморозвитку, творчості та громадянської активності. Водночас вони несуть і певні ризики: поширення дезінформації, інформаційні маніпуляції, кібербулінг, залежність від соціальних мереж, зниження рівня критичного мислення та міжособистісного спілкування. Саме тому проблема формування соціальної свідомості учнівської молоді в умовах цифровізації освіти набуває особливої актуальності.

Проблеми цифровізації освіти та соціалізації молоді висвітлено у своїх досліджують низка вчених, зокрема В. Биков, О. Спірін, Н. Морзе, М. Лещенко, О. Овчарук та інші.

Соціальна свідомість виступає ключовою рисою особистості, визначаючи її ставлення до суспільства, морально-етичних норм, громадянських цінностей, власної відповідальності та прав людини. Вона викристалізовується під впливом родинного виховання, шкільного середовища, однолітків, медіа та інформаційно-цифрового простору.

Оскільки сучасні школярі з раннього дитинства занурені у світ ґаджетів і технологій, їх слушно називають «цифровим поколінням». Мережа Інтернет перетворилася на головний канал засвоєння знань, споживання новин і набуття соціального досвіду, тому цифрове тло суттєво впливає на процес входження молоді в суспільне життя.

Технології відкривають широкі горизонти для формування соціальної свідомості: вони дають змогу опрацьовувати величезні масиви даних, долучатися до міжнародних освітніх проєктів, благодійних рухів, суспільних дискусій і соціально значущих акцій. Завдяки цифровим платформам учні мають змогу пізнавати різноманіття культур, виховувати в собі толерантність, співчуття, навички міжкультурного спілкування та усвідомлену громадянську позицію.

Всупереч поширеному стереотипу про пасивне споживання контенту, дослідження та практики останніх років засвідчують: молодь дедалі частіше виступає активним суб’єктом цифрових змін. Молодіжні ініціативи створюють безпечні цифрові простори для обговорення тем, які раніше залишалися поза увагою: психічне здоров’я, стосунки, безпека в інтернеті, гендерна рівність.

Однак цифрове середовище несе й ризики: дезінформація, маніпуляції, зниження довіри до традиційних медіа. Емпіричне дослідження українських учених, проведене у 2024–2025 роках, виявило тривожну тенденцію: рівень медіаграмотності та критичного мислення серед окремих груп респондентів залишається низьким. Водночас дослідження підтвердило, що участь у медіаосвітніх програмах має статистично значущий вплив на формування цих компетентностей. Респонденти, які проходили відповідні курси, демонстрували

значно вищі показники медіаграмотності (M=32.915 проти 20.910) та критичного мислення (M=33.111 проти 21.059) з високим рівнем ефекту за Коеном [1].

Це підтверджує, що цифрові технології самі по собі не формують соціальну свідомість – необхідною є цілеспрямована педагогічна робота. Онлайн-курси та цифрові платформи можуть бути ефективним середовищем для розвитку медіаграмотності, оскільки дозволяють гнучко адаптувати контент для різних вікових та освітніх груп

Саме тому в освітньому процесі педагог перестає бути просто транслятором знань, – він стає навігатором у цифровому світі. Його завдання допомогти учням розбиратися в потоці даних, розвивати критичне мислення, організовувати проєктну роботу й виховувати цифрову культуру разом із почуттям громадянської відповідальності.

Велику роль у вихованні соціальної свідомості відіграє застосування цифрових інструментів у школі. Платформи, інтерактивні сервіси, віртуальні музеї, е-бібліотеки, мультимедіа, симуляції та навчальні відео роблять уроки змістовнішими й наближують їх до реального життя. Проєктна робота, вебінари, онлайн-конференції та громадські ініціативи тренують командну взаємодію, почуття відповідальності, комунікативні навички та суспільну активність.

Під час роботи із формування навичок критичного мислення та медіаграмотності в здобувачів освіти можна виділити такі найбільш дієві педагогічними інструментами для формування соціальної свідомості:

- запуск соціальних проєктів в онлайні;
- підготовка мультимедійних презентацій і відео на суспільно важливі теми;
- участь у веб-дискусіях і дебатах;
- робота з інтерактивними освітніми платформами;
- вебквести з громадянської тематики;
- аналітичне опрацювання медіатекстів та інформаційних матеріалів;
- дослідницька діяльність із залученням цифрових джерел;
- доєднання до волонтерських ініціатив, що реалізуються онлайн;
- створення цифрових кампаній, присвячених екології, правам людини, інклюзії, здоровому способу життя.

Разом із тим застосування цифрових технологій потребує послідовної профілактики ризиків: кібербулінгу, інтернет-залежності, інформаційного перевантаження, витоку приватних даних, послаблення живого спілкування. Отже, надзвичайно важливою ланкою роботи школи стає виховання культури безпечного користування Мережею.

Особливо гостро це питання звучить в умовах воєнного стану, коли онлайн-середовище виявилося головним майданчиком для навчання, спілкування й доступу

до новин. За таких обставин формування критичного мислення, інформаційної витривалості та громадянської зрілості стає не просто бажаним, а життєво необхідним завданням сучасної освіти.

Отже, цифрові технології нині є одним із визначальних важелів впливу на формування соціальної свідомості молодого покоління. Вони розширюють горизонти для становлення активної громадянської позиції, усвідомлення соціальної відповідальності, налагодження міжкультурних взаємин і всебічного особистісного розвитку. Водночас цифрове довкілля несе в собі й суттєві загрози, які вимагають продуманого педагогічного супроводу.

Завдання сучасної освіти – не ізолювати молодь від цифрового світу, а навчити свідомо в ньому діяти, критично оцінювати інформацію, вибудовувати етичні взаємини та брати відповідальну участь у формуванні суспільного порядку денного. Цифрові технології стають потужним каталізатором соціальної свідомості за умови, що освітяни, батьки та громадські організації спільно створюють безпечне, критичне та емпатійне цифрове середовище, де молодь може не лише навчатися, але й творити майбутнє.

Список використаних джерел

1. Plotnikova M., Vovchasta N., Zelenin V., Hnedko N., Hetmanenko L. Developing Conscious Information Consumption Skills and Media Literacy in the Age of Digital Change and Media Technologies. 2025. URL: https://surl.li/pkqdww (дата звернення: 10.04.2026).

2. Биков В. Ю., Спірін О. М. Цифрова трансформація освіти: виклики для економіки знань. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2021. Т. 83. № 3. С. 1–20.

3. Морзе Н. В. Цифрові технології в освіті: сучасні виклики та перспективи розвитку. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2021. № 83 (3). С. 5–17.

4. Овчарук О. В. Сучасні підходи до розвитку цифрової компетентності людини та цифрового громадянства в європейських країнах. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2020. № 2 (76). С. 1–13.

Кирило ШУРИГІН
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальність 015 Професійна освіта,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор Кондур О. С.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА АНАЛІТИКА ОСВІТНІХ ДАНИХ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Сучасний розвиток вищої освіти відбувається в умовах масштабної цифрової трансформації, що суттєво змінює підходи до управління освітніми процесами та забезпечення якості освіти. Особливого значення набувають технології штучного інтелекту та аналітики освітніх даних, які дозволяють здійснювати доказове управління, прогнозувати ризики та підвищувати ефективність прийняття управлінських рішень. В умовах інтеграції України до Європейського простору вищої освіти та одночасних викликів воєнного часу проблема підготовки фахівців, здатних використовувати такі інструменти, набуває особливої актуальності.

Проблематика використання штучного інтелекту в освіті активно досліджується як міжнародними, так і українськими науковцями. У працях В. Бикова, Н. Морзе, О. Спіріна, М. Шишкіної, В. Лугового обґрунтовується необхідність переходу до управління освітою на основі даних. Міжнародні дослідження демонструють, що освітня аналітика та алгоритми машинного навчання здатні підвищувати якість освітніх програм, покращувати моніторинг результатів навчання та забезпечувати більш ефективне використання ресурсів закладів освіти.

Метою дослідження є визначення потенціалу штучного інтелекту та аналітики освітніх даних у підготовці майбутніх фахівців із забезпечення якості освіти та обґрунтування необхідності формування відповідних професійних компетентностей.

У сучасних університетах накопичуються значні масиви освітніх даних: результати навчання, показники академічної успішності, статистика використання електронних курсів, результати опитувань студентів та викладачів. Аналітика таких даних дозволяє виявляти закономірності, прогнозувати ризики академічної неуспішності та формувати рекомендації щодо вдосконалення освітнього процесу. Саме тому майбутні фахівці із забезпечення якості освіти повинні володіти навичками роботи з даними, статистичного аналізу та використання цифрових інструментів підтримки прийняття рішень.

Штучний інтелект відкриває нові можливості для автоматизації рутинних процесів забезпечення якості освіти. Алгоритми можуть аналізувати великі обсяги текстових даних, узагальнювати результати опитувань, виявляти тенденції у змінах освітніх програм та прогнозувати ефективність окремих управлінських рішень. Водночас роль людини залишається визначальною, оскільки саме фахівець здійснює інтерпретацію результатів та несе відповідальність за їх використання.

В Україні вже спостерігаються успішні приклади використання освітньої аналітики. Національний університет «Києво-Могилянська академія», КПІ імені Ігоря Сікорського, Український католицький університет, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника та інші заклади активно використовують цифрові інструменти моніторингу якості освітніх програм.

Важливу роль відіграє також Єдина державна електронна база з питань освіти, яка створює підґрунтя для формування національної культури управління освітою на основі даних.

Актуальність тематики підтверджується і сучасною статистикою. Дослідження останніх років свідчать про стрімке зростання використання генеративного штучного інтелекту студентами під час навчання. Це створює як нові можливості для персоналізації освітнього процесу, так і нові виклики у сфері академічної доброчесності, етики та контролю якості освіти. Відповідно, майбутні фахівці із забезпечення якості освіти повинні вміти оцінювати вплив таких технологій на результати навчання та освітнє середовище загалом.

Особливо перспективним напрямом є предиктивна аналітика, яка дозволяє прогнозувати майбутні результати на основі наявних даних. Використання таких інструментів дає змогу своєчасно виявляти проблеми, підтримувати студентів груп ризику та здійснювати випереджувальне управління якістю освіти. Таким чином, освітня аналітика поступово стає одним із ключових елементів сучасної системи забезпечення якості.

Разом із перевагами використання штучного інтелекту виникають питання захисту персональних даних, прозорості алгоритмів та ризиків алгоритмічної упередженості. Тому підготовка майбутніх фахівців повинна включати не лише технічні компетентності, але й розуміння етичних аспектів використання цифрових технологій.

Отже, штучний інтелект та аналітика освітніх даних стають важливими складовими сучасної системи забезпечення якості освіти. Їх інтеграція в професійну підготовку майбутніх фахівців сприятиме формуванню нової культури управління освітою, заснованої на даних, доказовості, цифровій компетентності та відповідальному використанні інноваційних технологій.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю., Спірін О. М., Пінчук О. П. Сучасні завдання цифрової трансформації освіти. *Вісник Національної академії педагогічних наук України.* 2020. Т. 2. № 1. https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-10-3

2. Спірін О. М., Яцишин А. В., Іванова С. М., Кільченко А. В., Лупаренко Л. А. Використання електронних систем відкритого доступу для інформаційно-аналітичної підтримки педагогічних досліджень. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2016. № 5 (55). С. 136–174. URL: https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1501

Електронне наукове видання

ТЕОРЕТИЧНІ, МЕТОДИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Збірник тез доповідей учасників VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди Міжнародного дня сім'ї і 80-річчя першого очільника кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи професора Ковбаса Богдана Івановича

15 травня 2026 року

Матеріали розміщено в авторській редакції

Головний редактор: *Василь ГОЛОВЧАК*
Комп'ютерна верстка: *Наталія САБАТ*
Дизайн обкладинки: *Віталій ФЕДЕНЬКО*

Підписано до друку 21.06.2026. Формат 60x84/8
Гарн. «Times New Roman». Умовн. др. арк. 50,33

Видавець
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
76018, м. Івано-Франківськ, вул. С. Бандери, 1,
тел. 75-13-08, e-mail: plai.cit@cnu.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8438 від 02.09.2025

ISBN 978-966-640-632-6